

İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

İSTİKLÂL MARŞI

VE

MEHMED ÂKİF ERSOY

SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Editörler

Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

{27-28 Aralık 2021, Samsun}

**İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ**

TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı Adına Yayımlayan
Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
TBMM Genel Sekreteri

Yayın Koordinatörü
Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı

Yayın Editörleri
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

Kapak Tasarımı
Nursel SEÇGİN

Sayfa Tasarımı
Hüseyin KILIÇER

Baskı
TBMM Basımevi - 1. Baskı, Ocak 2023

ISBN
978-605-2089-74-3

Baskı Adedi
1000

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Ali Bolat (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Alpay Doğan Yıldız (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir şişman (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Beyhan Kanter (Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru Burcu Yılmaz (İnönü Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fatih Sakallı (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hasan Akay (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hüseyin Doğramacıoğlu (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim Serbestođlu (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim Tüzer (Ankara Yıldırım Bayezid Üniversitesi)
- Prof. Dr. İlhan Ekinci (Ordu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kemal Timur (Kahramanmarař Sütçü İmam Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut Aydın (Samsun Üniversitesi Rektörü)
- Prof. Dr. Mitat Durmuş (Kafkas Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mucize Ünlü (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nedim İpek (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nihat Dalgın (Sinop Üniversitesi Rektörü)
- Prof. Dr. Nurullah Ulutař (Bitlis Eren Üniversitesi)
- Prof. Dr. Osman şahin (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Eren (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Soner Akpınar (Osmangazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. şahmurat Arık (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ülkü Eliuz (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yavuz Bayram (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yılmaz Daşcıoğlu (Sakarya Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zeki Tařtan (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
- Doç. Dr. Adem Can (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

**İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ**

- Doç. Dr. Adem Çalışkan (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir Şakir Konyalı (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Canan Olpak Koç (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cem Şems Tümer (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hüsrev Akın (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
- Doç. Dr. İlknur Tatar Kırılmış (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Levent Bilgi (Harran Üniversitesi)
- Doç. Dr. Okay Pekşen (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Servet Tiken (Atatürk Üniversitesi)
- Doç. Dr. Şeyma Büyükkavas Kuran (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Tuğrul Özcan (Ordu Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Bekir Özudođru (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Güzel (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl Güler (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Servet Gündođdu (Samsun Üniversitesi)

Sempozyum Dzenleme Kurulu

Prof. Dr. Selcuk Cıkla (Başkan)

Prof. Dr. Yavuz Bayram

Prof. Dr. Rıza Karagöz

Prof. Dr. Selim Eren

Doç. Dr. Şeyma Büyükkavas Kuran

Doç. Dr. Mustafa Kara

Doç. Dr. İlknur Tatar Kırılmış

Doç. Dr. Adem Çalışkan

Doç. Dr. Bekir Şakir Konyalı

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl Güler

Dr. Öğr. Üyesi Bekir Özudođru

Sekretarya

Arş. Gör. Dr. Hasan Kızıldağ

Arş. Gör. Recep Demir

Arş. Gör. Mustafa Ay

Son Tashih

Batuhan Şuoruç

Beyza Betül Bargın

Dilek Biçer

Elifnur Şen

Emine Ayaz

Enes Buğra Tökel

Havva Tok Yıldız

İlker Yüksel

Mehmet Can Köksal

Melike Korkmaz

Menekşe Aktaş

Nasratullah Morad

Özge Aslan

Rumeysa Gülgün

Semanur Dayıoğlu

Yasaman Gonagova

İÇİNDEKİLER

TAKDİM

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP.....	XIII
<i>Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı</i>	

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA.....	XVII
<i>Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı</i>	
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL.....	XXV
<i>Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rektörü</i>	
Mustafa DEMİR.....	XXIX
<i>Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı</i>	
Doç. Dr. Zülkif DAĞLI	XXXI
<i>Samsun Valisi</i>	
Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP.....	XXXIII
<i>Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı</i>	

1. GÜN OTURUMLARI 1

I. Oturum Bildirileri 3

İstiklâl Marşı'nın Dört Aşamalı Kısa/Uzun Tarihi.....	5
---	---

Necmettin Turinay

Mehmed Âkif'te İstiklâl ve İstikbâl Düşüncesinin Kaynakları	31
---	----

Dursun Ali Tökel

Sebilürreşâd'ın Samsun'da Yayımlanmış Bilinmeyen Bir Nüshası.....	53
---	----

Mehmet Ruyan Soydan

II. Oturum Bildirileri..... 67

21. Yüzyıl Şartlarında Âkif'i ve İstiklâl Marşı'nı An/la/t/mak.....	69
---	----

Yavuz Bayram

İstiklâl Marşı Efemeraları Arasında Bir Cevalân.....	83
--	----

Mustafa İsmet Uzun

Klasikten Kanona İstiklâl Marşı	127
---------------------------------------	-----

İlyas Sucu

III. Oturum Bildirileri	139
Birinci Meclis Öncesi ve Sonrasında Mehmed Âkif	141
<i>Hasan Babacan</i>	
İslamcılık/Ümmetçilik/Hürriyet ve Mehmed Âkif: Tarih Perspektifinden Bir Tahlil Denemesi	167
<i>Rıza Karagöz</i>	
Cumhuriyet Döneminde Âkif.....	183
<i>Zafer Gölen</i>	
2. GÜN OTURUMLARI	209
I. Oturum Bildirileri.....	211
Mehmed Âkif'in "Osmanlı Edebiyatı Ders Notları" Üzerine Bir Tetkik	213
<i>Muhammed İkbâl Güler</i>	
Mehmed Âkif'in "Berlin Hatıraları" ile Fuzûlî'nin Leylâ ile Mecnûn'u Arasında Görünmez Bazı İlişkiler.....	253
<i>Necmettin Turinay</i>	
Sırâtümostakîm ve Sebîlürreşâd Etrafında Medeniyet Tasavvuru	281
<i>Nurgül Karayazı</i>	
II. Oturum Bildirileri.....	299
Mehmed Âkif'in Tarihî Manzum Anlatıları ve Manzum Anlatılarında Tarih	301
<i>Mehmet Güneş</i>	
Mehmed Âkif'te Modern Epik Yansımalar.....	315
<i>Servet Şengül</i>	
Dil Resimleriyle Anamlar Kurmak: Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Görsellik	331
<i>Ahmet Cüneyt İssı</i>	
Safahat'ta Sahabeler (Hz. Ali ve Hz. Ömer Örneğinde).....	343
<i>Fikret Uslucan</i>	

III. Oturum Bildirileri	355
Mehmed Âkif'in Kitap-Sünnet Özelinde Dinî Delillere Yaklaşımı.....	357
<i>İsmail Lütfi Çakan</i>	
Kur'an'ın Özünü Yansıtmayı Bakımından Mehmed Âkif'in	
Kur'an Meali.....	371
<i>Mustafa Kara</i>	
Mehmed Âkif Ersoy'un Düşünce Yapısının Kur'an-ı Kerim Meali'ne	
Etkisi	391
<i>Hatice Şahin Aynur</i>	
Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Kur'an'a İlişkin Genel Vurgular	421
<i>Mustafa Kayhan</i>	
IV. Oturum Bildirileri.....	463
İstiklâl Marşı'nın Yüz Yılı	465
<i>D. Mehmet Doğan</i>	
'Hisli Yürek'in Aynası: İstiklâl Marşı'na 'His' Penceresinden Bakmak	477
<i>Şaban Sağlık</i>	
Bir 'Fütüvvet Ağacı' Örneğinde 'İstiklâl Ağacı' Tasarımı	513
<i>Selçuk Çıkla</i>	

TAKDİM

İstiklâl Marşı'mız, Birinci Dünya Savaşı sonrasında maruz kaldığımız emperyalist işgal ve istilaya karşı verdiğimiz destansı mücadelenin lirik metni; büyük şair ve dava adamı Mehmed Âkif Ersoy'un, Millî Mücadele'nin ruhunu ve kararlılığını yansıtan abidevi eseridir. İstiklâl Marşı'mız, zulme, işgale ve sömürüye boyun eğmeyip dünyaya meydan okuyan bir direnişin destanıdır. Merhum Mehmed Âkif Ersoy'un mısraları Millî Mücadele'nin ruhunu temsil etmekte; milletimizin istiklâl ve hürriyet manifestosunu, Anayasa'mızın ideolojisini teşkil etmektedir.

Milletimizin bir asır önce verdiği emsalsiz vatan savunmasının kelimelere basılmış mührü olan millî marşımız ve onun muhterem şairi Mehmed Âkif Ersoy, büyük ve kadim bir milletin verdiği varlık - yokluk mücadelesinin mücessem sembolleri, gelecek asırlarda bizleri bu zor coğrafyada bir arada tutmaya devam edecek 'birlik ve varlık' bilincinin yazıda ve insanda tecelli etmiş timsalleridir.

Merhum Mehmed Âkif Ersoy tarafından 1921 yılının Şubat ayında kaleme alınan millî marşımız, İstiklâl Savaşı'nın devam ettiği günlerde, 1 Mart 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda ilk defa okunmuştur. Bu tarihten on bir gün sonra, 12 Mart 1921 tarihinde de Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından "ekseriyet-i azime" ile resmî İstiklâl Marşı olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla 2021 yılı, İstiklâl Marşı'nın yazılmasının ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmesinin 100'üncü yıl dönümüdür. Bu sebeple 2021 yılı, Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan bütün siyasi partilerin desteğiyle "İstiklâl Marşı Yılı" olarak ilan edilmiştir.

İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 2021 yılını ‘İstiklâl Marşı Yılı’ olarak ilan etmesine binaen, aziz milletimizin vefasının bir gereği olarak, İstiklâl Marşı’mızı ve millî şairimiz Mehmed Âkif Ersoy’u her yönüyle gelecek nesillere tanıtacak çok sayıda eser hazırlandı, ülkemizin her köşesinde anma programları icra edildi. Bu kapsamda yapılan önemli faaliyetlerden biri de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığının himayelerinde Samsun 19 Mayıs Üniversitesi tarafından düzenlenen “İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu” oldu.

Bu sempozyum neticesinde hazırlanıp milletimizin istifadesine sunulan bu eser, onlarca üniversitenin çok değerli bilim insanları tarafından, her mısraında tarih, medeniyetimizin ortak değerleri, vatan ve bayrak aşkı bulunan İstiklâl Marşı’mız ile onun, hayatı ve kişilik hasletleri Türk milletinin gönlüne nakşolan muhterem müellifi Mehmed Âkif hakkında sunulan kıymetli tebliğlerden müteşekkildir.

Bu vesileyle kahraman ordumuza ithaf ettiği İstiklâl Marşı’nı ve “Allah bir daha bu millete İstiklâl Marşı yazdırmasın!” duasını ebediyete kadar unutmayacağımız Mehmed Âkif Ersoy’u rahmet ve minnetle yâd ediyorum. İstiklâl Marşı’mızın kabulünün 100’üncü yılında, muazzez ruhu gönlümüzde ebedi mukim olan Mehmed Âkif gibi iman timsali bir mütefekkeri ve onun ölümsüz eseri İstiklâl Marşı’mızı farklı yönleriyle irdeleyen bu güzide çalışmayı milletimizin ve gelecek nesillerin istifadesine sunmaktan memnuniyet duyuyorum.

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

SEMPOZYUM
AÇILIŞ
KONUŞMALARI

**SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU BAŞKANI
PROF. DR. SELÇUK ÇIKLA'NIN
AÇILIŞ KONUŞMASI**

Sayın Meclis Başkanım,

Sayın Bakanım,

Sayın Milletvekillerim,

Sayın Valim, Büyükşehir Belediye Başkanım, Rektörlerim,

Kamu kurumlarının değerli yöneticileri,

Saygıdeğer hocalarım,

Değerli misafirler,

Sevgili öğrenciler,

“İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu”nun açılışına hoş geldiniz.

* * *

2021 yılı Cumhurbaşkanlığımız tarafından;

İstiklâl Marşı'nın kabulünün 100. yılı münasebetiyle “Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı Yılı” ilan edilmişti. Bu vesileyle her şehirde birçok etkinlik düzenlendi.

Bugün başlayan “İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu” bu yılın son etkinliklerinden biri olacak.

Bugün Mehmed Âkif Ersoy'un vefatının 85. yıl dönümü. Onu rahmetle anıyoruz.

İki gün sürecek olan sempozyumumuzda toplam 7 oturumda 23 bildiri sunulacak.

Bildiri sunacak hocalarımız 12 farklı üniversiteden geldiler.

Sempozyumun birinci günü oturumları burada, yarın ise Büyükşehir Belediyesi Atakum Sanat Merkezi'nde olacak.

* * *

“İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu” Türkiye Büyük Millet Meclisinin himayelerinde gerçekleşiyor.

Bu vesileyle sempozyumumuzu teşrif eden Meclis Başkanımız Sayın Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP'a şükranlarımı sunuyorum.

Sempozyuma başından sonuna kadar her türlü desteği veren;

Samsun Valisi Sayın Doç. Dr. Zülkif DAĞLI Bey'e,

Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Mustafa DEMİR Bey'e,

Rektörümüz Prof. Dr. Yavuz ÜNAL hocama,

Üniversitemiz Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN'a,

Bugün aramızda da bulunan Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Zafer GÖLEN Bey'e,

Sempozyuma bildirileriyle katılan hocalarımıza,

Ve sempozyuma üniversite ile büyükşehir belediyesi taraflarından emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

* * *

“İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu”nun, adından da anlaşılacağı üzere iki temel konusu var:

1. İstiklâl Marşı,
2. Mehmed Âkif Ersoy.

Bu iki konuya bakışımı şu iki soruya vereceğim cevaplarla ifade etmek isterim:

1. İstiklâl Marşı’mız nasıl bir metindir?
2. İstiklâl Marşı’nın şairi nasıl bir kişidir?

* * *

1. İstiklâl Marşı’mız nasıl bir metindir?

Her büyük milletin yaşatıcı değerleri vardır. İşte Mehmed Âkif, İstiklâl Marşı’na bizi bugünlere kadar yaşatan ve kıyamete kadar da yaşatacak olan değerlerimizi yerleştirmiştir.

İstiklâl Marşı’nda bize ait değer içerikli kelimelerden bazısı bir, bazısı iki, bazısı üç, biri de dört kez geçiyor.

Bir kez geçenler şunlardır: Hüdâ, din, ezan, mabet, secde, şehâdet, şehit, kefensiz yatan, al sancak, bayrak, hürriyet, ata, ocak, toprak, vatan, kahraman, fedâ.

İki kez geçenler şunlardır: İlâhî (hitâbı), imân, helâl, şühedâ, hilâl, hür, istiklâl, ırk, cennet vatan.

Üç kez geçenler şunlardır: Hakk (Allah anlamında), hak (hakkı olmak, haklı olmak, hak elde etmek anlamında), yurt, hür.

Dört kez geçen ise sadece şu kelimedir: Millet.

Bütün bu kelimelerin mayaladığı İstiklâl Marşı'nın özü ve ruhu ise şu mısra-
rada ifade edilmiştir: **Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.**

* * *

İstiklâl Marşı, atalarımızdan bize kalan büyük mirasın, büyük hazinenin
anahtarlarını içeriyor.

O anahtarlar İstiklâl Marşı'ndaki şu temel kavramlar ve yaşatıcı değerler-
dir:

Hakk

Millet

Vatan

Din

İman

İstiklâl

Bayrak

Şehâdet.

Bunlar bizim kök-değerlerimizdir. Bu kök-değerlerimiz aynı zamanda
gök-değerlerimizdir. Bunlar, köklerimiz ile göklerimiz arasındaki irtibatı sağ-
lar. İşte İstiklâl Marşı'mız böyle sağlam bir kök-gök irtibatına sahiptir.

* * *

İstiklâl Marşı'mız;

Manevi kimlik belgemizdir.

Ruh iklimimizin haritasıdır.

Kendi gök kubbemizdir. Köklerimizden temelleri de ondadır göklerimizden
çatısı da.

İstiklâlimizin olduğu kadar istikbâlimizin de senedir.

Kılavuz metinlerimizden biridir, yol göstericidir.

Zemin metinlerimizden biridir. İçerdiği değerler bakımından kurucudur, koruyucudur, kuşatıcıdır, kurtarıcıdır. Eğer bu zemin büyük çapta kayarsa; kurucu, koruyucu, kuşatıcı ve kurtarıcı zeminimiz de kaymış olur.

* * *

2. İstiklâl Marşı'nın şairi nasıl bir kişidir?

Mehmed Âkif'i "örnek bir şahsiyet" olarak nitelendirebiliriz. "Gençlerimiz ve bizler ondaki hangi vasıfları örnek almalıyız?" sorusuna şu cevabı verebilirim:

Mehmed Âkif;

Hakk'a ve hakikate âşık bir şahsiyetti. Bizi de yazdıklarıyla Hakk'a ve hakikatlere çağırdı.

Her zaman ve zeminde hakkı tutup kaldıran, her türlü yanlışla savaşan birisiydi.

Yalansız ve dolansız bir mümindi.

Zalime düşman, mazluma dosttu.

Âdildi, cömertti, imanlıydı;

Ahlaklı, takvalı, vefâkâr ve fedâkardı.

* * *

Onu şu vasıflarla nitelendirebiliriz aynı zamanda:

Mehmed Âkif Ersoy;

Milletimizin manevi istikbâli peşinde koşan dev bir şahsiyettir.

Memleketin sesi, milletin ve ümmetin çığılığıdır.

Millî mevcudiyetimizin acı hakikatlerinin sözcüsüdür.

Dinin ve vatanın mayaladığı bir neferdir.

Dünya hazlarında parçalanmayan bir mümindir.

Süflî zevkleri dert edinen değil, ulvî dertleri zevk edinen biridir.

Hayatını fedâ felsefesi üzerine kurmuş bir put kırıcıdır.

Her daim çileye talip, milletiyle birlikte ağlayan, mefkûresinin adamı,
Kurtuluş Savaşı'nın manevi önderidir.

* * *

Bunların yanı sıra Mehmed Âkif;
Ruh hastalıklarından,
“yapay korkular”dan,¹
“musallat fikirler”den,
“hayat içinde erimek”ten,
“içindeki fakirlik”ten,
“muhasara altında yaşamak”tan,
“tersine çevrilmiş yüzler”den,
“meselesiz yaşamak”tan,
“taklit modalar”dan,
“sahte yüzler”den,
“arızalı ruhlar”dan,
“yarım şahsiyetler”den,
“maddede kalan” ve “maddeden ibaret beden”lerden uzak durmuş bir
şahsiyettir.

* * *

O, aynı zamanda;
“Bize mahsus bir kâinat”ı inşâ etmeye çalışmış,
“Millî hayatın kökleri”ne bağlanıp o hayatın köklerinden beslenmiş,
Kişisel olarak “ruh miracı”nı gerçekleştirmiş,
Kendi dünyasında “hakiki bir ruh saltanatı” kurmuş,
“Sadakatten ibaret bir insan” olmuş,

¹ Buradan itibaren tırnak içinde verilen ifadeler Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanından iktibastır.

Hikmete ve hakikate susamış, daima hikmetin ve hakikatin peşinde koşmuş,

“Kısır saadetler”den uzak durmuş,
Ruhundaki fırtınaları diriltici kaynağın nefesiyle durdurmuş,
Bir hakikat medeniyeti kurmak için çalışmıştır.

* * *

Ayrıca o;

Kurtarıcı davete kulak vermiş,
“Serseri ruhlu” insanlardan uzak durmuş,
Ruh sakatlıklarımızı teşhis edip tedavi yollarını göstermiş,
Sade bir hayat yaşamış,
“Saf bir ideal”in peşinde koşmuş,
Kendimizi inkârdan kendimizi inşâya doğru yol almak için çalışmış,
“Mesuliyet hissi”ni “kale nizamı” gibi canlı tutmuş,
İnançsızlık labirentlerinde kaybolmamış,

Tutunamayanlardan ve savrulanlardan olmamak için kendine sağlam kulplar bulmuş,

Emredildiği gibi dosdoğru yaşamış,

Diriliş ve direniş nesline ışık olmuş,

Kesintisiz bir uyanış, kesintisiz bir arayış ve kesintisiz bir arınış çabası içinde yaşamış,

Her daim hakta ve haklıda direnmiş ve diretmiş birisidir.

* * *

Bütün bu özellikler Mehmed Âkif’in, son yüzyılın en büyük örnek şahsiyetlerimizden biri olduğunu gösteriyor.

Umarım bizler onu doğru anlar ve anlatırız.

Saygılarımla.

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ
PROF. DR. YAVUZ ÜNAL'IN
AÇILIŞ KONUŞMASI

Muhterem Başkanım,

Sayın Valim,

Sayın Vekillerim, Sayın Samsun Büyükşehir Belediye Başkanım, Sayın Başsavcım,

Protokolümüzün değerli üyeleri,

Basınıımızın güzide temsilcileri ve sevgili öğrenciler,

Hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Başkanım!

Onca yoğunluğunuza rağmen vakit ayırdınız; katılımınızla bizleri onurlandırdınız. Öğrencilerim, çalışma arkadaşlarım ve kurumum adına teşekkür ediyorum.

Muhterem Başkanım ve Saygıdeğer Hazirun!

Türkiye'nin en köklü üniversiteleri arasında yer alan Ondokuz Mayıs Üniversitesi 1975'te kurulmuştur. Üniversitemiz, geçen zaman içinde gelişerek 19 Fakülte, 2 Enstitü, 1 Yüksek Okul ve 12 Meslek Yüksek Okulu ile eğitim ve ar-ge üssü hâline gelmiştir.

Bugün 120 farklı ülkeden 5.500 yabancı uyruklu öğrenciye ev sahipliği yapan üniversitemizde toplamda 52.000 öğrenci eğitim görmektedir. OMÜ; 2.557 akademik, 3.959 idari personeliyle bölgenin en önemli aktörüdür.

Değişen dünyada, Cumhurbaşkanımızın liderliğindeki ülkemiz, uslu çocuk rolüyle kendisine gösterilen yere oturmayı kabul etmemiş; aksine hem oyunları bozan hem de adil temsille hakkı yücelten onurlu bir duruş sergilemiştir.

Dolayısıyla sadece kendi vatandaşları için değil, dünyadaki mazlum ve mağdurların da ümidi olmuştur.

Ülkemizin oluşturduğu bu dinamik bağlamda üniversiteler, kendi coğrafyalarında misyonlarını gözden geçirip imkânlarını zorlayarak aktif rol almak zorundadırlar.

Bu bilinçle Ondokuz Mayıs Üniversitesi olarak biz; eğitim, ar-ge ve topluma hizmet olmak üzere üç temel parametrede revizyon çalışması başlattık, hedeflerimizi netleştirdik. Sonuç alabilmek için mensuplarımız arasında çatışmasızlık ilan ettik; adaleti esas aldık ve ufuk kaynaşmasını temin edecek stratejik adımlar attık. Dolayısıyla öncelikleri revize edilen OMÜ'de, eğitim ve laboratuvar alt yapısını yeniledik.

Sanayicilerimizle doğrudan iletişimin önü açıldı; toplumun diğer unsurlarıyla misyon odaklı birliktelikler tesis edildi.

Eğitimle, geleceğin teknolojisini üretecek ve istihdam alanlarının beklentisini fazlasıyla karşılayacak nesiller yetiştirmeyi hedef olarak belirledik. Bunu gerçekleştirmek için programlarımızın çıktılarını yeniledik; müfredatlarımızı, yöntemi, ölçme ve değerlendirme sistemini de güncelledik.

OMÜ, araştırmalarında katma değeri yüksek ürünleri hedefledi; dolayısıyla ülkemizin gücüne katkı sağlamayı amaçladı. Bu nedenle ar-geyi öncelikli eylem alanı olarak belirledik ve bütçesini 5 kat artırdık. Bölgemize katkı

sağlayacak temaları belirleyip öncelikli alan ilan ettik; böylece potansiyelimizi harekete geçirdik. Sonuç olarak bir önceki yıla göre proje sayımızı yaklaşık % 50 artırdık.

Saygıdeğer Başkanım,

Muhatabımız olan genç nesli, geleceğimizin teminatı olarak görüyoruz. Bu nedenle onları nitelikli eğitimle donatarak tarihine saygılı, değerlerine duyarlı ve sosyal sorumluluk sahibi bireyler olarak yetiştirmeyi arzulamaktayız.

Bu vizyonla çok yönlü faaliyetlerini sürdüren OMÜ, Eylül 2021’de kalitesini ispatlayarak YÖKAK’tan kurumsal akreditasyon almış; Aralık 2021’de de TÜBİTAK Girişimci Üniversiteler listesine girmiştir.

57 ülkede yüz yüze sınav yapabilecek yetenekte olan OMÜ; Yeşil Üniversite, Engelsiz Üniversite, Yetkin Kütüphane sahibi üniversite gibi birçok unvanın da sahibidir.

Muhterem Başkanım,

Mehmed Âkif gibi, zincirin geçmişle gelecek arasındaki en önemli halkasının bilinmesi ve anlaşılması, doğru yerde durmayı önemseyen şahsiyetli nesiller yetiştirmeye vesile olacaktır. Zira o; cephe gerisinde, yorgun ve yoksul milletimizde sosyal duyarlılık oluşturmak, ümitleri diri tutmak, güçleri birleştirmek, bunu yaparken de yeniden inşayı mümkün kılacak öz eleştiri becerisini geliştirmek gibi zor bir misyonun sahibidir.

Bu nedenle sempozyumu önemsiyoruz. Meclis Başkanımız olarak sizlerin himayesinde olması ise bizim için ayrı bir onur olmuştur.

Efendim, teşekkürleriniz için tekrar teşekkür ediyorum ve saygılarımı sunuyorum.

**SAMSUN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE
BAŞKANI MUSTAFA DEMİR'İN
AÇILIŞ KONUŞMASI**

İstiklâl Marşı'nın Gazi Meclisimiz tarafından kabulünün 100. yılını idrak ettiğimiz 2021 yılında, bin yıldır bu toprakları vatan kılmanın onurunu ve sorumluluğunu yaşıyoruz.

Bugün umut ve ufuk ülkesi olan Türkiye'mizin geçirmiş olduğu tarihi süreçlere baktığımızda bir milletin destanlaşan ruh hâlini görürüz. Bu hâlin abideleşmiş kişisi Mehmed Âkif, şiir hâline gelmiş metni ise İstiklâl Marşı'dır. Büyük Millet Meclisimizin yüce çatısı altında ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yürütülen kutsal mücadelemizin bağımsızlık işareti burada kaimdir.

Tükendi denilen bir milleti çağlar ötesine taşıyacak olan İstiklâl Marşı'nın "Korkma" kelimesi ile başlaması manidardır.

Büyük İslam Medeniyeti'nin kuruluşuna işaret eden zorlu hicret günlerinde Hz. Muhammed'in yol arkadaşı Hz. Ebubekir'e seslenişi de böyleydi:

“Korkma, Allah bizimle beraber...”

Ya da Anadolu'nun büyük felaketlere uğradığı Moğol İstilasası döneminde yaşamış olan Yunus Emre'nin umutsuzluk içindeki halka söylediği gibi; “Ölümden ne korkarsın, korkma ebedi varsın.”

Yüz yıl önce bağımsızlık bildirgesi coşkusuyla okunan İstiklâl Marşı'mızın yüz yıl sonra Türkiye Büyük Millet Meclisimiz tarafından “Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı Yılı” başlığı ile yol haritamız olarak takdim edilmesi anlamlıdır.

Aziz milletimizin kurucu metni değerinde kaleme alınan İstiklâl Marşı'nı ve Mehmed Âkif Beyefendi'nin hayatını gelecek kuşaklara miras olarak bırakmak bu açıdan önemlidir.

Sayın Cumhurbaşkanımızın da sürekli vurguladığı gibi “Değerlerimiz, medeniyet birikimimiz, inancımız, milletimizin tarihteki yürüyüşü İstiklâl Marşı'mızın mısralarında vücut bulmuştur.”

Bu nedendir ki İstiklâl Marşı, Türkiye'nin her bir köşesinde bu milletin, bu topraklarda ilelebet varlığını sürdürmesi için silahıyla, bileğiyle, dualarıyla, ekmeği-aşıyla katkı veren insanımızın en saf, en temiz duygularını yansıtır.

Bu vesile ile bağımsızlığımızın en güzel ifadesi olan İstiklâl Marşı'mızı bize armağan eden millî şairimiz Mehmed Âkif Ersoy'u, İstiklâl Marşı'mızı oy birliği ile kabul eden başta Gazi Mustafa Kemal olmak üzere 1. Büyük Millet Meclisi üyelerimizi, istiklâlin bedelini cephelerde kanlarıyla ödeyen şehitlerimiz ile gazilerimizi saygı ve minnetle anıyorum.

SAMSUN VALİSİ
DOÇ. DR. ZÜLKİF DAĞLI'NIN
AÇILIŞ KONUŞMASI

Cumhurbaşkanlığı tarafından ilan edilen 2021 “Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı Yılı” münasebetiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi himayelerinde tertip edilen “İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu”na hoş geldiniz.

İstiklâl Marşı'nın Gazi Mecliste kabulünün üzerinden 100 senelik bir zaman geçti. Bu zaman zarfında milletimiz devletiyle el ele, omuz omuza nice badireler atlatsa da 100 yıl önceki istiklâl ve istikbâl ruhu Türk milletinin damarlarında aynı canlılıkla taşındı. Merhum Âkif, İstiklâl Marşı'na öyle bir ruh giydirmişti ki hangi zaman ve zeminde olursak olalım o ruhun ateşi hiç sönmeydi.

Ankara hükûmetinin, ordunun şevkini artırmak amacıyla düzenlediği para ödüllü marş yarışmasına “paranın bir hayır kurumuna bağışlanacağı”nın taahhüt edilmesiyle Mehmed Âkif'in o kutlu sözleri yazması sağlandı ve Millet Meclisinde okunan marş, vekillerin alkışlarıyla, “Bir daha, bir daha...” nidaları eşliğinde tekrar tekrar okundu.

Merhum Âkif'in bugün bize bıraktığı miras, her şeyden evvel işte bu ruhtur. Mehmed Âkif Ersoy bir vakıf insanıydı. Bildiğiniz gibi 3 tür sadaka-i cariyeye (hayrı, sevabı daimî olan işler) var, Mehmed Âkif Ersoy da bunlardan ilmini, milliyetçiliğini, maneviyatını, bayrak sevgisini, şiirlerini, Âsım'ın neslini ve kültürünü bizlere bıraktı, bunlar en önemli sadaka-i cariyedir. Bu ruh anlaşılmasın kelimelerin arasına gizlenen sırrı hissetmek de mümkün olmayacaktır. Kalemle var ettiği Âsım'ı, hayatında eksiksiz bir şekilde yaşayan Âkif'i anlamak İstiklâl Marşı'nı, Türk devletinin dününü, bugününü ve yarınını anlamanın ve yaşamanın en önemli yollarındandır.

Bu vesileyle sempozyumumuzu katılımlarıyla onurlandıran Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP Beyefendi'ye, sempozyumun vücut bulmasında gayret gösteren Samsun Büyükşehir Belediyesi nezdinde Sayın Başkan Mustafa DEMİR Beyefendi'ye, bu anlamlı etkinliğe önayak olan, maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyen Ondokuz Mayıs Üniversitesi nezdinde Sayın Rektör Prof. Dr. Yavuz ÜNAL hocamıza, sempozyuma Samsun'umuzdan ve farklı şehirlerden iştirak eden Âkif muhibbi bildiri sahiplerine, sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen talebesinden hocasına bütün emek sahipleri nezdinde sempozyum düzenleme kurulu başkanı Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA'ya teşekkürlerimi sunarım.

**TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANI
PROF. DR. MUSTAFA ŞENTOP'UN
SEMPOZYUM AÇILIŞ PROGRAMI
HİTAPLARI**

Sayın Valimiz, Değerli Milletvekillerimiz, Sayın Belediye Başkanımız, Değerli Rektörüm, Başsavcım, Garnizon Komutanı, Jandarma Alay Komutanımız, Değerli Hocalarım, Sevgili Öğrenciler, Değerli Misafirler!

İçinde bulunduğumuz 2021 yılı İstiklâl Marşı'nın kabulünün 100. yılıdır. Bu sebeple Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığımızın himayesinde Samsun Valiliği, Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Samsun Büyükşehir Belediyesi iş birliği ile *İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu*'nu düzenledik.

Millî Mücadele'mizin girizgâhı bu güzel Samsun'umuzda aranızda bulunmaktan büyük bir memnuniyet duyuyor, hepinizi saygı ve sevgilerimle selamlıyorum.

Değerli arkadaşlarım!

Toplantımızı düzenlediğimiz bugünün ayrı bir önemi daha vardır. Bugün 27 Aralık 2021, aziz şairimiz Mehmed Âkif'in ahirete irtihalinin 85. yılıdır. Kimlik bilincimizin ve bağımsızlık aşkıımızın ölümsüz sözcüsü Mehmed Âkif Ersoy'u özlemle yâd ediyor ve kendisine Allah'tan rahmet diliyoruz.

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler şu heyûlâyı da, er geç silecektir.
Rahmetle anılmak... Ölümsüzlük budur, amma,
Sessiz yaşadım, kim, beni nerden bilecektir?

diyerek yalnızlığını ve sessizliğini dizelerine kazıyan büyük şair, 27 Aralık 1936 günü sessizce hayata veda etmiş, vefatı sadece bir sela ile duyurulmuştur. Beyazıt Camii'nin musalla taşında tesadüfen Âkif'in cenazesine rastlayan İstanbul Üniversitesinin güzide gençleri, bu alelâde tabutta istiklâl şairi Âkif'in yattığını öğrenince hemen yandaki okullarından bayrağımızı koşarak getirirler ve tabuta sararlar. Millî marşımızın ve Çanakkale Şehitleri'nin büyük şairinin namazını, sardıkları Türk bayraklı tabutun önünde kırlarlar. Âsım'ın nesli vefat ettiği gün sahip çıktığı büyük şairine bugün de sahip çıkıyor ve gelecekte de onun değerini bilmeye devam edecektir.

Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
Ağlar Safahât'ımdaki hüsrân bile sessiz!

diyerek bazen ümitsizliğe kapılsa da biz onu rahmetle ve hayırla, daima yüksek sesle yâd etmeye devam edeceğiz. O, derin tevazu ile unutulup gitmeyi peşinen kabullenmişse de ulusal ve uluslararası spor yarışmalarında, 100 yıldır her okulda, her resmî törende aynı heyecan ve şerefle onun mısralarını terennüm ediyoruz. Unutmak bir yana neredeyse onu her gün hayatımızın tam içinde, tam ortasında yaşıyoruz.

Değerli arkadaşlar!

2019 yılı itibarıyla Cumhuriyet tarihimizde 19 Mayıs 1919'dan sonra gerçekleşen pek çok olayın 100. yıl dönümünü arka arkaya anmaya başladık. Önce Anadolu'daki kongrelerimizin, sonra 23 Nisan 2020'de Türkiye Büyük Millet Meclisimizin 100. yılını, akabinde 12 Mart 2021'de İstiklâl Marşı'mızın kabulünün 100. yılını idrak ettik.

Bizzat teklifini hazırladığım ve ilk imza ile sunduğum 2021 yılının İstiklâl Marşı Yılı olması talebimiz Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda ittifakla, ortak bir kararla kabul edilerek 2021 yılı İstiklâl Marşı Yılı olarak kanunla ilan edildi. Şükürler olsun ki hürriyet ve istiklâl aşkımızın tercümanı olan İstiklâl Marşı'mıza ve onun şairi merhum Mehmed Âkif Ersoy'a karşı duyduğumuz minnet ve muhabbeti ifade etmek amacıyla yurt içinde ve yurt dışında düzenlenen etkinliklerde 7'den 70'e bütün milletimizin İstiklâl Marşı sevgisinde kenetlenmesine şahit olduk.

Milletimizin varlık ve tam bağımsızlık mücadelesinin sembolü olan İstiklâl Marşı'mızı ve şairi Mehmed Âkif Ersoy'u il, ilçe ve köylerde düzenlenen törenler, sergiler, paneller, sempozyumlar, şiir yarışmaları, kısa filmler ve özel birçok programla anmaya çalıştık. İstiklâl Marşı'mızın kabul edilmişinin 100. yılı vesilesiyle düzenlenen bu programlar, bir asır önce millî birlik ve beraberlik anlayışıyla şaha kalkan milletimizin sahip olduğu kültürel kodları gelecek nesillere aktarmak bakımından çok büyük bir kıymeti haizdir.

İstiklâl Marşı'nın kabulünün 100. yılının son programını Millî Mücadele meşalesinin yakıldığı Samsun'umuzda yapıyoruz. Bu sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen Samsun Valiliğine, Samsun Büyükşehir Belediyesine, Ondokuz Mayıs Üniversitesine ve katkı sağlayan bütün akademisyenlerimize şükranlarımı sunuyorum. Farklı yönleri ve bakış açılarıyla ele alacağımız millî marşımız ve Mehmed Âkif ile ilgili yapacağınız katkılar, sunacağınız yeni bilgi ve değerlendirmeler için her birinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Kıymetli arkadaşlar!

İstiklâl Marşı, Millî Mücadele devam ederken ordumuzun heyecanını yükseltmek, millî birlik ve beraberlik ruhu içinde topyekûn vatan sathını harekete geçirmek arzusuyla bizzat Meclisimizin açtığı yarışma neticesinde kabul edilmiş bir şiirdir. İstiklâl Marşı yarışmasıyla ilgili duyuru 25 Ekim 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanmıştır. Biraz kelimeleri yadırgayabilirsiniz ama bir irtibat kurmak bakımından önemli olduğu için bu duyuru metnini sizlerle paylaşmak istiyorum. “Şairlerimizin Nazar-ı Dikkatine” başlığı ile yayımlanan duyuru şöyledir:

“Milletimizin dâhilî ve hâricî istiklâli uğrunda girişmiş olduğu mücadeleyi ifâde ve terennüm için bir İstiklâl Marşı, Umûr-u Maârif Vekâleti Celîlesince müsâbakaya vaz’ edilmiştir. İşbu müsâbaka, 23 Kânûn-ı evvel sene 1336 tarihine kadar olup bir heyet-i edebiye tarafından gönderilen eserlerden intihap olunacak ve kabul edilen eserin güftesi için beş yüz lira mükâfât verilecektir. Ve yine lâ akal beş yüz lira tahsis edilecek olan beste için bilâhare ayrıca bir müsâbaka açılacaktır. Bütün mürâcaatlar Ankara’da Büyük Millet Meclisi Maârif Vekâletine yapılacaktır.”

Tabii o tarihlerde Meclis Hükûmeti sistemi olduğu için bütün bakanlar ayrı ayrı Meclis tarafından seçiliyor ve esasen bakanlar, bir başbakanlık da olmadığı için Meclise bağlı olarak vazife görüyorlar. Onun için bakanlara vekil deniliyor, Meclis adına vekâleten bakanlık yapmaları hasebiyle. İcra vekilleri heyeti ayrıca Bakanlar Kurulunun adıdır.

20 Ekim’de yapılan duyuru aynı zamanda vilayetlere de genelge olarak gönderilmiş ve yarışmaya katılacak şiirlerin 21 Aralık tarihine kadar Ankara’da Maarif Vekâletine bugünkü adıyla Millî Eğitim Bakanlığına gönderilmesi istenmiştir. Yarışmanın ilan edildiği tarihte Maarif Vekili yani Millî Eğitim Bakanı olan Doktor Rıza Nur, Moskova Büyükelçisi olarak atandığı için yerine Hamdullah Suphi Tanrıöver bakan olarak seçilmiştir. Yarışmanın açıldığı o günlerde Anadolu’daki atmosferi Hamdullah Suphi Bey şöyle anlatmaktadır:

“O günlerde cepheler arka arkaya çökmekteydi. Eskişehir’in sukûtu, hatta Ankara’nın istilâsı dahi gün meselesiydi. Hükûmetin Sivas’a kadar çekilmek hesabı vardı. Ordu her an Sakarya gerisine çekilmek üzereydi. Askerlerimizin mâneviyatı son derece de sarsılmıştı.”

Malumunuz olduğu üzere Mehmed Âkif, ilk önce para ödülü bulunması sebebiyle yarışmaya katılmamıştır. Ancak Meclisimiz gönderilen 724 şiirden kabule layık bir şiir tespit edememişti. Bunun üzerine Hamdullah Suphi Bey, Mehmed Âkif’in yakın arkadaşı Hasan Basri Çantay vasıtasıyla Mehmed Âkif’ten şiir yazmasını talep etmiştir.

Merhum Hasan Basri Çantay o süreci şöyle anlatmıştır:

“İstiklâl Marşı’nın, İstiklâl Mücadelesi’nin içinde Büyük Millet Meclisinde görev yapan Mehmed Âkif tarafından yazılmasını kendisine söylediğimizde o ‘Ben ne müsabakaya girerim ne de caize alırım!’ demişti. Ben ricalarımı tekrar ettikçe o da aynı sözü söylemiş ve ‘Bırak yazsınlar. Ben bu yaştan sonra yarışa mı gireceğim ayıp değil mi?’ demişti.”

Hasan Basri Çantay’ın kendisini ikna etmesi üzerine Mehmed Âkif 15 günde İstiklâl Marşı’nı yazmış ve ilk olarak 21 Şubat 1921’de Kastamonu’da Açıkşöz gazetesinde yayımlamıştır. Esasında İstiklâl Marşı’nın ilk seçici kurulu Kütahya-Eskişehir hattındaki askerlerimiz olmuştur. Askerlerimize İstiklâl Marşı’mız ile birlikte 724 şiir arasından seçilen 6 şiir gönderilmiş ve hissiyatları sorulmuştur. Askerlerimiz de Âkif’in, ordumuza ithaf ettiği şiirini beğendiklerini söylemişler, komutanlar da Meclise İstiklâl Marşı’ndan övgüyle bahseden mektuplar göndermişlerdi. Nihayetinde 1 Mart 1921 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda İstiklâl Marşı etraflıca konuşulmuş ve akabinde Hamdullah Suphi Bey Mehmed Âkif’in yazdığı İstiklâl Marşı’nı Meclis kürsüsünden okumuştur.

Hasan Basri Çantay 12 Mart 1921 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna verdiği önergeyle “Büyük Meclisin ve halkın takdîrâtını cel-

beden Mehmed Âkif Beyefendi'nin şiirinin tercihan kabulünü teklif ederim.” demiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı olarak İstiklâl Marşı'nın kabulünden sonra şunları söylemiştir:

“Bu marş bizim inkılâbımızın ruhunu anlatır. İstiklal Marşı'nda davamızı anlatması bakımından büyük manası olan mısralar vardır. En beğendiğim yeri şu mısralardır:

*Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet,
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.*

Benim bu milletten asla unutmamasını istediğim mısralar işte bunlardır... Bu demektir ki efendiler, Türk'ün hürriyetine dokunulamaz.”

Hasan Basri Çantay tarafından verilen önerge Genel Kurulda kabul edildikten sonra İstiklâl Marşı 21 Mart 1921 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

Değerli arkadaşlarım!

İstiklâl Marşı Mehmed Âkif Ersoy'un kahraman ordumuza ithaf ettiği, milletimizin topyekûn bütün fertlerinin aynı şevk ve heyecanla terennüm ettiği, esasen şiir ya da marş hüviyetinin de dışında kalan bir metindir. Bu marş milletimizin kimlik kartıdır. İşte tam bu noktada ifade etmek gerekir ki, İstiklâl Marşı âdeta sihirli bir metin hüviyetini haizdir. İçinden bir kelime ya da bir tek hece eksik söyleseniz ahengi bozular. Bestesi kendi içinde mevcuttur. İçindeki sözler ile beraber bu sözlerin gücünü yükselten güçlü vurgular onu şiirden marş havasına taşır. İstiklâl Marşı'mızdaki büyük ifade gücü Millî Mücadele sırasında insanımızda ortaya çıkan büyük ve gizli enerjinin coşkun hâlidir. Tıpkı Çanakkale Savaşı'nda yüzlerce kiloluk mermiyi sırtında taşıyan Seyit Onbaşı'nın savaştan sonra aynı mermiyi tekrar kaldırmaya teşebbüs ettiğinde bunu başaramaması gibi. Bu marş, savaş meydanında iman dolu azimle dev-

leşen insanımızın yapma ve söyleme enerjisinin taşma hâlidir. Kimileri bunu vecd hâli, kimileri iman gücü diye tarif etse de biliriz ki yok edilmeye çalışılan bu milletin, küllerinden doğduğu İstiklâl Harbi'nin yüceliği kadar onun destanı olan marşı da çok büyük bir şiiirdir.

Şüphesiz bu marş milletimizin her bir ferdinin ortak metnidir. Bizi millet yapan temel bileşenimizdir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üzerinde kurulduğu kadim toprakların savaşa tekrar vatan yapılmasının bir belgesidir. Milletimizin ve vatanımızın dizelere dökülmüş tapusudur. Tam bağımsız bir millet ve devlet olarak var olma irademizin toplumsal sözleşmesidir. Devletin ve anayasanın tek ideolojisidir. Sözden dokunmuş bayrağımızdır.

Kıymetli arkadaşlar!

Ölümsüz mısraların şairi Mehmed Âkif Ersoy, yaşadığı dönemde de günümüzde de bu milletin birlik ve beraberliğinin sembolüdür. Mebus olarak girdiği Mecliste neredeyse fiilen hiç görev yapamadı, emekli maaşı bile alamadı. Ankara'ya gelişinde Gazi Mustafa Kemal'in özel daveti de etkili olmuş ve Milli Mücadele saflarına dâhil olmuş; “Halkın bizim tarafımızdan aydınlatılmaya ihtiyacı varmış, kalkın gidiyoruz, burada durmak zamanı değil.” diyerek en yüksek makamdaki işini ve ailesini bırakıp oğlu ve arkadaşlarıyla beraber Milli Mücadele'ye koşarak katılmıştır.

Manda yanlılarına, ümitsiz insanların çoğunlukta olduğu yokluk ve tükenmişlik hissi içindeki vatana “Korkma!” diye ümit telkin etmiştir. O, insanımızdaki gizli enerjiyi ortaya çıkartan bir nefesti. Baştan başa vatan topraklarını şevke getirdi ve “Doğacaktır sana vadettiği günler Hakk'ın” diyerek zaferi müjdeledi.

Âkif, inanmış bir mümin olarak Hakk'ın vadettiği dinî ve millî değerlerimizin yok olacağı fikrini kabul edecek biri değildi. “Ya İstiklâl ya ölüm!” düsturunun, tarihinde asla esaret yaşamamış milletimizin temel vasfı olduğunu biliyordu. Çünkü istiklâl, vatan, hürriyet, bayrak gibi millî değerlerimiz olmazsa dinimiz de olmayacaktı. Âkif bunun farkındaydı ve milletimize

ait yüce hasletleri coğrafyamızı karış karış gezerek ortaya çıkarırken bu hasletleri İstiklâl Marşı'mıza da nakış nakış işlemiştir.

Değerli misafirler!

Dil, millet tefekkürünün ana yurdudur. Milletın düşünüş tarzı ve hayat anlayışı yetiştigi dil ve kimlik içinde söze ve yazıya yansır. Bir milletin bütün kültür öğelerinin ortak dili; millet olma bilincinin, geleneklerinin ve göreneklerinin sığınağıdır. İstiklâl Marşı da milletimizin ortak dilidir. Bu kültürün içinde bize ait değerleri taşıyan İstiklâl Marşı ve ruhu, milletimizi koruyan ve onu gelecek nesillere aktaracak en kıymetli hazinemizdir. Milletimizin serencaminin ve tarihteki yolculuğunun haykıran sesi İstiklâl Marşı'nda vücut bulmuştur.

Vefatının 85. seneidevriyesinde Âkif'i; âlim, derviş meşrep, musikişinas, güreşçi, nüktedan, güler yüzlü ve en çok insani vasıfları açısından yüksek ahlak sahibi olarak her yönüyle gençlerimize ve gelecek nesillere tanıtalım. Eserlerinde dile getirdiği üstün insanlık çizgisinin sembol ismi Âsım'ın şüphesiz Âkif'in kişiliğinde tecessüm ettiğinin hepimiz farkındayız.

Sizlerden 100. yılında İstiklâl Marşı'mızın yazıldığı şartların unutulmaması ve gelecek nesillere aktarılması için yapacağınız çalışmaların devamını diliyorum. Sunacağınız katkıların Millî Mücadele'yle küllerinden doğan bu milletin şiirle kurulan destanını tarihe kazıyan millî şairimiz Mehmed Âkif'in yeniden idrakine ve örnek alınmasına vesile olmasını Cenab-ı Hakk'tan niyaz ediyorum.

Bu program vesilesiye yâd ettiğimiz Mehmed Âkif'e tekrar Allah'tan rahmet diliyorum, mekanı cennet, makamı ali olsun.

Gök kubbemizde ay yıldızlı al bayrağımızın İstiklâl Marşı eşliğinde ebediyete kadar dalgalanmasını niyaz ediyorum. Allah'a emanet olun.

1. GÜN OTURUMLARI

I. Oturum Bildirileri

Oturum Adı: Açılış Oturumu

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

İstiklâl Marşı'nın Dört Aşamalı Kısa/Uzun Tarihi

Dr. Öğr. Üyesi Necmettin TURİNAY

Mehmed Âkif'te İstiklâl ve İstikbâl Düşüncesinin Kaynakları

Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL

Sebilürreşâd'ın Samsun'da Yayımlanmış Bilinmeyen Bir Nüshası

Mehmet Ruyan SOYDAN

İstiklâl Marşı'nın Dört Aşamalı Kısa/Uzun Tarihi

Necmettin Turinay

Dr. Öğr. Üyesi,

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

nturinay@etu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8337-8129

Elinizin altındaki metin, büyük şairin en dalgalı yıllarına şahitlik ediyor. Büyük Savaş içinde (1914-1918) kendi yurduna sığınmamış, yayınladığı *Sebilür-reşâd* dergisi ile savaş şartları arasında oradan oraya dönenip durmuş şairin son on altı yılının hikâyesi gömülü bu sayfalarda. Savaş yıllarında can havli ile Berlin'e, İngilizlerin teşvik ve tahriki ile baş gösteren Vehhabi isyanları dolayısıyla Necid'e, oradan Medine'ye uzanan Âkif'i, bu son döneminde gene büyük seferlere çıkmış görüyoruz. Önce Ankara'ya ve Anadolu illerine, oradan da uzun gurbetlere yani Mısır'a doğru yeni yeni seferler!

Anlayacağınız Büyük Savaş bitmiş, fakat sefer bitmemiştir Âkif için!

Savaş bitmiş, buna rağmen de ruhuna gene de sükûn avdet etmiş değildir.

Çünkü içinden çıkıp geldiği savaşın sonucu, Âkif adına daha büyük fedakârlıkların başlangıcı olup çıkmıştır. O şartlarda tarihin en büyük imparatorluğu tasfiyeye maruz kaldığı gibi onun başkenti İstanbul da düşman istilası altında âdeta zebun düşmüştür. Siyasi tarihimizde silah bırakma veya barış dönemi olarak okuduğumuz Mütareke yıllarında (1918-1922) Âkif'in derinden duyduğu hüsrani ve yalnızlık acılarını, *Gölgeler*'in ilk bölümlerinden tekrar tekrar okumakta fayda bulunmaktadır:

Haykır, kime lâkin? Hani sahipleri yurdun?

Ellerdi yatanlar, sağa baktım sola baktım!

Dolayısıyla yukarıdaki beyitte dışa vuran hüsrana sadece Mehmed Âkif'in değil, işgal dönemi İstanbul'unun karanlık ruh hâline de işaret ediyor. Nitekim şair o şartlarda yapayalnız hissediyor kendini. İstanbul büyük bir sessizliğe gömülmüş, ülke sahipsiz ve sözcüsüz kalmıştır. Büyük Âkif'in söylediği gibi sağda solda yatanlar, daha doğrusu da meydanı dolduranlar sadece "eller/ya-bancılar" yani işgal güçleridir.

İşte o şartlarda Âkif'i en çok rahatsız eden sebeplerden biri, İttihatçıların yerine geçen Hürriyet ve İtilâf iktidarının ağzından sadra şifa cümlelerin çıkmamasıdır. Dahası İttihat ve Terakki iktidarının bertaraf edilmesi dolayısıyla, onlar bundan memnundu bile denilebilir. Savaşın mağlubiyetini sırf İttihatçıların üzerine yıkmak, işgal kuvvetlerinin yardımıyla İttihatçıların tasfiyesine çalışmak ve bu vesile ile de İngiliz işgal kuvvetlerinin güvenini sağlamak gibi safdilâne bir politika idi onların takip ettiği! Fakat buna rağmen de o günkü saray yönetimini ve Osmanlı genelkurmayını bu safdilâne politikanın biraz olsun dışında düşünmek icap eder. Çünkü ileride görüleceği üzere, ülkenin geleceğine yönelik *Saltanat Şuraları*'nın, Sultanahmet ve Fatih mitinglerinin düzenlenmesi bu iki merkezle ilgili olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesi fikri de gene aynı merkezlerle izah olunmak gerekir.

Fakat işin öbür yanında da, İkinci Meşrutiyet'in başlangıç yıllarında olduğu gibi sayısız etnik cemiyet ve partiler! Her birinin sözcüsü irili ufaklı dergi ve gazeteler! İşgal güçlerinin teşvik ve ruhsatına dayalı türlü kinler, içini boşaltma denemeleri, ayrıca İstanbul'un Türk ve Müslüman kimliği ile oynama arayış-

ları ve bunu bir yüzüzlük derecesine kadar vardırmalar! Güya toplam olarak İstanbul'da Hıristiyan nüfusun, Türk ve Müslüman nüfuslardan daha fazla bir yekûn tuttuğu iddiası! Bu yüzden de İstanbul için, Papalık örneğinde olduğu gibi, özel statülü bir yönetim tasavvuru!.. “Teâvün”, “Teâli” ve “Muhibler” gibi sıfatları edinmiş sayısız parti ve cemiyet!.. Bu kesimler ülkenin ve milletin toplu geleceği kaygısından kopmuş, mevzi politikaların peşinde koşuyorlardı.

Bu bakımdan Mehmed Âkif'in *Âsım* adlı eserinde anlatmaya çalıştığı o karanlık tablonun, biraz olsun hatırlanması icap eder. Sizin anlayacağınız eserin kahramanı Âsım, bu ağır şartları kaldıramıyor. Ne yapacağını bilmez bir hâlde de arkadaşları ile ordan oraya dönenip duruyorlar. Dolayısıyla ilgili eserin doğduğu şartlardan soyutlanarak, Cemalettin Afganî ile Muhammet Abduh arasında cereyan eden bir yöntem tartışmasına indirgenmesi ne kadar gariptir?

Aynı şartlarda Yahya Kemal'in imparatorluğun hukukunu savunan, İstanbul'un Türk ve Müslüman kimliğini ortaya koymaya çalışan makaleleri unutulabilir mi? Çünkü işgal kuvvetlerinin yandaşı kesilen İstanbullu Rumlar ve Ermeniler, Latin kökenli bazı eski kalıntılar, şehrin sadece Türk ve Müslümanlara ait olmadığını, onun Hıristiyan kimliğinin tanınması gerektiğini dile getirerek, İstanbul ve Marmara civarlarının uluslararası tanınmışlığı haiz, müstakil bir yönetim tasavvuru ile dolup taşıyorlardı.

İşte bu karanlık işgalin akıbetinden kaygı duyan, sanatını bu yönde kullanan dört büyük isim görüyoruz edebiyatımızda. Süleyman Nazif, Yahya Kemal, Yakup Kadri ve Mehmed Âkif! Kuşkusuz bunlara daha bazı isimler ilave edilebilir. Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Falih Rıfkı, Ömer Rıza Doğrul, Abdülhak Şinasi Hisar gibi! Ama bunların arasında o ilk dörtlü, birer kutup yıldızı gibi parlar dururlar. Bu açıdan İkdâm'da yazdığı makaleleri ile, *Sodom ve Gomore* romanı ile Yakup Kadri; Mütareke karanlığını “Kara Bir Gün” yazısı ile çarşaf gibi yırtan ve işgale karşı ilk meydan okuma denemesini gerçekleştiren Süleyman Nazif bambaşka kabiliyetlerdir. Yakup Kadri ile Yahya Kemal'in o karanlık yıllarda, Âkif'i niçin çok sevdikleri ve takdir ettikleri sorusunun cevabını, ilgili metinleri okudukça daha iyi kavriyoruz.

Fakat bu öncü vatanseverler arasında Mehmed Âkif'in yeri bambaşkadır. Onun Âsım adlı *mesnevi-romanı* doğduğu şartlardan soyutlanarak, alâkası kopularak okunduğu, ayrıca *Sebîlürreşâd*'in işgal kuvvetleri ve dönemin sansür yönetimi tarafından lime lime edilmiş sayı ve sayfaları bu açıdan tetkik edilmediği için, büyük şairin işgal dönemine bakışı ve çektiği acı yeteri derecede kavranabilmiş değildir. Bu yönüyle şair iyi kavranılmayınca da, “Çanakkale Şehitleri” destanının niçin yazıldığı, hangi şartlarda kaleme alındığı kolay kolay anlaşılammamaktadır. İşte Mütareke esaretinde Âkif'in maruz kaldığı yoğun ızdırap ve o derecede yoğun isyan hisleri doğurmuştu bu şiiri. Kuşkusuz o şiirin, doğduğu şartlardan bağımsız olarak da bir değeri yok değildir. Ama o şiirin ruhunda işgal acılarının doğurduğu büyük bir haykırış ihtiyacının yattığı nasıl olur da unutulur?

Biri Bir Final Marşı, Diğeri ise Yeni Bir Ba'su Badel Mevt Denemesi

Bilindiği gibi Mehmed Âkif'in yerleri ve gökleri haşyete getiren söyleyişi burada kalmamış, Ankara şartlarında da devam ederek ona bildiğimiz İstiklâl Marşı'nı yazdırmıştı. Netice itibari ile burada şunu söylemek mümkündür:

Âkif “Çanakkale Şehitleri” ile hem başarılı Çanakkale savunmasını destanlaştırmış, hem de Mütareke şartlarında tarihe gömülmüş büyük bir imparatorluğun *mersiyesini* yazmıştı. Aynı zamanda da onu, haşmetli bir *final marşı*'na dönüştürmeyi başarmış bir şairdi. Dolayısıyla Âkif'in Ankarada bulunduğu bir sırada kaleme aldığı İstiklâl Marşı'nı, “Çanakkale Şehitleri”nin bir devamı gibi okumak, fakat aynı zamanda da o şiiri, tasfiye edilmek istenilen bir milletin “ba'su badel mevt”i telâkki etmek icap eder.

İşte o tarihî metin hem Millî Mücadele şartlarında, hem uzun Cumhuriyet yıllarında öyle derin tesirler meydana getirmişti ki onu seven ve sevmeyen, değiştirmek veya yenilemek isteyenler, uzun yıllar onunla meşgul olmaktan kendilerini alamamışlardı.

Dolayısıyla İstiklâl Marşı'nın kabul edilmişinden itibaren geçirdiği engebeli süreçlerin, uzun Cumhuriyet yıllarının kapalı / açık bir tarihî niteliğine büründüğü rahatlıkla söylenebilir. Fakat inişli çıkışlı, sonu nereye varacağı belli

olmayan uzun bir hikâyedir bu! Başlangıçta Büyük Meclisin yüksek heyecan dalgaları arasında kabul ettiği, heyecanını alamayarak her bir meclis üyesinin ayağa kalkarak alkışladığı *millî marşın* kaderine bakın ki, sonraki yıllarda onunla her önüne gelen oynamaya kalkışacak, kimisi bestesini beğenmeyecek, kimisi de marşın muhtevası ile inkılâbının ruhu ve hedefleri arasında çelişkiler icat ederek ondan kurtulmanın bir yolunu arayıp bulmak isteyecektir. Fakat ne yapılırsa yapılsın, hangi çareye başvurulursa vurulsun, Âkif'in yazdığı millî marşın tok sesi ve muhtevasının sağlamlığı karşısında her teşebbüs boşa çıkacak, her plan ve desise iflas etmek durumunda kalacaktır. Dolayısıyla 1930'larda alınabilen bu büyük sonucu, İstiklâl Marşı'nın caydırıcı gücü ile izah etmek en doğrusudur.

Yukarıda İstiklâl Marşı güftesinin caydırıcı gücünden söz ettim. Evet Mehmed Âkif'in yazdığı şiirin kuşkusuz böyle bir gücü vardı. Çünkü ileride 13 Kasım 1925'te ve 1938 yılında açılacak olan yeni millî marş yarışmalarının sonuç vermemesi ancak böyle izah edilebilir. Zira ilgili yarışmalara katılan şairler her defasında Mehmed Âkif'in güftesini okuyarak işe başlıyor, oradaki ruhu kendi şiirlerine de yüklemek istiyor fakat her seferinde de bir karikatüre ulaşıyorlardı. Daha doğrusu yazdıkları ile sathi ve basit kalıyorlardı. Sözüünü ettiğimiz yarışmalara katılan şair ve müteşâirlerin eserleri okununca bu sonuç ulaşmak hiç de zor olmamaktadır.

Çünkü Âkif'in güftesini yenilemek isteyenlerin ve açılan yarışmalara katılan şair adaylarının, kolay kolay nüfuz edemedikleri bir ruh, bir sanat mevcuttu o şiirde. O ruh da kuşkusuz Âkif'in şiirine kendisinden yansıyan bir şeydi. Onun ruhunda, Balkan Savaşları'ndan, Birinci Dünya Savaşı'ndan ve karanlık Mütareke yıllarından itibaren lime lime olmuş şair bir kalbin acıları yatıyordu. İşte İstiklâl Marşı'nın taklit edilmeyen yanı da burası idi. Ayrıca onun mısralarında, Millî Mücadele yıllarımızın acılı, karanlık ürpertileri, deruni yakarışları, İslam'ın ve Anadolu Türklüğünün son bir savleti yatıyordu. Ayrıca vatanın ve milletin son nabız atışları ile yeniden nükseden bir varoluş hamlesi, ikisi birden yazdıklarında okunuyordu. İşte yarışmalara katılan hiçbir şiir bu ruha yükselmiyor onun karşısında âdeta zebun düşüyorlardı. Hâliyle böyle bir akıbetle karşılaşan "değiştirici iradeler" her seferinde sükût-i hayâle uğruyor, ister istemez de geri çekilmek zorunda kalıyorlardı. Ancak aradan fazla bir

zaman geçmeden, yeni yeni hamlelere kalkışıyorlardı. Fakat ne olursa olsun, hangi tedbire başvurulursa vurulsun, gene de sonuç değişmiyordu.

Ne var ki şu da bir gerçektir: Gerek 13 Kasım 1925, gerekse 1938 tarihli millî marş yarışmalarına, sanıldığıнын aksine, ülkenin kabul görmüş şairlerinin çoğunun katılmadığı görülüyor. Dahası aynı ilgi azlığını 1920-1921 yarışmasında da görüyoruz. Bilindiği gibi o yarışmaya da 724 şairin katıldığı, fakat göz dolduran, millî marş olmaya layık bir güfte ile karşılaşılmadığı hepimizin malumudur. İşte bu tabloya bakarak, millî marş yazmak için Mehmed Âkif'e başvurulmamış mıydı? Nitekim 1920-1921 yarışmasında olduğu gibi 13 Kasım 1925'te açılan yarışmaya da başvuranlar çok olmuş fakat içlerinden millî marş olmaya layık kuvvetli bir eser çıkmamıştı. Bu husus, gerçekten izahı zor bir mesele olarak karşımızda duruyor.

Mütareke Döneminde İstanbul Şairleri

Görünür bazı göstergeler de yok değil elimizin altında. O da dönemin İstanbul şairlerinin imparatorluğun parçalanması ve tarihî başkentimizin işgali karşısında suskun kalışlarıdır. Nitekim onlardan herhangi birinin, 1920-1921 tarihli yarışmaya katıldığına dair bir bilgi edinemiyoruz. Gazete haberlerine, yarışmaya katılan şiirlere ya da özel sohbetlere yansımış veya sonradan yazıya dökülmüş hatıralara bakarak söylüyoruz bunu. Düşünün isterseniz! Mütareke ve işgal yıllarının ön plandaki şairlerinin, İstiklâl Marşı yarışmasına katıldığına dair herhangi bir bilgi bulunuyor mu elimizin altında? Süleyman Nazif, Ziya Gökalp, Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Rıza Tevfik, Mehmet Emin Yurdakul ya da Cenap Şahabettin veya Abdülhak Hamit? Biraz daha genç nesilden Celâl Sahir, Halit Fahri Ozansoy, Faruk Nafiz, Orhan Seyfi ya da Yusuf Ziya Ortaç! Hayır, yarışmanın açıldığı şartlarda İstanbul'da ikamet eden çoğu şairin ilgili yarışmaya katıldığına dair herhangi bir done bulunmuyor elimizin altında.

Maalesef şimdiye kadar üzerinde çalışılmamış bir konudur bu. Ne var ki bu ilgisizliğin, işgal şartları ile izah edilmeye çalışıldığını da bilmiyor değiliz. Fakat bu tarz yorumları lüzumundan fazla iyimser bulduğumuzu burada ifade etmek gerekir. Nitekim kendisi işgal altı İstanbul'unda yaşadığı hâlde, 1921 Mayıs'ında açılan İstiklâl Marşı "beste yarışmasına" katılmaktan geri durma-

yan Ali Rifat Çağatay ve diğer bazı bestekârları nereye koyacağız ve nasıl izah edeceğiz o zaman? Dolayısıyla bu mesele sanıldığından ziyade mühimdir ve üzerinde durulmaya ve düşünölmeye de değer bir meseledir. Fakat konuya açıklık getirmek bakımından dönem şairleri arasında küçük bir seleksiyona başvurmak da gerekebilir.

Şöyle ki Ankara'da İstiklâl Marşı yarışması açıldığı tarihte, Süleyman Nazif ve Ziya Gökalp, İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilmişlerdi. Dolayısıyla cihan savaşı ve işgal şartlarında ciddi sınavlardan geçmiş, bu yoldaki acılarını şiire dönüştürmekten geri durmamış bu iki vatansever kalemin İstiklâl Marşı yarışmasına katılmaları imkânı bulunmuyordu. Bundan ayrı olarak Cenap Şahabettin o sıralarda şiiri bırakmış ve nesirde karar kılmıştı. Öyle olduğu hâlde herkesin sustuğu, Mehmed Âkif'e karşı mesafeli davrandığı Mütareke yıllarında, Cenap Şahabettin'in Âkif'i "millî şair" olarak ilan etmesi unutulabilir mi? Tabii bir de Abdülhak Hamit var ki o da aynı yıllarda uzun süreli olarak Avrupa ülkelerinde yaşıyordu.

Peki ya diğer şairler? Onlar neden İstiklâl Marşı yarışmasına katılmamış olabilirler? Mesela ilk elde Ahmet Haşim? Biliyoruz ki Haşim'in şiiri, bu yolda bir şiir değildi. Mütareke döneminin en iyi ve en parlak şairi olduğu hâlde! Ayrıca burada Yahya Kemal'in ayrı bir önemi bulunuyor. Ne var ki o da Fransadan yurda dönüşünden beri, *nev-Yunanî* veya Batılı manada *neo-klasik* bir şiirin peşinde koşuyordu. Nitekim savaşın son yılında, işgal veya Mütareke şartlarında kendini yenilemeye başlamış, henüz daha millî ve vatani duyuların şiire nasıl dönüştürüleceği tecrübesini edinmiş değildi. Ayrıca Yahya Kemal ve etrafındaki grubun, İstiklâl Marşı yarışmasının sonucunun ilan edildiği (12 Mart 1921), Birinci İnönü Zaferi'nin kazanıldığı haberlerinin İstanbul'a yansımalarının ardından *Dergâh* dergisini çıkarmaya başladıklarının bilinmesi gerekir (15 Nisan 1921). Fakat bu dönemde Yahya Kemal'in tarihî nesirleriyle büyük bir sınav verdiği asla unutulamaz. Ancak Yakup Kadri'nin millî ve vatani hisleri sanata dönüştürmek de Yahya Kemal'e tekaddüm ettiği belirtilmelidir. Bundan ayrı olarak Yahya Kemal'in aynı yıllarda, *ada şiirleri* ve şarkı güfteleri üzerine yoğunlaştığını biliyoruz. Yani Yahya Kemal'in son derece orijinal vatan fikri, dinî ve millî muhtevalı düşünce nesirleri ile mevcut şiiri arasında henüz bir çakışmaya şahit olamıyorduk. Nitekim işgal yıllarında

fakat Mehmed Âkif'in yazdığı İstiklâl Marşı'nın hâsıl ettiği yüksek havadan bir yıl sonra kaleme aldığı:

Vur pençe-i âlîdeki şemşîr aşkına
Gülbang-ı âsmânı tutan pîr aşkına

gibi haşmetli mısraların yer aldığı “İstanbul’u Fetheden Yeniçeriye Gazel”i bu bakımdan önemlidir. Aynı şekilde “26 Ağustos 1922” başlıklı:

Şu kopan fırtına Türk ordusudur Yarabbi,
Senin uğurunda ölen ordu budur Yarabbi
Tâ ki ezanlarla yükselsin müeyyed nâmın
Galip et, çünkü bu son ordusudur İslâm'ın

dörtlülüğü de bu açıdan son derece önemlidir. Dolayısıyla Yahya Kemal’de başlamış olan fikrî uyanışın şiir sanatında karşılığını bulmasının, hem Mehmed Âkif’in yazdığı İstiklâl Marşı’nın hâsıl ettiği yüksek hava ile hem de Anadolu’da birbirinin peşi sıra kazanılan zaferlerin başarısı ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır.

İşte bu ruhi yükselişi ve erken şuuru, dönemin çoğu şairlerinde maalesef görememekteyiz. Kaldı ki o yıllarda Necip Fazıl, Ahmet Kutsi, Ahmet Hamdi, Halide Nusret, Ömer Bedrettin, Kemalettin Kamu, Necmettin Halil, Nazım Hikmet gibi şairler oldukça gençtirler ve şiire de yeni başlamış durumdadırlar. Fakat onlara göre biraz daha yetişkin sayılan, ilk şiir kitaplarını çoktan yayımlamış bulunan Halit Fahri, Celâl Sahir, Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya vs. işte bu kuşakların 1918-1922 boşluğunda, İstanbul ve Ankara arasında büyük tereddütler yaşadığı anlaşılıyor. Tereddüt, korku, yerine göre de kendini ihtiyata çekmek gibi karma karışık duygular!

İstanbul’un işgal edildiği 1918 yılında ortaya çıkmaya başlayan bu hava, Rıza Nur’un Maarif Vekâleti döneminde açılan *millî marş* yarışması ile (25 Ekim 1920) daha bir fark edilir hâle geldi. Çünkü İstanbul şairleri üzerinde en ufak bir kıpırdanma, en ufak bir coşku ve kaynama görülüyordu. Buna karşılık maruz kaldığımız tarihî tasfiyenin acısıyla, dönemin ruhunu aksettiren

ancak bir kaç şairle karşılaşabiliyorduk. Onlardan biri Mehmed Âkif ise, diğeri de Süleyman Nazif'den başkası olmuyordu. Hâliyle Süleyman Nazif ve Ziya Gökalp Malta'ya sürüldüğü için, onların böyle bir yarışmaya katılma imkanı bulunmuyordu. İster istemez de geriye Mehmed Âkif'in, vatanın ve milletin hâl-i pürmelâli karşısında yanan yüreği ve şiiri kalıyordu.

Bu bakımdan ilgili yarışmaya katılan şairler ve şiirleri Ankara'da gözden geçirilirken, onların arasında Mehmed Âkif'in yokluğunu Hamdullah Suphi'nin fark etmemesi mümkün değildi. Çünkü ne Mütareke'nin bu ikinci yarısında, ne de Millî Mücadele'nin teşkilatlanma olarak başladığı fakat fiilî savaşın henüz başlamadığı bu aşamada İstiklâl Marşı'nı yazabilecek, Mehmed Âkif'in haricinde öncü bir Türk şairi kalmamış gibi idi. Bu yüzdendir ki vatanın ve milletin kendini savunmasız hissettiği o aşamada millî marşı yazmak, Mehmed Âkif'in omzuna kaderin bir yükü olarak binmişti. Kuşkusuz o da bunun şuurunda olarak yazıyordu. Tarihin huzurunda, vatani ve milleti ile özdeşleşerek, âdeta onun diliyle konuşur gibi yazıyordu.

Nitekim ilgili şiirinde “ben” derken, kendi “ben”i adına değil, sözcülüğünü üstlendiği milletin *maşerî vicdanı* adına ve onun diliyle konuşuyordu:

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım

tarzındaki mısraları başka türlü okuma imkanı bulunmamaktadır. Dolayısıyla ilgili güfteyi doğduğu şartlarla ilişkilendirirken, tarihin Mehmed Âkif'i kendi milletin kaderi ile yan yana düşürdüğünü, onu milleti temsil eden bir sembol seviyesine yükselttiğini kabul etmek gerekecektir.

Aman Vatani Edebiyat Yapmayın!

Yeri gelmişken burada şu hususa da işaret edelim. Edebiyatımızda Fecr-i Âtî döneminden beri sürüp gelen, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında artarak devam eden, Mütareke döneminde daha da yoğunlaşan bir tutum söz konusudur. O da derin düşünceden, vatani hislerden umumi bir kaçış! Kaldı ki İttihat-Terakki döneminde Ziya Gökalp'in tesiri ile kuvvetlenir gibi gözüken *hecceci akım* da aynı boşluğun içinde yüzüyordu. Dünya Savaşı'nın olumsuz

seyri hececi şiirin içerik olarak aleyhine sonuç verdiği gibi; Mütareke yıllarında İstanbul'un işgali ve özellikle de İttihatçıların yurdu terk edişi, ardından Ziya Gökalp'ın Malta'ya sürgünü, ilgili şiiri büsbütün zora sokmuştu. Böylece sanat ve edebiyat camiası bırakın dinî temaları, vatan ve milliyet gibi duygulardan da kopmuştu. Orta yerde yanan bir ülke, harap olmuş bir insanlık tablosu söz konusu iken, işgale maruz kalmış bir payitahtın şairleri bu duruma ağlamıyor, vicdanlarının sesini dinlemiyor, gözlerinin önündeki facia karşısında bilakis suskun kalmayı tercih ediyorlardı. Daha ötede de beşerî ten zevklerinin ötesinde şiir düşünemiyorlardı.

Buna karşılık edebiyatımızın tiyatro cephesi komedi ve fanteziye, roman Hüseyin Rahmi'nin insanı ufalamaya varan sayfalarına, şiir de o kadar tatsız kaçan alelade, vıcık vıcık ten zevkine hapsolüp çıkmıştı. İşte Mütareke dönemi edebiyatının bu cerahatli çıbanına ilk iğneyi batıran Yakup Kadri oldu. Onun yanında aynı hastalıklı ruhu fark eden bir başka kalem daha hatırlıyoruz. Daha Rıza Nur'un açtığı millî marş yarışması başlamamışken, İshak Refet'in (Işıtman) yazdığı bir yazı bu bakımdan önemlidir. Nitekim ondan öğreniyoruz: İşgal altı İstanbul'unda kulaktan kulağa fısıldanan, edebî bazı nasihat ve yönlendirmeler söz konusu değil miymiş?:

"Aman vatan edebiyatı yapma!

*Bunu söylerken sesinde, bana ve gençlerin edebiyatına, mesut bir istikamet vermek isteyen dost bir üstad samimiyeti vardı. Bir şey söylemedim fakat o günden itibaren içimde, her gün daha ziyade genişleyen şüphe halkaları sezdim. 'Sakın vatan edebiyatı yapma!' diyen üstad sesinin işaret etmek istediği uçurumu görmeye çalıştım."*¹

Öyle de, Mütareke döneminde Türk şairlerini, böyle gizliden gizliye yönlendirmeye çalışan *üstad kılıklı suflörler* kimlerdir dersiniz? İshak Refet (Işıtman) "İstanbul Şairleri" yazısında, herhangi bir isme doğrudan işaret etmiyor. Belki de bundan çekinmiş de olabilir. Fakat onların bir değil, birden fazla olduğunu düşünmek durumundayız. Türk şairlerini, içine düştüğümüz

¹ "İstanbul Şairleri", *Hâkimiyet-i Millîye*, 19 Ekim 1920.

tarihî felaketi yazmaktan sakındıran bu sinsi suflörleri ister istemez düşünmek durumunda kalıyoruz. Maalesef dönemin dergi ve gazeteleri böyle bir dikkatle henüz incelenmiş değildir. Dolayısıyla Mütareke dönemi edebiyatımızın geçirdiği bu olumsuz istihalenin kavranması her bakımdan önem arz etmektedir denilebilir.

Nitekim Mütareke döneminde *İkdam*'da yazdığı makalelerinde Yakup Kadri, Mehmet Emin Yurdakul ile Halide Edip'e nazaran Mehmed Âkif'i ve Süleyman Nazif'i daha millî buluyor, Rıza Tevfik ile Ziya Gökalp'ı da "folklor dedikleri kısır ve mahdut bir tarzın içine sıkışmış" addediyordu. Dolayısıyla Yakup Kadri millîlik noktasında, ister istemez Mehmed Âkif ile Süleyman Nazif'i basbayağı öne çıkarıyordu. Peki aynı dönemde ya Yahya Kemal'in şiiri ve millîlik nokta-i nazarından değeri? Yahya Kemal'i o kadar takdir eden Yakup Kadri'yi bu aşamada, henüz yeni ümitli bekleyişler içinde görüyoruz: "Bunun içindir ki nâçâr, iki de bir yanı başını dönüp beklediğimiz fecrin şûlesini, hepimizden ziyade hars, ruh ve cûşîş sahibi olan bir şairin, Yahya Kemal'in gözlerinde arıyorum."²

Yukarıdan beri yaptığımız izahların ışığında, İstiklâl Marşı yarışmasına 724 şairin katıldığı söylene bile, bunların çoğunun üçüncü, beşinci dereceden şairler olması şüphesizdir. Asıl önemlisi ise memleketin önde gelen şairlerinin, daha doğrusu da İstanbul şairlerinin bu yarışmadan kendilerini uzak tuttukları gerçeğidir. Bunun sebebi çoklarının sandığı gibi ilgili şairlerin İstanbul'da yani işgal şartları altında yaşamaları olmamalıdır. Nitekim İshak Refet'in "İstanbul Şairleri" ve Yakup Kadri'nin "Millî Edebiyat" başlıklı yazıları, bunun altında fikrî bir çürümüşlüğün yattığını ortaya koymaktadır. Kaldı ki 12 Mart 1921'de Âkif'in yazdığı İstiklâl Marşı'nın kabulünün hemen ardından açılan "beste yarışmasına" İstanbul'dan katılan nice bestekârların bulunduğunu bilmiyor değiliz. Dolayısıyla 1918-1921 arasında edebiyatımızın içinde yüzdüğü kaosun bundaki payı düşünölmek mecburiyetindedir.

Kuşkusuz İstanbul şairleri aynı lakaydiyi ilanihaye sürdürüp gitmediler. Bir süre sonra onlar da özellikle İstanbul'un tahliyesinin ardından Anadolu gerçeği ile, Millî Mücadele şartları ile yüz yüze gelme imkânı buldular.

² Yakup Kadri, "Millî Edebiyat", *İkdam*, 4 Kasım 1920.

Fakat bu yüz yüze gelişin, kazanılmış bir zaferin ardından vuku bulduğunu da hatırlamak gerekir. Dolayısıyla bu safhada kaleme alınmış şiirlerin zafer kutlamalarına ve öncü kahramanların övgüsüne dayalı şiirler olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu arada Âkif'in yazdığı İstiklâl Marşı güftesinin kabulü, açılan beste yarışması, yapılacak bestenin yerli klasik müzikîye veya Batılı esaslara göre düzenlenmesi tercihleri, yapılan tartışmalar vs. Bu tartışmaların uzun bir zaman aldığı malumdur. Fakat o safhada Türkiye'de derin bazı fay kırıklıklarının oluştuğu da gözden kaçmamaktadır. Özellikle de İstanbul'un tahliyesi ile Lozan'ın imzalanmasını takiben, ilgili marşın Batı müzikîsi esaslarına göre düzenlenmesi noktasında kuvvetli bir dalganın harekete geçişi gibi.

Siyasi Tasfiye Savaşları Arasında İstiklâl Marşı

Bu dalgalı seyir o günün Türkiye'sinde o kadar uzun sürer ki tahmin edemezsiniz. Bunun en somut göstergesi de, Mayıs 1921'de Hamdullah Suphi tarafından açılan beste yarışmasının bir türlü sonuç vermemesidir. Ne tür bir beste seçilecek, nelere dikkat edilecek vs. Fakat İstanbul Maarif Müdürlüğü bünyesinde teşkil edilen komisyon, dıştaki dalgalanmalara ve kendisine yönelik telkinlere fazla itibar etmeyerek Ali Rifat Çağatay'ın bestesini birinci seçmekten gene de geri durmaz. Böylece dört yıllık bir aradan sonra İstiklâl Marşı, Ali Rifat Çağatay'ın bestesi ile eşleşerek yeni Türkiye'nin millî marşı olmaya hak kazanır. Bu sonucu Maarif Vekâleti okullara ve dönemin Genelkurmay Başkanı (Fevzi Çakmak) ordu birliklerine tamim ederler. Fakat buna rağmen de aynı 1924 yılı içinde, İstiklâl Marşı bestesinin değiştirilmesi yolunda yeni bir dalga daha harekete geçmekte gecikmez. Hem de Bakanlar Kurulu seviyesinde alınan bir kararla! (19 Mayıs 1924)

Türkiye bu yıllarda öyle inişli çıkışlı bir seyir takip eder ki, önceden alınmış kararların devamlı uygulamaya mazhar olamadığı görülür. Nitekim yukarıda sözünü ettiğimiz yarışma sonucu yok farz edildiği gibi, marşın bestesinin yenilenmesi hususundaki yeni Bakanlar Kurulu kararı da boşluğa düşebilmektedir. O sırada nasıl bir hamle veya nasıl bir müdahale vuku bulmuşsa, ani bir sıçrama ile bestenin yanı sıra güftenin de değiştirilmesine kalkışlabilmektedir.

İşte bunun en somut göstergesi de, millî marş güfte yarışması açıldığı yolundaki haberlerdir. Dolayısıyla dönem basınında yer aldığı şekliyle, aşağıdaki haber dikkatle okunmayı hak etmektedir:

“Ankara, 12 (Anadolu Ajansı)- Maarif Vekâleti millî marş güftesi tanzimi için bir müsabaka açmıştır. Vekâletin bu husustaki tamiminde deniliyor ki: Güftenin vakarlı, ümit saçıcı, ruhu yükseltici olması şarttır. Açık bir Türkçe ile veciz surette Türklüğün varlığını, büyük mazisini ve daha büyük istikbalini ifade etmelidir. Güftenin muhtasar olması da bir meziyet teşkil eder. Müsabakayı kazanan esere hars masrafından beş yüz lira mükâfat-ı nakdiye ile Maarif madalyası; ikinciyeye yüz lira mükâfat ile bir takdîrname verilecektir. Kaleme alınacak eserlerin 25 Kanunisâni 1925 (25 Ocak 1926) nihayetine kadar Maarif Vekâleti'ne gönderilmesi lâzımdır. Millî Marş'ın güfte ve bestesi, meclis-i Âli'nin tasdikini iktiran ettikten sonra resmîyet kesbedecektir. Âkif Bey'in İstiklâl Marşı, büyük mücadelemizin kutsi bir hatırası olarak saklanacak ve millî marştan başka, İstiklâl Marşı unvanı ile söylenecektir.”³

13 Teşrinisâni/Kasım 1925 tarihli gazetelerde yer bulan haber, İstiklâl Marşı tarihi bakımından ikinci büyük adım teşkil etmektedir. İstiklâl Marşı'nın bestesini yenilemek niyetiyle atılan adımların, sonunda güfteden de vazgeçilecek bir noktaya ulaşması, neresinden bakarsanız bakın tarihî bir kırılmayı işaret etmektedir. Dolayısıyla bu tarihî kırılmanın altında yatan sebebin teşhis ve tahlili icap eder diye düşünüyoruz. Ayrıca vâki kararın alındığı döneme mahsus gelişmelerle bu teşebbüsün ilişkisinin kurulması da icap eder.

Önce şunu hatırlamak gerekir: 1924 ve 1925 yılı Türkiye'si, iktidar ve muhalefet adına ciddi bilek güreşlerinin, önemli tasfiye savaşlarının yaşandığı bir dönemi teşkil eder. Bu yıllarda alınan kararların hemen hepsi keskindir. Sonuçları itibarıyla de ileriye dönük tesirleri çok fazladır. Mesela 13 Şubat 1925 tarihinde Türkiye'de Şeyh Sait ayaklanması vuku bulur. 4 Mart 1925'te bildiğimiz Takrir-i Sükûn kanunu devreye sokulur. Takrir-i Sükûn kanununun idareye ne tür yetkiler verdiği bilinen bir husustur.

³ “Millî Marş”, *Millet*, 13 Kasım 1925.

İşte o yetkilere dayanarak dönemin hükûmeti, Türkiye’de çıkmakta olan gazete ve dergilerin tamamı yakınına kapatır (6 Mart 1925). Dolayısıyla kapatılan yayın organları arasında, Eşref Edip’in yönetiminde çıkmaya devam eden *Sebülürreşâd*’ın da bulunduğunu kaydetmek gerekir. Fakat hadise burada da kalmaz, kapatılan gazetelerin sahipleri ve önemli bazı yazarlar peyderpey İstiklâl Mahkemeleri’ne sevk edilirler. Nitekim Eşref Edip de aynı şekilde, 1925 Mayıs’ında tutuklanarak hapse atılır. Fakat 1925 yılı Eylül’ünde, isnat edilen suçların tamamından da beraat eder.

Sağı veya solu, liberal veya muhafazakârı, sayısız gazeteci ve fikir adamının Şark İstiklâl Mahkemeleri’nde yargılanması sonucunu doğuran tutuklamaların sebebi, doğrudan doğruya Şeyh Said ayaklanmasıdır. Kuşkusuz bu geniş gazeteci gruplarının, Şeyh Said ayaklanması ile ilgilerinin olması düşünülemezdi. Eşref Edip örneğinde olduğu gibi, onların tamamı yakınına da beraat etmesi bu yöndeki bir kanaati doğrular niteliktedir.

Şeyh Said ayaklanması bir gerçek olmakla birlikte, tutuklamaların altında daha başka bir sebebin yattığını düşünmek mümkün gözükmemektedir. Nitekim İstiklâl Marşı’nı değiştirmek ya da güfteyi yenilemek maksadıyla açılan yarışmadan bir yıl önce, Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası adıyla yeni bir parti kurulmuştu (17 Kasım 1924). Fakat ilgili partinin kurucuları, Millî Mücadele’yi başlatan öncü komutanlardan başkaları değildi. Kazım Karabekir Paşa’nın liderliğini yaptığı Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası, ordu ve komutanlar arasında büyük bir ayrışmaya yol açmış, ilgili fırka basında ve kamuoyunda beklenmedik bir karşılık bulmuştu. Dolayısıyla Şeyh Said ayaklanması gerekçe gösterilerek gazetelerin kapatılması ve sahiplerinin tutuklanmasının altında böyle bir sebebin yattığını hesap etmek mümkündür. Kaldı ki 6 Mart 1925 tarihli gazete kapatmalarının ardından, paşaların kurduğu Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası’nın faaliyetlerine son verilmesi (5 Haziran 1925) bu kanaati doğrular niteliktedir. Dolayısıyla 1924 ve 1925 arasında vuku bulan gelişmeler, tarihî tasfiye savaşları biçiminde değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Hem siyasi bir tasfiye, hem de onlara destek vermesi muhtemel basın organlarının yayınına son verilmesi gibi! Bu bakımdan İstiklâl Marşı’nı değiştirmek düşüncesini, bu tür siyasi tasfiye savaşlarının bir yansıması olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

Türkiye'de bu tür tasfiye savaşları yaşanırken, yarışma ilanının verilmiş biçimine ve muhtevasına dair de bir şeyler söylemek gerekebilir. O metinde söylendiğine göre, Mehmed Âkif'in İstiklâl Marşı bundan böyle, büyük mücadelemizin bir hatırası olarak saklanacak ve millî marştan başka İstiklâl Marşı unvanıyla söylenmeye de devam edilecektir. Ayrıca Millî Mücadele döneminin önemli bir hatırası fakat Yeni Türkiye'yi temsil edecek eser ise, o daha başka!...

Âkif'in ve Marşının Kader Yılı: 1925

Bu arada marş güftesini yenilemek fikrinin, yeni bir dönemin yani inkılaplar Türkiye'sinin ihtiyacı ile ilişkilendirilmesi en doğru yol olacaktır. Bilindiği gibi Millî Mücadele dönemi Türkiye'si varlığını Batı ile mücadele esasına oturtuyor, İstiklâl Marşı da o dönemin ruhunu aksettiriyordu. Fakat inkılaplar döneminin Türkiye'si Batı ile uyumu, batılılaşmayı esas alıyordu. Daha doğrusu Batılılaşma, yeni dönemin hedefi ve ilkesi hâline geliyordu. Bu bakımdan Mehmed Âkif'in yazdığı İstiklâl Marşı'nın muhtevası ile yeni dönemin hedefleri arasındaki açığı farkı kendisini hissettirmekten geri durmuyordu.

Buradaki açığı telafi hususunda iki farklı yaklaşım göze çarpıyor. Bunlardan ilki, İstiklâl Marşı'nın bestesini değiştirmekle iktifa fikridir. Nitekim dönemin müzik politikaları da az çok bu yolda idi. İstiklâl Marşı'na Batı tarzı marşlarda olduğu gibi bir görünüm kazandırmak, bu yoldan da mevcut çelişkiyi gidermeye çalışmak gibi bir anlayış! Nitekim bizzat Atatürk'ün de iştirak ettiği 19 Mayıs 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararı besteyi değiştirmeyi esas alıyor, güftenin değiştirilmesi yolunda herhangi temayüle işaret etmiyordu. Dolayısıyla güfteyi değiştirmek yolundaki son ani hamleyi, yukarıda işaret ettiğimiz siyasi hesaplaşmalarla ilişkilendirmek daha bir mümkün hâle geliyor. Türkiye'nin Batılılaşma yolundaki kararlı tutumunun siyasi tasfiyelerle sınırlı olmadığı, bir önceki dönemin ruhunu temsil eden sembollerden de vazgeçilebileceği fikri kamuoyuna verilmek isteniyordu.

Ne var ki ileride vuku bulacak gelişmeler, İstiklâl Marşı'nın yeniden yazımına yönelik tutumların pek de sürdürülebilir olmadığını ortaya koyuyor. Bunun için daha makul, daha gerçekçi yollar aranıp bulması gibi. Fakat şu da bir

gerçektir ki İstiklâl Marşı ile ilgili hiçbir kararın, dönem yönetimlerini tatmin edecek bir sonuca müncer olmadığı da ortadadır. Görünüşte hemen daima umumi bir mutabakat, altını biraz kurcalayınca da farklı farklı temayüllerin varlığı söz konusudur. Bu durum tek parti iktidarlarının, bir tür kapalı iç koalisyonlardan meydana geldiğini ortaya koyar. Zor bile olsa basının iyi takibi ile parlamentonun böyle bir dikkatle izlenmesi ile yakalanabilir bir sonuçtur bu.

Mesela buna bir örnek vermek gerekirse, ilk dönem meclisinde Mehmed Âkif'in İstiklâl Marşı'nı yazması için ısrar eden, kabulü yolunda yoğun bir gayret sarf eden Hamdullah Suphi, unutulmamalıdır ki yeni marş yarışmasının açıldığı 1925 yılında, ikinci defa olarak Maarif Vekilliği görevine atanmış birisidir. Peki bu safhada Hamdullah Suphi'nin tutumu ne olmuştur? Eski fikirlerinden rücu mu etmiştir? Değişiklik teşebbüsünün sözcülüğü rolünü oynamaya kalkışmış mıdır gibi! Çünkü bu tür faaliyetlerin tamamı onun bakanlığı tarafından yürütülmekte idi.

Fakat ne görelim? İlgili çalışmaların hiç birinde, Hamdullah Suphi imzası ile karşılaşma imkanı bulunmuyor. Çünkü Hamdullah Suphi, değişiklik teşebbüsüne muvafakat etmiyor! Sağlığını gerekçe göstererek de istifa yolunu tercih ediyor. Önünde ve arkasında da umumi bir sükût! Demek istiyoruz ki tek parti iktidarlarının dışa vuran yüzü yanında, bir de söze dökülmemiş, kapalı kalmış yanları söz konusudur. Dolayısıyla tarih, sırf dış tezahürlerin toplamından ibarettir denilemez.

Gene mesela uzun başbakanlık dönemlerinde, İsmet Paşa'nın ağzından İstiklâl Marşı'nın değiştirilmesine dair herhangi bir cümlenin çıktığını hatırlar mısınız? Çünkü Millî Mücadele yıllarında, İstiklâl Marşı'na olan ihtiyacı ilk gündeme getiren kendisi olduğu gibi, Rıza Nur'u harekete geçiren kişi de gene odur. Nitekim bu ihtiyacı ortaya koyduğu sırada, İsmet Paşa dönemin Genelkurmay Başkanı'dır. Onun İstiklâl Marşı hakkındaki asıl fikrinin ne olduğunu öğrenmek için biraz daha zamanın geçmesi gerekecektir. Nitekim 1938 yılında tekrar nükseden ve Necip Fazıl'a sipariş edilen millî marş güftesi yazımını, aynı yıl cumhurbaşkanı olur olmaz yok hükmüne sokan gene kendisi olmamış mıdır?

Bu hususa daha bir açıklık getirmek için şu örnek de yerinde olur sanıyoruz. Mesela 1937 yılında, Celâl Bayar'ın başbakan olduğu sırada, Âkif'in birinci vefat yılı anmaları yapılamaz. Buna karşılık İnönü'nün cumhurbaşkanı seçildiği 11 Kasım 1938 tarihini takip eden anmalar ise herkesin malumu olmalıdır. Ayrıca nasıl coşkulu anmalardır onlar? İstanbul Üniversitesi başta olmak üzere, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü, Veterinerlik Fakültesi ve önemli Halkevleri tarafından düzenlenen Âkif anmaları bu açıdan manidardır. O tür törenlerin farkında olmayanlara, Eşref Edip'in Mehmed Âkif çalışmasının ikinci cildini bu dikkatle okumaları tavsiye olunur. Dolayısıyla bu anmalar, Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı adına Türkiye'de yeni ve farklı bir dönemin başladığı gibi bir anlam taşır. O da bundan böyle Türkiye'de İstiklâl Marşı ile resmî seviyede oynamaların vuku bulmaya-acağı gerçeğidir.

Gene mesela 1925'ler Türkiye'sinde İstiklâl Marşı'nı değiştirmek gibi faaliyetler sürdürülürken, aynı yıl Büyük Millet Meclisi daha farklı bir hava içindedir. *Kur'an* meali hazırlanması, ciddi ve sağlam bir *tefsir* lüzumu, bundan ayrı olarak *Sahih-i Buharî*'nin Türkçe tercümesi gibi kararlar aynı yıl içinde alınır. Bu arada en iyi meali Mehmed Âkif'in hazırlayabileceği hususunda, meclis üyeleri arasında umumi bir mutabakat söz konusudur. Dolayısıyla İstiklâl Marşı'nı değiştirmek teşebbüsü ile Âkif'e meal hazırlanması düşüncesi, birbirine paralel bir seyir takip eder Türkiye'de. *Kur'an* mealini Âkif'in hazırlaması yolundaki sözleşme de gene aynı yılın sonbaharında imzalanır ve Âkif tarafından imzalanır. Dolayısıyla bir dönemin ruhunu kavrayabilmek için benzeri hadiseler farklı farklı açılardan bakmak lüzumu doğmaktadır.

Fakat yaptığımız bunca izahın ne kadar dıştan kaçtığıın gene de farkında olmak gerekir. Düşünün ki böyle engebeli bir dönemde Mehmed Âkif, 1925'in bahar aylarında Mısır'dan Türkiye'ye gelmiş ve nelerle karşılaşmıştır? Fani varlığını mensubu olduğu milletine adanmış, hem milli hem de evrensel değerleri hâvi İstiklâl Marşı'nın şairi Mehmed Âkif, Mısır'dan yurda döndüğü 1925 baharında, kendi dergisi *Sebilürreşâd*'i kapatılmış görürse ne hisseder? (6 Mart) Mısır'a giderken *Sebilürreşâd*'i kendisine emanet ettiği vefalı dostu Eşref Edip, Şark İstiklâl Mahkemeleri tarafından tutuklanarak yargılanmaya başlanmış-

sa!.. Hem de *Sebil* gibi bir dergi ve Eşref Edip, en yüz kızartıcı suçlarla itham ediliyorlarsa!..

Millî Mücadele yıllarında son vatan parçası Anadolu'nun birliğini sağlamak, çeşitli illerde vuku bulan isyan ve ayaklanmaları susturmak ya da Vehhabi isyanlarını bastırmak maksadıyla Arabistan çöllerine kadar uzanan, oralarda aylarca didinen şairin dergisi, şimdi düşünebiliyor musunuz, Şeyh Sait ayaklanmasına sebep olmakla suçlanıyor ve kapatılıyordu.

Dolayısıyla aklın ve mantığın kaldıracağı suçlamalar olamazdı bunlar. Nitekim Eşref Edip'in Şark İstiklâl Mahkemeleri'nde, hakim ve savcılarının huzurunda yaptığı *Sebilürreşâd* savunmaları birer standır. Kendisine ve *Sebilürreşâd*'a suç isnat eden hakim ve savcılar; Millî Mücadele yıllarında Âkif'in, kendisinin ve *Sebilürreşâd*'in ortaya koyduğu hizmete doğrudan şahitler kılması ile mahkeme heyetinin içine düşürüldüğü açmazı hesap edin! Tabii ki o tarihî savunmaların ardından, Eşref Edip'i beraat ettirmekten başka bir çare bulamamışlardı.

Kuşkusuz o toplu yargulamaların sonunda, Eşref Edip örneğinde olduğu gibi tutuklu gazetecilerin tamamı yakını ibra olundular. Çünkü yapılan tutuklama ve gazete kapatmalarının görünmez gerekçesi Şeyh Sait ayaklanması değil, dönemin muhalefet partisi Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın basın tarafından desteklenmesi ihtimalinin önüne geçilmesi idi. Nitekim adı geçen parti 5 Haziran 1925'te kapatıldığı için tutuklamalara olan ihtiyaç kendiliğinden ortadan kalkmış ve makul bir sürenin sonunda da gazetecilerin salıverilmeleri yoluna gidilmişti.

Bunların hepsi bir tarafa!

O ortamda Mehmed Âkif'in marşını yazdığı ülkede çektiği acıları düşünün bir de!.. O kadar sevdiği ülkesinde kendini fazla bulmak, yapayalnız hissetmek ve âdeta yutkunup kalmak! Öyle fakat yaşadığı trajik açmaza, büyük şair daha ne kadar dayanabilirdi? İşte Âkif bu tür bir acı içinde kıvranırsa; sağdan soldan gelen İstiklâl Marşı'nın değiştirileceği, yeniden yazılacağı ya da bu iş için özel bir yarışma açılacağı cinsinden şayiaları işittikçe, çektiği acı daha bir derinleşmiş olmalıdır. Dolayısıyla bu türden şayiaların ortalığı kapladığı 1925 yılı sonbaharında (ekimin ikinci yarısı) tekrar Mısır'a gitmeyi ve

mümkünse oradan dönmemeyi düşünmeye başladı. Bu bir gönüllü sürgün olacaktı Mehmed Âkif için! Kendi ülkesinin sürgünü olarak hep uzaklarda yaşamak gibi bir çaresizlik!

Onun bu acılı kararında, ömür boyu tesirinin dışına çıkamadığı Fuzûlî'nin *Leylâ ile Mecnûn*'unun rolü çok büyüktür. Leylâ'ya olan aşkının, gene Leylâ'ya zarar vermeye başladığını, ona yönelik baskı ve şiddetin artmasına sebep olduğunu fark eden Mecnûn uzak çöllere başını alıp gitmemiş miydi? İçinde Leylâ'nın aşkı ve hasreti kendini çekip durduğu hâlde onun selameti adına bu mahrumiyetleri göze almamış mıydı? Dolayısıyla 1925 yılı başlarında "Gece", "Hüsran", "Secde" gibi şiirlerle yurduna dönen şair, o uzun gurbet yıllarında:

Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağıcı
Çok görme İlâhi, bana bir avuç vatan toprağını!

diye diye, ömrünü tamamlamak mecburiyetinde kalacaktır.

Şair Çok Şiir Yok: Millî Marş Güfte Yarışmasının Sonuç Vermemesi

Yukarıda kaydettiklerimiz, *Sebilürreşâd*'in kapatılması ve Eşref Edip gibi vatansever birisinin haksız yere tutuklanması ile ilgili. Bunlar da Mehmed Âkif'in Mısır'dan geldiği yılın bahar ve yaz aylarına ait. Fakat bir de bunlara sonbahar acılarının hüznü eklenmeli. Çünkü o aylarda, uzun süredir dedikodusu yapılan İstiklâl Marşı güftesinin değiştirileceği haberleri işitilmeye başlamıştı. Bu niyetler sağda solda konuşulur hâle gelmiş, muhtemelen Âkif'in kulağına kadar da ulaşmış olmalıdır. Dolayısıyla Âkif'in bu olumsuz gelişmelerden yara almaması mümkün olamazdı. Ruhundan kopan o büyük eserin ulu orta tartışmaya açılması, kendinden ziyade marşını yazdığı ülkenin rençide edilmişliği hisleri! Siz bu ihtimale katılın veya katılmayın, büyük şairin yurdundan ayrılışının asıl sebebi burada yatıyor olmalıdır.

Fakat şuna bakın ki Âkif'in Mısır'a gidişi kollanıyormuş gibi ayrılışının üzerinden henüz on, on beş gün geçmemişken dönemin gazetelerinde millî marşı yenilemek amaçlı yarışmanın açıldığı duyuruluyordu.

Bilindiği gibi bu teşebbüsten Âkif ve İstiklâl Marşı konulu çalışmalarda geniş geniş söz edilmektedir. Fakat hemen her biri de ilgili kararın yersizliğine, kastiliğine dair eleştirilerden öteye geçmemektedir. O tür çalışmalarda yarışmanın safahatı ve akıbeti ile ilgili değerlendirmelere başvurulmamakta, sonucun ne olduğuna dair de herhangi bir gelişmeye işaret edilmemektedir. Hâlbuki arkasında Bakanlar Kurulu kararı gibi bir irade bulunan yarışmanın akıbeti ne olmuştur gibi sorular sormak gerekmez mi? Dolayısıyla İstiklâl Marşı güftesinin değiştirilmesi kararı ortada fakat hani bunun sonucu? Dahası bugün biz milli marş olarak Mehmed Âkif'in güftesini icra etmiyor muyuz? Öyle de nasıl oluyor bu? Ayrıca ilgili yarışmanın sonuca ulaşmamış olduğu gibi bir anlam doğmaz mı buradan? İşte bu hususlarla ilgili fikrî takip yokluğu ya da problemi, sebep sonuç ilişkisi dahilinde izleme ihtiyacının duyulmaması vs. O bakımdan aynı soruların burada da sorulması gerekiyor. Sonrası ne oldu? Ya da yarışma neden sonuçlanmadı gibi çeşit çeşit sorular!..

Bilindiği gibi 13 Kasım 1925 tarihli yarışma için şairlere belirli bir süre tanınmıştı. Bu süre de duyuru tarihinden 25 Ocak 1926'ya kadar uzanıyordu. Fakat ne görelim? Yarışmanın müracaat süresi bitmiş, yeteri derecede de başvuru gerçekleşmemiştir. Ya da o gün için ülkenin önde gelen şairlerinin yarışmaya yeterince alaka göstermedikleri gibi bir durum. Bu kanaate de dönemin önemli gazetecilerinden, milletvekili Hakkı Tarık Us'un Meclis Genel Kurulunda yaptığı bir konuşma vasıtası ile ulaşıyoruz. Hakkı Tarık diyor ki:

“Maarif Vekâleti bir marş güftesi yazdırmak için, aylardan beri ilanlar yaptırmaktadır. Bugün haber aldım ki müddeti bitmiş. Bu milli marş müsabakası tekrar bir ay daha devam edecektir. (Gelenler arasında) iyi bir milli marş yazılmış mıdır, yazıldı ise kabul edilmiş midir?”⁴

Nitekim Hakkı Tarık'ın Meclis konuşmasından üç-dört gün sonra, Yunus Nadi'nin gazetesi *Cumhuriyet*'te şöyle bir haberle karşılaşılmaktadır: “Ediple-

⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi 47. İçtima, C. 21, 30 Ocak 1926 Cumartesi, s. 308. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=302&sayfa_no_son=303&sayfa_no=308&v_meclis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=21&v_birlesim=047 (12.03.2022)

rimizden bazı zevatın müracaatı üzerine, millî marş güftesinin tanzimi için açılan müsabaka müddeti bir ay daha temdit edilmiştir.”⁵

Dolayısıyla, Mehmed Âkif'in Türkiye'den ayrılışının üzerinden on, on beş gün geçtikten sonra açılan yarışmanın süresi yeni baştan uzatılmış demektir. Peki nedir süre uzatımının altında yatan? Bakanlık bunun gerekçesini, “Ediplerimizden bazı zevatın bakanlığa müracaatına” dayandırıyor. Fakat bu gerekçe, yeteri derecede inandırıcı gelmiyor insana. Çünkü normal şartlarda hiçbir şair veya şairler grubu: “Biz yarışmaya katılmak istiyorduk, ancak eserimizi henüz tamamlayamadık. Bunun için veya bizim için, yarışma süresini biraz olsun uzatmayı düşünmez misiniz?” diye bakanlığa başvurmaz. Belki de bakanlığın sanat ve edebiyat çevrelerine yönelik yaptırıldığı bir soruşturmayı hatıra getiriyor bu açıklama. Dolayısıyla yarışmaya kimler başvurmuş, kimler başvurmamış gibi bilgiler elinde olan bakanlık yetkililerinin şairleri yoklaması ve aldıkları cevabın ardından da böyle bir karar geliştirmeleri ihtimali daha yüksektir. Yani şairler bu işe ilgi duymamış, dolayısıyla yarışmaya başvurmamış, buna rağmen de “eserlerimizi henüz yetiştiremedik” gibi bir gerekçe üretmiş olmalıdır. Neresinden bakarsanız bakın, İstiklâl Marşı güftesini değiştirmek yolundaki yarışmaya karşı umumi bir lakaydi okunuyor bunlardan. Nitekim Hakkı Tarık'ın meclis konuşmasında da ifade ettiği gibi kasım, aralık, ocak aylarından beri bakanlık yarışma ile ilgili duyuruları tekrar edip durduğu hâlde!

Kaldı ki millî marş yarışmasına katılım azlığını belgeler nitelikte, özel bazı bilgiler bulunuyor bugün elimizin altında. Onlardan biri, katılımı arttırmak maksadıyla Maarif Vekâletinin, ortaokul ve lise seviyesindeki öğrencileri yarışmaya dahil etme kararıdır. Bu bilgiye, Rıfat Ilgaz'la ilgili yapılmış bir çalışmadan ulaşıyoruz. Daha doğrusu da ilgili yarışma tarihinde ortaokul öğrencisi olan Rıfat Ilgaz ve arkadaşı Hilmi Özgen, birer manzume ile bu yarışmaya katılmışlarmış!⁶

Dahası da var işin. Meğer bakanlık, 13-15 yaşlarında ya var ya yok, bu iki çocuğa birer resmî teşekkür belgesi göndermemiş mi? Dolayısıyla Türkiye'deki bütün ortaokul ve lise öğrencilerine açık hâlde getirilmiş bir yarışma düşünün!

⁵ “Millî Marş Güftesi”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1926, s. 4.

⁶ Asım Bezirci, *Rıfat Ilgaz*, Çınar Yayınları, İstanbul 1999, s. 20-21.

Ne çıkar böyle bir yarışmadan? Çuval çuval çocuk şiiri!.. Hâliyle açılan millî marş yarışmasının seviyesi ve derecesi ortaya çıkıyor buradan.

Bütün bunlar bir yana, 1925 yarışmasına katılmış bazı şairlerin eserleri bulunuyor bugün elimizin altında. Onlar da bir dosya hâlinde Konya'da, Bekir Şahin ve Prof. Dr. Caner Arabacı tarafından elde edilmiş metinler olmaktadır. İşte o dosyada karşılaştığımız şairlerden bazıları: İzmir'den İsmail Hakkı Bıçakçı-zade, meçhul bir Hüseyin Avni, Hafız Sabri, Neşet namında bir başkası, Doktor Ali Rıdvan, Nutkullah, Asaf Talat, Muş Vilâyeti Tahrirat Müdürü Memduh, muallimelerden Behram Lütfi, Geyve Mahkeme-i Asliye Mustantifi Nedim Halit, Salim Polat vs. Bu listeye bildiğimiz Enis Behiç (Koryürek) ile Kayseri lisesi edebiyat muallimi Yahya Saim'in de ilavesi gerekir.

Bu küçük dosyayı emsal kabul edecek olursak vilayet memurlarından, orta sınıf şairlerden, orta okul ve lise talebelerinden oluşmuş geniş bir koro çıkar karşımıza. O kadar zayıf şiirlerdir ki bunlar tahmin zor olmamalıdır.

1925'ten 1930'a İstiklâl Marşı'nın Sessiz Fakat Büyük Zaferi

Zor olmamalıdır da, yarışma sonunda hasıl olan nedir? İşte onu bilmiyoruz. Mesela böyle aylarca sürdüğü bilinen bir yarışmada, öne çıkan bazı şairler ve şiirleri olmamış mıdır? İlgili şiirleri seleksiyona tabi tutan bir kurul, jüri vs. muhakkak ki bulunmalıdır. Kimlerdir onlar? Maalesef bilemiyoruz. Dolayısıyla yapılan millî marş güfte yarışması üzerine zamanla öyle bir sükût duvarı örüldü ki hâlâ daha açılmak nedir bilmiyor. Yarışmaya katılan şairler, yazdıkları şiirler, dönemin havasına aydınlık getirecek bazı hatıralar vs. Böyle belge niteliği taşıyacak metinlerle maalesef karşılaşma imkânı bulamıyoruz. Rıfat Ilgaz'ın kendisi ile yapılmış bir röportaj sırasında ağzından kaçırdığı o birkaç cümle dışında, benim de karşılaştığım, okuduğum bir metin, hatıra vs. bulunmuyor. Ama şurası ortada ki Âkif'in İstiklâl Marşı güftesini değiştirmek, yenilemek amaçlı bu yarışmanın sonuç vermediği o kadar kesin! Dolayısıyla Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı hakkında ciddi çalışmalar yaptığını bildiğimiz çevrelerin, bu mesele üzerine yeni bir dikkatle eğilmeleri; yazılmış hatıraları, yapılmış röportajları, dönem basınında çıkmış haberleri bu açıdan dikkatle okumaları ve değerlendirmeleri icap etmektedir. Çünkü mesele İstiklâl Marşı

ve Mehmed Âkif kadar, dönemin zaman zaman inip çıkan, yerine göre tavsayan ruh hâlini kavramak bakımından ayrıca faydalı olabilecektir.

Fakat hatırlatmak isterim, hadise bununla da bitmemektedir. İsterseniz şöyle düşünelim. İstanbul'un İngilizlerden tahliyesi ve Lozan'ın imzalanması ile kademe kademe yükselen bir histeri söz konusu idi Türkiye'de. Yeni Türkiye'yi, yani inkılâplar dönemi Türkiye'sini temsil edecek yepyeni bir millî marş ihtiyacı!.. Dolayısıyla Türkiye kendini, Millî Mücadele döneminin ruhunu sembolleştiren bir eserle değil de Batılılaşma politikalarının mistiğini üretecek daha yeni bir güfte ile taçlandırmak istiyordu. Bu arzu ilk önce İstiklâl Marşı'nın bestesini değiştirmek niyetiyle yola çıkmışken bilahare güftenin de değiştirilmesi noktasına kadar vardırılmış, genişliğine izah etmeye çalıştığımız şekilde yeni bir yarışma açılmıştı. Ancak o yarışma da gördüğümüz gibi sonuç vermemişti. Buradan sonra uzun ve karanlık bir dönem geliyor ki âdetâ unutulmaya terk edilmiş gibi bir intiba uyandırıyor.

Ne var ki mesele bu noktada bırakılamaz ve bırakılmamalıdır da! Yarışmada başarılı güfteler ortaya çıkmasa bile, bu sonuç yeni güfte ihtiyacını ortadan kaldırır mı? Hiç sanmıyoruz böyle bir ihtimali. Ayrıca şöyle düşünün isterseniz; 1920-1921 tarihli yarışmaya katılan güfteler de yeteri derecede başarılı bulunmamış, o yüzden dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi ile Hasan Basri Çantay yaptıkları istişareler neticesinde, ilgili güfteyi ancak Mehmed Âkif'in yazabileceği hususunda mutabık kalmışlardı. Bu mutabakatın ardından da İstiklâl Marşı'nı yazması için Mehmed Âkif'e teklifte bulunulmuştu. Yani bugünkü ifade ile ilgili şiir, Mehmed Âkif'e sipariş edilmişti, değil mi?

Bu noktada bir başka örnek daha verilebilir sanıyorum. Nitekim 1938 yılında açılan bir başka yarışma da aynen 1925 tarihli yarışma gibi olumlu sonuç doğurmamış, bu yüzden de o eserin yazımı Necip Fazıl'a sipariş edilmişti. Nitekim Necip Fazıl'ın "Büyük Doğu" başlıklı o meşhur şiiri sipariş üzerine kaleme alınmıştı. Bu süreci Necip Fazıl'ın *Babıali* adlı hatıralarında geniş geniş anlattığı hepimizin malumudur.

İşte bu iki örnekte olduğu gibi 1925 tarihli güfte yarışmasının akabinde neden sipariş yoluna başvurulmamıştır? Şahsen bizi en çok düşündüren husus burasıdır. Hâlbuki böyle bir yola başvurmakta herhangi bir engel, sakınca bulunmuyordu. Dahası dönemin önde gelen şairlerinden hiçbiri böyle bir

vazifeden kaçamazdı. Dolayısıyla sonuç vermeyen 1925 tarihli yarışmanın ardından böyle bir yola başvurulmadığı ortadadır. Ancak bu imkânın düşünülmediğine veya makamlara arz edilmediğine de ihtimal verilemez. Çünkü inkılabın asıl liberal, Batıcı kanadı, İstiklâl Marşı güftesinin değiştirilmesi hususunda o kadar ısrarcı idiler. Bu vesile ile de inkılabın o sırada yurdunda bulunmayan Mehmed Âkif'in gölgesinden ancak bu yolla arındırılabilceğine inanıyorlardı. Türk Millî Mücadelesi'ni emperyalist Batı'ya karşı kazanılmış bir zafer olmaktan çıkarmak ve bu yoldan da yeni dönemin istikametini meşru-laştırmak gibi bir arayış! Nitekim ilgili yıllarda Türk basınını sözünü ettiğimiz liberal, Batıcı kanat yönlendiriyor, İstiklâl Marşı güftesinin yenilenmesinde de asıl onlar ısrarcı gözüküyorlardı. Fakat o tür ısrarlara rağmen de gayretler sonuç vermiyor, sipariş usulüne başvurularak eser yazdırmak fikri de kuvveden fiile çıkamıyordu.

Bize göre 1925 yılında açılan güfte yarışmasının kendisi kadar önemli bir meseledir bu. Belki de güfteyi değiştirmek düşüncesinden vazgeçildiğine dair önemli fakat örtülü bir işaret!.. Ya da Mehmed Âkif'in yazdığı marşın aşıl-mayacağı tarzında umumi bir mutabakat. Fakat yukarıda işaret ettiğimiz gibi liberal Batıcı sınıfların böyle bir sonucu kabul etmeleri, içlerine sindirmeleri asla mümkün değildi. Dolayısıyla ortaya çıkan bu eylemsiz tutumu, İstiklâl Marşı'nın değiştirilmesine sıcak bakmayan, iktidarın iç koalisyon ortaklarından birinin varlığı ve etki gücü ile izah en doğrusudur.

Başbakan İsmet İnönü başta olmak üzere, bakanlık görevinden ayrılmış bile olsa Hamdullah Suphi, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, ilgili yıllarda Hariciye Vekâleti müsteşarlığı görevinde bulunan ve marşın değiştirilmesi fikrine hiçbir zaman iştirak etmediğini bildiğimiz Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi ve daha niceleri! Daha da genişletilebi-lecek olan bu grubun bu husustaki görüşlerini zaman zaman Mustafa Kemal Paşa'ya da aktarmaları her zaman mümkündür. Kuşkusuz bunları bir ihtimal olarak düşünüyoruz. Fakat netice ortadadır ki Mehmed Âkif'in İstiklâl Marşı, esen sert rüzgârlara rağmen kendisini muhafaza etmeyi başarıyordu. Onun gücü karşısında her teşebbüs yarım kalıyor ve Âkif'in marşı, bu toprakların ve milletin İstiklâl Marşı olmaya devam ediyordu.

Nitekim bunun ardından 1930'larda yeni bir karara daha ulaşılabacaktır. O da Mehmed Âkif'in İstiklâl Marşı güftesini olduğu gibi muhafaza fakat Osman Zeki Üngör'ün bestesi ile de eşleştirilerek! Çoklar bu gelişmeyi Batıcı kesimlerin yeni bir zaferi gibi mütalaa ediyorlar fakat biz o kanaate katılmıyoruz. Çünkü ilgili karar vasıtasıyla, Mehmed Âkif'in İstiklâl Marşı güftesi olduğu gibi muhafaza altına alınmış oluyordu. Nitekim bu sağduyulu kararın ardından Türk İstiklâl Marşı, resmî devlet törenlerinde rahat rahat icra edilebilir bir hâle gelmiştir.

Kaynakça

“Millî Marş Güftesi”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1926, s. 4.

“Millî Marş”, *Millet*, 13 Kasım 1925.

Bezirci, Asım, *Rıfat Ilgaz*, Çınar Yayınları, İstanbul 1999.

İshak Refet, “İstanbul Şairleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ekim 1920.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi 47. İçtima, C. 21, 30 Ocak 1926 Cumartesi, s. 308. https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=302&sayfa_no_son=303&sayfa_no=308&v_mecelis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=21&v_birlesim=047 (12.03.2022)

Yakup Kadri, “Millî Edebiyat”, *İkdam*, 4 Kasım 1920.

Mehmed Âkif’te İstiklâl ve İstikbâl Düşüncesinin Kaynakları

Dursun Ali Tökel

Prof. Dr.,

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

datokel@fsm.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0107-3669

İstiklâl Marşı şairimiz olması birincil neden olsa da Mehmed Âkif dediğimizde akla ilk gelen *istiklâl* ve *istikbâl* kavramlarıdır. Âkif bir istiklâl ve istikbâl şairidir. Bu iki kavramın dilimizdeki en derin, en kapsamlı ve en vâzih anlamları onda görünür olmuştur. Hem *Safahat* adlı eserinde ve hem de diğer eserlerinde önemle ve ısrarla üzerinde durduğu kavramların başında bu iki kelime gelir. Esasında kök olarak Arapça *killet* yani *az olmak*, *azlık* kelime kökünde türeyen *istiklâl* kelimesi başlangıçta otoriteye, devlete isyan eden kişiler için kullanılmışken daha sonraları *bağımsızlık* anlamını kazanmış ve Âkif’te de hep bu anlamda kullanılmıştır. Yine Arapça kökenli bir kelime olan *istikbâl* de, *gelecek* anlamını daha ziyade Türkçemizde kazanmıştır. Bu iki kelime Âkif’te çoğunlukla beraber kullanılmıştır. Bu anlamda istiklâli olmayan milletlerin istikbâli de yoktur demektir.

Bu çalışmamızda, elbette ki bir millet için olmazsa olmaz olan bu iki kavramın Mehmed Âkif'teki görünümü ve kullanımını üzerinde durmaya çalışacağız. Daha ziyade odaklanacağımız nokta, Âkif'e göre istiklâl ve istikbâl düşüncesinin kaynakları üzerinde olacaktır. Bağımsız ve hür yaşamak eğer *istiklâl* ile mümkünse peki istiklâl ne ile mümkündür? Eğer bir milletin istiklâli olmazsa istikbâlden de bahsedemeyeceğimize göre, peki o hâlde istikbâl ile istiklâl arasındaki ilişki nedir? Hem istiklâl ve hem de istikbâl hangi kaynaklardan, düşüncelerden, değerlerden ve inançlardan beslenmeli ki millet bu iki kavramı da anasının ak sütü gibi hak etmiş olsun?

Bütün bu sorular elbette bir kısa makale çerçevesinde cevaplanacak değildir ama bu sorulara Âkif'in düşünce dünyasında cevaplar bulmaya çalışacağız.

Şair Kimdir?

Öncelikle şu mesele üzerinde durmakta yarar görüyorum. Biz Mehmed Âkif'i bir şair olarak tanımlıyoruz. Yukarıda bahis mevzuu ettiğimiz sorulara Mehmed Âkif'in cevaplarını bulmak demek bir şairin cevaplarını bulmak demek olacağına göre öncelikle şairin kim olduğu üzerinde durmamız gerekir.

Bugün için bir şair dendiğinde daha ziyade “şiiir yazan kişi” akla gelmektedir. Şiiri de genellikle *duygusal alanlar*la yani *lirik* olanla irtibatlandırmak gibi bir temayül vardır. Peki şair sadece *lirik olanı dillendiren* midir? Şair sadece duygulardan, coşkulardan mı bahsetmektedir? Bugün anlamın maalesef bunlar üzerinde yoğunlaştığı anlaşılıyor. Ama tabii ki mesele bu kadar basit değil. Türk düşünce ve sanat tarihinde şairi ve şiirin yerini hakikatiyle tespit etmezsek bu meselede hep yavan birtakım tekrarlar üzerinde duracağımız kaçınılmazdır. O tekrar da şudur: *Şairler duygusal insanlardır onları yargıları genellikle indî ve aşırı öznel, bu yüzden kendilerini bağlar ama geneli bağlamaz.* Bu yargı şiiri *çiçeğe-böceğe, tabiata-hayvanata, coşkuya-duyduya* bağlayanlar için bir nebze de olsa geçerli olabilir belki ama şairin bizim medeniyetimizdeki gerçek rolü bilinmeden bu yargılar hep askıda kalmaya mahkum olacaktır.

En başta şunu bilmemiz gerekir ki Batıda olduğu gibi bizde bir *felsefe* ve *sanat* ayrımı keskin hatlarla olmadı. 16. yüzyıl İngiltere'sinde yaşayan Shakespeare *sanatı, tiyatro ve şiiri* temsil ederken, aynı yüzyılda yaşayan Bacon

felsefeyi temsil ediyordu. Fransa'da Molliere *edebiyat ve tiyatroyu* yani sanatı temsil ederken aynı zamanda Descartes de *felsefeyi* temsil etmekteydi. Bu, kesin olarak birbirlerinden bağımsız oldukları anlamına gelmez elbette ama, bu ayrım Batı'da vardı. Bizde ise böyle kesin hatlarla çizilmiş bir ayrım olmadı. Bizim şairimiz hem hikmet ehlimiz hem bilgemiz hem sanatkârimiz ve hem de mütefekkirimiz yani filozofumuz idi.

Medeniyetimizde şairlerin bu *derin etkisi ve önemini* Yahya Kemal şu veciz ifadeleri ile dile getiriyor: “Türkçe’de tıpkı ulemâ-yı rüsum nev’inden bir şair ve münşi sınıfı vardı. Bu sınıf dâima hükümrandı. Bu sınıfa dâhil olmadıkça zihinlere bir tesir icra etmek imkânsızdı. Türk milletinin bu sınıfa kat’î bir hürmeti olurdu. Her ne şekilde olursa olsun bir defa bu sınıfa girmiş bir şair mutlaka mükemmeldi; tenkit edilmezdi. Tezkiretü’ş-Şuarâ’ların hepsi ibtidadan intihaya kadar hayranlık, hürmet, takdir hisleriyle doludur. Türkçede emsalsiz bir inzibat mevcuttu.”¹ Ne zaman kadar devam etti bu şairlere karşı olan bu derin hürmet? Yahya Kemal’e göre *Servet-i Fünûn*’a ve hemen ardında da *Balkan* Harbine kadar böyleydi. Ondan sonra her şey altüst oldu: “Edebiyat-ı Cedîde hem şiiri ve hem de nesriyle kadim çığırdan en bariz ayrılığı îka ettiği güne kadar vaziyet bu idi... Edebiyata matuf eski inzibatın tamamıyla haleldar oluşu Balkan Harbi’nden sonradır. Bu tarihten sonra kadîm edebiyat yerine müfrit bencillik sıtması kendini gösterdi. İnzibat zâil oldukça edebiyat Sormagir Mahallesi’ne döndü.”²

Bu yüzden biz şair deyince öncelikle bu ayrımı ortaya koymak istiyoruz. Mehmed Âkif bu geleneği yaşatan en büyük mütefekkirlerimiz arasında yer almaktadır ve kendisi sadece sorunları ortaya koyup ondan şikâyet eden değil, onlara derin ve bariz çözümler de öneren mütefekkirler sınıfında yer alır. Bu bakımdan onun şair olmaktan ne anladığını da bu yazının başında belirtmemiz gerekiyor. Onun en yakınındaki arkadaşı olan ve hakkındaki en değerli eserlerden birini yazmış olan Mithat Cemal, Âkif’in şairlik anlayışı hakkında şöyle diyor: “Eski ve Yeni Testeman’ları bilmeyen bir Avrupa şairi mevcut olduğunu o derece kabul etmiyordu ki *Kur’an* ve hadis dillerinden

¹ Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*; İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2005, s. 17-18.

² Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*; s. 17-18.

anlamayan bir Türk şairi de gözüne gayri tabii görünüyordu.”³ Yani, Mehmed Âkif, Avrupalı her şairin Tevrat’ı ve İncil’i muhakkak bildiğine inanıyordu ve bu yüzden *Kur’an*’ı ve Hadis’i bilmeyen bir Türk şairini de şair kabul etmiyordu. Bu sözler onun şiire ve şaire ne kadar büyük değer verdiğini ve çitayı ne kadar yükselttiğini gösterir.

Âkif’in bizzat kendisi de şu sözleri ile bir millet hayatında şairin ne kadar önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ona göre şairler, bir toplumdaki hakikat savaşçılarıdır. Onlar din namına, ahlâk namına Allah korkusu namına yüreklerinde hisler taşırlar, haksızlığa, hukuksuzluğa baş kaldırırlar. Eğer bir milletin şairleri haktan yana değilse o millet zaten ölmüş de ağlayanı yok demektir:

*“Din nâmına, ahlâk-ı fâzıla nâmına, Allah korkusu nâmına kalbinde hiçbir his taşımayan; Zulme, haksızlığa karşı an-samîmî’r-ruh cûşa, hurû-şa gelmeyen şâirler, hangi cemaatte mebzul ise, Allah o cemaatin belâsını verecek değil, vermiş demektir.”*⁴

Mehmed Âkif’in, bu şair görüşü aslında milletimizin asırlar boyu devam eden şair telakkisini yansıtmakta idi. Şair, bu milletin en kıymetli insanları arasında yer alırdı ve ona ihtiram etmek milletin her ferdinin aslî hâllerinden idi. Fakat daha sonraları maalesef bu ihtiram yok oldu, çünkü o şair yok oldu.

Yahya Kemal, toplumumuzda şairin düştüğü hazin yeri şu acı dolu ifadelerle belirtiyor: “Seneler geçtikçe halkın nazarında şair demek toy, küstah, bâlâpervâz, sünepe, ciddiyetsiz, tufeylî ve bilhassa akılsız ve mektep kaçkını bir mahluk olarak tecelli ediverdi... Zamanımızda şairler diye bir gençler mevkibi (kafile) görüldüğü vakit istihkarın en pes perdesinden bir mana hasıl oluyor.”⁵ Peki önceleri nasıldı Türk toplumunda şairin konumu: “Eski zarifler, suarâ dedikleri vakit rindane yaşar insanları derûnî bir tezyifle karşıladıkları vakit bile

³ Mithat Cemal, *Mehmed Âkif*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1990, s. 271-273.

⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 75.

⁵ Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*; s. 19.

zahiren hürmet ederdi; çünkü bu sınıfın resmîleşmiş bir itibarı vardı; onu ihmal etmezlerdi.”⁶

Sezai Karakoç da tıpkı Mehmed Âkif ve Yahya Kemal gibi şiirin ve şairin toplum içerisinde o yüce mevkie dikkat çeken mütefekkir şairlerimizden idi. Ona göre bir toplumun mahvolması, o toplumda şiire kıyılması, onun mahvedilmesi ile olur. Bizim milletimizin başına gelen de budur:

“Bu ülkede her anlama kıyıldığı gibi şiire de kıyılmıştır. Geçmişle ilgi kesilmiş, dünyanın en basit taklitçi şairleri büyük şair diye ilan edilmiş, bunların sonucu olarak da şiire karşı büyük bir ilgisizlik doğmuştur. Bir toplumun kalbini tazeleyen başlıca ruhi gıdalardan biri olan şiir böyle bir kurutuluşa uğrayınca, toplumun ölü hale gelmesi, bu açıdan da uygarlığımızın düşmanları tarafından gerçekleştirilmiş oldu.”⁷

Demek ki biz Mehmed Âkif ile ilgili bir bahsi çalışacaksak onun şaire ve şiire verdiği bu yüksek değeri bilmemiz gerekiyor. Onun herhangi bir konudaki görüşlerini şiire ifade etmesi onun aynı zamanda *bilge kişiliğinin* de yansıması demektir.

Bir diğer mesele Mehmed Âkif’in *dil’e* verdiği çok yüksek değerdir. Ona, bir söyleşide soruluyor:

“– Türkçeye verdiğiniz önemin sebebi de nereden geliyor?”

Bu soruya Mehmed Âkif’in verdiği cevap, tıpkı şair ve şiire bakışında olduğu gibi bir *ulviyet, yücelik* taşımaktadır. Dil fevkalade önemlidir, çünkü mukaddestir. Zira mukaddes olanları tebliğ aracı olmaktadır:

“Bence iki şey mukaddestir. Din, dil... Din, bütün kudsi duyguları düşünceleri insana telkin eder. Bu duyguların, düşüncelerin mümkün olduğu kadar vâsita-i tebliği olan da dildir. Benim dile olan itinâ-yı fevkalâdem işte Arapçaya gösterilen bu ihtimamları anlayışımından doğmuştur.”⁸

⁶ Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*; s. 19.

⁷ Sezai Karakoç, *İslam'ın Şiir Anıtlarından*, Diriliş Yayınları, 6. bs., İstanbul 2011, s. 9.

⁸ “Mehmed Âkif Ersoy’un Son Röportajı”, <https://www.haber7.com/edebiyat/haber/823035-mehmet-akif-ersoyun-son-roportaji> (27.01.2022)

Bu girişten sonra Mehmed Âkif'in İstiklâl ve İstikbâl düşüncesinin beslendiği kaynaklara ilişkin görüşlerine geçebiliriz.

A. İstikbâl Düşüncesinin Kaynakları

1. *Düşmana Karşı Daima Uyanık Olmak*

Mehmed Âkif “İstiklâl sevdaları her yerde...” altbaşlığıyla İstiklâl ve İstikbâl'in mühim bir kaynağına değiniyor. İstiklâlini düşünen herkes düşmanlarına karşı son derece uyanık olmalıdır. Burada meşhur atasözümüzü hatırlamak mümkün değil: “Su uyur düşman uyumaz.” Mehmed Âkif'in bahis mevzu ettiği konu tam da bu atasözünü haklı çıkarır mahiyette. Âkif bu bölümde İngilizlerin amansız ve şiddetli bir İslam düşmanlığı yapıyor oluşuna bilhassa dikkat çekiyor ve şöyle mühim bir soru soruyor:

“– Neden İngilizler bizim mahvımızı te'min için bu kadar uğraşıyorlar?” Ve sonra da bizi bir başka konuda daha uyanıklığa davet ediyor: İngiliz'in vaatlerin bir yalan olduğunu anlamak ve ona karşı mücadele etmek. Bunu da şöyle ifade etmiş:

“– Bugün cihan eski cihan değil. Hele Asya hiç o bildiğimiz hâlde bulunmuyor. Bilumum şarkta, bilhassa Müslümanlarda büyük bir intibah, bir uyanıklık mevcud.”

Sonuçta, İngiliz'in yalanlarına kanmayan bilhassa Asya İslam âlemi her yerde silahlanmaktadır: “Asya'nın şimal kısmında yaşayan dindaşlarımız kâmilene denecek derecede müsellâh, mütebâkisi de bir taraftan silâhlanıyor.”

Bu silahlanmanın temel gayesi “istiklâl”in teminidir: “Fikirler gittikçe değişiyor. İstiklâl sevdaları her yerde uyanıyor.”

Peki İngilizler neden İslam'ın uyanışından bu kadar korkuyorlar?

İngiliz'in temel korkusu İslam'ın ve dolayısıyla Müslümanların tekrar uyanışdır ve yeniden bir cihan hâkimiyeti peşine düşme ihtimalidir. Düşmanlarımızın neden korktuklarını da burada vermiş oluyor:

“İşte bütün bu hareketler ‘İslâm tehlikesi’ nâmı altında toplanarak düşmanlarımızı tir tir titretiyor.”⁹

Mehmed Âkif bu bahsi işlerken tanışmış olduğu bir Hintli Müslümandan ve onun İngilizlere karşı bizi uyanışa davet etmesinden bahsediyor ve bu Hintli Müslümanın anlattıklarına çok önem veriyor. Gerçekten bu Hintli Müslüman kardeşimizin uyarıları hâlen de geçerliliğini korumakta.

Âkif şöyle söylüyor:

«On sene kadar oluyor, Hindistan'daki din kardeşlerimizden pek fâzıl, pek hamiyetli, son derecede fikri münevver bir muharrirle mülâkî olmuşuk. Kendisinden bize âlem-i İslâm hakkında ma'lumat vermesini rica ettik. Bu ricamızı kemal-i minnetle kabul buyurdu. Saatlerce süren birçok acı hakikatler söyledi. Birçok acıklı manzaralar tasvir etti. Sonunda dedi ki:

«- Ey Osmanlı kardeşlerimiz! Bilmiş olunuz ki Müslüman diyarını kasıp kavuran İngilizlerin nazarında;

Âlem-i İslâm'ın düşünür kafası Mısır'dır.

Hisseden kalbi Hindistan'dır.

Çalışan, çabalayan eli kolu da Osmanlı saltanatıdır.

*Adalet perdesi, adalet nağmesi altında irtikâb etmediği zulüm kalma-
yan bu millet ne diyor, biliyor musunuz?*

Sonra Hintli Müslüman Âkif'e İngiliz'in hain planlarını anlatmaya başlıyor. Ona göre İngilizler şöyle demektedirler:

“Biz Müslümanların göğsüne -yani Hindistan'a- çullandık. Kafasını -yani Mısır'ı- demir pençemiz içine aldık. Şimdi sıra bu vücûdun henüz çabalamakta olan elini, kolunu -yani Osmanlı hükümetini- kısıvrak

⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazları*, s. 262

bağlamaya geldi. Zira bu el, bu kol hareket kabiliyetini muhafaza ettikçe biz istikbalden pek o kadar emin olamayız.”¹⁰

Hintli Müslüman İngilizlerin Osmanlılar üzerindeki sinsi ve dehşet planlarını da ayrıntılı olarak anlattıktan sonra şöyle önemli bir uyarıda bulunuyor. Buna göre son müstakil, istiklâli olan Müslüman devlet olarak Osmanlı kalmıştır. İngilizler şimdi de onu parçalamak peşindedir. Ve Osmanlı Müslümanlarının bu dehşetli plana karşı son derece uyanık olması gerekir. Zira o da giderse dünyada özgür hiçbir İslam ülkesi kalmayacak ve hepsi İngiliz'e yem olacaktır:

“Dünyada istiklâline sahip bir hükûmet-i İslâmiye var ki o da sizsiniz. Aman aranızdaki vahdeti sarsacak en ufak bir harekete bile meydan vermezsiniz. Sonra bütün Müslümanların âkıbeti pek vahim olur.”¹¹

Mehmed Âkif bu bahis altında İngilizlerin İslam dünyası üzerine oynadığı pek çok sinsi planları bir bir anlatıyor ki bunlar gerçekten dehşet verici örnekler. Âkif'in “İslam düşmanı” başlığı altında bilhassa İngilizlere dikkat çekmesi ve pek çok örneği İngilizlerden vermesi bahse değer diğer bir konudur ve bizim de bu bahiste çok uyanık olmağımızı icap ettirir kanaatindeyim. Zira o oyunları elan da oynamaya devam ediyorlar.

2. Birlik Olmak

Mehmed Âkif'e göre bir milletin istiklâlini koruması için en önemli meselelerden biri de birlik olmaları hâlini korumalarıdır. Birliğini koruyamayan, parçalanan ve birbirine düşen millet evlatları çok kısa sonra istiklâllerini de kaybeder ve düşmana yem olurlar.

Mehmed Âkif “Aman Parçalanmayın!” başlığı altında Hintli Müslüman'dan aldığı tavsiyeleri aktarmaya devam ediyor. Diyor ki Hintli Müslüman kardeşimiz:

¹⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazları*, s. 293 vd.

¹¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazları*, s. 294.

“Ma'mafih bu kadar tazyike rağmen Müslüman gençleri arasında istiklâl, hürriyet fikirleri uyanmaya başladı. Son zamanlarda Mecûsilerin akli başında olanlarıyla anlaşmak hususunda hayli muvaffakiyetler elde ettik. Cenab-ı Hakk'ın günün birinde gerek bizi gerek bütün âlem-i İslâmî esaretten kurtaracağına yakînimiz vardır.”¹²

Hintli Müslüman, İslam âleminin istiklâlini yakın görmekle beraber yine dünyadaki tek özgür Müslüman devlet olan Osmanlılardan beklentileri vardır ve onları da bir bir sıralar. Eğer Osmanlı da İngiliz'in oyunlarına gelirse Müslüman âlemi ayağa kalkmak için daha çok bekleyecektir:

“Ancak o saadetli günlerin pek uzak bir atıye kalmaması için sizlerin istiklâlinize, kuvvetinize sahip olmanız elzemdir. Maazallah aranızda saçıldığını gördüğüm bu ayrılık gayrılık tohumları ortadan kaldırılmaz da filizlenmeye, dal budak salıvermeye başlarsa, o vakit dünya yüzündeki Müslümanların kurtulması için birçok zaman daha beklemek lâzım gelir...”¹³

Mehmed Âkif, on yıl önce görüştüğü bu Hintli Müslüman'ın uyarılarının bir bir çıktığını ve düşmanların içimize attığı nifak tohumları yüzünden istiklâl ve istikbâlimizin büyük bir tehlike içinde olduğunu söylüyor: “Ey Cemaat-i müslimîn! Bu Hintli kardeşimizin sözleri bizlere düstûr olacak kadar kıymetlidir. Aradan on sene geçti, birçok hadiseler zuhura geldi adamcağızın vuku bulacağını haber verdiği şeylerin çoğunu gözümüzle gördük.”¹⁴

Mehmed Âkif, birlik ve beraberlik konusunun ne kadar önemli olduğuna dair Hz. Peygamber Efendimiz devrinden çok mühim bir örnek veriyor ki bu örnek, düşmanların bir milleti parçalamak için ne kadar sinsi planlar içinde olduğunu da göstermeye kâfi aslında.

“Düşman birlik beraberliğimizden çok korkar.” diyor Âkif ve sonra örnek veriyor:

¹² Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazları*, s. 295

¹³ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazları*, s. 295.

¹⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazları*, s. 295.

Müslümanların Medine'deki birliğinden çok rahatsız olan Yahudiler, Evs ve Hazrec kabilelerini, bu iki kabile arasındaki eski defterleri karıştırarak birbirlerine düşürürler. Öyle ki iki kavim silahlarını kuşanır ve karşı karşıya gelir. Eğer Hz. Peygamber, müdahale etmemiş olsaydı tam bir facia olması işten bile değildir. Mehmed Âkif, Asr-ı Saadet'te, Müslümanları birbirine düşürmek için bin bir hile peşinde olanların bugün de boş durmadığını ve hâliyle hiçbir zaman da boş durmayacağını, bu yüzden birliğimizi korumanın son derece hayati olduğunu söylemektedir.

Âkif, bu durumda ne yapılması gerektiğine de şu şekilde işaret ediyor: “Artık nifakları, şikakları gömelim. Eski yaraları bir daha deşmeyelim. Örttüğümüz mezarları tekrar eşmeyelim. İstikbalden kat’-ı ümid etmeyelim. Me’yûs olmayalım. Zira ye’s haramdır; zira ye’s en büyük ölümdür.”¹⁵

3. Ümit Aşılama

Mehmed Âkif'e göre, istiklâl düşüncesinin kuvvet bulması ve insanlarda yer etmesi için karamsarlığın ve kötümserliğin yok edilip insanlara muhakkak ümit aşılması gerekir. Nasıl kanatsız kuş uçamazsa, ümitsiz insan da geleceğe kanat açamaz, hür ve müstakil kalmaz, istiklâl ve istikbâlini koruyamaz. Bu bakımdan bilhassa gençler hep ümit içinde yetiştirilmeli ve onların moralleri asla bozulmamalı ve hep ümitvar olmalarına destek verilmelidir.

Mehmed Âkif, “Gençlere ümit aşılama” dedikten sonra içinde buldukları karanlık durumu şu şekilde tasvir ediyor:

“Acaba biz Müslümanlar niçin bu hale düştük? Bunun illetini ben şöyle görüyorum: Doğduğumuz günden itibaren babalarımız, analarımız, hocalarımız, siyasilerimiz, edîblerimiz, şâirlerimiz, muharrirlerimiz, bize istikbal için ümid verecek bir şey söylemediler.

Ben çocukluğumdan beri:

“– Biz yaşamayız... Avrupalılar terakkî eylemiş. Siz çok fena günler göreceksiniz!..”

¹⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazları*, s. 225.

Nakaratından başka bir şey işitmedim.

“– Çocuklar, siz geceli gündüzlü çalışınız ki bu memleket kurtulsun...”
diye bizleri sa'ye, mücahedeye sevk edecekleri yerde, rast gelen adam ruh-
larımıza, kalblerimize ye's mayası aşıladı.”¹⁶

Âkif'in bu uyarısı aslında çok önemlidir. Gençlerini karamsarlık, ümitsizlik, aşağılık kompleksi içinde yetiştiren milletler, gençleri özgüvenle yetişen milletlerin avı oluyorlar, tarih bunu hep göstermiştir. Vaazlarına bu konuya çok dikkat çeken Âkif, aynı meseleyi *Safahat*'ında da işlemiştir. Burada da kendi çocukluğundan bir örnek vermekte ve çocuk yetiştirmenin ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Çocukları ümitsizlik içinde yetiştirilen bir milletin kalkınması da, müstakil ve hür yaşaması da mümkün değildir.

Âkif'in bu şiiri her çağ ve zaman için kulaklara küpe edilecek derin ve önemli bir uyarıdır:

Zerk etmediler kalbime bir damla ümîd.
Hoca, dünyada yaşanmaz yaşamaktan nevmîd.
Daha mektepte çocuktuk, bizi yıldırды hayat;
Oysa hiç korku nedir bilmeyecektik, heyhat!
Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmeyeni;
“Yürü oğlum!” diye teşci edecek yerde beni,
Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,
Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki!
Bana dünyaya çıkarken “batacağsın!” dediler...
Çıkmadan batmayı öğren, ne kadar saçma hüner!
Ye'si ezber bilirim, azmi yüzünden tanımam;
Okutan böyle okutmuştu, beğendin mi, îmam?
Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık
Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.¹⁷

¹⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazları*, s. 231-232.

¹⁷ Mehmed Âkif, *Safahat*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, <https://safahat.diyaret.gov.tr/PoemDetail.aspx?bID=11&pID=77&key=zerk%20etmediler> (30.01.2022)

Mehmed, yukarıdaki mısralarıyla sadece şikâyet etmekle kalmamıştı elbette. O her zaman bir çözüm önerisi de teklif ederdi. Eğer çocuklarımızı ümitsizlik içinde yetiştirmeyeceksek, o hâlde hangi duygularla yetiştirelim? İşte “Azim” başlıklı şiirinde de bunun şifrelerini vermiştir. Çocuklarımıza, eğer bir şeye ulaşmak istiyorlarsa; azim, kararlılık, çalışma ile muhakkak ona ulaşacağı fikri empoze edilmelidir:

Bir gâye-i maksûda şitâb eyleyen âdem,
Tutmuşsa bidâyette eğer azmini muhkem,
Er geç bulacak sa’y ile dil-hâhını elbet.
Zîrâ bu şu’un-zâr-ı tecellîde, hakîkat,
Tevfik, taharrîye; taharrî ona âşık;
Azmin de emel lâzımıdır, gayr-i müfârik.
Olsun da emel azm ü taharrîye mukârin;
Tevfik zuhûr eylemesin sonra... Ne mümkün!
Ba’zen iki üç haybet olur rehzen-i ümmîd...
İnsan o zaman etmelidir azmini teşdîd...
Ye’sin sonu yoktur, ona bir kerre düşersen
Hüsrâna düşersen, çıkamazsın ebediyyen¹⁸

Çocuklarımızın karamsarlıkla değil, ümitvarlık ve özgüven içinde yetiştirilmesi gerektiğine dair Mehmed Âkif’in vurgularında Mehmed Âkif yalnız değildir. O devirdeki hemen her mütefekkirimiz, edebiyatçımız bu mesele üzerinde, yani çocukların eğitimi meselesi üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Bunlardan biri de Ahmet Mithat Efendi idi. Ahmet Mithat, “Osmanlılar başlangıçta birkaç çadırdan ibaret bir oba halkıydı. Fakat o zamanlar Anadolu’da Germiyanoğulları, Aydınöğulları, Karasioğulları vb. devlet olmuş beylikler vardı. Peki neden bu beylikler bir cihan devleti kuramadılar da üç

¹⁸ Mehmed Âkif, *Safahat*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları <https://safahat.diyaret.gov.tr/PoemDetail.aspx?bID=1&pID=23&key=H%C3%BCsr%C3%A2na%20d%C3%BC%C5%9Fersin,%20%C3%A7%C4%B1kamazs%C4%B1n>, (30.01.2022)

beş çadırı işe başlayan Osmanlılar kurdular?” sorusuna çok önemli bir cevap vermişti: Ona göre bunun sırrı Osmanlıların çocuklarını eğitmelerinde idi:

*“Söğüt nahiyesine nüzul eden 400 çadır halkının pek az zaman içinde Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birer kısm-ı cesimini kabza-i tasarru-fa geçirmeleri dahi az acip vukuattan değildir. Bunun da sebab-i sahihi terbiye-i etfal meselesidir.”*¹⁹

Mehmed Âkif, istiklâlimiz en önemli kaynaklarından biri olan çocuklarımızın eğitimi meselesi üzerinde hemen her fırsatta durmakta ve bu meseleyi ziyadesiyle önemsemektedir. Bu eğitimin temelinde de *hakiki İslam anlayışı ve eğitimi* yer almalıdır. Burada Mehmed Âkif, Peygamber Efendimizin eğitim şeklerinden önemli bir örnek veriyor. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali gibi cihan çapında büyük insanların yetişmesi nasıl olmuştur? Bu insanlar uçsuz bucaksız çöllerde yaşayıp gidiyorlardı. Eğer İslam gelmemiş olsa ve Peygamberimiz de onları hakiki İslam terbiyesi ile yetiştirmemiş olsaydı bu insanları kim tanırdı ve onlar o çöllerde kaybolup gitmezler miydi? İslam'ın istiklâli işte o yüce eğitimleri almış insanlar eliyle kuruldu. O eğitim verilirse bugün de biz yeniden cihan devleti olabiliriz:

“Şu cihan-ı medeniyet, bırakalım Peygamberi, acaba Ebu Bekir gibi, acaba Ömer gibi, Ali yahud diğer Ashab-ı Kiram gibi adam yetiştirdi mi? Yetiştirebildi mi? Pek a'lâ onlar o siyaseti nereden öğrendiler?

Kable'l-İslam hepsi cehalet içinde idiler. Dünyanın ücra bir köşesinde oturuyorlardı.

*Onları din-i İslam terbiye etti. Evet, din-i İslam'ın şekl-i sahihi...”*²⁰

Mehmed Âkif, “Süleymaniye Kürsüsünde” şiirinde Hindistan'daki Müslümanların eğitim durumundan bahsettiği kısımda, iyi eğitilmiş ve kendini halka

¹⁹ Ahmet Mithat Efendi, *Peder Olmak Sanatı*, haz. Gizem Akyol, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 88-89.

²⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazları*, s. 209.

hizmete adanmış gençlerden büyük bir gıptayla bahseder ve onların imrenilesi hâlleri anlatır. Bu gençler, Batıların bile karşısında hayranlıkla eğildiği, dinlerin özünü bilen, *Kur'an*'ı çok iyi tedaris etmiş kişilerdir. Bu gençler, Batı'ya gitmişler, onların rezilliklerini değil, iyi yanlarını, ilimlerini almışlar, edepli, namuslu, çalışkan, fuhşiyattan uzak gençlerdir. Sonunda şöyle söyler: “Böyle evlat okutan milletin istikbâli/ Haklıdır almaya âgûşuna istiklâli.” Demek ki istiklâlimizi almak ancak çok yüksek bir eğitimle mümkündür:

Rûh-u edyânı görür, hikmet-i Kur'ân'ı bilir
Ulemâ var ki, huzurunda bugün Garp eğilir.
Hele hayran kalır insan yetişen gençlere de:
Bunların birçoğu tahsil eder İngiltere'de;
Sonra dindaşlarının ruhu olur, kalbi olur
Çünkü azminden, ölüm çıksa, o dönmez sokulur.
Öyle maymun gibi taklide özenmek bilmez;
Hiss-i milliyeti sağlamdır onun, eksilmez.
Garb'in almışsa herif, ilmini almış yalnız,
Bakıyorsun eli sanatlı, fakat tırnaksız!
Fuhşu yok, içkisi yok, himmeti yüksek, gözü tok;
Şer-i masuma olan hürmeti bizlerden çok.
Böyle evlat okutan milletin istikbâli,
Haklıdır almaya âgûşuna istiklâli.
Yarın olmazsa, öbür gün olacaktır mutlak...
Uzak olmuş ne çıkar? Var ya bir ati ona bak!²¹

4. Ahlaklı Olmak

Mehmed Âkif'e göre, istiklâlimizi ve istikbâlimizi garantiye almanın en önemli vesilelerinden biri de ahlaklı olmaktır. Ahlaksız bir insanın veya mille-

²¹ *Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, haz. Necmettin Turinay, TBMM Yayınları, Ankara 2021, s. 531-532.

tin istiklâlinde bahsedilemez; onlar ancak ve ancak bir “köle” olarak yaşama-ya mahkûmdur. İstiklâlini isteyen ve arzulayan milletler, nesillerine çok güzel ve mükemmel bir ahlak eğitimi vermek zorundadır.

Mehmed Âkif;

Ne irfandır veren ahlâka yükselik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

beytiyle başlayan şiirinde istiklâl için şunları söylüyor: Allah'ın yaratmış olduğu ezeli kanun şudur ki: Milletlerin düşüşü ahlaksızlıkla olur. Ahlakın düşüşü sadece bireyin değil, milletin de yok oluşu anlamına gelir. Eğer ahlak elden giderse ne millet kalır ortada ne de istiklâl. O kadar önemlidir ki, ahlak demek milletin ruhu demektir, nasıl ruh çıktığında bir beden ölmüş bir cesetten ibaret kalıyorsa, ahlakı sükût etmiş bir milletten külliye ölmüş demektir:

Budur hilkatte câri en büyük kanunu Hallâk'ın:
O yüzden başlar izmihlâli milletlerde ahlâkın.
Fakat, ahlâkın izmihlâli en müthiş bir izmihlâl;
Ne millet kurtulur zira ne milliyyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i millî, rûh-u millîdir;
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.²²

Mehmed Âkif, “Umar mıydın?” başlıklı şiirinde bu ahlak meselesine yeniden değinir ve ahlakın çekilip gittiği, ahlaksızlığın ve namussuzluğun her yeri kapladığı bir yerde istiklâl de asla durmayacak ve yok olacak demektir:

Haya sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzüzlük ki her yerde...
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lâfz-ı bî-medlûl;
Yalan râic, hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl.
Yürekler merhametsiz, duygular süfli, emeller hâr;
Nazarlardan taşan mana ibâdullâhı istihkâr.

²² Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat, s. 691.

Beyinler ürperir yâ Rab, ne korkunç inkılâb olmuş;
Ne din kalmış, ne imân, din harab, imân türâb olmuş!
Mefâhir kaynasın gitsin de, vicdanlar kesilsin lâl...
Bu izmihlâl-i ahlâkî yürürken, durmaz istiklâl!²³

5. Türk İstiklâlsiz Yaşayamaz

Mehmed Âkif'e göre milletimiz tarih boyunca hiçbir zaman istiklâlsiz, birinin boyunduruğu altında yaşamamıştır. Bunu anlatırken, her türlü değerini istiklâle bağlı olduğunu, o olmadan millettten de bahsedilemeyeceğini açıkça söyler. Bir başka devletin vesayeti altında yaşayan bir milletin istiklâlinden tabii ki bahsedilemez:

“Diğer bir devletin himaye ve vesâyetine giren veyahut o devletin hakimiyetine vekil tayin eden bir devletin istiklâlinden bahsetmek abestir. Çünkü hakimiyet ve istiklâl bir küldür. Hiçbir surette tecezzi (bölünme) kabul etmez. Vesâyet altında bulunan bir devlet istiklâlinden vazgeçmiş, hakk-ı hakimiyetini vesâyetinde bulunduğu devlete terk etmiş demektir (...)

Türk için istiklâlsiz hayat mustahildir (imkânsızdır). Tarih de gösteriyor ki, Türk istiklâlsiz yaşamamıştır. Arkasında iki bin beşyüz seneyi müteceviz şanlı bir tarih-i istiklâli bulunan bir millet için, tereddüt edilemez ki istiklâl hayattır. Binaenaleyh bu millet istiklâlsiz yaşayamaz (...)

Anadolu'nun en ücra köşesinde şuûnata (gelişmelere, haberlere) lâkayt ve mütevekkil görünen Türk köylüsünün kalbi bile, her şeye rağmen aşk-ı istiklâl ile titrer (...). İstiklâlimizden fedakârlık etmek bizim için ne kadar tahammülsüz bir vaziyet ise, millî hudutlarımız dahilindeki vatanımızın yeni ve muhteris milletlere peşkeş edildiğini işitmek de o derece vicdan-hıraştır.”²⁴

²³ Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat, s. 875.

²⁴ Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat, s. 850-851.

Milletin şehirlisi ve köylüsüyle yekvücut hâlinde istiklâl ve hürriyet peşinde koştuğunu ısrarla tekrarlayan Mehmed Âkif'in niye “*Türk İstiklâlsiz yaşayamaz*” dediğini o devir matbuatını baktığımızda çok iyi anlıyoruz. Gazeteler, maalesef istiklâli filan unutmuş, hepsini derin bir karamsarlık kaplamış ve herkes bir manda peşine düşmüş durumdadır.

O vakit gazetelerdeki değerlendirmelere bir göz atalım:

“Mütareke Dönemi’ndeki tabloyu gözümüzün önünde canlandırabilmek için, 1 Ağustos 1919 tarihli Akşam gazetesinde çıkan bir değerlendirme de yer verelim burada:

Hürriyet ve İtilâf İngiltere’yi istiyor.

Millî Ahrâr mandaya taraftar değil, eğer müzâheret mevzu bahis olursa, bazı kayıtlar ve şart altında Amerikan müzâheretine taraftar.

Sulh ve Selâmet aynı fikirdedir.

Tasvir-i Efkâr, Vakıf, İstiklâl Amerikan mandası istiyor.

Memleket (Millî Ahrâr’ın gazetesi ve başında da İsmail Hami Danişment bulunuyor) ne Amerikan mandası isteriz ne Avrupa!.. Kul olmak için, ellere iş görmek için doğmadık diyor.

Alemdar (Refi Cevat Ulunay) İngiltere, İngiltere, İngiltere diyor.

Sabah, hükümet ne isterse onu istiyor.

Tercüman, Amerikan müzâhereti!..

İkdam’ın ne istediği belli değil.

Tarık, Amerikan müzahereti!..

İfham, iktisadî istiklâl ve Amerikan müzahereti...

Yeni Gazete, Amerikan müzahereti!..

Zaman henüz belli değil.

Türkçe İstanbul, İngiltere..

İleri (Celal Nuri), en iyisi memleket bütünlüğünün korunması.”²⁵

²⁵ Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat, s. 851.

B. İstikbâl

İstikbâl “gelecek” anlamıyla Âkif’te ziyadesiyle yer tutuyor. Hemen her zaman istiklâlle beraber kullanılan istikbâl, hâliyle istiklâlsiz olamayacak olan şeydir. Bir milletin istikbâli, yani geleceği, varoluşu, var olmaya devam edecek olması onun istiklâline bağlıdır ve kim ki istiklâlini koruyamaz, onun istikbâlinden de söz edilemez elbette. Nice milletler istiklâlini koruyamadığı için istikbâline de sahip çıkamamış ve tarih sahnesinden silinip gitmiştir.

Mehmed Âkif’te istikbâl sanki daima bir “mazi” karşıtlığı olarak ele alınıyor. Âkif’e göre bizi istikbâli düşünmekten alıkoyan şey maziye takılıp kalmamızdır:

Siz ey heyâkil-i bî-rûhu devr-i mâzinin,
Dikilmeyin yoluna kârbân-ı atinin;
Nedir tarikini kesmekte böyle isticâl?
Durun, ilerlesin Allah için şu istikbâl.²⁶

İstikbâlin ilerleyememesini maziye takılıp kalmaya bağlayan Âkif, bazen de bugünü ihmal edip her şeyi yarına erteleyenleri eleştirir. Hâlbuki pek hikmetli sözdür; dün geçmiştir artık tasarruf hakkımız yoktur, yarın da belirsizdir, elimizde sadece “bu an” vardır ve bunun kıymeti bilinmelidir. Bugün tembel tembel bir köşede yatanlar ve işlerini yarınlara bırakanlar helak olmaya mahkûmdur:

Büyük bir şairin düstûr-u hikmettir şu ihtarı;
Velev duymuş da olsan, yolsuz olmaz şimdi tekrarı:
“Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse mübhemdir;
Hayatından nasibin: Bir şu geçmek isteyen demdir”
Evet, mâziye ric’at eylemek bir kerre imkânsız;
Ümidin sonra istikbâl için sağlam mı? Pek cansız!
Bugünlük iş bugün lâzım yapılmak, yoksa ferdâya
Bırakmışsan... O ferdalar olur peyveste ukbâya!

²⁶ Mehmed Âkif Ersoy *Şiir Külliyatı Safahat*, s. 491.

Benim on beş yıl evvelden kalan işler durur hâlâ;
Yarın bir başlayıp yapsam demiştim, bak, demin hatta!
Müsevifler için dünyada mahvolmak tabîdir.²⁷

Bazıları Âkif'in daima ileriye baktığını ve geçmişe takılıp kalmayı bir felaket bildiğini söyler. Hâlbuki, aklen imkânsız olan, büyük mütefekkirler için de imkânsız düşüncelerdir. Hiçbir millet geçmişini unutarak ve yok sayarak ilerleyemez. Bu, bir ağacın köksüz büyüyeceğini iddia etmek gibidir ki bu olacak iş değildir. Bir ağacın yukarıya doğru büyüebilmesi için köklerinin de daha aşağıya, daha derine doğru inmesi gerekir.

Mehmed Âkif, aşağıdaki mısralarda, bütün âleme gülünç olmuş insanımıza, kahraman ecdadına bir dönüp bakmayı tavsiye eder. Bir zamanlar dünyaya hükmeden atalarımız dünyaya nasıl hükmettilerse bunun formülünü çok iyi öğrenmeliyiz ve bugün de onlardan nasıl yararlanacağımızın yollarını muhakkak çok iyi etüt etmeliyiz. Yoksa istiklâlimiz de istikbâlimiz de tehlikede demektir.

Davranın, haykırmadan nâkûs-ı izmihlâliniz...
Öyle bir buhrana sapmıştır ki, zira hâliniz:
Zevke dalmak şöyle dursun, vaktiniz yok mateme!
Davranın, zira gülünç olduk bütün bir âleme,
Bekleşirken gökte yüz binlerce ervâh, intikam;
Yerde kalmış, na'şa benzer kavm için durmak haram!
Kahraman ecdadınızdan sizde bir kan yok mudur?
Yoksa: İstikbâlinizden korkulur, pek korkulur!"²⁸

İstikbâl Nasıl Garantiye Alınır?

Mehmed Âkif, bir milletin istikbâlini nasıl garantiye alabileceğini de mısralarında işlemiş ve bize bu manada da yol göstermiştir. İstiklâl bahsinde de

²⁷ Mehmed Âkif Ersoy *Şiir Külliyatı Safahat*, s. 492.

²⁸ Mehmed Âkif Ersoy *Şiir Külliyatı Safahat*, s. 694.

değindiğimiz bu mısralar, istikbâlimizi nasıl garantiye alacağımızın da yol yordamını göstermektedir. Buna göre; istikbâlini düşünen milletler bir defa kesinlikle başka milletleri maymun gibi taklit etmeyecektir. Başka milletlerden alacağımız yegâne şey bizim de ilerlememizi mümkün kılacak olan ilim ve fendir. Bunu almaya gidecek olanlar da kesinlikle gevşeklik göstermeyecek, zevk ve safa düşkünü olmayacaktır. Çocuklarını işte böyle idealist yetiştiren milletler için istiklâl de istikbâl de garanti demektir. Bu meselede de Âkif'in yine en büyük rolü eğitime verdiğini görüyoruz:

Öyle maymun gibi taklide özenmek bilmez;
Hiss-i milliyeti sağlamdır onun, eksilmez.
Garb'ın almışsa herif, ilmini almış yalnız,
Bakıyorsun eli sanatlı, fakat tırnaksız!
Fuhşu yok, içkisi yok, himmeti yüksek, gözü tok;
Şer-i masuma olan hürmeti bizlerden çok.
Böyle evlat okutan milletin istikbâli,
Haklıdır almaya âgûşuna istiklâli.
Yarın olmazsa, öbür gün olacaktır mutlak...
Uzak olmuş ne çıkar? Var ya bir ati ona bak!²⁹

Sonuç olarak şu soruyu sormalıyız: İstiklâl ve istikbâl kimin olacaktır veya kimin hakkıdır? Bu soruya yukarıdan beri cevap aramaya çalıştık ve Mehmed Âkif'in cevaplarını da yazdık, bulabildiğimiz kadarıyla. Ama Mehmed Âkif'in bir beyti var ki burada istikbâlin kimin olacağını açıkça söylemiş:

Âsım'ın nesli... diyorsun. Ne uzun boylu hayal!
Âsım'ın nesline münkâd olacak istikbâl.³⁰

Evet, istikbâl, Âsım'ın neslinin olacaktır. Âsım, Âkif'in idealini kurduğu, memleketin istiklâl ve istikbâlini teslim ettiği nesildir. Âkif bir şiirinde der ki:

²⁹ Mehmed Âkif Ersoy *Şiir Külliyatı Safahat*, s. 531-532.

³⁰ Mehmed Âkif Ersoy *Şiir Külliyatı Safahat*, s. 820.

Mümkün ise git mukallidinden
Hikmet öğren, fazilet öğren!
Biz hikmetin eski sahibiyiz
Öyleyse bugün de talibiyiz.³¹

Mehmed Âkif'in "Hikmet öğren, fazilet öğren." dediği bu gençler, yani Âsımlar nasıl bir eğitimle yetiştirilecektir?

Mehmed Âkif'in en kıymetli dostlarından ve hayatı boyu hep onun en kıymetli talebelerinden biri olmakla şeref duymuş olan Eşref Edip, yazmış olduğu Mehmed Âkif adlı eserde "İstikbâle Verdiği Ehemmiyet" başlıklı bir bölüm açıyor ve orada Mehmed Âkif'in istikbâle ve hâliyle onu emanet edeceği gençliğe ne kadar önem verdiğini "Asrın icâbâtına, gençliğe, istikbâle ne büyük ehemmiyet verdiğini anlamak için şu sözlerini okumak kâfidir" diyerek Mehmed Âkif'in şu veciz tespitlerini aktarıyor:

*"Bizim adam olabilmemiz için çocuklarımızı okutmaktan, icâb-ı asra göre terbiye etmekten başka çare olamayacağını anlamayan ya hiç yoktur ya pek azdır. Kendimiz ister okumuş ister okunmuş, ister iyi bir terbiye görmüş, ister görmemiş olalım... Artık maziye karışmış sayılacağımız için, bugün düşüneceğimiz bir şey varsa o da **istikbâldir**, evlatlarımızdır.*

Çocuklarımıza kendi terbiyemizi vermeye kalkışırsak cinayet işlemiş oluruz. Hikmeti doğrudan doğruya Peygamber'den telakki eden Cenab-ı Ali diyor ki: 'Ciğerpârelerimize yalnız kendi terbiyenizi giydirmeye çalışmayınız. İyice hatırunuzda olsun ki onlar sizin yaşamakta olduğunuz zamandan başka bir zaman için yaratılmışlardır.'

Askerlerimizi yeni silahlarla donatmak ne ise, çocuklarımızın eline zamana göre yazılmış kitaplar vermek de aynıyle odur."³²

³¹ Mehmed Âkif'in Mektupları, C. 1, haz. Necmettin Turinay-Mehmet Rüyan Soydan-Selçuk Karakılıç, TBMM Yayınları, Ankara 2021, s. 86.

³² Eşref Edip, Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011, s. 308-309.

İşte Âsım bu gençtir. O hikmet ve fazilet öğrenecek, Garp'ın ilmini tez elden alıp getirecek; Batı'nın sefahatine, zevk ve hazzına değil irfanına talip olacak, güzel ahlak numunesi olan, sahibi olduğu hikmeti kuşanıp milletin istiklâli için savaşacak gençtir. Âsım, yukarıdan beri saydığımız, istiklâl ve istikbâlin bütün kaynaklarına ulaşmış, onlara sahip olmanın hakkını vermiş, ilim, irfan, hikmet, cesaret, azim ve gayretle mücehhez ideal gençliktir. İşte istiklâl de istikbâl de bu gençlerin olacaktır. Bu demektir ki, Âkif'in dilinden ve gönlünden süzerek seçmeye çalıştığımız hakikatler ve cevherlerle donanmış nesillere sahip olan milletler için istiklâl de istikbâl de garantidir. Onun dikkat çektiği bu hususlara dikkat etmeyen, nesillerini bu ilkelere göre eğitmeyen milletlerin bahtına düşen ise istiklâl ve istikbâl değil, hüsrân ve esaret olacaktır.

Kaynakça

- “Mehmed Âkif Ersoy'un Son Röportajı”, <https://www.haber7.com/edebiyat/haber/823035-mehmet-akif-ersoyun-son-roportaji> (27.01.2022)
- Ahmet Mithat Efendi, *Peder Olmak Sanatı*, haz. Gizem Akyol, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2005.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları <https://safahat.diyaret.gov.tr/PoemDetail.aspx?bID=1&pID=23&key=H%C3%BCsr%C3%A2na%20d%C3%BC%C5%9Fersin,%20%C3%A7%C4%B1kamazs%C4%B1n>, (30.01.2022)
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, <https://safahat.diyaret.gov.tr/PoemDetail.aspx?bID=11&pID=77&key=zerk%20etmediler> (30.01.2022)
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.
- Eşref Edip, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011.
- Karakoç, Sezai, *İslam'ın Şiir Anıtlarından*, Diriliş Yayınları, 6. bs., İstanbul 2011.
- Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, haz. Necmettin Turinay, TBMM Yayınları, Ankara 2021.
- Mehmed Âkif'in Mektupları*, C. 1, haz. Necmettin Turinay-Mehmet Rüyan Soydan-Selçuk Karakılıç, TBMM Yayınları, Ankara 2021.
- Mithat Cemal, *Mehmed Âkif*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1990.

Sebülürreşâd'ın Samsun'da Yayımlanmış Bilinmeyen Bir Nüshası

Mehmet Ruyan Soydan

Yeminli Mali Müşavir,

Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve San'at Vakfı Başkan Vekili,

ruyan@sahraymm.com

Durma git evlâdım, açıktır yolun...
Cenge sıvansın o bükülmez kolun.

Mehmed Âkif

Giriş

Sadrazam Said Halim Paşa (1864-1921)'nın Yeniköy'deki sâhilhânesinde 2 Ağustos 1914 günü Alman sefiri Hans von Wangenheim (1859-1915) ile imzalanmış olan ittifak antlaşmasıyla, Devlet-i Âliye'nin *harb-i umumiye* iştirak etmesinin ilk adımı atılmıştı. Esasında olabildiğince tarafsız kalınması ve kaçınılmaz görünen bu büyük savaşa mümkün mertebede geç girilmesi hedeflenmiş olmasına rağmen, mezkûr anlaşmanın imzalanmasına âdetâ mecbur kalınmış ve hazırlıklı olmak amacıyla vakit kaybetmeksizin aynı gün seferberlik hazırlıklarına da başlanmıştı. Söz konusu antlaşmadan hâliyle rahatsızlık

duyan İtilaf Devletleri nezdinde ise bu antlaşmanın *tedefi* (*savunma amaçlı*) bir mahiyet arz etmekte olduğu açıklanarak bir müddet oyalama taktiği izlenmek istenmişse de, çok kısa bir süre içinde (10 Ağustos günü) Birleşik Krallık filosunun takibinden kaçan Alman Akdeniz tümenine mensup muharebe kruvazörü *Goeben* ve hafif kruvazör *Breslau* isimli iki Alman gemisinin Türkiye karasularına girip Osmanlı Devleti'ne sığınması üzerine hayli zor durumda kalan hükümet, bu sefer söz konusu gemilerin (*Yavuz* ve *Midilli* isimleri vermek suretiyle) satın alınmış olduğunu ilan etmek mecburiyetinde kalmıştı. Bu suretle ortalığın sakinleşmesi beklenirken, gemilerle birlikte Osmanlı donanmasına katılan Alman Amirali Wilhelm Anton Souchon (1864-1946) kumandasındaki -Yavuz ve Midilli'nin de dâhil olduğu- Türk donanmasının, 29 Ekim 1914 günü ansızın (Padişaha ve Sadrazam'a dahi haber vermeksizin) Rusya'nın Sivastopol ve Novorossisk limanlarını topa tutması neticesinde, artık savaş kaçınılmaz hâle gelmişti.¹

Bu olay üzerine Kasım ayının ikinci günü Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı doğu sınırlarında bilfiil saldırıya geçer. Bir gün sonra da İngiltere ve Fransa, Çanakkale kıyılarını bombalayarak Türkiye'ye karşı fiilen savaşı başlatırlar. Bu saldırılar üzerine Osmanlı Devleti'nin 11 Kasım tarihinde İtilaf Devletlerine karşı savaşa girdiği resmen açıklanır ve Sultan Reşad tarafından "Orduma ve Donanmama" hitâbıyla başlayan *Cihâd-ı Ekber Beyannâmesi* yayımlanır. Ayrıca Meşihat makamınca bütün Müslümanlara hitaben bir cihat fetvası hazırlanarak 14 Kasım günü Fatih Camii avlusunda, Fetva Emni Ali Haydar Efendi (1853-1935) tarafından avluyu doldurmuş olan binlerce insanın huzurunda okunur.

Geleneksel fetva formunda soru-cevap şeklinde hazırlanan bu fetvâlarda özetle; *Hilâfet-i İslâmiye'nin cihâd ilânı üzerine tüm Müslümanların canları ve malları ile bu cihâda iştirak etmelerinin farzıyeti ve cihâda katılmama ya da düşman saflarında yer alma hâlinde azaba düccâr olunup olunmayacağına dair sorulan birbirine bağlı beş sorunun cevapları bizzat Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi (1867-1922) tarafından verilmişti.² Diğer taraftan Şeyhülislam Hay-*

¹ *Harp Kabinelerinin İsticvâbı*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1933. Bilgiler, tarafımızdan özetlenmiştir.

² *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebülürreşâd Mecmuası*, C. 13, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2018, s. 15.

ri Efendi'yle birlikte üç eski şeyhülislam; Mehmed Ziyâüddin Efendi (1847-1917), Musa Kâzım Efendi (1858-1920) ve Mehmed Es'ad Efendi (1846-1918) ile Fetva Emini Ali Haydar Efendi'nin yanı sıra önde gelen ulemadan 24 kişi tarafından müştereken imzalanan *Meclis-i Âli-i İlmî'nin Cihâd-ı Ekber Hakkındaki Beyannâmesi* ile de; *izzet ve saadete teşne ve dil-dâde ve i'lâ-yı hak yolunda bezl-i mâl ve cân ederek her türlü mehâlik ve muhâtarâta ve mücâhedâta göğüs vermeye âmâde olan Müslümanlar*, ilan edilen cihada tekrar davet edilmekte; ancak yeryüzündeki bütün Müslümanlara farz olan bu cihadın, tüm Hristiyan âlemine karşı olmadığı, sadece Hilafet-i İslâmiye'ye hücum ve düşmanlıklarını izhar ve isbat eden devletlere karşı olduğu açıklanır.³ Bu süreçte sözü edilen her üç metin, muhtelif lisanlarda ve farklı şekillerde bastırılarak Osmanlı memleketlerine ve İslam âleminin muhtelif bölgelerine dağıtılır.

Sebîlürreşâd'ın Samsun'da Basılan Nüshası

Sultan Reşad'ın cihâd-ı ekber beyannamesi ve şeyhülislam fetvaları, *Sebîlürreşâd*'ın 6 Teşrinisani 1330/19 Kasım 1914 tarihli 314 numaralı nüshasında, meşihat beyannamesi ise müteakip sayısında yayımlanır. *Sebîlürreşâd*'ın bundan sonraki sayıları âdeta devletin resmî yayın organı gibi sürekli olarak savaşla ilgili bilgiler ve beyanları yayımlamaya devam ederken, yazı konuları da ağırlıklı olarak bu mevzulara tahsis edilir.

Sebîlürreşâd gibi İstanbul'da neşrolunan gazeteler, genellikle İstanbul ve civarında okunmakta ve bunların taşra baskıları bulunmadığından sadece abone olan okuyuculara posta yoluyla ulaştırılmakta idi.⁴ *Sebîlürreşâd* mecmuasının gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yaygın bir okuyucu kitlesinin olduğu ve abone ağının hayli yaygın bulunduğu dikkate alınsa dahi, cihad ilanının memleketin en ücra köşelerine kadar duyurulmasında yeterli olamaya-çağı da açıktır.

Balkan harbinin acılarının henüz tazeliğini koruduğu bir sırada, peşinden çok daha büyük acıları sürükleyecek olan bu savaş ilanının memleketin hemen

³ *Meşrutîyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebîlürreşâd Mecmuası*, C. 13, s. 23-25.

⁴ *Sebîlürreşâd* dergisininin 464-466. sayıları Kastamonu'da, 490. sayısı Kayseri'de, bu sayı haricinde kalan 467-527. sayıları Ankara'da, diğer tüm sayılar ise İstanbul'da yayımlanmıştır.

her köşesinde endişe ve heyecanla takip edildiği ve her türlü haber kaynağının merakla izlendiği muhakkaktır. *Sebilürreşâd*'ın 314. sayısının hem savaşın ilanı ile ilgili bilgileri ihtiva etmesi hem de Müslüman ahalinin dinî duygu ve hamiyetlerine hitap ederek devletin yanında yer almalarına yönelik yazılara yer vermesi sebebiyle olsa gerek -taşraya yeterince ulaşamaması da göz önünde bulundurularak- Samsun Şems Matbaası tarafından yeniden basılıp dağıtılmasına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır⁵.

Samsun'da yeniden baskısı yapılmış olan bu derginin (dış kapak sayfası mevcut olmayan) bir nüshası arşivimizde bulunmaktadır. Başka bir nüshasına rastlamadığımız için gerçekte bir kapağının olup olmadığını da bilmiyoruz. İlk ya da son sayfasında herhangi bir tarih kaydı yer almadığından yayım tarihini de tam olarak tespit etmemiz mümkün olmamıştır. Zira Samsun'da neşrolunan bu nüshanın kaydı Duman kataloğunda⁶ bulunmadığı gibi ülkemizin en zengin süreli yayınlar koleksiyonuna sahip olan Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us kataloğunda da⁷ maalesef yoktur. Abdullah Ceyhan'ın fihrist⁸ çalışmasında ve Ertuğrul Düzdağ tarafından hazırlanan *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşâd* mecmualarının Latin harfleriyle yeniden neşrinde de⁹ bu baskıdan bahsedilmemektedir. Dolayısıyla başka bir nüshasını görünceye kadar şimdilik bu nüshanın yayın tarihini tam olarak tespit etmemiz mümkün olmamakla birlikte, ihtiva ettiği yazıların önemine binaen derginin, İstanbul baskısından hemen sonraki günlerde neşredilmiş olabileceği kanaati hasıl olmaktadır. Ayrıca derginin müteakip sayılarının aynı şekilde neşredilip neşredilmediğini de bilmiyoruz.

Sebilürreşâd'ın söz konusu sayısı, alay müftüsü Mehmed Fahreddin'in "Bütün Müslümanlara Cihâd Farz Oldu" yazısı ile başlar. Öncelikle *Kur'an-ı*

⁵ İstanbul'da basılan dergi 16 sayfa olmasına rağmen, Samsun baskısı daha küçük (14x19,5 cm) ebatta ve 22 sayfa olarak yayımlanmıştır.

⁶ Hasan Duman, *İstanbul Kütüphanesi Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu* (1828-1928), İRCİCA, İstanbul 1406/1986.

⁷ Selahattin Öztürk-Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, *Hakkı Tarık Us Beyazıt Devlet Kütüphanesi Süreli Yayınlar Koleksiyonu*, Tokyo 2010.

⁸ Abdullah Ceyhan, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşâd Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

⁹ *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sıratmüstakim Mecmûası*, C. 1, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012.

Kerim'den cihadın farziyeti hakkındaki bir ayet mealî ile söze başlayan yazar, Peygamberimizin *Tebük Gazâsı*'nı örnek göstererek İslam ordularının kendilerinden kat be kat güçlü olmasına rağmen Bizans kuvvetlerine karşı sefere çıktıklarından bahseder. Bu sefere çeşitli bahanelerle katılmayarak geri duran Müslümanların sefer dönüşü Allah ve Resulü tarafından nasıl azarlandıklarını ve bunların tüm özürlerini beyan etmelerine rağmen hem müminler hem de Allah nezdinde içine düşmüş oldukları kötü durumlar etraflıca anlatıldıktan sonra, "Her mü'min, İslâmiyetin hıfz-ı ulviyeti, ihvân-ı dîninin siyânet-i hayâtı için mal ve cânını fedâ ile mükellefdir. İşte bizim Kitabullah'a delil-i itisâmımız, şâhid-i intibâhımız budur. Bugün hakiki mü'minler için en mühim farîza-i Kur'âniyye işte budur." sözleriyle Müslümanları cihada katılmaya teşvik ederek yazısını bitirir. Ardından Babanzâde Ahmed Naim, "bu haftadan itibaren cihâda müte'allik âsârın dercini *Sebilürreşâd*'a tensib eyliyeceğini" belirterek cihatla ilgili dört hadis metnini ve mealini bu sayıda yayımlar. *Kur'an*'dan ayet, sünnet ve hadislerle bezeli bir girizgâh mahiyeti arz eden bu iki yazıdan sonra asıl mevzuya geçilerek "Kâffe-i Müslimîn Üzerine Cihâdın Farziyeti Hakkında Fetevâ-yı Şerîfe" başlığıyla, Şeyhülislam Hayri Efendi'nin yukarıda bahsettiğimiz fetvaları yayımlanır. Yazının devamında ise bu fetvaların Fetva Emîni Ali Haydar Efendi tarafından İstanbul Fatih Camii'nde yüz bine yakın bir cemâat-i müslimîn huzurunda okunması anlatılır. Burayı dolduran insanların duydukları sürûr ve heyecan "Herkes heyecandan ağlıyordu.", "Hep birden cân u yürekten 'âmîn'leri bütün Fatih kubbelerini inletiyordu." gibi ifadelerle âdeta sevinç ve iştîyak tablosu hâlinde tasvir edilir. Namazda îrâd edilen hutbe ve nutuklardan ve ardından düzenlenen merâsimden ayrıntılı olarak bahsedildikten sonra, "Halife-i a'zam Hazretleri'nin irat buyurdukları nutk-ı hümayûn" ile yazıya nihayet verilir.

Müteakiben; "Karadeniz Boğazına torpil koymak için yola çıkan Rus donanmasının, o sıralar talim ile meşgul olan Osmanlı donanmasına ateş açmasıyla başlayan ve ardından İngiltere ve Fransa donanmalarının Çanakkale ve Akabe'yi bombalamaları ile devam eden bu mütecâviz düşman taarruzlarına karşı arzu edilen sulhun terkiyle, mecburen savaşa girilmiş" olduğundan bahisle, doğrudan orduya ve donanmaya seslenerek; "Asker evlâdlarım; bugün uhdenize terettüb eden vazife şimdiye kadar dünyada hiçbir orduya nasib ol-

mamıştır.” diye savaşa gidecek olan mücahitleri yüceltip metheden ve onlara şevk veren Sultan Reşad’ın “Cihâd-ı Ekber Hakkında Beyânnâme-i Hazret-Penâhî” metni, Başkumandan Vekili Enver Paşa’nın takdim beyannamesi ile birlikte yayımlanır.

Dergide son olarak *Sabah* gazetesinde yayımlanmış olan “Cihâd-ı ekber’in ehemmiyet ve azametini anlatmak matbuat için bir vecibedir.” başlıklı makalenin aynen iktibası yapılarak bu yazıya ilişkin derginin müsbet görüş ve mütalaaları ilave edilir.¹⁰

Yukarıda da değindiğimiz üzere, *Sebilürreşâd*’ın mezkûr sayısında yer alan yazıların tamamı, ya başlamakta olan büyük harple ilgili ilk bilgileri ihtiva etmekte ya da Müslüman ahalinin cihada teşvikiyle ilgili beyan ve yazılardan ibaret bulunmaktadır. İşte bu sebeple olsa gerek, mevzunun halk nazarında daha iyi anlaşılmasını sağlamak maksadıyla Samsun’da yeniden neşredilmiş olmalıdır.

Miralay Ali Rıza Bey

Samsun nüshasının birinci sayfasının üst kısmında; “6 Teşrinisâni sene 330 tarihli *Sebilürreşâd* gazetesinin aynı olup Trabzon Miralaylığından mütekâid Ali Rıza Beyefendi’nin mücâhidine hediyesidir.” kaydına yer verilmiş olduğu görülmektedir. Bu ifadeden açıkça anlaşılmaktadır ki dergi, bilgi ulaştırmanın yanı sıra özellikle harbe iştirak edecek olan gençleri teşvik maksadıyla hamiyetperver bir zat tarafından bastırılıp meccanen dağıtılmıştır.

Trabzon Miralaylığından mütekaît Ali Rıza Bey’in kim olduğunu kesin olarak bilmemekle birlikte, aynı tarihlerde Trabzon Kuşuoğulları ailesine mensup emekli Miralay Ali Rıza Bey adında bir şahsın varlığına ve kimliğine ilişkin bilgilere, bu aile hakkında hazırlanan bir eserde rastlamaktayız:¹¹

“Ali Rıza Bey, Trabzon’un önemli bir âyan ailesi mensubu olarak babası Mehmed Emin Bey’in (v. 1871) o sıralar sürgün bulunduğu Görele’de 1859 yılında dünyaya gelir. Annesi Kütahya eşrafından Molla Mahmutzâde

¹⁰ *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebilürreşâd Mecmuası*, C. 13, s. 12-20.

¹¹ Ayhan Yüksel, *Kuşuoğulları: Eski Bir Osmanlı Âyan Ailesi*, Serander Yayınları, Trabzon 2017.

Mehmed Efendi'nin kızı Azime Hanım'dır (1836-1919). Ailesi, eski Trabzon valilerinden Süleyman Paşa'nın (v. 1794) ahfâdından gelmektedir.¹² Bursa Askeri İdadisi'nden 1881 yılında mezun olduktan sonra Beyrut Askeri Rüştîyesi'nde coğrafya muallimliği ve Van Askeri Rüştîyesi'nde resim muallimliği ve müdürlüğü vazifelerinde bulunur. Gâzî Müşir Ethem Paşa komutasında Yunanistan'la 1897 yılında yapılan Dökeme Meydan Savaşı'na, Trabzon Livası Mapavri (Çayeli) Taburu kolağası rütbesi ile katılır ve gâzî olur. Kırcaali'de II. Ordu Piyade Nizamiye 15. Alay 4. Tb. binbaşılığında bulunur (1902). Meşrutiyetin ilânında kaymakamlık rütbesi ile Uşak Redif Alayına atanır ve 1326 (1910) yılında Ermeni isyanında Dört-yol-Antakya Kuvve-i Mürettebe kumandanlığını üstlenir. Albay rütbesi ile Kırklareli'nde 21. Alay kumandanlığına getirilen Ali Rıza Bey, 1912-1913 Balkan Savaşları'na katılarak Vize muharebesinde çeşitli yerlerinden yaralanır ve tedavisinden sonra bu defa, 22. Alay Kumandanlığı ile Kırklareli'nin Bulgarlardan geri alınması harekâtına iştirak eder. 8. Tümen Komutanlığı vekillikinde bulunduktan sonra 1329 (1913) yılında emekliye sevk edilir. 1932 yılında zatürreden Trabzon'da vefat eder.”¹³

Söz konusu eserden Ali Rıza Bey'in meziyetleri sayesinde pek çok kimse tarafından sevilen ve hürmet edilen, hoş sohbet, nüktedan ve maarifsever bir kişiliğe sahip olduğunu da öğreniyoruz.

Yukarıda kısaca hayat hikâyesini gördüğümüz bu zat, muhtemelen *Sebilürreşâd*'in baskısını yaptırarak dağıtımını sağlayan mütekait Miralay Ali Rıza Bey'in bizzat kendisidir. Çünkü isim ve vasıfları birebir benzediği gibi, varlıklı bir aileye mensup olması dolayısıyla maddi olarak da böyle bir hasenatı yapma gücüne sahip bulunmaktadır.

Samsun Şems Matbaası

Derginin baskısını gerçekleştiren Şems Matbaası ise Matbaa-i Avnizâde Cemil ismiyle de bilinen Aks-ı Sadâ Matbaası'ndan sonra Samsun'da Türkler

¹² Ayhan Yüksel, *Kuşuoğulları: Eski Bir Osmanlı Âyan Ailesi*, s. 97.

¹³ Ayhan Yüksel, *Kuşuoğulları: Eski Bir Osmanlı Âyan Ailesi*, s. 160.

tarafından açılan ikinci matbaa olup¹⁴ sahipleri Bafıralı Nazîfzâde Naci ve Nazîf (Duru) kardeşlerdir. Bu iki kardeşin aynı zamanda Samsun (Süreyya) Kazım Paşa Sinemasını da işletmiş oldukları bilinmektedir.¹⁵ Matbaanın hangi tarihte tesis edildiğini bilmiyorum; ancak matbaada basılan ilk kitap olarak Üryanizâde Ali Vahid'in *Diyanet Mahfilinde Köy Hatibi* isimli eserine rastlamaktayız (1327/1911). Harf inkılabına kadar matbaada eski harflerle -bahis konusu mecmua nüshası haricinde- 36 kitabın daha yayımlanmış olduğu görülmektedir.¹⁶

1. Mehmed Zihni, *Altın Armağan, Sevgili Ordu ve Donanmamıza Yadigâr*, Samsun 1330/1914, Şems Matbaası, 32 s., ÖZEGE; 537.

2. Ömer Raci, *Belkis*, Samsun 1339/1923, Şems Matbaası, 71 s., ÖZEGE; 1821.

3. Edhem Veysi, *Besleme*, Şems Matbaası, Samsun 1339/1923, 166 s., ÖZEGE; 1884.

4. Selâhaddin Nevzad [Pınar], *Bolşeviklik*, Samsun 1336/1920, Şems Matbaası, 96 s., ÖZEGE; 2502.

5. *Canik Gureba Hastanesi'nin Sûret-i İdaresine Dair Talimât*, Samsun 1329/1913, Şems Matbaası, 14+2 s.

6. *Canik Sancağı Husûsî Bütçesi*, Samsun 1332/1916, Şems Matbaası, 103 s.

7. *Canik Sancağı Meclis-i Umûmisinin 1338 Senesi Devre-i İctimaiyesinde Cereyan Eden Müzakerâtın Zabıt-nâmesidir*, Samsun 1339/1923, Şems Matbaası, 132 s.

8. Kâşif Sırrı, *Dinini Bir Şiline Satanlar Biliniz Ki: Allahu Ekber*, Samsun 1337/1921, Şems Matbaası, 29 s., ÖZEGE; 24376.

9. Üryanizâde Ali Vahid, *Diyanet Mahfilinde Köy Hatibi*, Samsun 1327/1911, Şems Matbaası, 60 s., ÖZEGE; 11229.

¹⁴ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Samsun#Medya> (06.03.2022). Bu sitede kaynak olarak verilen Baki Sarısakal'ın Barış Gazetesi Yayınları arasında 2003 yılında yayımlanmış olan *Samsun Basın Tarihi* isimli eserine ulaşamadığım için maalesef inceleyemedim.

¹⁵ Bu bilgileri tarafıma ulaştıran Dr. Muhammed İkbâl Güler'e teşekkürü borç bilirim.

¹⁶ M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, Fatih Matbaası, İstanbul 1971-1979 ve *Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası "Arap, Ermeni ve Yunan Alfabeleriyle" (1584-1986)*, 2001, Milli Kütüphane (Dijital program).

10. Tanburî Hafız İsmail Hakkı, *Feryad-ı Vatan*, Samsun 1338/1922, Şems Matbaası, 32 s., ÖZEĞE; 5644.

12. Hüseyin Arif, *Fordson Traktörü ve Oliver Pulluğu*, Samsun 1339/1923, Şems Matbaası, 24 s.

13. Nuri Osman, *Frengi Hastalığı ve Korunma Çareleri*, Samsun 1919, Şems Matbaası, 30 s., ÖZEĞE; 5957.

14. *İlk Tedrisât Muallimlerine Mahsûs Tedkikât-ı Rûhiye Rehberi*, Samsun 1928, Kastamonu Mıntıkası Maarif Eminliği, Şems Matbaası, 18 s., ÖZEĞE; 8799.

15. *İnhisar-ı Duhan İmtiyazına Müteallik Mukavele-nâme (Convention Relative à la Consession du Monopole des Tabacs)*, Samsun 1340/1924, Şems Matbaası, 12 s., ÖZEĞE; 24867.

16. *İnhisar-ı Duhan Kanun-i Muvakkati*, Samsun 1340/1924, Şems Matbaası, 19 s., ÖZEĞE; 24868.

17. *İnhisar-ı Duhan Kanununun Suver-i Tatbikiyesi Hakkında Nizam-nâme-i Mahsûs*, Samsun 1340/1924, Şems Matbaası, 21 s., ÖZEĞE; 24869.

18. Remzi Ayıntabî, *İntibah-ı Millî*, Samsun b.t.y., Şems Matbaası, 51 s., ÖZEĞE; 9259.

19. Remzi Ayıntabî, *Manzume-i Ahvâl-i Alâka*, Samsun b.t.y., Şems Matbaası, 55 s.

20. Hasan Raif, *İspanyol Nezlesi*, Samsun 1335/1919, Şems Matbaası, 28 s., ÖZEĞE; 9417.

21. Ali Âli, *Maarifde İnkılâb*, Samsun 1337/1921, Şems Matbaası, 39 s., ÖZEĞE; 11857.

22. *Memâlik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-menfâ Reji İdaresi Memurîn-i İdariye Nizam-nâmesi*, Samsun 1330/1914, Matbaa-i Şems, 20 s., ÖZEĞE; 25213.

23. *Memâlik-i Osmaniye Tütünleri İdare-i İnhisariyesi Ziraat ve Anbara Teslime Müteallik Olan Yeni Cetvel ve İcmâllerin Ne Sûretle Tutulacağına Dair Talimât. Memâlik-i Osmaniye Tütünleri İdare-i İnhisariyesi*: Samsun 1340/1924, Şems Matbaası, 16+4 s., ÖZEĞE; 25214.

24. Hafız Mehmed Kâmil, *Mükemmel Tecvid-i Reşadiye*, Samsun 1331/1915, 56 s., ÖZEĞE; 14735.

25. Selâhaddin Nevzad, *Nakdü'l-keîâm fî Akâidi'l-İslâm*, Şems Matbaası, Samsun 1336/1920, Matbaa-i Şems, 96 s.

26. *Rehber-i Muamelât Bilimum Defter-i Hakani İdarelerince Cereyan Eden Muamelât-i Tasarrufiyede Mabehtatbik Olacaktır*, Samsun 1339/1923, Matbaa-i Şems, 156 s., ÖZEĞE; 16632.

27. Mustafa Adil, *Riyaziye Eğlenceleri*, Samsun 1332/1916, Şems Matbaası, 64 s.

28. *Samsun Barosu Nizamnâme-i Dahilisi*, Samsun 1927, Şems Matbaası, 24 s., ÖZEĞE; 17492.

29. Mahmud Maan (Maan oğullarından Elhac Mahmud Nedim), *Samsun Hatıraları*, Samsun 1346/1927, Şems Matbaası, 16 s., ÖZEĞE; 17495.

30. Hayreddin Nadî, *Samsun Tarihi (1. Kitab)*, Samsun 1338/1922, Matbaa-i Şems, 12 s., ÖZEĞE; 17500.

31. *Samsun Ticaret Odası Tarafından Neşr Olunan İstatistik. 1. Sene*, Samsun, Şems Matbaası, 111 s., ÖZEĞE; 17501.

32. Hayreddin Nâdî ve Abdullah Yesarî, *Samsun Ticaret Rehberi. 1. Sene*, Samsun 1339/1923, Şems Matbaası, 200 s., ÖZEĞE; 17502.

33. Mehmed Zihni, *Altın Armağan Sevgili Ordu ve Donanmamıza Yadi-gâr: Türkçe Şiirler*, Samsun 1330/1914, Şems Matbaası, 32 s., ÖZEĞE; 537.

34. Atuf Zühdü, *Şarkın Bahçelerinde*, Samsun 1927, Şems Matbaası, 47 s., ÖZEĞE; 18633.

35. Ahmed Hamdi, *Terbiye ve Telkin Öğütleri*, Samsun 1341/1925, Şems Matbaası, 52 s., ÖZEĞE; 25502.

36. *Türkiye Pul ve Kartpostal Mübadele Kulübü*, Samsun, Şems Matbaası, 12+2 s., ÖZEĞE; 21843.

Sonuç Yerine

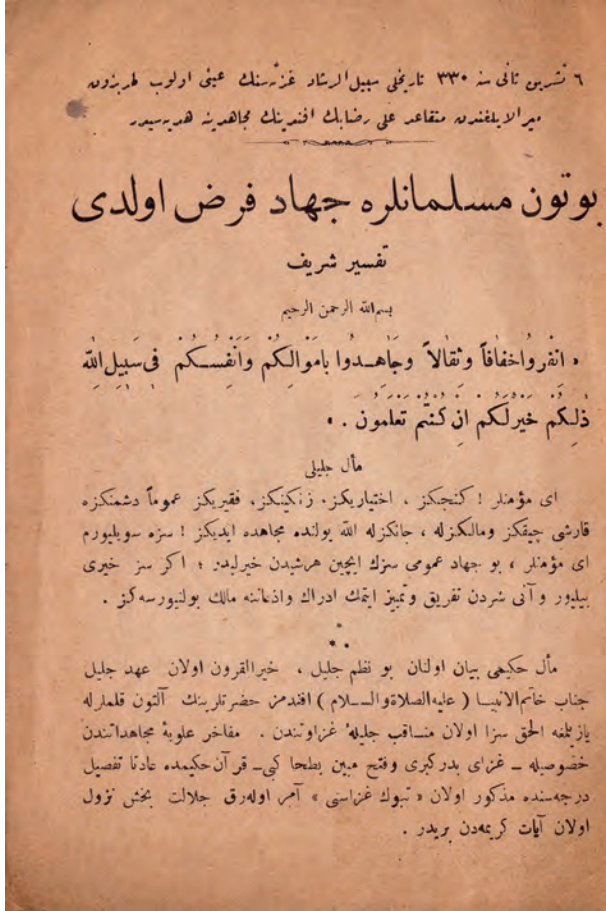
Son söz olarak şunu söyleyebiliriz ki... 1919'da Millî Mücadele'nin başlangıç kapısı olan Samsun'un, bu tarihten yıllar önce de -diğer bir iftihar vesilesi olarak- Osmanlı Devleti'nin dünya savaşına girdiği günlerde, o günler için hayli önem arz eden "Cihâd-ı Ekber Beyannâmesi"nin ilk neşredildiği gazetelerden birisi olan *Sebilürreşâd*'ın ilgili sayısını yeniden basmak ve meccanen dağıtmak suretiyle, devletin sesinin Müslüman ahaliye duyurulmasında ve cihat çağrısının Anadolu'ya ulaşmasında da öncülük etmiş olduğuna şahit olmaktadır.

Kaynakça

- Ceyhan, Abdullah, *Sırat-ı Müstakîm ve Sebilürreşâd Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Duman, Hasan, *İstanbul Kütüphanesi Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu (1828-1928)*, İRCİCA, İstanbul 1406/1986.
- Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası "Arap, Ermeni ve Yunan Alfabeleriyle" (1584-1986)*, 2001, (Millî Kütüphane Dijital program).
- Harp Kabinelerinin İsticvâbı*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1933.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Samsun> (06.03.2022)
- Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sıratı Müstakîm Mecmûası*, C. 1, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012.
- Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sıratı Müstakîm Mecmûası*, C. 13, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2018.
- Özege, M. Seyfettin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu (5 Cilt)*, Fatih Matbaası, İstanbul 1971-1979.
- Öztürk, Selahattin ve Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, *Hakkı Tarık Us Beyazıt Devlet Kütüphanesi Süreli Yayınlar Koleksiyonu*, Tokyo 2010.
- Sebilürreşâd*, S. 314, Şems Matbaası, Samsun 1914.
- Yüksel, Ayhan, *Kuşuoğulları Eski Bir Osmanlı Âyan Ailesi*, Serander Yayınları, Trabzon 2017.

EKLER

EK 1: Samsun'da neşredilen Sebîlürreşâd nüshasının ilk sayfası

EK 2: Samsun'da neşredilen Sebilürreşad nüshasının son sayfası

EK 3: Samsun Şems Matbaası sahibi Naci ve Nazif (Duru) kardeşler

II. Oturum Bildirileri

Oturum Adı: İstiklâl Marşı

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Adem ÇALIŞKAN

21. Yüzyıl Şartlarında Âkif'i ve İstiklâl Marşı'nı An/la/t/mak

Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

İstiklâl Marşı Efemeraları Arasında Bir Cevelan

Prof. Dr. Mustafa İsmet UZUN

Klasikten Kanona İstiklâl Marşı

Doç. Dr. İlyas SUCU

21. Yüzyıl Şartlarında Âkif’i ve İstiklâl Marşı’nı An/la/t/mak

Yavuz Bayram

Prof.Dr.,

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
ybayram@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3571-8720

Mehmed Âkif

Mehmed Âkif; 20. yüzyıldan bu yana hakkında en çok konuşulan, değerlendirme yapılan, eserleri tartışılan isimlerdendir. Öyle ki “Ya bir dost meclisinde sohbet arasında ya da meydanlara büyük kalabalıkların toplandığı bir sırada anlı-ansız onun adı geçiyor, sanki bir darb-ı mesel gibi dillerden mısraları eksik olmuyor.”¹ Âkif’le ilgili değerlendirmelerin odağında şüphesiz İstiklâl Marşı vardır. Bununla birlikte Mehmed Âkif’le ilgili gündemleri İstiklâl Marşı ile sınırlandırmak da mümkün değildir. *Safahat*’taki şiirleriyle nesirleri de yüzyılı aşkın bir süredir gündeme gelmektedir. Ayrıca Mehmed Âkif’in hayatını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Çünkü hayatının hemen her

¹ Mehmed Âkif Ersoy *Şiir Külliyatı Safahat*, haz. Necmettin Turinay, TBMM Yayını, Ankara 2021, s. 11.

aşamasında, günümüze kadar uzanacak ve ders-i ibret olacak veya örnek gösterilecek tercihleri, hayat felsefesi, fedakârlıkları, mücadeleleri, ümitleri, hayal kırıklıkları, dostlukları, kavgaları olmuştur.

Mehmed Âkif, eserlerinde de hayatında da hep açık yürekli olmuş, gerektiğinde duruşunu net biçimde ortaya koymaktan ve bunun bedelini ödemekten geri durmamış model bir şahsiyettir. Birinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı “Çanakkale Şehitlerine”² şiiriyle Çanakkale Cephesi’nde eşsiz kahramanlıklar gösteren Mehmetçiklere en güzel biçimde vefa göstermiş, milletin hissiyatına tercüman olmuş ve Çanakkale ruhunun günümüze kadar yaşanmasına büyük katkı sağlamıştır. Benzer biçimde Millî Mücadele’nin en çetin döneminde yazdığı “İstiklâl Marşı” ile Mehmetçiğe ve milletine moral kaynağı olmuş, Millî Mücadele ruhunun 21. yüzyıla kadar uzamasına çok büyük katkı sağlamıştır.

Dolayısıyla 20. yüzyılın başlarından bu yana Mehmed Âkif sıklıkla sohbetlerin gündemine gelmiş, birçok kesim onu sahiplenmeye çalışmıştır. Büyük çoğunluk, “karakteri icabı, bulunduğu her dost meclisinde bir şekilde kendini unutturmayı ve dikkatleri başkalarına çevirmeyi bir itiyat hâline getiren”³ Mehmed Âkif’i kendi duygu ve düşünce dünyası açısından değerlendirmeye, onu bir anlamda kendi dünyasına dâhil etmeye çalışmıştır. Bu sebeple zaman zaman birbirinden çok farklı; hatta birbiriyle çelişen Mehmed Âkif portreleri ile karşılaşmıştır.

Bildirinin “21. Yüzyıl Şartlarında Mehmed Âkif’i ve İstiklâl Marşı’nı An/la/t/mak” başlığını taşıması, Mehmed Âkif’i ve İstiklâl Marşı’nı doğru anlama gayreti ile bağlantılıdır.

Bu bağlamda birtakım soruların gündeme gelmesi de kaçınılmazdır. Öncelikle bildirinin başlığından yola çıkınca; “Mehmed Âkif’i nasıl anmalı?”, “Mehmed Âkif’i nasıl anlamalı?” ve “Mehmed Âkif’i nasıl anlatmalı?” şeklinde üç soru ortaya çıkmaktadır? Bu arada soruları nasıl yerine niçin kullanarak “Mehmed Âkif’i niçin anmalı?”, “Mehmed Âkif’i niçin anlamalı?” ve “Mehmed Âkif’i niçin anlatmalı?” şeklinde çeşitlendirmek de mümkündür. Ayrıca

² Şiirin *Safahat*’ta bir başlığı yoktur. İçeriği münasebetiyle “Çanakkale Şehitlerine” şeklinde kullanılmıştır.

³ İbrahim Öztürkçü, *Mehmed Âkif’in Mekteb ve İlk Memuriyet Yılları, İlk Şiirleri-Uranie Tercümesi*, Mehmed Âkif Ersoy Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2021, s. 135.

Mehmed Âkif yerine İstiklâl Marşı kullanılarak da sorular “İstiklâl Marşı'nı nasıl anmalı?”, “İstiklâl Marşı'nı nasıl anlamalı?” ve “İstiklâl Marşı'nı nasıl anlatmalı?” şeklinde çoğaltılabilir. Aşağıda 21. yüzyıl şartlarında bu soruların her birine, özet mahiyetinde de olsa, cevaplar aranacak, Mehmed Âkif'i nasıl ve niçin anmak, anlamak ve anlatmak gerektiğine dair değerlendirmelere yer verilecektir.

Mehmed Âkif'i ve İstiklâl Marşı'nı Anmak

Mehmed Âkif, her türlü gösterişten ve yapmacılıktan uzak durmuş bir insandı. Bu uğurda zaman zaman şiirlerini ve şairliğini bile feda etmekten kaçınmadı. Yapmacık tavır ve yaklaşımlardan şiir yazarken ve okurken de uzak durmaya özen gösterirdi. Dolayısıyla Mehmed Âkif, gösterişten uzak samimi gayretlerle anılmalıdır. Şüphesiz Mehmed Âkif yılı olarak değerlendirilmiş olan 2011 ve 2021 yılları, onu anma noktasında ciddi fırsatlar oluşturmuştur. Bu fırsatlar elbette Mehmed Âkif'i doğru anlama noktasında da söz konusudur. Zira bu yıllarda çok sayıda Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı eksenli konferans, panel ve sempozyum düzenlenmiş, makaleler ve kitaplar yayımlanmıştır.

Söz konusu organizasyonların nicelik bakımından sevindirici bir düzeyde olduğu söylenebilir. Nitelik bakımından da sevindirici bir seviyeye ulaşıldığını söylemek mümkündür. Bu noktada niteliği pekiştiren temel etkenin organizasyonların düzenleyicilerinden katılımcılarına, destekleyenlerinden takip edenlerine kadar bütün paydaşların samimiyetleridir. Samimiyet ve ihlas ile hazırlanan programların amacına daha çok hizmet etmesi doğaldır.

Diğer taraftan Mehmed Âkif'le ilgili programlarda her türlü gösterişten de uzak durulması önem arz etmektedir. Söz gelimi sırf sahneye çıkıp birilerine mesaj verme hevesiyle Mehmed Âkif'i anmaya kalkışmak, beyhude bir uğraştır. Âkifçe bir bakış açısıyla değerlendirilecek olursa böyleleri kendi zamanları gibi dinleyicilerinin zamanlarını da heba etmektedirler. Bu, konuşmacılar ve dinleyiciler için de geçerlidir. Âkif'ten bahsedecek bir konuşmacının ona yakışır bir samimiyete ve tevazuya sahip olması beklenir. Zira Âkif'i doğru anmak için doğru anlamış olmak gerekir. Doğru anlamış olmak için de hayatını ve eserlerini yakinen gözlemlemiş olmaya ihtiyaç vardır. Bu bağlamda dene-

bilir ki *Safahat*'ı doğru anlamış bir okur, konuşmacı veya dinleyici Mehmed Âkif'ten bahsetme noktasında da bir ehliyete sahip sayılır. Bir konferans, sırf Mehmed Âkif konuşulacak diye dinleniyorsa, Âkif'e yakışır bir tavır ortaya konulmuş olur.

Benzer biçimde Mehmed Âkif eksenli makalelerin, kitapların ve benzeri faaliyetlerin de Mehmed Âkif'in gösteriştin ve yapmacılıktan uzak, samimi şahsiyetine yakışır biçimde hazırlanması beklenir. Sırf akademik kaygıların veya tanınma, bilinme, nam yapma motivasyonu ile hazırlanan yayınların Mehmed Âkif'i doğru anma çabaları arasında sayılması düşünülemez. Hele hele bu bağlamda birtakım ekonomik hesaplarla hareket etmenin idealleri ve fikirleri uğruna ömrü boyunca ekonomik sıkıntıları göğüslemek zorunda kalmış bir şair olan Âkif'e layık bir tavır olmadığı açıktır.

Diğer taraftan Mehmed Âkif'le ilgili anma programlarının onun gerçek şahsiyetini ortaya koyma hedefiyle gerçekleştirilmesi beklenir. 1936 yılında vefat ettiğinde cenazesi için resmî bir tören yapılmamış; hatta cenazesine katılıp hakkında olumlu değerlendirmeler içeren konuşma yapanlar soruşturmaya tabi tutulmuş ve Mehmed Âkif'le ilgili uzun yıllar resmî kanallar üzerinden ciddi anma programları yapılmamış, sivil inisiyatiflerle yapılanlar da takip altına alınmıştır. Özellikle 12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra ve 28 Şubat 1997 darbe sürecinin etkisinde yapılan Âkif'i anma programlarında gerçek kimliğiyle Âkif anılmamış, onun yerine daha çok dönemin resmî ideolojisi doğrultusunda sansürlenmiş bir Âkif portresi ortaya konulmuştur. Bu bağlamda 2011 ve 2021 yıllarının olumlu bir değişimi ifade ettiği söylenebilir. Bu durum, İstiklâl Marşı için de geçerli olmuştur.

Mehmed Âkif'i ve İstiklâl Marşı'nı Anlamak

Mehmed Âkif'i anlama çabalarını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Öncelikle "Hangi Âkif?" sorusuyla hareket edip "Gerçek Âkif." cevabında hemfikir olarak devam edilmelidir. Mehmed Âkif'i 1873 ile 1936 yılları arasındaki hayat hikâyesinde, şiirleriyle nesirlerinde yer alan ipuçları eşliğinde aramalıdır. Zihinlerimizde belirli bir kalıba sokulmuş hâlde var olan Mehmed Âkif yerine tarihte var olan ve belki zaman zaman zihnimizdekiyle çatışan

Mehmed Âkîf hedeflenmelidir. Âkîf aranırken “Hayır hayâl ile yoktur benim alışverişim. / İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim. / Şudur cihânda benim en beğendiğim meslek: / Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek.”⁴ diyen bir şairin peşinde olunduğu unutulmamalıdır.

Âkîf’i doğru anlamak için yaşadığı dönemin dinî, tarihî, siyasal, sosyal ve ekonomik şartlarını doğru okumak gerekir. Onu dönemin şartlarından bağımsız olarak değerlendirmeye kalkışmak, Âkîf’i anlamamanın ve anlayamayacak olmanın somut bir sebebidir. Çünkü o, yaşadığı dönemin şairidir ve dönemindeki siyasal ve sosyal hayatın her aşamasında aktif bir rol ile yer almıştır. İkinci Abdülhâmid’in Osmanlı tahtında olması, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Millî Mücadele yılları, Cumhuriyet’in kurulması ve inkılapların gerçekleştirilmesi gibi gelişmeler yanında sosyal, kültürel, ekonomik sorunlar bu bağlamda değerlendirilebilir.

Âkîf’i doğru anlamak, aynı zamanda şiirlerini ve nesirlerini doğru anlamaktan geçer. Eserlerinin kelime kadrosunu ve bu kelimelerin anlamlarını⁵ keşfetmeden, dinî ve edebî terminolojiye hâkim olmadan, edebî sanatların ve aruzun inceliklerinden uzak olarak, metinlere farklı bakış açılarıyla ve farklı yöntemlerle bakma beceri ve alışkanlığı edinmeden de Âkîf’i doğru anlamak mümkün olmayacaktır. Bu listeyi daha da uzatmak mümkündür. Burada önemli ve öncelikli olan, işin güçlüğüne farkında olmaktır.

⁴ Mehmed Âkîf Ersoy, *Safahat*, haz. Hüseyin Su-Abdurrahim Karadeniz, Hece Yayınları, Ankara 2010, s. 227.

⁵ Mehmed Âkîf, her ne kadar Türkçeyi; daha doğru bir ifadeyle dönemin Türkçesini aruza en iyi uyarlayan şairler arasında yer alıyor ve halkın diline öncelik tanıyan bir şair olarak biliniyor ise de Türkçeyle ilgili yanlış politikalar ve uygulamaların bir sonucu olarak günümüzde onun şiirlerini ve düz yazılarını sözlüklerin yardımı olmadan anlamak hemen hemen imkânsız hâle gelmiştir. Bununla birlikte bugün için sözlüklere erişim imkânları, artık çok gelişmiş ve bahaneyeye meydan vermeyecek düzeyde kolaylaşmıştır. Zira artık binlerce sayfalık sözlüklerin orijinal nüshalarına bile bilgisayar, tablet ve telefon gibi elektronik araçlar vasıtasıyla internet üzerinden ulaşmak mümkündür. Onlarca güvenilir sözlük, artık kullanıcıların parmaklarının ucundadır. Bu bağlamda Âkîf’in şiirlerini ve düz yazılarını okurken yararlanılabilecek birkaç kaynak örnek olarak verilmiştir: www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/, www.kamus.yek.gov.tr, www.kamusiturki.com, www.lehcediz.com, www.lugatim.com, www.luggat.com, www.osmanlicasozlukler.com, www.sozluk.gov.tr, www.vajehyab.com. Ayrıca bu sözlüklerin bir bölümü yanında internet ortamında yer almayan birçok sözlüğün de dijital ortamlara aktarılmış orijinal metinleri bulunmaktadır. Şu hâlde diğer eserlerimiz gibi Mehmed Âkîf’in eserlerini okurken de *yabancı kelime* mazereti ortadan kalkmıştır.

Bu aşamada basit bir örnekle birtakım bilgi ve birikim eksikliğinin ne büyük problemler oluşturabileceği üzerinde kısaca durmak isabetli olacaktır. Âkif'in İstiklâl Marşı'nda söylediği "Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl" dizesi, ırkıma kelimesi üzerinden eleştirilmiştir. Bu eleştiri yapanların ya-nılmalarının sebeplerinden biri elbette Âkif'i doğru tanımamış olmaları veya Âkif hakkında birtakım ön kabullere sahip olmalarıdır; ancak bunlar aynı za-manda aruz vezni hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarından veya bu husu-sa dikkat etmediklerinden ırkıma kelimesi yerine neden İslam'a kelimesini ter-cih etmediğini sorgulamış ve eleştirmişlerdir. 84 mısradan oluşan Çanakkale şehitleri için yazdığı şiiriyle 41 mısradan oluşan İstiklâl Marşı'nda bir tek ima-leye ve alışılga gelen şekliyle bir tek zihafa yer vermeyen⁶ Âkif'in bir kelimenin ortasındaki⁷ hecede zihaf yapmasını beklemek, isabetli bir yaklaşım değildir.⁸

⁶ "Çanakkale Şehitlerine" şiirinde 37 vasl, 7 sekt ve sadece 1 zihaf tespit edilmiştir. Ayrıca şair, 40 kez fe'îlâtün cüzünü fâ'îlâtün, 30 kez fe'îlün cüzünü fa'lün şeklinde kullanmıştır. Bu arada söz konu-su tasarrufun aruz ilmi açısından bir hata değil bir ruhsat olarak değerlendirildiğini hatırlatalım. 84 mısradan oluşan "Çanakkale Şehitlerine" şiirinde aruz hatası olarak kabul edilebilecek sadece 7 sekt ve 1 zihaf bulunmaktadır. Zihaf da *akşam* kelimesinin Türkçeye yerleşmiş bir kelime olarak akşam şeklinde kullanılmasından ibarettir. 1.260 heceden oluşan ve barındırdığı kelimelerin % 63'ü Türkçe olan "Çanakkale Şehitlerine" şiirinde bir tek imalenin bulunmaması, şairin aruzu Türkçeye uyarlama noktasındaki ustalığının bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

"Çanakkale Şehitlerine" ile aynı vezinde yazılmış olan İstiklâl Marşı'nda 18 vasl, 11 sekt, 1 zihaf tespit edilmiştir. Zihaf, *nâzlı* kelimesinin Türkçeye yerleşmiş bir kelime olarak nazlı şeklinde kullanılmasın-dan ibarettir. Ayrıca *dîvâr* ve *zencîr* kelimelerinin Türkçeye yerleşmiş şekilleri olan duvar ve zincir kelimeleri tercih edilmiştir. Diğer taraftan şair, 25 kez fe 'î lâ tün cüzünü fâ'îlâtün, 8 kez fe'îlün cüzünü fa'lün şeklinde kullanmıştır. 615 hece barındıran ve kelimelerinin % 65'i Türkçe olan İstiklâl Marşı'nda Mehmed Âkif'in bir tek imale yapmamış olması, yukarıda ifade edildiği gibi, onun neden aruzu Türkçeye en iyi uyarlayan şairler arasında olduğunu da açıklamaktadır." (Yavuz Bayram, "Çanakkale Şehitleri'nden İstiklâl Marşı'na", *Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayın-ları, Sivas 2021, s. 80). Burada bahsedilen zihaf örneklerinin hiçbirinin kapalı hecenin açık sayılması şeklinde olmadığı, yüzlerce yıl Türkçede kullanılmış ve halk diline iyice yerleşmiş kelimelerdeki med-lerin göz ardı edilmesinden ibaret oldukları görülmektedir.

⁷ Zihaf, sonu uzun ünlü ile biten kelimelerin son hecelerinde nispeten küçük bir hata olarak kabul edil-mekle birlikte, kelimelerin ortasındaki aynı türden bir hecede yapılması, daha ciddi bir hatadır. Bahsi geçen küçük hata nitelikli zihafırlara sıklıkla rastlamak mümkün iken ikinci tür zihaf örneklerine aynı sıklıkta rastlanmaz.

⁸ İstiklâl Marşı, *feilâtün feilâtün feilâtün feilün* kalıbıyla yazılmış olup *ırkıma* kelimesi, ikinci *feilâtün* cüzünün son hecesiyle üçüncü *feilâtün* cüzünün ilk iki hecesine denk gelmektedir. Bu sebeple kapalı, açık, açık şeklindeki yapısı, mısradaki yerine uygundur. Şair, *İslâma* kelimesini seçmiş olsaydı bu ke-limenin ikinci hecesi olan *lâ* hecesini açık sayması gerekecekti. Bu ise ciddi bir aruz kusuru olan zihaf anlamına gelmektedir. İstiklâl Marşı'nda bir tek imale yapmamış olan Âkif'in böyle bir hecede zihaf yapması da doğal olarak beklenmemelidir. Diğer taraftan onun *ırk* kelimesini 21.Yüzyıl şartlarında kullanılan dar anlamıyla düşünmediğini de unutmamak gerekir.

Hele hele bahis konusu olan, Nurettin Topçu'nun ifadesiyle “bir İslâm idealcisi olduğunu ‘Hüsran’ında kendi”⁹ söyleyen bir şair iken.

Diğer taraftan Mehmed Âkif'in eserlerini doğru anlamak için söz konusu eserlerin sağlam metinlerine ihtiyaç vardır. Herkesin bu eserleri Osmanlı Türkçesi alfabetiyle yazılı oldukları orijinal metinler üzerinden okuma şansı yoktur. Zorunlu olarak eserlerin Latin asıllı Türk alfabesine aktarılmış metinleri esas alınacaktır. Bu aşamada birtakım sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Ne yazık ki sıklıkla bu metinlerde bazı yazım yanlışları ile karşılaşmaktadır. Hele hele aruzla ilgili ciddi aksaklıklara sebep olan uzatma işareti eksikliğini yazım yanlışları neredeyse istikrar kazanmıştır. Dolayısıyla manzum metinlerin vezinleri noktasında sağlıklı değerlendirme ve tespitlerin yapılması zaman zaman imkânsız hâle gelmektedir.

Mehmed Âkif'i ve İstiklâl Marşını Anlatmak

Ertuğrul Düzdağ'ın *milletiyle birlikte ağlayan adam*¹⁰ diye tanımladığı Mehmed Âkif'i anlatmak, öncelikle bir sorumluluk bilinci ve vefa duygusu ile yapılmalıdır. Çünkü o, milletinin selameti, istiklâli ve istikbâli uğruna büyük fedakârlıklarda bulunmuş, ciddi emek vermiş; karşılığında ne yazık ki vefasızlık ve hayal kırıklığından başka bir şeyle karşılaşmamıştır. Nitekim üniversitemizdeki birçok akademisyen ve üniversite dışındaki birçok araştırmacı, Mehmed Âkif'le ilgili çalışmalarını bu bilinç ve duygu ile yürütmektedir. Âkif'i anlatmak noktasında akademik veya ekonomik anlamda herhangi bir beklenti içinde bulunmadan emek verenlerin sayısı hiç de az değildir. Aksine birçok akademisyen ve Âkifsever, onu anlatmak için her fırsatı değerlendirmektedir.

Şüphesiz Âkif'i ve eserlerini sırf akademik bir yayın faaliyetinin aracı olarak gören, Âkif üzerinden prestij elde etmeye çalışan; dahası Âkif ve eserlerinden maddi menfaat sağlamaya gayret edenler de vardır. Zaman zaman böyle-

⁹ Nurettin Topçu, *Mehmed Âkif*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2021, s. 57.

¹⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayını, İstanbul 2021, s. 6.

lerinin kürsülerde boy gösterdiği de olmuştur; lakin Âkif'in samimiyetini ve ihlasını referans edinmiş olanların son zamanlarda daha çok dikkat ve değer gördüğü gözlemlenmektedir.

Şüphesiz Âkif gibi ömrü boyunca küçük büyük, zengin fakir, kadın erkek, Müslim-Gayrimüslim ayrımı yapmaksızın günlük hayatındaki muhataplarına alçak gönüllülükle ve nezaketle muamele etmiş olan ve eserlerini edesizliğin başladığı noktada edebiyatın bittiği anlayışıyla yazmış bir şahsiyetin alçak gönüllülükle, edele ve nezaketle anlatılması beklenir. Bu noktada Âkif'in özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve askerî anlamda çok güçlü şahsiyetler söz konusu olduğunda nezaketin sınırlarını zorladığını söylemek gerekir. “Zulmü alkışlayamam, zâlimi asla sevemem. / Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.”¹¹ mısralarının sahibi olarak onun “Zâlime zulm ü ezâ sadaka sayılır.” düsturuyla ortaya koyduğu bu tavır, haksızlıklar karşısındaki sarsılmaz iradesiyle ve zaman zaman da inatçı kişiliğiyle açıklanabilir. Güçsüz ve mağdur olarak gördüklerine ne kadar merhamet ve anlayışla yaklaşmışsa güçlü ve mağrur gördüklerine de o kadar tavizsiz davranmıştır.

Tam da bu noktada Mehmed Âkif'i anma, anlama veya anlatma süreçlerinde onun da bir insan olduğu ve birtakım tespit, değerlendirme ve önerilerinde yanılmış olabileceği ihtimalinin bulunduğu unutulmamalıdır. Ne yazık ki bu noktada, daha başka birçok Türk-İslam büyüğünde olduğu gibi, ifratlarla veya tefritlerle karşılaşılabilir. Âkif'i sanki hiç yanılma ihtimali yokmuş gibi düşünmek ne kadar yanlışsa eleştirdiklerinin veya onunla ilgili eleştiride bulunanların da yanılma ihtimalleri yokmuş gibi düşünmek o kadar yanlıştır. Bu yanlış düşünceler, melekler ve peygamberler dışında hatasız bir kimsenin olmadığı ve olamayacağı gerçeğini göz ardı etmiş olmaktadır.

Her önemli şahsiyet gibi Mehmed Âkif'in de anlatılmasında eserlerinde ve yaşamında söyledikleri esas alınmalı, hakkında söylenenler bu esaslar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Hakikate bağlılık derecesini yazdıklarıyla ve yaşamıyla ortaya koyan Âkif'i hakkaniyetle ve hakikate muvafık olarak anlatmak, ancak bu sayede mümkün olabilir.

¹¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat* (Âsım), s. 384.

Âkîf'in kâl diliyle değil hâl diliyle anlatılması, özellikle ikna edici bir sonuca ulaşılması bakımından önemlidir. Çünkü gönülden gelmeyen, sırf tarihî bilgiler ve söyleyenin bile ikna olmadığı birtakım hamasi değerlendirmeler, muhatapların gönüllerine giremeyecek, zihinlerine erişemeyecektir. Özetle Âkîf'i Âkîfçe anlatmak gerekir.

Ne yazık ki yaygın olarak bilinmeyen bir atasözümüz var: “İyisini bilse kötüsünü söylemezdi.” Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli gibi değerlerimizi anlatmak noktasında olduğu gibi Mehmed Âkîf'i anlatmak noktasında da bu ata sözünden çıkartılacak dersle hareket edilmelidir. Çünkü insanlara kötüyü veya kötülüğü anlatmak, biraz da kötünün ve kötülüğün reklamını yapmaktır. İyiyi ve iyiliği anlatmak da iyinin ve iyiliğin reklamıdır. Ayrıca iyiyi ve iyiliği öğrenen insanın zihninde kötüye ve kötülüğe yer kalmaz.

Âkîf'i bilenler için de bu geçerlidir. Nitekim onu hakkıyla tanıyan ve bilen bir insan; eşine, çocuklarına, akrabalarına, komşularına, vatandaşlarına merhametle ve anlayışla muamele etmeye gayret eder. Her ne pahasına olursa olsun milletin menfaatini daima önde tutar. Gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde yaşadığı birçok vefasızlığa ve haksızlığa rağmen milletin menfaatleri her türlü fedakârlıkta bulunan ve her zaman sorumlulukla hareket eden bir şahsiyet olarak dikkat çeken ve bu özelliğini “Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim. / Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim. / “Adam aldırma da geç git!” diyemem; aldırırım. / Çiğnerim çiğnenirim; hakkı tutar kaldırım.”¹² mısralarıyla şiirlerine taşıyan Âkîf'in vefasını 21. yüzyıl insanının örnek alması, bireysel ve toplumsal bağlamda birçok sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Mehmed Âkîf'i manzum veya mensur eserleri üzerinden anlatmak noktasında eserlerinden yapılacak nitelikli bir seçkinin olumlu bir katkı sağlayacağı muhakkaktır. Zira böylece doğrudan kendisinin söylediklerinden hareket edilmiş olacaktır. Bu aşamada seçilen metinlerin Âkîf'i temsil bakımından nitelikli olmaları elbette önemlidir. Diğer taraftan metinlerin seçiminde eğitsel bir amaç yanında estetik ölçütler de dikkate alınmalıdır. Mehmed Âkîf estetik

¹² Mehmed Âkîf Ersoy, *Safahat* (Âsım), s. 384.

noktasındaki kaygılara çok önem vermemişse de eğitsel niteliği yanında estetik niteliği de bulunan metinlerin tercih edilmesi şüphesiz isabetli olacaktır. Böylece Mehmed Âkif anlatılırken 21. yüzyıl şartlarında ihtiyaç duyulan birtakım değerlerin gündeme getirilmesi ve tanıtılması noktasında da yararlı bir adım atılmış olacaktır.

Ortaya çıkacak seçki; Âkif'i doğru anmak, anlamak ve anlatmak kadar samimiyet, alçak gönüllülük, çalışkanlık, vefalı olmak, sadakat göstermek, merhametli ve anlayışlı olmak, irade göstermek, şuurlu davranmak, inançlı olmak, ilme ve imana değer vermek, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek gibi değerlerin kazanılması açısından da katkı sağlayacak bir içerikte olmalıdır. Bu niteliğin sağlanması hâlinde söz konusu seçkinin özetlenip bildiri ekinde bir örneği verilmiş olan kullanışlı bir broşür hâline getirilerek muhtelif programlar için aynı zamanda bir davetiye olarak da değerlendirilmesi mümkündür. Böylece programa davet edilenler, Mehmed Âkif ve eserleriyle ilgili mütevazı ama nitelikli bir materyal elde etmiş olacaklardır.

Bugüne kadar Mehmed Âkif, *Safahat* ve İstiklâl Marşı eksenli birçok etkinlik ve yarışma düzenlenmiştir. Bu yarışmalarda genellikle Çanakkale şehitleri için yazdığı başta olmak üzere Âkif'in *Safahat*'taki bazı şiirleriyle İstiklâl Marşı'nı güzel okumaya odaklanıldığı görülmektedir. Şüphesiz bu yarışmaların Âkif'i, fikirlerini ve eserlerindeki mesajları geniş kitlelere iletme bağlamında katkıları olacaktır. Söz konusu şiirlerin güzel okunmasına yönelik yarışmalar yanında seçilmiş şiirlerinin ezberlenmesine yönelik yarışmalar da düzenlenebilir. Böylece sadece dillerde değil zihinlerde de Âkif'in fikirlerini barındıran şiirlerinin yerleşmesine katkı sağlanmış olacaktır. İnsanların dillerinin, gönüllerinin ve zihinlerinin popüler kültürün ürünleriyle kirlenmiş olduğu bir ortamda Âkif'in şiirleri, şüphesiz çok daha isabetli bir alternatif olacaktır. Diğer taraftan en azından seçilmiş örnekler üzerinden Âkif'in şiirlerinin doğru anlaşılmasına yönelik yarışmalar veya benzeri başka faaliyetler de gerçekleştirilebilir.

21. Yüzyıl Şartlarında Mehmed Âkif'i ve İstiklâl Marş'ını Sorularla An/la/t/mak

Sonuç bölümünü Âkif'in hayatı ve başta İstiklâl Marşı olmak üzere şiirleri üzerinden hazırladığımız sorularla yapalım...

İkinci Abdülhâmid'le ilgili olarak neden şiddetli eleştiriler yapmıştır? “Allah, bu millete bir daha istiklâl marşı yazdırmasın.” duasının İstiklâl Marş'ını değiştirme düşünceleriyle ve girişimleriyle ne ölçüde ilgisi vardır? İstiklâl Marş'ının yedinci bendinde “Cânı cânânı bütün varımı alsın da Hudâ / Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ” diye yalvaran Mehmed Âkif, neden ömrünün sonunu neredeyse tamamen vatanından cüdâ olarak geçirmiştir? İstiklâl Marş'ı şairi neden takibe alınmıştır? Ölüm döşeğinde ziyaretine gelenlerin listesi neden tutulmuştur? Emekli maaşını neden ancak ölüm döşeğindeyken almaya başlamıştır? Millî marşın şairinin cenazesinde neden resmî tören yapılmamıştır? Cenazesine katılanlar ve hakkında olumlu konuşma yapanlar gerçekten sorgulanmış mıdır? Safahat'ın Türkiye'ye girişi neden sorun olmuştur? Neden yeni bir millî marş niyeti ve girişimi ortaya çıkmıştır? Neden aday adayı olduğu hâlde 1924 seçimlerinde milletvekili aday olamamıştır? Savaş zamanı her yerde aranan Âkif, barış zamanında unutulmuş mudur? Ankara'ya “İslam şairi” diye çağrılan Âkif hakkında “Kod Adı: İrticâ 906” adlı bir dosya var mıdır? İstiklâl Marş'ı şairinin iki oğlu sefalet içinde mi ölmüştür? Âkif'in Safahat'ta ve İstiklâl Marş'ındaki uyarılarına rağmen neden hâlâ kapitalizmin egemenliği ve hayasız akınları devam etmektedir? Âkif'in “Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını. / Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.”¹³ dediği Garb'ın âfâkı hâlâ çelik zırlı duvarlarla sarılmış mıdır? Medeniyet denilen tek dişi kalmış canavar, Doğu'nun imanını boğmuş mudur? 21. yüzyılda bastığı yeri toprak diyerek geçenler, atalarını incitmişler midir? Dünyaları alıp cennet vatanlarını verenler var mıdır? Bu cennet vatanın uğruna kimler feda olmuştur? Mabedimin göğsüne namahrem eli değmiş midir? Şehadetleri dînin temeli olan ezanlar yurdunun üstünde ebediyen inlemekte midir? Namusunu çiğnetmeyen Âsım'ın nesli hayatta mıdır? Batı'nın maskesi yırtılmış mıdır?

¹³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat (Süleymaniye Kürsüsünde, Süleymaniye Kürsüsünde)*, s. 192.

Bunlar, akıllara takılan onlarca sorunun sadece bir bölümü. 21. yüzyıl şartlarında ve açık yüreklilikle cevaplanmış olanlar olduğu gibi ikna edici veya hakikate uygun biçimde cevaplanmamış olanlar da vardır; ancak neredeyse hiçbiri güncelliğini yitirmemiştir. Ayrıca sorulmuş veya sorulmamış daha nice soru vardır. Mehmed Âkif'in fikirleri ve şiirleriyle doğru anlaşılmaya elbette hakkı vardır. Bunun için samimi çabaların devamına ihtiyaç olduğu da aşîkârdır.

Kaynakça

- Bayram, Yavuz, “Çanakkale Şehitleri’nden İstiklâl Marşı’na”, *Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2021, s. 73-88.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, haz. Hüseyin Su-Abdurrahim Karadeniz, Hece Yayınları, Ankara 2010.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayını, İstanbul 2021.
- Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, haz. Necmettin Turinay, TBMM Yayını, Ankara 2021.
- Öztürkçü, İbrahim, *Mehmed Âkif’in Mekteb ve İlk Memuriyet Yılları, İlk Şiirleri-Uranie Tercümesi*, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayını, İstanbul 2021.
- Topçu, Nurettin, *Mehmed Âkif*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2021.

Ek (Broşür): Ekli broşür; Mehmed Âkif'in hayatı, şahsiyeti, şiirleri ve düzyazılarından seçilmiş örneklerle oluşturulmuştur. Üçer sütunlu iki sayfadan oluşmaktadır. İlgili sayfaların önlü arkalı çıktısını alıp her bir sütun bir yüze denk gelecek biçimde, sütunların arasına yerleştirilen ince çizgilerden katlandığında broşür oluşmaktadır. Broşür katlandığında önde kalan yüze ilgili bilgiler yazılmak suretiyle broşürün aynı zamanda bir davetiye olarak da kullanılması mümkündür.

İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

ŞİRLERİNDEKİ SEÇMELER

Âkıf'ın Kışığı

Zulma aklayınam, zihni aklı sevevem.
Gelenin kefi için germeşe kalkıp övemen.
Hele ilk nümne baksızığa ölsen tapınam.
Yüksük başı isem kün dedi üysal koyunam.
Kestir beki fakat çekeneyle gelmez boyunam.
Kaşyan bir yaza gördüm mü yınar il çelgim.
Onu dindirmek için kameç, yerim ilçe yerim.
"Adam aldırma da geç gel" diyemem; aldırım.
Çığırım, çığırime ne bakı tutar kaldırım.

Hayatlı Sevgiler Süit

Hayır hayal ile yoktur benim alışverişim.
İnan ki her ne demişem göüp de şyblenmişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim misleki.
Stozım odun gibi olsun, bakikat olsun tek.

Şiir Hassasiyeti

Ağlarım, ağlatmam; his ederim, söyleyemem.
Dil yok kalfimin, ondan ne kadar bızırım.

Seller gibi vadiyi eninim boğacakken

Hır çelgimadar gelzi inen ya gibi aktım.
Gamsız insanlara eğlence gelmiş yasanak.
Yareğin hisli mi şkencedesin bil'e bak!

Ya hamiyetiz olsaydım ya param olsa idi!

Bizim İlin ve Sınalı
Alınz ilminin Garb'ın, alınz sar'atm.
Veriniz hem de mesazime sen şıratını.

Çalışma ve Eğlence

Bekâya hak tanıyam sa'yı bir vazife bilir.
Çalış, çalış ki bekas sa'yı olmas hak edilir.
Bir baksınaz Gökleer unanık, yer unanık.
Dünyâ yıyanakken uyumak, maskanlıkta.

Dolas da yarıcı aslan kesil beşer miskin!
Niçin yapı kötürüm iliki olmak iserim?
Elin kolun tutuorken çalı, kazamaya bak
Ki arıgula göçünin sent de bir yıtalık.

Kim kazamaksa bir akmeç parası.
Dostunam yüz karası, düşmanınam maskaranı.

Âşkın'ın Nası

Asım'ın nesli diyordum ya neslimis gerek.
İşe çıgımetmedi vatanim, çığımetmeyecek.

Neriz

İhtiyar ancaın dinler misin oğlum Neriz!
Ne büyük söyle ne çok söyle yığı işe gerek.
Lafı bol, karni geyi soyları taklid etmeç.
Sözün sağlam, özün sağlam adam ol, arkına çek

Hayat Arzularımız

Seni bir nura çıkarsam diye kostum durdum...
Ey büyük dalgalı ömrümde hayal arkadaşım!
Dağ müdr karye gelmez tas ma hep aşım; lakin
Bırışık alıma carpan bu sefer kendi aşım.

İnanlı

İnanırdı o evher ki ilâhi ne büyükler.
İnanırsız olan pashı yarek simedü yakkır.
Ne irfândı veren ahlika yükeklik ne vidadır;
Ezizlet hissi insanlarda. Alıhı konkusundandır.

İlâk Yolda Sobâ

Chesvenim olsa gelsen, göğümüzde sonduırüz.
Bu yol ki Fak'ıyandır, döme bilimeyiz, yurüz.

Ağrılık Dışıl Erişil

Burunnuzdan tuttu düşman, bız boğaz kayında yız.

Girmenden tefrika bir millete düşman gıremez.
Toplu vurdukça yünekler onu top sindıremez.

Değil mi cephemizin şinesinde iman bir,
Serimane bız, acı bir, gıyâ yıru, vıcdan bir;
Değil mi simede bildir vuran yarek yılmaz
Çihan yıkıla emim ol bu erpibe sarımsız.

Mışılınır Dileler

Bilir misin ne kadar anne var bugün yastı;
Tunus'la, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'la?

Zabıt

Eskillerinde zigün saklı bildiğin orman.
Bugün barandırmasz işle geldi bir taşın.
O, serî hiç de günes bilimeyen yeşil dağlar;
Yığın yığın kayalarlar, seriblar çelgiler...

Bizim Çayır Çömürleri

Yazdı yiyim, işçe gıyım derdine
Sarf oluup buldu ömrü intihâ.

Kendi Düşüncemiz ve Ezan

Artık ey millet-i merhame sahab oldu yanı!
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü çanı?

Çanakkale Şehitlerim

Yaralanmaz temiz almindan uzamam yatıyor.
Bir bilâl uğruna ya kab ne gümeşler bityor?

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
"Çumelin gel seni karibe!" desem şımsızın.

Ey şehid oğlu şehid! İstene benden makber.
Sana ağlısunu açms duruyor Peygamber!

Tarıhtan İhtir

Tarihî tükerrir diye tarif ediyorlar.
Hiç ibret almışydı tükerrir mü ederdî?

Mirze

Ölen insan müdr ondan kalacak sey eseri...
Bir esek göçtü mü ondan da nihayet semeri.

Hayatın Yıkılı

Çöz de artık yıkılmama kördüğüm olmuş boğum.
Bana çok güme ilâhi bir avuç toprağım.

Kur'an

Ya aşar Nazım; Calf'ın bakarsz yoprağına
Yahud iftir geçertz bir ölmün toprağına.

İnmeniştr hele Kur'an bunu hakıyla bihin;
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için.

Yüzük

Ah! Karşında vatan anıma bir kabrisân
Yatıor şimdi... Nasıl yereye geçmez insan?

Aydın?

Sizde erleb- tufekükürle avınam arası
Pek aşık... işe budur bence vıcdanm yazısı

Sark'a bakamaz, Garb'ı bilmez güğüden yok çiyesi.
Bir kazamaz yüzü yışınmaz göz bütün sermayesi.

Öğretmen

Mucilimim diyen olmak gerekür iminlik
Edebi, sonra lıykallı, sonra vıcdanlı.

Pandem

Nasıl ki çikti şu pandem eşeklik, oldu mışık.

İstiklâl Marşı Efemeraları Arasında Bir Cevlân

Mustafa İsmet Uzun

Prof. Dr.,

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi,
uzunmis@gmail.com

İstiklâl Marşı efemeraları hakkında bilgi vermeden, kelime üzerinde kısa bir hatırlatmayla söze girelim. Tabir, eski Yunanca *ephēmerón* kelimesinden İngilizceye geçmiş olan *ephemerādan* dilimize girmiştir. Yaklaşık 2000’li yıllardan beri Türkçede *efemera* şeklinde bilhassa koleksiyonculuk alanında yaygın kullanılan bir terimdir. Bir olayın veya günlük hadiseler vesilesiyle ortaya çıkmış veya o konuda hazırlanmış, o hatırayı yâda vesile, kısa ömürlü çoğu basılı belgeleri kapsar. Bunların başlıcalarını “ulaşım vasıtaları, sinema ve konser biletleri, konser programları, afişler, tanıtım broşürleri vs. yanında, değerli değersiz kuponlar, gazete kupür ve nüshaları, el yazısı mektuplar, pullar, yardım makbuzları ve rozetleri, birkaç sayfalık nota yaprakları, kartvizitler, kataloglar, lokanta menüleri, fatura, irsaliye ve reklam broşürleri gibi ticari belgeler, tapu ve noter senetleri, kibrit ve sigara kutuları, sigara kâğıtları, posterler, pasaportlar, fotoğraflar, kartpostallar, düğün davetiyeleri vs. gibi gündelik hayatın

seyrini, ayrıntılarını belgeleyen, çoğu kere işi bittikten sonra atılan, ortadan kaldırılan materyaller” olarak sıralamak mümkündür.

Türkçede bu belgeler, tahsil hayatının başarılarını tevsik eden icazet, mükâfat, aferin, tahsin gibi matbu evrak ile ilmiye, askeriye ve diplomaside karşılaşılan çeşitli derecelerde nişanlar, tezkere ve beratlar, şehadet haberi kartları, açık muhabere varakası, mektup, senet, mürur tezkeresi, takvim, kâime vs. gibi belge türlerini ifade eden farklı kelimelerle karşılanmıştır. Bunlar için kullanılan diploma, kart, kartvizit, katalog, menü, poster, kupon, pasaport, kartpostal, bilet gibi kelimeler de Batı dillerinden Türkçemize girmiştir.

100. yılını idrak ettiğimiz İstiklâl Marşı'mızın kabulü vesilesiyle hemen sadece bu konuyla ilgili, yarışmaya katılan şiiirlerden 7'sinin neşredilmiş ama elde bulunmayan orijinaleri yanında İstiklâl Marşı'nın güftesi ve notaları ile tamamı veya kıtalarının yazılı olduğu kartpostalları basılmış, resmî gazete başta olmak devrin gazetelerinin kupürleri vs. gibi eski ve hatıra pulları gibi yeni efemeralar ortaya çıkmıştır.

Tebliğimizde bu malzeme arasından seçtiğimiz ve kısaca kart olarak adlandırdığımız materyallerden günümüze ulaşan ve İstiklâl Marşı'nın on kıtalık metninin her birine, işgal altındaki şehirlerimizin düşmandan kurtuluşu vesilesiyle, ana özelliklerinin kara kalem çizimlerle vurgulandığı kartpostallardan oluşan efemeraları ilim dünyamızın dikkatlerine ve araştırmacıların ilgi ve bilgilerine arz edeceğiz. Şimdiye kadar yapılan yayınlarda bunların bir kısmı neşredilmiş¹ olmakla birlikte, üzerlerindeki numaralar dikkate alındığında onlarcası hazırlanmış veya basılmış olduğu görülmektedir. Ancak bu kartların en zengin koleksiyonuna sahip Mehmet Rüyân Soydan Bey'in² arşivinde bile dokuz adedi mevcuttur. Millî Kütüphane (Ankara, İzmir), Atatürk Kitaplığı

¹ Bk. Ömer Faruk Şerifoğlu, “Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı Kartpostalları”, *TAC Dergisi*, Kış 2020, s. 13'den ayrı basım. Aynı kitapçık farklı boyutta kısa bilgilerle Gaziantep'te açılan sergi dolayısıyla tekrar basılmıştır.

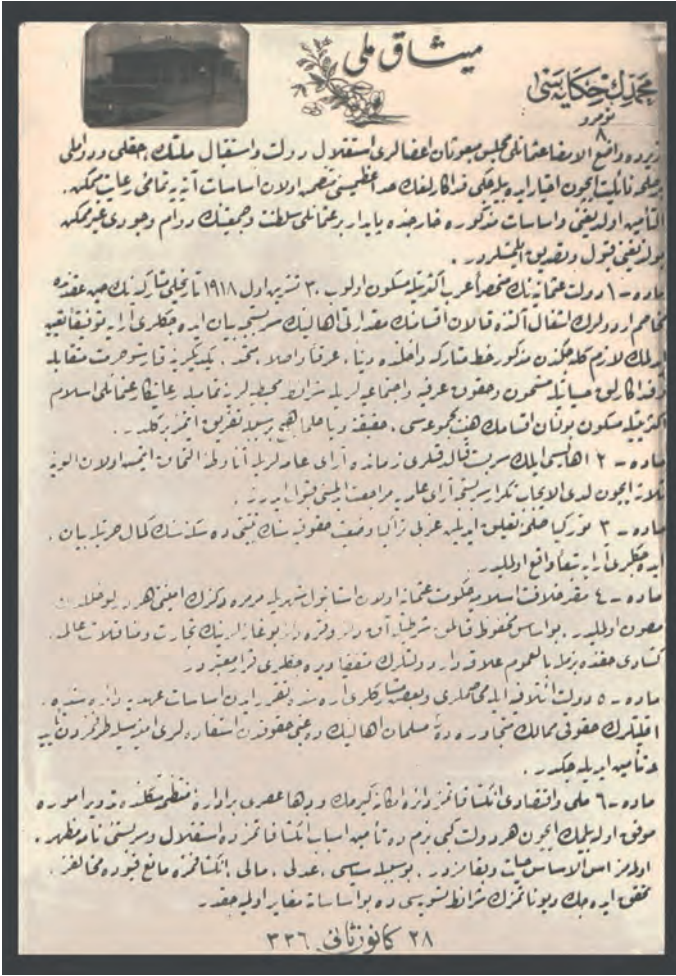
² Mehmet Ruyan Bey, esas meşgalesi iktisat olmakla beraber, Mehmed Âkif merhuma olan fart-ı muhabbetinden dolayı mâ-melekini, onunla uzaktan yakından ilgili her türden yüzlerce eşya, kitap ve efemeradan oluşan zengin ve nadir malzemeyi toplamaya hasretmiş vakıf insanların başında yer almış dostlarımızdan biridir. İlim dünyasının, özellikle de genç araştırmacıların kendisini tanımaları, koleksiyonlarından faydalanmaları gerekli bu nadirü'l-emsâl arkadaşımıza, İstiklâl Marşı kartlarına dair koleksiyonunu bize cömertçe açtığı ve çalışmalarımıza verdiği destekten dolayı teşekkür ederiz.

(İstanbul) gibi zengin kartpostal koleksiyonlarına sahip merkezlerle, maalesef haklarında yeterli bilgi bulunmayan koleksiyonerlerin³ arşivleri, efemera satıcılarının siteleri dikkatle incelendiğinde daha da zenginleşecektir.

Millî Mücadele'nin başlamasından itibaren “Mîsâk-ı Millî” kararları vesile edilerek bu seri başlığı altında piyasaya sürülen kartpostalların bir kısmında bu ifadenin yanı sıra daha sonra tekrar düzenlendiği anlaşılan “Mehmed'in Hikâyesi” seri notuyla da bir dizi hâlinde birçok kartpostal basılmıştır.

Örneklerini sizlere sunduğumuz bu kartların her iki başlığı aynı kartta toplayan bir numunesi, üzerinde 8 numara olduğu kaydedilmiş karttır. Rika hattıyla yazılmış 66 altı maddelik Mîsâk-ı Millî kararlarının yer aldığı kartın bize göre sol üst köşesinde Ankara'daki Meclis binasının bulunmasından hareketle bunun BMM'nin açılışından sonra basıldığını söylemek mümkündür. En altında ise Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı tarafından kararın alındığı 28 Kânû-nusânî 336 (28 Ocak 1920) kayıtlıdır. Kartın hazırlayanı, hattatı, fotoğrafçısı ve basanı belli değildir.

³ Nitekim Samsun Büyükşehir Belediyesi'nce hazırlatılan *İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif* (Samsun 2021) adlı eserde bu kartların “Mehmed'in Hikâyesi” serisine ait ilavelere yer veren Eskişehir, Kütahya, Güzel Aydın, Güzel İzmir ile Güzel Edirne, Uşak, Yeşil Bursa, Balıkesir, Güzel İstanbul kartları Prof. Dr. Kemal Arı arşivinden aktarılarak yayımlanmıştır. Detaylı bilgi için bk. Ercan Yalçın, vd., *100. Yılında İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif*, Samsun Kültür Yayınları, Samsun 2021, s. 284-301.

İstanbul'un işgalinden sonra hazırlandığı anlaşılan aşağıdaki kartın ilk neşrinde ise sadece işgal birlikleri tarafından basılan Şehzadebaşı Karakolu erlerinden yataklarında şehit edilmiş üç askerin naaşları yanına rika hattıyla künyeleri yazılmış ve kısa kayıtlar yer almıştır. Bunların en üstüne de yine rika hattıyla biraz irice “Hûn-hâr kim!..” başlığı konmuş, altına ve ilk resmin yanına “16 Mart 336 İstanbul'un işgalinde şehit edilen Onuncu Kafkas fırkası karargah efrâdından Veli oğlu Mehmed”, ikinci resmin yanına “16 Mart 336

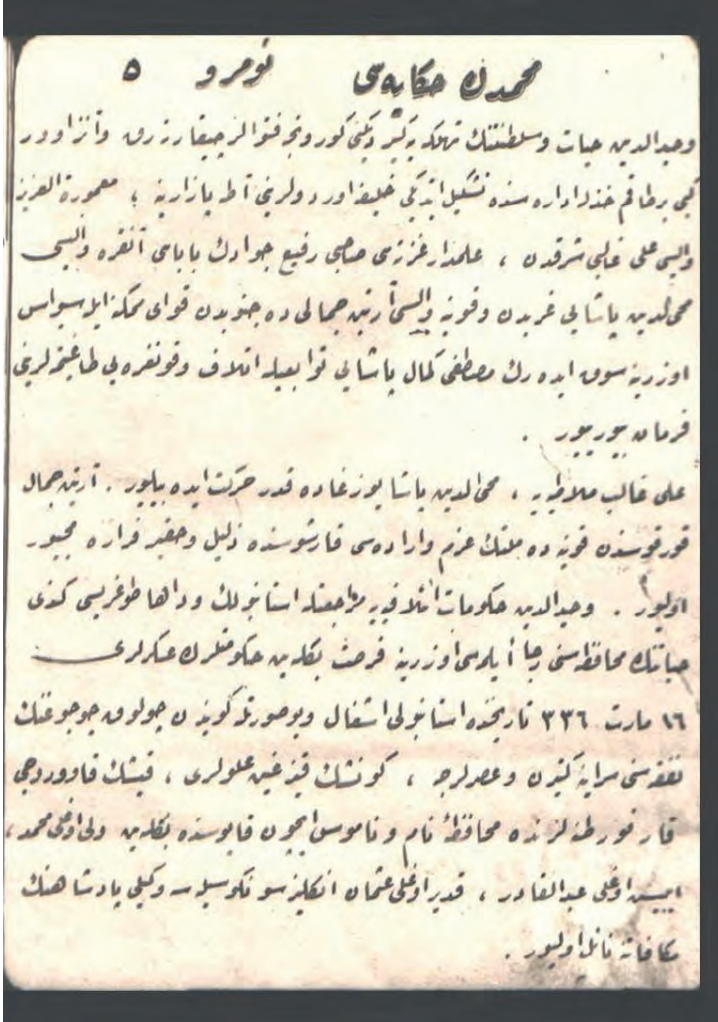
İstanbul'un işgalinde şehit edilen Onuncu Kafkas fırkası karargah efrâdından İbiş oğlu Abdülkâdir", üçüncü resmin yanına ise "16 Mart 336 İstanbul'un işgalinde şehit edilen Onuncu Kafkas fırkası karargah efrâdından Kadir oğlu Ömer Osman" künyeleri yazılmıştır.

Dikkatlerinize sunduğumuz bu kartın diğer bir baskısında ise Sultan Vahdettin'in Kuvayımilliye aleyhinde yaptıkları özetlenerek ve "karakolda şehit edilen askerlerin onu ve vatanı beklerken canlarını feda ettikleri" rika hattıyla yazılmıştır. Mehmed'in Hikâyesi serisinin beş numaralı örneği olduğu belirtilen bu kart, anlaşıldığına göre, BMM'nin açılmasından, İstanbul ve padişah

ile irtibatın kesilmesinden, daha doğrusu yolların açıkça ayrılmasından sonra hazırlanmış olmalıdır.

Yine Mîsâk-ı Millî başlığını taşıyan Mehmed'in Hikâyesi serisinin 7 numaralı kartında biri diğerinin üzerinde çapraz çizilmiş, üstteki alttakini ortadan ikiye bölmüş kılıçlardan alttakinin üzerinde rika hattıyla Tefik Fikret'in

“Millet Şarkısı” şiirinden alınmış “Zulmün topu var, güllesi var, kal’ası varsa”, üstte Milli Mücadele’nin gücünü temsil eden kılıcın üzerinde ise “Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır.” mısraları ve “22 Nisan 336 (1920)” tarihi yazılıdır.⁴

Tahsin imzasını taşıyan bu kartın bize göre sağında BMM binası, solunda ise işgal altındaki İstanbul silüeti, önünde düşman donanmasına ait gemilerin demirlediği Dolmabahçe Sarayı çizilmiştir.

Kılıcın kırıldığı yerde “Mehmed’in Hikâyesi” ibaresi, onun sol altında ise kart numarası bulunmaktadır. Resim, siyah rengin hâkim olduğu bir çelenk ile çevrenmiştir.

⁴ 22 Nisan tarihi Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclis’in açılacağı gün olarak kararlaştırıldığı halde, açılışın 23 Nisan olarak gerçekleşmesi, 23 Nisan gününün Cuma olması dolayısıyla dinî teamüllere daha uygun görülmesi ve teberrüken Hacı Bayram Camii’nde kılınacak namazdan sonra orada başlayan merasimin Meclis’te devamı arzusundan kaynaklanmıştır. Nitekim 28 Nisan tarihli *Hâkimîyyet-i Milliyye’de* (nr. 25) bu hususta neşredilen haber, Mustafa Kemal Paşa’nın tamiminde yer alan tören programının aynen uygulandığını göstermektedir: “... Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan Cuma günü küşâd edilmesi karargir olarak o gün mebusân-ı kirâm ile beraber küçük büyük bilumum me’murîn-i hükümet ve eşraf-ı ahâli-yi memleket Hacı Bayram-ı Veli Cami-i şerifinde toplanmaya müsâraat ve bir cemâat-i kübrâ ile cuma namazının edâsından sonra önde lihye-i saâdet ve sancâk-ı şerifi hâmil bir heyet-i ulemâ ve meşâyih, tekbir ve tehliller ile kulüb-ı mü’minine rûhânî feyzler saçtıkları halde alay ile Büyük Millet Meclisi dâiresine muvâsalat olunmuştur. Meclis-i Âli’nin kapısında belîğ bir dua ile kurbanlar zebhini [kesilmesini] müteâkip herkes içeriye dahil olmuş ve lihye-i saâdet [Hz. Peygamber’in sakal-ı şerifi] ile sancâk-ı şerif kemâl-i ihtirâm ile kürsi-yi riyâset üzerine vaz’ olunarak zâten cami-i şerifte başlamış olan hatm-i Kur’ân ile Buhârî-yi şerif kirâatinin son kısımları yümnen [mübârek olsun diye] orada ikmâl edilmiş ve buna da hâl ve zamânın muktezâsına tamamen mutâbık bir duayı müteâkip Reis Sinop mebusu Şerif Bey riyâset mevkiine çıkmasıyla Büyük Millet Meclisi açılmıştır.” şeklinde duyuruldu. Bu sebeple, kartın bu tarihten önce hazırlandığını/basıldığını söylemek mümkündür.

İstiklâl Marşı kartlarına geçmeden önce “İstiklâl Savaşı” kartları adını verdiğim bir grup kartpostala da dikkat çekmek isterim.

Selahaddin Ömer imzasını taşıyan ve Türk Ocağı Koleksiyonundaki asılları renkli yağlı boya tablolar hâlinde bulunan, ancak siyah-beyaz basılan bu serinin bir kısmında, sadece Türk bayrakları renklidir. Kartların büyük bir kısmında ana tema olarak üzgün bir Türk kadını/genç kızı yer almıştır. Birkaçında ise duvarında Namık Kemal, Fatih Sultan Mehmet, Tevfik Fikret, Mustafa Kemal Paşa gibi tarihi ve edebî önemli zevatın resimleri bulunan bir oda çizilmiştir. Kartların alt ve üst kısımlarında ise Namık Kemal, Tevfik Fikret gibi şairlerin vatan sevgisini ve millî duyguları terennüm eden mısralarının veya hamasi ifadelerin talikle yazılmış olduğu görseller vardır. “Mefkûre Kartları” adını taşıyan bu seriye ait örneklerin alt tarafında sanatkârın imzası bulunmaktadır. Kartlar, Cumhuriyet’ten sonra Düzgün/oğlu soyadını alan, askerî

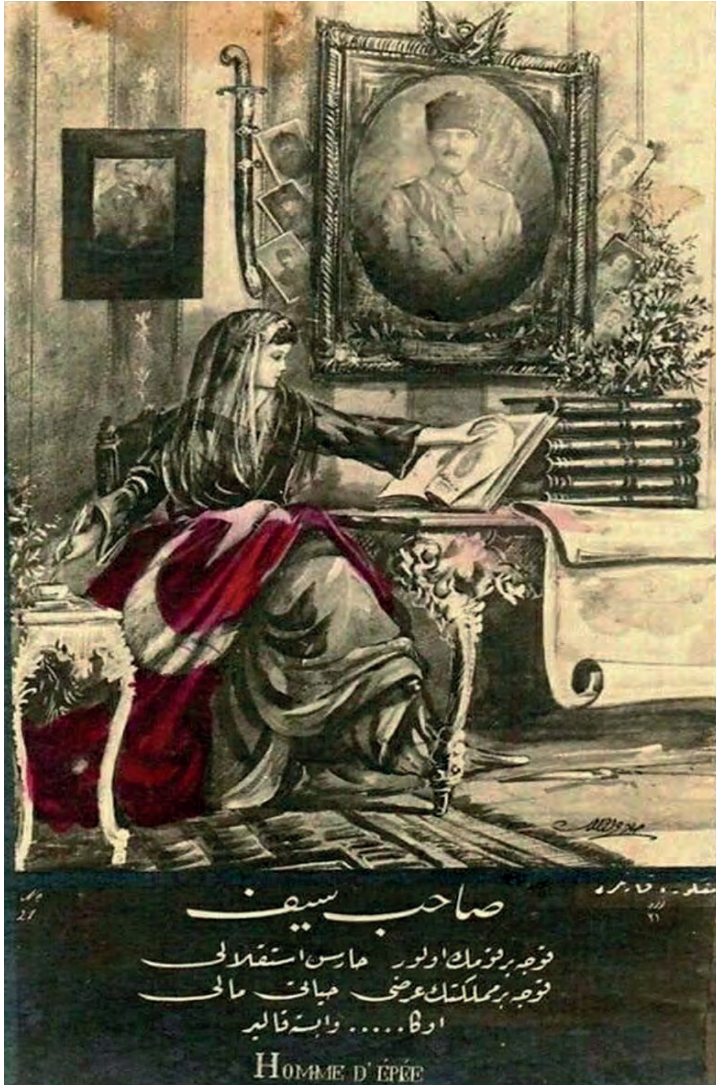
ressamlardan, haritacı bir sanatkâra⁵ aittir. Görebildiklerimizin üzerinde seri rakamı olarak en erken sayılı olanı 3 numaralı aşağıdaki kartpostalıdır. Kartların diğer bir özelliği de üzerindeki rika ve talik hatlarıyla yazılmış bulunan şiirler ve izah sadedindeki ifadelerin bir hattat elinden çıkmış kadar itinalı olmasıdır.

Bu karttaki talik hatla “Vatan Mahzûn... Ben mahzûn.” ibaresi Namık Kemal’in mezar taşına da yazılmış bulunan “Ölürsem görmeden millette ümit ettiğim feyzi / Yazılsın seng-i kabrime vatan mahzûn, ben mahzûn...” beytinden alınmadır.

⁵ Selahaddin Ömer [Düzgün/oğlu] (1889-193): Piyade Albayı Ömer Necip Bey’le Vidinli Ayşe Hanım’ın oğludur. 1889’da Edremit’te doğdu. Büyük dayısı Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa’dır. 1903 yılında Kuleli Askerî Lisesi’ne girdi. Harp Okulu’ndan 1908’de mezun oldu. 31 Mart ayaklanmasını bastırmak için Selanik’ten gelen hareket ordusunda görev yaptı. 1912 yılından itibaren Genelkurmay Başkanlığı Harita Şubesi Kartografya Bölümünde çalışan Düzgünoğlu, Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu çöküş ve parçalanma devri nedeniyle Balkan Savaşı’ndan I. Dünya Savaşı’na kadar pek çok cephede savaştı. Hicaz’da 1907-1918 arasında İngilizlere esir düştü. 1919’dan sonra Harita daireesinde çalışmalarına devam etti. Kurtuluş Savaşı’na katıldı. Resimlerinin bir kısmı vatan ülküsünü ele alan sembolik çizimler, diğerleri ise halkın ve cephenin durumunu anlatan daha gerçekçi resimlerdir. Ankara’da Millî Kütüphane’de bulunan kartpostallarından 24 adedinin asılları 2014 yılında sergilenmiş ve katalogu basılmıştır. (Ankara 2014) Bazı yağlıboya tabloları ise Resim ve Heykel müzesindedir. Geçirdiği hafif bir felçten sonra 23 Temmuz 1943’te bir trenin altında kalarak hayata veda etti. Ankara Cebeci’deki Asri Mezarlığa defnedilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Ankara Resim ve Heykel Müzesi, *Selahattin Ömer (1889-1943)*, <https://arhm.ktb.gov.tr/artists/detail/2616/selahattin-omer-1889-1943>, (4.02.2022).

Selahaddin Ömer'in, bayrağı renkli basılmış, altında talikle "Sâhib-i Seyf" başlığı bulunan Tevfik Fikret'in "Kılıç" manzumesinden "Koca bir kavmin olur hâris-i istiklâli / Koca bir memleketin ırzı, hayatı, malı / Ona vâ-beste kalır" mısralarını taşıyan 21 numaralı örneği şudur:

Bunun dışında orijinalini göremediğimizden imzalarını okuyamadığımız kartlara şöyle bir örnek verilebilir:

Bu örnekte de kartın en üst kısmında Namık Kemal'in “Vatanın bağına düşman dayamış hançerini / Yok mudur kurtaracak bahtı kara mâderini” beyti yazılmış, altında ise Türkiye haritası üzerine oturmuş düşünceli, mahzun bir Türk kızı görülmektedir.

Aşağıdaki kart ise Selahaddin Ömer Bey'in hazırladığı 33 numara ile basılmış olup İstiklâl Marşı'nın ilk kıtasına yer veren bir örnektir:

Bir de hazırlayanını tespit edemediğim “Millî” imzalı kartlar vardır. Üzerindeki numaralardan 20-25 adedi basılmış olduğu anlaşılan bu serinin aşağıdaki 11 numaralı örneği bunlardandır:

Bu arada hatırlatmak icap eder ki İstiklâl Savaşı kazanıldıktan sonra “Zafer Hatırası” başlığını taşıyan Arapça ve Türkçe kartlar da yayımlanmıştır. Bunlardan Türkçe olanına bir örnek şudur:

Bu örnekte, dairelerin içinde İstiklâl Marşı'nın ilk mısraları ve ortasındaki yıldız yerine çizilmiş bulunan hilâlin içinde ise Mustafa Kemal Paşa'nın kravatlı bir resmi yer almıştır. Bunun altındaki daha büyücek hilâlin içinde ise İstiklâl Savaşı kumandanlarından on üç kişinin vesikalık resmi yerleştirilmiştir. En altta ise sağda solda bulunan dairelerin arasındaki çerçevenin içine ise sülüs hatlı bir istifte “Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de hatta / Çekmez kürenin sırtı bu tâbût-ı cesîmî” beyti yazılmıştır. Kartı hazırlayanın imzası okunamayan bu kartın benzerleri de mevcut olmalıdır.

İstiklâl Savaşı sırasında BMM hükûmetini ve Millî Mücadele'yi destekleyen bazı isimler de bu kartlara konu olmuştur. Bunlara zafer kazanıldıktan sonra “Hâtıra-i Zafer” serlevhasıyla Beyrut'ta basıldığı, üzerindeki “Tevfik Baba Beyrut, Sene-i Hicri 1341” kaydı bulunan kartı örnek gösterebiliriz. Resmin ortasında Kemaliye kalpaklı “eş-Şîrû'l-Gazi Mustafa Kemal Paşa” sağında “es-Sultan Salâhaddin el-Eyyûbî el-Kebir” ve sol yanında “es-Seyyid eş-Şerif eş-Şeyh Ahmed es-Sünûsî”nin resimleri yer almaktadır.

Kıscası bütün bu kartların araştırmacıların ilgisini beklemekte olduğunu belirterek İstiklâl Marşı kartlarına eğilebiliriz.

İstiklâl Marşı Kartları

Bunlar, İstiklâl Marşı'nın kabulünden sonra İzmir, Aydın, Uşak, Eskişehir Balıkesir, Kütahya ve Bursa'nın Kuvayımillîye tarafından düşman işgalinden kurtuluşu hatırasına hazırlanmıştır. Edirne kartında ise şehrin henüz işgalden

kurtarılmadığını gösteren “Yakında Kurtulacak.” ibaresi yer aldığından bunun 22 Kasım 1922’den önce basıldığı anlaşılmaktadır. İstanbul kartı da şehrin kurtarılmasından önce hazırlanmıştır. Kartta kurtuluşa dair bir kayıt bulunmadığı gibi Sevr Muahedesi’nin imzalanış tarihi yer almıştır.

BMM’de resmen kabulünden hemen sonra memleketin içinde bulunduğu ağır Millî Mücadele günlerinde Mehmed Âkif’in şahsiyeti ile cephe ve cephe gerisinde İstiklâl Harbine verdiği desteklerin yanında kuvvetinden dolayı İstiklâl Marşı çok beğenilmişti. Bu sebeple yurdun çeşitli bölgelerinde muvafık ve muhalif gazetelerle dergilerde yayımlanmış, halkın ve ordunun maneviyatı üzerinde çok etkili olmuş, İstiklâl mücadelesinden muvaffak çıkılacağına dair ümitleri artırmıştır. Hatta şiir işgal altındaki İstanbul’a ulaşmış, gizlice elden ele dolaştığı gibi, sansür altında olsa da burada yayımlanan gazetelerden *Pâyitaht gazetesinde*⁶ Mustafa Kemal Paşa’nın fotoğrafıyla birlikte “Şiir” başlığı ile neşredilmiştir. Ayrıca yayının tatil edilmesinden önce Servet-i Fünûn’da “İstiklâl Marşı” adıyla 10 kıta hâlinde yayımlanmıştır.⁷

⁶ *Pâyitaht*, S. 62, 2 Nisan 1921, s. 1.

⁷ *Servet-i Fünûn*, nr. 1468, 21 Nisan 1337, s. 134.

nunda İstanbul Konservatuvarında kurulan bir heyet, nihayet kararını vererek Ali Rıfat Çağatay'ın bestesini birinci seçmişti. Bu karar ortadaki karışıklığa son vermiş, yaklaşık on yıl boyunca yurt sathında bu beste icra edilmişti.

Bu arada İstanbul'da Saray Orkestrasının başında bulunan Zeki Üngör, Mustafa Kemal Paşa tarafından orkestrayı kurmak üzere Ankara'ya çağırılmıştı. Kendi ifadesine göre daha İstanbul'dayken İzmir'in kurtuluşu haberinden etkilenerek piyanoda Batı müziği esaslarına göre şekillendirdiği melodileri daha sonra güfteye giydirek İstiklâl Marşı bestesi hâline getirmiş ve eserini Ankarada verdiği bir konserde Paşa ve eşi Latife Hanım'a da dinletmişti. İşte bu günümüze kadar beste-güfte uyumu, prozodi bakımından birçok problemi taşıyan malul beste, şimdiki bilgilerimizle henüz tam aydınlığa kavuşmamakla beraber, bürokratik müdahale ve oyunlarla 1930'dan sonra bir şekilde yaygınlaştırılmış oldu.

İstiklâl Marşı kartları, üzerlerinde kayıtlı kurtuluş tarihlerinden anlaşıldığına göre 1338/1922 yılının ortalarından itibaren ortaya çıkmış görünmektedir. 25 Kasım 1920'de Yunan işgaline uğrayan Edirne için hazırlanan kartta "İnşallah kurtulacak." ibaresi bulunduğu ve şehir Mudanya Ateşkesi gereği 25 Kasım 1922'de TBMM kuvvetleri tarafından teslim alındığına göre kartın bu tarihten önce hazırlandığını söylemek mümkündür. Bu sebeple kartların tamamının 1922 yılında yayımlanmış olduğunu kabul etmek gerekir. Kartların çoğu üzerinde şimdiki bilgilerimize göre ressam ve hattat adı olarak kabul edebileceğimiz "Tahsin" imzası ile kartpostal şeklinde hazırlayıp basımını sağlayan "Foto Mükerrerem" ibaresi yer almaktadır. Her iki ismin de müstear olduğunu düşünmekteyiz. Kanaatimize göre bunlar, en azından başlangıçta işgal altındaki İstanbul'da hazırlanmış ve gizli olarak piyasa sürülüp Anadolu'ya gönderilmiş olmalıdır. Çünkü bu tekniğin devrin şartları gereği Ankarada mevcut olmadığını söylemek mümkündür.

Burada işaret edilmesi gereken mühim bir husus vardır. Benim matbaa hattatları adıyla gruplandığı sanatkârlarla, Türk fotoğraf tarihi hakkında günümüze kadar yapılan araştırmaların çok eksik olması sebebiyle, şimdilik ihtiyatlı tahminlerle iktifa etmek durumundayız. Artık kartları tek tek incelemeye geçebiliriz.

1. 6 Numaralı Kart: “Eskişehir Hatırası”

Ebat: Kartpostal, Renk: Siyah-beyaz, Hat, resim ve grafik: Tahsin,
Fotograf: Foto Mükerrerem

Muhteva: Kart Eskişehir'in kurtuluşu vesilesiyle yayımlanmıştır. Kartın en üstünde rika hattıyla ve birer beyit hâlinde sağlı sollu yazılmış, İstiklâl Marşı'nın ilk kıtası yer almaktadır.

Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Altında kartın sol tarafında en geri planda, karakalemle çizilmiş birkaç ev ve bir cami görünüşü, sağda ona paralel olarak ağaçlar içinde daha belirgin ve

üzerinde Eskişehir yazısı okunabilen tren istasyonu binasıyla önünde bir tren katarı görünen şehrin karakalem çizimi vardır.

Resmin ön tarafındaki geniş meydanın solunda, üzerinde Yunan bayrağı çizilmiş kırık bir taş yer almakta. Taşa zincirlenmiş olduğu anlaşılan ancak şehrin kurtarılışı sırasında zincirleri kırılmış bir anne ve çocuk görünmektedir. Bileğinde bu taşa zincirlenmişken zinciri koparılmış bir kelepçe sallanan anne, diğer eliyle yanındaki küçük çocuğunun elini tutuyor. Başındaki kalpakta bir yıldız görünen çocuğun diğer elinde bir kitap var. Her ikisi de esaret zincirinin üzerine basıyor.

Kırık taşın yanındaki direkte ise bayrağımız artık hür esen rüzgârla dalgalanıyor. Altında yine rika hattıyla celi olarak ve iri puntolarla “*Eskişehir Hatırası*” yazısı yer almış. Bayrak direğinin yanında onun kadar uzun boylu çizilmiş, güçlü bir Türk askeri, süngüsüyle yerdeki Yunan askerinin kârını tamam etmek üzere hamle ederken görülmekte. Şapkası başından düşmüş Yunan askeri ise bir elini aman dilercesine Mehmetçiğe doğru kaldırmış, üzerine dayandığı diğer eli, yerdeki kundağı kırık tüfeğini yanında, yarı oturur vaziyette.

Kartın sağında bu askerin başı üstüne yine rika hattıyla, “Yunanlıların fâcia-i İşgâli / 19 Temmuz 337 Çarşamba”; omuz hizasında ise, “Tarih-i istirdâdı-Kurtuluş / Eylül 1338” ibaresi yazılmış. Bunun altında ise hattat veya ressamın imzası mevcut. Kartın bize göre sağ tarafında kalın bir çizgiyle ayrılmış kısma çizilmiş bir çiçek, altında ise kart numarasını gösteren 6 rakamı bulunmaktadır.

2. 2 Numaralı Kart: “Edirne Hatırası”

Ebat: Kartpostal, Renk: Siyah-beyaz, Hat, resim ve grafik: Tahsin,
Fotoğraf: Foto Mükerrerem

Muhteva: Kart, Edirne'nin de düşman işgalinden kurtulacağına müjdelemektedir. Tam ortasından enlemesine ikiye ayrılmış kartın üst kısmında ve bize göre en solunda, zincir içindeki bir çerçevede, geri planında Edirne şehrinin ve Selimiye Camii'nin karakalem çizimi yer almakta; sağa doğru daha ön planda ise elleri zincirle kelepçelenmiş, başını sol yanına eğmiş, sol elini avucu açık bir vaziyette ileriye, sağ yanındaki Ankara resmine doğru uzatmış başörtülü bir kadın görünmektedir. Sağ eliyle kundağa sarılmış bebeğini göğsüne bastırarak yere çömelmiş bu ana, imdat bekleyen bir hâlde çizilmiştir. Annenin dizinin dibinde biri, başını sol eline eğerek anacığına yaslanmış boyunu bükük mahzun bir yetim, onun sağ arkasında ise daha küçük ve her şeyden habersiz görünen öbür yavrusu toprakla oynamaktadır. Kartın sağ yanında ise kale önündeki Millet Meclisi binası ile gökyüzünde ay yıldız bulunan bir

Ankara manzarası yer alır. Manzaranın altında hattat-ressam imzası ile “Foto Mükerrerem” kaydı bulunmaktadır.

Kartın alt kısmının bize göre sağında celi sülüs hattıyla “Güzel Edirne” yazılmış, altında ise rika ile “Yakında kurtulacaksınız!”; daha alt satırında ise “Fâcia-i işğâlî”; en altında “2 Temmuz 336” tarihi ile kart numarasını gösteren “numara 2” kaydı yer almıştır. Solunda ise İstiklâl Marşı’nın ikinci kıtası bulunmaktadır:

Çatma kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet bu celâl
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl
Hakkıdır Hakk’a tapan milletimin istiklâl

3. 7 Numaralı Kart: “Kütahya Hatırası”

*Ebat: Kartpostal, Renk: Siyah-beyaz, Hat, resim ve grafik: Tahsin,
Fotoğraf: Foto Mükerrerem*

Muhteva: Kart, Kütahya’nın kurtuluşu vesilesiyle yayımlanmıştır. Kartın bize göre sol üst kısmında İstiklâl Marşı’nın;

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım
Kükremiş sel gibiyim; bendimi çiğner aşarım,
Yırtarım dağları; enginlere sığmam; taşarım.”

kıtası, rika hattıyla yazılmıştır. Bunun altında karakalemle bir dağ eteğine yaslanmış Kütahya manzarası çizimi bulunur. Daha altta ise celi sülüsle “Kütahya Hâtırası” yazılmıştır. Altında ise rika hattıyla “Yunanlıların kahkarî hezîmetle⁸ / istirdadı” yazısı ve altında da “1 Eylül 1338” tarihi, onun altında ise kart numarasını gösteren “nr. 7” ibaresi mevcuttur.

Kartın bize göre sağ yanında ise kolunun altında bir testi (muhtemelen bir sarap testisi) bulunan ve tam teçhizatıyla kaçmaya çalışan Yunan askerini elinde süngüsü takılmış tüfeğiyle kovalayan bir Mehmetçik resmedilmiştir. Asker, Yunan palikaryasını süngülediğinden olacak, yere kapaklanırken başındaki şapkası kafasından fırlamıştır.

Bu sahnenin en sağında, kaçan Yunan erinin dizi hizasında, “Yunanlıların işgâli” altında ise “17 Temmuz 1337” tarihi yer almıştır. Kartta hattat ve ressam imzası bulunmadığı gibi fotoğrafın ait olduğu fotoğrafçının da adı yer almamıştır.

⁸ “Uğradığı hezimet yüzünden etrafı yakıp yıkarak, arkasına bakmadan kaçan düşman.” demektir.

4. 30 Numaralı Kart: “Uşak Hatırası”

Ebat: Kartpostal, Renk: Siyah-beyaz, Hat ve grafik: Tahsin,
Fotoğraf: Foto Mükerrerem

Muhteva: Kart, Uşak’ın kurtuluşu vesilesiyle yayımlanmıştır. Kartın bize göre sol üst kısmında İstiklâl Marşı’nın rika hattıyla;

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun; korkma! nasıl böyle bir îmânı boğar
Medeniyyet”! dediğin tek dişi kalmış canavar.

kıtası yazılmış; ancak üçüncü mısradaki “böyle bir” kelimeleri unutulduğundan satırın üst kısmına daha küçük puntolarla sıkıştırılarak eklenmiştir. Kıtanın altında ise Ege bölgesi haritası, şehrin bulunduğu yer üzerine örtülmüş bir Uşak halısı, kartın bize göre sağında İzmir, karşısında belli belirsiz biçimde Yunanistan görünmektedir.

Halının üstünde ayakta duran kalpaklı bir Mehmetçik, sağ eliyle ensesinden tuttuğu, çıplak ayaklarının dibinde süngüsü düşmüş tüfeği görünen Yunan askerini sürükleyerek sol eliyle İzmir istikametini göstermektedir. Elinin hizasında denizin üstünde küçük puntolu bir rika hattıyla “Haydi anana!..”⁹ olarak okunabilecek bir ibare (?) ile uzakta görünen Yunanistan kastedilmiş olmaktadır. Bu ibarenin bize göre sağ altında yine rika hattıyla, “Yunanlıların fâcia-i işgâli” cümlesi ile altında “27 Haziran 336” tarihi yazılmıştır. En altta ise “Tahsin” imzası ile kart numarası “30” olarak kaydedilmiştir.¹⁰

Kartın bize göre solunda halının kenarında ise “Yunanlıların koğulduğu ...” ibaresi ile altında “1 Eylül Cuma” yazısı bulunmaktadır. Kart, bu tarafından fazlaca kesildiğinden olacak ilk satırın devamı görünmemektedir. Altında ne-sih hattıyla “Foto Mükerrerem” kaydı yer alır.

⁹ “Nun” ile yazılmış gibi görünen kelime, bu hâliyle “ana” okunabilir. Ancak bu okuma, kuvvetle muhtemel olmakla birlikte “haydi anana!” denilmesi biraz galiz düşmektedir. Ayrıca “ada” olarak okunabilmesi “tı” harfiyle yazılmasını gerektirdiği gibi ve o yıllarda Ege adaların Yunanlıların elinde olmadığı bilindiği gibi “te” harfiyle yazıldığı varsayılırsa “ata” diye okunması da mümkündür. Ancak her üçünün de siyak ve sibak itibarıyla isabetli görünmediğine işaretle yetinelim.

¹⁰ Aynı kartın bir diğer örneğinin üzerinde 32 rakamı bulunduğundan daha sonra tekrar basıldığı anlaşılmaktadır.

5. 9 Numaralı Kart: “Yeşil Bursa”

Ebat: Kartpostal, Renk: Siyah-beyaz, Hat, resim ve grafik: Tahsin, Fotoğraf: Foto Mükerrerem

Muhteva: Kartın en üst orta kısmında çerçeve içinde nesih hattıyla yazılmış “Yeşil Bursa’nın” rikayla yazılmış “Kurtuluş Günü... Eylül 338” ve altındaki ibaresinden Bursa’nın kurtuluşu vesilesiyle yayımlandığını göstermektedir. Bu yazının solundaki çinilerle kaplı duvardaki çerçevede talik hatla İstiklâl Marşı’nın;

Arkadaş !.. Yurduma alçakları uğratma sakın
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın
Doğacaktır sana vâdettiği günler Hakkın...
Kim bilir belki yarın... Belki yarından da yakın.

kıtası yazılıdır. Sağda ise perdeli bir pencere, alt kısmında bir rahle ile sandukanın başında biri büyük diğeri küçük ve üç kollu bir çift şamdan yer almıştır.

Benzerleri içinde yazı ve çizim bakımından en düzgün kompozisyona sahip kartın ortasında ise Bursa/Tophane'deki Gümüşlü Kümbet'i çağrıştıran bir türbenin iç görünüşü yer almaktadır. Burada ana unsur, baş kısmında iki kollu uzun taylasan sarkan kallavi burma sarık bulunan ve üzeri kıymetli bir pûşide (sanduka örtüsü) ile örtülü sandukadır. Sandukanın pûşidesindeki ilk çerçeve (kartuş) içinde ise, rika hattıyla, Namık Kemal'in Hürriyyet Kasidesi'nin meşhur beyitlerinden; "Biz ol âlî-himem erbâb-ı cidd ü ictihâdız kim / Cihângirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten" mısraları ile yarısı görünen diğer çerçeve içinde ise küçük bir parçası okunabilen "düde-i Osmâniyânız kim" mısrasının sonu yer almıştır.¹¹ Örtünün alt kısmında da Mithat Cemal'in; "Ölmez bu vatan, farz-ı muhal ölse de hatta / Çekmez kürenin sırtı o tâbût-ı cesîmi" beyti okunmaktadır. Sandukanın önünde burma sarığı, sakalı ve cübbesiyle Osman Gazi olduğu anlaşılan ilk Osmanlı Padişahı oturmaktadır. Padişahın eğilerek elini öpen tam teçhizatlı nefer, şehri düşman işgalinden kurtaran orduyu temsil etmektedir. Sandukanın bize göre sağında nesih hattıyla "Yunanlıların fâcia-i işgâli" ve altında "8 Temmuz 336" tarihi bulunmaktadır.

Sandukanın oturduğu mermer zeminin bize göre en sağ silmesi içinde "Foto Mükkerem", bunu en soldaki devamının içinde hattat ve ressam imzası görülmektedir. Daha alttaki mermer pahın silmesinde gubarî denecek küçük- lükte bir rika ile "tarihin tekerrürü" ifadesi, zeminde ise "kart numarası 9" ibaresi yer almıştır.¹²

¹¹ Beytin tamamı "Biz ol nesl-i kerîm-i düde-i Osmâniyânız kim / Muhammedir ser-â-pâ mâyemiz hûn-ı şehâdette" olup Hürriyyet Kasidesi'nin 16. beytidir.

¹² Bu kartın "*Mehmed'in Hikâyesi*" serisindeki numarası 26'dır.

6. 3 Numaralı Kart: “Balıkesir Hâtırası”

Ebat: Kartpostal, Renk: Siyah-beyaz, Hat resim ve grafik: Tahsin,
Fotoğraf: Foto Mükerrerem

Muhteva: “Mehmed’in hikâyesi 3” rakamını¹³ taşıyan kart, şehrin Yunanlılardan temizlenmesi dolayısıyla yayımlanmış bir hatıra kartıdır. Karttaki

¹³ Üzerinde karalanmış 1 ile silinmiş bir rakam bulunan bu kartın yine “Mehmed’in Hikâyesi” serisinde basılmış bir diğer örneğindeki numarası 23’tür.

ana resim, günümüzde de mevcut olan Balıkesir saat Kulesi ve yanındaki iki katlı binaya aittir. Kulenin tepesinde dalgalanan Türk bayrağı, şehrin düşmandan temizlendiğini göstermektedir. Kulenin bize göre sağındaki boşluğa, kubbe kaplamasının alt hizasından başlayarak harekeli nesih hattıyla İstiklâl Marşı'nın:

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatını
Sen şehid oğlusun incitme yazıktır atanı
Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

kıtası yazılmıştır. Kıtanın altındaki kısımda ise belden yukarısı görünen başörtülü veya yeldirmeli, belki çarşafli bir Türk anası ile onun önünde diz çökerek elini öpen tüfeği kucağında, tam teçhizatlı bir asker yer almıştır. Annenin beli altındaki boşluğa nesih hattıyla “Balıkesir’in fâcia-i işğâli”, alt satıra rika ile “30 Haziran 336” tarihi, daha alt satıra ise “Mehmed’in Hikâyesi, numara” en altına ise kart numarası olan “3” yazılmıştır. Askerin ayağının altında ise hattat imzası ile “Foto Mükerrerem” ibaresi yer almıştır.

Askerin matarası hizasında yer alan bir dikdörtgen içinde sülüs hatla “Balıkesir Hatırası” rika ile, “Yunanlılardan târih-i tathîri” altında “15 Eylül Sene 1338 Cuma”, daha alttaki iki satırın ilkinde “Kongre bidâyeti 28 Haziran 335”, ikincisinde “Kongre nihâyeti 13 Temmuz 335” tarihi yazılmıştır.

7. 10 Numaralı Kart: “Güzel Aydın Hatırası”

Ebat: Kartpostal, Renk: siyah-beyaz, Hat, resim ve grafik: Tahsin,
Fotoğraf: Foto Mükerrerem

Muhteva: Güzel Aydın'ın Yunan işgalinden kurtulması hatırasına hazırlanmış bu kartın üzerinde yer alan çizim, aynı serideki diğer örneklere göre oldukça primitif görünmektedir. Kartın en üstteki boşluğın sağ ve soluna rika hattıyla iki beyit hâlinde İstiklâl Marşı'nın;

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ, fıskırarak, toprağı sıksan şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hüdâ.
Etmesin, tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

kıtası yazılmıştır. Kartın ortasında başındaki ay yıldızlı kalpağıyla, göğsünde çapraz fişekliği, sol elini yukarı kaldırmış, sağ elinde ise bir şarjör mavzer mermisi tutan palabıyıklı bir asker vardır. Askerin solunda Efe kıyafetli bir kişi

elinde mendili zeybek oynamakta, sağında ise yere oturmuş bir zurnacı, onun yanında ise mahalli kıyafetler içinde bir davulcu çizilmiştir.

Davulcunun sol dirseği hizasından itibaren rika hattıyla iki satır hâlinde “Yunanlıların fâcia-i işğâli/25 Haziran 336”, altında iki satır hâlinde ilki nesih hattıyla “Kurtuluş Günü”, diğeri ise rika hattıyla “3 Eylül 338 Pazar” yazılmıştır. En altında ise iri sülüs hattıyla “Güzel Aydın Hatırası/numara 10” yazısı,¹⁴ en altta ise “Foto Mükerrer” ve “Tahsin” imzası yer almaktadır.

8. 11 Numaralı Kart: “Güzel İzmir”

*Ebat: Kartpostal, Renk: Siyah-beyaz, Hat, resim ve grafik: Tahsin,
Fotoğraf: Foto Mükerrer*

Muhteva: Üç tarafı asma yapraklarıyla sarılmış bir çerçeve içine karakalemle uzaktan İzmir körfezinin görüldüğü şehir manzarası çizilmiştir. Şehrin ön planında, şerefesinde ezan okuyan bir müezzinin görüldüğü mina-

¹⁴ Bu kartın “Mehmed’in Hikâyesi” serisindeki numarası 28’dir.

re daha büyük ve belirgindir. Minarenin şerefe altına rastlayan daha öndeki bir tepenin üzerinde yer alan direğe ise bayrak çeken kalpaklı bir Türk askeri vardır. Bayrak direğinin bize göre sağ köşesindeki boşluğa İstiklâl Marşı'nın;

Rûhumun senden, ilâhî, şudur ancak emeli,
Değmesin ma'bedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehâdetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli

kıtası rika hattıyla yazılmıştır. Ancak bu yazının önceki kartlarda yer alan kıtalara nazaran daha acemice yazılmış olduğunu belirtmeliyiz. Askerin baldırları hizasından aşağıda kalan boşluğa ise da küçük rika hattıyla “Yunanlıların fâcia-i işgâli”, altına da “15 Mayıs 335” tarihi düşülmüştür. Askerin ayaklarının altındaki boşlukta ise kartı çizen ressamın adı olan “Tahsin” imzası yer alır.

Bize göre solda bayrağın üç kısmında iri ama bozuk bir nesih-sülüs kırmasıyla “Güzel İzmir”, altına rika hattıyla “Yunan işgalinden kurtuluş günü”, daha alt satıra ise “9 Eylül 338 Cumartesi”, en altına da “Saat 10 dakika 30” yazılıdır. Bu blokun en altında da kartı basan fotoğrafçının adını belirten “Foto Mükerrerem” ve aynı hizada bırakılmış bir boşluktan sonra da “Numara 11” ibaresi yer alır.

9. 12 Numaralı Kart: “Güzel İstanbul”

*Ebat: Kartpostal, Renk: Siyah-beyaz, Hat, resim ve grafik: Tahsin,
Fotoğraf: Foto Mükerrerem*

Muhteva: İstanbul’un İtilaf devletleri tarafından işgali faciası üzerine sonradan hazırlanıp basıldığı anlaşılan kart, tıpkı Bursa kartında olduğu gibi bu serinin en itinalı yazılıp-çizilmiş örneklerindedir.

Kartta genel olarak Fatih Sultan Mehmet’in türbesinin iç görünüşü yer almıştır. Padişah türbelerine mahsus bir dekor içinde, işlemeli bir pûsideyle örtülmüş, baş kısmına Kâ’be örtüsü serilmiş sandukanın üzerinde çift taylasanlı burma kavuk mevcuttur. Sandukanın başındaki kallavi kavuğun altına rastlayan alınlık bölümünde bir cetvel (kartuş) içine iki satır hâlinde düzgün bir sülüs hattıyla “Es-sultân ibnü’s-sultân el-Gâzi/Fâtih Muhammed Han” yazılmıştır.

Sandukanın önünde oturarak pencereden dışarıya bakan kürklü murassa bir kaftan giymiş, kallavi burma sarıklı, sakallı zat Fatih’tir. Dışarıda ise belli belirsiz bir İstanbul haritasının Avrupa yakası üzerinde (Babıali kastedilmiş

olmalıdır) bir tarafta Osmanlı murahhaslarını temsil eden fesli, sakallı, sarıklı adamlar; karşılarında ise asker kıyafetli, serpuşlu İtilaf devletleri murahhaslarını temsil eden asker ve diplomatlar birbirlerinin elini sıkmaktadır. Âdetâ bire cüce hâlinde çizilmiş bu topluluğun üzerine okunaklı bir rika ile “İmzadan sonra saray ile hilâl” yazılmıştır. Murahhasların ayakları altında bayrağımızın bir kısmı varken Anadolu tarafı ise yere düşmekte olduğu zannedilecek şekilde ve hilâli belli belirsiz, mahzun bayrağımızla örtülmüştür.

Bu tablonun görüldüğü pencerenin altındaki boşluğa çerçeve içinde yine rika ile iki satır hâlinde “Sevr Muâhadesinin Babîâlî Murahhasları / tarafından fâcia-i imzâsı 10 Ağustos 336” ibaresi yer alır. Pencerenin dibinden itibaren yere serilmiş halinin boşluğunda ise sülüsle “Mehmed’in Hikâyesi / numara 12” yazılmıştır. Yanında serili halinin üstünde aynı hizada “Foto Mükerrerem”, halinin bitiştigi sandukanın altındaki mermerin pahına da “Tahsin” imzası konulmuştur.

Sandukanın başındaki kallavi sarığın sağ ve solundaki çerçevelerin içine sülüsle “Güzel İstanbul” altına rika ile “tarih-i fethi/857/ hükûmât-ı İ’tilâfiyye tarafından/fâcia-i işgâli/16 Mart 336” ve “numara 12” yazılmıştır. Diğer tarafına ise yine çerçeve içinde ve oldukça bozuk bir talikle, İstiklâl Marşı’nın dokuzuncu kıtası yazılmıştır.

O zaman vecd ile bin secde eder varsa taşım
Her cerîhamdan İlâhi boşanıp kanlı yaşım
Fışkırır rûh-i mücerred gibi yerden naşım,
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

İstiklâl Marşı kartlarının sizlere sunacağım aşağıdaki örneği şimdiye kadar tanıttıklarımın farklı bir grafikte düzenlenmiş, Millî Mücadele’nin önemli isimleriyle vesikalık resimlerini taşıyan ve belli başlı harp başarısının tarihleriyle marşın bazı beyitleri ve Mithat Cemal’in mısraları yer almıştır.

10. Yâdigâr-ı Mîsâk-ı Millî

Ebat: Kartpostal, Renk: siyah-beyaz, Hat: bilinmiyor, Fotoğraf: bilinmiyor.

Muhteva: Öncekilerden farklı bir tertip ve baskı gösteren, daha çok afişe benzeyen bu kart, Millî Mücadele kazanıldıktan sonra, Mîsâk-ı Millî hudutlarının korunduğunu ortaya koymak maksadıyla hazırlanmış olmalıdır. Bu sebeple “Yadigâr-ı Mîsâk-ı Millî” serlevhasını taşımaktadır. Gerek tertip gerekse yazı ve tezyinat itibarıyla daha estetik özelliklere sahiptir. Ancak ne yazılarda imza vardır ne de düzenleyen ismi bulunmaktadır. Bu seriye dâhil

olmadığı hâlde bu efemerayı tebliğimize konu almamız, sadece serlevhanın iki yanındaki dairelerin içine sülüs istifle İstiklâl Marşı'nın; "Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak / O benim milletimin yıldızıdır parlayacak" mısralarının yazılmış olmasındandır. En alttaki biri Kâzım Paşa'ya diğeri Şehit Nazım Bey'e ait vesikalık resimlerin arasına çerçeve içinde ve iki beyti epey düzgün bir rika hattıyla yan yana ve son mısraı ise irice bir nesihle ve harekeli olarak;

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl
Ebediyen sana yok ırkıma yok izmihlâl
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet
Hakkıdır Hakka tapan milletimin İstiklâl

mısraları yerleştirilmiştir. Son mısraın bu şekilde yazılması, bunun Gazi'nin en çok beğendiği son mısra olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Bilmem abartıyor muyum, bir mihrabı andıran bu düzenlemenin başındaki serlevhanın altında iki yanında asılı Türk bayrağının ortasında, başı taca benzeyen bir şekille süslenmiş yuvarlak bir silme içinde Gazi Paşa'nın başı kalpaklı bir resmi yer almaktadır. Resmin altında bir kupayı andıran tezyinatın içinde ise "Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri" yazılmıştır.

Bunun altında ise bir tarafında Bekir Sami Bey'in diğesinde Rauf [Orbay] Bey'in vesikalık resimleri arasında basit dikdörtgen bir cetvel içinde sülüs bir istifle Mithat Cemal'in "Vatan Hisleri" şiirinin son iki mısraı olan; "Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de aslâ / Çekmez kürenin sırtı o tâbût-ı cesîmi" yazılmıştır.

Bunun da altında altışardan on iki vesikalık resim yer alır. Bunların kime ait oldukları ise kartı çevreleyen cetvelin dışına rika hattı ile belirtilmiştir: "İsmet Paşa [İnönü], Cevad Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Ali İhsan Paşa, Muhyiddin Paşa, Nureddin Paşa/Refet Paşa, Cemâl Paşa, Fevzi Paşa, Salâhaddin Adil Bey, Hâlid Bey, Hasan İzzettin Bey."

Kartın sağ ve solundaki flamaların altında alt alta yerleştirilmiş daire şeklindeki çelenklerin ilkinin içine “Büyük / Millet Meclisinin ilk / ictimai / 23 Nisan 1336” ikincisine “Birinci / İnönü zaferi / 15 Kanunusâni 1337” üçüncüsünün içine ise “İkinci / İnönü zaferi / 21 Mart 1337” yazılmıştır. Diğer taraftaki çelenklerin ilkinin içine “Dumlu / pınar zaferi / 11 Nisan 1337”, ikincisinin içine “İzmir’in / istirdâdı / 28 Nisan 1337”, en alttakinin içine ise “Sakarya / muzafferiyatı / 12 Eylül 1337” yazılmıştır.

İstiklâl Marşı'nın tamamına yer veren şimdilik tek örneği olarak üzerindeki “Nâşiri: Resne Fotoğrafhanesi” notundan İstanbul Çağaloğlu'nda Hanyalı Bahaeddin Bey tarafından kurulmuş olan Resne Fotoğrafhanesi¹⁵ stüdyosunda hazırlanmış olduğu anlaşılan ve metnin tamamının rika hattıyla yazılmış örneğine de dikkat çekmek isterim.

¹⁵ Aslen Giritli ve varlıklı bir ailenin çocuğu olarak 1875'te İstanbul'da doğan Rahmizade Bahaeddin orta eğitimini Hanya'da yaptıktan sonra İstanbul'da Galatasaray Mektebini bitirmiştir (1895). Ertesi yıl babasının vefatı üzerine Hanya'ya dönmüş 1910 yılına kadar kırtasiyecilikle meşgul olmuş, bu tarihten 1915'e kadar İzmir'de fotoğrafçılık yapmıştır. İstanbul'a yerleştikten sonra Resneli Niyazi'ye hayranlığından dolayı, Resne Fotoğrafhanesi adıyla Babıalî caddesinde bir stüdyo açmıştır. İlk Müslüman Türk fotoğrafçı olarak anılan Rahmizade Bahaeddin Bey burada büyük bir üne kavuşmuş, 1935'te stüdyosunu Ankara'ya taşıyarak “Otopus” adlı bir fotoğrafçı dükkânı açmış, 1937'de Türk Tarih Kurumu fotoğraf bölümünün başına getirilmiş, 1951 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Geniş bilgi için bk. Seyit Ali Ak, *Fotoğraf ve Kartpostallarıyla Girit'ten İstanbul'a Bahaettin Rahmi Bediz-Beyaz Atlı Fotoğrafçı (1875-1951)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

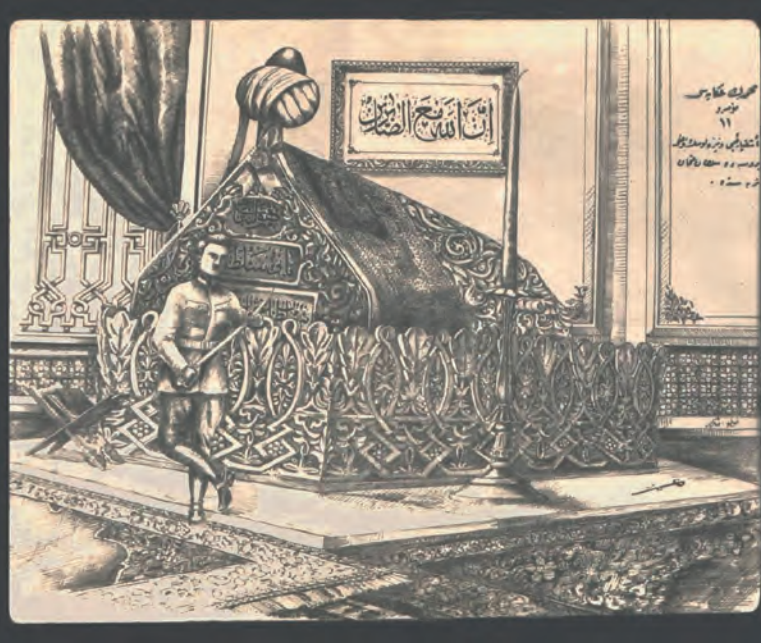

İstiklâl Marşı kıtalarına sırasıyla yer veren kartlar ve seri numaralarını şöylece toplayabiliriz:

Kıta	Numara	Seri Adı	Şehir	Hazırlayan
I. Kıta	nr. 6	-	Eskişehir	Tahsin - Foto Mükerrerem
II. Kıta	nr. 2	-	Edirne	Tahsin - Foto Mükerrerem
III. Kıta	nr. 7	Mehmed'in Hikâyesi	Kütahya	Tahsin
IV. Kıta	nr. 30	-	Uşak	Tahsin - Foto Mükerrerem
V. Kıta	nr. 9	Mehmed'in Hikâyesi	Bursa	Tahsin - Foto Mükerrerem
VI. Kıta	nr. 3	Mehmed'in Hikâyesi	Balıkesir	Tahsin - Foto Mükerrerem
VII. Kıta	nr. 10	-	Aydın	Tahsin - Foto Mükerrerem
VIII. Kıta	nr. 11	-	İzmir	Tahsin - Foto Mükerrerem
IX. Kıta	nr. 12	Mehmed'in Hikâyesi	İstanbul	Tahsin - Foto Mükerrerem
X. Kıta	nr. yok	Yadigâr-ı Misâk-ı Millî	-	Hazırlayan belli değil

Tebliğimize son vermeden önce, İstiklâl Marşı kartlarının dışında “Mehmed'in Hikâyesi” serisinin ayrıca ele alınması gerektiğine işaret etmek isteriz. Bu kartpostallara ait 11 numaralı kart “Yunan eşkıyası reisi Venizelos'un oğlu Bursâda Osman Gazi'nin Türbesinde” takdimini taşıyan ressam “Tahsin” imzalı şu dikkat çekici örnektir:

Bursa'daki Osman Gazi türbesine çizmeleriyle girerek sandukayı hakaretimiz sözlerle tekmelediği için milleti infiale sevk eden fotoğrafı gazetelerde neşredilince bu kart yapılmıştır. Türbe duvarında tamamı “Ey iman edenler! Sabrederek, dua ederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin.” ayetinin (Bakara 2, 153) son kısmı olan “Allah sabredenlerle beraberdir.” yazılmış bir levha görülmektedir. Böylece kart; millete sabır, dua ve gayret yanında, millî kuvvetlere destek verildiği takdirde zaferin yakın olduğunu müjdeleyen bir mesaj taşımaktadır.

Kartta elinde kılıcı ile sandukanın önünde poz veren Yunan kumandanını tasvir eden çizim, aslında onun çektiği ve gazetelerde yayımlanmış aşağıdaki fotoğraftan kopya edilmiş gibidir.

47 numaralı kart “Edirne Fatihleri” alt başlığıyla yayınlanmıştır ve yine Tahsin imzasını taşımaktadır. Arka planda bütün heybetiyle görülen Edirne Selimiye camiiinin önünde ve bize göre kartın solunda, Edirne’yi ilk defa Osmanlı topraklarına katan Sultan I. Murad, sol elini omuzuna attığı Kuvayı-milliyeye kalpaklı Mustafa Kemal Paşa’nın elini sıkarak, şehri yeniden Misâkı Millî sınırlarına dâhil ettiği için tebrik ederken çizilmiştir. Padişahın arkasındaki sarıklı ve sakalsız kişi, Selimiye’nin banisi Yavuz Sultan Selim’e benzemekte, yanındaki yeniçeri ile şehrin maddi ve manevi fatihlerini temsilen Osmanlı devletine işaret etmektedir. Karşısında ise Millî Mücadele’nin önde

gelen kumandanlarından İsmet [İnönü] ile Fevzi [Çakmak] Paşa'lara benzeyen Cumhuriyet erkânı yer almıştır.¹⁶

Aşağıda bir kopyası gösterilen “Tahsin” imzalı bu kart, 47 seri numarasıyla “Edirne Fatihleri” başlığını taşımaktadır. “Mehmed’in Hikâyesi” serisine ait olan kartta tarih olmadığı gibi fotoğrafçı adı da kaydedilmemiştir.

¹⁶ Mimar Suat Zobu, “Bir Çizimin Anlattıkları” başlıklı yazısında bu kartın alt kısmında “Astın bu gün al sancağı Sultan Selim’e / Yâd eylecek nâmını hürmetle Edirne / Şâd eyledin ervâhını ecdâd-ı kirâmın / Kurtardı büyük milleti de azm-i merâmın” mısraları bulunan bir baskısını yorumlarken Osmanlı erkânını temsil eden üç kişiden önde bulunanı Fatih Sultan Mehmet, arkadakilerden birini Mimar Sinan, diğerini de Alparslan’a benzetmiş (bk. Suat Zobu, “Bir Çizimin Anlattıkları”, <https://www.edebiyat-defteri.com/185558-bir-cizimin-anlattıkları/>, (16.12.2021), daha sonra pek çok kişi bu yanlış yorumu internette tekrarlamıştır.

Kaynakça

- Ak, Seyit Ali, *Fotoğraf ve Kartpostallarıyla Girit'ten İstanbul'a Bahaettin Rahmi Bediz-Beyaz Atlı Fotoğrafçı* (1875-1951), İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Ankara Resim ve Heykel Müzesi, *Selahattin Ömer (1889-1943)*, <https://arhm.ktb.gov.tr/artists/detail/2616/selahattin-omer-1889-1943>, (04.02.2022).
- Pâyitaht*, S. 62, 2 Nisan 1921, s. 1.
- Servet-i Fünûn*, nr. 1468, 21 Nisan 1337, s. 134.
- Şerifoğlu, Ömer Faruk, “*Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı Kartpostalları*”, *TAÇ Dergisi*, 13. sayısının ücretsiz eki, Kış 2020, 16 s.
- Yalçın, Ercan vd., *100. Yılında İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif*, Samsun Kültür Yayınları, Samsun 2021.
- Zobu, Suat, “*Bir Çizimin Anlattıkları*”, <https://www.edebiyatdefteri.com/185558-bir-cizimin-anlattiklari/>, (16.12.2021).

Klasikten Kanona İstiklâl Marşı

İlyas Sucu

Doç. Dr.,

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
ilyas.sucu@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0506-5690

Giriş

Bir yapıtı klasik olarak tanımlamanın ilk ölçütü, *tekrar tekrar okunuyor olmasıdır*. Gerçekten de klasik metinler onlarca, yüzlerce yıl boyunca defalarca baskı yaparlar ve bir insan ömründe birden çok defa okunurlar. Bir yapıtın bir insanın ömründe birden çok defa okunması, metnin her seferde farklı anlam dünyalarına kapı aralamaya imkân veren bir klasik olmasıyla mümkündür. Çoğu zaman gençlik okumalarımızı tekrar eder ya da bu yönde bir niyet taşırız. Bu, tam da klasiklerin hem varlığına hem de anlam dünyamızdaki yerine bir göndermedir. Diğer taraftan İtalo Calvino'nun işaret ettiği gibi klasiklerin yapıt olarak “kendini unutturma”, buna karşılık “tohumunu bırakma” gibi özel bir gücü de vardır. Bu sayede okuduğumuz klasiklerden hatırımızda kalan bir şeyler olmasa da klasikler, kolektif ya da bireysel bilinçdişi kılığına bürünüp

belleğin katmanları arasında gizlenirler ve bu sayede özel bir etki gösterirler.¹ Klasik bu ikinci ve belirleyici ölçütünü, *toplumsal hâfıza* da diyebileceğimiz ve bizi, biz farkında olmadan sarıp sarmalayan, bize kim olduğumuzu fısıldayan niteliğinde bulur. Klasik bu özelliğiyle kitaplıktan inerek hayata karışır; kanunlarımızın ruhu, kurumlarımızın mihmandarı olur. Bu hâliyle klasik, hem biraraya gelmenin önkoşulu hem de bu biraradalığın sürdürülmesinin dinamiğidir. Klasığın dili elbette ki *edebî bir dildir*. Ancak yüksek bir seviye tutturmuş edebî yapıtlar klasikleşir. Harold Bloom'un kanon için söylediğini, yani "kanona sadece estetik güçle girilir, o da öncelikle bir karışımın ortaya çıkar: İmgesel dile hâkim olma, özgünlük, bilişsel güç, bilgi ve dil coşkusu" ifadelerini² klasik için de benimsediğimizde, klasığın tamamlayıcı bir diğer niteliğini de belirlemiş oluruz.

Bu yazının temel meselesi olan *İstiklâl Marşı* Türk milletinin klasik bir yapıtı mıdır? Bu soruyu devam eden şu sorularla detaylandırabiliriz: *İstiklâl Marşı*, Büyük Millet Meclisi'nde Millî Marş olarak kabul edilip ilk iki kıtası beslenerek günümüze kadar resmî törenlerde söylenen bir marş değil de sade bir şiir olarak kalsaydı yine de bir klasik yapıt olup olmadığını tartışıyor olur muyduk? Yoksa "Çanakkale Şehitlerine" şiirinde olduğu gibi, *İstiklâl Harbi* tarihi zaferini yüksek bir edebî seviyeyle kaleme almış bir hatıra olarak mı kalırdı? Bu tartışmaya geçmeden evvel ilk elde söylenecek birkaç hususu belirterek bu yazının çerçevesi çizilebilir: Evvela Mehmed Âkif'in, "Allah bu millete bir daha *İstiklâl Marşı* yazdırmasın"³ cümlesinde vurguladığı gibi, *İstiklâl Marşı* sadece bir şairin hissiyatının dile gelmiş hâli değildir. Bilakis, bir milletin varlık duyusu olarak bir İslam şairine yazdırılmıştır. İkinci olarak *İstiklâl Marşı*, "Çanakkale Şehitlerine" şiirinde olduğu gibi kazanılmış bir zaferin sonrasında yazılmış değil; *İstiklâl Harbi*'nin en çetin zamanlarında, belirgin bir askerî/siyasi başarının ufukta görülmediği bir ortamda kaleme alınmıştır. Ve üçüncü olarak *İstiklâl Marşı*, Mehmed Âkif'in ölmeden az evvel İstanbul'daki hasta yatağında kendisini ziyarete gelenlere söylediği gibi bir takım siyasi manevralarla bu milletin millî marşı (millî mutabakat metni) olmaktan kolayca çıkarılabil-

¹ İtalo Calvino, *Klasikleri Niçin Okumalı?*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 12.

² Harold Bloom, *Batı Kanonu*, çev. Çiğdem Pala Mull, İthaki Yayınları, İstanbul 2014, s. 35.

³ Şairin *İstiklâl Marşı*'nin yazarı olarak kendisini değil de milleti işaret etmesi dikkate değerdir.

lecek bir marş da değildir.⁴ Ki bu yöndeki tüm girişim ve çabaların sonuçsuz kaldığı vakidir.

Şimdi, tüm bu söylenenlerin izinde bu yazıda, İstiklâl Marşı'nın Türk Milleti'nin hem bir klasiği olduğu, hem de bu klasiğin biçim ve muhtevasından çıkarılmış kanonik bir yapıt olduğu iddiası savunulacaktır.

Klasik ve Kanon

Yer yer birbirini yerine de kullanageldiğimiz klasik ve kanon nedir? Biri diğerinin yerine ikame edilebilir mi? Nasıl ayrıştırılabilir? soruları, bu başlık altında tartışacağımız sorulardır.

Girişte ayırt edici özelliklerini kısaca ifade ettiğimiz klasik, Burhanettin Tatar'ın kavramın soy kütüğü üzerine yaptığı açıklamada görülebileceği üzere Latince bir kelime olup “üstünlük, otorite ve mükemmellik” anlam kuşağına sahiptir. Elit tabakasına mensubiyeti göstermekle birlikte kavramın kültürel arka planında eski Yunanlıların sahip oldukları kültürel eserleri diğer kültürlerle nispetle konumlandırma çabası yer alır.⁵ Bu hâliyle klasik aslında bir kültürün standartlarını da belirleyen yapıtlar bütünüdür. Burada ilk elde bir soru(n) karşımıza çıkar: Klasik yapıtın tarihselliği. Bugünden geriye belki yüzyıllarca evvel, kendi döneminin hayat resimleriyle muhtevası, ilmî/edebî gelişimiyle formu belirlenmiş (ya da sınırlandırılmış) bir yapıt bugün için bize ne söyleyebilir? Bu soru(n), Tatar'ın klasik sorununa giden yola girdiğimizde kaçınılmaz olarak paradoksal düşünme tarzı içine de sürükleneceğimiz öngörüsüyle çetrefilleşir.⁶ Zira burada sadece ontolojik-tarihsel olarak ele aldığımız soru(n); “olan-olması gereken, normatiflik-özgürlük, kanoniklik-yaratıcılık, hakikat-güç (ideoloji), tarihsel farklılık-tarihsel süreklilik” gibi ikilemlerle çoğalır ve bizi sentezle de aşamayacak bir durumla, yani paradoksal bir hâle yüz yüze bırakır. İşte tam da bu noktada klasiğe nasıl bakmamız gerektiği önem

⁴ (...) “İstiklâl Marşı'na gelince” dedi, “işte onu kaldıramazdı... İstiklâl Marşı bir daha yazılamaz. Kimse yazamaz, ben de yazamam...” Mehmed Âkif'in hasta yatağında, kendisini ziyarete gelenlerin Mustafa Kemal'in istese Millî Marşı kaldırabileceğine dair ifadeleri üzerine söyledikleridir. D. Mehmet Doğan, *İstiklâl Marşı Bin Yılın Destanı*, Yazar Yayınları, İstanbul 2021, s. 71.

⁵ Burhanettin Tatar, “Normatifliğin ve Tarihselliğin Diyalektiği”, *Medeniyet ve Klasik-Uluslararası Klasiği Yeniden Düşünmek Sempozyumu* (8-10 Ekim 2004 İstanbul BSV), Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s. 35.

⁶ Burhanettin Tatar, “Normatifliğin ve Tarihselliğin Diyalektiği”, s. 38.

kazanır. Calvino'nun "güncellik bayağı ve küçültücü olabilir, ama gene de ileriye ya da geriye bakarken kendimizi konumlandıracağımız bir referans noktasıdır... Klasikler kim olduğumuzu ve nereye vardığımızı anlamamızı sağlar"⁷ tespiti, klasiği doğru kavrayışın ilk izini bize verir. Gerçekten de klasikler sadece kendimizi yeniden, yeniden kurmamızı sağlamaz. Aynı zamanda yanı başımızda tuttuğumuz klasikler sayesinde kendimizi idrak eder, kendimizdeki değişikliklerin farkına varırız.⁸ O hâlde klasik, konjonktürel olanın ötesinde, onu aşan, eskimeyendir. Mustafa Özel'in mottovari ifadesiyle "pabucu dama atılamayandır."⁹ Zamanda ve mekândaki bu sürekliliği ve yayılımıyla klasik, bir mana-anlam zenginliğini bünyesinde barındırmaktadır. Bu hâliyle klasik "her zaman kendini açığa vuran ve zaman testine dayandığı için ikna edici görünen bir hakikat imgesi"nin taşıyıcısı olarak görülebilir. Fakat "bu hakikat imgesinin epistemolojik bir zemin içinde algılanmadan önce tarihsel olarak sosyal, kültürel ve bireysel varlıklarımız üzerinde etki eden bir süreç olduğunu"¹⁰ fark etmek gerekir.

Yer yer klasik kavramı yerine de kullanılan kanon ise, Kadim Yunan'da karşımıza çıkar ve "ölçek", "kıstas", "norm" gibi anlamlara sahiptir. Bu hâliyle kanon, bir kültürün kurucu ve sürdürücü unsurudur. Besim Dellaloğlu'nun deyişiyle "kanon olmadan cemaat ve ulus, kanonlaşma olmadan da aidiyet ya da bütünlük fikri oluşamaz. Yani kanon "bir toplumun 'gönüllü belleği'dir... Toplumlar öz imgelerini (kendilerini algılayış ve tanımlayışlarını) hayali olarak oluştururlar ve yarattıkları hatırlama kültürü ile bu imgeyi kuşaktan kuşağa iletirler."¹¹ Bu sayede cemaat, millet olunur. Birbiri yerine ikame edilseler de aslında kanonun kaynağı klasikdir. Fakat her klasik de kanon değildir. Kanonun belirleyicisi olarak siyasi otorite, egemen ideoloji ya da sivil toplum işaret edilse de aslında kanon gücünü klasikten alır. Klasiğin niçin klasik olduğu ise otorite ya da ideolojilerin belirleyiciliğinin çok ötesindedir. Bu hâliyle kanon,

⁷ İtalo Calvino, *Klasikleri Niçin Okumalı?*, s. 16, 18.

⁸ Besim Dellaloğlu, *Poetik ve Politik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s. 71.

⁹ Mustafa Özel, "Klasiği Yeniden Düşünmek Sempozyumu Açılış Konuşması", *Medeniyet ve Klasik-Uluslararası Klasiği Yeniden Düşünmek Sempozyumu* (8-10 Ekim 2004 İstanbul BSV), Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s. X.

¹⁰ Burhanettin Tatar, "Normatifliğin ve Tarihselliğin Diyalektiği", s. 42.

¹¹ Besim Dellaloğlu, *Poetik ve Politik*, s. 84.

otoriteyi değil “meşruiyet”i kendisine dayanak noktası olarak alır. Fazlıoğlu’nun şu uzun alıntısı bu yargıyı pekiştirecek niteliktedir:

“[K]anon, tesâdüf ve keyfilik gibi belirsizlik ifade eden ve ön görülebilirliği ortadan kaldıran kavramlara karşı uygun, iyi, doğru, güzel gibi belirli bir istikâmet veren, öngörülebilirliği sağlayan bir kavramdır... Bu anlamıyla kanonik olan bir toplumda, sanıldığı gibi otoriteyi değil öncelikle meşrûiyeti sağlar. Bu nedenle, hem bağlılık hem de aynı oranda sorumluluk talep eder... [K]anonik yapı mensuplarına, olan içinden olması gerekeni işaret eden; iletişimin ve bildirişimin asgarî moral zeminini oluşturan; ortak hareket imkânı veren; kültürel düzlemde farklı durumlarda aynı anlamı savunmayı sağlayan; hatırlatmayı mümkün kılan; davranışların ortak biçimlerini sunan; en nihayet bir değer perspektifi üzerinden kimlik inşa eden bir yapıdır.”¹²

Açıkça görünür olan kanonun “kimlik inşa etme” işlevinin yanı sıra fertleri birbirine bağlayan “aidiyet”i sağladığı ve bu aidiyetin “sorumluluk”unun çerçevesini çizme gücüdür. Bu ise kanonun bir toplumdaki/kültürdeki “kuruca rol”ünü resmeder. Kanonun gücünü klasik alması ve kanonik yapının kaynağının klasik olması kanonu donuklaştırır. Bu hâliyle kanonik yapı, dönüştürürken dönüşür. Çünkü klasik olan, bir “metin”dir. Bu ise bizi İstiklâl Marşı ile ilgili kanonik çıkarımlarımızın ilkinde taşır.

İstiklâl Marşı’ndan Kanonik Çıkarımlar

1. İstiklâl Marşı bir klasik olması hasebiyle, ürün değil **metin**dir. Burada ürün-metin ayrımına esas teşkil eden ölçüt ise “yorum”dur. Klasik metinler ortaya çıktıkları zaman-mekânın sınırlayıcılığı ancak metin olabilmeleri sayesinde aşarlar. Çünkü metin (text), bir “örgü” olarak, tamamlanmamışlığa, sürekliliğe vurgusuyla farklı bağlamlara da hitap etme imkânına sahiptir. Bitmemiş, tamamlanmamış, yeni(den) okumalarla yeni yorumlara ulaşılabilir olması, metnin niteliğidir. Bu sayede klasik metinler yeni okumalarla (yorumlarla) aslında yeniden (tekrar tekrar) üretilir. Tatar’ın ifadesiyle “Okuma” asla “ka-

¹² İhsan Fazlıoğlu, “Sonuç ile Süreç Arasında: ‘Gençlik’ Bir Soru mu Bir Yanıt mı?”, *İtibar*, S. 35, Ağustos 2014, s. 35.

rakterlerin deşifresi” değil, klasiklerin anlam dünyasını yeniden keşfetme, bu dünyaya katılma, oyuna dâhil olma eylemidir. Buna göre, “okuma” klasiklerin icrasına (üretilmesine, yayılmasına) imkân sağlar.¹³ Oysaki ürün, tamamlanmış olandır. Yeni(den) okumalara yorum düzeyinde kapalıdır. Üründe anlam nihayete ermiştir. İstiklâl Marşı da burada ifade edildiği üzere bir “metin”dir. Yüz yıldır tekrar tekrar okunan ve bu okuyuşlarda yeni anlamlara ulaşılabilen bir metindir. Burada hemen hatırlatılması gereken ise klasiklerin yeni bağlamlarda yeni anlamlara imkân tanıyan yapısının metnin orijinal anlam dünyası içinde/sınırında olması zorunluluğunun İstiklâl Marşı için de geçerliliğidir. İstiklâl Marşı’nın istiklâl ve istikbâl istencinin Hakk’la çizilmiş çerçevesi ve “gâzi millet”i öne çıkaran aktif öznesi bu anlam sınırına bir örnektir. Tüm bu çerçeveden hareketle İstiklâl Marşı bir metin olarak ise ancak “şiiir formu”nda en mükemmel hâlini almıştır.

2. İstiklâl Marşı’nın biçimsel analizinde ikinci dikkat çekici olan husus onun şiiir formudur. Marşın muhtevası korunarak fakat nesir olarak kaleme alınmış olsaydı, acaba aynı etkiyi uyandırabilir, hatta metin olabilme imkânına kavuşabilir miydi? Bizce bu sorunun cevabı kesin bir hayırdır. Hatta nesir olarak yazılabilmesi de imkânsızdır. Üçlü bir açıklama burada işimizi kolaylayabilir. İlki şiiirin edebî gücüyle ilgilidir ki bu güç, klasik metin olmanın ehemmiyetli bir vasfıdır. Estetiğin ve dil coşkusunun en ziyade tadılabileceği edebî tür şiiirdir. Bu sayede de hem imge zenginliğiyle bir metin olarak yeni okumalara ve yorumlara imkân verir. Hem de yine bu sayede tekrar tekrar okunur, ezberlenir. İkincisi şiiirinin millet terkiibindeki yeridir. Yahya Kemal’in Türk milletinin Anadolu’daki teşekkülüyle Türk şiiirinin teşekkülünün eşzamanlılığına yaptığı vurgu ve hatta Türk şiiirini diğer tüm sanatlarımızdan kıymetli görmesi dikkate değerdir.¹⁴ Üçüncüsü ise şiiirin “şâirin nezdinde dünyaya dönük vehmin varlığını koruduğu temiz bir saha” olmasıyla ve aynı zamanda “mezkûr dünyaya çok ciddi bir itiraz zemini oluşturma imkânına sahip”¹⁵ olabilmesiyle ilişkilidir. Gerçekten de İsmet Özel’in o şairane tespitiyle ifade edecek olursak “Şiiirin ortaya çıkması için yargıya varmayı gerektirecek bir ortamın doğması

¹³ Burhanettin Tatar, “Normatifiğin ve Tarihselliğin Diyalektiği”, s. 37.

¹⁴ Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*; İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2005, s. 31.

¹⁵ Hakkı Özdemir, *Yeni İnsan ve Ulus Oluşumunda Roman Aşkı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 9.

zorunlu”dur. Zira “verilmiş kararların yedeğinde şiir yazılamıyor. Şiirin kendisi bir karar, bir yargı, yargılama olarak beliriyor. Yani şiir bir bilinmezlik durumunun uzantısı değil.”¹⁶ Bu ise İstiklâl Marşı’nın niçin bir kahramanlık marşı olmadığını izah edeceğimiz bir sonraki açıklama çerçevesine bizi taşır.

3. İstiklâl Marşı bir kahramanlık marşı mıdır? Alain Badiou,¹⁷ Fransız İhtilali’yle “bireysel ve aristokratik savaşı” figürü yerine “demokratik ve kolektif asker” figürünün ikame edildiğini söyler. Ona göre 1789’dan 1976’ya (Çin Devrimi) değin tüm kahraman figürlerinin paradigması askerdir. Savaşı figürünün yaratıcı değeri epikte ortaya konurken; asker figürünün yaratıcı değeri romantik ve post-romantik lirik şiirde varlık kazanır. Badiou, bu yeni asker figürüne dair birçok tespitte bulunur: Anonimlik, cesur ölüm, ölümsüzlük vb. Aynı zamanda onun “siyasetin devrimci sekansında asker figürünün paradigmatik bir rol oynadığı”na inancı tamdır. Çünkü “devrimin askeri olmak pek çok kişinin paylaştığı bir inanç”tır. Bu yeni paradigmaya ve değişen tipolojiye uygun olarak birçok kahramanlık şiiri yazılmıştır. Milletlerin din/mezhep değil de ulus merkezli bu yeniden örgütlenme çağında yazılan şiirler (millî marşlar), yeni tip kahramanlık övgüsüyle mümeyyizdir. Şiir burada zaman ve ölümsüzlük arasında bir ilişki kurar ve “kendi devrini aşarak ölümsüzleşen ve yücelen asker”i formüle eder. Sonuçta Badiou, bu yeni asker figürünün kendi sınırlarını aştığını ve bazı ebedi hakikatler ürettiğini, fakat bu yaratma-üretme pratiğinin herhangi bir dinî inanca dayanmaksızın içkin ve kolektif olmaya ve bizzat zamanın içinde kalarak ebedileşmeye çabaladığına hükmeder.

Tüm bu anlatıdan yola çıktığımızda İstiklâl Marşı’nın bir kahramanlık marşı olarak yazılmadığı, bir ulus-devlet şîârı olmadığı, kendisine bir çerçeve çizilecekse eğer hem siyasi hem felsefi/düşünsel yönü olan bir **kurucu metin**, bir manifesto metni olarak tanımlanabileceğidir. Marşın “Kahraman Ordumuza” ithafı ise, ordu-millete (gazi millete) bir göndermedir. Zira İstiklâl Harbi, ordu-millet bütünlüğünün eşsiz bir örneğidir. Bu anlamıyla İstiklâl

¹⁶ <https://www.dunyabizim.com/soylesi/ismet-ozel-verilmis-kararlarin-yedeginde-siir-yazilamiyor-h30689.html>, (15.11.2021)

¹⁷ Alain Badiou, *Yeni Bir Siyaset İçin Felsefe*, çev. Barış Özkul-Erkal Ünal, Encore Yayınları, İstanbul 2013, s. 51-69.

Marşı, bir “millî mutabakat metni”¹⁸ ve bir “fikir metin”dir.¹⁹ Bir ulus övgüsü ya da kahramanlık destanı değildir. Çünkü ortada henüz bu yönde bir siyasi ve askeri başarı yoktur. İstiklâl Harbi’nin en çetin zamanında, belirgin bir siyasi/askeri başarının ufukta görülmediği günlerde kaleme alınmıştır. Fakat bu durum onu sadece “ümit şiiri” olarak ele almaya da engeldir. Muhtevası istiklâlle, vatanla, milletle, dinle o derece doludur ki İstiklâl Marşı sadece yeni duygular yaratmakla kalmaz, bir(çok) fikrin izini sürer, kanonik yapılar kurar. Bu fikrin ve kanonik yapının belki de ilki “millet olma”ya dair olandır.

4. İstiklâl Marşı tüm **milleti tevhit etmenin** şiirsel ifadesidir. Marş üzerine söylenmiş birçok sözde vurgulandığı gibi İstiklâl Marşı, tüm farklılıklarına rağmen “bir olma”nın, “anlamdaş olma”nın, ya da millet olmayı buna işaretlerle ele almanın metnidir. Tatar’ın belirttiği gibi “bir eseri klasik olarak yorumlamaya başlamak, onun kendi içinde bir gerçeği barındırdığını yani tarihsel ya da psikolojik arka planına indirgenemeyecek bir özel anlam dünyasını yorumcunun önünde açabildiğini kabullenmek demektir.”²⁰ İstiklâl Marşı’nın kendi içinde barındırdığı öncelikli hakikat imgesi ise bize göre tam da budur: Milleti tevhit etmek. Millet olmak, idari/hukuksal ya da bir takım ideolojik aygıtlarla gerçekleştirilebilir bir birliktelik değildir. Dayanak noktası etnik/kavmî ya da birlikte yaşama iradesi de değildir. Ortak bir varlık duyusu, ortak bir idraktır. Metin bu anlamıyla bir dayatmayla değil gönül temelli bir birlikteliğe esas alır. Tabi ki bu esasın koruyucusu dindir. Ancak Hakk’a taparak millet tüm farklılığı ve çeşitliliğiyle bir (tevhit) olabilir ve yine ancak Hakk’a taparak milletin istiklâli ve istikbâli hak olur.

¹⁸ “Millî Mutabakat Metni” ifadesi İsmet Özel’den iktibas edilmiştir. Özel bir panelde konuyla ilgili şu tespitte bulunur: “İstiklâl Marşımız bizim millî mutabakat metnimizdir. Biz İstiklâl Marşı sebebiyle ne konuda anlaştığımızı hem kendimize hem bütün dünyaya beyan ediyoruz. Biz Türk milleti olarak nereden hareket ettik, nerede durduk, nereye hedefliyoruz? Bunları biz İstiklâl Marşı’ndan öğreniyoruz. Başka hiçbir metin bunları bize söylemiyor.” “Tarihte İstiklâl Marşı’nın Yeri” Panelinin Tam Metni, <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=1063&IcerikId=1251&PageId=1>, (06.02.2022)

¹⁹ “Fikir metin” ifadesi İsmail Kara’ya aittir. Kara, *Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklâl Marşı* başlıklı eserinde, İstiklâl Marşı’nı “hem hissiyatı ve lirizmi yüksek azametli bir şiir hem de dönemin ana temayüllerini veren, problemlerini tartışan, güçlü bir toplumsal karşılığa sahip mühim bir ‘fikir metin’” olarak tanımlar. Eserde İstiklâl Marşı’nın düşünce yapısı ve ana kavramları “İstiklâl, Millet, Din, Vatan, Medeniyet ve Ümit” altı başlığı altında ele alınmıştır.

²⁰ Burhanettin Tatar, “Normatifliğin ve Tarihselliğin Diyalektiği”, s. 37.

5. Millet ve milletin istiklâl ve istikbâlini Hakk (İslam) üzerinden tanımlayan Mehmed Âkif, buradan hareketle İstiklâl Marşı'nda bizi kanonik bir çıkarıma daha ulaştırır: **Dost-düşman tanımlamasını** din/milliyet üzerinden değil hak/zulüm üzerinden ele alma. Öncelikle şunu hatırlatmakta yarar var: İbrahim Kalın'ın da haklı olarak gösterdiği üzere “klasikleri okumak, bize doğru soruları (yeniden) sorma konusunda önemli bir rehberlik yapabilir.”²¹ Çünkü klasiklerden kanonik unsurların çıkarımında asıl olan hazır-cevaplar değil klasiklerin hangi klasik soruları sorduklarıdır. O hâlde İstiklâl Marşı için şu soruyu sorabiliriz: Din/milletin düşmanı kim? İngiliz/Yunan/Ermeni gibi kavmiyetler mi, Hristiyan/Yahudi-Protestan/Gregoryen gibi din-mezhepler mi? Bir milletin istiklâl ve istikbâl mücadelesinin karşıtı kim(ler)dir? İstiklâl Marşı bu sınırı çok net biçimde çizer ve düşmanı adaletsizlik/zulüm olarak belirler. Bu belirlenim bir taraftan bir önceki maddede ele alınan millet olmaya atıfken diğer taraftan da bir sonraki maddede göstereceğimiz üzere doğru bir medeniyet kavrayışına da imkân verir.

6. “Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar; Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var. Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir îmânı boğar, ‘Medeniyet!’ dediğin tek dişi kalmış canavar?” İstiklâl Marşı'nın dördüncü kıtasındaki bu **medeniyet kavrayışı**, klasiğin orijinal sınırları içerisinde yeni okumalara/analamlara imkân veren doğasıyla birlikte düşünüldüğünde bize ne söyler? “Çelik zırhlı duvar” ve “tek dişi kalmış canavar” olarak medeniyet (Batı medeniyeti) kavrayışı, Batı'daki bu büyük dönüşümün hem oluşum hem de sonuçları itibarıyla yerindedir. Çünkü ortada insanlığın tüm birikimini ve toplumlararası ilişkileri yok sayarak “ben-merkezci” bir tavra mahkûm eden, kolonyal ilişkilerin kendi gelişimi üzerindeki devâsa etkisini görmezden gelen ve elde ettiği üstünlükle birlikte yeni yaşam tarzını tek taraflı/hegemonik olarak dayatan bir Batı medeniyeti vardır. İstiklâl Marşı, medeniyetin bu insanlığından ve insanlık tarihinden arındırılmış hâline ve salt bilim/teknik'e indirilmiş, had tanımlılığına karşı doğru bir medeniyet tasavvuruna işaret etmektedir. Bu, aynı zamanda da “bilimini, tekniğini alalım ama kültürünü, yaşam tarzını değil”

²¹ İbrahim Kalın, “Bir Klasik, Nasıl Klasik Olur? Klasiklerin Anlam ve İşlevi Üzerine”, *Medeniyet ve Klasik-Uluslararası Klasiği Yeniden Düşünmek Sempozyumu* (8-10 Ekim 2004 İstanbul BSV), Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s. 52.

diyen teze (kültür-uygarlık tezine) karşı da Batı'yı bir bütün olarak kavrayışın haklı haykırışıdır. İstiklâl Marşı'nın bu kavrayışı ile işaret ettiği doğru medeniyet tasavvuru ise “iman dolu göğsüm” ifadesinde açığa çıkan İslam'la ikame edilmiş “ontolojik güvenlik”e yaptığı vurgudur. Batı'nın epistemoloji (bilim/teknik) üzerine kurulu medeniyeti, hem insanı hem de medeniyetin var-olma ve yaşama mekânı olarak şehri, derin bir emniyetsizliğe mahkûm etmektedir. Emniyetsizlik ise yeni epistemik güvenlik araçlarıyla giderilmeye çalışılmakta, hâliyle bu döngüden çıkılamamaktadır. Bu çark ancak “iman dolu bir göğüs”-le kırılabilir. Ezcümle medeniyeti insanlığın kemâlâtının bir merhalesi olarak ele alacaksak eğer, İstiklâl Marşı'nın bize söylediği şey bunun ancak İslam'la mümkünlüğüdür.

7. İstiklâl Marşı ile ilgili bu yazıdaki son kanonik çıkarım ise **küreselleşme ve millî devlerin akabeti** üzerinedir. Zygmunt Bauman bir söyleşisinde ulus-devleti, ekonomik yönetimi, siyasî otoriteyi ve kültürel hegemonyayı birleştiren bir kurum olarak tanımladıktan sonra ulus-devletlerin küreselleşme süreciyle birlikte aldıkları yeni biçimleri sorgular. Ona göre;

“[g]ünümüzde ekonomik küreselleşmesinden dolayı ekonominin dümeni ulus-devletten uzaklaşmaktadır ve ulus-devlet, artık kendi kendisine yetebilen ekonomik bir sistem değildir. Kültürel hegemonya ise devletten aşağıya doğru kaymaktadır: Bu hareket, ekonomi gibi yukarıya doğru değil; sosyal hareketler, topluluklar, etnik gruplar yönünde aşağı doğrudur. Ulus-devletten geriye kalan, ekonomik yönetim ve kültürel hegemonyaca desteklenmeyen saf siyasî otoritedir.”²²

Bauman, bu çıkarımdan hareketle ulus-devletlerin sonuna yaklaşıldığını tespit eder. Gerçekten de günümüzde millî-devletler sadece ekonomi yönetimlerini (ekonomik bağımsızlıklarını) değil millet olma imkânlarını da (yerel aidiyetler/kabilecilik ve dünya vatandaşlığı sarkacında) hızla kaybetmektedirler. Siyasî otoriteler ise böylesi bir güç kaybı karşısında meşruluk arayışı yerine otoritelerini sağlamlaştıracak kültürel iktidar arayışlarına girişmektedirler. İstik-

²² Zygmunt Bauman, “Modernite, Postmodernite ve Etik”, çev. A. Yıldız, (Cantell-Pedersen ile Söyleşi), *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 3. bs., S. 6 (19), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011.

lâl Marşı, böylesi bir bağlamda hem kendisini hem de kendisiyle birlikte klasik olanın ve kanonik yapının önem ve gerekliliğini hatırlatmaktadır. Zira Fazlıoğlu'nun da belirttiği üzere kanonik olanın aktarımı temsiller üzerinden yürür; temsiller ise tekrar edilerek aktarılır. Kanonik yapının yokluğunda ise tanımlama sorunu, tekrarlanabilirliğin ve paylaşılabilirliğin azalışı sorunları ortaya çıkar.²³ Ancak İstiklâl Marşı gibi meşruluk temeline bina edilmiş temsiller ve bu temsillerin hakiki manada anlamı açığa çıkarılarak bu sorunun üstesinden gelinir. Bu hâliyle İstiklâl Marşı, diğer milletler için de bir “çağrı”dır. Hem millet olmanın imkânını hem de milletin istiklâl ve istikbâlinin güvencesini göstererek, günümüz neo-liberal düzenine karşı bir “uyarıcı çağrı”dır. Fakat dikkat edilmesi gereken husus, İstiklâl Marşı'nı popülist söylem ve güncel-politik tartışmaların bir-tarafı kılmadan, sahici olarak ele almaktır.

Sonuç Yerine

Sonuç olarak İstiklâl Marşı'nın günümüz tarihsel/toplumsal bağlamında yeniden bir okumayla onun orijinal anlam dünyasından çıkarımlarımız şu şekilde sıralanabilir: İstiklâl Marşı, kendisi anlaşılmadan geçmiş ve bugünü anlamının imkânsız olduğu bir *kurucu metin*dir. İstiklâl Marşı, milleti tüm farklılığıyla bir arada tutan bir *mutabakat metin*dir. İstiklâl Marşı, yeniden okundukça zenginliği açığa çıkan bir *fikir metin*dir. İstiklâl Marşı, milletin istiklâl ve istikbâlini hem siyasi ve hem felsefi bir tarzda ortaya koyan bir *manifesto metin*dir. İstiklâl Marşı, tüm bu metinlerin her kelimesine sindiği gibi bir *dinî metin*dir. İstiklâl Marşı, tüm bu metinlerin kendilerini ancak bu formda açığa çıkarabildiği bir şiir metindir.

O hâlde sonsöz yine şairin olsun: “Korkma.”

²³ İhsan Fazlıoğlu, “Sonuç ile Süreç Arasında: ‘Gençlik’ Bir Soru mu Bir Yanıt mı?”, s. 36-37.

Kaynakça

- “Tarihte *İstiklâl Marşı'nın Yeri* Panelinin Tam Metni”, <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=1063&IcerikId=1251&PageId=1> (06.02.2022)
- Badiou, Alain, *Yeni Bir Siyaset İçin Felsefe*, çev. Barış Özkul-Erkal Ünal, Encore Yayınları, İstanbul 2013.
- Bauman, Zygmunt, “Modernite, Postmodernite ve Etik”, çev. A. Yıldız, (Cantell-Pedersen ile Söyleşi), *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 3. bs., S. 6 (19), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011, s. 53-63.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2005.
- Bloom, Harold, *Batı Kanonu*, çev. Çiğdem Pala Mull, İthaki Yayınları, İstanbul 2014.
- Calvino, İtalo, *Klasikleri Niçin Okumalı?*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.
- Dellaloğlu, Besim, *Poetik ve Politik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.
- Doğan, D. Mehmet, *İstiklâl Marşı Bin Yılın Destanı*, Yazar Yayınları, İstanbul 2021.
- Fazlıoğlu, İhsan, “Sonuç ile Süreç Arasında: ‘Gençlik’ Bir Soru mu Bir Yanıt mı?”, *İtibar*, S. 35, Ağustos 2014, s. 32-39.
- <https://www.dunyabizim.com/soylesi/ismet-ozel-verilmis-kararlarin-yedeginde-siir-yazilamiyor-h30689.html> (15.11.2021)
- Kalın, İbrahim, “Bir Klasik, Nasıl Klasik Olur? Klasiklerin Anlam ve İşlevi Üzerine”, *Medeniyet ve Klasik-Uluslararası Klasikliği Yeniden Düşünmek Sempozyumu* (8-10 Ekim 2004 İstanbul BSV), Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s. 47-54.
- Kara, İsmail, *Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklâl Marşı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Özdemir, Hakkı, *Yeni İnsan ve Ulus Oluşumunda Roman Aşk*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Özel, Mustafa, “Klasikliği Yeniden Düşünmek Sempozyumu Açılış Konuşması”, *Medeniyet ve Klasik-Uluslararası Klasikliği Yeniden Düşünmek Sempozyumu* (8-10 Ekim 2004 İstanbul BSV), Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s. VII-X.
- Tatar, Burhanettin, “Normatifliğin ve Tarihselliğin Diyalektiği”, *Medeniyet ve Klasik-Uluslararası Klasikliği Yeniden Düşünmek Sempozyumu* (8-10 Ekim 2004 İstanbul BSV), Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s. 35-45.

III. Oturum Bildirileri
Oturum Adı:
Mehmed Âkif Ersoy ve Dönemi

Oturum Başkanı:
Prof. Dr. Mucize ÜNLÜ

Birinci Meclis Öncesi ve Sonrasında Mehmed Âkif
Prof. Dr. Hasan BABACAN

İslamcılık/Ümmetçilik/Hürriyet ve Mehmed Âkif:
Tarih Perspektifinden Bir Tahlil Denemesi
Prof. Dr. Rıza KARAGÖZ

Cumhuriyet Döneminde Âkif
Prof. Dr. Zafer GÖLEN

Birinci Meclis Öncesi ve Sonrasında Mehmed Âkif

Hasan Babacan

Prof. Dr.,

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
drhasanbabacan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5793-083X

Giriş

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı öncesinde çeşitli ittifak arayışlarına girmiş, ancak İngiliz, Fransız ve Ruslardan olumlu bir cevap alamamıştı. Bunun üzerine, 4 Ağustos 1914 tarihinde yapılan ittifak sonucunda Almanlarla birlikte çeşitli cephelerde İngiliz, Fransız ve Ruslarla savaşmaya başlamıştı.

Dünyanın dört bir yanında çeşitli cephelerde kanlı bir şekilde devam eden muharebelerde, özellikle de itilaf devletleri, sömürgelerinden getirdikleri çeşitli dil, din ve ırktan askerleri cephelerde ön saflara sürüyorlardı. İngilizler ve Fransızlar, Afrika ve Asya'dan getirdikleri, kolordular oluşturdukları askerler içerisinde Müslümanlar da vardı. Hatta Ruslar bile yönetimlerindeki Türklerden, Müslüman Kafkas kavimlerinden birlikler oluşturmuşlardı. Özellikle İngilizler sömürgelerindeki Müslüman askerleri ölümle tehdit ederek onlara; "Almanlar halifenizi esir aldılar. Biz de onu kurtarmaya çalışıyoruz. Siz de des-

tek olun sevap kazanın” diyerek aldatıyorlar ve cehaletlerinden de istifade ederek onları cephelerde ön saflara sürüyorlardı. Bu düşüncelerle Müslüman askerler de canla başla savaşıyorlardı. Bu durum Almanları oldukça düşündürüyordu. Almanlar, çeşitli cephelerde İngilizler adına ön saflarda çarpışan ve esir ettikleri Müslüman askerleri esir alarak, onlar için oluşturdukları kamplarda toplamaya başladılar. Daha savaşın başlarında ele geçirdikleri yaklaşık yüz bin Müslüman esiri Berlin’in varoşlarından olan Vunsdorf’ta oluşturdukları bir kampta toplamışlardı.¹

Bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı o güne kadar dünyanın gördüğü en önemli propaganda savaşıydı. Almanlar, bu büyük savaşta hem müttefikleri olan Osmanlı Devleti’ne hoş görünmek hem de düşmanlarından ele geçirdikleri esirler üzerinde yaptıkları propagandalar aracılığıyla onları cephelerde zayıf düşürmeyi planlamışlardı. Bu maksatla Almanlar, ele geçirdikleri Müslüman esirleri diğer Avrupalı Hıristiyan esirlerden ayrı tutuyorlardı. Onlara ibadetlerini daha rahat yapabilmeleri için bu esir kamplarında prefabrik hatta minaresi olan bir cami bile yapmışlardı. Kamplarda onlara karşı hoş görünmek ve propagandalarının bir parçası olarak Arapça, Rusça ve Urduca gazete yayımlamalarına bile izin verdiler. Almanlar bu durumla ilgili olarak Osmanlı yönetimini uyarma ihtiyacı duydular. Bunu Müslüman askerlerin, halifenin devleti olan Osmanlı ve müttefiklerine karşı nasıl savaştıklarını anlamadıkları için yapıyorlardı.

Almanlar, Müslüman esirlere böyle sempatik davranarak hem bu Müslümanların hem de Osmanlı’nın İngiliz ve Fransızlara karşı düşmanlıklarının pekişmesini sağlamayı amaçlıyorlardı. Hatta bu Müslüman esirlerden bir kısmını İstanbul’a göndererek onlara Halife’nin yaşadığı şehri gezdirmek, tanıtmak ve gördükleri iyi muameleyi ailelerine mektuplar yazarak bildirmelerini sağlıyordu. Böylece hem Müslüman askerlerin Osmanlı’ya sempatilerini artırmak, hem de Alman yönetimine sıcak bakmalarını sağlamak niyetindeydiler. Aynı zamanda ailelerine yazdıkları mektuplarla, İngiliz ve Fransızların elinde bulunan ailelerinin bu devletlere karşı tutumlarının değişmesini amaçlıyorlardı.²

¹ Mehmet Silay, *Seyyâh-ı Beyâbân Mehmed Âkif*, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2009, s. 59.

² Mülazım Mehmet Sinan, *Harp Hatıralarım Çanakkale-İrak-Kafkas Cephesi*, Yayına Hazırlayanlar: Hasan Babacan-Servet Avşar-Muharrem Bayar, Ankara 1998, s. 46-50.

Osmanlı Devleti zaten ittifak antlaşmasının ardından cihat ilan ettiği için propaganda amaçlı girişimlere derhâl başlamıştı. Teşkilat-ı Mahsusa, İslam âleminin yaygın olarak kullandığı dillerden Arapça, Urduca, Malayca, Hintçe ve bütün uzak Asya dil ve şivelerinde bildiriler bastırarak bunları Alman uçaklarıyla cephelere atmışlardı. Ayrıca bu beyannameler havadan olduğu gibi karadan da Müslümanların yaşadığı yerlere ulaştırılarak itilaf devletlerinin propagandaları etkisiz hâle getirilmeye çalışılmıştır.³

1. Mehmed Âkif'in Almanya'ya Çağırılması

Almanlar, ele geçirdikleri Müslüman esirlere benliklerini hatırlatmak, farkında olmadan hizmet ettikleri İngilizlerden ayırmak ve bilinçlendirmek için onlara hitap edebilecek Arapça bilen güvenilir, bilgili ehil kimseleri tespit etmek amacıyla gizli servisi harekete geçirmişlerdi. Bu hususta Osmanlı Devleti'nde ayrıntılı bir araştırma yapmışlardı.

Alman istihbarat servisi, yaptığı araştırma ve çalışmalar sonucunda bu görev için Mehmed Âkif ile Şeyh Salih Tunusî'nin en uygun adaylar olduğu kararına varmıştı. Özellikle Mehmed Âkif'i, *Sırat-ı Müstakim*'deki yazılarından ve şiirlerinden dolayı İslam birliği fikrinin ateşli savunucusu olmasından dolayı, bütün İslam âlemi tanıyordu. Bu iki isim Alman imparatoruna bildirilmişti. İmparator da amaçlarına uygun bu iki güçlü şahsiyeti Alman devletinin özel misafiri olarak Berlin genel karargâhına davet etmişti. Bu davetiye için Osmanlı Harbiye Nezareti'ne bir yazı yazılmıştı. Harbiye Nazırı ve Başkomutan Enver Paşa, davetlilerin isimlerini görünce oldukça şaşırmış, kurmaylarına "Alman İmparatoru bizim şair Mehmed Âkif Bey'i nerden tanıyor?" sorusunu yöneltmek ihtiyacı duymuştu. Aslında Âkif, son dönem tarihimizin en önemli yenilgilerinden biri olan Balkan Muharebelerinin ardından Türk milletinin üzerine çöken karamsar havaya rağmen her fırsatta yazdığı şiirleri ve konuşmalarıyla insanlara moral veriyor, yazdıkları dilden dile dolaşıyordu.⁴

Bu tür propaganda faaliyetleri Osmanlı Devleti'nde de Teşkilat-ı Mahsusa tarafından yürütülüyor, zaten İttihat Terakki üyesi olan Mehmed Âkif de, bu

³ Mehmet Sılay, *Seyyâh-ı Beyâbân Mehmed Âkif*, s. 60.

⁴ Mehmet Sılay, *Seyyâh-ı Beyâbân Mehmed Âkif*, s. 61.

çerçevede çeşitli faaliyetleri Teşkilat-1 Mahsusa'nın bilgisi dâhilinde gerçekleştiriyordu. Teşkilat-1 Mahsusa'nın başında bulunan Eşref Sencer Kuşçubaşı da Berlin seyahati öncesinde Âkif'le görüşmelerde bulunuyor, hazırlıkları konusunda yardımcı oluyordu.⁵

2. Berlin'e Yolculuk

Mehmed Âkif ve arkadaşlarının yaptığı hazırlıkların ardından heyet, 1914 yılı Aralık ayında Sirkeci'den Berlin'e hareket etti. Mehmed Âkif ve yol arkadaşı Şeyh Salih Tunusî'ye bu yolculuklarında, Almancası iyi olan bir Osmanlı kurmay subayı ve Türkçesi iyi olan bir Alman askeri ataşesi eşlik ediyorlardı. Ayrıca bir askerî tim de yol boyunca güvenliklerini sağlamak için görevlendirilmişti. Çünkü hem tren yolu üzerindeki Balkanlar güvenli değildi hem de bu ekibin yolculuğunun gizliliği esastı.

Yolculuğun ardından, Mehmed Âkif ve Şeyh Tunusî, Almanya'da üst düzey diplomatik bir törenle karşılanmışlar ve imparator Wilhelm tarafından kabul edilmişlerdi. Ayrıca dönemin Alman Genel Kurmay Başkanı Feld Mareşal Hindenburg tarafından önemli misafir sıfatıyla kabul edilmiş ve ağırlanmışlardı.

Mehmed Âkif ve arkadaşları Alman Devleti'nin özel davetlisi oldukları için Berlin'in hatta o dönemde Avrupa'nın en lüks oteli olarak kabul edilen Adion Oteli'ne götürülmüşlerdi. Ancak, bu lüks ve ihtişam Mehmed Âkif'in hiç hoşuna gitmemişti. Bu durum Âkif'i çok derinden sarsmıştı. "Ben burada kalamam, lütfen beni daha mütevazı bir yere götürün" demiş, Alman yetkililerin bütün ısrarlarına rağmen Âkif burada kalmamıştı. Bu ısrarının sebebi Mehmed Âkif'e sorulduğunda: "Benim burada kendilerini temsil ettiğim Mehmetçikler, şimdi dünyanın dört bir yanında, hatta Çanakkale'de ot sap, börtü böcek yiyorlar, taşa toprakta yatıyorlar. Böyle bir durumda, ben bu şatafatlı otelde nasıl yatabilirim? Bu lüks, ihtişam bana batar, beni rahatsız eder; ben burada ne yatıp uyuyabilirim ne de yiyip içebilirim." demişti. Bunun üzerine Almanlar da ısrarlarından vazgeçerek Âkif'i daha mütevazı bir otele götürmek zorunda kalmışlardı.

⁵ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 55.

3. Berlin’de

Âkif, Berlin’e gelişinin ikinci gününde Müslüman esirlerin toplandığı Vundorf kampına gitti. Burada esirler için yapılmış olan camide Müslüman gençlerle ayrı ayrı görüşmeye başladı. Esirler onun anlattıklarını can kulağıyla dinliyor, sorularına aldıkları cevaplarla da İngilizler tarafından nasıl kandırıldıklarını anlamaya çalışıyorlardı.

Mehmed Âkif ile Şeyh Salih Tunusî Almanyada görevli olarak buldukları üç ay içinde Prusyadan Alsas-Loren sınırlarına kadar en sıcak çarpışmaların yaşandığı cephelerde gece gündüz dolaşmışlardı. Buralarda Alman ordularının karşısında Fransızlar adına ön saflarda çarpışan askerlerin daha çok Müslüman asıllı sömürge askerleri olduklarını görmüşlerdi.

Âkif kendisine verilen büyük megafonlarla Arapça ve Farsça konuşarak cephe önlerindeki Müslüman askerleri uyarmaya çalışıyordu. Aynı anda bu konuşmaları Urduca ve Hintçeye çevriliyordu. Bu canlı konuşmalar Fransız mevzilerinden rahatlıkla dinlenebiliyordu. Mehmed Âkif’in ve Salih Tunusî’nin cephede yaptığı bu konuşmalar çok etkili oluyordu. Bu konuşmaların etkisiyle bazı cephelerde Müslüman askerler silahlarını Fransız ve İngiliz subaylarına çevirmiş, fırsatını bulanlar da firar etmişlerdi. Hatta bazı bölgelerde ellerinde beyaz bayraklarla gruplar hâlinde Almanlara iltica ediyorlardı. Moralleri bozan bu gibi olaylardan sonra İngiliz ve Fransızlar, Müslüman askerleri geri hizmetlere çekip ön saflara kendi askerlerini çekmek zorunda kalmışlardı.

Âkif, Almanların Müslüman esirler için inşa ettikleri camide heyecanlı vaazlar verdi. Onlara hitaben yaptığı konuşmalar o dönemin şartlarına göre plaklara alınmış, diğer yerlerdeki esirlere dinletilmişti. Plaklara kaydedilen bu vaazlar, Müslüman askerlerin bulunduğu cephelerde hoparlörlerle tekrar tekrar yayımlanmıştı. Bu hitabeleri dinleyen çok sayıda Müslüman askerinin ilk fırsatta saf değiştirdikleri görülüyordu.⁶ Cemal Kutay, Âkif’in kendisine verilen vazifeyi parlak bir şekilde yerine getirdiğini, hatta hitabelerin Almancaya çevrilerek gazetelerde yayımlandığını söylüyor ve şöyle devam ediyordu: “Âkif, seyahatinin daha çok devam etmesi yolundaki ricalara rağmen, Şeyh Salih Tunusî’ye söylediği gibi, ezan sesinin hasretini çekiyordu. Sadece bu da değil,

⁶ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 55.

Almanya onun hassas kalbinde kendi yurdunun sahibi olmadığı medeniyetin hasretinin acısını, ifasız yara hâlinde ayaklandırmıştı.”⁷ Alman istihbaratı, cep- helerde meydana gelen bu olağan dışı değişiklikleri günü gününe takip ediyor, Mehmed Âkif ve Salih Tunus’un bu yöndeki çalışmalarından memnun ol- duklarını yetkililere bildiriyorlardı.⁸

Mehmed Âkif, cephe gerisine döndüğünde de Almanya’da köy, kasaba, büyük şehirlere kadar gezerek Alman halkını tanımak, sosyal hayatını anla- mak suretiyle iş disiplini kavramaya çalışmıştı. Gezdiği yerlerde fabrikaları ziyaret ediyor, hastaneler, spor salonlarını dolaşmayı ihmal etmiyordu. Amacı Almanya’yı daha iyi ve yakından tanımak olan Âkif, her fırsatta Batı’nın ulaştığı bilim ve teknik düzeyinin üstünlüğüne hayranlığını belirtmiş, ancak fikir ve ahlâk yönünden Batı medeniyetinin önemli ölçüde eleştirilecek yönleri ol- duğunu aktarmıştı.

Âkif, Berlin’e gidişinin daha üçüncü gününde, Osmanlı ordusunun silah ve teçhizat ihtiyacının karşılanması amacıyla görevli olarak Berlin’e gitmiş olan Askerî Ataşe Binbaşı Ömer Lütfi Bey’le tanışmıştı. Âkif, onunla Berlin’de ve diğer şehirlerde dolaşma imkânı bulmuş, onun Almanca bilgisinden istifade etmeye çalışmıştı. Sohbetlerinin çoğu Çanakkale muharebeleri üzerine geli- şiyordu.⁹

Âkif, Berlin gezisi sırasında gözlediklerini “Berlin Hatıraları” isimli şiir- rinde anlatır. Mart 1915’te yazdığı bu şiir Âkif’in en uzun şiirlerinden biridir. Bu şiirde Berlin’de ve İstanbul’da gözlediklerinin bir karşılaştırmasını yapar. Berlin’de ve İstanbul’da otelleri, trenleri, sokakları karşılıklı olarak aktarır. Ak- tardıkları çoğu kere basit gözlemler değil, o gözlemlerde görünen dünya gö- rüşü ve hayat felsefesidir.¹⁰ Nitekim şiirinin bir yerinde Tevfik Fikret’in 1905 yılında yazmış olduğu “Tarih-i Kadim” şiirine cevap vererek on yıldır sakladığı kızgınlığını açığa vurmuştu.¹¹ Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında düşman

⁷ Cemal Kutay, *Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa*, Ercan Matbaası, İstanbul 1964, s. 78.

⁸ Mehmet Sılay, *Seyyâh-ı Beyâbân Mehmed Âkif*, s. 63-64.

⁹ Mehmet Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romantı Mehmed Âkif*, Yayına Haz. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Atlas Kitap, 3. bs., Ankara 2006, s. 207.

¹⁰ *Mehmed Âkif Ersoy Yaşamı-Sanatı-Yapıtları*, haz. İsmail Yerguz, Engin Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 69-75.

¹¹ Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif Ersoy (Hayatı ve Eserleri)*, Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 77.

ordularının işgal ettiği Türk topraklarında halka yaptıkları zulmü görünce Batı'nın bu vahşetini en ağır dille eleştirmiş ve Batı'yı medeniyetin beşiği gibi görenlere en sert lisan ile hücum etmişti.

Âkif, gerçekten uzak görüşlü idi. Berlin'de işi bitip İstanbul'a döndüğü zaman karşılaştığı arkadaşlarının hepsi ona Almanya'yı ve orada gördüklerini soruyorlardı. Her birine Almanya'nın gördüğü bir tarafını anlatıyordu. Bir gün arkadaşlarından birine; "Berlin'de karşıma hep Yahudiler çıktı. Banka, borsa, kitap, musiki her şey Yahudilerin elinde. Vesikasız ekmek, tereyağı da öyle. Korkarım, bu memleket bir gün onlardan hesap soracak!"¹² demişti.

Mehmed Âkif, Berlin seyahatinden oldukça etkilenmiş ve bu duygu ve düşüncelerini mısralara dökmüştür. Dolayısıyla "Berlin Hatıraları" *Safahat*'ın en uzun şiiridir. Âkif, bu gezisinde Almanların azim ve gayretine hayran kalmıştır. Ona göre Alman medeniyeti millî birliğin bir eseri idi, fakat İslam dünyasında bu haslet kaybedilmişti.

Âkif'in Berlin'de bulunduğu günlerde Çanakkale Muharebeleri en şiddetle devam etmektedir. O, bir taraftan buradaki resmî görevini en iyi şekilde devam ettirirken, diğer yandan da aklı hep Çanakkale'de ve Türk askerindedir. Çanakkale'de verilen mücadele Türk'ün ateşle imtihanıdır. Mehmed Âkif, milletin bu imtihandan alını açık çıkacağından kesinlikle emindir. Çünkü takip edilen yol hak yoldur ve önemli olan bu yolda hiçbir tereddüt göstermeden yürümektir. Bunu şu mısralarıyla dile getirmektedir:

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!

Âkif, savaşın meydana getirdiği şiddet, zulüm ve haksızlığı değişik bakış açılarıyla değerlendiriyor, "Berlin Hatıraları"nda kendi dinî ve millî perspektifinden, zulme uğrayanın dinine, milliyetine ve cinsiyetine bakmadan meseleyi evrensel boyutlarda, zalim ile mazlum arasında cereyan eden bir mücadele şeklinde görüyor ve bütün mazlum insanları zulme karşı birleşmeye, ortak

¹² M. Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romanı Mehmed Âkif*, s. 222.

tavır takınmaya ve tek vücut olmaya davet ediyordu. Bir Alman annesine söylediği şu sözler bu hususu daha iyi anlatmaktadır:

Değil mi, bir anasın sen? Değil mi Almansın?
O hâlde fikir ile vicdana sahip insansın.
O hâlde “Aşyalıdır, ırkı başkadır...” diyerek,
Benât-ı cinsin olan ümmehâtı incitecek
Yabancı tavrı yakışmaz senin faziletine.

Mehmed Âkif, bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, insanların aralarındaki din ve milliyet farklılıklarına bir hâle getirmeden de “müşterek bir vicdan”ın sesine kulak vererek birçok noktada birleşebileceklerine inanıyordu. Ancak her nedense 350 milyonluk İslam âleminin kendisine uygulanan zulüm karşısında Avrupa'nın vicdan sesine hiçbir zaman şahit olmadığını belirtiyor ve şöyle diyor:

Onun netice-i ikazıdır ki “Avrupalı”
Denince ruhu sağır, kalbi his için kapalı,
Müebbeden bize düşman bir ümmet anladık.

Mehmed Âkif'in “Berlin Hatıraları”nda üzerinde önemle durduğu bir konu da Almanyada karşılaştığı realitedir. Âkif, Alman milletinin el ele vererek gelişme yolunda gerçekleştirdiği ilerleme karşısında hayranlığını gizlemekte ve bunu takdirle karşılamaktaydı:

Nüfusunuz iki kat arttı, ilminiz on kat;
Uçurdunuz yürüyen fenne taktınız da kanat.¹³

Âkif, Almanların ilim ve teknolojiye bu derece ilerlemiş olmalarının sırrını, onların eğitimi -kendi deyimiyle- “umumun müşterek gıdası” hâline getirmiş olmalarında görüyordu. Eğitim öğretimin bu anlamda yaygınlaştırıl-

¹³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Hazırlayanlar: Faruk Huyugüzel-Rıza Bağcı-Fazıl Gökçek, Feza Gazetecilik, İstanbul, s. 647.

masında aydınların ve halkın kendilerine düşeni tam anlamıyla yerine getirdiklerine dikkati çekiyor ve bu durumu şu sözleriyle ifade ediyordu:

Havassınız yazarken âvamınız okudu,
Yazanların da okutmaktı, çünkü maksûdu.¹⁴

Âkif, Alman aydınınının halkına karşı her zaman vefa duygularıyla dolu olduğunu ve onun, hangi seviyede olursa olsun, halkını unutmadığını ve ona karşı kibirlenmediğini ima ederken, bunu aydın-halk kaynaşmasının da başlıca sırrı olarak kabul ediyordu. “Berlin Hatıraları”nda zaman zaman Almanlarla aramızda birtakım karşılaştırmalar da yapıyordu. Almanlardaki birlik ve beraberlik ruhundan söz ederken, bir yerde sözü kendimize getiriyor ve Almanlara hitapla şunları söylüyordu:

Bizim düşünceler amma sizinki aksi!
Demin beraber iken şimdi ayrılır hepsi!

Mehmed Âkif, bir toplumun yekvücut olmasında veya çözülmesinde eğitimin büyük rol oynadığına inanıyordu. Eğitimin beşikten mezara kadar devam eden bir faaliyet olduğuna dikkati çekerek, her seviyedeki eğitimde birlik ve ahenk, milli birliğin ve müşterek vicdanın sağlanmasına hizmet edeceğini belirtiyordu. Bu konuda Almanlarla Türkleri şu mısralarla karşılaştırıyordu:

Sizin işittiğiniz bir terane, bir perde
Beşikte, sonra eşiklerde, sonra mektepte.
Hulâsa her çatının altı aynı sesle dolu.
Bütün şüûnu bir ahenge rapteden bu yolu
Tutunca, gitgide mekteple, kışla, fabrika, fen
Seçilmez oldu, hakikat, harim-i aileden.

¹⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 646.

Aslında bizdeki durum tam tersine idi. Bunu da şu sözleriyle ifade ediyordu:

Beşikte her biriniz bir teranedir iştir,
Ki bestekârı tabiat değil de an'anedir.
Evet, bu an'anenin tellerinde mazimiz
Terennüm etse o parlak sesiyle raziyiz.¹⁵

Mehmed Âkif'in Teşkilat-ı Mahsusa adına yaptığı bir başka önemli görevi de Necid seyahatidir. Şerif Hüseyin'in kendisini "Arap Memleketleri Kralı" olarak ilan etmesi üzerine İngilizler ve müttefikleri kendisini yalnızca Hicaz kralı olarak tanımışlar (3 Ocak 1917) ancak Necid Kralı İbn-i Reşid, Şerif Hüseyin kuvvetlerine katılmayı reddetmiş ve Osmanlı'ya bağlılığını açıklamıştı. Mehmed Âkif'in görevi ise İbn-i Reşid ile bazı siyasi meseleleri değerlendirmektir.¹⁶ Bu seyahatte Tunuslu Şeyh Salih, Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Eşref Sencer Bey, Enver Paşa'nın başyaveri Mümtaz Bey'ler de bulunuyordu.¹⁷ İslam Birliği idealini yüreğinde yaşayan, yaşatan Âkif açısından bu seyahat muazzam bir eserin ortaya çıkmasına vesile olmuş ve "Necid Çöllerinden Medine'ye" şiirini kaleme almıştır.

Necid seyahati esnasında Mehmed Âkif Bey'in en büyük endişesi Çanakkale savaşlarının seyri idi. Uzun yolculukları boyunca her fırsatını buldukça, diğer arkadaşlarına sezdirmeden Eşref Sencer Bey'e; "Müttefikler Çanakkale'ye saldırırlarsa ne olur?" diye sorardı. Onunla aynı endişeyi duyan Eşref Bey de Mehmed Âkif'e moral verme ihtiyacı hisseder: "Merak buyurmayın aziz üstadım, İtalyanlar gibi onları da perişan ederiz." Bu sözlerden tatmin olmayan Mehmed Âkif, "Ah ne bileyim bu hınzırlar İtalyanlara benzer mi?" Necid seyahati hep bu üzüntü ve tedirginlikle geçen Âkif, "Çanakkale direnişinin ilk gü-

¹⁵ Battal İnandı, "Mehmed Âkif'in Berlin Hatıraları", *Ölümünün 50. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'u Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1986, s. 143-144.

¹⁶ Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif Ersoy-Hayati ve Eserleri*, Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 82.

¹⁷ *İlk Meclis (I. Dönem Milletvekilleri Gelecekten Bekledikleri) Anketi*, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayını, Ankara 2004, s. 8.

nünden itibaren Türk ordusunun düşmana karşı çok ağır kayıplar verdirdiği” haberini Eşref Bey’den aldığında büyük bir mutluluk duymuş ve “Çanakkale” şiirini yazmaya başlamıştır.¹⁸

4. Millî Mücadele’nin Başlaması ve Mehmed Âkif

İzmir’in 15 Mayıs 1919’da işgali ile manda tartışmaları başlamıştı. Mehmed Âkif, manda ve himaye tartışmalarının gerçekleşeceğine imkân ve ihtimal vermemekle birlikte Anadolu’da başlayan millî mukavemet hareketine zarar vereceği endişesi içinde olmuştur: “...Türklerin 25 asırdan beri istiklâllerini muhafaza etmiş oldukları tarihen müspet bir hakikattir. Hâlbuki Avru-pa’da bile mebde-i istiklâli bu kadar eski zamandan başlayan bir millet yoktur. Türk için istiklâlsiz hayat müstahildir. Tarih de gösteriyor ki Türk, istiklâlsiz yaşayamamıştır” diyordu.¹⁹

Mehmed Âkif’i bu hususta haklı çıkaran adımlar İstanbul’da atılmaya başlamış ve bazı İtilafçı gazeteler Anadolu’da başlayan millî hareketi bir İttihatçı teşebbüsü olarak kamuoyuna tanıtmaya başlamıştır. Bir defasında *Sebilürreşâd* idarehanesinde bir sohbet esnasında orada bulunanlardan birinin “Millî Mücadele hareketinin bir İttihatçılık eseri olduğunu” söylemesine büyük tepki göstermiş ve bu sözü söyleyene dönerek “Hayır; artık buna da İttihatçılık denemez. Bu memleket meselesidir. Buna herkes el birliği ile sarılmalıdır.”²⁰ demişti. Mehmed Âkif, bu hareketin hiçbir şekilde İttihatçı teşebbüsü olmadığını; herkesin el birliği ile Anadolu’da filizlenmeye başlayan mücadeleye destek vermesi gerektiğini düşünmektedir.

1919 yılında İstanbul’da yaşayan her Müslüman Türk gibi Mehmed Âkif Bey de büyük bir üzüntü, ıstırap içindeydi. Mondros Mütarekesi gerekçe gösterilerek ülkenin çeşitli bölgelerinde başlayan işgaller üzerine *Sebilürreşâd* bütün

¹⁸ *İlk Meclis (I. Dönem Milletvekilleri Gelecekte Bekledikleri) Anketi*, s. 9.

¹⁹ Osman Akandere, “Oğlu Emin Ersoy’un Anlatımlarıyla Mehmed Âkif Ersoy’un Millî Mücadele’ye Katılması ve Bazı Hususiyetleri”, *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu*, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayını, Burdur 2009, s. 672.

²⁰ Eşref Edip Fergan, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1938, s. 675.

yazıları ile halka sabır, ümit ve cesaret aşılama çabası içine girmişti. Hatta öyle ki, derginin bazı yazılarının işgal kuvvetlerince yapılan sansürden geçmemesi dolayısıyla yarı yarıya boş çıktığı görülüyordu.²¹

Mehmed Âkif, Mondros'un ardından ortaya çıkan bu kötü gidişattan ve bu zilletten çıkışta yine herkesin üzerine düşeni yapmasını zaruri görmekte, o günlerde kamuoyunda hissedilen karamsarlığı içine sindirememekte, ümitsizliğin İslam'da hiçbir şekilde yeri olmadığını ifadeyle: “Hayata atılan insanın karşısına çıkacak ilk engel ümitsizliktir. Bu bakımdan başarılı bir hayat için lazım olan ilk ve en mühim unsur da ümittir. İnsana muhtaç olduğu ümidi, en güzel şekilde temin eden imandır, İslam imanıdır. Öyle ise imanlı insan ümitsizliğe düşmemelidir.” demekteydi. Ayrıca Mehmed Âkif, ümitsizliğin toplumda telafisi mümkün olmayan bir çözümlenmeye yaratabileceğinden de endişe etmektedir. *Korkaklar utanç içinde ölürler* diyen Mehmed Âkif, “Başınıza gelen her kötülükten ders alınız. Nefsinizi terbiye ediniz. Her kötülük bir hatanın sonucudur... İyi biliniz ki, düşmanlarla mücadelede korkak davranmak ve teslimiyeti kabul etmek, utanç içinde ölmek demektir. Saldırının, saldırısından kendisini korunmayı başaranın hayatı aziz ve değerlidir. Bu nedenle millî ve dinî birliğinizi korumakta asla kusur etmeyiniz.” demekteydi.

Memleketin kurtuluşu için tek çıkar yolun ümitsizlikten kurtulup, Millî Mücadele'ye yönelmek olduğunu gören Mehmed Âkif; “Ey Müslümanlar! Sizde ruhtan, histen eser yok mu? Ne zamana kadar bu aşağılanmaya tahammül edeceksiniz? O aşağılayıcı hayat, sahibini dünyada sefil, ahirette rezil eder. İman demek, taarruza, tecavüze, hakarete tahammül etmek, din düşmanlarının ezici baskısına boyun eğmek değildir. İman demek onurla yaşamak, onurla ölmek demektir.” sözleriyle, Anadolu'da başlayan Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millî Mücadele hareketini desteklediğini açıkça ortaya koymaktadır.²²

²¹ Ertuğrul Düzdağ, *Safahat-Eski ve Yeni Harflerle Tenkildi Neşir*, İz Yayınları, İstanbul 1991, s. XXX-VIII.

²² Emine Kısıklı, “Millî Mücadele’de Kamuoyu Oluşumunda Mehmed Âkif”, *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu*, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayını, Burdur 2009, s. 205.

5. Mehmed Âkif'in Millî Mücadele'deki Propaganda Faaliyetleri

Mehmed Âkif Bey 1920 Ocak ayında²³ yakın dostu Hasan Basri Çantay'ın daveti üzerine Millî Mücadele'nin başladığı şehirlerden biri olan Balıkesir'e gelerek burada 23 Ocak 1920 Cuma günü Zağanos Paşa Camii'nde çok bilinen vaazını vermiş ve halkın Millî Mücadele'ye desteğini istemiştir.

Mehmed Âkif'in Balıkesir ziyareti, haftada bir defa yayımlanan vilayetin resmî gazetesi *Karesi*'nin 26 Ocak 1920 tarihli nüshasında "Teşrif" başlığı adı altında kısa bir haber olarak yer almıştır: "Sebilü'r-Reşat Ceride-i İslamiyesi muharriri Dârü'l Hikmeti'l-İslâmiye azasından Mehmed Âkif Bey Efendi hazretleriyle Sebilü'r-Reşat müdür ve sahibi Eşref Edip Bey şehrimize teşrif buyurmuşlardır."²⁴ Aynı günlerde *İzmir'e Doğru* gazetesi, ziyarete geniş yer ayırmış ve Âkif'in gelişini, konuşmasını, temaslarını ayrıntılı olarak vermiştir. Mehmed Âkif'i Balıkesir'e davet eden Hasan Basri Çantay da bölgede *Ses* adıyla bir gazete çıkarıyordu. Fakat Âkif'in geldiği tarihte bu gazete İngiltere'nin baskısıyla İstanbul Hükûmeti tarafından 13 Mart 1919 tarihinde kapatılmıştı.

Hasan Basri Bey, o günleri şöyle anlatmaktadır:

"Yunanlıların İzmir'imizi işgalini müteakip Balıkesir'de başlayan millî hareketlerde de Akif'i yanımızda bulduk. O zaman Akif İstanbul hükümetinin Darülhikme azasından idi. O, millî hareketi duyar duymaz Balıkesir'e koşmuş, (Zağnos Mehmed) Paşa Camiinin kürsüsünde verdiği celadetli hitabesinde 'Ey Balıkesirliler, güzel yurdunuzu çiğnetmeyiniz, müdafaanız meşrudur, sebat ediniz, yürüyünüz...' demiştir. Bu hitabenin memlekette yaptığı te'sir pek büyüktür. O zaman -hatırımında kaldığına göre (İzmir'e Doğru) gazetesinde de aynen intişar eden hitabe yüzünden- Akif, İstanbul hükümetince memuriyetten azledilmişti..."²⁵

²³ Bu konuda birçok kaynakta 1920 Şubat ayının ilk haftası olarak kayıt düşülmekle birlikte, bu konuda ciddi araştırmalardan birini yapan Yücel Yiğit dönemin Balıkesir basını ve resmî kayıtlarını incelemesiyle ulaştığı bilgilerden 20-21 Ocak 1920 tarihlerinde bu ziyaretin gerçekleştiği iddiasını ileri sürmektedir. (Bk. Yücel Yiğit, "İki Hatip Bir Kent: Mustafa Kemal Paşa ve Mehmed Âkif Balıkesir'de", *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu*, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayını, Burdur 2009, s. 835.

²⁴ Yücel Yiğit, "İki Hatip Bir Kent: Mustafa Kemal Paşa ve Mehmed Âkif Balıkesir'de", s. 836.

²⁵ Hasan Basri Çantay, *Akıfname*, Ahmed Sait Matbaası, İstanbul 1966, s. 23.

Emin Erişirgil de, Eşref Edip'ten naklen bu ziyareti anlatırken şunları söyler: “Bir gün Sebîlürreşâd Mecmuası idarehanesine geldi. Çok heyecanlıydı. Yanına gelen Eşref Edip'e: Haydı hazırlan, demişti gidiyoruz. Eşref Edip: nereye? diye sorunca top ve tüfeğin patladığı yere, artık burada duramıyorum, diye cevap verdi.”²⁶ Eşref Edip de bu olayı şu şekilde anlatır:

“...Bütün fikirler hercü merc olmuştu. Türlü türlü cereyanlar ortalığı kaplamış, hele İzmir'in işgali (15 Mayıs 1919) büsbütün ye'si attırmıştı. Bütün ümitsizlikler içinde üstad bir an fütüre düşmedi. O, bu milletin istiklalsiz kalacağını hatırına bile getirmiyordu. Ayvalık'ta, Karesi'de başlayan harekât-ı milliye'nin mutlaka büyüyeceğine, bütün memlekete yayılacağına imanı vardı. O taraflarda bir avuç kahramanın müdafaası, bu güzel topraklar için canlarını siper etmesi üstad üzerinde büyük tesir husule getirmişti. Bir gün baktım, idarehaneye çok heyecanlı geldi: – Haydi hazırlan, gidiyoruz, dedi. – Nereye?, – Harekât-ı milliye'nin başladığı cepheye. Artık burada duramıyorum. Ferdası (ertesi günü) hareket ettik. Balıkesir'e gelip de oradaki Millî Müdafaayı görünce üstad çok heyecana geldi. – Zafer yolu bu yoldur, dedi. Üstadı aralarında gören Balıkesirliler çok sevindiler, halk Zağanos Paşa Camii'ne toplandı. Öyle cemaat doldu ki ayakta duracak yer kalmadı. Herkes üstadı dinlemek istiyordu...”²⁷

Mehmed Âkif'in şehirlerine geldiğini haber alan Balıkesirliler, Zağanos Paşa Camii'ne âdeta akın ederek, ondan bir konuşma yapmasını istediler. Bu talebi kıramayan Mehmed Âkif, 23 Ocak 1920 tarihinde Cuma namazından sonra halka bir vaaz verdi.

Millî Mücadele tarihimiz bakımından kamuoyu oluşmasında büyük bir katkısı bulunan bu konuşmasına 30 Ekim 1918 tarihinde İstanbul'da yazdığı “Alınlar Terlemeli” şiiriyle başlayan Mehmed Âkif Bey, sürekli birlik ve beraberlik üzerinde durup, mücadelenin Allah'ın rızası için, milletin selameti için olduğunu söyleyerek, âdeta bu büyük kalabalığı coşturdu. Halktan büyük bir kısmı ağlamaya başladı.

²⁶ Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romantı*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1986, s. 335.

²⁷ Eşref Edip Fergan, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1938, s. 51-53.

Mehmed Âkif, bu vaazlarından sonra birkaç gün daha Balıkesir’de kalarak Hasan Basri Bey’e misafir olmuş ve Balıkesir’deki okulları, Millî Mücadele’ye destek verenleri ve şehrin ileri gelenlerini ziyaret etmiştir. Balıkesir’den dönüş tarihi kesin olarak belirlenemeyen Mehmed Âkif, Balıkesir’e gitmek için kâtibi bulunduğu Dârü’l Hikmeti’l- İslâmiye’den izin almadığı gerekçesiyle ama gerçekte Kuvayımilliye’yi öven, destekleyen vaaz ve sözleri sebebiyle Damat Ferit Hükûmeti, tarafından 3 Mayıs 1920 tarihinde görevinden alındı.²⁸

6. Mehmed Âkif’in Ankara’ya Geçişi ve Sonrasındaki Propaganda Faaliyetleri

Mehmed Âkif Ersoy’un İstanbul’dan Ankara’ya geçme kararında kuşkusuz ki, Balıkesir ziyareti ve Zağanos Paşa Camii’ndeki vaazı neticesinde resmî vazifesinden çıkarılması, özgürlüğünün tehdit altında olması gibi hususlar etkili olmuştu. Ayrıca, Büyük Millet Meclisinin açılış beyannamesindeki millî birlik ve beraberlik ruhu vurgusunun da etkisi vardır. Ancak o günlerde Anadolu’dan bizzat Mustafa Kemal Paşa’dan Mehmed Âkif’in Millî Mücadele’ye katılması yolunda bir de davet almıştı. Kimliği hatırlanmayan, yürüyüşünden asker olduğu yolunda bir kanaat oluşturan bir zat/bir subay ile Çengelköy’deki evinde yarım saat konuşan Mehmed Âkif’in önce düşünceli bir hâl aldığı akabinde, konuyu sadece damadı Ömer Rıza Doğrul ve yakın arkadaşı Eşref Edip ile paylaştığı ve onlara şöyle demişti:

“Artık burada duracak zaman değildir. Gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkın aydınlatılmasına ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar... Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara’ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla, Sebülürreşad kılışını al, arkamdan gel. Şeyhülislâmlık makamındakilerle de görüş, harekât-ı milliye aleyhinde bir harekette bulunmasınlar.”²⁹

Eşref Edip, daha sonraki yıllarda; Atatürk’ün isteğiyle İstanbul’a gelen o günlerde Trabzon mebusu seçilmiş bulunan Ali Şükrü Bey’in millî hareketin

²⁸ Yücel Yiğit, “İki Hatip Bir Kent: Mustafa Kemal Paşa ve Mehmed Âkif Balıkesir’de”, s. 837.

²⁹ Eşref Edip Fergan, *Mehmed Âkif*, s. 139.

manevi cephesini kuvvetlendirmek amacıyla Mehmed Âkif'i Ankara'ya davet ettiğini doğrulamıştır. Âkif de *Sebilürreşâd*'da "Bugün icma-ı ümmet Anadolu'dadır." diyerek zaten tüm varlığıyla Anadolu'daki Millî Mücadele'den yana tavrını koymuştur.³⁰

Mehmed Âkif, Anadolu'ya Üsküdar semtindeki Özbekler Tekkesi üzerinden geçmiştir. Özbekler Tekkesi, İstanbul'un işgal edildiği günlerde Millî Mücadele'ye katılmak isteyen gönüllülerin Anadolu'ya geçirilmesinde önemli bir merkez olmuştur. Mehmed Âkif, tekkenin Millî Mücadele'ye taraftar şeyhi Ata Efendi ile 1920 Nisanı'nda buluşmuş; bu sırada İtalyan polisi ve birkaç İngiliz subayı tarafından tekke basılmış, ancak şeyhin aldığı tedbirler sayesinde kimse yakalanmamıştır. Tekkeden ayrılan Mehmed Âkif, aileden bir hatıra olarak yanına aldığı oğlu Emin ve yol arkadaşı Ali Şükrü Bey ile Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda buluştuktan sonra Anadolu'ya hareket etmiştir. Mehmed Âkif, kendisine Çal köyüne kadar eşlik eden Şeyh Ata Efendi'ye dönerek; "Ne mutlu sana şeyhim... Kurtuluş savaşçılarına yaptığın bu büyük hizmet inan ki, hiçbir zaman unutulmayacak ve milleti istiklâle kavuşturacak yıldızlar arasında adın daima hürmetle anılacak. Bu mazhariyetine ve seni bekleyen şerefli istikbâline imreniyorum."³¹ demiştir.

Mehmed Âkif'in beraberinde Anadolu'ya götürdüğü oğlu Emin Ersoy ise yıllar sonra bu seyahati anlatırken şöyle diyordu:

"Bir Nisan sabahı babam beni pek erken uyandırdı. Kalabalık olan evimizde bir fevkaladelik, garip bir heyecan vardı... Çabucak hazırlandık... Gün doğmadan Üsküdar'a doğru yola koyulduk. Çengelköy ile Karacaahmet arasındaki mesafeyi süratle kat ettik. Henüz güneş doğarken Üsküdar'ın büyük bir kısmını kaplayan Karacaahmet Mezarlığı'na ulaşmıştık. Orada bizi fayton arabası bekliyordu. Kısıklı üzerinden derhal hareket ettik. Fayton ikindiye kadar bizi Alemdağ arkalarında bir çiftliğe götürdü. O günlerde bizim geçtiğimiz yollar pek tehlikeliydi. İşgal ordularına hizmet etmeyi kabul eden bazı vatansızlar yolları kesiyor, Millî Mücadele'ye menfaat temin edebilecek herhangi bir teşebbüse mani olmaya ellerinden

³⁰ Abdullah Uçman, "Mehmed Âkif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri", *Millî Kültür*, S. 55, (Mehmed Âkif Ersoy Özel Sayısı), Aralık 1986, s. 51.

³¹ Emine Kısıklı, "Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşumunda Mehmed Âkif", s. 206.

geldiği kadar gayret ediyorlardı. Çiftlikte silahlı insanlar dikkatimi çekti... İşte o kahramanlar o muazzam savaşın ilk günlerinde düşmanlarımızı karşı cephe tutan Kuva-yı Milliye'nin serhat fedaileri oluyorlardı. Orada az bir zaman istirahat ettik. Geceyi o civar köylerinin birinde köy muhtarının misafiri olarak geçirdik. Ertesi gün sabah erken hareket ettik. O gün bütün gün yol aldık. İzmit ile Adapazarı arasında bir köye geldik. Orada Kuva-yı Milliye'ye cephane götüren kalabalık bir kabileye rastladık ve onlara katıldık... Kafitemiz Geyve Boğazı'na yaklaşırken bir köyde konakladık ve orada Kuşçubaşı'nın oğlu Eşref Bey ile birleştik. Tehlikeli muntaka geçildikten sonra biz (Mehmed Âkif, ben, Ali Şükrü Bey, Eşref Bey, Binbaşı Şükrü Bey) kafileden ayrıldık, tren yolu üzerinden dekovil ile Eskişehir'e geldik... Atatürk Ankara'daydı. Millet Meclisi yeni teşekkül etmişti. Gazi ile babamın ilk görüşmelerini bugünkü gibi hatırlarım.”³²

Emin Ersoy'un hatırladığı bu ilk karşılaşma, görüşme Ankara'ya geldiği ilk gün olan 24 Nisan 1920 günü gerçekleşmiş; Mustafa Kemal Paşa, Mehmed Âkif Bey'e hitaben; “Tren öğleye doğru Ankara'ya vasil oldu. Ali Şükrü Bey, پدر ve ben yaylı bir arabadan Millet Meclisinin önünde indik. Babam bana sen burada otur diyerek, Meclisin bahçesini gösteriyordu. İşte o sırada Gazi bashedaki siyah kalpağı ile gözüktü. Yanında Erzurum mebusu Gözübüyükzade Ziya Hoca var idi, daha tanımadığım iki üç kişi var idi. Evvela Ali Şükrü Bey'in elini sıkarak hoş geldiniz diyen Atatürk oldu; bilahare şaire iltifat etti. – Sizi bekliyorum efendim, tam zamanında geldiniz, şimdi görüşme kabil olmayacak ben size gelirim.” sözleriyle Anadolu'ya gelişinden memnuniyetini belirtmiştir.

Gerçekten de Mehmed Âkif'in Ankara'ya gelişi başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Millî Mücadele'nin önderlerinde büyük bir mutluluk meydana getirmiş, özellikle Mehmed Âkif'in İslamcı yönü öne çıkarılarak, kendisinin Millî Mücadele içinde yer aldığı hususunun halka her türlü vasıta ile duyurulması yoluna gidilmiştir. Mehmed Âkif'in Ankara'ya geçişi 28 Nisan 1920 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde şu cümlelerle duyurulmuştu:

“Pek hassas ve ulvî İslâm şairi Mehmed Âkif Bey dahi İstanbul'dan çıkarak birkaç gün evvel Ankara'ya muvasalat eylemiştir. İlhamât-i şâirane-

³² Emine Kısıklı, “Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşumunda Mehmed Âkif”, s. 207.

sinin menba-ı asîli bilhassa hâkimiyet-i diniyye ve gayret-i vataniyyesinde olan bu güzide İslam Şairi, aynı zamanda erbab-ı ilim ve hikmetin en ileri gelenlerinden bir şahsiyet-i mümtazdırlar da. Milletin giriştiği mücadele-i vatanperverâne İslâm şâiri Mehmed Âkif Beyin himmet-i hamiiyetkârından pek çok feyiz ve kuvvet alacaktır. Şâir-i hakim-i İslâm'ın önümüzdeki Cuma günü halka bir mev'ıza irad buyuracağını memnuniyetle haber aldık."³³

Mehmed Âkif Ersoy da kendisiyle yapılan bir söyleşide, Anadolu'ya geçişi ile ilgili olarak şöyle demektedir:

*"İstanbul'dan mücadele aleyhine fetva çıktığı gün ayrılmıştım. Üsküdar'dan araba ile şimdi ismini hatırlamadığım bir köye gittik... O zaman Adapazarı'nda karışıklıklar vardı. Kenarından geçtik. Kâh öküz arabalarıyla, kâh beygirlerle Lefke'ye geldik ve trenle Ankara'ya ulaştık. Ankara... Ya Rabbi, ne heyecanlı, helecanlı günler geçirmiştik. Hele Bursa'nın düştüğü gün... Ya Sakarya günleri... Fakat bir gün bile ümidimizi kaybetmedik, asla yeise düşmedik. Zaten başka türlü çalışılabilir miydi? Ne topumuz vardı ne tüfeğimiz. Fakat imanımız büyüktü."*³⁴

Mehmed Âkif'in Ankara'ya ayak bastığı günlerde henüz düzenli ordu aşamasına geçmemiş olan Ankara Hükûmeti, varlığını ortadan kaldırmaya ve millî hareketi yok etmeye yönelik iç ayaklanmaları bastırmakla meşguldür. İslamcı kimliği, *Sebilürreşâd*'in başmuharriri olması, İttihatçılara karşı mesafesi gibi Anadolu insanında o günlerde önemli etki yaratacak özellikleri sebebiyle oluşturulan Nasihat Heyetleri içinde Mehmed Âkif Bey de görevlendirilmiştir. BMM, 7 Mayıs 1920 tarihinde oluşturduğu ilk İrşad Heyeti'nde görev alan Mehmed Âkif Bey, *Hâkimiyet-i Milliye*'de de duyurulduğu üzere vatandaşların Millî Mücadele hareketi konusunda bilgilendirilmesi ve desteklerinin alınması amacıyla önce Ankara Hacı Bayram Camii'nde, sonra da Anadolu'nun işgal görmemiş bölgelerinde vaazlarına başlamıştır.

³³ Osman Akandere, "Oğlu Emin Ersoy'un Anlatımlarıyla Mehmed Âkif Ersoy'un Millî Mücadele'ye Katılması ve Bazı Hususiyetleri", s. 674.

³⁴ Tahsin Yıldırım, *Millî Mücadele'de Mehmed Âkif*, Selis Yayınları, İstanbul 2007, s. 157.

Mehmed Âkif, ilk ziyaretini Eskişehir'e gerçekleştirmiş, ardından halkın daveti üzerine seçim çevresi olan Burdur'a geçmiş, buralarda büyük bir ilgi ve sevgi ile karşılanmış ve Burdurlulara bir konuşma yapmıştır. Oğlu Emin Ersoy, Mehmed Âkif'in Burdur'da yaptığı konuşma ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Millî Mücadele'nin muazzam bir cihad olduğuna halkı o kadar yakından ikna etti ki, bu vadiye öyle mahirane bir üslûp, öyle candan bir ahenk kullandı ki, Anadolu'nun birçok vilayetlerinde, kazalarında hatta nahiyelerinde, camilerde, medreselerde, meydanlarda insan kitlelerine hitap etti. O çok samimi konuşuyor, doğruyu söylüyordu... Onu bir kere dinleyen ve eli silah tutabilen bütün erkekler ailesiyle vedalaşıyor, evini, karısını, çocuklarını Allah'a emanet ederek cepheye koşuyordu. Babamı ilk defa Burdur'da hükümet konağında üç yüz, dört yüz kişiyi aşkın bir cemaate hitap ederken gördüm... İzmir havalisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri, kirli çizmeler altında çiğnenen tarihi ve ilahi mabetlerimizi öyle yanık bir dille ifade ediyor, bu fecayin yürekler acısı sonuçlarını öyle acı bir dille tarif ediyordu ki, ben de dinleyiciler arasında sıkışmıştım. O muazzam kalabalık derin bir sessizliğe gömülmüştü. Lakin öyle bir sessizlik, öyle bir hava idi ki, bu; kasırgalar koparacak ruhların, kellesini koltuğuna almaya niyet eden başların son ve kesin kararından doğuyordu.”³⁵

Burdur'da bir hafta kadar kalan Mehmed Âkif'in sonraki durağı Afyon-Sandıklı olmuştur. Emin Ersoy, Sandıklı'dan da Dinar'a geçtiklerini ve burada üç gün kaldıklarını, sonrasında Antalya'ya giderek, babasının yakın arkadaşı Antalya Mebusu Hacı Süleyman Efendi'nin misafiri olduklarını söylüyordu.

Mehmed Âkif, Ankara'ya döndükten sonra İrşad Heyeti ile birlikte 25 Mayıs 1920 günü Konya'ya gitmiştir. Konya'ya gönderilen Antalya Mebusu Hamdullah Suphi, Trabzon Mebusu Ali Şükrü ve Konya Mebusu Refik Bey'lerle birlikte Mehmed Âkif Bey'in başkanlığında oluşan bu İrşad Heyeti'nin görevi, I. ve II. Bozkır İsyanları'ndan sonra Konyada Dürriyade fetvasının etkisiyle

³⁵ Yaşar Semiz, “Millî Mücadele ve Mehmed Âkif”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 2000, s. 410-411.

yeniden baş gösteren isyan tehlikesi karşısında halkı aydınlatmaktır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ankara Heyet-i Merkeziyesi karar defterinin 5 no.lu kararında “Heyet-i İrşadiye riyasetini ifa etmekte olan şair Mehmed Âkif bey’e -mesarif-i zaruriyesini tesviye etmek üzere- iki yüz liranın itasına karar verildi.”³⁶ 2 Mayıs 1336 (1920), denmektedir.

Ankara Hükûmeti isyanlara karşı iki yol izlemekteydi. Birinci yöntemde isyancılara nasihat heyeti göndermekte, eğer böyle bir heyetin gönderilmesi mümkün olmaz ya da isyancılar nasihat heyetini dinlemez ve isyanlarını sürdürürlerse ikinci yonteme yani askerî kuvvet sevk etme yoluna gitmekteydi.

Emin Ersoy, Mehmed Âkif Bey’in Konya’daki çalışmalarını “Babam Konya’da Kuva-yı Milliye’yi takviye edebilecek gönüllü kafilelerini çoğaltmak, bu uğurda milletin gönlünde heyecan yaratmak maksadıyla nutuklar söyledi. Konferanslar verdi. Kalabalık insan kitleleri onu huşu içinde dinliyor, sözlerine hak veriyorlardı” sözleriyle anlatır.

Mehmed Âkif, Konya’dan tekrar Ankara’ya döndükten sonra Eşref Edip’in Kastamonu’ya geldiği ve burada yaptığı bazı konuşmaların Vali Cemal Bey’e yanlış aksettirilmesinden ötürü sıkıntıya girdiği ve Sinop’a sürgün edildiği haberini aldı. Âkif, olayı haber alır almaz dönemin Dâhiliye Vekili Adnan (Adıvar) Bey’e giderek konu ile ilgili bilgi ister. Adnan Bey, sürgün olayının valinin bir evhamından kaynaklandığını Eşref Edip’in serbest bırakılması için gerekli telgrafın çekildiğini söylemiştir. Bunun üzerine Âkif, 4 Ekim 1920’de BMM’ye başvurarak Kastamonu’ya gitmek için izin ister. Meclis zabıtlarında ise Âkif’in “Propaganda” için Kastamonu’ya gönderildiği yazılıdır. Başkan, 7 Ekim 1920’de Âkif’i 1,5 ay izinli saydıklarını bildirerek divanın bu kararını onaylamış, Meclis de kabul etmiştir. Mehmed Âkif 19 Ekim 1920 tarihinde yaylı bir araba ile Kastamonu’ya geldi. Burada Müdafaa-i Hukuk ve Gençler Mahfeli tarafından sevgi ile karşılanmıştı.

O dönemde Kastamonu’da yayımlanan *Açıksöz* gazetesi 21 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920) tarihli nüshasında Âkif’in Kastamonu’ya gelişini okuyucularına şu şekilde duyurur: “Büyük İslam Şairi Edibi a’zam Mehmed Âkif Beyefendi iki gün evvel şehrimize gelmiştir. *Sebîlürreşâd*’taki yazıları ve sair asar-ı ber-güzidesiyle İslam âleminin yegâne şairi olarak tanınan Mehmed

³⁶ Yaşar Semiz, “Millî Mücadele ve Mehmed Âkif”, s. 413.

Âkif Beyefendi'ye gazetemiz namına beyan-ı hoş âmedi eyleriz." Açıksöz gazetesi 22 Teşrinisani 1336 tarihli nüshasında da "Sebilürreşâd ceride-i İslamiyesi Kastamonu'muz şerefine ilk nüshasını şehrimizde neşredecektir." haberini vermişti.³⁷

Mehmed Âkif, Kastamonu ve kazalarında dolaşarak halka vaazlar verdi. Bunların en bilineni ise Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazdır. Mehmed Âkif, Nasrullah Camii kürsüsündeki vaazında önce *Kur'an-ı Kerim*'deki Âl-i İmran, Tevbe, Bakara ve Mâide surelerinden bazı ayetler okuyarak ana hatlarıyla şu hususlar üzerinde durur:

"Düşmandan asla dost olmaz, düşman hiçbir zaman 'mahrem-i esrar' kabul edilemez. Türk milleti arasında öteden beri yaygın olan 'İngiliz adaleti', 'Fransız hamiyeti', 'Alman dehâsı', 'İtalyan terakkiyâtı' gibi sloganlar itibâr edilmemesi gereken, gerçek dışı sözlerdir. Mehmed Âkif'e göre: 'Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetleri, sanayideki terakkileri inkâr olunur şey değildir. Ancak insanîyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki terakkileriyle ölçmek kat'iyen doğru değildir."

Sık sık vicdan hürriyetinden bahseden batılilar aslında dünyanın en mutaassıp cemaatidir. Bu yüzden, çocukları doğar doğmaz dinî ve millî telkinatla büyütülen, bilhassa Müslümanlara karşı büyük bir düşmanlık hissiyle yetiştirilen bir Hıristiyan'ın bir şarklıyı, hele bir Müslüman'ı sevmesine imkân ye ihtimal yoktur.

Müslümanların en büyük düşmanı fitne, fesat, nifak ve şikaktır; bunlar yüzünden Emevîler'den başlayarak Abbasîler, Endülüslüler, Gazneliler ve Selçuklular saltanatlarını, Osmanlılar da eski büyüklüklerini kaybetmişlerdir. Avrupa medeniyetine ulaşabilmek için yapılacak tek şey, ilk önce, aramıza sokulan fitne ve fesatları ortadan kaldırarak baş başa verip çalışmaktır.

Düşmanın bizden istediği, herhangi bir vilâyet veya sancak değil, doğrudan doğruya başımız, boynumuz, hayatımız, saltanatımız, devletimiz,

³⁷ Yaşar Semiz, "Millî Mücadele ve Mehmed Âkif", s. 416.

hilâfetimiz, dinimiz ve imânımızdır. Bu yüzden, artık aklımızı başımıza almanın zamanı gelmiştir; çünkü artık “çekilip gitmek için arka tarafta bir karış yerimiz yoktur!”³⁸

Dinleyenleri ağlatan bu etkili ve duygulu vaazda Âkif, Sevr’in öldürücü maddelerini bir bir açıklayarak, “Sevr paçavrasını mücahitlerimiz şark tarafından yırtmaya başladılar. Bize düşen vazife Anadolu’muzun başka cihetlerindeki düşmanları denize dökmek, o murdar paçavrayı büsbütün parçalamaktır.” dedikten sonra şunları söyledi:

“Milletler topla, tüfekte, zırhlı ile, ordularla, tayyarelerle yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki rabıtalara çözümlenerek herkes kendi başının derdine, kendi havasına, kendi menfaatine, kendi menfaatini temin kaygusuna düştüğü zaman yıkılır..... Ey cemaati müslimin! Düşmanlarımızın bugün bizden istedikleri ne filan vilayet ne filan sancaktır; doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, devletimizdir...”³⁹

Mehmed Âkif Bey’in vaazlarının içeriğinde genel olarak değinilen temalar ana hatlarıyla din kardeşliğinin, birlik ve beraberliğin önemi; tefrikadan-iki-likten kaçınılması, vatan ve millet kavramları, vatanın ve milletin selameti için mücadelenin önemi, güzel ahlak sahibi olmak, iman ve amel birlikteliğinin gerekliliği, bilimin önemi, cehaletle mücadele, eğitim konuları, modernleşme, çağdaşlaşma, temizliğe riayet konuları, ayet ve hadislerle, İslam büyüklerinden, Hz. Peygamber ve sahabelerinden, Hz. Ömer’den örneklerle insanların anlayacağı dille, bazen de kendi mısralarıyla veya başka güzel şiirlerle yalın ve sade bir şekilde işlenmektedir.

Çok küçük yaşlarından itibaren iyi bir İslami eğitim ve terbiye sistemi ile yetişmiş olan Âkif’in bu zor ve sıkıntılı günlerde halkı derleyip toparlamak, insanlarımızın millî ve manevî duygularını canlı tutmak bakımından vermiş olduğu vaaz ve hutbelerin büyük bir rol ve fonksiyonunun olduğu açıktır. Verdiği vaazlar, bir yandan *Sebilürreşad*’da basılarak, Anadolu’nun bütün vilayetleri

³⁸ Abdullah Uçman, “Mehmed Âkif’in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev’izeleri”, s. 54.

³⁹ *Sebilürreşad*, S. 464, 25 Kasım 1920.

ile sancak ve kazalardaki, mutasarrıflara, kaymakam ve müftülere iletilirken, diğer taraftan Anadolu'nun bütün camilerinde ve yapılan toplantılarda yüksek sesle okunup gazetelerde yayımlanarak etkisinin artırılması yoluna gidilmiştir. Yine bu vaazlar risale ve kitap şeklinde basılarak bütün cephelere dağıtılmış, köylere varıncaya kadar her yere gönderilmiştir.⁴⁰

Mehmed Âkif, Millî Mücadele'nin başarısına; bu başarıya da Mustafa Kemal Paşa ile gidileceğine kesinlikle inanmış bir insandır. Millî Mücadele'ye ve o hareketin önderi Mustafa Kemal'e inanmış ve güvenmiş idi. Bu konudaki hükmü, onu en yakından tanımış kişilerin ifadelerinden açıkça görmekteyiz. Mithat Cemal diyor ki:

“O, ömründe bir tek defa bir saadete vukuundan evvel inandı: istiklal zaferine. Doğacaktır sana vaat ettiği günler hakkın, Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın. -Bu sefer nasıl inandın? dedim, -Başımızdaki adamı (Mustafa Kemal) kim görse inanırdı! dedi.”⁴¹

Yakın arkadaşı Baytar Şefik de o günleri şu cümlelerle anlatır:

“Sakarya muharebesinin en heyecanlı bir gecesini. Top sesleri Ankara'dan iştiliyor. Akif beyin Taceddin dergâhı yanındaki evinin bahçesinde oturuyoruz. Meb'uslar, Ankara'lı komşular, hayli kalabalık. Lede'l-icap Ankara'dan uzaklaşmak için herkes tetikte. Fena bir haber gelirse hemen hareket edilecek. Üstad endişe gösterenleri teskin ediyor: - Telaşa mahal görmüyorum. Evvel Allah, ona (Mustafa Kemal'e), onun askerliğine güvenilir. Ordumuz inşaallah galebe çalacak, buna imanım vardır.”⁴²

10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasındaki muharebelerde, Afyon ve Kütahya gibi şehirlerin düşman eline geçmesi üzerine, BMM'nin 23-30 Temmuz 1921 tarihli gizli oturumlarında Meclisin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması gündeme gelmiş; Ancak Mehmed Âkif, Hasan Basri gibi birçok milletvekili bu

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Boşnağoğlu, *İstiklal Marşı Şairimizin İstiklal Harbindeki Vaazları*, İstanbul 1981; Abdullah Uçman, “Mehmed Âkif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri”, Aralık 1986.

⁴¹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı Seciyesi Sanatı*, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1990, s. 204.

⁴² Eşref Edip Fergan, *Mehmed Âkif*, s. 97.

fikre kesin olarak karşı çıkmışlardır. Ailesini Eşref Edip ile birlikte Kayseri'ye gönderen Âkif, “Benim öldüğüm yerde oğlum da ölsün” diyerek, oğlu Emin'i Ankara'da alıkoymuştur. Eşref Edip'e “Sen klişeyi al (*Sebilürreşâd*'ın) Kayseri'ye git, dergiyi orda çıkar. Arkamızdaki Müslümanlar yeise düşmesinler. Sakarya inşallah düşmana mezar olacaktır.” demişti.⁴³

Büyük Taarruz'un hazırlıklarının devam ettiği dönemde, 24 Temmuz 1922 tarihli BMM oturumunda ordunun manevi kuvvetini artırmak, moral vermek amacıyla milletvekillerinden oluşan heyetlerin cepheye gitmesi yolunda alınan karar çerçevesinde Ali Fuat başkanlığında teşkil edilen ve Mehmed Âkif Bey'in de içinde bulunduğu heyetin Batı Cephesi'nde I. ve II. Orduları, kolordu ve tümenleri ziyareti kararlaştırılmış; 1 Ağustos 1922 günü sabah erkenden otomobillerle bu ziyaretler için yola çıkılmıştı.⁴⁴ Ali Fuat Cebesoy Paşa o seyahati anlatırken Âkif'e olan saygı ve sevgisini şu sözleriyle ifade eder.⁴⁵

“TBMM'nin 29 Temmuz 1922 tarihli oturumunda Erzurum Milletvekili Şahin efendi'nin kurban bayramını kutlamak üzere Batı Cephesi'ne bir kurul gönderilmesi önerisi görüşülmüştü. Benim başkanlığım altında Karesi Milletvekili Abdülğaffur Hoca, Budur Milletvekili şair Mehmed Âkif, Kayseri Milletvekili Atif Beylerden oluşan bir heyet seçilmişti. Gerçek bir vatansever ve dini bütün bir Müslüman olan Mehmed Âkif, sevdiğim, saydığım yakın bir arkadaşımdı... Cephedeki görevimiz dört beş gün içinde sona ermişti. Kumandan, subay ve asker arkadaşlarımız arasında geçen bu kısa zamanın sevincini asla unutmam. ... Allah'ım bize zafer günlerini göster diye dualar etmiştim. Ordularımızın morali çok yüksekti. Hatırladıkça bu gün bile duyguyla titrerim. Tören düzeninde dizilmiş bir tümenin kitalarını denetliyorduk. Hepsi aslanlar gibiydi. Mehmed Âkif kendinden geçmişti. Dudaklarından kendi yazdığı İstiklal Marşı'nın dizeleri dökülüyordu... Beni solumdan izleyen Akif Bey'e döndüm. Gözlerinde yaşlar birikmişti. Bu coşkulu görüntü karşısında kendisini tutamıyordu. 'Akif Bey, siz ağılıyorsunuz' dedim. 'Ne yapayım sevincimi bastıramıyorum' cevabını

⁴³ Tahsin Yıldırım, *Millî Mücadele'de Mehmed Âkif*, s. 253.

⁴⁴ Yaşar Semiz-Osman Akandere, “Millî Mücadele'de Mehmed Âkif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVIII, S. 54, Kasım 2002, s. 54.

⁴⁵ Emine Kısıklı, “Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşumunda Mehmed Âkif”, s. 215.

verdikten sonra ekledi, “ama sizin de gözleriniz yaşlı paşam’ Arkadaşım doğru söylüyordu. Ben de çok duygulanmıştım. Gözlerimde biriken sevinç gözyaşlarıydı.”⁴⁶

Sonuç

Mehmed Âkif İstanbul’a dönüşünde yaptığı değerlendirmelere göre, Berlin seyahati amacına ulaşmıştı. Binlerce Müslüman esire ve cephelerde ön saflara sürülen Müslüman askerlere megafonlarla ve değişik dillere çevrilerek uçaklarla atılan beyannamelerle gerçekleri duyurmaya çalışmıştı. Böylece onları uyarılmış bir nebze de olsa Müslüman asker ve esirlerin davranışlarında değişiklikler olmasını sağlamıştı. Bu askerler ya cepheden firar etmişler ya da ellerindeki silahları kendilerini bu savaşa ve cepheye getiren İngiliz ve Fransızlara çevirmeye başlamışlardı.

Milletin refahı ve geleceği, vatanın kurtuluşu için kendisinden yarar umulan görevleri hiç tereddütsüz kabul etmiş; İttihat ve Terakki yöneticileri ile ideolojik ve fikri sorunlarının fiili tecavüze dönüştüğü, *Sebîlürreşâd*’ın yayınına ket vurmaya gittiği bir süreçte dahi millî vazife olarak kendisine önerilen Berlin ve Necid görevlerini yerine getirmiştir.

İslam birliği idealinin ancak hür ve bağımsız bir İslam ülkesi olan Osmanlı ve sonrasında Türkiye ile tezahür edeceğine inanmış; bu sebeple çağının diğer pek çok aydını gibi davranmamış, her türlü kötümser anlayışı reddetmiş, manda ve himaye taraftarlarını aşağılamış; “Küçük Ağa” olmuş, kürsülerden, cami minberlerinden dalga dalga kulaklara, oradan da vicdanlara uzanan vaaz ve nasihatleriyle kurtuluşun ancak mücadele ile olacağını haykırmıştır.

Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa tarafından başlatılan harekete, ilk anından itibaren inanmış, bu hareketin gelişmesi için büyük bir aşkla, şevkle, heyecanla çalışmış; meşhur Balıkesir ziyaretini ve Zağanos Paşa Camii’ndeki vaazını sonuçlarını kestirebildiği hâlde gerçekleştirmiştir. Anadolu’ya geçerken kendisinden beklenenleri de kendisinin yapabileceklerini de çok iyi bilen, değerlendirebilen bir anlayış ve teslimiyet içinde; Millî Mücadele’nin başarısına yürekten inanarak ve her safhasında bu inancını muhafaza ederek hareket etmiştir.

⁴⁶ Emine Kısıklı, “Millî Mücadele’de Kamuoyu Oluşumunda Mehmed Âkif”, s. 217.

Kaynakça

- Akandere, Osman, “Oğlu Emin Ersoy’un Anlatımlarıyla Mehmed Âkif Ersoy’un Millî Mücadele’ye Katılması ve Bazı Hususiyetleri”, *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu*, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayını, Burdur 2009, s. 721-729.
- Boşnakoğlu, Hasan, *İstiklal Marşı Şairimizin İstiklal Harbindeki Vaazları*, İstanbul 1981.
- Çantay, Hasan Basri, *Akıfname*, Ahmed Sait Matbaası, İstanbul 1966.
- Düzdağ, Ertuğrul, *Safahat-Eski ve Yeni Harflerle Tenkildi Neşir*, İz Yayınları, İstanbul 1991.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Erişirgil, Emin, *İslamcı Bir Şairin Romanı*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1986.
- Erişirgil, Mehmet Emin, *İslamcı Bir Şairin Romanı Mehmed Âkif*, Yayına haz. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Atlas Kitap, 3. bs., Ankara 2006.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, Hazırlayanlar: Faruk Huyugüzel-Rıza Bağcı-Fazıl Gökçek, Feza Gazetecilik, İstanbul 1994.
- Fergan, Eşref Edip, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları I*, Âsar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1938.
- İlk Meclis (I. Dönem Milletvekilleri Gelecekte Bekledikleri) Anketi*, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayını, Ankara 2004.
- İnanlı, Battal, “Mehmed Âkif’in Berlin Hatıraları”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmed Âkif Ersoy’u Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1986, s. 139-146.
- Kısıklı, Emine, “Millî Mücadele’de Kamuoyu Oluşumunda Mehmed Âkif”, *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu*, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayını, Burdur 2009, s. 203-218.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmed Âkif, Hayatı Seciyesi Sanatı*, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1990.
- Kutay, Cemal, *Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa*, Ercan Matbaası, İstanbul 1964.
- Mehmed Âkif Ersoy Yaşamı-Sanatı-Yapıtları*, Hazırlayan: İsmail Yerguz, Engin Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Mülazım Mehmet Sinan, *Harp Hatıralarım Çanakkale-Irak-Kafkas Cephesi*, Yayına Hazırlayanlar: Hasan Babacan-Servet Avşar-Muharrem Bayar, Ankara 1998.
- Semiz, Yaşar-Akandere, Osman, “Millî Mücadele’de Mehmed Âkif (Ersoy) Bey’in Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVIII, S. 54, Kasım 2002, s. 903-952.
- Semiz, Yaşar, “Millî Mücadele ve Mehmed Âkif”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 2000, s. 397-472.
- Sılay, Mehmet, *Seyyâh-ı Beyâbân Mehmed Âkif*, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2009.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmed Âkif Ersoy-Hayatı ve Eserleri*, Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- Uçman, Abdullah, “Mehmed Âkif’in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev’izeleri”, *Millî Kültür*, S. 55, (Mehmed Âkif Ersoy Özel Sayısı), Aralık 1986, s. 51-56.
- Yıldırım, Tahsin, *Millî Mücadele’de Mehmed Âkif*, Selis Yayınları, İstanbul 2007.
- Yiğit, Yücel, “İki Hatip Bir Kent: Mustafa Kemal Paşa ve Mehmed Âkif Balıkesir’de”, *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu*, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayını, Burdur 2009, s. 835-846.

İslamcılık / Ümmetçilik / Hürriyet ve Mehmed Âkif: Tarih Perspektifinden Bir Tahlil Denemesi

Rıza Karagöz

Prof. Dr.,

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü,
rkaragoz@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7268-6190

Giriş: Âkif'in Şahsiyetinin Oluşmasında Etkili Olanlar

Herkes kendi yaşadığı dönemin insanıdır. İnsanın hayatını, düşüncelerini, değerlerini, önceliklerini kendi zamanının şartları belirler büyük ölçüde. Hele mütefekkirler için bu tespit daha somut şekilde kendini gösterebilir.¹ Düşünce insanları; yaşayışlarında, eserlerinde, söylemlerinde ve öğütlerinde kendi zamanlarının varsa sıkıntılarını ve umutlarını, kötülük veya iyiliklerini dile getirirler. Onlar, gördükleri problemlere karşı çözüm önerilerini geliştirirken de hem kendi zamanlarından hem de tarihi geçmişe dayalı değer ve kimliklerinden yararlanırlar.

¹ Hasan Şen, "Mehmed Âkif Ersoy'un Düşüncelerinin Biyografik Analizi", *Sosyoloji Dergisi*, S. 34, 2016, s. 244.

Âkif de her insan gibi kendi zamanının çocuğudur diyebiliriz. O devrin düşünce adamlarının bir ortak tarafı Osmanlı Devleti'nin son, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına şahitlik etmiş olmalarıdır. Zor yıllardır sözü edilen tarih kesiti: Muazzam imparatorluğun âdeta can çekiştiği ve tarih sahnesinden çekilmeye hazırlandığı o yıllarda, siyasetin yanı sıra toplumsal, ekonomik çöküntülerin de iyice hissedildiği, uzun süren savaşların etkisiyle yıkım, yoksulluk ve bunalımların yaşandığı bir dönemi yaşamaktadır bu millet.

Aralıksız on yıldan fazla süren savaşlardan sonra yeniden dirilişin adı olan Cumhuriyet Türkiye'sinin doğum sancılarını da gören gönül insanı Âkif, her iki farklı siyasi ve toplumsal değişimin müşahidi olarak hem acıları hem de umutları birlikte yaşamıştır. Gerek öz yaşantısında gerek ürettiği eserlerinde yaşadığı sıkıntıları yansıtan Âkif, bunları ortadan kaldırmak için entelektüel birikimi ve şahsiyetiyle büyük çaba sarf etmiştir. Ülkeyi ve milleti karanlıktan kurtarmak amaçlı bu çabalar, yine o yıllarda konuşulan çeşitli fikir akımları ile kavramlaştırılarak sonraki zamanlarda ilgililerince tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Biz de bu çalışmada Âkif'in zamanında ve sonraki yıllarda gerek düşünce insanları gerekse akademisyenlerce konuşulan tartışılan bu kavramlar etrafında Âkif'i yeniden hatırlamak ve anlamak, zamanın tarihî olayları üzerinden onu yeniden okumak istiyoruz.

Âkif'in şahsiyetinin oluşumunda rolü olanların başında belki de babası gelmektedir. O ilk dinî bilgilerin yanı sıra Arapça, fıkıh ve itikat konularındaki eğitimini babası Mehmet Tahir Efendi'den almıştır. Âkif, Fatih'teki eğitim kurumlarında öğrenimini devam ettirirken devrin "hürriyetperver" şahısları olan Fatih Merkez Rüşdiyesi Türkçe Muallimi Mehmet Kadri Efendi, hafızlık hocası Mehmet Rasim Efendi, Mesnevihan Esat Dede, Arapça hocaları Hersekli Ali Fehmi Efendi ve Halis Efendi onun fikrî tekâmülünde önemli rol oynamışlardır. Bu arada Fransızcasını iyi derecede ilerleten ve Batı Edebiyatının klasiklerini ona tanıtan Ispartalı Hakkı Bey'i de unutmamak gerekir. Âkif'in edebî şahsiyetinin oluşumunda ise Türk Edebiyatının iyi bilinen isimleri etkili olmuştur. Onun, ilk şiirlerini Ziya Paşa, hocası Muallim Naci ve Abdülhak Hamit tesiriyle kaleme aldığı söylenebilir. Âkif, daha ziyade arayış içinde olduğu dönemde yazdığı şiirlerini 1908'den sonra ortadan kaldırmayı tercih edip sonraki tüm hayatı boyunca kaleme aldığı şiirlerinde ve diğer eserlerinde takip edeceği çizgiye, toplum için sanat çizgisine evrilmiştir. Bundan sonraki

eserlerinde neredeyse tamamen içinde yaşadığı zamanın ve toplumun meselelerine odaklanıp kalem oynatmıştır. Zira bu dönemin tarihî olayları, tüm Türk toplumunun, hatta İslam âleminin sonraki on yıllarını derinden etkileyecek niteliktedir. Savaşlar, yıkımlar, ölümler art arda gelmiş; Balkan, Birinci Dünya Savaşı derken Osmanlı Devleti yıkılmıştır. 1918 sonlarından itibaren başlayan işgal dönemi, Anadolu'da siyasi ve toplumsal yapıyı da kökünden değiştirmiştir. Millî Mücadele'nin ardından 1923'te yeni Türk devletinin adı Cumhuriyet olarak ilan edilirken, bundan sonraki yıllar aynı zamanda Türk toplumunun da her yönüyle köklü değişimlerine sahne olmuştur. Âkif, sözünü ettiğimiz bu zor yılların kendisinde oluşturduğu tesirle inancını, fikirlerini, duygularını tüm samimiyetiyle sanatına yansıtmış, şiirleriyle ve topluma değişik vesilelerle yaptığı hitaplarla kendini ifade etmiştir.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek,
Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek.²

dediği mısralarda bu anlayışını dile getirmiştir.

Onun şair ruhlu, sanatkâr kişiliği doğumundan ölümüne kadar yaşadığı zamanın tüm maceralarından etkilenmiştir. Bütünüyle zor yıllardan ibaret bir ömür yaşayan Âkif, yaşadığı toplumun bir ölüm-kalım savaşı içinde bulunduğu gerçeğinden mütevellit, toplumdan yana, idealist ve ahlakçı bir karakterle tam bir toplum adamı kimliğiyle tebaruz etmiştir.

1. İslamcılık ve Âkif

Osmanlı Devleti'nin en zor günlerini geçirdiği 1910-1922 yılları arası Âkif'in de şahsiyetine uygun olarak en verimli şiir ve diğer yayınlarını verdiği dönemdir. Bir yandan savaşların ardı ardına geldiği, bir yandan da siyasi istikrarsızlığın ülkeyi ve milleti paramparça ettiği bu yıllarda kimi aydınlar bu buhran için çözüm arayışı gayretindeydiler. İşte bu arayışlar içinde Meşrutiyet'in ikinci kez ilanının ardından gelişme imkânı bulan siyasi akımlar arasında Âkif de İslamcılık cereyanının içinde yer almıştır.

² Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Neşre Hazırlayan: M. Ertuğul Düzdağ, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021, s. 186.

Türkiye’de İslamcılık fikriyatının doğuşunda Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi isimlerin öncü rolü olduğu söylene de bu konu tartışmalıdır. Buna mukabil Âkif özellikle II. Meşrutiyet’in ilan yıllarından itibaren yazdıklarıyla bu bağlamda kendini göstermiştir. Onun ‘İslamcılık ideolojisi’ ittihad-ı İslam adına Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh gibi mütefekkirlerden etkilenmiştir. Âkif, bilhassa Balkan Harbi yıllarında İslam’ı hurafelerden arındırmak ve Müslümanları dağınıklığından kurtarmak için ittihad-ı İslam fikrine sarılmıştır. Kendisi gibi düşünen Eşref Edip (Fergan) Bey, Mehmet Şemseddin (Günaltay) Bey, Ahmet Hamdi (Akseki) Efendi de onunla birlikte Sırat-ı Müstakim’de aynı ideolojiyi savunmuşlardır.³

Âkif’in İslamcılık anlayışı aynı zamanda “kavmiyetçilik” reddiyesidir.⁴ Örneğin Ziya Gökalp’in başını çektiği Türkçülük ideolojisini o, bölünme aracı olarak görüp tasvip etmemiştir. Buna mukabil “milliyetçilik”i savunarak bu anlayışı vatan toprağına, bayrağına, milletin faziletine, diline, mukaddesatına ve örf/âdetine bağlılık olarak tavsif etmiştir. *Süleymaniye Kürsüsü*’nde, “Kendi mahiyet-i ruhiyeniz olsun kılavuz” derken, buna vurgu yapmaktadır.

Âkif’in İslamcılığı bütünüyle Batı düşmanlığı üzerine inşa edilmiş de değildir. Batı’nın bilim ve teknikteki üstünlüğü yanı sıra bazı ahlaki meziyetlerini de öven Âkif, bu yönüyle diğer bazı İslamcı aydınlardan ayrılarak kendine mahsus bir terkip oluşturur. Onun bu terkipçi yaklaşımı, tasvip etmediği hâlde Meşrutiyet yıllarında İttihat ve Terakki’nin, Millî Mücadele’den sonraki yıllarda da Cumhuriyet hükümetlerinin yönetim anlayışını radikal olarak eleştirmesinin de önündeki engeldir. Nitekim bu sebeple o, ülke sıkıntı içindeyken beğenmediği hâlde bu yönetimlerin aleyhinde açık, sert ve yıpratıcı bir muhalefet sergilemekten uzak durmuş, bilakis yerine göre onlara destek vermiştir. Yine aynı bakış açısının bir tezahürü olarak Âkif, kürsüdeki vaazlarında bir taraftan İslam’a ilgisiz veya karşı olan aydınları tenkit ederken, bu tenkitlerinin daha fazlasını, bilgisiz ve geri kalmış Müslümanlar için yapabilmıştır. Çünkü Âkif’in İslamcılığı, çağın meselelerine en isabetli çözümlerin İslam’da olduğu inancı üzerine inşa edilmiş bir anlayışın ürünüdür. “Böyle gördük dedemizden” demenin manası yoktur. Âkif,

³ Ahmet Güner Sayar, *Çekiç İle Örs Arasında Mehmed Âkif Ersoy*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2021, s. 145 vd.

⁴ Âkif’in kavmiyetçilik, milliyetçilik kavramları hakkındaki düşünceleri için bk. Ahmet Güner Sayar, *Çekiç İle Örs Arasında Mehmed Âkif Ersoy*, s. 150-223.

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslamı.⁵

derken bu konudaki kanaat ve itikadını serdetmektedir. Âkif'in İslamcılığının esasını inançta, emir ve nehiylerde kaynağını İslam'dan alan bir hayat tarzı ile çağdaş medeniyetin İslam'a aykırı olmayan güzelliklerinin telifi teşkil eder.⁶

Âkif'in İslamcılığı özelde Osmanlı Devleti'ni, genelde ise bütün İslam coğrafyasını ve Müslümanları çöküşten, ataletten, geri kalmışlıktan kurtarıp ilerlemeye, terakkiye ve modernleşmeye kavuşturacak çare ve çözüm önerisi olarak hülâsa edilebilir. Âkif'in hayalindeki ittihad-ı İslam ya da İslamcılık, zamanın gerçeklerini ve ihtiyaçlarını iyi okumayı başarmış, eleştirel bakışa sahip, özellikle son asırlarda araları açılmış ve birbirinden uzaklaşmış olan bilimle dini yeniden barıştırmayı ve buluşturmayı sağlamış bir anlayıştır. Bu manada dini, mutaassıp gelenekle aynı gören, siyasi, kültürel ve toplumsal inkişaf için bilim ve felsefeye âdeta kapılarını kapatmış bir İslamcılık onun düşüncesinde yer bulmamaktadır. Onun anlayışıyla İslamcılık tarihsel birikimi hazine olarak görüp ondan yararlanmalı, daha da güçlenmek ve derinleşmek için felsefeyi önemsemeli ve kullanmalı, meselelere ahlak zemininde bakmalı ve dini günlük siyasete kurban etmemelidir.⁷

2. Millî Mücadele Yıllarında İslamcılık ve Âkif

Âkif'in İslamcılık anlayışı aynı zamanda kavmiyetçiliğe reddiyedir:

Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!
Arab'ın Türk'e, Laz'ın Çerkese yahut Kürd'e;
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'ta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor peygamber.⁸

⁵ Mehmed Âkif Ersoy *Şiir Külliyatı Safahat*, Yayına Hazırlayan: Necmettin Turinay, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 2021, s. 814.

⁶ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 436.

⁷ Hasan Şen, "Mehmed Akf Ersoy'un Düşüncelerinin Biyografik Analizi", s. 244-245.

⁸ Mehmed Âkif Ersoy *Şiir Külliyatı Safahat*, s. 576.

Çok farklı unsurların bir arada yaşadığı, Osmanlı barışı adı verilen Devlet-i Aliyye geleneğinin sona erdiği yıllarda Âkif'in memleketin ve milletinin ayakta kalışına çare olmak için savunduğu, hatta sanatıyla ve hayatıyla mücadelesini verdiği çözüm yolu İslam birliğidir. Onun düşüncesinde İslam birliği, Anadolu ve Balkan coğrafyasının Müslüman halkları başta olmak üzere İslam coğrafyasının aynı ittifak ülküsü etrafında toplanması şeklinde tarif edilebilir. Ona göre milletin kurtuluş ve refahı uzun vadede İslam umdesi etrafında kenetlenmekle mümkün olabilecektir.

Son asırlarda ve özellikle 20. yüzyılın başlarında tüm İslam dünyasındaki çöküş, Âkif gibi pek çok hamiyetli ve imanlı siyaset, fikir ve sanat erbabını bu çöküşten çıkış ve yeniden inkişaf için düşünmeye ve fikir üretmeye sevk etmiştir. Osmanlı Devleti dâhilindeki ve haricindeki İslam dünyasında bu meyanda fikir teatileri yapılmaktadır. Batı karşısında İslam âleminin düştüğü 'gerilik' âdeti bizatihi İslam dini kaynaklı gibi algılanmaya ve düşünölmeye başlanmış, Müslümanlar arasında bile içine düşölen bu çıkmaz hâlin müsebbibi, mensubu olunan İslam dini olarak görölebilmıştır. Âkif'in düşüncesinde ise, isabetli bir tespit ve yaklaşımla, meselenin kaynağı dinin kendisi değil, mensuplarının dinî itikat ve amellerdeki hükümleri uygulamadaki hataları ve yorumlarıdır. O yüzden Âkif, gerek eserlerinde gerekse vaazlarında bu konuda ayırımın doğru yapılması yönünde çaba sarf etmiş, söylemlerini ve hitaplarını bu konuda halkı uyandırmak ve şuurlandırmak için serdetmiştir. Müslümanlar atalet ve gaflet içinde oldukları için bu çöküş yaşanmıştır. Çözüm de İslam'ı anlamak, içtihadı doğru yapmak ve dini Hakk'a göre tatbikte yatmaktadır.

3. Âkif ve Ümmetçilik

Âkif'in ümmetçiliği esasen İslamcılık tefekküründen başka bir şey değildir. Literatürde ümmet kavramına yüklenen anlamlar *Kur'an-ı Kerim* ve hadis rivayetlerinden hareketle oluşmuştur. Yaygın kullanımda ümmet, Hz. Muhammed'e (a.s.) iman edip tabi olanlara (ümmet-i Muhammed) denir. Bugün yoğun olarak yaşadıkları coğrafyanın dışında dünyanın hemen her yerinde başka dinlere mensup olanlarla iç içe yaşayan çok sayıda Müslüman vardır.

Dolayısıyla bu kavram, sınırlar ötesi bir anlam kazanmıştır. Özelde İslam dini-ne mensup olanları ifade eden ümmet kelimesi dinî içerikli bir kavram olmanın ötesinde toplumsal ve siyasi mahiyeti itibarıyla bizim konumuzu daha çok ilgilendirmektedir.

Fransız ihtilalinden sonra Batı dünyasında yayılmaya başlayan milliyetçilik fikri, 19. yüzyılda sömürgeciliğin ve emperyalist yayılcılığın ileri karakolu olarak bütün dünyayı etkilemeye başlamıştır. Büyük ve farklı etnik unsurlardan oluşan devletler bu anlayışın etkisiyle parçalanma sürecine gireceklerdir. Bundan en çok etkilenen ve zarar gören devletlerin başında belki de Osmanlı Devleti gelmektedir. İslam coğrafyasının önemli bir kısmına hükmeden Osmanlıların birlikte yaşama sistemi (millet sistemi), Fransız tipi milliyetçilik fikrinin Müslümanlar arasında da rağbet görmesine paralel olarak sarsılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti dâhilindeki gayrimüslim unsurların, zamanın emperyalist emelli büyük devletlerinin de müdahalesiyle ayrılıkçı siyasi faaliyetleri sonucunda devlet parçalanma sürecine girmiştir. Osmanlıcılık fikri etrafında ülkeyi parçalanmaktan ve dış baskılardan kurtarmaya çalışan fikir ve siyaset adamlarının çabaları istenen sonucu vermemiştir. Bu sarsılmadan Müslüman kesimler de nasiplerini almış ve dayanışmacı ümmet fikri ciddi zarar görmüştür. Osmanlı hanedanının hilafet bayrağını elinde bulundurmasından da istifade ederek en azından İslam birliği etrafında kurtuluş çaresi öneren münevverler İslamcılık veya ümmetçilik fikrini ileri sürmüşlerdir. Böylece ortak sorunların farkına varılması ve kendi aralarındaki bütünleşme sayesinde güçlü bir antiemperyalist direniş hedeflenmiştir. Esasen İslam'da ırk üstünlüğünün reddedilmesi ve tarihte Müslümanların çoğunluğunun tek bayrak altında yaşama geleneğine sahip olması her ne kadar ulusalcı saldırıların kökleşmesini engellemişse de⁹ 20. yüzyılda ve hâlen bu saldırıların İslam âlemine ne kadar zarar verdiği aşikârdır. Âkif ve onun gibi düşünen ilim, sanat ve siyaset erbabı 1910'lardan itibaren başlayan ve en az 10 yıl süren savaşların Osmanlı Devleti'ni ve dışındaki İslam dünyasını nasıl paramparça ettiğini, dahası Müslümanları karşı karşıya getirdiğini görmüşler ve İslamcılık reçetesini işte bu müzminleşen hastalığa karşı önermişlerdir.

⁹ Halil İbrahim Bulut, "Ümmet", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s. 308-309.

4. Hürriyet Anlayışı Çerçevesinde Âkif ve Millî Mücadele

Âkif'in "Çanakkale Şehitlerine" adlı muhteşem şiiri, onun istiklal ve hürriyet anlayışı hakkında bizlere bir fikir vermektedir. İşgal yıllarında Ankara merkezli Millî Mücadele hareketine destek veren aydınlar arasında Âkif de vardır. Onun gerek mecmua yazılarıyla gerekse camilerde verdiği vaazlarla o yıllarda ümitsiz Türk halkını nasıl motive ettiği bilinmektedir. Ama o, vatan nedir, istiklal ve hürriyet ne anlama gelir, bunları İstiklâl Marşı'mızda çok daha bariz şekilde ortaya koymaktadır. Sadece şiirleriyle değil Fatih kürsüsünden verdiği vaazlarıyla da istiklal ve hürriyet mücadelesine destek olmuştur.

Âkif Müslümanların hür olması gerektiğini şiir ve vaazlarında özellikle vurguladığı gibi, bizatihi kendi hayatında da göstermiştir. Ona göre "Müslümanlar hür olmalıdır fert, cemiyet veya millet olarak hür ve istiklâline sahip olmayan Müslümanlar, tam Müslüman sayılmazlar. Müslüman olmayanların Müslüman olanlar üzerindeki hâkimiyeti, kayıtsız şartsız reddedilmelidir. Bir yerde hâkimiyet Müslümanların elinde değilse, bunu elde etmek için çalışmak her Müslüman'a farzdır."¹⁰ Bu ifadeler Millî Mücadele yıllarında kongrelerde mandacılığın da kurtuluş reçetesi olarak tartışıldığı dönemde millî iradenin bir tezahürü olarak serdedilmiştir. Yani o tam istiklal ve hürriyetten yana tavır almıştır.

Balıkesir'deki vaazlarında Âkif Millî Mücadele'nin kadın erkek topyekûn savaşa kazanılacağına işaret ederken umutsuzluk söylemlerine kulak asılmaması gerektiğini de özellikle vurgular. Bütün vaazlarında Âkif halkı birlik ve beraberliğe davet eder.¹¹ Ayrılık ve bölücülük çıkaracak en ufak davranıştan uzak durulması, el birliği ile vatanın savunulması gerektiğini söyleyen Âkif böyle yapılırsa vatanın ve dinin kurtarılabileceğini ifade eder. Aslında o bu sözleriyle sadece Ankara etrafında toplananları motive etmekle kalmaz, aynı zamanda İstanbul'a da mesaj verir. Millî Mücadele hareketini bir hizmet olarak

¹⁰ Emin Oba-Diner Öztürk-Hulisi Gürbüz, "Millî Mücadele Döneminde Mehmed Âkif ve İslamcılık", *Turkish Studies*, Volume 9/12, Fall 2014, s. 568.

¹¹ Âkif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Vaazları ve bunların içeriği hakkında bk. Abdülvahit İmamoğlu, "Mehmed Âkif'in Vaazlarındaki Millî Mücadele Ruhunu", *Mehmed Âkif Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı Sempozyumu Bildirileri*, Türkiye Yazarlar Birliği Mehmed Âkif Ersoy Araştırmaları Merkezi, Ankara 2011, s. 44-55.

gören Âkif, bunun din ve vatan savunması olduğunu, herhangi bir kişi ve grubun çıkarı için yapılmadığını herkesin bilmesi, bu yüzden bu hareketi sarsacak en ufak söz ve davranıştan kaçınılması gerektiğini söyler.

5. Âkif'in Abdülhamit'e Bakışı ve Siyaset Anlayışı

Siyaset ve kuru ideolojik yaklaşımlar pek Âkif'e göre tavrılar değildir. Sultan Abdülhamit'in müteyakkızâne yönetimine karşı muhalif nitelikte duruş sergileyen Âkif'in bu tavrında, onun meselelere ideolojik bakışı değil, İslami geleneğe bağlılığı ve hürriyete dayalı meşruti idareyi benimsemiş olması önemli rol oynar. Fakat onun muhalefeti, zamanın aydınlarının pek çoğunun yaptığı gibi, komiteci faaliyetler şeklinde olmamıştır. Nitekim 1908 Meşrutiyeti'nden sonra İttihat Terakki Cemiyeti'ne üye olurken de bu tavrını korumuş olduğu içindir ki kısa bir müddet sonra onların maceracı ve eskiye göre daha müstebit yönetim anlayışlarına dayanamayarak muhalefete geçmiştir.¹²

Âkif bir kısım şiir ve söylemlerinde Sultan Abdülhamit'e karşı tavrı sergiler pozisyonundadır.¹³ Aslında o dönemde İslamcı çizgide olup da benzer tavrı alan başkaları da vardır. Said Nursi, İskilipli Atıf Hoca, hatta Sait Halim Paşa gibi mütefekkir ve siyaset adamı ünlülerin yanı sıra Âkif'in can dostları Babanzâde Ahmet Naim Bey, Elmalılı Mehmet Hamdi, Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Efendi, Mehmet Fatin Hoca, Bursalı Mehmet Tahir Bey, Mehmet Şemseddin (Günaltay) Bey¹⁴ bu cümleden sayılabilir. Bu zevatın Abdülhamit karşıtlığının altında fikrî muhalefetten ziyade meselelere çözüm arayışlarındaki yöntem farklılıkları yatmaktadır. Çünkü her iki tarafın da dönem meselelerine bakışı birbirinden temel noktada farklı değildir. Buna mukabil Abdülhamit'in yönetim anlayışına ve gerek içeriden gerek dışarıdan saltanatına ve devletine karşı oluşturulan yıkıcı, parçalayıcı faaliyetleri, kontrol amaçlı oluşturduğu gizli teşkilat ve hâkimane müstebit yaklaşımı, seven sevmeyen tüm kesimleri rahatsız etmiş olmalıdır. Âkif ve benzer kalem erbabını öne çıkaran, bu kesimin düşüncelerini ve sözü edilen istibdata karşı tavrılarını eserleri ve söylem-

¹² M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 435-436.

¹³ Bk. Nihat Karaer, "Mehmed Âkif ve Sultan II. Abdülhamit", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2011, S. 26, s. 137-144.

¹⁴ Ahmet Güner Sayar, *Çekiç İle Örs Arasında Mehmed Âkif Ersoy*, s. 226.

leriyle ifade etmiş olmalarıdır. Âkif'in Abdülhamit Han hakkındaki muhalif duruşu bundan ibarettir. Âkif, bu duruşunun bir neticesi olarak Meşrutiyet'in başında İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarlığı da yapmıştır. Fakat bu durum uzun sürmemiş, Cemiyetin 1913 sonrasındaki yönetim anlayışını ve "istibdatını" da tekfir ederek onlardan uzaklaşmıştır.¹⁵ Demek ki onun tavrının ilkesel bir duruştan başka bir izahı olmasa gerek. Üstelik fikir dünyasında aynı cemaate mensup oldukları Abdülhamit'i icra keyfiyeti sebebiyle tenkit eden bu zevattan bazıları, ilerleyen dönemdeki siyasi mükelleflerin tercih ve yönetim anlayışlarını görünce hatalı davranış içinde olduklarını itiraf etmekten geri durmamışlardır. Örneğin Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Hürriyet'in ilanından çok geçmeden bu nedametini ikrar eder mahiyette şöyle yazıyordu:

Padişah hem zalim hem deli dedik,
İhtilale kıyam etmeli dedik;
Şeytan ne dediyse biz 'beli' dedik,
Çalıştık fitnenin intibahına.
Divane sen değil, meğer bizmişiz,
Bir çürük ipliğe hülya dizmişiz.
Sade deli değil edepsizmişiz,
Tükürdük atalar kıblegâhına.¹⁶

Âkif'in sonraki yıllarda Sultan Abdülhamit hakkındaki muhalif söylemlerini geri aldığına veya esaslı şekilde değiştirdiğine dair müdekkik bir bilgi yoktur. Bu tavrındaki ısrarında veya en azından geri dönüş sergilememesinde onun hürriyete düşkün bir karakterde oluşunun önemli payı vardır. Gerçekten de sonraki tüm hayatı boyunca Âkif İslam dünyasının hürriyeti için tefekkür ederken tabiatıyla kendi öz hayatında ve yaşadığı zaman ve zeminde de bu karakterinden taviz vermeye hiç yanaşmamış olması anlaşılabilir. Bununla birlikte Millî Mücadele'ye takaddüm eden yıllarda onun Abdülhamit hakkında

¹⁵ Güngör Göçer, "Mehmed Âkif Ersoy'un Siyasal Kimliği ve İttihat ve Terakki Cemiyeti İle Olan İlişkisi", *Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 19, Haziran 2017, s. 360-361.

¹⁶ Mehmet Mazlum Çelik, "Mehmed Âkif Ersoy'un Sultan Abdülhamid Karşıtlığı ve 'Yıldız'daki Baykuş' Tartışmaları", <https://www.indyturk.com/node/258266/k%C3%BCI%3%BCr/mehmet> (24.02.2022).

farklı düşünmeye başladığına dair işaretler de yok değildir. Örneğin 1922'de kaleme aldığı

Nasıl da kadrini vaktiyle bilmedik, tuhaf iş:
Semer değilmiş o, rahmetlininki devletmiş¹⁷

dizeleri belki de bir özür mahiyeti taşımaktadır.¹⁸

Mehmed Âkif, her şeyi olduğu gibi siyaseti de İslama, imana ve vatana hizmet için istemiş, bunun dışında siyasi meselelere eğilmemiştir. Günlük ve değişken politikanın daima dışında kalmış siyasi çekişmelerden nefret etmiştir. O menfaati esas alan siyasetin nasıl canavarlaştığını yakinen gördüğü için, 'siyasetten Allah'a sığınırdı'.¹⁹

Âkif'in siyaset anlayışı, gündelik siyasete girmemekle beraber her daim muhaliftir. Kaleme aldığı şiirlerinde Abdülhamit, Reşat ve Vahdettin'e eleştiriler yöneltmiş, Meşrutiyet dönemi boyunca üyesi olduğu İttihat ve Terakkiden daha sonra ayrılmış, muhalefeti hem bu fırkaya hem de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na yöneltmiştir. Âkif'in Abdülhamit'e karşı söylemlerinin altında da hürriyete olan düşkünlüğü yatar. İstibdata karşı gelen bir muhalefet anlayışı üzerinden Abdülhamit'i eleştirir:

Kafes arkasında hanımlar gibi saklanıyordu Hamid,
(...) Değil mi saklanıyorsun, demek ki: Korkudasın;
(...) Değil mi korkudasın var kabâhatin mutlak...²⁰

¹⁷ Mehmed Âkif Ersoy *Şiir Külliyyatı Safahat*, s. 799.

¹⁸ Ahmet Güner Sayar, *Çekiç İle Örs Arasında Mehmed Âkif Ersoy*, s. 227. Sayar, Akif neslinin münevverlerinin Sultan II. Abdülhamit karşılığında gözden kaçan boyutun, yedi düvelin Osmanlı Devleti'ni sıkıştırılmalarından ve milletlerarası ilişkilerden bu muhalif kesimin yeterince haberdar olmamaları olduğunu ifade eder. Bu vesile ile Mısır'da bulunduğu tarihte Yozgatlı İhsan Hoca'ya söylediği "Ölmez iyileşirsem, hatıralarımı yazmak istiyorum. Hatıralarımda Sultan Abdülhamid'e karşı itizar ve itiraflarım olacak." sözlerinden hareketle Akif'in pişmanlığına işaret eder. bk. s. 227 dipnot (Selma Argon-Ferda Argon, *Dedem Mehmed Âkif*, İstanbul 2015, s. 189'dan naklen).

¹⁹ Emin Oba-Diner Öztürk-Hulisi Gürbüz, "Millî Mücadele Döneminde Mehmed Âkif ve İslamcılık", s. 570.

²⁰ Mehmed Âkif Ersoy *Şiir Külliyyatı Safahat*, s. 812.

Âkif siyasetle iştiğal etmeyi sevmemekle birlikte büsbütün uzak da değildir. Ankarada açılan Mecliste Burdur milletvekilliği yapmıştır. Ancak yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, günübürlük siyasete itibar etmediği için onun Mecliste çok sık söz alıp konuştuğu vaki değildir. O daha ziyade kalemiyle ve vaazlarıyla sahada Millî Mücadele'ye destek vermeyi tercih etmiştir.

6. Âkifçe

Yukarıda ifade edilenler, çeşitli araştırma ve inceleme yazılarında Âkif'in İslamcılık ve hürriyet kavramları üzerindeki düşünceleri, tavrı; içinde yaşadığı toplum ve olaylar karşısında, karakterine yakışan şekilde sorumluluk bilinciyle gösterdiği tepkiler hakkındaki tespitlerdir. Onun düşünce dünyasında oluşan resimler, onu anlatanlar tarafından Âkif'in İslamcılığı, Âkif'in hürriyete olan düşkünlüğü ifadeleriyle sunulmaktadır. Peki, bütün bunların şekillenip gelişmesinde ve son tahlilde Âkif diye bundan önce, şimdi bundan sonra yıllarca anlatılan, anlatılacak olanlar acaba hangi psikolojik çevrenin eseridir? Yani Âkif kimliğinin arkasında yatan psikolojik, imanî, hayati, insani, sosyal hatta ekonomik çevre ve etkenler nelerdir? Bu soruların cevapları bize onun tüm düşünce dünyası ve sanatı ile hayata, zamanının meselelerine bakışını ve me-saisini anlatır.

Hakkında yazılan bazı eserlerde Âkif'in kişiliği üzerine önemli bilgiler ve ipuçları vardır. Onu iyi tanıyanlardan biri Mithat Cemal'dir. Âkif hakkında yazdığı bir kitabında, Mısır Hidivi'nin çocuğuna ders vermek için Âkif'in Mısır'a gitmeye hazırlanırken bir sebeple bundan vazgeçmesi üzerine, biraz da onun gitmeyişiine sevincini aşikâr etmek için "...*Sen hırçın adamsın, Hidivle anlaşabilir miydin?..*" dediğini aktarmaktadır.²¹ Âkif, hakkında yazılanlara bakılırsa hırçın, keskin fikirli, sert tabiatlı birisidir. Doğruları vardır ve onlardan taviz vermez. Ondaki bu huy, fikirlerine ve o fikirlerin şekillendirdiği hayatına tamamen hükmetmiş olmalıdır. Âkif'in Abdülhamit'e karşı yukarıda sözü edilen tavırlarında da aslında hürriyet hakkındaki taviz vermez duruşu yatmaktadır. Abdülhamit'in istibdatının Âkif gibi, düşündüğünü söylemek, yazmak isteyen, bundan geri adım atmak istemeyen birisi için elbette savunulacak bir

²¹ Mithat Cemal, *Ölümünün 50. Yılında Mehmed Âkif*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1986, s. 38.

yanı olmazdı. Her ne kadar her ikisi de ülke ve milletin makûs talihini çevirmek için çözümü İslamcılıkta buluyorlarsa da hürriyet konusunda Abdülhamit'in yasakları, Âkif'in onun karşısına geçmesi için yetmiştir.

Âkif'in Türk milleti için İstiklâl Marşı yazımı yarışması ve sonrasındaki gelişmeleri hepimiz biliriz. Yazılmış şiirlerden hiçbirinin beğenilmemesi üzerine binbir rica ile İstiklâl Marşı yazmaya ikna edildiğinde ileri sürdüğü kabul şartı, yarışmayı kazanacak olana verilecek para ödülünü almamaktı. Tüm hayatı boyunca geçinecek kadar maişete ihtiyaç duymaktan hiç kurtulamayan Âkif'in, hatırı sayılır miktardaki bu ödülü kabul etmek istemeyişinin ardında da onun hem hürriyet(in)e düşkünlüğü hem de söz konusu millet, mukaddesat, din ve değerler olduğunda bir vazife bilinciyle meseleye bakışı yatmaktadır. Âkif siparişi üzerine şiir yazan, sanat yapan biri hiç olmamıştır. Kişiliği gibi sanatı da düşünce dünyası da hürriyet ve millet meselelerine karşı çözüm önerisi olarak öne sürdüğü İslamcılık anlayışındaki bakış açısı ile şekillenmiş birinden başka türlü bir davranış görmek zaten mümkün olamazdı.

Gençliğinde Sultan II. Abdülhamit'in şahsında Osmanlı iktidarına yüz çevirmiş olan Âkif, ömrünün son on yılında da uğruna İstiklâl Marşı'nı yazdığı milletin yeni yöneticilerinin kendisine yüz çevirmesiyle âdeta kimseye yaranamayan bir garip şairdir. Hele Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'de meydana gelen olaylar, halifeliğin ilgası ve diğer inkılaplar, Âkif'in davasına hizmet etmekten uzaktı. Ona göre hem devletin hem de toplumun ihtiyaç duyduğu hukuk İslam'a göre dizayn edilmeliydi. Zira bu sosyolojik bir zorunluluktur. Âkif bu bakış açısıyla yeni Türkiye'nin kuruluşunda yapılan reformların bu yönde yapılması beklentisini taşıyordu. Fakat bunu göremediği için Cumhuriyet'in kurucu mimarlarından farklılaşmıştır. İşte bu köklü ayrılmanın bir sonucu olarak Türkiye'yi yaşanabilir bir ülke olmaktan uzak görüp Mısır'a gitme ihtiyacı hissetmiştir.²²

²² Ahmet Güner Sayar, *Çekiç İle Örs Arasında Mehmed Âkif Ersoy*, s. 144.

Sonuç Yerine

II. Meşrutiyet'i takip eden yıllar Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecini hızlandırmış, Trablusgarp, Balkan Savaşları ve nihayet Birinci Dünya Savaşı devletin sonunu getirmiştir. Özellikle büyük savaşta Osmanlı ordularının mücadele ettiği cephelerde karşı safta Müslümanların da yer alışı trajik bir durumdu. İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslümanlardan toplanıp örneğin Çanakkale cephesinde Osmanlı ordusuna karşı savaşan Müslüman askerler vardı. Bu savaş Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle bitince elde kalan bir avuç Osmanlı toprağı da galiplerce işgal ve parsellenmeye çalışıldı. Buna karşı Millî Mücadele hareketi başlatıldı. Türk Millî Mücadelesi, Osmanlı saltanatını değil belki ama hanedan tarafından temsil edilen Halifeliğı ayakta tutmak için yapılmıştı. Yani bir anlamda tüm İslam dünyasını ve Müslümanların geleceğini kurtarma adına bir mücadele verilmişti. Savaşı müteakip TBMM'nin aldığı kararla Cumhuriyet'in ilanı ve peşinden Halifeliğın rafa kaldırılışı Türkiye'de ve hatta İslam coğrafyasında tepki ve tartışmalara yol açtı.²³

Yaklaşık 15 yıl gibi kısa bir zamana sığan bu hızlı gelişmeler olurken Osmanlı Devleti etrafında bir *ittihad-ı İslam* oluşturulması ve böylece hem devletin bekasını temin hem de emperyalizm karşısında asırlardır inhitatı yaşayan Müslümanları yeniden siyasi ve içtimai inkişafa yöneltmeyi hedefleyenler, alternatif bir çözüm olarak İslamcılık düşüncesini savundular. Bu düşüncenin en önemli sahiplerinden birisi de Âkif'ti. Ne var ki bu düşüncenin gerçekleşmesi ne o zaman ne de 20. yüzyılın geri kalanında mümkün olabildi. İslam dünyası sonraki dönemde bırakın bir araya gelmeyi, hem siyasi olarak hem de iktisadi ve sosyal anlamda çöküş sendromlarından kurtulmayı başaramadı. Elbette bunda emperyalizmin güçlü temsilcilerinin böl/parçala/hükmet politikalarının etkisi büyüktür ama bir yandan da İslam dünyasının kendi içindeki ihtilafları bir tarafa bırakıp ortak sorun karşısında bir araya gelme iradesini gösteremeyişini de ne yazık ki görmeli ve itiraf etmelidir.

Âkif gibi münevverler İslamcılık bayrağı altında bir yükselişi öngörmüşler ve gayretlerini bu uğurda teksif etmişlerdir. Filvaki bu çabalar onlardan sonra da devam ettirildi. Halifelik kurumunun ihyası ve İslam dünyasının gelecekte

²³ Azmi Özcan, "Hilafet", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 551.

böyle bir şemsiye altında ittifakı en azından şimdilik tartışma dışıdır. Belki buna gerek de yoktur. Fakat İslam coğrafyasının mütefekkirleri ve karar vericileri sadece geçen bir asırlık sürede meydana gelen gelişmeleri göz önüne alarak aralarındaki lüzumsuz ihtilaf ve rekabetleri bir kenara bırakıp sair dünyanın onlar üzerindeki tasarruflarını, bunların yol açtığı tahribatı teşhis ve tedavi yolunu bulmalıdır. Buna yönelik çabalar ve bu çabaların somut göstergeleri yok değildir. Lakin istenen etki ve neticeler bir türlü oluşturulamamaktadır. Örneğin İslam İşbirliği Teşkilatı böyle bir misyonu üstlenebilir. Teşkilata üye devletler bu kuruluşu ellerindeki imkânları seferber ederek dünya siyaset arenasında daha etkili kullanabilirler. Bunun için yapılması gereken ne ise; siyasi irade, toplumsal mutabakatlar, mezhepsel ihtilafları aza indirmek, ekonomik gücü bu hedef için etkin kullanmak vs. yapılmalıdır. Özellikle bilişim ve iletişim alternatiflerinin rekabetine sahne olan günümüzde tek tek İslam devletlerinin kendi çalışmaları önemli olduğu gibi birlikte yapacakları çalışmalar daha etkili ve sonuç alıcı olacaktır.

Türkiye birikimi, geleneği, tarihi, zihni altyapısı, jeopolitik vaziyeti ve imkânları ve son 40-50 yıldaki özverili çabalarıyla İslam dünyasının problemlerine çözüm üretme ve muhtemel bir *İslam ittihadı* konusunda tarihte oynadığı rolleri tekrar üstlenecek güç ve iradeye sahiptir. Son yıllarda gerek siyasilerimizin gerekse ilim, sanat ve kültür erbabımızın üstün gayretleri bu iradenin umut verici somut örneklerini ortaya çıkarmıştır. İşte bu iradenin oluşumunda fikirleriyle, sanatıyla ve bu ikisini yansıtan hayat felsefesiyle meselelere karşı çözüm önerisi sunan Âkif, önemli mayalardan biri rolüne sahiptir. Bu sebeple Âkif'in hayatıyla, misyonuyla, fikirleriyle, topluma yön vermeyi amaç edinen şiiirleriyle ve sanatıyla bugün ve gelecekte de iyi anlaşılması, anlatılması gerekir.

Kaynakça

- Bulut, Halil İbrahim, “Ümmet”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s. 308-309.
- Çelik, Mehmet Mazlum, “Mehmed Âkif Ersoy’un Sultan Abdülhamid Karşıtlığı ve ‘Yıldız’daki Baykuş’ Tartışmaları”, <https://www.indyturk.com/node/258266/k%C3%BCl%C3%BCr/mehmet> (24.02.2022)
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, Neşre Hazırlayan: M. Ertuğul Düздаğ, Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021.
- Göçer, Güngör, “Mehmed Âkif Ersoy’un Siyasal Kimliği ve İttihat ve Terakki Cemiyeti İle Olan İlişkisi”, *Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 19, Haziran 2017, s. 354-357.
- İmamoğlu, Abdülvahit, “Mehmed Âkif’in Vaazlarındaki Millî Mücadele Ruhu”, *Mehmed Âkif Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı Sempozyumu Bildirileri*, Türkiye Yazarlar Birliği Mehmed Âkif Ersoy Araştırmaları Merkezi, Ankara 2011, s. 44-55.
- Karaer, Nihat, “Mehmed Âkif ve Sultan II.Abdülhamit”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2011, S. 26, s. 137-144.
- Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, Yayına Hazırlayan: Necmettin Turinay, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 2021.
- Mithat Cemal, *Ölümünün 50. Yılında Mehmed Âkif*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1986.
- Oba, Emin-Diner Öztürk-Hulisi Gürbüz, “Millî Mücadele Döneminde Mehmed Âkif ve İslamcılık”, *Turkish Studies*, Volume 9/12, Fall 2014, s. 563-572.
- Okay, M. Orhan-M. Ertuğrul Düздаğ, “Mehmed Âkif Ersoy”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 432-439.
- Özcan, Azmi, “Hilafet”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 546-553.
- Sayar, Ahmet Güner, *Çekiç İle Örs Arasında Mehmed Âkif Ersoy*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
- Şen, Hasan, “Mehmed Âkif Ersoy’un Düşüncelerinin Biyografik Analizi”, *Sosyoloji Dergisi*, S. 34, 2016, s. 243-268.

Cumhuriyet Döneminde Âkif

Zafer Gölen

Prof. Dr.,

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,

zgolen@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3162-6076

Giriş

Âkif Ankara'ya bizzat Mustafa Kemal'in daveti ile gelmiştir. Mustafa Kemal 8 Nisan 1920'de İstanbul'a gönderdiği telgrafında, Ankara'da ulema-ya ihtiyaç olduğunu belirterek içlerinde Şair Mehmed Âkif'in de bulunduğu bir grup aydınının Ankara'ya gönderilmesini istemiştir. Bu talep üzerine 17 Nisan'da Mehmed Âkif ve beraberindeki heyetin Geyve'ye hareket ettiği görülmektedir. Âkif TBMM açıldıktan bir gün sonra 24 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaşmıştır. Ankara'ya gelmesinin ardından Âkif'e hemen mebusluk yolu açılmıştır. Mustafa Kemal 29 Nisan'da 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e bir telgraf göndererek Burdur mebusu Askerlik Şubesi Reisi Miralay İsmail Hakkı Bey'in mebusluktan istifa ettiğini bildirmiş ve onun yerine Ankara'da bulunan Şair Mehmed Âkif'in mebus seçilmesinin sağlanmasını istemiştir. 17 Mayıs'ta tamamlanan seçimde Mehmed Âkif Burdur'dan 33, Tefenni'den 25 oy alarak toplam 58 oyla İsmail Subhi ve Ali Ulvi beyler ile birlikte Burdur Livası adına

milletvekili seçilmişlerdir. Âkif 4 Haziran 1920'de mazbatasını alarak göreve başlamıştır. Âkif'in mazbatasında görevi Sebîlür-Reşâd başmuharriri olarak gösterilmiştir. Âkif'in Burdur'la aynı zamanda Bigadan mebus seçildiği görülmektedir. Ancak Âkif, kendisinin daha evvel mebus seçildiği Burdur'a giderek seçmenleri ile görüştüğünü, bu yüzden Burdur mebusluğunu tercihen Biga mebusluğundan ayrılmak istediğini 14 Temmuz 1920'de Meclis Başkanlığına iletmiştir. Âkif Mecliste sessiz bir vekil olmasına rağmen sahada çok etkindir. Savaş boyunca görev aldığı irşat heyeti ile cepheyi karış karış gezmiştir. Bu büyük hizmetine rağmen onu Türk tarihinde mümtaz bir yere yükselten kaleme aldığı İstiklâl Marşı olmuştur. O Türk İstiklâl Marşı'nı yazarak Türk milletine yeri doldurulamayacak bir hizmette bulunmuştur. 12 Mart 1921'de kabul edilen Marş o kadar beğenilmiştir ki Mecliste defalarca ayakta okunmuştur.¹ Âkif dış görevler harici Ankara'da bulunduğu zaman Meclis çalışmalarına katılmaya dikkat etmiştir. Ancak Meclise sürekli devam eden vekiller arasında değildir. Zira vekilliği süresince 232 açık celsenin 100'üne katılmıştır. 100 oylamanın 81'ine evet, 11'ine ret, 8'ine ise çekimser oy vermiştir. Gizli celselerin ise 6'sının 4'ünde yoktur. Katıldığı iki celsede ise evet oyu kullanmıştır. Başlangıçta, 10 Mayıs 1921'de teşekkül eden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubuna (I. Grup) dâhilken daha sonra Erzurum Mebusu Hüseyin Avni [Ulaş] Bey tarafından kurulan II. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu desteklemiştir.² Ondaki tavır değişikliğinin sebebi hilafet ve laiklik konusunda Mustafa Kemal ile aynı düşüncede olmamasıdır.

1. Âkif'in II. Meclis Mebus Adaylığı

Birçok ezber bilgide Âkif'in siyasi hayatının birinci Meclisin sona ermesiyle kapandığı yazılıdır. Ancak bu bilgi hatalıdır. Bilindiği gibi Mecliste I. Grup ile II. Grup arasındaki mücadelenin artması, Ali Şükrü Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın Muhafız Alayı Komutanı Topal Osman tarafından 23 Mart 1923'te öldürülmesi, Lozan görüşmeleri gibi sebeplerden ötürü yeni bir seçim

¹ *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara 2021, s. 88-89, 90-93, 94-99, 100-103, 236-237, 247.

² Zeki Çevik, "I. Meclis'te Bir Meb'us: Mehmed Âkif (Ersoy) Bey", *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, II, Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Burdur 2009, s. 865.

yapılması gündeme gelmiştir. Seçimlerin yenilenmesini isteyen önerge 1 Nisan 1923'te Aydın Milletvekili Esat Bey ve 120 arkadaşı tarafından TBMM'ye verilmiş ve akabinde seçim kararı alınmıştır. Seçim kararının ardından seçim takvimi belirlenmiş ve yeni seçimin iki ay zarfında ikmal edileceği ve yeni mebuslar gelinceye kadar eski vekillerin görevlerine devam edeceği belirtilmiştir. Seçim iki dereceli olarak yapılmış önce "Müntehib-i Sâni"ler seçilmiştir. Müntehib-i Sâni seçimleri 17 Haziran 1923'te bitmiştir. Seçimden Mustafa Kemal'in desteklediği I. Gruba bağlı Müntehib-i Sâniler galip olarak çıkmıştır. Nihayet Müntehib-i Sâniler milletvekillerini seçmiş ve seçim 23 Temmuz 1923'te sona ermiştir. Bu seçimde Âkif İstanbul bölgesinden aday olmuş ve Meclis kayıtlarına göre sadece bir oy alabilmiştir. Meclis kayıtlarının yanında seçim sonuçlarını veren İstanbul gazetelerinden *Tevhîd-i Efkâr* ve *Vatan*'a göre sekiz, *Vakit*'e göre ise Meclisle uyumlu olarak bir oy aldığı kayıtlıdır.³

2. Kur'an Tercümesi ve Tefsiri Hazırlama Hadisesi

Âkif seçim macerasından sonra sessizliğe bürünmüş, içine düştüğü mali krizle baş etmeye çalışmıştır. Bu günlerde kendisine gelen *Kur'an* tercümesi yapması teklifi onu çok heyecanlandırmıştır. Mehmed Âkif kısa *Kur'an* tercümesini, Elmalılı Hamdi [Yazır] ise tefsirini hazırlayacak ve bu iş karşılığında 6.000'er lira alacaklardı. Mukavele, Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Reisliği adına Aksekili Ahmed Hamdi, Elmalılı Hamdi ve Mehmed Âkif arasında 26 Ekim 1925'te imzalanmıştır. İmzalar Beyoğlu 4. Noteri Midhat Cemal huzurunda atılmıştır. 12 maddelik bu mukavenamede tercüme ve tefsirin ne şekilde yazılacağı, baskısı ve müelliflere ödenecek paranın ne surette ödeneceği vardır. Eserlerin ilk baskısının telif hakkı Diyanet İşleri Reisliğine ait olacak, sonraki baskıların telif hakkı yazarlara ait olacaktı. Anlaşmada dikkati çeken en önemli husus, çalışmanın ne zaman bitirileceğine dair herhangi bir sürenin konulmamış olmasıdır. Çalışmaya dair bir başka dikkat çekici nokta ise yapılacak tercüme ve tefsirin itikatça Ehl-i Sünnet mezhebine ve amelce Hanefi mezhebine riayet olunarak yapılacak olmasıydı. Anlaşma gereği müelliflere 1000'er

³ Beşir Ayazoğlu, *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, Kapı Yayınları, 8. bs., İstanbul 2021, s. 64.

lira peşin verilecek, kalan para 1. cüz bittiğinde 188 lira, sonraki her cüz için de 166'şar lira verilerek ödenecekti.⁴

Âkif kendisine tevdi edilen görevi bir türlü bitirmemiş ya da bitirmişse de Diyanet İşleri Başkanlığına teslim etmemiştir. Ancak Mısır günlerinin ilk yıllarında bu tercüme işiyle çok meşgul olduğu anlaşılmaktadır. 15 Ocak 1926'da Mahir İz'e yazdığı mektuptan *Kur'an* tercümesi işi ile uğraşmaktan edebî çalışmalarına vakit ayıramamaktan yakınmaktadır. İz'e "Benimle şairliğim arasına *Kur'an* giriyor" diye yazacaktır. 30 Haziran 1927 tarihli İz'e yazdığı başka bir mektubunda ise "Tahmininiz veçhile meşgulüm, terceme şöyle böyle yürüyor. Yarıya geldim, mütebaki yarısının daha çabuk biteceğine kânîim. Ancak sağ olur da ikmal edebilirsem, sonra bir altı yedi ay kadar da tashihi, tebyizi için lazım..." der.⁵ Fakat damadı Ömer Rıza Doğrul'a göre, Âkif meal işini yapmamış veya yapamamıştır.⁶ Sonuçta o tercümesini teslim etmemiştir.

Bugüne kadar konuya ilişkin iddialar başlıca dört başlık altında toplanabilir:⁷

1. *Âkif tercümeyi istediği nitelikte bitiremediği için teslim etmemiştir.* İddianın kaynağı büyük ölçüde Eşref Edip'tir. O Âkif'in tercüme işini bitirdiğini düşünmektedir. Fakat Âkif tercümeyi aklındaki ölçütlere uygun bitiremediği için teslim etmemiştir. Âkif son bir kez daha eserini gözden geçirip tercümeyi en mükemmel hâle getirip bastırmak istemişse de ömrü vefa etmemiştir.⁸

2. *Âkif 1936'da İstanbul'a dönerken çeviriyi Yozgatlı İhsan Hoca'ya (1902-1961)⁹ emanet etmiş, Mısır'a geri gelmezse ondan tercümeyi yakmasını istemiştir.* Âkif'in ölümü üzerine İhsan Hoca tercümeyi saklamış ancak ölüm döşeninde oğlu Ekmeleddin İhsanoğlu'na ölümünden sonra tercümeyi yakmasını vasiyet etmiş, o da babasının vasiyetini yerine getirmiştir. Âkif'in mealinin yakılmasını istemesinin sebebi Türkiye'de 1932'de başlayan Türkçe ezan ve ibade-

⁴ Mehmed Âkif Ersoy ve *İstiklâl Marşı*, s. 108-113.

⁵ Uğur Derman, "Mahir Hoca'dan İzler", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, Editör: Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, İBB Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2012, s. 134, 137, 143, 145.

⁶ Mehmed Âkif, *Safahat*, haz. Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1943, s. XIV.

⁷ Zeki Sarıhan, *Mehmed Âkif*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s. 213-215.

⁸ Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939, s. 133.

⁹ 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde CHP-MHP çatı adayı olan Ekmeleddin İhsanoğlu'nun babası.

tin zorunlu kılınmasının ardından kendi tercümesinin *Kur'an* yerine geçecek olmasından duyduğu endişedir. Eşref Edip'e göre iktidar sahipleri *Kur'an* ve ezanın Türkçe okunmasına karşı gelişen muhalefeti Âkif'in *Kur'an* tercümesi ile aşmayı düşünmüşlerdir. Böyle bir durumda unutturulmak istenen, yazdığı İstiklâl Marşı dahi değiştirilmek istenen Âkif'ten yeni rejim medet ummaktadır ki bu iddia dönemin ruhuna uymamaktadır. Bırakın tercüme, yazdığı şiir kitabının ülkeye girmesine dahi tahammül edilmeyen bir dönem olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Edib 1939'da yazdığı *Mehmed Âkif* kitabında tercümenin teslim edilmeme sebebinin Âkif'in tercümesini istediği biçimde bitirmemiş olması olarak anlatırken, meseleyi 1959'da yukarıdaki şekilde izah etmiştir.

3. Atatürk Âkif'ten tercümesini istemiştir. Bu iddianın sahibi Hakkı Tarık Us'tur. Us, Âkif İstanbul'a geldikten sonra onun yurda döndüğünü haber vermek üzere Florya'da Atatürk'le görüşmüştür. Us, Atatürk'ün Âkif'e kırgın olmadığını görmüş, sohbet esnasında sözü Âkif'in *Kur'an* tercümesi bahsine getirmiş, Atatürk de tercüme görmek istediğini söylemiştir. Bunun üzerine Âkif'i ziyaret eden Hakkı Tarık Atatürk'ün *Kur'an* tercümesini görmekten memnun olacağını iletmiştir. Ancak Âkif tercüme Mısır'da bıraktığını, yaptığı çeviriyi kendisinin de beğenmediğini, sağlığına kavuşursa bir cüzü çevirip Atatürk'e sunabileceğini, Atatürk beğenirse çeviriye devam edebileceğini belirtmiştir. Bu cevabı yeterli görmeyen Hakkı Tarık işin peşini bırakmamış devreye Âkif'in damadı Ömer Rıza'yı sokmuştur. Ömer Rıza, ortanca kızı Feride, Âkif'in manevi kızım dediği Süheyla Karan ve eşi Balıkesir Milletvekili Hayrettin Karan Âkif'i ikna için onu ziyaret etmişlerdir. Ziyaret sırasında Atatürk'ün Âkif'in sözleşmedeki 4.000 lirayı az görüyorsa meblağın 10.000 liraya çıkarılabileceği teklifini yapmışlardır. Âkif teklife sinirlenmiş onları da reddederek iyileşirse tercüme üzerinde çalışabileceğini söyleyerek konuyu kapatmıştır.¹⁰

4. Âkif tercüme Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsiri basılmadığı için teslim etmemiştir. İddianın kaynağı onu 1928'de Mısır'da ziyaret eden Yusuf Hikmet Bayur'dur. Bayur Mısır'a gittiğinde elçiliğe uğrayıp Âkif'in adresini ister. Bunun üzerine Elçi Mehmed Ali Şevki Bayur, "Mademki kendisiyle dostluğunuz var,

¹⁰ M. Emin Erişirgil, *Mehmed Âkif: İslâmcı Bir Şairin Romani*, Maarif Yayınevi, Ankara 1956, s. 472-478.

benim tarafımdan recâ edin; bitirmiş olduğunu duyduğum *Kur'an* tercemesini, bir an önce getirip versin, gelen 5.000 lirayı da kendisine vereyim. Ankara beni sıkıştırıyor.” der. Konuyu Âkif’e açan Bayur ondan, “Benim yapacağım terceme belki yeni harflerle basılmış tek terceme olacaktır; hâlbuki duyduğuma göre, Elmalılı Hamdi Hocadan istenilen Tefsir’i basmayacaklarmış. Tefsir’siz tercemedan bir şey anlaşılamayacağı ve eski harflerle olan Tefsir’leri yeni nesillerin okuyamayacakları için yazımı vermem” demiştir. Bayur’un Tefsirin basılacağına dair teminatlarına kayıtsız kalan Âkif tercümesini vermemiştir.¹¹

Recep Şentürk 2012’de Âkif’in *Kur’an Meali*’nin üçte birlik kısmını bulup yayınladığı iddiasındadır. Ancak yayınlanan parça Âkif’in ölümünden sonra 1956-57’de daktilo edildiği anlaşılan bir metindir. Metnin Âkif’e ait olduğu iddiası ise metni 1998’de Şentürke veren Ali Yahya Runyun’a aittir. Ali Yahya Runyun’un iddiasının kaynağı da babası Mustafa Runyun’dur.¹²

Görüldüğü gibi tercümenin akıbetinin ne olduğuna dair bilgiler ikinci ya da üçüncü kişilerin tanıklığına göre açıklanmış, hâliyle de 1930’lardan günümüze bir muamma olmayı sürdürmüştür. Konuya dair yapılabilecek en sarih açıklama şudur: Âkif, Diyanet İşleri Başkanlığı ile *Kur'an*’ı Türkçeye tercüme etmek üzere bir sözleşme yapmış, tercüme üzerinde çalışmış ve gerekçe ne olursa olsun bu tercümeyi teslim etmemiştir.

3. Mısır Günleri

Bir zamanlar bizzat Mustafa Kemal’in ricası ile Ankara’ya çağrılan, milletvekili olan, İstiklâl Marşı yazması için baskı yapılan Âkif’in 1923’den sonraki durumu tam Danton’un “İhtilâl Satürn gibidir, kendi evlatlarını yer” sözünün açık örneği olmuştur. Ülkedeki siyasî gerginliklerden sıkılan Âkif Mısır’a ilk kez Ekim 1923’te gitmiş ve kışı Mısır’da geçirmiştir. 1924 baharında İstanbul’a döndüğünde yeni Türkiye’nin istikâmetini tamamen Batı’ya

¹¹ Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif Ersoy (Hayatı ve Eserleri)*, Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Yayınları, Polat Ofset 1991, s. 100-101; Zeki Sarıhan, Mehmed Âkif, s. 214.

¹² Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, Yayına Hazırlayanlar: Recep Şentürk-Asım Cüneyd Köksal, Mahya Yayınları, İstanbul 2012, s. XI-XXII.

döndüğünü anlamış ve bu durumdan rahatsız olarak 1924 yılı kışında tekrar Mısır'a gitmiştir. Mısır'da iken başyazarı olduğu *Sebilürreşâd* 5 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn yasasına istinaden 6 Mart 1925'te kapatılmıştır. Dahası yakın arkadaşı Eşref Edip İstiklal Mahkemesi'nde "vatana ihanet" suçlaması ile yargılanmaktadır. Eşref Edip önce Ankara sonra da Diyarbakır'a götürülerek yargılanmış, *Sebilürreşâd*'ın yayın faaliyetini durdurmak şartı ile 13 Eylül 1925'te serbest bırakılmıştır.¹³ Bu gelişmeler karşısında işsiz kalan Âkif, rejimin otoriter havasına daha fazla dayanamayarak belki de kendi geleceğini de tehlikede gördüğünden Mısır'a gitmeye karar vermiştir.

Âkif'in Mısır'a gidişi farklı kişilerce kaçış, boykot, sürgün gibi çok farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak bu gidişin açıkça bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. O yeni kurulan Cumhuriyet ile fikir ayrılığına düşmüş, bu nedenle sıkı takibat altına alınmıştır. Onun bu takibatı içine sindiremediği ve Mısır'a giderek kendi kendini sürgüne mahkûm ettiği anlaşılmaktadır. Mısır'a giderken vedalaşmak üzere yanına uğradığı Şefik Kolaylı ile yaptığı konuşma onun Mısır'a neden gittiğinin kendi dilinden açıklamasıdır. Kolaylı'nın, çocuklarının eğitim çağında olduğunu ileri sürerek onu Mısır'a gitmekten vazgeçirmeye çalışması üzerine ona, "Arkamda polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben, vatanını satmış ve memlekete ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum." demiştir.¹⁴ Ancak Âkif'in şapka inkılabına karşı çıktığı ya da protesto için Mısır'a gittiği iddiaları doğru değildir. Zira Faruk Nafiz'in şapka konusuna binaen Süleyman Nazif ile İskilipli Atıf arasında çıkan tartışma hakkında ne düşündüğünü sorması üzerine Âkif "Serpuş değiştirmek bence mühim mesele değildir. Şapka da, kalpak da müsavi. Elverir ki kafaları değiştirmeli... Bunu yapabiliyor muyuz? Mesele burada!" cevabını vererek, şapka tartışmalarını yersiz ve gereksiz gördüğünü belirtmiştir.¹⁵

¹³ Muharrem Coşkun, *Kod Adı: İrtica-906*, Gaziosmanpaşa Belediyesi, İstanbul 2014, s. 31-33; Sadık Albayrak, "Eşref Edip Fergan", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 474.

¹⁴ Muharrem Coşkun, *Kod Adı: İrtica-906*, s. 28.

¹⁵ Beşir Ayvazoğlu, *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, s. 71-73.

Nihayet Âkif kendisine yapılan muameleye dayanamayarak Ekim 1925'te ailesi ile birlikte kendisini davet eden yakın dostu Abbas Halim Paşa'nın¹⁶ yanına Mısır'a gitmiştir. Abbas Halim ile İstanbul yıllarından beri dost olan Âkif, Paşa'yı her zaman gerçek bir dost olarak görmüştür. Bu dostluk karşılıklı sevgi ve saygıya dayanıyordu. İkili çok iyi arkadaşlıklar ve Abbas Hilmi, Âkif'le vakit geçirmekten çok memnundur. Abbas Halim Paşa dostluklarının boyutu hakkında Fuad Şemsi [İnan]'a¹⁷ "Âkif, ne zaman olsa bir Abbas Hilmi bulur; fakat ben bir Âkif bulamam. O, benim için bir talihtir."¹⁸

Mısır'da bir süre işsiz kalan Âkif bu süre zarfında Kahire'ye 25 km uzaklıkta bulunan Hilvanda Abbas Halim Paşa'ya ait bir evde oturmuştur. Daha sonra o evden de ayrılarak kendi evini tutmuştur. İlk gittiğinde Mısır'daki sakin yaşam onu cezbetmiş, 8 Haziran 1926'da Mahir İz'e yolladığı bir mektubunda, "Ben buralara 15 yıl evvel gelseydim şimdi hayli eser vücuda getirmiştim" diye yazar. Fakat ilerleyen günlerde çöl iklimi gerçek yüzünü göstermiştir. Bu kez 21 Temmuz'da İz'e yazdığı bir başka mektupta şunları diyecektir:

*"Sıcaklar adam akıllı çalışmaya mani. Gündüzleri kaynıyor, geceleri soğuyoruz. Bereket versin yaz bidayetlerindeki havalar devam etmedi. Yoksa Hakk'ın civar-ı rahmetini çoktan boylamıştık. Evet. Mayıs sonlarında, haziran ilklerinde öyle semumlar esti ki, en ağırbaşlı, en soğukkanlı mizanü'l-hararelerde bile galeyandar, feveranlar görüldü."*¹⁹

¹⁶ Abbas Halim Paşa 1866'da Kahire'de doğmuş, 1934 yılında Kahire'de ölmüştür. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın dördüncü oğlu Halim Paşa'nın ikinci çocuğudur. Çok iyi bir öğrenim gördükten sonra II. Abdülhamid saltanatının son yıllarında Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmiştir 1915-1917 yılları arasında Nafia Nazırlığı yapmıştır. İstanbul'un işgali ile Malta'ya sürüldü ve iki yıl tutuklu kalmıştır. Serbest kaldıktan sonra siyaseti bırakmış, hayatının geri kalanını İstanbul ve Kahire'de geçirmiştir. Aynı zamanda şair ve yazar olan Paşa, Mehmed Âkif'in yakın dostu ve koruyucusudur. Dönemin birçok entelektüeline destek olmuş cömert biridir. Akif "el-Uksurda" şirini ona ithafen yazmıştır. Bk. Mustafa Uzun, "Abbas Halim Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1988, s. 24.

¹⁷ Akif'le Fuad Şemsi (1886-1974) eski arkadaşlardır. Akif Âsım kitabını ona ithaf etmiştir. Akif Mısır'a gittiğinde ona mektuplar yazmış, mektup yazmadığı zamanlarda da mektup yazdığı kişiler aracılığıyla ona daima selam göndermiştir. Mahir İz'e 8 Kasım 1926'da gönderdiği mektubunda, "Fuad Şemsi'ye mutlak uğra, benden de selamlar, iştiyaklar, hürmetler götür" diye yazacaktır. Bk. Uğur Derman, "Mahir Hoca'dan İzler", s. 146-147, 149; Beşir Ayvazoğlu, *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, s. 240-249.

¹⁸ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, s. 142.

¹⁹ Uğur Derman, "Mahir Hoca'dan İzler", s. 144-146.

O, Mısır'da bulunduğu süre içinde 20 Mısır lirası gibi düşük bir maaşla Kahire Üniversitesinde Türk Edebiyatı dersleri vermiştir.²⁰

Âkif Mısır'da kendi hâlinde sıkıntıları ile yaşarken Türkiye'de siyasi durum çok farklı mecrada ilerlemiş, o âdeta unutulmuş, unutturulmak istenmiştir. Bu tutumun en somut göstergesi İstiklâl Marşı'nı değiştirme teşebbüsleridir. Âkif'in ülkeden ayrılmasının hemen ardından 13 Kasım 1925'te millî marşın değiştirilmesi için harekete geçilmiştir. *Maarif Vekâleti Millî Marş Güftesi İçin Müsabaka Açıyor* başlıklı bir ilanla kamuoyuna duyurulan millî marş değiştirme teşebbüsünde, yeni marşın hangi ilkeler doğrultusunda yazılacağı da detaylı olarak açıklanmıştır. Maarif Vekâletine göre yeni marşın güftesi vakarlı, ümit saçıcı, ruhu yükseltici olmalı, temiz bir Türkçe ile veziz surette Türklüğün varlığını, büyük mazisini ve daha büyük istikbalini dile getirmelidir. Bu yarışmada da ödül 500 lira olarak belirlenmiştir. İlanın sonunda İstiklâl Marşı da unutulmamış, "Âkif Bey'in İstiklâl Marşı'nın büyük mücadelemizin kutsî bir hatırası olarak saklanacağı" ve millî marşın yanında İstiklâl Marşı unvanıyla merasimlerde söylenebileceği belirtilmiştir.²¹ Ancak mevcut bilgiler ışığında birçok soru açıklığa kavuşmamıştır. İstiklâl Marşı'nı değiştirme fikri kime aittir? Tek sebep Ankara'nın Âkif'i sevmemesi midir? Gelen şairler neden beğenilmemiş ya da bu teşebbüsten neden vazgeçilmiştir? Bir başka muamma ise 1925 teşebbüsünde de Millî Eğitim Bakanının Hamdullah Suphi olmasıdır.²² Suphi yazılmasına ve kabul edilmesine öncülük ettiği marşın değiştirilmesine nasıl razı gelmiştir? Hamdullah Suphi'nin bu işte bir dahli var mıdır yok mudur? Yine Suphi'nin 19 Aralık 1925'te bakanlıktan istifa etmesinde millî marş değiştirme teşebbüsünün bir etkisi var mıdır? Tüm soruların cevabı şimdilik yoktur. Zira tüm bu işlerde baş aktör olması gereken Hamdullah Suphi bu konuda sesiz kalmaktadır. Daha sonra bu konuda fikir beyan edenler gelen şairlerin beğenilmemesini İstiklâl Marşı'nın değiştirilmemesine gerekçe olarak gösterecekler de bu kadar basit bir açıklama ile konunun geçiştirilemeyeceği

²⁰ Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı, s. 116, 135, 137, 139.

²¹ Kasım Kocabaş, *Belgelerle İstiklâl Marşı Tarihi*, Başlangıç Yayınları, Konya 2018, s. 41-42.

²² Hamdullah Suphi 4 Mart 1925 ilâ 19 Aralık 1925 tarihleri arasında ikinci defa Millî Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Bk. Mustafa Yazıcı, *Tanzimattan Bu Yana Millî Eğitim Bakanları Başbakanlar ve Atatürk 1839-1973*, Emel Matbaacılık, Ankara 1973, s. 121.

ortadadır.²³ Takrir-i sükûn kanununun uygulamada olduğu dönemde, iktidar istediği yapabilecek güçtedir ve ona karşı çıkacak bir güç ülkede bulunmamaktadır. Bilinen odur ki İstiklâl Marşı'na karşı Ankara'da ciddi bir hoşnutsuzluk vardır. Mesela Münevver Ayaşlı 1927 senesi için Ankara'da İstiklâl Marşı'nı hiç duymadığını yazar. “Kim demiş ki Mehmed Âkif'in marşı, İstiklâl Marşı?” der ve Ankara'nın marşının *Valencia* ile *Fleur d'Amour* olduğunu söyler.²⁴ Belli ki Ankara'da Âkif'in yazdığı marşın terennümünden kaçınılmaktadır.

Buna rağmen zaman zaman Âkif'le ilgili haberlerin de gazete köşelerinde yer aldığı görülmektedir. Mesela 12 Haziran 1933'te *Milliyet* gazetesinde İstiklâl Marşı'nın nasıl kaleme alındığıyla ilgili bir haber yayımlanmıştır. Haberde Âkif'in fesli bir vesikalık fotoğrafı da yer almaktadır. Haber *Millici* mahlası ile Mahmut Soydan tarafından kaleme alınmıştır.²⁵

Mehmed Âkif ülkede kendine karşı takınılan menfi tutuma rağmen ülkesini sevmekten asla vazgeçmemiştir. 11 Haziran 1932'de damadı Ahmed Bey'in tayininin Milas'tan Van Erciş'e çıkması üzerine yazdığı mektupta şöyle demektedir:

“Şarka azimet için hazırlanmak emrini almışsınız. Rabbim hayırlı eylesin. Hamdolsun gençsiniz, dinçsiniz. Yurdun her tarafını dolaşmalı, her tarafına hizmet etmelisiniz. Vatan bir külldür ki tecezzi kabul etmez: Şarkı, garbı, şimâli, cenubu kâmilten nazarımızda bir olmalıdır. Uzak yakın, soğuk sıcak dememeli, elimizden geldiği kadar, hatta bunun fevkinde olarak fedâkârâne çalışmalıyız. Başka türlü ne yaşamak, ne memleketi yaşatmak imkânı yoktur. Allah mübârek yurdumuzu sizin gibi fedâkâr, vefâkâr evlâdını da mübârek yurdumuza bağışlasın, âmîn.”²⁶

²³ Caner Arabacı-Bekir Şahin, *İstiklâl Marşı'nı Değiştirme Çabaları ve Millî Şairde Dirilmek*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 130.

²⁴ Münevver Ayaşlı, *Geniş Ufuklara ve Yabancı İklimlere Doğru*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 136.

²⁵ Millici [Mahmut Soydan], “İstiklâl Marşı Mecliste?”, *Milliyet*, Yıl: 8, No: 2634, 12 Haziran 1933, s. 8.

²⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Fıraklı Nâmeler Akif'in Gurbet Mektupları*, haz. Ömer Hakan Özalp, Timaş Yayınları, 2. bs., İstanbul 2011, s. 71.

1934'deki başka bir mektubunda da kızının içinde bulunduğu şartlardan şikâyet etmesi üzerine ona kızar ve İngilizleri örnek vererek naz içinde büyüyen bir İngiliz Lordu'nun oğlunun Sudan kumlarında ne işi var diyerek kızının içinde bulunduğu duruma şükretmesi gerektiğini yazar. Ona vatanın ancak böyle meşakkatler sonucu yükseleceğini hatırlatır.²⁷ 22 Haziran 1935'te Şefik Kolaylı'ya yazdığı mektubun teması da millet sevgisi ve vatanın ancak çalışkan insanların omuzlarında yükseleceğiyle ilgilidir.²⁸

Âkif Mısır'da iken zaman zaman Türkiye'den bazı dostları onu ziyarete gitmiştir. Ziyaret edenler arasında dikkat çekici isimlerden biri Yusuf Hikmet Bayur'dur. Bayur 1928'de Kabil Büyükelçiliği görevine giderken Mısır'da Mehmed Âkif'in yanına da uğramıştır.²⁹

Şüphesiz ki Âkif'i en fazla sevindiren ziyaret kadim dostu Eşref Edip'in yanına gelmesi olmuştur. Edib bu ziyareti 1932'de gerçekleştirmiştir.

Mısır'da sakin ve münzevi bir hayat geçiren Âkif çoğunlukla sağlık sorunları ile uğraşmıştır. 1934 yılında hamisi ve yakın dostu Abbas Halim Paşa vefat etmiştir. Abbas Halim öldüğünde Âkif onun başucundadır. Paşa'nın hastalığında bitiremediği *Kur'an* hatmini naaşının yanında o bitirmiştir. Abbas Halim'in ölümü ile Âkif'in büyük bir yeise kapıldığı ve âdeta ölümü bekler bir halet-i ruhiyeye büründüğü anlaşılmaktadır. Ancak Paşa'nın kızı Prenses Emine Abbas Halim babasının boşluğunu doldurmuş ve Âkif'e babasının verdiği desteği sürdürmüştür. Emine Abbas kendini Âkif'in kızı olarak görmüş ve ona bir kız evladın babasına bağlandığı gibi saygı ve sevgisini sunmuştur. Prenses onu İstanbul'a çağırıp en iyi hastanelerde baktıracağını söylemesi üzerine Âkif buna lüzum olmadığını, İstanbul'da üç kızı bulunduğunu ve kızlarının kendisine bakacağını belirtmiştir. Onun bu sözlerine Emine Hanım kendini kastederek, "Yanlış söylüyorsunuz, sizin dört kızınız vardır" demiştir. Prenses Emine'nin candan tavrı Âkif'i çok mutlu etmiş ve o âdeta yeniden yaşamaya başladığını ifade etmiştir. Âkif sevincini 25 Şubat 1935 tarihinde Emine'ye yazdığı mektubunda şu cümlelerle aktarır:

²⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Fırlıklı Nâmeler Akif'in Gurbet Mektupları*, s. 117-121.

²⁸ Ferruh Dinçer, *Veteriner Hekim Gözüyle Veteriner Hekim Mehmed Âkif Ersoy Dosyası*, Türk Veteriner Hekimler Birliği Yayını, Ankara 2011, s. 86.

²⁹ Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 100-101; Zeki Sarihan, *Mehmed Âkif*, s. 214.

“Hanımefendimiz,

Dünyada kendini bilmez veliler olduktan başka, saadetinden bihaber yaşayan bahtiyarlar da varmış. Daha garibi kulunuz da onlardan biri imişim!

İhtiyarım ile çekildiğim şu inziva âleminde bile muhitin, şuurun, zamanın hadisatın, hülâsa bütün kâinatın sarîh istiskalini gördükçe yaşamaktan âdeta öğreniyor da gündün güne artan zaafımı, ihtiyarlığımı birer müjde-i halâs telakki ediyordum.

Ufuklarında tek bir ışık sezmeyen zulmetzede bir biçare için bu ne inkılâb-ı azim ki, huzur-u ismetinizle şerefyâb olduktan sonra, yüksekliği nispetinde derin bir nazar-ı şefkatin üzerimde güneşler gibi parladığını görmeye başladım! Artık yeşimdeki hatayı anlıyorum. Artık iman yeniler gibi tecdid-i ümid edeceğim. Artık titrek ellerimden düşen kaleme tekrar sarılmak isteyeceğim.

Ruh-ı pak-ı rahmet göklerine yükselirken, bizlere yeryüzünde sizin gibi bir meleki siyânet bırakan valid-i muazzamınızı nasıl takdis edeceğimi bilemiyorum.”³⁰

Mehmed Âkif 28 Nisan 1935 tarihli başka bir mektubunda ise Emine Hanım’a olan bağlılığını ve onun kendisi için ne anlam taşıdığını şu cümlelerle anlatır:

“Hanımefendimiz,

Yakinen biliyorum ki sizin o kudsî nefesiniz, o can-âşine sesiniz benim bu ölgün ruhuma yeni bir hayat nefhedecekti; son zamanlarda maa-lesef pek yabancı kaldığım hayat hissini yeniden duymaya başlayacaktım. Yüksekliğindeki samimiyet, samimiyetindeki yüksekliği ömrüm oldukça unutmayacağım o necib meclisleriniz kulunuza yazmak ümitleri vermişti, kulunuz ki okumak melekesini bile kaybetmek üzereydim.”³¹

³⁰ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, s. 85-86, 142.

³¹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, s. 88.

Bu mektuptan da anlaşılacağı gibi Âkif bedenlen ve ruhen çökmüş durumdaydı. Yeni hamisi Prenses Emine onu yeniden yazmak hususunda cesaretlendirmiş, belli ki bir miktar da maddi yardımda bulunmuştur. Onun teşvikleri ile kendinde yeniden yazmak gücünü hissetmeye başlayan Âkif bu değişiklikten oldukça memnundur. Yeni kaleme alacağı yazıları tasarlamaya başlamıştır. Ancak bu sırada sağlığı gittikçe bozulmaktadır. Emine Hanım'a yazdığı başka bir mektubunda onun aşırı yorgunluk, terleme ve titremeden mustarip olduğu anlaşılıyor. Bu belirtiler de göstermektedir ki 1935 bahar aylarında hastalığı hayli ilerlemiş durumdadır.³²

Âkif *Gölgeler* yayımlandıktan sonra *Haccetü'l-Vedâ* adlı eseri üzerinde çalışmaya başlamıştır. Eşref Edip'e anlattığına göre bu eserin tüm planını hazırlamıştır. Ancak son kez Mekke ve Medine'ye gidip o havayı teneffüs etmek, Peygamberin ayak bastığı yerlerde onu tasavvur etmek sonra da bu eseri bitirmek istemiştir.³³ Ancak mektuplarında da sıkça belirttiği gibi Mısır'daki yazma serüveni her geçen gün zorlaşmış, eline kâğıt kalem alamaz hâle gelmiştir.

Eldeki mevcut bilgiler ışığında Âkif'in 1935 Antakya seyahati sonrasında yeniden devletin dikkatini çektiği anlaşılmaktadır. Arşivlerde yapılan taramalarda Antakya ziyareti öncesine ait bir istihbarat raporuna rastlanmaması, Âkif'in gözetlendiği ancak ciddi olarak takip edilmediğini göstermektedir. Hatay Meselesinin gündemde olduğu hassas bir dönemde 8 Ağustos 1935'te başlayan Antakya seyahati Ankara tarafından hoş karşılanmamıştır. Âkif gibi ketum ve adımlarını dikkatle atan bir insanın böylesi hassas bir dönemde Antakya'ya gitmesi onu yeniden söylentilerin odağına oturtmuştur.

Bu ziyaretin kendisi, Türkiye Cumhuriyeti, gittiği yerlerdeki insanlar için farklı farklı anlamları olmuştur. Âkif ziyaretini sağlık sebepleri ile yapmıştır. Zira o 28 Nisan 1935'te yeni hamisi olan Prenses Emine'ye yazdığı mektubunda, "Temmuz ayında inşallah emriniz veçhiyle tebdil-i hava için Antakya tarafına gideceğim. Biraz kan, biraz can, biraz da huzur-ı fikr ü vicdan toparlayabilirsem, sırf efendimizi memnun etmek için bir şeyler yazmaya çalışacağım." demiştir. Âkif açısından seyahatten beklenen sağlık ve huzurdur. Mektubun

³² Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, s. 89.

³³ Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, s. 159-160.

devamında belirttiği gibi Emine Hanım Âkif'ten *Gölgeler* yerine daha neşeli "*Maddi Şiirler*" beklemektedir. Âkif Antakya'da biraz sağlık ve huzur bulunduğu takdirde Emine'nin bu dileğini yerine getirme arzusundaır.³⁴

Türk yetkililere göre Âkif Antakya'da Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunmuştur. Türk istihbaratı iddiasına delil olarak Arap milliyetçisi Cemil Berekât'ın evinde kalması göstermiştir. Cemil Berekât Suriye Mebusan Meclisi Reisi Suphi Berekât'ın küçük kardeşidir. Âkif'e Antakya'da kaldığı sürede isnat edilen en önemli suç, hilafet taraftarı olmak ve hilafeti övmek, hatta halifenin (Abdülmecid) yakında yeniden eski mevkiini elde edeceğine dair iddialarda bulunmak olmuştur. Bunun yanında "Şapka giymek doğrudan doğruya Avrupalıya benzemek maksadıyla yapıldığı gibi tamamen küfürdür. Türkçe ezan ise katiyen mekruhtur. Namaz caiz değildir. Latin hurufatı ise İlhan *Kur'an-ı Kerimi* tağyir eylediği cihetle şeran mekruhtur." nev'inden sözler söyleyerek Türkiye'deki rejim ve inkılap aleyhtarlığı yapmak, Halep'te Refik Halid Karay, Antakya'da Ali İlmi gibi Yüzellilikler ile hemhal olmakla suçlanmıştır. Ona isnat edilen bir başka suç ise Fransız idaresine yandaş ağalardan para almasıdır.³⁵ Kahire Konsolosluğu'nun 29 Temmuz 1936 tarihli raporuna göre Âkif, Mısır'da münzevi ve zor bir yaşam geçirmiştir. Ekseri vakti hastalıkla geçmiştir. Konsolosluğun çok dikkatli araştırmasına göre rejim aleyhine en küçük bir hareketi dahi olmamıştır. Yine Kahire'de bulunan Yüzelliliklerle de herhangi bir münasebette bulunmamıştır. Benzer bir rapor da Kudüs Konsolosluğu'ndan gelmiştir. 20 Ağustos 1936 tarihli yazıda Âkif'in tedavi için Lübnan'a giderken Kudüs'e ve konsolosluğa uğradığı, Kudüs'te bir iki gün kaldığı bu süre zarfında herhangi bir zararlı faaliyette bulunmadığı kayıtlıdır. Âkif Kudüs'te Cumhuriyet taraftarı, laiklik aleyhtarı, çok mutaassıp bir adam olarak tanınmaktadır. Ancak konsolosun Âkif hakkındaki kanaati oldukça olumludur. Konsolos Ahmet Umar raporunu, "Bu adam hakkındaki kanaatim yurdumuz ve rejimiz için tehlikeli bir unsur olmadığı yolundadır" cümlesi ile bitirmiştir. Halep Konsolosu daha da ileri gitmiş, Âkif'in Refik Halid ve bazı muhaliflerle

³⁴ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, s. 88.

³⁵ *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, s. 117-119, 124, 140, 143, 147, 150.

görüşmekle beraber her zaman Türkiye ve Atatürk lehinde sözler sarf ettiğini belirtmiştir.³⁶

Âkif'in ziyaretinin Antakya'daki Türkiye aleyhtarları için anlamı ise onu Türkiye karşıtı gibi göstermek olmuştur. Âkif Antakya'da oldukça dar bir kadro ile görüşmüştür. Antakya mahreçli *Yeniğin* gazetesinin 29 Haziran 1936 tarih ve 1484 sayılı nüshasına göre, Âkif Antakya'da oldukça dar bir çevre ile görüşmüş, görüştüğü insanların sayısı bir elin parmaklarını geçmemiştir.³⁷ Bu haber dikkate alındığında Antakya'da yanında kaldığı ya da görüştüğü kişiler onun konuşmalarını çarpıtarak dışarıya kendi istedikleri şekilde aksettirmişlerdir.

4. Gölgeler

*Safahat'*ın yedinci kitabı olan *Gölgeler* Âkif'in Mısır'daki yaşantısının iç dünyası ve yazma melekesinin son ürünüdür. 1933'te Mısır'da Matbaatü's-Şebâb'ta basılmıştır. Eser 19x14 cm ölçülerinde karton kapak 95 sayfadır. 96. sayfada doğru-yanlış cetveli bulunmaktadır.³⁸ Kitabın basım sürecinin Âkif'i çok yorduğu anlaşılmaktadır. O bu konuda Eşref Edip'e, "Şu gençlik matbaası beni ihtiyarlattı" cümlesini sarf etmiştir.³⁹

Gölgeler'de yer alan şiirlerin çoğu Mısır'da Hilvan'da yazılmıştır. *Gölgeler*'de; "Hüsran" (İstanbul-Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 5), "Şark" (İstanbul-19 Eylül 1334/1918, s. 6-8), "Alınlar Terlemeli" (İstanbul-3 Teşrin-i evvel 1334/1918, s. 9-11), "Umar mıydın?" (İstanbul-24 Teşrin-i evvel 1334/1918, s. 12-14), "Mehmed Ali'ye" (İstanbul-4 Temmuz 1334/1918, s. 15), "Hâlâ mı Boğuşmak?" (İstanbul Kanûn-ı evvel 1334/1918, s. 16-18), "Yeis Yok!" (İstanbul-30 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 19-21), "Azimden Sonra Tevekkül" (İstanbul-13 Teşrin-i sâni 1335/1919, s. 22-24), "Süleyman Nazîf'e" (Ankara-Taceddin Dergâhı, 15 Nisan 1337/1921, s. 25-27), "Bülbül" (Ankara-Taceddin Dergâhı, 9 Mayıs 1337/1921, s. 28-30), "Leylâ" (Ankara-Nisan 1338/1922, s. 31-33), "Fir'avn İle Yüz Yüze" (Hilvan-29 Kanûn-ı evvel 1339/1923, s. 34-45), "Şehitler Âbidesi İçin" (Hilvan-27 Kanûn-ı evvel 1340/1924, s. 46), "Vahdet" (Hilvan-12 Kanûn-ı

³⁶ Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı, s. 139, 143, 156.

³⁷ Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı, s. 124.

³⁸ Mehmed Âkif, *Safahât-Yedinci Kitâb Gölgeler*, Matbaatü's-Şebâb, Mısır 1352-1933.

³⁹ Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, s. 156.

sânî 1340/1924, s. 47-49), “Gece” (Hilvan-5 Kanûn-ı sâni 1341/1925, s. 50-52), “Hicrân” (Hilvan-10 Kanûn-ı sâni 1341/1925, s. 53-55), “Secde” (Hilvan-15 Kanûn-ı sâni 1341/1925, s. 56-58), “Hüsâm Efendi Hoca” (Hilvan-4 Şubat 1341/1925, s. 59-60), “Kıtalar” (s. 61-64), “Bir Arıza” (Hilvan-1 Ağustos 1345/1929, s. 65-67), “Bir Gece” (Hilvan-11 Rebiü'l-evvel 1347/1931, s. 68-69), “Ne Eser Ne De Semer” (Hilvan-21 Mart 1346/1930, s. 70), “Derviş Ahmed” (Hilvan-1 Eylül 1346/1930, s. 71-74), “Saîd Paşa İmamı” (Hilvan-15 Haziran 1347/1931, s. 75-81), “Yine Kıtalar” (Hilvan-1931-33, s. 81-83), “San'atkâr” (Hilvan-22 Ağustos 1349/1933, s. 84-95) şiirleri yer alır ve görüldüğü gibi farklı tarihlerde kaleme alınmışlardır. Ancak şiirlerin ortak noktası gözyaşı ile dolu hüznün verici olmalarıdır. Vatanından ayrı kalmak onu ümitsiz ve bezgin yapmış, bu da şiiri ne yansıtmıştır.⁴⁰ Özlem Fedai, *Gölgeler*'i kâh acılı bir ağıt, kâh bir vasiyet, kâh şairin kendi iç alemindeki gölgelerin dışavurumu olarak niteler.⁴¹

Âkif'in Türkiye'de uğraştığı işlerden biri de bu kitabın akıbeti olmuştur. Onun ülkeye dönmesi ile Mısır'daki yayıncı Matbaat'üş-şebâb 2.175 adet *Gölgeler* nüshasını İstanbul'a göndermiştir. Ancak kitabın eski harflerle basılmış olması sorun olmuştur. 25 Ağustos 1936'da patlak veren sorun hakkında İstanbul Valiliği İçişleri Bakanlığından ne yapılacağına dair görüş sormuştur. İlgili yazıya çok hızlı bir biçimde ertesi gün cevap verilmiştir. Bu da Ankara'nın Âkif'le ilgili hususları hem yakından takip ettiğini hem de çok dikkatli olduğunu göstermektedir. İstanbul Valiliğine verilen cevapta, eski harfli kitapların yurda sokulmasının *Türk Harfleri Hükümlerine* aykırı olduğu belirtilerek, incelenmek üzere birkaç nüshanın derhal Ankara'ya gönderilmesi istenmiştir. 28 Ağustos'ta üç nüsha *Safahat (Gölgeler)* Ankara'ya gönderilmiştir. 31 Ağustos'ta Matbuat Kanunu'nun 51. maddesine dayanılarak *Safahat*'ın bakanlıkça müsadere edilip imha edilmesine ve 10 nüshasının vekâlete gönderilmesine karar verilmiştir. *Gölgeler*'in eski Arap harfleri ile basılmış olması, içeriğinde irticai propagandaya rastlanması sebebiyle gümrükten yurda sokulmaması, sokulmuş olan varsa toplattırılması ve geldikleri yere iadesi Matbuat Umum Müdürlüğüne acele bildirilmiştir. Emir uygulanmak üzere 3 Eylül'de İstanbul

⁴⁰ Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme* (Mehmed Âkif), Ahmed Sait Matbaası, İstanbul 1966, s. 200.

⁴¹ Özlem Fedai, “Mehmed Âkif'in Mısır'daki Mağarasından Yansıyan: *Gölgeler*”, *Mehmed Âkif ve Gölgeler*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara 2014, s. 23.

Valiliğine sevk edilmiştir. Bu sırada eserin imha mı yoksa mahrecine iade mi edileceği hususunda İstanbul Valiliğinde kafa karışıklığı meydana gelmiştir. Valilik eserin imhası için Matbuat Umum Müdürlüğünden İcra Heyeti Vekilleri Kararı isteyince Matbuat Umum Müdürlüğü İcra Heyeti Vekilleri Kararına gerek olmadığını, 3 Kasım 1928 tarihli 1030 numaralı kanunun yeterli olduğunu İstanbul'a iletmıştır. Değerlendirmeler sonucu kitaplar imha edilmemiş, 22 Eylül'de Mısır'a iade edilmek üzere Romanya Vapuruna teslim edilmiştir.⁴²

1943 yılına kadar ne *Safahat* ne de *Gölgeler* tekrar basılmamıştır. Ömer Rıza Doğrul, hazırladığı *Safahat* baskısının önsözünde Âkif'in ölmeden önce *Safahat*'ı yeni harflerle basmayı düşündüğünü, ancak ömrünün vefa etmediğini, bu görevi de kendisinin tamamladığını yazar. *Safahat*'ın yeni harflerle ilk baskısını 1943'te Doğrul yapmıştır.⁴³

5. Yurda Dönüş

1935'lerden itibaren Âkif dostlarından onu Türkiye'ye dönmesi için iknaya çalışan mektuplar almaya başlamıştır. Mesela Nevzat Ayasbeyoğlu ona gönderdiği tek satırlık dizede "Gel artık yurda gel, hicranı dindir!" diyecektir. Turinay vd. göre bu mektup Âkif'te ülkeye dönüş fikrini ateşlemiştir.⁴⁴ Bu tip çağrılarının yanı sıra hastalığının ilerlemesi ve vatan hasretinin dayanılmaz bir noktaya ulaşması üzerine o, 2 Temmuz 1935'te Kahire büyükelçiliğinden aldığı pasaportuna 6 Haziran 1936'da pasaport vizesini yaptırmış ve 16 Haziran 1935'te İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a gelir gelmez devlet takibatına alınmıştır. İçişleri Bakanlığının İstanbul Valiliğine gönderdiği 26 Haziran 1936 tarihli emirle Âkif'in ne maksatla ülkeye döndüğünün araştırılması istenmiştir. Kısa süreli tahkikat sonucu 30 Haziran'da Ankara'ya cevap verilmiştir. İlgili belgeye göre Âkif'in yurda dönme sebebi kanser hastalığı yüzündendir. Âkif İstanbul'a tedavi olmak amacıyla gelmiştir. O İstanbul'da Abbas Halim Paşa'nın kızı Prenses Emine'nin yardımı ile 19 Haziran'da Teşvikiye Sağlık Evi'ne yatırılmış-

⁴² Mehmed Âkif Ersoy ve *İstiklâl Marşı*, s. 145-146, 151-155.

⁴³ Mehmed Âkif, *Safahat*, haz. Ömer Rıza Doğrul, s. III.

⁴⁴ Necmettin Turinay-Mehmet Ruyan Soydan-Selçuk Karakılıç, *Dünyanın Dört Bucağından Mehmed Âkif'e Mektuplar*, C. 2, TBMM Yayınları, Ankara 2021, s. 201.

tır. Yine de tedbiri elden bırakmayan İstanbul Emniyeti Âkif’i derhal tarassut altına almıştır.⁴⁵

Polis takibatına rağmen Âkif’in hasta odası dolup taşmakta ve ziyaretçileri hiç eksik olmamaktadır. Âkif İstanbul’da âdeta bir sevgi seline mazhar olmuştur. Hastalığına rağmen 5000’den fazla kişi onu ziyaret etmiştir.⁴⁶ O İstanbul’a ilk geldiğinde burada mı kalacak yoksa Mısır’a mı dönecek kararsızdır. Kendisini *Tan* gazetesi adına ziyaret eden muhabire şunları söylemiştir:

“Tedaviden sonra Mısır’a dönüp dönmek hususunda kati bir karar vermiş değilim. Kahire Üniversitesi’nin Edebiyat Fakültesi’nde derslerim var, imtihanlar bitmekle beraber orasıyla alakamı kesmiş değilim. Mezu niyetim bittikten ve tedavim tamamlandıktan sonra vaziyete göre karar alacağım.”⁴⁷

Âkif bir müddet Teşvikiye Sağlık Evi’nde tedavi gördükten sonra 10 Temmuz 1936’da hastaneden taburcu olmuş ve Beyoğlu’nda Prenses Emine’nin Vekili Avukat Fuad Şemsi’nin yanına taşınarak Mısır Apartmanı’nın⁴⁸ beşinci katında ikamet etmeye başlamıştır. Bu münasebetle devlet 21 Temmuz’da Avukat Fuad Şemsi ve Prenses Emine hakkında da bir soruşturma başlatmıştır. 28

⁴⁵ *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, s. 123-125, 133, 135, 137.

⁴⁶ Naci Sadullah [Daniş], “Akif’in Son Günleri”, *Son Posta*, Sene: 7, No: 2303, 29 Birincikânun 1936, s. 9; İsmail Kara-Fulya İbanoğlu, *Sessiz Yaşadım-Matbuatta Mehmed Âkif 1936-1940*, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul 2011.

⁴⁷ “Mehmed Âkife Mülakat: Hasta Bir Adam, Dedikodu Mevzuu Olmak İstemez!”, *Tan*, Sene: 2, No: 425, 25 Haziran 1936, s. 3; İsmail Kara-Fulya İbanoğlu, *Sessiz Yaşadım-Matbuatta Mehmed Âkif 1936-1940*, s. 56.

⁴⁸ İstanbul’un Beyoğlu ilçesi Galatasaray semtinde İstiklâl Caddesi ile Acara Sokağı’nın kesiştiği noktada yer alır ve 303-305 kapı numarasına sahiptir. Abbas Halim Paşa tarafından Trocadero Tiyatrosu’nun yerine, Ermeni mimar Havsep Aznavuryan’a yaptırılmıştır. Yapının inşasına 1905 yılında başlamış, 1910 yılında bitirilmiştir. Apartman 1940’da işadamı Hayri İpar’a satılmış, onun Brezilya’ya yerleşmesi ile boş kalan binanın % 70’i 2000 yılında Koray Holding tarafından satın alınmış ve kapsamlı bir restorasyon geçirilmiştir. Bakınız, Ayvazoğu, 1924, s. 183; <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-misir-apartmani-mehmet-akif-ersoy-muze-evi-18819/> (23.11.2021). Apartmanda Mehmed Âkif’in ikamet ettiği 4 nolu daire 12 Mart 2021’de *Mehmed Âkif Ersoy Hatıra Evi* adıyla müze olarak hizmete açılmıştır. <http://www.istanbul.gov.tr/mehmet-akif-ersoy-hatira-evi-%7C-misir-apartmani> (23.11.2021). Müzede Mehmed Âkif Kitaplığı, Belgesel Odası, Şiir Odası ve Sergi Salonu’ndan oluşan Hatıra Evi’nde Mehmed Âkif Ersoy’un şahsi eşyaları ve kitapları sergilenmektedir. Mehmed Âkif Ersoy Hatıra Evi, haftanın her günü 09:00-18:30 saatleri arasında ücretsiz olarak ziyaret edilebilmektedir. <https://turkish-museums.com/museum/detail/22342-istanbul-mehmet-akif-ersoy-hatira-evi/22342/1> (23.11.2021).

Ağustos'ta biten tahkikat neticesinde Fuad Şemsi ve Prenses Emine aklanmışlar, her ikisinin de herhangi bir siyasi faaliyet içinde olmadığı anlaşılmıştır.⁴⁹

Âkif'in hastalığı sırasında uğraştığı en önemli mesele emeklilik işleri olmuştur. Onun hastalığı sebebiyle çalışabilecek durumda olmaması ve kendisinin ölmesi hâlinde eşi ve çocuklarına geçinebilecekleri bir maişet temin etmek istediği anlaşılmaktadır. O daha Türkiye'ye gelmeden 15 Mayıs 1936'da emeklilik işlemlerine başlamıştır. 10 Haziran'da emeklilik başvurusunun Ankara'ya ulaştığı Ziraat Vekâleti tarafından Hariciye Vekâlet'ine gönderilen 10 Haziran 1936 tarihli yazıda görülmektedir. İlgili yazıda Âkif'in emekliliğini istediği, bu yüzden hakkında tahkikat yapılması ve Türkiye aleyhine bir faaliyette bulunup bulunmadığının tespiti istenmiştir. Bundan sonra Âkif'in TBMM ve Halkalı Ziraat Mektebi'nde yaptığı görev süreleri ve aldığı maaşlar tespit edilmiştir. Nihayet beklenen "Temiz" belgesi 20 Temmuz'da Ziraat Vekâleti'ne gönderilmiştir. Yazıda, "Tekâüd hakkını iskat edici hiçbir suçu olmadığı" tasdik edilmiştir. Ziraat Vekâleti tarafından 3 Ekim 1936'da, 1 Haziran 1936'dan itibaren geçerli olmak kaydıyla Âkif'e 17.820 kuruş emekli aylığı bağlanmıştır. Âkif'in vefatını müteakiben emeklilik maaşı 1 Ocak 1937'den geçerli olmak üzere eşi İsmet Ersoy'a 8.910 kuruş olarak ödenmiştir.⁵⁰

Âkif yurda döndüğünde daha evvel Âkif-Tevfik kavgasında Tevfik'in tarafını tutan ve Âkif'e hücum ederek onun hışmına uğrayan Münir Müeyyet Berkman bir yerlere yaranmak arzusu ile "On Bir Sene Sonra Memlekete Dönen Bir Şair Hakkında" başlığı ile bir yazı yazmıştır. Berkman *Açıksöz* gazetesinin 1 Temmuz 1936 tarihli nüshasında yayımlanan yazısında, "İnkılâbı benimsemeyen ve benimsemek istemediği için de onun içinden uzaklaşan bir şairi inkılâp gençliğine bir milli şair timsali olarak tanıtmak hatta onun için merhamet dilenmek bile yeni inkılâp namına affedilmeyecek hatalardandır.. Bu itibarla inkılâpçı bir ruhun ona vereceği hüküm, bir sıfır" diyecektir. Onun yazısına İsmet Hulusi İmset ve Ercüment Ekrem Talu iki gün sonra *Son Posta* gazetesinin 3 Temmuz 1936 tarihi nüshasında çok sert cevaplar vermişler. Berkman âdeta yerin dibine sokulmuştur. Her iki yazar da Berkman'ı şöhret

⁴⁹ Mehmed Âkif Ersoy ve *İstiklâl Marşı*, s. 130, 133, 136, 149.

⁵⁰ Mehmed Âkif Ersoy ve *İstiklâl Marşı*, s. 120-122, 131-132, 135, 138, 141, 185-186.

olmaya çalışmakla itham ederek yazılarında adını dahi zikretmemişlerdir. İmset onun için, “Meşhur olmak için zezem kuyusuna işemiş olan adamın adı söylenemez” diyecektir.⁵¹ Onun adını ağzına almayanlardan biri de Kuntay’dır. Kuntay’da onu fırsatçı ve kavgadan kendi lehine pay kapma telaşında biri olarak gösterip adını vermeye değer görmemiştir.⁵²

6. Vefat ve Cenaze Töreni

Âkif yaşasaydı üç hedefi vardı. İlki İstiklal Harbi Destanı, ikincisi ise içeriği İslam Tarihi olan iki piyes yazmak, sonuncusu ise *Haccetü’l-Vedâ* adlı eserini bitirmektir. Âkif hastalığı boyunca sonuncu eseri bitirememenin sıkıntısını yaşamıştır.⁵³ Ancak ömrü bu projelerini gerçekleştirmeye yetmemiştir.

Öldüğü gün her zamankinden neşeli ve sıhhatli görünmektedir. Hatta o gün yanında bulunan eşi, kızı ve odasında bulunanlara İspanya’nın hâli ve Almanya’nın silahlanması ile ilgili sorular sormuş, mevcut durum hakkında bilgi almıştır. Ancak saat 20:10’da bir kriz geçirmiş, bu hâlde 5 dk süren kriz hâli ardından 20:15’te hayatını kaybetmiştir.⁵⁴ *Kurun* gazetesinden Refik Ahmet Sevengil damadı Ömer Rıza Doğrul’a dayandırdığı haberinde ölüm saatini 20:15 olarak verir.⁵⁵ *Haber* gazetesine göre ise Âkif’in ölüm saati 19:45’tir.⁵⁶

Âkif öldüğünde ailesine maddi hiçbir şey bırakmamıştır. Bu konuda oğlu Emin yıllar sonra *Vakit-Yeni Gazete* muhabiri Nusret Safa Coşkun’a verdiği

⁵¹ Nuran Özlük, “Mısır Dönüşü Mehmed Âkif Ersoy’a Yapılan ilk Ağır Eleştiri ve Bu Eleştiriye Cevaplar”, *Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu*, (Mehmed Âkif’in Balıkesir’e Gelişininin 91. Yıldönümü Anısına 11-13 Mart 2011 Balıkesir), Balıkesir Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Balıkesir 2011, s. 200.

⁵² İsmail Kara-Fulya İbanoğlu, *Sessiz Yaşadım-Matbuatta Mehmed Âkif 1936-1940*, s. 57-59; Mithat Cemal Kuntay, Mehmed Âkif, s. 110-111.

⁵³ Naci Sadullah [Daniş], “Akif’in Son Günleri”, s. 9; İsmail Kara-Fulya İbanoğlu, *Sessiz Yaşadım-Matbuatta Mehmed Âkif 1936-1940*, s. 101-102.

⁵⁴ Naci Sadullah [Daniş], “Akif’in Son Günleri”, s. 9; İsmail Kara-Fulya İbanoğlu, *Sessiz Yaşadım-Matbuatta Mehmed Âkif 1936-1940*, s. 101-102.

⁵⁵ “Mehmed Âkif Öldü. İstiklâl Marşı Şairi Yarın Şehitliğe Defnedilecek”, *Kurun*, Sene: 20-3, No: 6813-753, 28 İlkânun 1936, s. 1; Refik Ahmet Sevengil, “Mehmed Âkif’in Bana Görünen Portresi”, *Kurun*, Sene: 20-3, No: 6814-754, 29 İlkânun 1936, s. 3; İsmail Kara-Fulya İbanoğlu, *Sessiz Yaşadım-Matbuatta Mehmed Âkif 1936-1940*, s. 95-97.

⁵⁶ “Mehmed Âkif’i Bugün Toprağa Verdik”, *Haber*, Sene: 5, No: 1778, 28 Birincikânun 1936, s. 1-2; İsmail Kara-Fulya İbanoğlu, *Sessiz Yaşadım-Matbuatta Mehmed Âkif 1936-1940*, s. 80.

röportajda babasının kendilerine muhteşem bir isim ve gurur hariç bir şey bırakmadığını çünkü bırakacak bir şeyi olmadığını söylemiştir.⁵⁷

Mehmed Âkif'in ölümü ve cenazesi devlet kayıtlarına "Şair Mehmed Âkif 27/12/936'da ölmüştür. Cenazesi 28/12/936'da Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanından kaldırılarak namazı Bayazıt camiinde kılındıktan sonra Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir" şeklinde girmiştir. Ardından 5 Ocak'ta cenaze merasimine dair daha ayrıntılı bir rapor İstanbul Valiliği tarafından İçişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Bu rapora göre Âkif, Mısır Apartmanı'ndan otomobil ile Bayezid Cami'ne getirilmiş, orada cenaze namazı kılındıktan sonra "el üstünde" Edirnekapı mezarlığına götürülmüş ve Şehitlik karşısındaki kabrine defnolunmuştur. Cenaze merasimine milletvekilleri Şemseddin Günaltay, Yahya Kemal Beyatlı ve Fazıl Ahmet Aykaç resmî sıfatla değil sıradan insanlar olarak katılmışlardır. Cenazede dikkat çeken diğer isimler ise Deli Fuad Paşa'nın oğlu Esad Fuad Tugay, Profesör Muhiddin; muhaliflerden ve izlenenlerden Çolak Selahaddin, tüccar Emin Vasfî, Kuleli Askeri Lisesi Edebiyat Öğretmeni Tâhirü'l-Mevlevî, Şehreminde'de oturan şair ve hattat Suudü'l-Mevlevî, Fuad Şemsi İnan⁵⁸, gazeteci Feridun Kudret Kandemir, üniversite ve askerî tıbbiye öğrencileridir.⁵⁹ Âkif'in vefat ve defnine dair devlet raporları suskunluk içindedir. Âkif'in cenazesine resmî hiçbir devlet görevlisi katılmamıştır.

Kurun gazetesi cenazeyi ayrıntısıyla vermiştir. Gazete haberine göre Âkif'in cenaze töreni büyük hüznün ve coşkuya sahne olmuştur.

"Büyük şairimiz Mehmed Âkif'in uzun ıstırap aylarından sonra nihayet evvelki gece gözlerini yumduğunu okuyucularımıza büyük bir teessür içinde haber vermiştik. Şairin Mısır apartmanında bulunan cenazesi dün otomobille Beyazıt camiine getirilmiş ve orada büyük bir kalabalık tarafından namazı kılınmıştır."

⁵⁷ Nusret Safa Coşkun, "Mehmed Âkif'i Oğlu Anlatıyor", *Vakit Yeni Gazete*, Yıl: 31-1, S. 10850-98, 27 Aralık 1947, s. 4.

⁵⁸ Cumhuriyet öncesinde birçok eğitim kurumunda idarecilik yapmış, Mart 1924'te emekliye sevk edilmiş ve Abbas Halim Paşa'ya ait Mısır Apartmanı'nın yöneticiliği ile geçimini sağlamıştır. Daha sonra adı Atatürk'e Suikast davasına karışmışsa da bu davadan aklanmıştır. Suikast davasından sonra inziva-ya çekilmiştir.

⁵⁹ *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, s. 159, 181.

Beyazıt Meydanı büyük ölüye son vazifeyi yapacak olanlara tahsis edilmiş otomobillerle dolu idi. Cenaze camiin önünde görünür görünmez, bütün üniversite talebesi akın halinde koşarak karşıladılar ve bir an içinde tabut eller üstünde havalandı.

Gençlik şairin ruhunu sevindirecek bir heyecanla onu ta Edirnekapı dışındaki mezarlığa kadar hep el üstünde taşıdılar.

Yolda geç haber alanların, yetişemiyenlerin otomobillerle geldikleri ve alaya katıldıkları görüliyordu. Mezar, profesör bay Naim⁶⁰ merhumla rahmetli M. Cevdet'in⁶¹ mezarları arasına kazılmıştı.

Bu aralık gençler bir teklifte bulundular: Mehmed Âkif'in "Mask"ını almak istediler ve hemen işe koyularak bunu başardılar.

Memleketin en seçme hafızları da davetsiz gelmişlerdi. Bir yanda gençlerin heyecanı bir yanda onların güzel sesleri bu son vazifeye ulvi bir mahiyet vermişti. Duadan sonra, gençler İstiklâl Marşı'nı kabir başında söylediler. Büyük üstada genç neslin bu son saygı hareketi oldu. Bu arada vatan toprakları büyük bir evlâdını göğsüne alırken, duyulan acı; ancak geride kadir bilen, değer tanıyan bir neslin yetişmekte olduğunu görmekte biraz diniyordu.

⁶⁰ Ahmed Naim Babanzâde (1872-1934). Müderris, Darülfünun hocasıdır. Üniversite reformu ile 1 Temmuz 1933'te üniversite harici bırakılmıştır. Akif'in "Ashaptan sonra en sevdiğim kişidir" dediği yakın arkadaşıdır. Akif onun ölüm haberini aldığı anda "üzerime dağ yıkıldı" demiştir. Bakınız, İsmail L. Çakan, "Babanzâde Ahmed Naim", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 375-376.

⁶¹ Muallim Cevdet (1883-1935) Eğitimci, arşivci ve yazar. Akif'in yakın dostudur. Bakınız, Ahmet Güner Sayar, "Muallim Cevdet", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 313-314.

Mehmed Âkif günü

*Edebiyat fakültesi talebe cemiyeti yılın bir gününde “Mehmed Âkif”
günü yapmağa karar vermiştir. Bugün için fakülte talebe cemiyeti talimat-
namesine ilave yapılacaktır.”⁶²*

29 Aralık tarihli *Haber* gazetesi de defin işlerini ayrıntı vererek okuyucularıyla paylaşan gazetelerdendir:

“İstiklâl Marşı” şairi Mehmed Âkif’in vefat ettiğini ve cenazesinin dün kaldırıldığını yazmıştık. Mezar başında tabut açılmış, heykeltıraş Ratip Aşir⁶³ tarafından büyük Şairin yüzünün alçı ile kalıbı alınmıştır. Dini merasimi müteakip üniversite talebesi hep bir ağızdan merhumun eseri olan istiklâl marşını söylemişlerdir.

Edebiyat fakültesinden Abdülkadir⁶⁴ gençliğin duyduğu teessürü anlatmış, Fikret Çanakale manzumesini okumuştur.

Tıbbiyeden bir genç Mehmed Âkif’in mezarının üniversite gençliği tarafından yaptırılmasını teklif etmiş ve bu teklif kabul edilmiştir.

Âkif için her sene ihtifal yapılacaktır.”⁶⁵

⁶² “Mehmed Âkif Dün Heyecanlı Bir Tezahürle Toprağa Bırakıldı”, *Kurun*, Sene: 20-3, No: 6814-754, 29 İlkânun 1936, s. 2; Edib, Mehmed Âkif, s. 329

⁶³ Acudoğlu (1898-1957).

⁶⁴ Abdülkadir Karahan (1913-200). Eski Türk Edebiyatı alanındaki çalışmaları ile tanınan İstanbul Üniversitesi profesörü. Bk. Hasan Aksoy, “Karahan, Abdülkadir”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s. 404.

⁶⁵ “Mehmed Âkif İçin İhtifal Yapılacak”, *Haber*, Sene: 5, No: 1779, 29 Birincikânun 1936, s. 3; Edib, *Mehmed Âkif*, s. 329-330.

Sonuç

Mehmed Âkif 63 yaşında erken denilebilecek bir yaşta hayatını kaybetmiştir. Ancak o bu kısa yaşamında koskoca bir imparatorluğun yok oluşuna ve yeni bir Cumhuriyetin kurulmasına tanıklık etmiştir. Yaşamı hiç de kolay olmamıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra bir zamanlar omuz omuz mücadele ettiği insanlarla yolları ayrılmıştır. On yılı aşkın bir süre Mısır'da ikamet etmek zorunda kalmıştır. O Mısır'da iken unutturulmak istenmiştir. Ancak bu başarısızdır. Ona zarar verircesine hasta odası her gün dolup taşmıştır. 1936'da İstanbul'a döndükten sonra devlet takibatına uğramış, neredeyse sakıncalı adam ilan edilmiş, kitapları yurda sokulmamış, adına "irtica" dosyaları hazırlanmış, hatta İstiklâl Marşı dahi değiştirilmeye kalkılmıştır. Ne var ki Âkif'in dediği gibi, "Binbir fecayi karşısında bunalan ruhların ıstırapları içinde halâs dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılmaz. Onu kimse yazamaz. Onu ben de yazamam. Onu yazmak için o günleri yaşamak lazım. O şiir artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur. Allah bir daha bu millete bir İstiklâl Marşı yazdırmasın!" Nihayet marşı değiştirmeye kimsenin gücü yetmemiştir.

Doğrularından hiç taviz vermemiş ancak ülkesi ondan ne zaman yardım istese koşma koşma gitmiş, bu çabalarında da hiçbir karşılık beklememiştir. Tek istediği hatırlanmaktadır. Bir gün kaleminden şu mısralar damlamıştır: "Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince / Günler şu heyûlâyı da er, geç silecektir. / Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma / Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?" Fakat yanılmış, bu millet ona daha hastalığından itibaren ağışunu açmış, onu hiç unutmadığı gibi her geçen sene daha iyi anlayarak hatırlamaya devam etmiştir.

Kaynakça

- Aksoy, Hasan, “Karahan, Abdülkadir”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s. 404.
- Albayrak, Sadık, “Eşref Edip Fergan”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 473-474.
- Arabacı, Caner-Bekir Şahin, *İstiklâl Marşı'nı Değiştirme Çabaları ve Millî Şairde Dirilmek*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.
- Ayazoğlu, Beşir, *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, Kapı Yayınları, 8. bs. İstanbul 2021.
- Coşkun, Muharrem, *Kod Adı: İrtica-906*, Gaziosmanpaşa Belediyesi Yayınları, İstanbul 2014.
- Coşkun, Nusret Safa, “Mehmed Âkif'i Oğlu Anlatıyor”, *Vakit Yeni Gazete*, Yıl: 31-1, S. 10850-98, 27 Aralık 1947.
- Çakan, İsmail L., “Babanzâde Ahmed Naim”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 375-376.
- Çantay, Hasan Basri, *Âkifnâme (Mehmed Âkif)*, Ahmed Sait Matbaası, İstanbul 1966.
- Çevik, Zeki, “I. Meclis'te Bir Meb'us: Mehmed Âkif (Ersoy) Bey”, *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, II, Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Burdur 2009, s. 855-867.
- [Daniş], Naci Sadullah, “Akif'in Son Günleri”, *Son Posta*, Sene:7, No:2303, 29 Birincikânun 1936.
- Derman, Uğur, “Mahir Hoca'dan İzler”, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı*, Editör: Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, İBB. Kültür Müdürlüğü, İstanbul 2012, s. 125-153.
- Diñçer, Ferruh, *Veteriner Hekim Gözüyle Veteriner Hekim Mehmed Âkif Ersoy Dosyası*, Türk Veteriner Hekimler Birliği Yayını, Ankara 2011.
- Erişirgil, M. Emin, *Mehmed Âkif: İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Maarif Yayınevi, Ankara 1956.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Fıraklı Nâmeler Akif'in Gurbet Mektupları*, Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp, Timaş Yayınları, 2. bs. İstanbul 2011.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Kur'an Meali*, Yayına Hazırlayanlar Recep Şentürk-Asım Cüneyd Köksal, Mahya Yayınları, İstanbul 2012.
- Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1939.
- Fedai, Özlem, “Mehmed Âkif'in Mısırdaki Mağarasından Yansıyan: Gölgeler”, *Mehmed Âkif ve Gölgeler*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara 2014, s. 22-31.
- Kara, İsmailbanoğlu, Fulya, *Sessiz Yaşadım-Matbuatta Mehmed Âkif 1936-1940*, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul 2011.
- Kocabaş, Kasım, *Belgelerle İstiklal Marşı Tarihi*, Başlangıç Yayınları, Konya 2018.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmed Âkif*, Semih Lütüf Kitapevi, İstanbul 1939.
- Mehmed Âkif, *Safahât-Yedinci Kitâb Gölgeler*, Matbaatü'ş-şebâb, Mısır 1352-1933.
- Mehmed Âkif, *Safahat*, Hazırlayan Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1943.
- Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı*, TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara 2021.

İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

- “Mehmed Âkif”le Mülâkat: Hasta Bir Adam, Dedikodu Mevzuu Olmak İstemez!”, *Tan*, Sene: 2, No: 425, 28 Haziran 1936.
- “Mehmed Âkif”i Bugün Toprağa Verdik”, *Haber*, Sene: 5, No: 1778, 28 Birincikânun 1936.
- “Mehmed Âkif Öldü. İstiklâl Marşı Şairi Yarın Şehitliğe Defnedilecek”, *Kurun*, Sene: 20-3, No: 6813-753, 28 İlkânun 1936.
- “Mehmed Âkif İçin İhtifal Yapılacak”, *Haber*, Sene: 5, No: 1779, 29 Birincikânun 1936.
- “Mehmed Âkif Dün Heyecanlı Bir Tezahürle Toprağa Bırakıldı”, *Kurun*, Sene:20-3, No:6814-754, 29 İlkânun 1936.
- Millici [Mahmut Soydan], “İstiklâl Marşı Mecliste?”, *Milliyet*, Yıl: 8, No: 2634, 12 Haziran 1933.
- Özlük, Nuran, “Mısır Dönüşü Mehmed Âkif Ersoy’a Yapılan ilk Ağır Eleştirisi ve Bu Eleştiriyeye Cevaplar”, *Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu*, (Mehmed Âkif’in Balıkesir’e Gelişininin 91. Yıldönümü Anısına 11-13 Mart 2011 Balıkesir), Balıkesir Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Balıkesir 2011, s. 199-202.
- Sarıhan, Zeki, *Mehmed Âkif*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.
- Sayar, Ahmet Güner, “Muallim Cevdet”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 313-314.
- Sevengil, Refik Ahmet; “Mehmed Âkif”in Bana Görünen Portresi”, *Kurun*, Sene: 20-3, No: 6814-754, 29 İlkânun 1936.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmed Âkif Ersoy (Hayatı ve Eserleri)*, Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Yayınları, Polat Ofset 1991.
- Turinay, Necmettin-Soydan, Mehmet Ruyan-Karakılıç, Selçuk, *Dünyanın Dört Bucağından Mehmed Âkif’e Mektuplar*, C. 2, TBMM Yayınları, Ankara 2021.
- Uzun, Mustafa, “Abbas Halim Paşa”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1988, s. 24.
- Yazıcı, Mustafa, *Tanzimattan Bu Yana Millî Eğitim Bakanları Başbakanlar ve Atatürk 1839-1973*, Emel Matbaacılık, Ankara 1973.
- <http://www.istanbul.gov.tr/mehmet-akif-ersoy-hatira-evi-%7C-misir-apartmani> (23.11.2021).
- <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-misir-apartmani-mehmet-akif-ersoy-muze-evi-18819/> (23.11.2021).
- <https://turkishmuseums.com/museum/detail/22342-istanbul-mehmet-akif-ersoy-hatira-evi/22342/1> (23.11.2021).

2. GÜN
OTURUMLARI

I. Oturum Bildirileri
Oturum Adı:
Eserleriyle Mehmed Âkif Ersoy

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN

Mehmed Âkif'in "Osmanlı Edebiyatı Ders Notları" Üzerine Bir Tetkik
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

Mehmed Âkif'in "Berlin Hatıraları" ile Fuzûlî'nin Leylâ ile Mecnûn'u
Arasında Görünmez Bazı İlişkiler
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin TURİNAY

Sırâtımüstakîm ve Sebilürreşâd Etrafında Medeniyet Tasavvuru
Dr. Öğr. Üyesi Nurgül KARAYAZI

Mehmed Âkif’in “Osmanlı Edebiyatı Ders Notları” Üzerine Bir Tetkik

Muhammed İkbâl Güler

Dr. Öğr. Üyesi,

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

mikbal.guler@omu.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-8315-3998

Mehmed Âkif’in meziyetlerinden birisi de muallim oluşudur. 1906’da Halkalı Baytar Mektebinde “kitabet-i resmiye” (resmî yazışma usulü) dersi ile başlayan muallimlik hayatı, 25 Ağustos 1907’de Çiftlik Makinist Mektebinde Türkçe muallimliği, 1908’de Darülfünunda (İstanbul Üniversitesi) ve Darülhilafe Medresesinde “Osmanlı Edebiyatı” dersi ile devam etmiştir. Mısır’da bulunduğu vakitlerde ise 1929-1936 yılları arasında Kahire Üniversitesinde

Türkçe muallimliği yapmıştır.¹ Mehmed Âkif'in 8 Teşrinisani 1324 / 21 Kasım 1908 tarihinde Darülfünunun Edebiyat Şubesinde “Edebiyat-ı Osmâniyye” dersi vermek üzere başladığı müderrislik süreci, gerisinde talebesi Mehmed Zekâi Konrapa'nın tuttuğu ders notlarını bırakmıştır. Bu ders notları, Ömer Hakan Özalp'in çalışmaları nihayetinde Aralık 2014 tarihinde Bağcılar Belediyesi tarafından yayımlanmıştır.²

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları, içerisinde Şubat 1909'dan Ağustos 1909'a kadarki zaman zarfında Mehmed Âkif'in verdiği derslerin notlarını ihtiva etmektedir. Bu notları tetkike geçmeden önce Âkif'in 1909 öncesinde şiirle olan münasebetine bakmakta fayda vardır.

Âkif'in şiirlerini topladığı yedi kitaplık eserinin ilk kitabı olan *Safahat* her ne kadar Darülfünunda muallimliğe başladığı 1908 yılından üç sene sonra (1911) yayımlanacak olsa da³ Âkif, lise yıllarından beri şiirle meşgul olmuş, 18-20 yaşlarında Halkalı Baytar Mektebinin son sınıflarında iken (1891-93) şi-

¹ M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Eserleri, San'atı ve Ahlâkı”, *Safahat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 21. Âkif'in muallimlik tarafıyla alakalı olarak İttihat ve Terakki'nin Şehzadebaşı Kulübünde cemiyetin Hey'et-i İlmiyye üyesi sıfatıyla *Mu'allakât ve Lâmiyyetü'l-Arab* gibi eserleri okutup Arap edebiyatı ve tercüme usulü dersleri verdiğini; “Dârü'l-edeb” adlı özel bir okulda fahri hocalık yaptığını da eklemek gerekir. Bk. M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Âkif Ersoy”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003. Ayrıca kendi tabiriyle “kibar konaklarında” verdiği özel dersler; Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinde yazılmış bazı eserleri hem mütareke yıllarında hem Ankara döneminde bazı dostlarına okutması, onun muallimliğinden yansıyan parçalardandır. Bk. Mehmed Âkif, “Eski Hatıralar”, *Sırat-ı Müstakim Mecmuâsı*, S. 89, 6 Mayıs 1326, s. 188; Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011, s. 273. Özellikle İstanbul'da mütareke yıllarında Âkif'in maişetini temin için girdiği özel ders işiyle birlikte oluşan yoğunluğunu Mithat Cemal şöyle aktarıyor: “Sarigüzel'deki evinden her gün on altı saat didinmek için çıkan Âkif, bazen bu eve dört gün sonra dönüyordu: Sabah Ziraat Nezareti'ndeki memuriyetine koşacak, akşam Halkalı Mektebindeki hocalığına yetişecek, ertesi sabah yine memuriyete dönecek, o akşam Acıbadem'deki Râtip Paşa'nın (Hicaz Valisi Ahmet Râtip Paşa), ertesi akşam Suadiye'deki Râgıp Paşa'nın (Mabeynci Sarıcazâde Ragıp Paşa), daha ertesi gece Erkân-ı Harp Müşiri bilmem kimin bilmem neredeki çocuklarına derse gidecekti.” Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 44. “Bir gün filan paşanın, öbür gün falan paşanın evinde kalıp çocuklarına ders verme ona ağıra mal olmuştur: Aile saadetini az yahut hiç duymamak acısına.” Mehmet Emin Erişirgil, *İslâmcı Bir Şâirin Romanı-Mehmed Âkif*, haz. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Atlas Yayınları, Ankara 2017, s. 93. Nihayetinde şunu da söylemek gerekir ki Âkif'in muallimliği, asla dört duvar arasına sıkıştırılmış cinsten olmamıştır. O; yürürken, otururken, konuşurken ve susarken de bir muallim olabilmeyi başarmıştır.

² Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, haz. Ömer Hakan Özalp, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, 2. bs., İstanbul 2015.

³ M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Eserleri, San'atı ve Ahlâkı”, s. 23.

irlerini muhtelif dergilere göndermeye başlamıştır.⁴ Bununla birlikte ilk kitap olan *Safahat*'ta yer alan şiirler, bu çalışmanın mevzusunu teşkil eden derslerin verildiği 1909 yılından bir yıl önce, yani Âkif'in Darülfünun muallimliğine başladığı 1908 yılında *Sırâtı müstakim* dergisinde yayımlanmaya başlamıştır. Mevzubahis şiirlerin dergi yayın hayatına başlamadan önce Âkif tarafından kaleme alınmış olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir.⁵

Şam'da vazifeli iken yazıp *Resimli Gazete*'de 1898 yılında yayımladığı "Bir Mektup" başlıklı şiirinde geçen aşağıdaki mısralar, Âkif'in şiir vadisinde yeni bir rota çizmeye çalıştığının da habercisidir:

Bak aklını "fâilâtün" almış!
Fazlın ise bir çenende kalmış!
Sökmez bu hevâ-yı şâirâne
Bir kerre gelir, gelen cihane.
...
Bir maksada hâdim ol ki âhir
Olsun sana bir netice zâhir⁶

Bu bilgi ve değerlendirmeler ışığında *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nı tetkik safhasına geçilebilir.

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nın Muhtevası

Dersler esnasında Âkif tarafından anlatılan konu başlıkları şu şekildedir:

- *Edebiyat-ı Osmaniye (Osmanlı Edebiyatı)*
- *Aruz ve bahirleri*
- *Eşkâl-i nazım (Nazım şekilleri)*
- *Fesâhat*

⁴ M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Eserleri, San'atı ve Ahlâkı", s. 39.

⁵ M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Eserleri, San'atı ve Ahlâkı", s. 41.

⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat*, haz. Necmettin Turinay, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2. bs., Ankara Eylül 2021, s. 218-219.

- *Efkârın meziyyât-ı hususiyesi (Fikirlerin hususi meziyetleri)*
- *Sanâyi'-i edebiye (Edebî sanatlar)*
- *İnşâd (Şiir okuma)*
- *Tenkîd yahut intikâd (Edebî tenkit)*
- *Mevzûa göre vezin intihâbı (Konuya göre vezin seçme)*
- *Kavâ'id-i edebiye (Edebiyat kuralları)*

Ders Notlarında Yer Alan Örnek Şiirler

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda toplam 2.369 mısra yer almaktadır. Bunlardan 36'sinin kime ait olduğu tespit edilememiştir. Tablo 1'de de görüleceği üzere dersler esnasında Âkif'in kendi şiirleri hariç toplam 94 farklı şairin şiirlerinden örnekler verilmiştir. 424 ayrı şiir örneğinin sunulduğu derslerde, teorik bilginin örneklerle zihinlerde daha da kalıcı kılınmasının amaçlandığını söylemek mümkündür.

Tablo 1: Âkif'in Ders Notlarında Yer Alan Şiirler

Şair	Örnek Sayısı	Mısra Sayısı
Ziyâ Paşa	30	252
Nâmık Kemâl	26	63
Abdülhak Hamid	25	168
Fuzûlî	25	71
Nedîm	24	43
Şairi tespit edilmemiş şiirler	20	36
Recâizâde Mahmud Ekrem	19	198
Nâbî	16	99
Nef'î	15	282

Bâkî	15	127
Muallim Nâcî	13	33
Şeyh Gâlib	12	72
Ali Ekrem Bey	9	108
Lâ-edrî	9	23
Şinâsî	9	14
Rûhî-i Bağdâdî	8	86
Şâir Eşref	8	20
Avnî	7	20
Koca Râgıb Paşa	7	13
Mehmed Âkif	7	11
Keçecizâde İzzet Molla	5	95
İbn Kemâl Paşa	5	16
İsmâil Safa	4	100
Tevfik Fikret	4	44
Şeyhülislâm Yahya Efendi	4	9
Enderûnlu Vâsıf	4	7
Sâbit	4	6
Osman Şemsî Efendi	3	10
Şâir Deli Hikmet	3	6
I. Selîm	3	5
Nâhifî	3	5
Cenâb Şehabeddîn	2	48
Mütenebbî (Arapça)	2	4
Âtîf	2	4
Halil Edîb	2	4
Hayret Efendi	2	4
Hersekli Ârif Hikmet	2	4
Nâilî-i Kadîm	2	4
Nevres-i Kadîm	2	4

Ömer Ferid Kam	2	4
Enderûnlu Fâzıl	2	3
Veysî	2	3
Muhibbî	2	2
Subhî	1	54
Fâik Ali	1	40
Mithat Cemâl	1	18
Şeyh Osman Şems Efendi	1	12
Üsküdarlı Salim Süleyman Efendi	1	10
Cevdet-i Kadîm	1	6
Safiyüddîn El-Hillî (Arapça)	1	4
Dertli Dede	1	4
Farsça-Firdevsî	1	4
Fuâd Paşa	1	4
Hayâlî-i Evvel	1	4
Kâzım Paşa	1	4
Muallim Cûdî	1	4
Seyyid Sind	1	4
Abdülbâkî Baykara	1	2
Adanalı Ziyâ	1	2
Ârif	1	2
Bahâ'î	1	2
Bursalı Mehmed Tâlib	1	2
Cûdî Efendi	1	2
Ebubekir Nusret	1	2
Esrâr Dede	1	2
Fasih Ahmed Dede	1	2
Fasih Dede	1	2
Süleyman Fehîm Efendi	1	2
Gelibolulu Âlî	1	2

Hâletî	1	2
Hâtemî	1	2
İrfân Paşa	1	2
Kafzâde Fâizî	1	2
Leylâ Hanım	1	2
Mehmed Âkif-Mütenebbî'den Tercüme	1	2
Nergisî	1	2
Safâ Bey	1	2
Seyyid Vehbî	1	2
Sünbülzâde Vehbî	1	2
Şeyh Mehmed Vahyî	1	2
Şeyh Zâ'ik	1	2
Anonim	1	1
Bursalı Ahmed Paşa	1	1
Dîvâne Mehmed Çelebi	1	1
Enderûnlu Visâlî	1	1
Es'ad Muhlis Hoca	1	1
Farsça-Sâdî	1	1
Kâmî Mehmed Efendi	1	1
Melih Ahmed	1	1
Muvakkitzâde Mehmed Pertev	1	1
Nev'î	1	1
Remzî	1	1
Sâfî	1	1
Şeyhülislâm Bahâyî Efendi	1	1

Tablo incelendiğinde şairler özelinde en fazla örneğin Ziyâ Paşadan verildiğini görmek mümkündür. Ziyâ Paşa'yı Nâmık Kemâl, Abdülhak Hamid, Fuzûlî ve Nedîm takip etmektedir. Mısra sayısı bakımından ise en fazla örneğin Nef'î'den verildiği görülmektedir. Burada da Nef'î'yi Ziyâ Paşa, Recâizâde Mahmud Ekrem, Abdülhak Hamid ve Bâkî takip etmektedir. Bu veriler

içerisinde kanaatimizce asıl mühim olanı, şairler özelinde verilen örneklerin sıklığını gösteren verilerdir. Zira söz konusu verileri, en azından 1909 yılı bağlamında, Âkif'in edebiyat sahasında değer verdiği isimlerin bir resmi geçidi olarak da okumak mümkündür.

Âkif'in Divan Edebiyatı'na Dair Görüşleri

Mehmed Âkif, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nda şiir-şair ilişkisine dair şu tespitte bulunmuştur: “Bir şâir her eserinde şâir değildir. Yani insanın her yazdığı şiir olamaz. En büyük şâirlerin öyle yâveleri [saçma sapan sözleri] olur ki bir nazar-ı âdil, kâbil değil onu hoş göremez. Bunun için insan, iyi şiir söylediği kendince sâbit olan bir adamın her eserini bir kanâat-ı peşin ile okursa tabîdir (ki) doğru hüküm veremez.”⁷

Bu tespit, Âkif'in divan edebiyatı mahsullerini ve mensuplarını -ayrıca Türk şiirinin ele aldığı her dönemini- süzgecinden geçirirken dayandığı esas olarak dikkati çekmektedir. Mehmed Âkif, ders notlarında takip edilebildiği kadarıyla divan edebiyatına karşı genel itibarıyla olumsuz eleştiriler getirmiştir. Bununla birlikte yericı tespitlerin yanısıra Âkif'in divan şiirine ve şairine yönelik yer yer olumlu eleştirilerinin de olduğunu görmek mümkündür. Kimi zaman da yukarıdaki tespitinin gereğince değerlendirdiği bazı şairlerin hem olumlu hem olumsuz yönlerini aynı anda ortaya koymuştur. Eleştiriler her ne kadar olumsuz yönde yoğunlaşmış olsa da Âkif şu tespitiyle bir ihtiyat payı da ortaya koymaktadır: “... Bizim bugünkü nazmımız için yürütebileceğimiz mülahazatı [düşünceleri] bundan beş asır evvelki nazımlar hakkında yürütmek pek büyük insafsızlık olur. Şiirimiz, selâset-i hâzırasını [mevcut açıklık ve akıcılığını] buluncaya kadar aradan bu kadar zaman geçmiştir.”⁸

Ders notları şu cümle ile başlamaktadır: “*Edeb*, bir melekedir ki kendisine sahip olanı şân-ı insâniyete şeyn olacak şeylerden ihtirâz ettirir [insanlığın şânına kusur getirecek şeylerden muhafaza eder].”⁹

⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 132.

⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 188.

⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 29.

Bu sözü destekler mahiyette *Sebilürreşâd*'in 8 Mart 1912 tarihli sayısında "Edebiyât" başlıklı yazıda¹⁰ merhum Âkif edebiyata dair kırmızı çizgisini ortaya koyacaktır: "...Bizim içtihadımıza göre edepsizlik başladığı noktada edebiyat biter."¹¹

Âkif'in bu kanaati, aslında bütün bir şiir anlayışının ve *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nda ileride bahsedilecek olan divan edebiyatına dair tenkitlerinin temelini oluşturur. Şöyle ki... Edeb, şiirde biçime değil muhtevaya taalluk eden bir husustur. Âkif, mananın lafza feda edilemeyeceği; hatta lafız aşamasında kusurlu görülen şiirler kuvvetli bir mana ile örülmüşlerse bu kusurlarının affedilebileceği kanaatini taşımaktadır.¹² Divan şiirini de biçime fazlası ile ehemmiyet verip manayı boğmuş olmasından dolayı yoğun olarak eleştirmektedir.

Divan şairlerinin biçimde güzelliği sağlamak için kullandıkları sanatlardan biri cinastır. Âkif, bu sanata verilen ehemmiyetin neticesinde şiirde söylenebilecek yüksek fikirlerin üstünün örtüldüğünü ileri sürmektedir: "Hem de şu'arâ-yı sâbika [eski şairler], şiirlerinde cinas bulunduracağım fikriyle eş'arını nazar-ı tahsinden düşürmüşlerdir [şiirlerini takdir nazarından düşürmüşlerdir]. Bu sanata meyil ile kelimada ulvi fikirleri gidermişlerdir."¹³

Mehmed Âkif'in divan şairlerini eleştirdiği bir diğer husus ise hayalde aşırıya kaçmış olmalarıdır. Hayalde hakikat aranmayacağını söyleyen Âkif'in kastı, hakikatle tamamen zıt konumda olan hayaldir:

*"Eski şâirler hayâle çok ehemmiyet verirler idi. Hatta şiirin tarifinde "muhayyel" kaydını unutmazlar idi. Lâkin maatteessüf [yazık ki] hayâl ekseriya suistimâle uğrar; söz de garâbetler [gariplikler] içinde boğulur kalır idi. ... Vâkıa hayâlde hakikat aranmaz. Çünkü o başka, bu başkadır. Lâkin hakikate taban tabana zıt olan bir hayâl hiç olmazsa zevki incitmemeli, hoşâ gitmeli ... vâzıh [açık] olmalıdır. Vuzûhtan mahrum hayâller de muğlak, mu'akkid [dügümlenmiş] fikirler gibi zevk-i selim indinde merdûttur [sağlam, ince bir zevk sahibinin katında makbul değildir]."*¹⁴

¹⁰ Mehmed Âkif, "Edebiyât", *Sebilürreşâd Mecmuâsı*, S. 183, 24 Şubat 1327, ss. 10-11.

¹¹ Mehmed Âkif, "Edebiyât", s. 10.

¹² Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 133.

¹³ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 64.

¹⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 86.

Konusunu “dalkavukluk ve meddahlık”¹⁵ olarak gördüğü kasidelerin fahriye bölümleri de Âkif’in hakikate taban tabana zıt mübalağalarla dolu olarak gördüğü nazım parçalarındandır:

“Şu'arâ-yı sâlifemizin [geçmiş şâirlerimizin] kendini methetmekten ibaret fahriyeleri yâhut ekâbir-i zamana [zamanın büyüklerine] meddahlık vadisindeki kasideleri nâ-makul ve nâ-makbul mübalağât ile lebâlebdır [doludur]. Onların tasvir ettikleri tarzda insan olamayacağı gibi olsa da hesapça pek acib bir şey olacaktır. Bu hastalık bize İran üdebâsından sirâyet etmiştir. Acem mübalağaları malumdur. Şâir, herifin boyunu o kadar uzatıyor ki teşrîn-i sânide [kasım ayında] ayağından soğuk almış da ancak martta nezle oluyor.”¹⁶

Âkif’in divan şairlerini eleştirdiği bir diğer husus ise beş duyu organı ile algılanabilen şeylerin tasvirinde gerçeğin ters yüz edilerek şairlerin kendi muhayyilelerindeki yansıtmış olmalarıdır. Ona göre bunun sebebi ise İran edebiyatının divan şairlerini fazlası ile tesiri altına almış olmasıdır:

“Eski şâirlerimizin hiç ehemmiyet vermedikleri, âdetâ şâirliğe münâfi [aykırı] gördükleri bir meslek varsa o da mahsûsâta [beş duyu organı ile algılanan şeylere] ait takdirlerdir. Eğer devr-i mütekaddimde [eski zamanda] gelen şâirlerimiz İran edebiyatıyla uğraştıkları kadar Arab'ın şiir-i kadîmiyle tevaggul etseler idi [Arab'ın eski şiiriyle meşgul olsalar idi] yâhut devr-i mutavassıtta [orta devirde] yetişen ediplerimiz Arab'ın âsâr-ı edebiyesine bigane kalmasalar idi [Arab'ın edebiyat eserlerine alakasız kalmasalar idi], bugün bizim de elimizde tasvir vadisinde güzel güzel eserler bulunurdu.

Va-esefâ ki [ne yazık ki] divanlarımızdaki tesâvîr [tasvirler] serâpâ [baştan ayağa] hayâldir. Bahâr, hazân, gurûb [gün batımı], tulû [gün doğumu] gibi elvâh-ı kudret [kudret manzaraları] bile etraflı bir surette tasvir olunmamıştır. Bir Acem şâiri baharı nasıl görmek istemiş ise biz de öyle görmek istemiştiz. Gariptir ki bahâriyelerimizde ismi geçen çiçeklerin çoğu

¹⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 46.

¹⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 109.

İran toprağında yetişen çiçeklerdir. Memleketimizde mezarlık haricinde servi ağacı görmek gayr-i kâbil [imkânsız] iken, baharı tasvir eden şiirlerimiz her çemende bir cûy-bâr [akarsu] zikreder ve her cûy-bârın kenarını da servi ağaçlarıyla doldurur. Hele birçok şitâ'iyelerimiz [kasidelerdeki kış tasviri yapılan girizgâh bölümü] vardır ki insan onların mutlaka temmuz ayında yazıldığına hükmeder. Şâirlerimiz bahar oldu mu bütün kâinâta bir câme-i hadrâ [yeşil elbise] giydirirler. Kış geldi mi düş-ı sîmine [gümüşü andıran omuza] bir sût-re-i beyzâ [parlak bir beyaz örtü] geçirirler, olur biter. Varsın şu iki renkli libâs, altındaki vücûtlara göre nâmütenâhî tennevü'ler [sonsuz çeşitlilikler] göstere; onları ne görürler ne gösterirler.”¹⁷

Hayalin şiirde ustalıklı bir şekilde işlendiği örnekleri Âkif, divan şiiri içerisinde Nedîm'de ve Şeyh Gâlib'de görmektedir:

“Eski şâirlerimiz içinde servet ve nezâhet-i hayâl [saf hayal] itibariyle birinciliği Nedîm kazanır. Fitraten pek vâsi' [geniş] bir muhayyileye mâlik olan [hayal kurma gücüne sahip olan] bu büyük şâirimiz ... şiirlerini hayâl ile fakat dâimâ dakîk [ince], latîf hayâllerle tezyîn etmiştir [süslemiştir]. Zaten Nedîm'in ne fıtratı ne de muhîti fikrî, hissî eserler meydâna getirmesine müsâit değildi. Divanında hikmet-âmiz olarak [hikmet barındıran] bir beytini bulabildik ki onda bile hayâl vardır:

Bir nîm-neşve say şu cihânın bahârını

Bir sâğar-ı keşîdeye tut lâle-zârını¹⁸

... Şeyh Gâlib merhum da garip garip lâkin parlak hayâller icât eden şâirlerimizdendir.”¹⁹

Mehmed Âkif'in divan şâirlerini en çok eleştirdiği hususlardan biri de “plansız” oluşlarıdır. Âkif, beyit bütünlüğünü esas alan ama aynı bütünlüğü

¹⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 118.

¹⁸ “Şu cihânın bahârını yarım bir sevinç, lâle bahçesini ise yarıda kalmış bir kadeh say.”

¹⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 86, 87.

şairin tamamına yansıtamayan bir şiir anlayışının Batı'daki edebiyattan geri kalacağını belirtmektedir. Âkif'e göre divan şiirinin rotasını belirleyen, şairin seçtiği kafiyedir:

“Osmanlı üdebâsını [ediplerini] Garplılardan bu kadar geri bırakan esbâbın [sebeplerin] başlıcalarından biri de plan meselesidir. Evvelce tasarlanmış; bidâyeti, gâyeti [başlangıcı, sonu] tayin edilmiş muntazam [düzgün] bir plan dâhilinde çalışmakla ale'l-ımyâ [körükörüne] kafiye-serâlık etmek [kafiye söylemek] arasında ne büyük fark olacağını teslim için itâb-ı zihn etmek istemez [zihni yormaya gerek yok]. Eski şâirlerimiz böyle muntazam plan dahilinde hareket etmeyi hâtırlarına getirmiş olmadıkları gibi zaten bizim tarz-ı kadîm [eski tarz] şiirimiz de plan dinler takımından değildi.”²⁰

Âkif, divan şairlerinin şiirde plansız oluşlarını Fuzûlî'nin “Leylâ ve Mecnûn” adlı mesnevisi üzerinden örnek vererek açıklamaktadır:

“Sırası geldikçe söylüyoruz ki bizim divanlarımızda, mecmuâlarımızda yer yer öyle kıymettâr mısralar, öyle rengîn [renkli] beyitler bulunur ki bir Garp şâirinin karîhasından [düşüncesinden] nâdiren sünûh eder [doğar]. Lâkin onların tertîbine hiç riâyet edilmemiş, hatta böyle bir tertîp hiç düşünülmemiş olduğu için hey'et-i mecmuâsı [bütünü] bir güzellik, pâyidâr [kalıcı] bir güzellik gösteremiyor. Meselâ Fuzûlî elbette pek büyük bir şâirdir. Leylâ-nâme'sinde elbette pek yüksek şiirler vardır. Lâkin hazret efsanesini nazma kalkışmazdan evvel eserine nasıl başlayacağını, nelerden bahsedeceğini, nasıl netice vereceğini hiç düşünmemiş, yani hiçbir plan, hiçbir taslak yapmadan karîhasına [düşünce gücüne], servet-i hayâline [hayal zenginliğine], semâhat-ı hissine [hissinin cömertliğine] güvenerek işe başlamış olduğu için o kadar emeği heder olmuş gitmiştir. “Leylâ-nâme-i Fuzûlî -hâşâ- kıymet-i edebiyeden ârîdir [edebî kıymetten uzaktır]” demek istemiyoruz. Demek istiyoruz ki, Fuzûlî daha az şâir fakat daha çok sanatkâr olsa idi, Leylâ-nâme'yi vücuda getiren eczâ-yı edebiyeden [edebî parçalardan] daha az kıymetli mevâdd [malzeme] ile o eserden çok daha

²⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 151.

*güzel bir bedî'a [görülmedik şey] yazabilirdi. Fuzûlî için söylediğimiz sözler Nâbiler, Yahyâlar, Şeyh Gâlibler hakkında da vârid(di)r [geçerlidir]."*²¹

Yukarıdaki tespitite "daha az şair, fakat daha çok sanatkâr" ifadesi dikkat çekicidir. "Şair" ve "sanatkâr" kavramları arasında bir farkın olduğuna işaret edilen bu ifadeyi biraz daha açmak gerekir. Lafzı mana elbisesinden ari şekilde sunan kişiye "nâzım", mana elbisesine bürünmüş şekliyle takdim edene "şair" denilirken Âkif'in bakış açısına göre bunların üstünde bir "sanatkâr" zümresi vardır. Bu zümreye dâhil olabilmek için gereken meziyetlerden biri de "plan kurabilme" kabiliyetine sahip olmaktır. Peki "sanatkâr"ın ortaya koyduğu eserle salt "şâir"ın ortaya koyduğu eser arasında nasıl bir fark var? Bu sorunun cevabı şu cümlede saklıdır: "... Leylâ-nâme'yi vücuda getiren eczâ-yı edebiyeden [edebî parçalardan] daha az kıymetli mevâdd [malzeme] ile o eserden çok daha güzel bir bedî'a [görülmedik şey] yazabilirdi."²² Yani farklı renklerdeki değerli taşları bir bütün hâlinde tek bir yere istif etmek yerine parçalara ayırarak daha büyük bir tabloda belli bir düzen içerisinde kullanmak. Âkif'e göre divan şairinin tek bir beyitte kurduğu renkli dünyanın seviyesine Batı'daki çoğu şair ulaşamazken, tek bir beyitteki bu başarıyı bütüne yansıtamamak, divan şiirini Batı şiirinin gerisine atmaktadır.

Âkif, divan şiirindeki plansızlığın neticesinde şiirlerde aşağıya doğru inildikçe manada bir boşluğa gidildiği kanaatindedir. Bunu da gazel ve kasideler üzerinden şu şekilde izah etmektedir:

"Bilmem dikkat ettiniz mi; gazel, kaside vadilerinde yazılan eski şiirlerimizle eşâr-ı hâzırımız [günümüz şiirleri] arasındaki farkların en büyüğü, hâtimelerde [şiirlerin sonunda] göze çarpar. Eslâf [eskiler], makta' dedikleri hâtime beyitlerine o kadar ehemmiyet vermezlerdi. Daha doğrusu veremezlerdi. Çünkü nazmedecekleri makaleyi, velev mücmel [öz] bir surette olsun, zihinlerinde tertip etmezlerdi. Kafiye'nin, redifin gelişigüzel sevkine tâbi oldukları için değil son beytin, ikinci, üçüncü beytin bile ne hava çalacağını kestiremezlerdi ki hatta en şedit [şiddetli] bir fikri yâhut hissi en sonraya bıraksınlar da şiiri o kuvvet ile bitirsinler. Binâenaleyh

²¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 153.

²² Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 153.

[bundan dolayı] pek az müstesnâsı olmak üzere gazellerimizde, kasidelerimizde beyitler aşağı doğru indikçe mânâdaki kuvvet(in) de tedricî bir inhitâta [derece derece düşüşe] mahkûm olduğu görülür. Hele en vâhî [boş] makta' beyti, çok zaman şâirin mahlası ile imlâ edilen bir halâ-yı mânâdan [mana boşluğundan] ibâret kalır.”²³

Mehmed Âkif'in derslerinde divan şiirine yönelik bir diğer olumsuz eleştirisi ise kendisinin de sıklıkla tercih ettiği “mesnevî” nazım biçimi ile ilgilidir. Âkif, divan şairlerinin mesneviyi yalnızca uzun hikâyeler için kullanmış olmalarını Türk edebiyatı için bir eksiklik olarak görmektedir. Hâlbuki divan şairlerinin önem verdikleri “kafiye”ye en müsait nazım biçimi de mesnevidir:

“Eşkâl-i kadîme-i nazm [şiirin eski biçimleri] içinde kafiye en müsâidi mesnevîdir. Halbuki bu pek azdır. Hüsn ü Aşk, Hayriye, Leylâ vü Mecnûndan ibarettir. ... Ve eski şâirlerimizin hiçbiri mesnevî vadisine iltifât etmemişlerdir. Yalnız uzunca hikâyeleri, büyük vakaları tasvir için kullanmışlardır. Mevlîd-i Şerîf, Hayriye, Leylâ vü Mecnûn, Mihnet-keşân, Hüsn ü Aşk, Harâbât'tan ibarettir. ... Eğer eski şâirlerimiz mesnevî vadisine iltifât etseler idi bizde şimdi pek çok güzel eserler bulunurdu.”²⁴

Divan şiiri geleneğinde mesnevîlerin genel itibarıyla kısa vezinlerle kurulmuş olması da Âkif'e göre manasız bir tercihtir. Nitekim kendisi *Safahat*'indeki mesnevî nazım biçimiyle yazdığı şiirlerinde uzun vezinleri tercih etmiştir: “Eski şâirlerimiz ‘Mesnevî mutlaka kısa, yani tef’ilesi az bahirlerden olmalıdır.’ fikrinde idiler ki pek manasızdır.”²⁵

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda Mehmed Âkif'in divan edebiyatı hususunda yer yer övücü tespitlerini görmek de mümkündür. Lakin bu tespitlerin içerisinde zaman zaman yer alan olumsuz yönler de değerlendirilmiştir. Âkif, bu tarz eleştirilerini genellikle şahıslar üzerinden yapmıştır. Âkif'e göre gazel sahasında birincilik Fuzûlî'ye aittir: “Gazelde şâirlerimiz meyanında birinciliği Fuzûlî kazanmıştır.”²⁶

²³ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 123.

²⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 42, 47.

²⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 150.

²⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 45.

Fuzûlî'nin kendi üslubuyla, sanat yapma kaygısı gözetmeksizin, âşıkane hislerinin rehberliğinde yazdığı şiirlerini takdirle karşılayan Âkif, onun İran edebiyatından esinlenerek yazdığı şiirlerini ise kıymetsiz olarak değerlendirmektedir: "Eski şuaramızdan [şairlerimizden] Fuzûlî böyledir. Yalnız hissiyat-ı âşıkanesinin [aşk ile dolu hislerinin] zevkine tabi oldu mu sânihâtına [zihninden doğan şeylere] yürek dayanmaz. Lakin Acem şuarasından taklide özenerek göstermek istedi mi hiç dinlenmez."²⁷

Nef'î ise yaratılış itibarıyla bütün kavimler arasında hamasetli şiir söyleme sahasında en önde gelebilecek şairlerden biri olabileceken Âkif'in nazarında aktığı vadinin çorak olması, onun yıldızının parlamasına engel olmuştur. Âkif, sanki kendisi için söylediği "Yâ Rab, beni evvel getireydin ne olurdu?"²⁸ mısrasını Nef'î için "Nef'î kulun âhir getireydin ne olurdu?" şeklinde söylemek istemiştir: "Eslâftan [eskilerden] Nef'î yalnız Osmanlılarda değil, bütün akvâm arasında yetişen hamasetli şairlerin en büyüğü olmak tabiatında yaratılmış idi. Ne fayda ki Fikret Bey'in dediği gibi;

*O tab'-ı feyyâz çorak yerlerde akıp gitti*²⁹ "30"

Aynı Nef'î, Âkif'in nazarında şiirlerinde ahengin tecelli ettiği bir şairdir: "Osmanlı şiirinin ahengi en çok Nef'î'de tecelli ettiği gibi nesrimizin ahengi de şüphesiz Kemâl Bey merhumun asarında mütecellidir [eserlerinde tecelli etmiştir]."³¹

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda "teşbih" sanatından bahsedilen kısımda Âkif, Şeyh Gâlib'in bir beytini ve bir mısrasını örnek olarak vermektedir. Şeyh Gâlib'den verdiği ilk örnekteki teşbihi öven Âkif, ikinci örnekteki teşbihin ilk örnekteki teşbihi kuran aynı zihinden çıkmış olmasına şaşırılmaktadır:

"Teşbihin güzelliğine, çirkinliğine hükmedecek meleke ber-mutâd zevk-i selîmdir [her zamanki gibi sağlam, ince bir zevktir]. Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ından:

²⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 81.

²⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 500.

²⁹ "O bereketli mizaç, çorak yerlerde akıp gitti."

³⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 77.

³¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 162.

Bu nâme yâr-ı cânâ gitsin

Bir âhdır âsmâna gitsin

(Bu) gibi semavi sözler söyleyen Şeyh Gâlib, sonra tasvirine özendiği bir bahçeye tutuyor gökyüzünü çakal eriği yapıyor da;

Bir hâm erik anda çarh-ı ahdar

diyor. ... Hâlbuki çarh-ı ahdarın [yeşil gökyüzünün] ham eriğe neresi benzer? Haydi benzetilsin, bu teşbihte ne letâfet [hoşluk] ve ne nezâhet [saflık] görünüür?! İnsan şu iki sözün bir karihadan sünûhuna [bir zihinden doğmasına] hayrette kalsa haklı değil midir?³²

Halveti şeyhi ve divan şairi Vahyî'nin bir beytindeki tenasüp sanatı da Âkif'in alaycı eleştirisine hedef olmuştur. Aslında Âkif'in buradaki eleştirisi, Vahyî'den ziyade divan şiirindeki kalıp benzetme/klişe mecazlara karşıdır:

Bir kalem kaşlı mürekkep saçlı kâtib dilberi

Halkı mecnûn edeyazdı sahn-ı Kâğıdhâne'de

[Şeyh Mehmed Vahyî]³³

İşte bu beyitte 'kalem, mürekkep, kâtip, kâğıt, yazı', hepsi bir araya getirilmekle beraber nazım şiir olmamış; Kâğıthane panayırına dönmüş.³⁴

³² Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 91.

³³ İlgili beyit, Necdet Şengün (2008, 739) ve Mustafa Nejat Sefercioğlu'nun (2017, 128-129) çalışmalarında Müstakimzâde Süleymân Saadeddîn Efendi'nin *Tuhfe-i Hattâtîn*'inin (1928) 719. sayfası kaynak gösterilerek "Şeyh Mehmed Vasfî'ye ait olarak belirtilmiştir. *Tuhfe-i Hattâtîn* (1928) incelendiğinde ilgili mısraların yer aldığı kıtanın -M. Uğur Derman'ın da "Kalem" başlıklı yazısında (1967, 172) belirttiği üzere- "Şeyh Mehmed Vahyî"ye ait olduğu ve sayfa bilgisinin de 619 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu kıta Vahyî Divanı'nda da mevcuttur. Detaylı bilgi için bk. Hakan Taş, *Vahyî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 319. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194335/vahyi-divani.html>, (01.02.2022)

³⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 103.

Âkif'in şiirde önemseydiği sanatlardan biri de sehl-i mümtenidir. Kendi şiirlerinde de bu sanatı ustalıklı uygulayan Âkif, başarılı şiirin şartlarından birini de sehl-i mümteni sanatının ustalıklı uygulanmasında görür. *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nda bu sanatın anlatıldığı kısımda Âkif, divan şiirinin geneline dair bir tespitte bulunmaktadır. Bu tespitte göre divan şiirinde sehl-i mümteni sanatıyla oluşturulmuş şiirler oldukça azdır. Fuzûlî, Bağdatlı Rûhî, Nâbî, Hâkânî gibi divan şairlerinin eserlerinde ise bu sanatla yazılmış pek çok şiire rastlamak mümkündür. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki Âkif'in bu tespitinde ve divan edebiyatına dair görüş beyan ettiği kısımlarda zikrettiği divan şairlerinin sayısının bir hayli fazla olması, onun bu edebiyatın mensuplarına ve örneklerine ne denli hâkim olduğunu da gösteren işaretlerdendir:

*"Eski şâirlerimizde baştan başa sehl-i mümteni" manzûme enderdir. Arada bir beyit yâhut bir mısra bulunabilir. Süleyman Dede'nin Mevlûd'ünde, Fuzûlî'nin Mecnûn u Leylâ'sında sehl-i mümteni' nâdir değildir. Rûhî'nin Terkîb-i Bend'inde çokçadır. Hâkânî'nin Hilye'si bu hususta pek zengindir. Nâbî'de, Râgîb'da, Şeyh Gâlib'de sehl-i mümteni' sayılabilecek hayli mısralar vardır."*³⁵

Âkif'in Döneminin Şiir Anlayışına Eleştirileri

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda dikkati çeken bir diğer husus ise Mehmed Âkif'in dönemindeki şiir anlayışının bazı hususlarına getirdiği eleştirilerdir. Bunlardan biri şiirde açıklık mevzudur. Âkif'e göre şiirde işlenen fikrin açık olması ve şiiri dinleyenlerin fikri kolay bir şekilde anlayabilmeleri hususu, edebiyat eserleri için en büyük meziyettir.³⁶ Dolayısıyla Âkif, dönemindeki kapalılığı ve vuzûhsuzlukla büyük bir şekilde karşı çıkmaktadır:

"Bazıları âsâr-ı edebiyede [edebiyat eserlerinde] vuzûhu [anlaşılır olmayı] fikrin küçüklüğüne yâhut sadeliğine delil addediyorlar da büyüklükte vuzûhsuzluk [kapalılık] ve vuzûhsuzlukta büyüklük arıyorlar. Hele za-

³⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 110.

³⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 68.

manımızda maatteessüf [üzülerek ifade edeyim ki] bu mâkus telakki [ters fikir] moda oldu. Gençlerimiz bu bid'ata ittibâda [yeni âdete uymada] ileri gidecek olursa zavallı edebiyat-ı Osmâniyye daha sabâvette [çocuklukta] iken mevte [ölüme] mahkûm olur.”³⁷

Yukarıdaki olumsuz eleştiride dikkati çeken bir başka husus ise Âkif’in “Osmanlı Edebiyatı” olarak adlandırdığı edebiyatın kendi dönemi için henüz “çocukluk çağında” olduğuna işaret etmiş olmasıdır. Yani Âkif’e göre divan edebiyatının Osmanlı dönemindeki ürünleri, Osmanlı edebiyatının dışındadır. *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*’nın tamamına bakıldığında Âkif’in kas-tının doğrudan bu olduğunu söylemek mümkün değildir. Ama buradaki “... zavallı edebiyat-ı Osmaniye daha sabâvette [çocuklukta] iken mevte [ölüme] mahkûm olur.” sözü Âkif’in -ve çağdaşı kimi şairlerin- düşüncelerinin dışa vurumu şeklinde okunabilir.

“İnşâd” başlığı altında da şiirin nasıl okunması gerektiğine dair kanaatlerini belirten Âkif, döneminde bazı şiir okuyucularının zorlama bir şekilde şiir okumalarını eleştirmektedir. Ona göre şiiri kötü şekilde seslendirmek, bir musiki bestesini kötü sesli bir adamın usule uymadan icra etmesine benzer:

“... Bazı züppelerin yaptığı gibi, şiire ruh vereceğim diye ca’li ca’li birtakım evzâ’ vü etvâr [yapmacık birtakım vaziyet ve tavır] almanın da manası yoktur. Bu bir tasannu’dur [yapmacıklıktır]. Tasannu’ ise hangi işin içine girerse berbat etmeden çıkmaz. ... Ne hâcet, şiiri berbât bir surette inşâd eylemek, aynıyla bir beste-i mûsikîyi usûle bigâne olan kerih [iğrenç] sesli bir adamın gevelemesini andırır.”³⁸

Âkif, devrindeki edebiyat ürünlerinde ahengin, ahengi sağlayan hususların önemsiz bir unsurmuş gibi kabul edilmesine de karşı çıkmaktadır. Bu görüşleri “gariplik” olarak karşılayan Âkif, nihayetinde “Sel gider, kum kalır.”³⁹ tespitiyle edebiyatta ahenkten vazgeçilemeyeceği kanaatini ortaya koyar:

³⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 68.

³⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 127.

³⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 161.

“Son zamanlarda kavânîn-i edebiyye [edebiyat kuralları] aleyhinde vukûa gelen isyanlarla hikmet-i bedâyi’ [estetik ilmi] nâmına ileri sürülen garâyibler [gariplikler] gerek üslûbun esaslı bir sûrette teşkiline, gerek âhengin lüzûm-ı kat’îsine [tartışmasız gerekliliğine] karşı bir aksülamel [tepki], bir irticâ hudûsuna [gericilik hadisesine] sebep oldu. Artık herkes nasıl ister ise öyle yazacak, hiçbir tertîb-i mantikî [mantığa dayalı düzen] gözetilmeyecek, cümleler istenilen şekle konulacak, takdimle tehir [önce ve sonra gelecek olanlar] muharririn [yazarın] keyfine tâbi olacak. Mesela; fâil yâhut mef’ûl [bir işi yapan veya o işin etkisinde kalan] bekletilip bekletilip de tâ cümlelerin nihâyetinde kabul olunacak, cümle-i mu’terizalar [parantez içi açıklama cümleleri] birbiri içine sokuşturulacak... Hülâsa-i kelâm, herkes aklına ne eserse onu yapacak. Biz bu gibi tefrîtâta [aşağı hâllere] kapılacak kadar zaâf-ı kalp [kalp zayıflığı] göstermemeliyiz.”⁴⁰

Âkif’in Şiire ve Şaire Dair Görüşleri

Mehmed Âkif’in Edebiyat-ı Osmanîye derslerinde şiire dair görüşlerini de talebelerle paylaştığı görülmektedir. Bu görüşler o zamanki muhataplar için “iyi şiir”e dair bir yol haritası işlevi görmekle beraber bugün için araştırmacılara Âkif’in şiirini, şiire dair kendi tespitleri üzerinden okuma imkânı da vermektedir.

Âkif’e göre “Şiirde şart, zâhîren ve bâtînen güzel olmasıdır.”⁴¹ Peki bu dış ve iç güzelliği sağlayacak hususlar nelerdir? Bunlardan ilki “şiirde açıklık”tır. Âkif’in divan şiirine getirdiği eleştirilerde de değinilen bu husus, onun fazlası ile önem verdiği başlıklar arasındadır. Şiirde aktarılan fikrin açık olması gerektiğini savunan Âkif, kapalılık sayesinde üzerinde derin tefekkürlere sebebiyet veren hakiki şiire erişilebileceği kanaatini taşıyanlara karşı çıkmış ve asıl zor olanın tefekkürü açık bir şiirde sağlayabilmek olduğunu belirtmiştir. Çünkü kıymetli olan, anlaşılmaz olanın kapalılık duvarına çarpmak değil, anlaşılır olanın basit gibi görülen kapısından geçip ardındaki mana hazinesine erişebilmektir:

⁴⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 161.

⁴¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 35.

“Vuzûh; fikrin açık olması ve sâmi’in [dinleyenin] zihninde kolay anlaşılabilmesidir. Âsâr-ı edebîye [edebiyat eserleri] için bundan büyük meziyet yoktur der isek hata etmiş olmayız. ... Bugün birçok ağızlardan bir düstûr-ı edebî [edebiyat kuralı] gibi “Şiir müphem [anlamda belirsiz] olmalıdır” sözünü işitiyoruz. Lâkin bize kalırsa şiir, ne kadar mümkün ise o kadar açık olmalıdır. “En güzel şiirler insanı en çok düşündürenlerdir” sözünü eskiden işitirdik ve doğru bulurduk. Fakat bu düşündürmek eserin vuzûhtan mahrumiyetiyle kâ'im değildir. Çünkü tefekkür-i meâl-i eseri ihâta mukaddem olmayıp [eserin manasını tefekkür ederek kavrama işi önce olmayıp] sonra olacaktır.”⁴²

Şiirde -ve her edebî eserde- “mevzu” ve mevzunun satırların damarında akmadan evvel geçirmesi gereken safhalar da Âkif’in iyi şiire dair dikkat çektiği bir diğer husustur. Âkif’e göre konu, yazarın/şairin fikir rahminde doğması gereken vakte kadar yetiştirilmeli ve vakti geldiğinde kaleme düşmelidir. Aksi hâlde ortaya çıkacak söz, ölü doğmuş demektir. Kimi yazar/şair taifesi için de bu durumun tam aksi vakidir:

“Mevzûu meşîme-i karîhada [fikrin doğacağı yerde] uzun müddet taşımak, cenîn-i sâkit [düşük sebebiyle ana rahminden düşen çocuk] gibi vaktinden evvel meydana getirmeye özenmemek, iyi yazmak için şart-ı a'zâmdır [en büyük şarttır]. Maamâfih [bununla beraber], her edip için, işe başlamazdan evvel bu kadar şerâ'ite inkıyâd [şartlara bağlı kalmak] mutlak değildir. Öyleleri vardır ki saatlerce hatta günlerce düşünmeden yazamazlar. ... Sonra öyleleri de vardır ki bilakis hurûşa [çoşkuya] gelmek için mutlaka kalemi ele almaları icâp eder.”⁴³

Edebî bir eserde işlenen konunun seçeni hünerli kılabilmesinin şartı ise edip ile konu arasındaki mesafedir: “... Hüner, böyle yâd-âşinâ [hatırda olan] bir mevzûu değil, yabancı bir mevzûu intihâp etmek [seçmek], kendisine doğru çekip getirmek, onu temsil etmek [kendisine mal etmek], kendisine ısındırmaktır.”⁴⁴

⁴² Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 68.

⁴³ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 156.

⁴⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 156.

Âkif, her ne kadar yukarıdaki tespitinde uzunca düşünmeye gerek görmeyip coşkunun kendilerine geldiği anda sağlam metinler ortaya koyabilenlerin olduğunu söylese de konunun her hâlükârda demlendirilmesi taraftarıdır. Nitekim kendisi de eserlerini bu yolla yazanlardandır:⁴⁵

“Bir edîb-i hâ’ile-nüvise [trajedi yazarına] gider, tevsî’ etmesi [genişletmesi] için bir fikir verirsiniz. O size derhâl “Evet, bu fikirden bir eser çıkabilir. İyice göremiyorum. Lâkin her hâlde bunda bir eser var” der. Şimdi o edîbin işe başlaması için iyice görmesi lâzım. Bunun için ne yapacak? Bir köşeye çekilecek, tahayyülâtına [hayallerine] dalacak, o sizin verdiğiniz fikrin etrâfına, a’mâkına [çevresine, derinliklerine] infâz-ı nazar edecek [bakacak]. Methalini, mahrecini [girişini, çıkışını], bidâyetini, nihâyetini [başını, sonunu] keşfedinceye kadar uğraşacak.”⁴⁶

Yukarıdaki tespit, bizleri Âkif’in nazarında zahiren ve bâtınen güzel bir şiir ortaya koyabilmenin diğer bir şartı olan “plan”a götürmektedir. Sağlam bir üslubun planla birleştiği noktada Âkif’in aradığı şiir ortaya çıkmış olur:

“İnsan ne kadar çok yazar, ne kadar çok tetebbu eder [etrafılıca araştırır], ne kadar çok âsâr-ı edebiye [edebiyat eserleri] okursa şu hakikate o nisbette kuvvetli bir kanaat hâsıl eder ki iyi bir plan bir eserin metanetine [sağlamlığına], kıymetine üslûp kadar hâdimdir [hizmet eder]. İyi bir plan

⁴⁵ “... Sanatta ‘ilham’ yoktu; ‘çalışmak’ vardı, sistem dâhilinde çalışmak. ... Şiir yazması bir çalışma buhranı geçirmesiydi. Manzumesini kâğıda dökmeden evvel, bu çalışmak, onun tahteşşuurunda sessiz, sağır, gizli bir faaliyet ihtilaliydi; gebe kalan kadının uzviyetindeki gizli hâlıkın görünmeyen tekvini idi. Yürürken, konuşurken, bünyesinde, ikinci bir adam, iki ay sonraki şiirini yazıyordu.” Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanâtı*, s. 393, 394-395. “Bir gün İstanbul’da şiirlerinin sâdeliğinden bâhis olunuyordu. Üstad dedi ki: ‘Evet, sâde oluyor ama kolay olmuyor. Çok yorulur, ter dökerek o sâdelik oluyor.’ Ahmed Naîm Bey merhûm dedi ki: ‘Evet, yoruluyorsunuz, ama biz ter kokusu hiç hissetmiyoruz.’” Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 218. Âkif’in zor yazması, sadece şiirlerine has bir durum değildir. Kur’an meali çalışmalarında da aynı durumu görmek mümkündür. Eşref Edip 1932 yılında Mısır’a gittiğinde Âkif’in mealini de inceleme fırsatı bulmuş ve artık mealin tamam olduğu kanaatini Âkif’le de paylaşmıştır. Lakin Âkif, Eşref Edip ile aynı kanaatte değildir. Ona göre yapılacak daha çok iş vardır. Bu sebeple de meali teslim etme taraftarı değildir. Bk. Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 165-166. Yusuf Turan Günaydın da “Âkif” adlı eserinde mealin Âkif nezdinde tamamlanmadığı için teslim edilmediğini gerekçeleriyle ortaya koymuştur ki biz de bu hususta aynı kanaati taşımaktayız. Detaylı bilgi için bk. Yusuf Turan Günaydın, *Âkif*, Kopernik Yayınları, İstanbul 2017, s. 149-155.

⁴⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 156-157.

metin bir üslûp ile birleşince artık o eser cihân-ı edebde bekâya namzettir [edebiyat âleminde ölümsüzlüğe adaydır]. ... Öyle ya, kuvve-i muhayyile [hayal gücünün kuvveti] bir nizam, bir idare altına alınarak o sûretle sevkedilmeyecek olursa hayâlin hangi gâyete [sona] doğru yol alacağını kim tayin edebilir?”⁴⁷

Âkif’in şiirde önemli gördüğü bir diğer husus ise “mana”dır. Mananın yüksek olduğu bir şiirde biçimde görülebilecek ufak tefek kusurların göz ardı edilmesi gerektiğini savunur. Ona göre mananın alelade olduğu bir nazım, biçim hususunda ne denli başarılı olursa olsun şiir sayılmaz: “Çok zamanlar, manasındaki fevkaladeliğe hürmeten, bir nazımın bütün ufak kusurlarında iğmâz-ı ayn olunur [göz yumulur], hem olunmalıdır (da). Kezâlik, çok zamanlar selis [akıcı], âhenktâr [âhenkli] bir nazım, manasındaki bayağılıktan dolayı şiir sayılmaz, hem sayılmamalıdır (da).”⁴⁸

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları’nda şiire dair dikkati çeken bir diğer husus ise Âkif’in vezin konusundaki görüşleridir. Acemlerin Araplardan kendi dillerine uygun olan vezinleri seçtiklerini belirten Âkif, Türklerin böyle bir seçime gitmeyip bütün Acem vezinlerini kabul ettiklerini söyler.⁴⁹ Âkif, kendi uygulamasının aksine Türk şiirinin ilerleyebilmesinin yolunun “millî vezin” yani hece vezni kullanılmasından geçtiği kanaatindedir. Çünkü kullanılan vezinlerden hiçbiri -ki kastedilen aruz veznidir- Türkçeye uygun değildir. Çözüm yolu olarak edebiyat sahasındaki kudretli isimlerin hece ölçüsüyle başarılı şiirler ortaya koyarak genç nesle emsal teşkil etmeleri gerektiğini belirtir:⁵⁰

“Biddefaât [defalarca] söylemiştik ki şâirlerimizin kullandığı vezinlerden hiçbiri lisânımıza uygun değildir. Erbâb-ı iktidâr tarafından vezni-ı millî üzere parlak parlak eserler vücûda getirilerek bundan böyle yetişecek şübbân-ı edep [genç edebiyatçılar] o tarafa imâle edilmedikçe [yönlendiril-

⁴⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 151.

⁴⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 133.

⁴⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 35.

⁵⁰ Âkif’in hece ölçüsüyle alakalı kanaatleri için bk. Hasan Basri Çantay, *Akifnâme*, haz. Necmettin Turinay, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2020, s. 114-115; Eşref Edib, *Mehmed Âkif - Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 72; Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı*, s. 275.

medikçe], artık nazmımız büsbütün o yola dökülmedikçe bizde şiir imkânı çok terakkî edemez [ilerleyemez].”⁵¹

Âkif, vezin hususunda divan şiirindeki geleneğin aksine bütün hâlindeki bir şiirde yer alan farklı hissiyata göre vezin değişiklikleri yapılması gerektiğini savunmaktadır. Âkif’in savunduğu bu görüşü *Safaha’*ta da sıklıkla uyguladığını görmek mümkündür:

“Şayet aynı mevzû içinde yer yer hafif, sessiz bir vezin ile edâ edilemeyecek, yani muhteşem, mutantan [gösterişli] bir tarz-ı beyân [söyleme tarzı] isteyecek zeminler varsa o zaman oralarda vezni değiştirmelidir. Demek isteriz ki böyle bir mevzû için baştan aşağıya tek bir vezin kullanmayarak, icâbına göre iki üç vezin değiştirmelidir.”⁵²

Ayrıca Âkif, şiirde kafiyenin divan şiirindeki genel kabulün aksine kulak için olduğu görüşünü benimseyenlerdir: “Zamanımızda ‘Kafiye sem’ [kulak içindir] düstürünü çıkardılar ve kabul ettiler ki pek doğrudur.”⁵³

Âkif, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*’nda güzel şiiri ortaya koyacak olan şaire de geniş bir yer ayırmıştır. Ona göre şairin sahip olması gereken en önemli hassaların başında “his” gelir. Ders notlarında sorduğu “Şair nedir?” sorusunu Âkif şu şekilde cevaplamıştır:

“Hilkatte [yaratılıştta] bizim pek göremediğimiz bedâyi’i [ender güzellikteki şeyleri] görecektir ve rûhun iktinâhına [ruhun özüne] ve vicdânın serâ’irine [sırlarına] îsâl-i nazar edecek [bakışını erİştirecek]; bu temâşa [bakış], bu vukûf [bilme] kendisinde birtakım ihtisâsât tevliid edecek [duygular doğuracak]; sonra iâne-i sanatla [sanatın yardımıyla] bize gördüğünü gösterecek, duyduğunu ihsâs eyleyecek(tir) [hissettirecektir]. Zurefâdan [ince bir görüşe sahip zarif kişilerinden] birinin dediği gibi,

⁵¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 140.

⁵² Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 143.

⁵³ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 42.

“Dört duvar arasında oturup tulû’, gurûb [güneşin doğuşu, batışı], bahar tasvir edenler; hiç bilmediği bir(i) için mezar taşı yazanlar ne o elvâh-ı garâ’ib-i kudretin [Allah’ın kudretinin işitilmemiş görüşlerinin] bizim göremeyeceğimiz inceliklerini gösterebilirler ne de manzum, mukaffâ kitabeleriyle [kafiyeli şiirler yazılı kitabeleriyle] okuyanlarda bir teessür [üzüntü] hasıl edebilirler!”⁵⁴

Bu tespit göstermektedir ki Âkif’e göre şair, herkesin göremediği şeyleri bizzat müşahede ederek görecektir, bunları yalnız göstermekle kalmayıp aynı zamanda hissettirecek olan kişidir. Âkif, şairin “gösterebilmek” için evvela “görmesi” gerektiği hususuna fazlasıyla önem verir. O, “şey”lere herkesin baktığı yerden değil, sırrını görebileceği mevziden bakandır. Bunun için şairin mekânı fildişi kuleler değil, mevzusunun sokaklarıdır:

“Birçok levhalar vardır ki şiiri içinde olduğundan şâirin bütün sanatı, bütün vazifesi onları aynen tasvirten ibaret kalır. Lâkin bu o kadar kolay bir iş değildir. Zira bir kere o levhaları gâyet muhît [çepeçevre kuşatarak], gâyet nâfiz bir nazarla [hakikatine vâkıf olabilecek bir bakışla] görmek, sonra da o suretle gösterebilmek lâzım.”⁵⁵

“His” konusunu daha da derinleştiren Âkif, şairin duyurmak istediği şeyi öncelikle kendisinin duyması gerektiğini belirtir. Ancak bu hissetme neticesinde ortaya çıkan şiir, okuyanda da aynı hisleri uyandırabilir:

“His, duymak demektir. İnsan kendinde duymadığı bir teessürü [etkiyi] başkasına duyuramaz. Duyurabilmek için evvela duymak lazımdır. ... Bir eser-i edebî yalnız dimâğın [akıl] değil biraz da kalbin mahsülü olmalıdır. Şâirde kalp ile dimâğ birleşince, yani tercüman teessürden bir kere kendi yüreği iyice müteessir oldu mu [etkilendi mi], orada o teessürü olanca şiddetiyle yâhut rikkatiyle [inceliğiyle] tasvir için dimâğında istediği fikri, aradığı hayâli buldu mu artık sânihâtını [zihnine doğan şeyleri] okuyan

⁵⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 79-80.

⁵⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 118.

için mütehassis olmamak kâbil olamaz [duygulanmamak mümkün olmaz].”⁵⁶

Âkif’e göre hakiki his, aklın yardımıyla değil kalbin titremesiyle ortaya çıkandır. Eğer şiiri kuran böyle bir his değilse şair istediği kadar sanatlı bir şiir yazsın yine de muhatabını etkisi altına alamaz:

“Hissiyât-ı hakikiye ... doğrudan doğruya yürekte gelen; öyle tefekkürün yardımıyla, sanat-ı edibânenin [edebiyatçının kullandığı sanatın] kuvvetiyle ihsâsına [duyurmaya] çalış(ıl)mamış olan hislerdir. ... Hissiyât hakiki olmazsa yani şâirin kendisi mütehassis olmayarak yazarsa emin olsun ki dünyanın fesâhat ve belâgatı(nı) bir yere getirse dünyanın sanatını kudretinden gösterse meydana getireceği eser kimseyi cûşa getiremez [çoşturamaz].”⁵⁷

Âkif, hisseden şairle hissedemeyen şair arasındaki farkı ortaya koyacak olan turnusol kâğıdının “edebî sanatlara müracaat” olduğunu belirtir. Sanat; histen yoksun şair için bir sığınakken hislerinin rehberliğinde şiirini kuran şairin arkasından koşandır:

“Mütehassis olmayan şâir, eserine his vermek için yalnız sanat düşünür. Hakıyla mütehassis şâir ise kapıldığı emvâc-ı ihtisâsât [duygu dalgaları] arasında sanat düşünmeye vakit bulamaz. Bir nazar-ı imân [dikkatli bakış], ötekinin ağılatmak istediğini, berikinin ağılattığını görür. Hurûş-ı hissiyât [hislerin coşkunu] içinde kalan şâir sanat arkasından koşmak şöyle dursun, sanat onun arkasından gelse dönüp bakmaz.”⁵⁸

Yukarıdaki tespit Âkif’in *Safahat*’ındaki ilk şiirini hatıra getirmektedir:

Bana sor sevgili kârî,
sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyette şu karşında duran eş’ârım:
Bir yığın söz ki, samîmiyeti ancak hüneri;
Ne tasannu’ bilirim, çünkü, ne san’atkârım.

⁵⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 79.

⁵⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 81.

⁵⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 81.

Şi'r için "göz yaşı" derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zirâ onu yazdım, iki söz yazdımsa.⁵⁹

Bu şiir, Âkif'in *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'ndaki "hissiyât" başlığı altında söylediklerinin vücut bulmuş hâlidir. Şiirdeki "samîmiyyet, tasannu" bilmemek, san'atkâr, girye, ağlamak, ağlatamamak, hissetmek, söyleyememek, bîzâr, hisli yürek" kavramları, his mevzusunu bu şiir örneğinde okuyabilmek için sunulmuş anahtar kavramlardır. "Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri" mısrasında Âkif, şiirini kalbinin çizdiği rota istikametinde kurduğunu belirtmektedir. "Ne tasannu bilirim çünkü ne san'atkârım" mısrasındaki "tasannu", doğallıktan uzaklaşacak şekilde sanatlı şiir ortaya koymak demektir. Tasannu yapmak, belli bir dönem sanatkar olmanın şartı olarak görülmüştür. Lakin Âkif, tasannudan hazzetmez ve hisseden bir yüreğin peşinden sanatın koşacağını söyler. Bu sebeple yukarıdaki mısrayı alçakgönüllülüğün değil ironinin yansıması olarak okumak daha isabetli olacaktır. "Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!" mısrası, hissiyatın şiirinin tamamına hâkim olduğunun ilânıdır. "Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem" mısrası ise Âkif'in yukarıdaki tespitinde hisseden bir şairle hissetmeden yazan şair karşılaştırmasını yaparken söylediği "*Ötekinin ağlatmak istediğini, berikinin ağlattığını görür.*" cümlesini hatıra getirmektedir. "Ağlarım, ağlatamam" ifadesindeki ağlatabilme ve "hissederim, söyleyemem" ifadesindeki hissettirebilme kudreti ortadadır. "Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!" mısrasıyla şair, hisli yürekleri kendisiyle aynı şiddette çarpan bir kalp seviyesine taşımaktadır. Son iki mısra ise öncesindeki ünlemlerle biten mısranın çuşuhuruşundan çıkan şairin

⁵⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 5.

derin bir nefesle sakinleşip "İşte ben buyum." dediği noktadır. Yani bu şiir -ve dolayısıyla Âkif'in bütün mısraları- derin bir hissiyat ile yoğrulmuştur.⁶⁰

Nihayetinde Âkif, hissetmenin yazmaktan daha zor bir iş olduğu kanaatini paylaşır. Çünkü iyi tasvirin yolu iyi hissetmekten geçer: "Evet, işin güçlüğü yazmakta değil, yazmaya başlamazdan evvel hissetmektedir, kendisine duyurabilmektedir. 'Ancak iyi hissolanın zeminler iyi tasvir edilebilir' sözü pek kıymetli bir düstür-ı edebîdir [edebiyat kuralıdır]."⁶¹

Şairin taşıdığı hissiyatla birlikte şiirinde kurması gereken bir diğer yapı da sağlam "tasvir"dir. Lakin Âkif'e göre tasvir, mevcudu bütün ayrıntılarıyla ortaya koymaktan ziyade okurda bir etki meydana getirebilecek tarzda yapılmalıdır: "Meselenin mühim ciheti, bir vakanın bütün müfredâtını [ayrıntılarını] inceden inceye tasvir etmek değil, o vakada canlı ve husûsî bir teessür hâsıl edebilmektir [etkilenme meydana getirebilmektir]."⁶²

Âkif'in nezdinde tasvir; eşyayı, şahısları aktarılmak istenen his istikametinde konuşturabilmektir. Bunu yapabilmek için şairin, eşyanın ve şahısların kayıtlı olduğu mekânın, sosyal çevrenin vs. diline hâkim olması gerekir.

"... Tasviriden maksat birçok hakâyık(ı) [hakikatleri] eşyaya söyletmektir. Mesela:

Bir fakirin hücre-i sefâletini tarif ederek hâline acındırmak için "Şöyle perişandır, böyle sefildir" demekten ise o zavallının odasında en ziyâde nazar-ı merhamete çarpacak ne gibi şeyler var ise onları gösterivermek elbette daha çok belîğ [etkili] olur. ... Bazen eşya kâfi gelmez yâhut icâp eder de eşhâs da [şahıslar da] tasvir edilir. Hatta o eşhâsa söz de söyletilir. İşte

⁶⁰ "Hiç kimsenini hattâ vicdân-ı Âkif'in bile tezkîb etmeyeceğine kâni' olarak [karşı çıkmayacağına inanarak] iddiâ ederim ki *Hakkın Sesleri* mübdi'inin [şairinin] samîm-i kalbinde [kalbinin içinde] hissetmediği hiçbir şey onun şiirlerine karışmamıştır. O nasıl duydu ise öyle yazdı. ... Öyle olmasaydı, yazıları karşısında kalbler bu kadar ihtizâz etmezdi [titremezdi]." Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, haz. Mustafa Kurt, Cümle Yayınları, Ankara 2015, s. 60-61.

⁶¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 156.

⁶² Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 157.

tasvirin pek mühim bir kısmı olan bu intâk [konuşturma] meselesi gayet ince bir noktadır. Her sanatta, her sınıftaki, her seviyedeki halkın tarz-ı tefekkürü [düşünce tarzı], tarz-ı ihtisâsı [hissetme tarzı], tarz-ı rü'yeti [görme tarzı], sonra tarz-ı tekellümü [konuşma tarzı] birbirine kat'iyyen benzemeyeceği için şâir, hayâline kapılarak bir adama düşünemeyeceği, söyleyemeyeceği yâhut başka bir vadide söyleyeceği sözleri söyle(t)memelidir. Bu şerîtaya [şartlara] riâyet edemez ise pek gülünç bir şey olur. Lisan-ı nazmımızın [şiiir dilimizin] mâlum olan darlığı bu kadar kuyûda [şarta] müsâit değildir, denemez. Çünkü biz zaten sanâtkârlığın güç iş olduğuna îmân edenlerdeniz.”⁶³

Bu tespitler, aslında görüleni yansıtmaya çalışan şairin tasvir ettiği tablo karşısında tepkisiz değil, tam aksine seçtiği manzaranın ruhlarda uyandırdığı hisler doğrultusunda bir tepkiye sahip olduğunu gösterir. Âkif'in şiirde realistiğini bu şekilde okumak gerekir.

Kinaye sanatı da tasvir esnasında şairin kullanabileceği araçlardan biridir. Âkif, şiirde kinayenin istihza (alay etme) maksadıyla kullanıldığı bir tasviri karikatüre benzetmektedir: “Halkı müdâheneden [dalkavukluktan], riyâkârlıktan tenfir [nefret ettirmek] için edîbin biri çıkar, mürâileri [iki yüzlüleri], müdâhinleri [dalkavukları] öyle gülünç kıyafete sokar, öyle terzîl [rezil] eder ki artık kimsenin riyâkârlık edeceği gelmez. Resimde karikatür ne ise edebiyatta tehekküm [istihzâ] odur.”⁶⁴

Burada da sanatın Âkif için hizaya getirme, istikamet belirleme tarafı ön plandadır. İstihza “iki yüzlülere, dalkavuklara” karşı değil, “iki yüzlülüğe, dalkavukluğa” karşıdır.⁶⁵ Kinayenin bu yönünü Âkif de şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır. Lakin Âkif'in istihzaları, çoğunlukla güldüren değil hisli yürekleri ağlatan ve hiddetlendiren cinstendir:

⁶³ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 119.

⁶⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 97.

⁶⁵ “... Fertle değil, ferdin cemiyeti sarsan tarafıyla istihza ediyordu: Bu istihzayı da bazen merhametle, bazen infialle güzelleştiriyordu.” Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanâtı*, s. 322.

“Altıncı Safahat’ta pehlivanların bünye sefaletlerini yazarken, istihzası bütün bir gayızdır ve mukaddes bir garazla memleketine düşmandır; neden pazusuz diye pehlivanlarına, niçin gölgesiz diye topraklarına, neden hasta diye hayvanlarına garaz:

*Güneş oldukça kızışmış, beni yormuştu sıcak;
Hele bir gölge bulup altıma çektim çabucak.
Tam demiştim: Azıcık yaslanayım, dinleneyim...
Biri tıksırdı ta ensemde... Acâib, bu da kim?
Ne göreydim: Kelebek tarlası olmuş da içi,
Soluyup sümkürüyor sırtıma bir yaşlı keçi!
“Ama bak, aklıma gelmezse de hürmet talebi;
O kadar fazla samîmiyeti sevmem, çebebi;
Sakalından çekerim, sonra, karışmam... Hadi git!”
Nerde! Aldırmadı... Sordum, baş ödölmüş bu yiğit!...”⁶⁶*

Âkif, ders esnasında talebelerine yazarlık/şairlik yolunda mühim tavsiyelerde de bulunur. Bu tavsiyeler, günümüz yazar/şair adaylarına da yol gösterici niteliktedir. Edebî bir eserin yazımı aşamasında seçilen konunun kelimelerle buluşabilmesi için geçen sürede yaşanabilecek olumsuz durumlara karşı ne tür tedbirler alınması gerektiğine değinen Âkif, bu süreçteki zorluklara rağmen ümitsizliğe kapılmamak ve gayret etmek gerektiğine vurgu yapar:

“Mevzûun intihâbiyla [seçimiyle] destgâh-ı tertibe vaz’ı [düzen tezgâhına koyulması] arasında miktarı eşhâsa [şahıslara] göre mütehavvil [değişen] bir zaman geçer ki ihtimal bir teşebbüs-i edebînin [edebî girişimin] en sevilmmez, en çekilmez devresi budur. Bu demde de nâ-kâbil-i tahammül bir intizâr [dayanılması mümkün olmayan bir bekleyiş], bir üzüntü var.

⁶⁶ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanâtı*, s. 329. Âkif’in kinaye sanatını istihza maksadıyla ustalıkla kullanımına değinen Mithat Cemal’in “İstihza Şiirleri” başlıklı yazısı için bk. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanâtı*, s. 321-339.

Bakarsınız hiçbir şey doğmuyor. Artık müfekkirede [düşünme gücünde] henüz vücûdu olmayan me'ânîyi [manaları] çıkarmak; dimâğın [aklın] bu duygusuzluğuna, bu atâletine galebe çalmak [hareketsizliğine üstün gelmek] lâzım gelir ki bu mücâhede-i azim(e) [bu büyük mücadele] için تنها-ğüzîn olmak [yalnızlığı seçmek], bütün kuvâ-yı fikriyeyi [düşünce kuvvetini] bir noktada cem' etmek [toplamak] elzemdir. Alâyik-ı sâireden tecerrüt ettiniz [bütün bağlardan uzaklaştınız], düşündünüz. Lâkin rûh-ı mevzûu [konunun ruhunu] temsil edecek hayâl-i cemîl [güzel hayal] hâlâ karşınızda tecellî etmiyor [görünmüyor]. Sakın metanetinizi, ümidinizi kaybederek ye'se [ümitsizliğe] düşmeyiniz. Bugün sizden kaçan o hayâl yarın âğûş-ı müfekkirenize [düşünce gücünüzün kucığına] gelir. Hem de bir gün evvelki mücahedât-ı fikriyenin [fikir mücadelesinin] neticesi olarak pek saf, pek açık bir sûrette tecellî eder. Siz de o zaman hemen kaleme sarılarak not almaya başlarsınız. ... Mevzûnuzu kafanızda taşıyınız, hem uzun zaman taşıyınız. Dâimâ beraber gezdiriniz. Göreceksiniz ki nihâyet o size râm olacaktır [boyun eğecektir]. ... Baktınız ki muhayyileniz [hayal gücünüz] harareten [coşkunluktan] mahrûm. O zaman münebbihâta [uyarıcılara] müracaat ediniz, yani mevzûunuzla münasebette bulunan âsârî [eserleri] okuyunuz. Mesela; tiyatro yazmak, sahneler tertip etmek, eşhâsı [şahısları] birbiriyle konuşurmak istiyorsunuz değil mi? Meşâhîr-i hâ'ile-nüvisânın [trajedi yazarlarının meşhurlarının] âsâr-ı güzîdesini tettebbua [seçkin eserlerini incelemeye] dalınız. Kezâlik, bir orman tasvir edeceksiniz fakat karşınızda öyle bir şey yok. Ne yapacaksınız? Teşebbüsünüzü başa çıkarmak için, kalemi ele almazdan evvel orman tasviri yolunda yazılmış âsâr-ı muhalledeyi [kalıcı eserleri] gözden geçiriniz. Uyuşmuş olan muhayyilenizi tettebbu sayesinde intibâha [uyanışa] getiriniz. Bu usûl dâima muvaffakiyet temin eder.⁶⁷

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda Âkif'in Safahat'ında yer alan, kimi zaman olumsuz eleştirilere de maruz kalan "Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlâhî!"⁶⁸ mısrası ve tazarru makamında söylenmiş buna benzer mısra-

⁶⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 157-158.

⁶⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 188.

ların Âkif nezdinde şeriat dairesinden çıkmadığını gösteren çarpıcı iki örnek yer almaktadır:

*“Her ne söylersem kazâ mazmûnunu isbât eder
Anı bilmez ki hitâb-ı imtihândır sözlerim⁶⁹*

gibi hezeyânları [saçmalamaları] hiçbir zaman hoş görünemez. Çünkü Nef’î bu herzesiyle [boş sözüyle] akli, âdeti, âdâb-ı şeriatı [İslâm’ın hükümlerini] çiğneyip geçtiğine göre ne bir hayâl, ne bir mazmun, hülâsâ hiçbir hüner göstermiş değildir.

...

*Mahşerde bakıp bir bana, bir sûret-i yâra
Hâşâ ola Allâh Te’âlâ mütehayyir!
[Yenişehirli] Avnî⁷⁰*

Şimdi, bu gazelin dört evvelki beytinde görülen iğrâkât [övmedeki aşırılık], hâl-i istiğrâka [vecd hâlinde] söylenmiş sözlerdir. Bunlar zevk-i selîmi [sağlam, ince bir zevki] incitmek şöyle dursun, vicdânî cûşa [coşkuya]

⁶⁹ “Bütün sözlerim kader levhasında yazılı olan mukadderâtı doğrular. Lâkin benim sözlerim Allah’ın evvelden bilinmeyen ve adı “imtihân” olan hikmetinin sözleri olduğu için onu bilmez, anlayamazlar.”

Bu beytin ikinci mısrası divanda “Anı bilmez ki hitâb-ı imtihândır sözüm” şeklinde geçmektedir. Bu beyit, Nef’î’nin Hz. Muhammed (s.a.v.) için yazmış olduğu “sözüm” redifli kasidenin fahriyye bölümüne aittir. Detaylı bilgi için bk. Metin Akkuş, *Nefî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html> (21.01.2022)

⁷⁰ “Allâhu Te’âlâ mahşer günü bir bana bir de yârin yüzüne bakınca -hâşâ- hayrete düşer.” Yenişehirli Avnî Bey’in “mütehayyir” redifli bu gazelinin son iki beyti divanda şu şekildedir:

Mahşerde bakıp çeşmine ol mest-i ‘itâbın

Hâşâ ola Allâh Te’âlâ mütehayyir

Mahşerde bakıp bir bana bir sûret-i yâre

‘Avnî ola Mecnûn ile Leylâ mütehayyir

Ders notlarında geçen beyit, makta beytinin ilk mısrasının hüsn-i maktanın ilk mısrası yerine geçmesi sebebiyle yanlış aktarılmıştır. Bu yanlışlığın sebebi ya Mehmed Zekâî (Konrapa) Bey’in hocası Âkif Bey’i dinledikten sonra yanlış not almış olmasından kaynaklanmıştır ya da Mehmed Âkif yanlış bir takdim-tehir sonucu şiiri böyle hatırlamaktadır. Her iki durum da insanidir. Gazelin aslı için bk. Lokman Turan, *Divan-ı Hümayun-Yenişehirli Avnî Bey Divanı-Hazan Gazellerinden Işıldayan Akşam Güneşi*, KDY Akademi, İstanbul 2021, s. 276.

getirir. Yalnız son beyit, *Nef'î'nin deminki gulüvv-i merdûduna [makbul olmayan mübalağasına] yaklaşmak istidâdında [eğiliminde] iken şâir bir "hâşâ" kelimesiyle hem beyti, hem kendini kurtarmıştır.*⁷¹

Nef'î, sözlerini levh-i mahfûzda sadece Hakk'a âyân olan sırlarla bir tutarken şeriat hükümlerini çığnemiş, Yenişehirli Avnî Bey ise aşırı bir his yoğunluğu esnasında sevgilisinin güzelliğine Allah'ın dahi şaşıracağını bir "hâşâ" kelimesiyle ifade ederek şer'î sınırdan kalmıştır. Hatta bu sınırdan kalış Âkif'e göre âdeti ipte her an düşecekmiş hissi vererek ilerleyen bir cambazın yürekleri ağza getirmesi gibi okuyanda coşkuya sebebiyet vermektedir. Tıpkı bunun gibi Âkif'in "Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i îlâhî!"⁷² seslenişini de Yenişehirli Avnî Bey'in tasannu kaygısından azade, Türk milletinin o günkü şartlarda içinde bulunduğu durumu naz makamında Hakk'a sunması şeklinde okumak gerektiği ortaya çıkmaktadır.⁷³

⁷¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 109.

⁷² Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 188.

⁷³ Âkif'in bu mısrasını sırrına vâkîf olarak yorumlayan belki de tek kişi Süleyman Nazîf'tir: "Vatanın muvâcehe-i izmihlâlinde [çöküşü karşısında] kopan bu kıyâmet-i belâgat [söyleyiş kıyâmeti], şâirin ka'r-ı rûhunda [ruhunun derinliğinde] çırpınan ye'sin [ümitsizliğin] derecesini her fecâati [felaketi] ve dehşetiyle gösteriyor. İmân-ı ezeli ile müebbeden mu'tekid bulunduğu [sonsuzca kadar inandığı] Al-lâh'a bu derecede sarîh bir lisân-ı infi'âl ile [açık bir güvenme diliyle] i'lâ-yı tazallüm etmek için [yanıp yakılmak için] Mehmed Âkif'in mevcûdiyyet-i maddiye ve ma'nevîyyesi [maddî ve manevî varlığı], kim bilir, ne kadar ve ne kadar sarsıldı!.. Mehmed Âkif'i ağlatan ve söyleten derd-i vatan hepimizi az, çok ağlatmış ve söyletmişti. Fakat hangimiz bu kadar muhrîk ve mübkî [yakıcı ve ağlatıcı] bir figân ile elemelerimizi gönüllerimizden koparıp, ulûhiyetin atebe-i arşına [Allah'ın gökteki eşliğine], bu kadar şiddetle, çarpabildik?.." Süleyman Nazîf, *Mehmed Âkif*, s. 174-175.

Âkif'in Övdüğü Şiirler ve Şairler

Mehmed Âkif, derslerinde bazı şairleri genellikle örnek olarak sunduğu şiirleri üzerinden övücü bir üslupla değerlendirmiştir. Elbette ki bunlar Âkif'in zevk-i selîmi neticesinde ortaya çıkmış şahsi kanaatleridir. Âkif, "kıta" konusunu anlattığı esnada "edîb-i muazzâm"⁷⁴, "edîb-i bî-nazîr"⁷⁵ (eşsiz edib) olarak hitap ettiği Nâmîk Kemâl'den verdiği bir kıta örneğini dünya edebiyatı içerisinde en üste yerleştirmiştir:

*Ma'rifet, Hakk'ın ecell-i lütf-i sübhânîsidir
İzzetin hâmîsi, ma'mûriyetin bânîsidir
Dâ'im eyler zâhir ü bâtında taklîb-i umûr
Sanki ahkâm-ı şu'ûnun sâni'-i sânîsidir*⁷⁶
[Nâmîk Kemâl]

*Ne Şark'ta ve ne Garp'ta, marifet hakkında bu kadar güzel söz söylenmemiştir.*⁷⁷

Yine Âkif, kıta nazım biçiminde şair Eşref kadar sağlam kıta söyleyen bir şairin de olmadığını belirtir.⁷⁸

Bir başka yerde de Nâmîk Kemâl Bey'in *Hürriyet Kasidesi*'nin ilk mısrasını paylaşarak mezkûr şiire gönderme yapan Âkif, sahasında böyle bir eserin ortaya konulmadığını ve bir daha da konulamayacağını iddia etmiştir: " 'Görüp ahkâm-ı 'asrı münharif sîdk u selâmetten' matla'ıyla başlayarak otuz beyit kadar süren neşîde-i garrâsı [şâşaalı şiiri] gibi şiir, hamâset [kahramanlık] vadisinde ne söylenmiştir ne de söylenmek ihtimâli vardır."⁷⁹

"Rubâî" konusuna da Muallim Cûdî'den örnek veren Âkif, verdiği örneğin rubai sahasında başı çektiğini belirtir:

⁷⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 68.

⁷⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 69.

⁷⁶ "Ma'rifet, Hakk'ın lütufları içerisinde en şerefli olanıdır. / Ma'rifet; itibarın, büyüklüğün koruyucusu, bayındırlığın kurucusudur. / Ma'rifet; görünür görünmez her yerde olan işleri kendine benzetendir. / Sanki kainattaki işleyişe dair var olan hükümlerin ikinci yapıcisidir."

⁷⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 44.

⁷⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 44.

⁷⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 77.

“Rubâîlerimizizin ser-efrâzı [seçkini], Muallim Cûdî Efendi'nin şu;

Îmân ki livâ'u'l-hamd-i Peygamber'dir

Altındakine zıll-i safâ-güsterdir

Dünyâda bu sancağa gönüllü yazılan

Hep nâmzed-i saltanat-ı mahşerdir⁸⁰

Selanik'te edebiyat muallimi

Muallim Cûdî

rubâîsidir.⁸¹

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda “hüsnütalil” sanatının yer aldığı kısımda Âkif, divan şairlerinden Bâkî'nin “Kânûnî Mersiyyesi”ndeki bir beytini örnek olarak verir ve divan şiirinde bu beyitteki hüsnütalil sanatına yetişebilecek kudrette bir şiirin zor bulunacağını söyler:

“Hurşide baksa gözleri halkın dolagelir

Zîrâ görünce hâtıra ol mehlikâ gelir⁸²

[Bâkî]

*beyti kadar rakîk [ince] hüsn-i ta'lîl şiir-i kadîmimizde [geçmiş şiirimizde]
ya bulunur ya bulunmaz.⁸³*

Ziyâ Paşa ise tercî-i bend vadisinde Âkif'e göre tektir:

“Bizim şuarâmızda [şairlerimiz içinde] terkîb-i bend yazan çoktur. Fakat tercî-i bend yazan Ziyâ Paşadan başka yoktur. ... Rûhî-i Bağdâdî'nin

⁸⁰ “Îmân, Hz. Peygamber'in (a.s.) kıyamet günü ümmetini altında toplayacağı sancaktır. / O imân sancağı ki altındakine huzur yayan bir gölgeye sahiptir. / Bu imân sancağına gönüllü olarak nefer olanlar, / Mahşerdeki bolluğa, zenginliğe ulaşmak için bir adaydır.”

⁸¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 45.

⁸² “Halkın gözleri güneşe baksa dolagelir. / Çünkü ahâlî güneşe bakınca o ay yüzlü sevgiliyi hatırlar.”

⁸³ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 107.

meşhûr olan terkîb-i bendine şuarâ tarafından yazılan nazîrelerden hiçbi-ri ondaki letâfete [güzelliğe] hakkıyla iştirâk edememiş [ortak olamamış] olduğu hâlde Paşa, nazîre-güyânın cümlesine takaddüm etmek [nazire yazarların tamamından ileride bulunmak] gibi âlem-i edebiyatça hakîkaten büyük sayılacak bir muvaffakiyete mazhar olmuştur. Hatta Rûhî'ye hitâben;

Meydân-ı sühânda yok iken sen gibi bir er

Bir şâ'ir-i Rûm oldu sana şimdi beraber⁸⁴

demesi, fahriye⁸⁵ söylemek değil tevâzu kâbilinden addolunsa lâyıktır.⁸⁶

Âkif'in Eğitimci Yönü

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları'nda Âkif, her şeyden evvel bir muallim olarak görünmektedir. Bu sebeple ders notları, Âkif'in muallimlik tarafına dair de önemli bilgiler sunmaktadır.

Âkif'in ders anlatımında konuyla bağlantılı örneklendirme yoluna başvurarak talebelerin zihninde anlattığı konunun daha da anlaşılır olmasını sağlama gayretine girdiği görülmektedir. Bu hususta verilebilecek ilk örnek, "edebî sanatlar"ın talebe tarafından edebî bir metinde sezinlenebildiği fakat ne olduğuna dair tam bir tespit yapılamadığının bir misal ile anlatılmasıdır:

"Evet, siz İstanbul'un farazâ [farzedelim ki] bir ucunda ikâmetgâhınızdan kalkar; her gün gördüğünüz, sağınızdaki, solunuzdaki dükkân-lara, evlere varıncaya kadar müfredâtıyla [ayrıntısıyla] tanıdığınız aynı sokaklardan, aynı çarşılardan geçerek buraya kadar geldiniz. Hâlbuki bu sokakların ve çarşıların birçoğunun ismini bilmezsiniz. Size bir "mahalle" ismi söylense "Acaba İstanbul'un neresindedir?" dersiniz. İhtimal ki neresi olacak dediğiniz mahalle, her gün önünden geçtiğiniz bir yerdir."⁸⁷

⁸⁴ "Söz meydanında senin gibi bir er yokken / Bir Rum şâiri seninle aynı seviyeye geldi."

⁸⁵ Fahriye: Divan edebiyatı şairlerinin kasidelerinde kendilerini övdükleri bölüm veya bu maksatla yazdıkları manzume.

⁸⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 50.

⁸⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 100.

“Teşbih” bahsinde mevzubahis edebî sanatın zihinlerde daha da kalıcı olmasını sağlamak için örneklendirme yoluna başvurmuştur:

“Bir adamı şecâatından [yiğitliğinden] dolayı arslana benzetivermekle o adamın arslandaki vahşilik, yırtıcılık gibi diğer evsâfa da iştirâk(in) e [vasıflara da katılmasına] lüzûm yoktur. Bir de insan teşbihinde kâmilen [tamamen] serbest değildir. Bir dereceye kadar âdete münkâd olmalıdır [boyun eğmelidir]. Bir Osmanlı şâiri, hiçbir vakit memdûhunu [övdüğü kişiyi] sadâkati itibariyle köpeğe, büyük büyük mâni’aları iktihâm ettiğinden dolayı [engellere göğüs gerdiği için] dağ keçisine benzetemez. Merdüm-giriz [insanlardan kaçan] adama ayı denemez. Daha garibi, elfâz-ı müterâdîfeden [eş anlamlı kelimelerden] birini kullanır da diğerini kullanamaz. “Tosun gibisin!” deyince koltukları kabaran bir adama “Öküz gibisin!” deyiniz de bakınız ne olur?! Hâlbuki tosun ve öküz aynı mahluktur.”⁸⁸

Yine bir başka edebî sanat olan “sehl-i mümteni”nin anlatımında da örneklendirme yoluna başvurduğu dikkat çekmektedir:

“Bilfarz [söz gelişi] şurada iki makine var. İkisi de aynı hizmette kullanılıyor. Yalnız biri mürekkep [birden fazla parçanın birleşmesiyle oluşmuş], biri basit. Şimdi, o basit makine, kendisinden beklenen işi öteki kadar gördükten sonra neden besâteti medâr-ı rüçhan olmasın [basitliği üstünlük sebebi olmasın]?!.. Husûsiyle görüyoruz; bi’t-tedrîc [derece derece ilerleyerek] hâl-i besâtete [basit hâle] getirilen makineler, tarz-ı ibtidâisinde [ilk hâlde] kalmış mürekkep makinelerden daha çok iş görüyor. Bunun gibi sözüün, mânâ-yı maksûdu [kastettiği manayı] bihakkın edâ etmek [hakkıyla yerine getirmek] şartıyla en basit, en külfetsiz bir tarzda söylenmesi onun hâl-i kemâlidir [en uygun hâlidir]. Kemâl ise dâimâ zordur.”⁸⁹

Âkif’in derslerinde önemle üzerinde durduğu “plan” bahsinde de örneklendirme yoluna giderek bir anlatım gerçekleştirdiğini görmek mümkündür:

⁸⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 90.

⁸⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 110.

“Yazık, bir an evvel yazıp bitirmek hırsı bu gibi ihtiyâta [hesaplı davranmaya] meydân bırakmaz. Öyle ya, tabiât-ı şâirâne galeyâna gelmiş [şairlik tabiatı coşmuş]; nükteler, mazmunlar saha-i hayâlde dolaşp duruyor. Artık neye durmalı?! Hayır! İşte öyle değil. Sânihalar [ilhamlar], manalar, fikirler biraz sıkışmakla, biraz tazyik [baskı] görmekle hiçbir şey kaybetmez. Görmez misiniz? İhtimâra terkedilen mâyi [mayalanmaya bırakılan sıvı] daha kuvvetli olur. Şişenin ağzını beklemez de vaktinden evvel açarsanız dışarıya fıskıran, köpükten başka bir şey değildir.”⁹⁰

⁹⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 152.

Sonuç

Osmanlı Edebiyatı Ders Notları, sıradan bir muallimin belirli bir müfredatı talebelerine aktarması sürecinde ortaya çıkmış bir bilgi yığını olmanın ötesinde Âkif gibi mühim bir şahsiyetin edebiyatın ve eğitimin farklı yönlerine dair birikiminin ve kanaatlerinin takip edilebileceği bir rehber niteliğindedir. Nitekim bu bildiriye Âkif'in divan edebiyatına bakışı, döneminin şiir anlayışına eleştirileri, şiire ve şaire dair görüşleri, övdüğü şiirler ve bu şiirlerin şairleri ve son olarak eğitimci yönü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Âkif'in poetik görüşlerinin de takip edilebildiği *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*'nda divan şiirine genel olarak bu poetik görüşler ekseninde eleştiriler getirildiği dikkat çekmektedir. Divan şiiri geleneğindeki hakikatten mecaza yol alıfta hakikatten gulüvv (aşırılık) derecesinde kopuşlar ve plansızlık bahisleri Âkif'in divan şiirine karşı olumsuz eleştirisini oluşturan iki temel husustur. Döneminde de şiirde serbestliğin ve kapalılığın savunulması Âkif'in olumsuz eleştirisini yönelttiği iki önemli başlık olarak dikkat çekmektedir. Notlarda dikkati çeken bir diğer husus ise Âkif'in dersler esnasında övdüğü şairleri edebiyat kâidelerini göz önünde bulundurarak ve daha da önemlisi o kâidelerin ötesinde bir zevk-i selim ile ele almış olmasıdır.⁹¹ Bu tespitimizi övgü yöneltilen şairler için Âkif'in kullandığı tabirlerde görmek mümkündür. Ders notları ayrıca biz okurlara Âkif'i bir sınıfta ders anlatırken hayal edebilme imkânını da sağlamaktadır. Böylelikle bu çalışmada Âkif'in anlatımında kullandığı tekniklerden bir kısmını da tespit etmek mümkün olmuştur. Böylelikle bildirinin Âkif araştırmalarına küçük de olsa bir katkı sağlaması temenni edilmektedir.

⁹¹ "... Edebiyattaki düstürlerin [kuralların] pek çoğu hukûk-ı düvel kâideleri [devletler hukuku kuralları] gibidir. Yalnız, **zavallı yazıcılar** hakkında tatbik olunur. Yoksa, **kalemine güvenen** o kâideyi yırtıp öte tarafına geçer de kimse sesini bile çıkaramaz!" Mehmed Âkif Ersoy, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, s. 204. (Vurgular tarafımıza aittir.)

Kaynakça

- Akkuş, Metin, *Nefi Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html>. (21.01.2022)
- Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, haz. Necmettin Turinay, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2020.
- Derman, M. Uğur, "Kalem", *İslâm Düşüncesi Mecmuası*, Yıl: 1, S. 3, 1967, s. 161-176.
- Erişirgil, Mehmet Emin, *İslâmcı Bir Şâirin Romani-Mehmed Âkif*, haz. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Atlas Yayınları, Ankara 2017.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyyatı Safahat*, haz. Necmettin Turinay, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2. Baskı, Ankara Eylül 2021.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Osmanlı Edebiyatı Ders Notları*, haz. Ömer Hakan Özalp, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, 2. bs., İstanbul 2015.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021.
- Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazuları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011.
- Günaydın, Yusuf Turan, *Âkif*, Kopernik Yayınları, İstanbul 2017.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmed Âkif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Mehmed Âkif, "Edebiyât", *Sebilürreşâd Mecmuâsı*, S. 183, 24 Şubat 1327, s. 10-11.
- Mehmed Âkif, "Eski Hatıralar", *Sırât-ı Müstakîm Mecmuâsı*, S. 89, 6 Mayıs 1326, s. 188.
- Müstakîmzâde Süleymân Saadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- Okay, M. Orhan-Düzdağ, M. Ertuğrul, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003.
- Sefercioğlu, Mustafa Nejat, *Divan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Âmil Çelebioğlu İçin Yazdıklarım*, Hiper Yayın, İstanbul 2017.
- Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, haz. Mustafa Kurt, Cümle Yayınları, Ankara 2015.
- Şengün, Necdet, "Klasik Türk Şiirinde Kalem Kasideleri (Kalemîyeler)", *Electronic Turkish Studies*, C. 3, S. 4, 2008, s. 730-758.
- Taş, Hakan, *Vahyî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194335/vahyi-divani.html>. (01.02.2022)
- Turan, Lokman, *Divan-ı Hümayun-Yenişehirli Avni Bey Divanı-Hazan Gazellerinden Işıldayan Akşam Güneşi*, KDY Akademi, İstanbul 2021.

Mehmed Âkif’in “Berlin Hatıraları” ile Fuzûlî’nin Leylâ ile Mecnûn’u Arasında Görünmez Bazı İlişkiler

Necmettin Turinay

Dr. Öğr. Üyesi,

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

nturinay@etu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8337-8129

Âkif’in Hatıralar’ı ya da Âkif ve hatıra!.. Âkif’in şiirini yakından tanıyanlar açısından “hatıra” kavramı ne kadar yabancı geliyor insana? Çünkü Âkif şiirlerini yazarken, belki bütün şiir tarihimizde, hatıralarına yaslanmak ihtiyacını duymayan nadir şairlerden biridir. Yahya Kemal’i, Ahmet Haşim’i, Ziya Osman’ı, Tanpınar’ı, Fazıl Hüsnü’yü ve hatta Necip Fazıl’ı düşündükçe, Âkif’in geçmişe dönük yanlarını şiirinde kullanmak taraftarı olmadığı sonucuna ulaşmak zor olmuyor. Daha doğrusu da Mehmed Âkif edebiyatımızda, kendine ait bir geçmişin hasreti ile yanıp tutuşan bir yazarı olarak çıkmıyor karşımıza. O daha ziyade hâlde yaşar, dolayısıyla da şimdiki zamanın şiirini söyler. Şimdiki zaman ve gelecek, onun sanatının ağırlık merkezini teşkil eder. Dolayısıyla ister Milli Mücadele, ister Mütareke, isterse de Balkan Savaşı ve Birinci Dün-

ya Savaşı yıllarında yazdığı şiirler, onların hemen bütünü mevcut bir duruma veya hâletiruhiyeye tekabül ederler. Biz de ilgili şiirleri şimdiki zamanda duyulmuş acı ve hüsrânlar, ümitli veya aşklı söyleyişler olarak okur, hissederiz.

Hatıralar ve Berlin Hatıraları

Âkif'in ilk baskısı 1917'de, ikinci baskısı ilk Mütareke yılında (1918) yapılan *Hatıralar*'ı, bu bakımdan farklı bir eser olarak çıkıyor karşımıza. Hiç olmazsa eserin adı böyle bir intiba bırakıyor üzerimizde ve buna şaşırıyoruz. Yani Âkif ile geçmiş zaman ve hatıralar etrafında dönüp dolaşan bir şiirin alakasını kurmakta zorlanıyoruz.

Ancak bu demek değildir ki Âkif hiç hatıraları bulunmayan, zaman zaman bile olsa şahsi hatıralarını şiirinde kullanmayan birisidir. Kuşkusuz onun da iyi kötü bir çocukluk dönemi, okul hatıraları ya da iyi ve güzel geçmiş zamanları yok değildir. Fakat o şiirini yazarken, şahsi geçmişine yerli yersiz başvurup duran birisi değildir. Kastettiğimiz, bu çerçevede bir şey dolayısıyla. Mesela onun "Fatih Camii", "Amin Alayı" ve "Hüsrân-ı Mübin" gibi şiirleri doğrudan hatıralara yaslanır. Ancak bu tür şiirleri o kadar azdır ki. İşte bir vesile bulup da hatıralarını konu edindiği şiirleri, ilk dönemlerinde kısmen bulunsa bile, onlar zaman içinde azaldıkça azalmış, sonra da görünmez olmuşlardır. Nitekim "Fatih Kürsüsünde"de ve "Hakkın Sesleri"nde, bu tür şiirleri ile hemen hemen hiç karşılaşma imkânı bulmuyoruz.

İşte aradan şunca zaman geçtikten sonra Âkif yeni bir eser neşrediyor ve onun adını *Hatıralar* koyuyor. Bu bakımdan eser, sırf bu noktadan bile olsa dikkatimizi çekmekten geri kalmıyor. Nitekim *Hatıralar*'ı okuyup bitirince, esere niçin böyle bir ad verildiğini yeni baştan düşünmek durumunda kalıyoruz. Çünkü eseri teşkil eden şiirlerin bildiğimiz cinsten hatıralarla, hatıralara dayalı metinlerle fazla bir alakası kurulamıyor. Mesela kitabın ilk bölümünde yer alan altı şiir, *Hakkın Sesleri*'nde girdiği yeni yolun devamı niteliğindedirler. Bir ayet veya hadisin başlık yerine kullanıldığı ya da altta yer alan şiirlerin o ayet ve hadisin tefsiri niteliğine büründüğü altı parçası böyledir. Bu altı şiirin dışında, onlara pek benzemeyen "Uyan" başlıklı bir şiiri daha bulunmaktadır.

Peki ya diğer şiirleri?

Diğer şiirleri denilince de geriye zaten üç büyük şiir kalıyor. Onlar da 1913 sonu 1914 başlarında gittiği ve Mısır intibalarını anlattığı harika şiiri "El-Uksur'da" (63 beyit); dört yüz beyitlik hacmi ile tahkiyeli bir eser niteliği taşıyan "Berlin Hatıraları" ve kitaba 1918'deki ikinci baskısı sırasında dâhil edilme imkânı bulan meşhur şiiri "Necid Çöllerinden Medine'ye" (102 beyit).

İşte kitabın ana gövdesini teşkil eden yukarıdaki üç uzun şiiri okuyunca, esere *Hatıralar* adının verilmesinin sebebini kısmen anlar gibi oluyoruz. O da her üç şiirin, bazı seyahatlerin ardından yazılmış olmaları. Fakat gene de eserde hatıra kavramının geçtiği tek şiir "Berlin Hatıraları"dır. Demek ki şair, Berlin seyahati sırasında yazmaya başladığı eserine hatıra kavramını daha bir uygun bulmuş, eserini de böyle adlandırmış demek durumunda kalıyoruz.

"El Uksur'da" ise Âkif'in en ilginç şiirlerinden biridir. Nitekim şair Kahire'nin altı yüz kilometre kadar güneyinde, Firavunlar döneminden kalma Luksor harabelerini dolaşiyor, oralardan çeşitli intibalar ediniyor ve neticede de bu harika şiir ortaya çıkıyor. Âkif'in *Gölgeler*'de de "Firavun ile Yüz Yüze" adını taşıyan gene ilginç bir şiiri vardır. İki şiir de çok güçlü, fakat birbirinden de o kadar farklıdır.

"Necid Çöllerinden Medine'ye" şiirinde de yine bir seyahat söz konusu. 1915 yılı Mayıs-Ekim aylarında şair, İngilizlerin tahrik ettiği Vehhabi Arap kabilelerini yatıştırmak amacıyla Necid bölgesine gitmiş, meşakkatli bir çöl yolculuğunun ardından da Medine'ye ulaşmıştır. Çöl, çöl şartları ve çölün kendinde meydana getirdiği çağrışımlarla, Hazreti Peygamber'in Ravza'sını ziyareti sırasında duyduğu ürpertilerin anlatıldığı bu şiir de çok dikkat çekicidir. Modern edebiyatımızda çöl, nur ve Hazreti Peygamber arasında kurulan alakaların kaynağı bütünüyle bu şiirdir. Aynı şekilde Falih Rıfkı'ya ilham veren eserlerin de başında gelir. Çünkü Falih Rıfkı'nın *Ateş ve Güneş*'i ile, *Zeytin Dağı*'nda yaptığı çöl tasvirlerinin altında, "Necid Çöllerinden Medine'ye" şiirinin yattığı unutulamaz.

Görüldüğü gibi Âkif hatıralarından söz ederken ne uzak bir geçmişten ne de herhangi bir çocukluk zamanından söz ediyor değil. Bilakis bulunduğu İstanbul'dan ayrıldığı ya da uzak bir diyara veya ülkeye gittiği zaman, oralar-

dan edindiği intibaları sonradan sonraya şiire dönüştürürken başvuruyor bu kavrama.

Fakat ne olursa olsun biz şimdi, çok eski zamanların hatırlanması biçiminde düşünüyoruz o kavramı. O uzak zamanlara hem kendi çocukluk yıllarımızdan hem de bugünkü şartlardan bakılması ile hasıl olan bir derinlik arıyoruz o tür metinlerde. Edebiyatımızda ilk olarak Abdülhak Şinasi Hisar'ın denediği, bilahare ondan yola çıkarak Ziya Osman, Fazıl Hüsni ve Tanpınar'ın daha da geliştirdiği bu tekniği Âkif'ten beklemek kuşkusuz uygun düşmez. Çünkü felsefenin ve psikolojinin, buradan doğan bazı imkânların edebiyatta kullanılması için daha uzun zamanların geçmesi gerekecektir. Ancak "Fatih Camii" şiirinde, bütün bu engelleri Âkif'in nasıl olup da aşabildiğine ise şaşırılmamak kabil olmuyor. Çünkü çocuklukta ve olgun yaşlarında aynı camiyi, aynı saatlerde (sabah namazı) iki kere ziyaret eden şair, her iki zamanı bir arada ve iç içe duyurmayı ve yazmayı becerebiliyor. Dolayısıyla şairin "Fatih Camii" şiirindeki uygulaması edebiyatımız bakımından ilginç bir denemedir ve ilktir. Hem de "Bursa'da Zaman"dan otuz kırk yıl kadar daha önce!..

Fakat bizim burada asıl söylemek istediğimiz, Âkif şiirinin bütün olup bitenleri, eski ve yeni bütün intiba ve imajları şimdi içinde yaşadığımız bir zamana taşınması, hemen her şeyi şu anda cereyan ediyormuş gibi bir havaya büründürmesidir. Yani onun şiirinde eski ve yeni aynı düzlemde buluşur, aradaki mesafeler sifira münker olur. Dolayısıyla biz herhangi bir Âkif şiirini okurken, geçmişteki bir durumdan veya hatıradan söz ediliyormuş gibi bir intiba edinmeyiz.

"Berlin Hatıraları"nda Edebî Tür Problemi

Fakat bu tür izahları geniş tutarak, Âkif şiirinden ve ilgili eserden daha fazla uzaklaşmamak da gerekir. Çünkü şiir denilen şey kendini ne doğrudan hatıralara, ne de herhangi bir kaideye ve şarta bağlı hissetmez. Daha doğrusu da şiir gücünü kullandığı malzemedir. O tür şeylerin karşılığı değildir şiir. Şiir kalpte veya ruhta teşekkül eden bir hâl olup, kendini dile dönüştürürken türlü materyal şiire ister istemez girmiş olur. Şiiri bizzat kendisi olarak değil de mevzusu ve materyali itibarıyla tanımlamaya ve bu yoldan onu tarife

ve kategorilere ayırmaya kalkışanların varabileceği bir yer yoktur. İşte çokları romanda da başvuruyor bu tür tasniflere. Onu tarzlara, türlere ayırmak için akla kararı seçiyorlar. Yüzyıl şartı koşuyorlar, onu sanayi devrimi veya aydınlanma çağı ile ilişkilendiriyorlar; böyle yapmakla da işin mahiyetinden uzaklaşıp gidiyorlar.

Nitekim o tür sınıflamalara sığmayan eserlerden biri bulunuyor elimizin altında: "Berlin Hatıraları" !.. Bu da kitaba *Hatıralar* adının verilmesini sağlayan asıl metin olmaktadır. Onun yukarıda hatıra niteliği taşıyan bir eser olup olmadığını sorgulamıştık. Kuşkusuz bize göre de bir hatıra değil. Fakat ne o zaman? Âkif cihan savaşı vesilesiyle Teşkilat-ı Mahsusa Heyeti ile birlikte Almanya'ya gittiği, oraları gördüğü ve anlattığı için, esere *seyahatname* mi dememiz gerekecek? İlk anda mümkün gibi gözükken bu ihtimalin, eser okunduğu zaman ne kadar yersiz kaçtığı kolayca anlaşılır.

Bu ihtimalleri yoklarken "Berlin Hatıraları" için, doğrudan şiir demekten özellikle kaçındığımızın farkına varıldığını sanırım. Evet Âkif onu vezinli kafiyeli, beyitler hâlinde devam eden manzum bir eser olarak yazmış. Dolayısıyla belki Âkif'in de, fakat genelgeçer okuyucuların tamamının, ona şiir nazariyle baktığından kuşkumuz bulunmuyor. Buna rağmen de o tür kanaatleri benimsemekte herhangi bir fayda görmüyoruz. Çünkü eser okununca onda güzel şiir parçalarıyla karşılaşılıyor fakat eserde şiiri aşan bazı yanlar bulunuyor ki işte onun göz ardı edilmesine gönlümüz bir türlü razı olmuyor.

Nitekim eski klasik şairler, gazel ve kasideler yazdığı gibi, şiirlerini *divan* adı verilen kitaplarda topladığı gibi; bunun dışında ayrıca hikâyeler anlatır, tarihî metinler kaleme alır, uzun seyahatlerini acelesiz bir itina ile yazar ve anlatırlardı. Belki bilerek belki bilmeyerek Âkif de öyle yapıyor. Bildiğimiz şiirlerinin dışında böyle uzun, *mesnevi* tarzında metinler de kaleme alıyor. Klasik edebiyatımızın büyük dehalarından Fuzûlî'nin parça parça şiirlerinin yanı sıra, bir de *Leylâ ile Mecnûn* kıssası anlatması gibi!.. Nitekim metnimizin ileriki bölümlerinde Fuzûlî'nin *Leylâ ile Mecnûn*'u ile, Mehmed Âkif'in "Berlin Hatıraları" arasında görünmez bazı ilişkiler üzerinde durulacağını şimdiden söyleyebilirim. Fakat bunlara geçmeden önce, "Berlin Hatıraları"nın özel durumu hakkında bazı izahların yapılması icap eder. Dolayısıyla Âkif'in şiirleri-

nin yanı sıra, bir de böyle uzun mesneviler kaleme almasının sebebi üzerinde düşünmek gerekmektedir.

Demek istiyorum ki “Berlin Hatıraları”nda şiirin dışına düşen, belki şiiri de aşan bazı yanlar var. İşte bize göre eserin asıl bu yanının tebarüz ettirilmesi lazım geliyor. Bundan sonra da ona dileyen şiir veya mesnevi desin, dileyen hatıra veya seyahatname!..

Bir defa “Berlin Hatıraları”nda, varlığını derinden derine hissettiren bir kurgu ve tahkiye söz konusu. Çoğu okuyanlar bunu kolay kolay fark edemese bile!.. Fark edilmemesinin sebebi de eserin şimdiye kadar, edebiyat-sanat dışı çevreler tarafından değerlendirmeye tabi tutulması. Âkif’in yaptığı Almanya ve Türkiye karşılaştırmaları, oradaki veya buradaki sosyal hayat göstergeleri yani eseri okuyanların oradan çıkarabildikleri, genelde hep bu tür malzeme ve materyal derlemeleri ve karşılaştırmaları oluyor. Dolayısıyla eserin sırf bu açıdan değerlendirilmesi, yapılan sayısız çalışmalara bir yenisini daha eklemekten öteye geçmez. Ayrıca Âkif’in yaptığı sanatın büsbütün dışına çıkılarak, eserin sırf sosyal veya kültürel değerlere indirgenmesi olmaz mı bu?

Nitekim bazıları da bu esere şairin yazdığı, fakat *Hatıralar*’ına dâhil etmekten sarfınazar ettiği eksik beyitler bakımından yaklaşıyorlar. Yok orada Âkif Tefik Fikret’e şöyle demiş, yok böyle demiş gibi! Evet onlar o günün kavgaları ve gerçek idi. Fakat Âkif kendini ilanihaye, o kavgaların sürdürücüsü biçiminde telakki etmiyor, etmek de istemiyor. Kaldı ki bu tür anonimleşmiş bilgi tekrarları ile edebî eserin ruhuna inmek ne dereceye kadar mümkündür? Dolayısıyla hadisenin bu tarafının takipçisi Âkif değil, daha ziyade Eşref Edip’tir. Onun da nihayet bir gazeteci ve yayıncı olduğunu, yüksek şiirle, *tahkiye* sanatıyla herhangi bir alakasının bulunmadığını söylememiz gerekir. Çünkü bunca yıl Âkif’in yanında bulunmuş, bunca yıl dostluğuna mazhar olmuş birinin, Âkif’in eserlerine ve sanatına dair eli yüzü düzgün kaç metnini hatırlıyoruz? Asıl ona bakmak lazım. Yani Eşref Edip Âkif’i ne kadar sever ve takdir ederse etsin, onun şiire ve sanata yaklaşımı çok daha farklıdır.

Kaldı ki Âkif’i sevenlerin çoğu da, kendi müktesebatları seviyesinden bakıyorlar bu tür meselelere. Bu bakımdan Mithat Cemal ile Eşref Edip’in Âkif değerlendirmeleri arasındaki fark, göz ardı edilebilir mi? Yani Eşref Edip’in

dikkati genelde hep aktüaliteye ve hatıraya dönük kalmakta, Âkif'in şiiri, sanatı ve eserleri üzerine yeteri derecede yoğunlaşmamaktadır. Nitekim Eşref Edip olmasa, Âkif hakkındaki bilgilerimiz ne kadar noksan kalırdı? Bunun şuurunda olarak söylüyoruz bütün bunları.

Âkif'in Eserleri Arasında En Farklı Duranı

Eserin kendine ve Âkif'e dönülecek olursa, daha baştan şunun söylenmesi gerekir. Bildiğimiz, tanıdığımız Âkif'ten daha farklı biri var bu eserde. Aynı şekilde "Berlin Hatıraları" da bambaşka bir eser!.. Orada ne bir hatıra izi ve yazımı var ne de bir *seyahatname* niteliği. Ayrıca Âkif'in bildiğimiz cinsten eserlerine de benzemiyor "Berlin Hatıraları". Öyle komplike bir yapısı var ki "Berlin Hatıraları"nın, mevcut hâliyle ne "Süleymaniye Kürsüsünde"ye ne "Fatih Kürsüsünde"ye ne de Âkif'in en tanınmış eserlerinden biri kabul edilen "Âsım"a asla benzemiyor. Orada ayrıca ne Süleymaniye ve Fatih vaazlarında olduğu gibi kalabalığa hitap eden biri, ne de "Âsım"da olduğu gibi iki kişinin Birinci Dünya Savaşı'na ve Mütareke dönemine yönelik bitmez tükenmez eleştirisi veya özeleştirileri.

Yani yukarıdaki eserlerde anlatıcı ve dinleyici kişileri biz somut bir düzlemde algılama imkânına sahipken, insana veya topluma telkin edilen fikirleri açıktan açığa takip edebilirken, Âkif "Berlin Hatıraları"nda o türden bir anlatmanın büsbütün dışına çıkıyor. Âdeta tek bir kişinin anlatımına kendini kilitliyor, ona tahminlerin ötesinde bir derinlik kazandırıyor. Yani Âkif yeni eserinde ders vermiyor, nasihat etmiyor. "Mahalle Kahvesi" veya "Hasta"da olduğu gibi, hareket hâlinde realist sahneler çizmeye de pek hevesli görünmüyor. Bilakis öyle bir şey yapıyor ki o döneme kadar edebiyatımızda ne kimse tarafından denenmiş ne de bir başkası tarafından yapılmış değil!.. Eserde kuşkusuz Çanakkale de, Almanya da, İstanbul da var. Ancak bunlar doğrudan müşahedeye dayalı anlatımlar biçiminde değil. Tam tersine dışta cereyan etmiş, savaşa dair sayısız teferruatın zihinde bıraktığı tortular ve bunların sonradan sonraya anlatıya dönüştürülmesi gibi bir durum söz konusu. Dolayısıyla "Berlin Hatıraları"nın neredeyse dörtte üçlük bölümü, doğrudan zihni mülahazalardan ibarettir demek bile mümkündür.

Mesela çoğu büyük romanları, çağdaş hikâye etme tavırlarını bilirsiniz. Roman kahramanlarından biri, arada bir söz söyler. O sözün sizin-bizim nazarımızda fazla bir kıymeti bulunmayabilir. Fakat o bir veya yarım cümle, muhatabın zihnini altüst etmeye, ondaki sayısız hatırayı veya intibayı su yüzüne çıkarmaya kâfi gelebilir. Ya da ilgili söz cümlesi, işiten kişide başı sonu belirsiz, uçsuz bucaksız mülâhazalara kapılar aralayabilir. Dolayısıyla çağdaş roman-
cıların, roman kişilerini böyle şuuru, şuuraltı veya hatıraları ile iç içe, onları derinleştirerek yazma temayülleri bilinen bir husustur. Aynı usulü hikâyeciler de uygular. Duyulmuş bir sesi, görülmüş bir nesneyi ya da çoklarının dikka-
tini çekmemiş herhangi bir ayrıntıyı, uyandırdığı çağrışımlarla birlikte uzun uzadıya anlatmaları, tahlil etmeleri gibi. Yani hep intibaları yazmak; dıştaki gerçeklerden ziyade içte birikmiş olanı, akışı yazmak gibi bir tutum.

Nitekim “Berlin Hatıraları”nda ön plandaki hikâye kişinin sahip olduğu eski yeni bir müktesebat; Balkan Savaşı’ndan bu yana çekilmiş türlü acılar, hâ-
len devam eden cihan savaşı, savaşın insanlık üzerinde bıraktığı türlü tahribat, mensubu olduğu millete veya hayata dair bin bir düşünce, bir de savaş şart-
larında yazıcının gittiği Almanya’ya dair çeşitli intibaları!.. İşte bütün bunlar doğrudan müşahedeler, o ana ait intiba ve uyarımlar olarak değil de dönüş-
türülerek, mülâhaza kıvamına erdirilerek anlatılmaya ve yazılmaya çalışılıyor
“Berlin Hatıraları”nda.

Daha doğrusu da Âkif’e veya metindeki anlatıcı kişiye söylenivermiş, ya-
rım yamalak bir cümlenin ardından sükün eden sayfalar dolusu mülâhaza!..
Dolayısıyla “Berlin Hatıraları” insicamlı, başı sonu belli bir hikâye vakasının
anlatımına dayanmıyor. Ayrıca o şehirden (İstanbul) bu şehre (Berlin) yapılmış
seyahatlerin yazımı hiç değil. Bilakis anlatıcı kişi rolünü üstlenmiş hikâye
karakterinde teşekkül eden bir birikim, içi dolu ve taşmaya hazır bir kalbin
uçsuz bucaksız mülâhazaları anlatılıyor bu eserde.

Bu mülâhazalar vasıtasıyla tek kişinin evreni öyle bir genişliğe erdirili-
yor ki eseri okuyup bitirdiğimizde sanki Fuzûlî’nin *Leylâ ile Mecnûn*’unu ya
da Taşlıcalı Yahya’nın *Yusuf ile Züleyha*’sını okumuş gibi kendimizi yorgun
hissediyoruz. Zaten biz böyle iş genişlemesini ya klasik mesnevilerin okun-
masından ya da on dokuzuncu veya yirminci yüzyılın büyük romanlarından
edinebiliriz. Bunun sırrı, roman veya mesnevi karakterini alabildiğine derin-

leştirek yazmakta, onun gerçeğini dünyanın merkezi hâline getirmekte toplanır. Dolayısıyla "Berlin Hatıraları"nda böyle bir durum söz konusu. Nitekim biz bu eseri okurken, imparatorluğun yıkım yıllarının acımasızlığını ruhtaki yansımalarından takip eder, duyulmuş acılar suretinde öyle derinden hissedimiz.

Demek istiyoruz ki "Berlin Hatıraları", az veya çok *tahkiyeli* bir metindir. Fakat orada nakledilen hikâye realitede değil, tam tersine duygulara dönüşmüş olarak ruhta ve zihinde cereyan etmektedir. Dolayısıyla "Berlin Hatıraları"nı, "Süleymaniye Kürsüsünde"den ve "Fatih Kürsüsünde"den farklı kılan yanlardan biri burada aranmalıdır. Daha önemlisi de Âkif bu eserinde, karşısındaki kalabalığa bir şey anlatmıyor. Bilakis orada anlatıcı kişi, âdeta kendi kendine konuşuyor. Belki konuşmuyor bile, zihninden geçiriyor. Dolayısıyla onun yaptığı konuşmak değil içinden geçirmek, düşünmek, hatırlamak, daha doğru bir ifade ile de mülâhaza geliştirmek gibi farklı bir tahkiye denemesi.

Bu mülâhazalar zihinden tezahür ederken, ister istemez ete kemiğe de bürünüyor, parça parça veya kesik kesik hikâye kırıntılarına dönüşebiliyor. Ya da bu mülâhazalar kendi aralarında sıraya girip, ayrı ayrı sekanslar, epizotlar teşkil edebiliyor. İşte bu durumun hem hikâye kişisi (anlatıcı kişi) hem de eserin yazıcısı veya düzenleyicisi (Âkif) açısından ayrı bir tahlili icap etmektedir.

"Berlin Hatıraları"nda Realite Düzlemi, Mülâhaza Düzlemi

Söylediğimiz hususun daha iyi anlaşılması için, şu noktanın tebarüz ettirilmesi de gerekir sanıyorum. Mesela sözünü ettiğimiz sınırsız mülâhazaların akışı dışında, "Berlin Hatıraları"nın realitede cereyan eden kısımları nereleridir? Âkif Almanya'ya gittiğine, eser de orada cereyan ettiğine göre?

Nitekim eserin daha başında, yanındaki kişi Âkif'e veya onu temsil eden anlatıcı kişiye şöyle bir şey söylüyor: "Biraz kahveye çıksak!.." İşte bu cümlenin ardı gelmiyor. Buna karşılık, kendisine kahveye çıkmak teklif edilen anlatıcıyı o söz, İstanbul'a ve mahalle kahvesine taşıyor. Hâlen bulunduğu Berlin, mahalle kahvesi derken de mülâhazaların kapısı aralanıyor. Anlatıcı bu mülâhazaları arasında sözü kendine getirerek lügat merakından, bildiği kelimeler için bile lügate bakmak iptilasından, kelimelerle nesnelere arasındaki gizli iliş-

kilerden vs. söz ediyor. Tabii bütün bunlar anlatıcının içinde cereyan ediyor. Doğrudan söze dökülmüyorlar.

Yani bir yandan zihin çalışıyor, öbür yandan da çağrışımlar çağrışımları kovalıyor. Elimizin altındaki metin böyle bir usul ile giderek genişliyor. Hikâyeyi anlatan kişi Almanya'da bulunuyor ya!.. Kaldığı yer dolayısıyla otel; bindiği vasıta dolayısıyla şimendifer; geçtiği yol, cadde vasıtasıyla da sokak üzerine sayısız mülahaza geliştiriyor. Bu kavramların bizdeki delaletleri, bilahare bulunduğu ülke Almanya'daki somut karşılıkları!.. Bütün bunlar dediğimiz gibi, doğrudan realitenin tasviri ve anlatımı biçiminde değil, bilakis zihinde birikmiş intibalardan yola çıkan mukayeseler, mülahazalar biçiminde hikâyeye giriyor. Bazı eski hatırlamaların realist sahnelere dönüştürüldüğü de olmuyor değil. Ne var ki bunların çok az ve sınırlı kaldığını kaydedelim.

İşte metin böyle böyle sayfalar dolusu mülahazalar şeklinde ilerlerken (sekiz-on sayfa sonra), ne oluyor biliyor musunuz? Hani eserin başında, yanında bulunan kişinin, Âkif'i temsil eden anlatıcı kişiye söylediği bir söz vardı: "Biraz da kahveye çıksak!.. demişti arkadaşım". İşte aradan onca zaman veya sayfalar geçtikten sonra, o sözün cevabı nihayet yenice ortaya çıkıyor: "Biraz da kahveye çıksak... demiştiniz, nerde?" Bu sefer de ötekisi cevap veriyor: "Sizi bir parça yordum galiba."

Şimdi burada ne olmuş oluyor, düşünelim isterseniz!

Birincisi, anlatıcı kişi ve arkadaşı demek ki uzun süredir yolda yürümekte imişler. Otelde veya yolda, arkadaşının söylediği "Biraz da kahveye çıksak" hitabının ardından, ne kadar zaman geçmiştir bilmiyoruz. "Sizi bir parça yordum galiba" cevabını arkadaşısı söylediğine göre, buradan uzunca bir yol yürüdükleri ve bir hayli zaman geçtiği sonucuna rahatlıkla ulaşılabiliriz. Bu son söze, yani "Biraz da kahveye çıksak demiştiniz, nerede?" sözüne kadar olan sürede, demek ki sessizlik içinde yürümüş oluyorlar. Nitekim o süre zarfında aralarında herhangi bir konuşmanın geçmediği, metinden rahatlıkla çıkartılabiliyor.

İşte iki arkadaşın yürüyüş hâlleri, bu hikâyenin realitede cereyan eden kısmını teşkil etmektedir. Buna karşılık iki hitap cümlesinin arasında kalan kı-

sımlar, zihinde cereyan eden mülâhazalardan başka bir şey değildir. Yani onlar sessizlik içinde yürüyor, yol boyunca da zihin durmaksızın hatırlıyor, mukayeseler yapıyor, muhakemelere başvuruyor. Hikâye kişisi görüyor, gördüğü şeyler algılamaya dönüşüyor, İstanbul veya Almanya'daki karşılıklarını üretiyor ya da bunlar sayısız çağrışımlarla iç içe geçerek bir nevi düşünce hamulesine dönüşüyor. Neticede de evrile çevrile, zihnî mülâhazalar biçiminde sayfalar boyu akmaya başlıyor.

Dolayısıyla buradan da zihin hayatı dolu bir hikâye kişisine, yani anlatıcıya ulaşıyoruz. Fakat söylediğimiz gibi hikâyenin veya hikâye kişisinin göze batan bir eylemi yok. Hikâyede belirgin bir hareket olmadığı gibi, onun sona doğru evrilip gelişen bir yanı da bulunmuyor. Buna karşılık durmaksızın mülâhaza, ruhta veya zihinde cereyan eden sayısız gelişme söz konusu. Bu bakımdan "Berlin Hatıraları"nda "yol boyu geliştirilen mülâhazaların", eserin neredeyse üçte birlik bir bölümünü işgal ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Ancak "Berlin Hatıraları" buna benzer iki aşama/bölüm daha kaydediyor. İlki de bize kendi hikâyesini anlatan kişi ile arkadaşının oturdukları Berlin kahvehanesinde, şiddetle sökün etmeye başlayan yeni yeni mülâhaza dalgaları!.. Nitekim biraz önce kahveye girmişler, kalabalığı ve mekânı daha geniş bir perspektiften görebilmek için, kenarda bir yere oturmayı tercih etmişlerdir. Hâliyle oturdukları bu kahve bölümünün de hikâyenin realitede cereyan eden kısımlarına dâhil edilmesi icap eder.

Bu bölümde başlangıçlar, hâliyle Alman kahvesine dair tasvir ve intibalar öne çıkıyor. Fakat orada da kalınmıyor. Çünkü karşısındaki boş masaya bir Alman aile oturmuş, bu da onların dikkatini çekmekten geri kalmamıştır. İşte o sırada Alman kadın bir şey görmüş veya hatırlamış olmalı ki mendilini gözüne götürüyor. Anladığımız kadarıyla da Alman kadın, asker evladını savaşta kaybetmiş, bunun için ağlamaktadır. Ölen genç, cihan savaşı, kadının sessiz sessiz ağlaması ve mendilini yüzüne gözüne götürmesi hikâye kişisine ziyadesiyle dokunmuş ve anlatıcı, tek taraflı diyaloglarla o kadınla içten içe konuşmaya başlamıştır bile:

Ne var hicab edecek bunda ey zavallı kadın?
Değil mi bir anasın sen, ölen de evlâdın!
O haklı girye-i hicranı hapse kalkışmak,
Hüdâ bilir ki hatadır... Günaha girme bırak!
Bırak merâret-i ruhun buram buram insin...
Boşanmadan dinecek bir belâ mıdır ye'sin?
Seyirci farz ediyorsan muhiti matemine;
Yabancı hangi nazardır bükâ-yı mahremine?
Nihâyet arkadaşım var değil mi, sonra da ben!..
Vebali boynuna olsun, eğer bu zanda isen!

Kadının ağlayışını gizlemeye kalkışması üzerine, “beni ve arkadaşımı yabancı sanma, bizden çekinme” demek isteyen anlatıcı karakter, içinden geçen tek taraflı diyaloglarla, bu sefer de kendilerini (iki Türk olarak) Alman kadına anlatmaya kalkışıyor. Bütün bunlar gerçekte cereyan eden konuşmalar değil aslında. Dolayısıyla zihinden geçen, söylenmek istenip de söylenemeyen hisler veya tasavvurlar. Nitekim o iç konuşma devam ediyor, fakat bu sefer de kadına kendilerini izah şeklinde:

Mesâibin ezelî aşinası varsa biziz,
Cihanda bir günümüz geçmemiş felâketsiz!
Sürûra kalsa da bigâne müslüman yüreği,
Bilir teessür-i mâsum önünde inlemeyi.
Onunla söyleşilir en acıklı hicranlar,
Ki her figanı açık bir lisan kadar anlar.
O hâlde anlaşarak paylaşın melâlinizi.
İşitmek istiyorum, çünkü hasbihâlinizi.

Yukarıdaki şiir cümlelerinde söylenmek istenen aşağı yukarı şöyledir:

“Ey ağlayan kadın, bizi yabancı sanma. Felâket ve musibetlerin ezelden bir aşinası varsa, biz işte onlarız. Çünkü cihanda bir günümüz bile felâketsiz geçmemiştir bizim. Müslüman yüreği, haddi aşan sevinç gösterilerine bigâne

kalsa bile, masumiyeti ortada olan teessürler karşısında gene de inlemeyi bilir. Dolayısıyla en acıklı hicranlar üzerine onlarla yani bizimle konuşulabilir. Çünkü müslüman yüreği her türlü figanı açık bir lisan gibi anlar, ona nüfuz etme ve paylaşma kabiliyetini haizdir. O hâlde!.. Duyduğunuz melâli anlatarak bizimle paylaşın, bizimle paylaşmayı deneyin. Kaldı ki ben de/biz de sizin *hasbîhâlinizi* uzun uzun dinlemek istiyoruz.”

Bu sözler, savaşta asker olan çocuğunu kaybetmiş Alman kadına bir tür dertleşme daveti değil de nedir? Ancak bu dertleşmenin gerçekte yapıp yapılmadığını maalesef bilemiyoruz. Kaldı ki önümüzdeki metinde de böyle bir durum söz konusu değil. Ancak buna rağmen de *hasbîhâl*, tek taraflı bile olsa sürüyor, sürdürülüyor. Çünkü kitabın başında, “biraz da kahveye çıksak” cümlesinin harekete geçirdiği mülahaza dalgalarında olduğu gibi burada da Alman kadın aynı rolü oynuyor. Kadının ağlaması karşısında Âkif’in (anlatıcı karakter) duyduğu teessür, kadının yerine kendini koyarak hissetmekler, Almanları veya Almanların yükseliş sebeplerini ona anlatmak, daha neler neler?

Sonra geri dönüp bu sefer de bizi, İslam memleketlerini, millet olarak çektiğimiz bitmez tükenmez harp felaketini, bütün teferruatı ile o kadına sayıp dökmekler. Bizim veya Şark milletlerinin geri kalış sebepleri, bizde uygulanan eğitime, müzik, edebiyat ve sanata dair eleştirel mülahazalar. Zafiyetimizin sebeplerine inmek yerine, milliyetimizi ve dinimizi horlamaya kadar vardırıran “hayâ züğürdü” sınıfların tutumu! İşte onlardan biri Mehmet Rauf, *Bir Zambak Hikâyesi* (1910) adıyla fuhuş tasvirine dayalı kitaplar yazmaya kalkışmış; diğer biri olan Tevfik Fikret de “mel’ûn berât-ı isyan”ını (“Tarih-i Kadim”) gizli gizli, oraya buraya dağıtmaya kalkışmıştır. (“Berlin Hatıraları”nın bu bölümünde, esere dâhil edilmemiş uzunca bir kısım bulunmaktadır (49 beyit). Tevfik Fikret’e yönelik malum değerlendirmeler işte o kısımda yer alıyor.)

Tekrar edecek olursak kadının ağlamaklı yüz ifadesi, onu izleyen anlatıcı karakterin içini oynatmaya kâfi gelmiştir. Gerçekte değilse bile tasavvur düzleminde, bitmez tükenmez bir *hasbîhâlin* kapıları bu yüzden aralanmış, savaşın evrensel trajedisi sayfalar boyu akmaya başlamıştır. Karanlık bir gece yolculuğu gibi, nerede son bulacağı belli olmayan ızdıraplı bir ağıt gibi, durmaksızın boşanan mülahaza dalgaları. O korkunç savaş, Osmanlı coğrafyalarının farklı farklı kıtalarında cereyan ediyor olsa bile, biz onu vuku bulduğu coğrafyalardan değil, acılar içinde kıvranan bir kalbin aynalarından takip ediyoruz. Yani

her şey o kalbe yansıyor, orada akisler bırakıyor. Sonra da aksisedalar biçiminde bu sayfalara dökülüyor, dökülüyor.

İşte bu bölümler, “Berlin Hatıraları”nın asıl gövde kısmını teşkil etmektedir. Büyük Savaşı, savaşın vehametini, millet ve toplum olarak çektiğimiz çilenin derinliğini kavramak bakımından edebiyatımızda “Berlin Hatıraları”-nı hatırlatan bir başka eserin bulunduğunu söylemek zordur. Dolayısıyla bir savaş ancak böyle yazılabilir veya anlatılabilir demek durumunda kalıyoruz. Yıllardır Millî Mücadele’nin romanını yazmaya kalkışan, fakat her seferinde de bir tür karikatüre ulaşanlara, bu vesile ile “Berlin Hatıraları”nı dikkatle okumaları tavsiye olunur.

Bu bakımdan “Berlin Hatıraları”nda Âkif’in geliştirdiği anlatma tekniğinin de farkında olunması gerekir. Çünkü Âkif ilgili eserinde doğrudan savaşı anlatmıyor bize. Bilakis savaşın ruhtaki yansımaları üzerine yoğunlaşıyor. Yani savaşı anlatırken, aynı zamanda asıl insanı yazmış ve anlatmış oluyor.

“Berlin Hatıraları”nın Final Bölümü Âkif’in İlk Çanakkale Denemesi

“Berlin Hatıraları”nda yol boyu geliştirilen mülâhazaların (ilk bölüm) ve Alman kadınla yapılan tek taraflı hasbihâlin (ikinci bölüm) yanı sıra, bir de final bölümü bulunmaktadır. Bu hâliyle kendi içinde üç aşamalı bir yapı arz eden “Berlin Hatıraları”, kademe kademe yükselen kubbeler gibi bir görünüm arz etmektedir. Yani herhangi bir vukuatın veya hikâyenin sona doğru evrilmesi gibi, düz bir çizgi üzerinde ilerlemiyor bu eser. Tam tersine satıhtan göklere doğru bir yükselişi andırıyor. Ayrıca eserin bu tarzda kurgulanması, herhangi bir romancı ve hikâyeci tavrını değil, bilakis *klasik mesnevîlere*, *mirâciyelere* vâkıf bir şair tavrını ortaya koyuyor. Buradan da Âkif’in hem edebî nesir ve tahkiye sanatının imkânlarını hem de ruhları diriltiren yüksek şiirin imkânlarını bir arada kullanılabildiği sonucuna ulaşıyoruz.

Kaldı ki Âkif’teki bu yüksek terkip gücüne sırf “Berlin Hatıraları”nda ya da bu eserin özellikle son bölümünde şahit oluyor değiliz. *Safahat*’taki manzum hikâyelerin bazılarında, “Necid Çöllerinden Medine’ye” şiirinde ve

bilhassa da *Âsım*'da yer alan *Çanakkale* bölümüne geçişte, "Bülbül"de, dahası "Leylâ"da, Mısır dönemi şairlerinden "Sait Paşa İmamı"nda ve "Sanatkâr"da da şahit oluyoruz. Şiiri, içten içe gelişen bir hikâyenin üzerine bindirir gibi yapmak, oradan da hiç beklenmeyen bir finale doğru ilerlemek veya yükselmek!.. İlerler gibi gözüdürken de ilerlememek!.. Bilakis o anlarda yerlerden göklere doğru urûc etmek! Daha doğrusu da yüksek, inşirahlı hislerin kaynağına ermek!.. Eski klasik *miraciye* şairlerinin yaptığı gibi düz mesafelerde ilerlemek değil, onun da ötesinde ruhun evc-i bâlâlara doğru kanat çırpması!.. Dolayısıyla Âkif bu noktada, edebiyatımızda emsali bulunmayan bir sanatkârdır. Ondaki bu yüksek final şuurunun farkında olanlar o kadar azdır ki, doğrusu buna şaşır kalıyoruz. Ayrıca burada uyguladığı kurgu tekniğinin, ilk *Safahat*'ta (1911) yer alan manzum hikâyelerle hiçbir alakası kurulamamaktadır. O hikâyelerinde alabildiğine realist olan Mehmed Âkif, bu mesnevi romanında daha başka bir yol izlemekte ve ileride bağlantılarını kurarak izah edeceğimiz gibi, Fuzûlî'nin *Leylâ ile Mecnûn* mesnevisine benzer şekilde, yerlerden göklere doğru kanat çırpma çırpma yükselişler kaydetmektedir. Fakat iki eser arasındaki bu ilişki, sırf savaşın verdiği acının yükselişler kaydederek anlatımı şeklinde kalmamakta, her iki eserin kurgu tekniklerinde ve anlatma biçimlerinde de görülebilmektedir.

Bu izahların ışığında Âkif'in aynı uygulamayı, "Berlin Hatıraları"nda nasıl gerçekleştirdiği ister istemez merakı mucip bir sorudur. Şöyle ki eserin sonlarına doğru, savaşın ruhta bıraktığı ızdıraplar safha safha anlatılırken, bir ara mesele kendiliğinden daha tahsisi bir alana doğru kaymaya başlıyor. Orası "beş altı pençenin" yani müttefik ordularının yüklendiği Marmara'ya geçiş yolu üzerindeki *Çanakkale*'dir. İşte Almanya'da bulunan şairin, kahvede hâlâ daha devam eden *hasbihâli* sırasında, hatırına birden bire *Çanakkale* muharebeleri düşüyor. Acaba ne hâldedir şimdi *Çanakkale*? *Hilâl*'in izi silinmiş midir oralarda? Bir İngiliz bezi midir yoksa göklerde dalgalanan, gibi!

Arkadaşı ile kahvede oturan, karşısındaki Alman kadının geniş alnına baka baka kendi *hasbihâl*'ini sürdüren kişi yani Âkif, bu tür kaygılar arasında kıvrılırken bir de ne görelim? Uzaktan uzağa *Çanakkale*'ye seslenmeye başlamamış mı?

Hüdâ rızası için söyle, pek perişanım!

Uzakta (Almanya'da) olmama rağmen civar-ı zârından,

Civarım inliyor âvâz-ı ihtizâzından!

Buradan anlıyoruz ki o, Çanakkale ve Gelibolu civarında devam eden savaşın acılı iniltilerini, bir canlının son feryatlarını andıran o sesleri duyar hâle gelmiştir. Dahası savaşın hayhuyu bulunduğu mekânı yani kahveyi doldurmuş, etraf savaşın yürekleri parçalayan iniltilerinden geçilmez olmuştur.

Dolayısıyla savaşın akıbeti hakkında önce zihinde doğan bir merak ve endişe, ardından da uzaklardaki Çanakkale'ye merakını gidermek yolunda sollar!.. Bilahare de uzaklarda cereyan eden savaşın inilti nakaratlarını, çok yakınında cereyan ediyormuş gibi duymaya başlamaklar!.. Bunun bir adım daha ötesi var: Uzaktaki çatışmanın seslerini duymaya başlayan Âkif'teki kulak hassasiyetini, yine uzakları görür hâle gelmiş bir başka hassasiyet takip ediyor. Yani şair savaşın cereyanını ta Almanya'dan, Alman kahvesinden izleyebilir hâle geliyor. Uzaktan görmeye dönüşen bu hâl, şairde yüksek bir kalp açıklığı olarak karşımıza çıkıyor. Sanki çöle çekilmiş Mecnûn'un bir ara, Leylâ'nın uzaklarda olduğunu unutması ve o an Leylâ hemen yanı başında imiş gibi onunla konuşmaya başlaması şeklinde bir sıçrama ya da geçiş denemesi! Dolayısıyla bu tür bir sıçrama ve aşkınlık derecesinin yazımı, modern edebiyatımız açısından bir ilktir. Özellikle de dönem edebiyatımız açısından!

Şu anda cepheni görmekteyim: Ateş yağıyor;

Bulutların biri binlerce yıldırım sağlıyor!

Nigâhı bin bu kadar mil mesafeden kavuran

Alevleriyle beraber o seyle karşı duran

Karartılar nedir? Asker mi, taş mı, gölge midir?

Hüdâ rızası için, seçmiyor gözüm, bildir.

Savaşa dair bu meraklı ilgi giderek ayrıntılara doğru kayıyor. Nitekim kahvede bulunan anlatıcı karakter açısından, savaş en yakın plandan izlenebilir hâle geliyor. İşte hikâyenin ruhta cereyan eden bu kademeli yükselişleri

arasında, Âkif Almanya'da bir kahvede bulunduğunu unuttu ve sonunda savaşın ritmine kendini kaptırıyor. Endişe, ürperti, heyecan ve daha ziyade de savaşa dair yüksek beklentiler. Bir de bu duygulara eşlik eden yakarışlı dua hâlleri. O bu hâlde iken ta oralardan, yani Çanakkale cephesindeki askerlerden birinin sesi yankılanmaya başlıyor ufuklarda. Âkif'e yönelik, "Korkma..." diye hitap eden bir haykırıştır bu. Hem de doğrudan doğruya Alman kahvesinde oturan, savaşın kaygı ve acıları arasında yanıp tutuşan şaire yönelik bir hitap!..

Korkma!..

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz,
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz yürürüz
Düşer mi tek taşı sandın, harîm-i namusun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehid olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa,
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa,
Bu altımızdaki yerden bütün yanar dağlar,
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar,
Değil mi cephemizin sinesinde iman bir,
Sevinme bir, acı bir, gaye aynı vicdan bir,
Değil mi sînede birdir vuran yürek... Yılmaz!
Cihan yıkılsa emin ol, bu cephe sarsılmaz.

İşte uzaklardan duyduğu bu gür seda karşısında şaşırıp kalan anlatıcı karakter, ne yapıyor biliyor musunuz? "Demek kurtulacak, demek yıkılmayacak!.. Emellerimin kiblesi ayakta kalacak!.. Demek ölmüyoruz!.." biçiminde mukabelelere kalkışıyor. Daha ilginç olanı ise, Berlin sokaklarında beraber yürüdüğü ve kahvehanede de hâlen beraber oturduğu Türk arkadaşına, bu coşkulu seslerin ardından ikinci bir defa daha sesleniyor:

– Haydi arkadaş gidelim!..

Peki nereye gidecekler? Vazife icabı, hükûmet görevlisi olarak geldikleri Almanya'dan, kendi memleketleri olan İstanbul'a veya doğrudan doğruya

Çanakkale Cephesi'ne!.. Ne var ki gidecekleri o yeri, açık açık tasrih etmiyor yazıcı. Onu bizim yorumumuza bırakıyor. Fakat kuvvetle mümkündür ki orası, Mehmed Âkif'in emellerinin kiblesi seviyesine yükselmiş olan Çanakkale'den başkası değildir.

Romanlar, Mesneviler, “Berlin Hatıraları”

Neticeye gelecek olursak neler söyleyebiliriz?

Bizim burada yaptığımız kuşkusuz, “Berlin Hatıraları”na dönük yeni bir okuma denemesidir. Eseri dönem siyasetine, dönemin moda fikirlerine ve sosyolojik materyal zenginliğine boğmadan yaptığımız bir okuma denemesi! Kuşkusuz eserin o tür yönleri de yok değildir. Fakat edebî eserleri sırf ihtiva ettiği bazı temalar ve dış hayat göstergeleri ile değerlendirmek ne dereceye kadar doğrudur? Çünkü edebî eserler asıl gücünü geliştirdikleri sanat tutumundan alır ve daha ziyade de bu yönüyle temayüz ederler. Dolayısıyla biz de “Berlin Hatıraları”nın sırf siyasi, tarihî ve sosyolojik görüşlerden ibaret olmadığını, bunun dışında eserin edebî bir yanının bulunduğunu öne çıkarmak istedik. Bunu belirlerken de eserde şiirin yanı sıra, belki ondan daha baskın bir hikâye boyutunun varlığına işaret ettik. Kaldı ki eserin bu yönünü öne çıkarmak, onda mevcut olan şiirin, siyasi veya sosyolojik gerçekliklerin varlığını inkâr anlamına da gelmemelidir.

Bu açıdan “Berlin Hatıraları”nı, Mehmed Âkif'in en önemli ve en farklı eserlerinden biri olarak telakki ediyoruz. Nitekim eserin son derece sıkı bir kurgusu bulunmaktadır ki o yüzden hacim bakımından küçüklüğüne pek fazla aldanmamalıdır.

“Berlin Hatıraları” ile ilgili söyleyebileceğimiz bir başka husus da şudur: Metinde bazen “hikâye kişisi” bazen “anlatıcı” bazen de “şair veya Âkif” de-yip geçtiğimiz muzdarip kişiyi, hemen Âkif'in kendisi ile özdeşleştirmemekte fayda vardır. Âkif eseri yazan, düzenleyen ve kurguyu planlayan sanatkârdır. Diğer kişiyi yani mülâhaza geliştiren ve bir manada da hikâyeyi anlatan kişiyi, Âkif'in icat ettiği farklı bir “hikâye kişisi” olarak düşünmek her hâlde daha anlamlı olur. Onun bakış açısı, onun psikolojisi, onun içten içe devam eden mülâhazaları!.. Bütün bunları düzenleyen, planlayan, o kişinin bir tür *mono-*

logu andıran *iç konuşmalarını* ayarlayan kişidir sanatkâr. O kişi ile Âkif'i hemen aynileştirivermek, oradaki fikir ve hisleri hemen Âkif'e tahvil edivermek çok kolay olduğu gibi, bu da bir marifetmiş gibi sunulmaya kalkışılmamalıdır. Piyasada yaygın olan bu tarz okumaların zaafı, Âkif'in sanatkâr tarafını bile isteye perdelemekten öteye geçmemektedir. Nitekim Türkiye'de Âkif ve *Safahat* çalışmalarının hemen tamamı böyle bir sığılığın içinde yüzüyor ve tekdüze, anonim Âkif okumaları üretmekte birbiriyle yarışıyorlar.

"Berlin Hatıraları"nın diğer bir özelliği de Âkif'in on dokuzuncu yüzyıl Batı romanını iyi okuduğunu ortaya koymasıdır. Fakat onun bu imkânı nesirde değil de mesnevi tarzı ile yazdığı uzun anlatılarda kullandığı anlaşılıyor. Nitekim eserin orijinal kurgusu, istihalesi ve ulaştığı final tarzı, insana parmak ısırtacak derecede güzeldir. Bunu fark etmek için dönemin Türk romanını ve hikâyesini okumak ve bilmek gerekir. Hangi eseri veya kimi okursanız okuyun, bu seviyede bir hikâye veya roman kurgusu ile asla karşılaşma imkânı bulamayacağınızı söylemek istiyoruz. Kaldı ki onların tamamı yakını Maupassant tarzı, batılı realistlerin yerli uyarlamalarından öteye geçmez. Buradaki amacımız kuşkusuz ne Ömer Seyfettin'i ne Refik Halit'i ne de Yakup Kadri'yi değersiz kılmak değil, tam tersine Âkif'in ve eserinin onlardan farkına ve derinliğine özel bir vurgudur.

Tek İnsanı Yazmak ve Ona Mecnun Rolü Yüklemek

Ancak bu eserin gücü, yukarıda da söylediğimiz gibi, sırf Âkif'in batı romanını iyi bilmesi ile izah edilebilecek gibi gözüküyor. Çünkü "Berlin Hatıraları"nda Batılı romantiklerden ve realistlerden daha farklı bir yan bulunuyor. O da Âkif'in çok kişiyi yazmak, kişiler arasındaki yüzeysel çatışmalara, gerilimli anlatımlara bel bağlamak taraftarı olmamasıdır. İhtilaf üretmek, merak ve sürükleyicilik gibi, hikâye ve romanın bu yanlarına itibar etmemesi!.. Âkif sanatını dikkat edilirse, bu noktada tahkiyeli eserlerini kastediyoruz, genelde tek insanın yazımı üzerine bina ediyor. Tek insanı yazmak, onun içini doldurmak ve yazmak!.. Ona bir aşk, tefekkür veya idealizm yüklemek gibi!

İşte Âkif'in bu yanı, kimselerin fark etmediği şekilde klasik edebiyat geleneğimizin bir devamı niteliğindedir. Gazellerden değil *mesnevî*lerden,

Fuzûlî'nin *Leylâ ile Mecnûn*'undan sürüp gelen bir tesir!.. Dikkat edilirse o tür eserlerde, hep bir "iç insan" yazılır veya anlatılır. Hem de içleri taşacak derecelere varan dolu dolu bir insan!.. O tür eserlerde hikâye kişileri, aşklarından başka bir şey düşünmezler. Her an hasretlerini, cezbeye kapılmış gibi derinden duyarlar. Yani aşklarının Mecnun'u imiş gibi, sürekli *verd-i zebân* ederler. O eserler dikkat edilirse, başlangıç kısımlarındaki girizgâhlardan sarfınazar, yarıdan çok fazlası hikâye karakterlerinin iç mülâhazalarından ibarettir. Yani o klasik hikâye figürleri, sadece *içsel-varlıklar* olarak mevcutturlar. Zaten buradan da o çıkıyor ki Batılı veya Doğulu her büyük eserin değeri buradaki bir başarıya bağlı. Yani marifet, dış tasvirde ve kuru vakalar icadında değil, insanın iç zenginliğini ortaya çıkarmakta ve onu bir nevi aşkınlığa erdirmekte toplanır. Meşrutiyet veya Cumhuriyet romanının farkına varamadığı husus işte burada yatıyor. Ya da genelgeçer edebî modalara takılıp kalmaklar!.. Onların da şekil şartlarını önemsemesi, doğan boşluğu dönemin moda fikirleriyle doldurmaya kalkışması gibi.

Âkif'e gelince o insana, insanın içini ve zihnini doldurmaya ziyadesiyle önem veriyor. Fakat bunu nasıl yapacak? Burada ister istemez "Necid Çölllerinden Medine'ye" ya da diğer *manzum-hikâyeleri* hatıra geliyor. Zira ara ara böyle örnekler veriyor bize şair. Fakat Meşrutiyet sonrasının karmaşası ve Balkan bozgunu Âkif'in şuurunu altüst ediyor. Onu dinî, sosyal veya siyasal program arayışlarına sevk ediyor. Bu noktada duyduğu ihtiyaç ve arayış oldukça yüksektir. Dolayısıyla Âkif, hasretini çektiği gül devirlerinin bülbülü olmayı değil, zaruretini duyduğu ideal ve sorumlulukların meşakkatli yolunu tercih ediyor. Bu ideali ve sorumluluğu bir aşk derecesine yükseltiyor. Yani Âkif'in idealleri bir nevi *Leylâ*'ya dönüşüyor, kendini de bu idealin *Mecnûn*'u konumuna yerleştiriyor. Âkif'in şiirini ve sanatını böyle bir eksene oturtmasını kınamak ya da bu noktadan onu saplantılı savunmalara kalkışmak!.. İşte abes olan husus burasıdır. Asıl sorulması ve sorgulanması gereken bundan ziyade, bu hususta Âkif'in geliştirdiği sanat tutumunun kavranması ve tebarüz ettirilmesi değil midir?

Fuzûlî'den Mehmed Âkif'e, *Leylâ ile Mecnûn*'dan "Berlin Hatıraları"na

Mehmed Âkif'i yakından tanıyanlar ya da *Safahat*'ı dikkatle ve bir bütün olarak okuyanlar, büyük şairin Sâdî-i Şirâzî'ye verdiği önemin farkındadırlar. Nitekim Âkif'in metinlerinde ve kendisi ile yapılmış sohbetlerde Sâdî ile ilgili atıflarla karşılaşılması her zaman mümkündür. Mehmed Âkif hakkında önemli çalışmalara imza atmış olan Eşref Edip, Hasan Basri Çantay, Mithat Cemal ve Mehmet Emin Erişirgil gibi isimler Mehmed Âkif'in şiirini açıklarken, bir yolunu bulur ve muhakkak Sâdî'ye temas ederler. Bundan ayrı olarak Mehmed Âkif'in gençlik döneminde yazdığı, fakat *Safahat*'a da girmemiş olan Sâdî başlıklı güzel bir şiiri bulunduğu, ayrıca İranlı şairin *Bostan* ve *Gülistan*'ını yakın talebelerine tekrar tekrar okuttuğu bilinir. Gene Âkif üzerine çalışma yapan bazılarının da şairin manzum hikâyelerini değerlendirirken bu hikâye ile Sâdî'nin tahkiye tarzı arasında ilişki kurmaya çalıştıkları hepimizin malumudur.

Ancak Âkif ile Sâdî arasındaki yakınlığa dikkati çekenler, benzeri bir ilişkinin Fuzûlî ile Âkif arasında da bulunduğunu nedense fark etmiyorlar. Hâlbuki Âkif'in şiiri ile Fuzûlî arasında öyle yakın bağlar bulunmaktadır ki tahmin edemezsiniz. Bu noktada daha ileri giderek şunu bile söylemek mümkündür. Âkif'in şiirinde Fuzûlî tesiri, Sâdî ile mukayese edilemeyecek derecede daha fazladır. Bu tesirin fark edilmesi için isterseniz şöyle bir ayrıma başvuralım. Âkif'in Sâdî'ye olan yakınlığı hikmetli bir anlatımda toplanırken, *Safahat* şairinin lirik yanı doğrudan Fuzûlî ve onun *Leylâ ile Mecnûn*'u ile bağlantılıdır demek mümkündür.

Âkif'e Fuzûlî'den Geçen İki Ana İmge

Bu ilişkiyi kavramak için, hâliyle Âkif şiirinin özel bir dikkatle okunması icap eder. Nitekim *Safahat* öncesine denk düşen gençlik dönemi şiirlerinden tutun da *Gölgeler*'e varıncaya kadar sayısız şiirde Fuzûlî'den Âkif'e geçen önemli bazı imgeler söz konusudur. Fakat bu tesirin Âkif şiirinde aşırı derecede yoğunlaştığı bazı dönemler bulunur ki onlar da *Hakkın Sesleri* ile Mütareke ve Millî Mücadele şiirleridir denilebilir. Nitekim *Gölgeler*'de yer alan "Leylâ" başlıklı şiirinde olsun; "Gece", "Hicran" ve "Secde" gibi şiirlerinde olsun, bu

tesir yoğun biçimde hissedilebilmektedir. O tür şiirler Âkif'in kendini yapayalnız hissettiği, ülkesinin ve İslam dünyasının geleceği hususunda derin kaygılara kapıldığı sıralarda doğuyor. İşte o anlarda da şair "Gel ey Leylâ, gel ey Leylâ!" diye diye, kendi varlığını âdeta helak ediyor.

Hatırlanacağı üzere şair o yalnızlık zamanlarını şu şekilde mısralaştırmaktadır:

Bunaldım kendi kendimden, zaman ıssız mekân ıssız
Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız!
Cihet yok: Sermedî bir seddi var yeldânın
Düşer hüsrana, kalkar ye'se çarpar serseri alın.

İşte o yalnızlık ve tükenmişlik içinde "vücudundan yani yaşamaktan" bizar bir hâle düşen Şark, manevi bir ışığın, ümidin peşinde oradan oraya sürüklenip durmaktadır. Büyük şair o derin yalnızlık, tükenmişlik arasında yaşamaktan bezmiş olan Şark'ı ve daha doğrusu da bizzat kendi benini, muradına erememiş "nâkâm bir Mecnûn" gibi algılamaktadır. Fakat yaşamaktan bezmiş olan "o nâkâm Mecnûn"un, o hâlde iken bile bir Leylâ'sı bulunmaktadır. O da İslam'ın atisinden başkası değildir. Dolayısıyla vücudu yerlerde sürünür derecelere varmış Mecnûn, o hâlde iken bile: "Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın cânân, uzaklaşma!" diye diye âdeta kendini helak etmektedir.

Kuşkusuz Âkif'in yürek burkan her şiirinde, Fuzûlî'den intikal eden *Leylâ* ve *Mecnûn* gibi imgelerle karşılaşılıyor değiliz. Fakat o tür şiirlerinde Âkif böyle açık imgelere başvurmasa bile, aynı ızdıraplı dili sürdürmeye devam etmektedir. Dolayısıyla onun içten içe akan, gizli bir yaş gibi ruha damlayan şiirlerinde olsun ya da önüne geçilemez derecelere varan feryat figan zamanlarında Fuzûlî tesirleri ile karşılaşmak her zaman mümkün olabilmektedir.

Kuşkusuz burada yaptığımız izahlarla Âkif şiirini, büsbütün Fuzûlî'ye indirgemek değil bir maksadımız. Tam tersine Âkif'te, yaradılışından gelen muzdarip bir yan bulunduğunun fark edilmesidir. İşte Âkif o yanını ifade etmek ihtiyacını duydukça, Fuzûlî'ye ve onun *Leylâ ile Mecnûn*'una sık sık baş-

vurmaktadır. Bu bakımdan Âkif üzerinde Sâdî'den ziyade, Fuzûlî tesiri daha bir baskındır demek istiyoruz.

Fuzûlî'de *Leylâ ile Mecnûn* Anlatısı

Bundan ayrı olarak Âkif şiirinde, Fuzûlî tesirinin izlenebildiği derin bazı katmanlar daha bulunmaktadır. O derin katmanlara vakıf olabildiğimiz derecede de "Berlin Hatıraları" ile *Leylâ ile Mecnûn* arasındaki önemli bazı çakışmaların farkına varmak mümkün olabilmektedir. Burada kastettiğimiz tesir, Âkif şiirine yansıyan imge kullanımlarının ötesine geçmekte ve doğrudan doğruya eserin kurgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kurgudan söz edince de şiirin dışına çıkmak, tahkiyeli anlatımın şifrelerini çözmeye doğru ilerlemek gerekir.

Fakat bu ilişkiyi kurabilmek için, ister istemez *Leylâ ile Mecnûn* hakkında, iyi kötü bir fikir sahibi olmak lazım gelir. Nitekim ilgili aşk hikâyesini yazabilmek hususunda kendini sınavda hisseden Fuzûlî, tahminlerin ötesinde zorlanmaktadır. Çünkü o eski pörsümüş kıssayı yenilemek, Nizâmî'den beri tekrar edilip duran o destansı hikâyeye yeni bir dil ve yeni bir ruh üflemek gibi bir vazife üstlenmiştir. İşte o sınav duygusu şairin üzerine ağır bir yük gibi biniyor. Kaldı ki o ruh hâlini Fuzûlî'nin, şöyle bir beyitle ifadeye çalıştığı anlaşılıyor:

Düştü seferim diyâr-ı derde
Kimdir bana yâr bu seferde?

Hâliyle *Leylâ ile Mecnûn*'u tekrar kaleme almak, o eski pörsümüş tahkiye bahçelerini "taze kılmak" kolay bir hadise olmayıp, Şeyh Gâlib'in mesnevi kahramanının *diyâr-ı kalbe* yolculuğu gibi bir intiba bırakmaktadır insanın üzerinde. İşte bu tür sıkıntılarını sayfalar boyu uzun uzun anlatan Fuzûlî'yi bir merhaleden sonra muhayyel bir *meyhane*'de buluyoruz. Oradan *sâkî* adını verdiği, gene muhayyel bir varlıkla konuşur görüyoruz. Ona derdini, yaşadığı acıyı ve yazmakta olduğu eser dolayısıyla içine düştüğü açmazları anlatıyor. Ne var ki Fuzûlî o sırada, kendi sanatı adına büyük bir sıçrama gerçekleştiriyor. *Sâkî* olarak hitap ettiği o muhayyel kişiye, yazdığı veya yazmakta olduğu eseri sayfa sayfa okumaya başlıyor.

Dolayısıyla eser bundan sonra iki seviyeli bir anlatmaya dönüşüyor. O seviyelerden biri, eserini yazarken Fuzûlî'nin hissettiği yetersizliği *sâki*'ye arzı; diğer seviye de yazdığı *Leylâ ile Mecnûn* kıssasını gene *sâki*'ye bölüm bölüm okuması! Hâliyle Fuzûlî'nin bu noktada gerçekleştirdiği gözlerden kaçmıyor. Hem kendini anlatırken geliştirdiği otobiyografik dil hem de çok modern bir tutum olarak kaleme aldığı eserin, kademe kademe yazılışının hikâyesi! Diğer bir husus ise *Leylâ ile Mecnûn* mesnevisinin, doğrudan klasik bir *sâki-nâme* hüviyeti ile karşımıza çıkması! Yani bu durumda *Leylâ ile Mecnûn* hem bir aşk destanı ve mesnevisi olarak karşımıza çıkmakta, aynı zamanda da *sâki-nâme* türünün kendine mahsus özgün bir denemesine dönüşmektedir.

Yaptığımız bu izahları aşan bazı yanlar daha bulunuyor Fuzûlî'nin eserinde. O da o muhayyel, soyut *mevhane* mekânını tamamen boşaltması! Hâlbuki bildiğimiz cinsten *sâki-nâme*'lerde, ilgili mekânda genişçe bir grup bulunur, oranın düzeni, işleyişi ve gelen-giden kişilerin tabii olduğu bir adabımuâşeret, geniş geniş anlatılmaya çalışılırdı. Fakat Fuzûlî öyle yapmıyor ve mekânı bomboş hâle getiriyor. Dolayısıyla o *muhayyel mekânı* gecenin ortasında, *sâki* ile kendisinin baş başa kaldığı özel bir yere dönüştürüyor. Sonuçta Fuzûlî hiç kimselere açmadığı, açmak da istemediği özel bazı dertlerini, sadece ve sadece *sâki* ile paylaşabileceği bir durum yaratıyor. Böylece de hem kendi aczini ve yardım dileklerini arz etmek hem de yazmakta olduğu eseri ona okumak, onunla paylaşmak ihtiyacını bir arada gerçekleştirme imkânına kavuşuyor.

Neticede de *Leylâ ile Mecnûn*, eserin ilk bölümü hariç sonuna kadar, *sâki* ile Fuzûlî arasında cereyan eden özel bir *hasbihâl*'e dönüşüyor. Fakat burada en çok dikkatimizi çeken husus, devamlı eseri yazanın yani anlatıcının konuşması olmaktadır. Çünkü bir defa bile olsun *sâki* anlatıcıya cevap vermiyor, onu onaylamıyor, dahası itiraz bile etmiyor. Devamlı dinliyor, sadece dinliyor. Bu bakımdan ilgili eserin başından sonuna kadar, Fuzûlî'nin tek yanlı diyalogları ile devam ettiğini söylemek mümkün gözüküyor.

Mehmed Âkif'te Izdıraptan Kurgu'ya

Bütün bu izahların ardından Fuzûlî'nin ilgili eserinde, iki kişi arasında cereyan eden özel, kapalı bir *hasbihâli* anlatmayı denediğini söylemek

mümkündür. Fakat bu kapalı *hasbihâl* sırasında Fuzûlî'nin, okuyucunun veya dinleyicinin dikkatini dağıtmamak için mekânı bomboş hâle getirdiği ve oraya dair her türlü teferruatı gözlerden sildiği görülmektedir. Bunun sebebi de dinleyici konumundaki *sâki*'nin ve hâlini arz eden kişinin dikkatini bir noktada teksif etmek ve dağıtmamaktır. Fakat bütün bunların sonunda Fuzûlî'nin *Leylâ ile Mecnûn*'a mahsus özel bir kurgu ile karşımıza çıktığı da ortadadır.

İşte daha önceden *Leylâ ile Mecnûn*'u dikkatle okuduğunu bildiğimiz Mehmed Âkif, eskiden yaptığı realist tahkiye denemelerinden yeni eseri "Berlin Hatıraları"nı yazarken vazgeçiyor ve daha farklı bir kurgu tekniği geliştirmek ihtiyacını duyuyor. Bu yeni anlatma tarzı da onu ister istemez Fuzûlî'ye daha bir yakın düşürüyor. Fakat bu kurgu transferini Mehmed Âkif'in bilinçli olarak yapıp yapmadığını bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey varsa o da Âkif'in Fuzûlî'ye çok hâkim olduğu, zaman zaman ondan imge transferlerine başvurduğu hususudur. Ne var ki bu yeni denemesinde onun, imge transferlerini aşan bir yan geliştirdiği de bir gerçektir. Buna yol açan husus ise Âkif'in kendini, aynen Fuzûlî'de olduğu gibi yoğun bir ızdırabın içinde bulması, buradan doğan aşırı bir yalnızlık hissi ve bunu kendine yakın hissettiği birisi ile paylaşmak ihtiyacıdır. Dolayısıyla Fuzûlî'den Âkif'e geçen kurgu tesiri, ancak böyle izah edilebilir diye düşünüyoruz.

Peki, sözünü ettiğimiz denemeyi Âkif, "Berlin Hatıraları"nı yazarken nasıl gerçekleştiriyor? Bizim anladığımıza göre Âkif burada üç aşamalı bir plan uyguluyor. Bunlar da önce hikâyenin geçtiği mekânı soyutlamak, *sâki* sahnesinde olduğu gibi ızdırabını arz edeceği birini bulması ve ardından da başı sonu gelmez savaş serenatlarına kapılar aralamak!..

Âkif'in İlk Yaptığı Mekânı Soyutlamak

Bilindiği gibi "Berlin Hatıraları" kendi içinde ve birbirinin devamı olmak üzere üç ayrı bölümden meydana geliyordu. Âkif'in Türkiyeden gelmiş, fakat Almanya'yı Âkif'e göre daha iyi tanıyan arkadaşı ile yol boyu yürüyüşleri, o esnada Âkif'in zihninde cereyan eden Almanya-Türkiye mukayeseleri bir yana, asıl eser onların Almanya'da bir lokale yani kahvehaneye oturmaları ile başlı-

yordu. Karşılardaki masada Alman bir aile, fakat kadın ağlıyordu. Bu ağlama Âkif'e tesir ediyor, bu yüzden de kadınla *hasbihâl* ihtiyacını duyuyor. Cihan savaşında kadının oğlunu kaybettiği ve bu yüzden ağladığı kanaatine kapılan Âkif, ne yapıp edip o kadınla konuşacak, onu dinleyecek ve derdini paylaşacak! Çünkü aynı şekilde Âkif de, maruz kaldığımız evrensel trajedi dolayısıyla acılı ve kaygılıdır. Savaşta müşterek bir cephe teşkil ettiğimiz yabancı bir ülkede, oğlunu cephelerde kaybetmiş Alman bir anne ne duyar? Savaş onun üzerinde ne tür tesirler bırakmış olabilir, bunu merak ediyor. Daha doğrusu da yaralı bir kadın ruhuna duyduğu aşinalık hislerini, ortaya koymak için olmadık bir arzu duyuyor ve bunun önünü alamıyor.

Metnimizin önceki bölümlerinde aynı husus üzerinde genişliğine durduğumuz için, tekrara kaçmamak kaydıyla şuna işaret edeyim. Âkif bu paylaşmak, kadını dinlemek ihtiyacını, yanındaki Türk arkadaşına açmıyor. Metinde bu kısımlar anlatılırken yanındaki arkadaşını unutmuş, ihmal etmiş gibi bir görünüm veriyor. Neticede de metnin ilerleyen bölümlerinde, lokale beraber geldiği Türk arkadaşı tamamen siliniyor, kayboluyor. O arkadaş yanına olduğu hâlde, onunla aralarında hiçbir konuşmanın cereyan etmemesinden çıkarıyoruz bu sonucu. Fakat o arkadaşının, "Berlin Hatıraları"nın en sonunda, Âkif'in "haydi arkadaş gidelim" cümlesi ile, hâlâ daha orada olduğu bilgisine ulaşabiliyoruz.

Dolayısıyla şu hususa dikkat edilmesi gerekiyor. Âkif bütün dikkatini muhatap kadına teksif etmiş, kadının acısından ve geride bıraktığı Osmanlı savaş cephelerinin akıbetinden başka bir şey düşünemez hâle gelmiştir. İşte o esnada kahvede ağlayan kadından ve geride bıraktığı ülkesinin acıları ile dopdolu şairden başka, kimseler kalmamış gibi bir atmosfer yaratılıyor.

Fakat unutmamak gerekir, o sırada geniş Alman lokali müşterilerle doludur. Belki çatal, bıçak seslerinden geçilmiyordur. Garsonların hizmeti, oradan oraya hareketleri de olduğu gibi devam ediyor olmalıdır. Mekânın görünümü, genişliği, haiz olduğu dekor, renkler, sesler, yenilen ve içilen şeyler, müşterilerin kıyafet biçimleri vs. Neye sayarsanız sayın şairin gözü, asla o tür teferruata dönük değil. Dolayısıyla onların üzerine yoğunlaşmıyor şairin dikkati.

Bu yeni tarzıyla Âkif, bildiğimiz manzum hikâyelerinde olduğu gibi, mesela "Küfe", "Mahalle Kahvesi", "Meyhane"de olduğu gibi, mekânı gözümüzün önünde canlandırmaya kalkışmıyor. Çeşitli insan yüzleri, kalabalığın ruh hâli, mekânı dolduran hareketlilik vs. Bu yönde Âkif'in hiçbir gayretine, teşebbüsüne şahit olmuyoruz.

Kuşkusuz bu tutumun izahını yapmak zor olmamalıdır. Nitekim onun kendi üzerine kapanmış ruh hâli ile çevresine yönelmesinin imkânı bulunmadığı rahatlıkla düşünülebilir. Bu hâlde de onun tek dikkatini çeken, o sırada ağlayan Alman kadın olmakta ve onun ruh hâline ister istemez kilitlenmek durumunda kalmaktadır. Nitekim burada geliştirdiğimiz yorum, metnin ruhuna da uygun düşmektedir. Fakat unutmamak gerekir ki "Berlin Hatıraları"nda Âkif'in geliştirdiği bu yeni denemenin, daha önce yazdığı manzum hikâyelerle büyük bir farklılık arz ettiği de açıktır. Ayrıca bu farklılık ortada olmakla birlikte, bunun tesadüfi olmadığını da kabul etmek gerekmektedir.

Mehmed Âkif'in Mecnûn veya Fuzûlî Konumuna Bürünmesi

Hâlbuki Âkif'in dikkati otelden kahveye gelirken, biraz daha dışa dönük görünüyordu. Yol boyu geliştirdiği izlenimler de olduğu gibi. Bunlar da Almanya'da gördükleri ile Türkiye gerçekleri arasında yaptığı mukayeselere dayanıyordu.

Fakat kahvede gördüğü kadının ağlamaklı hâli, Âkif'in nevrini döndürmeye yetip de artıyor. O anda kadının hâline üzülürken değişik savaş cephelelerinde, millet olarak çektiğimiz bin bir acı biniyor bunun üzerine. Âkif sanki o anda çifte bir şok geçiriyor, bu yüzden de mekâna yönelik dikkati büsbütün devreden çıkıyor. Daha doğrusu da gözünün önündeki mekândan kopuyor ve geriye sadece acının kendisi kalıyor. O kadının çektiği acı ve millet olarak çeşitli cephelerde maruz kaldığımız facia!.. Dolayısıyla bu çoklu acı Âkif'in içini dışını, ufkunu kaplamakta gecikmiyor. Sonuçta da o kadını dinlemek, onunla hasbihâl etmek ihtiyacı buradan doğuyordu.

İşte o anda, Fuzûlî'den Âkif'e geçen kurgu tesiri, ikinci bir merhale daha kaydediyor. O da kadını dinlemeye hazırlanmışken kadının hiç konuşmaması!.. Hâliyle gelişmeyen, ilerlemeyen bir diyalog söz konusu burada. Ne var ki

o esnada, sanki bir rol değişimi vuku buluyor. Bu sefer de Âkif konuşmaya başlıyor. Kadın susuyor ve eserin sonuna kadar Âkif ona, savaşın kendi içinde biriktirdiği acıları hikâye ediyor. Yani içini açan, ızdırabını dile getiren Âkif, bu aşamada derdini *sâki*'ye arz eden Fuzûlî'nin konumuna bürünüyor. *Leylâ ile Mecnûn*'un acılı aşkını *sâki*'ye arz eden, hep yardım dilenen, anlaşılmak bekleyen bir Fuzûlî! Dolayısıyla ızdıraplarını kendisine anlattığı, fakat hep susan hiç konuşmayan kadının hâli ise, ister istemez bize *sâki*'nin konumunu hatırlatmaktan geri kalmıyor.

Kuşkusuz “Berlin Hatıraları”nda kendinden söz edilen o kadın gerçek midir, değil midir bilmiyoruz. Ya da Âkif ile onun arasında, herhangi bir konuşma cereyan etmiş midir? Maalesef onu da bilemiyoruz. Fakat kuvvetle muhtemeldir ki Alıncası iyi olan Türk arkadaşı vasıtasıyla Âkif, o kadınla konuşmuş da olabilir.

Ne var ki edebî eserlerde, vuku bulan dış gerçekliğin kendisi değildir önemli olan. Onun esere nasıl yansıdığı ya da ne kadarıyla yansıdığı daha önemlidir. Demek istediğimiz Âkif eserini o yolda geliştirmiyor, muhtemelen geliştirmek de istemiyor. Eğer şair eserine o yolda devam etse idi, burada anlattığı hikâye bambaşka bir hüviyete bürünürdü. Belki de eskiden yazdığı “Hasta”, “Mahalle Kahvesi”, “Küfe”, “Meyhane” gibi bir şey olurdu. Mekân tasvirleri eseri baştan sona işgal eder, karşılıklı diyaloglar öne çıkar, dolayısıyla “Berlin Hatıraları”nın hem yapısı hem kurgusu baştan sona değişmek durumunda kalırdı.

Kuşkusuz o tarz bir anlatma, Âkif adına bize daha bir tanıdık gelirdi. Fakat işte görüyoruz ki Âkif öyle yapmıyor. Hikâye anlatma tekniğinde büyük bir yenilik gerçekleştiriyor. Dolayısıyla Mehmed Âkif “Berlin Hatıraları” vasıtası ile *klasik tahkiye* geleneğimizle yeni bir ilişki geliştiriyor, bir manada da onu âdeta tecdit etmiş gibi bir şey oluyor.

Sırâtımüstakîm ve Sebîlürreşâd Etrafında Medeniyet Tasavvuru

Nurgül Karayazı

Dr. Öğr. Üyesi,

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
nurgulkarayazi@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7067-2545

Kuruluş tarihi, temsili olarak “11 Temmuz 1324” yani Meşrutiyet’in ilanı’nın ertesi günü gösterilmişken 43. sayıdan itibaren “10 Temmuz” olarak düzeltilen mecmuanın 27 Ağustos 1908 ile şubat 1912 arasında neşredilen ilk 182 sayısı (1-7. ciltler) *Sırâtımüstakîm*, 8 Mart 1912 ile 5 Mart 1925’te siyasi sebeplerle kapatılışına kadar çıkan 459 sayısı (8-25. ciltler) ise *Sebîlürreşâd* adını taşımaktadır. Böylece yakın tarihimizin en çalkantılı devresinde Osmanlı, Türk ve İslam dünyasının siyasi, sosyal ve dinî konularda en buhranlı on sekiz yılının aynası olan, toplam 641 sayı ve yaklaşık dokuz bin sayfa hacminde devrin kıymetli bir arşivi sayılabilecek külliyat oluşmuştur.¹

Kurucuları Ebülulâ Zeynelâbidin (Ebülulâ Mardin) ve H. Eşref Edip’tir (Fergan). *Sırâtımüstakîm*’in yazı kadrosunda başmuharrir Mehmed Âkif Er-

¹ Nurgül Karayazı-Mustafa İsmet Uzun, ‘Sırâtımüstakîm’ Mecmuası’nın Gözden Kaçan Önemli Bir Hizmeti ‘Türk Derneği’, *Türk Dünyasını Işıqlandıranlar: M. Akif Ersoy, Hüseyin Cavid Beynəlxalq Konfransın Materialları*, Qafqaz Universiteti 16-18 May 2013-cü il, Bakı Azərbaycan, s. 324.

soy başta olmak üzere Ahmet Mithat, Ağaoglu Ahmet, Gaspıralı İsmail Bey, İsmâil Hakkı (Bereketzâde), İsmâil Hakkı (Manastırlı), İsmail Hakkı (İzmirli), Ahmed Naim (Babanzâde), Akçuraoğlu Yusuf, Ömer Ferit (Kam), Abdürreşid İbrahim, Tâhirülmevlevî (Olgun) gibi isimler bulunmaktadır. Türk ve İslam dünyasının birliği, gelişmesi, yükselmesi, izzet ve şerefi davası bu güçlü kadronun kılıçlaşan kalemleriyle kudretli bir şekilde müdafaa edilmiştir.

Sıratımüstakîm'in yazar kadrosu *Sebilürreşâd* döneminde de büyük oranda dergide yer almıştır. Bunlara düzenli olarak yazmaya başlayan Ömer Rıza (Doğrul), Said Halim Paşa, Bergamalı Ahmed Cevdet, Elmalılı Hamdi (Yazır), Eşref Edip, Hasan Hikmet, Ali Ekrem (Bolayır) gibi isimler katılmıştır.²

İlk sayısından itibaren, başlığın altında yer alan kısa tanıtım cümlesinde de işaret edildiği gibi din, felsefe, ulum, hukuk, edebiyattan ve siyasyattan, medeni ahval ve şûun-i İslamiyeden bahseden mecmuada ele alınan, İslam âlemini uyandırmak gayesiyle bilhassa üzerinde durulan konulardan biri de İslam düşünce sistemi mihverinde şekillenmesi istenen “medeniyet” kavramıdır.

Arapçada “şehir” anlamına gelen ve “müdûn” köküne dayanan “medîne” isminden Osmanlı Türkçesi’nde türetilen “medeniyet” kelimesinin kök itibarıyla “yönetmek” (es-siyâse) ve “mâlik olmak” anlamları da bulunan “deyn” (din) mastarıyla ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. “Medenî” (medeniyete) ve “medînî” ise “şehre mensup olan, şehirli” manasına gelmektedir.

Medeni ve medeniyyenin terim olarak kullanılması büyük ölçüde tercüme faaliyetleri dönemine rastlar. Bu çalışmalar esnasında Grekçe’de “şehir ve şehir devleti” manasındaki “polis” kelimesi medîne, “devlet ve yönetim” anlamına gelen, aynı zamanda Eflâtun’un diyaloglarından birinin adı olan “politeia” kelimesi “es-siyâsetü’l-medeniyete” tabiriyle ifade edilmiştir. Bu bağlamda medeni terimi hem sosyal hem siyasal olma niteliğini ifade etmektedir.³

Söz konusu kavramın temeddünden medeniyete dönüşerek XIX. yüzyılda ortaya çıkışı ve medeniyet adıyla yeniden tanımlanarak içinin doldurulması,

² Adem Efe, “Sebilürreşâd”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 252.

³ İlhan Kutluer, “Medeniyet”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 296.

değerlendirilmesi gereken bir husustur. Zira XIX. yüzyıl Osmanlı bürokrat-aydınları temeddün kelimesine pek itibar etmeyerek bunun yerine medeniyet sözcüğünü icat etmişlerdir. Bu tavır bilinçli bir tercihi yansıtır gibi durmaktadır. Dolayısıyla medeniyet, Osmanlı aydınının bilincini, Batı'nın temsil ettiği değerlerle yeniden formatlayan, geleneksel düşünüş biçiminden oldukça farklı yeni ve orijinal bir kavram olarak değerlendirilebilir.⁴

1828 ile 1882 yılları arasında yayınlanmış çeşitli sözlükleri tarayan ve kavramın yüklendiği anlamları detaylı bir şekilde ortaya koyan Tuncer Baykara'nın verdiği bilgiye göre kelime 1828'de "ünsiyet, tezhîb-i ahlâk", 1831'de "edep ve erkân öğretmeklik, te'nis, insaniyet", 1840'ta "zariflenme", 1843'te "te'dîb, tezhîb, te'dîb-i ahlâk; ünsiyet, insaniyet, medeniyet, temeddün", 1856'da "sivilizasyon, medeniyet", 1870'te "emr-i temeddün, medeniyet", 1882'de ise "medeniyet" anlamlarına gelmektedir.⁵

Tarihî süreçte birçok anlam zenginliği ile karşımıza çıkan medeniyet kelimesi, "beynelmîlel seviyeye ulaşmış bir kültürün veya birbirine yakın kültürlerin meydana getirdikleri anlayış, davranış, yaşayış, bilgi, teknik, her türlü sosyal faaliyetlerle maddi aletler ve bu maksatlarla kurduğu müesseselerin bütünüdür."⁶

Sırâtımüstakîm ve Sebîlürreşâd'da Medeniyet Etrafındaki Yazılar

Çalışmamızın esasını oluşturan *Sırâtımüstakîm* ve *Sebîlürreşâd*'da medeniyet kavramı etrafında kaleme alınan yazılardan dikkat çeken cümleleri paylaşmak konunun genel bir çerçevesini çizmek adına faydalı olacaktır. Bu minvaldeki yazılardan bazıları şunlardır:

Kazan ulemasından Halim Sâbit, *Sırâtımüstakîm*'de yer alan "İnsaniyet, Fikr-i Dînî, Medeniyet" başlıklı yazısında medeniyetin insaniyet ile ikiz olduğuna ve aralarındaki bağı dikkat çeker:

⁴ Ahmet Karaçavuş, "Temeddünden Medeniyete (Civilisation): Osmanlı'nın İnsan Toplum ve Devlet Anlayışının Değişimi Üzerine Bir Deneme", *OTAM*, 37/Bahar 2015, s. 125

⁵ Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s. 20-22.

⁶ Cahid Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 29.

“Anlaşıyor ki, medeniyet insâniyet ile tev’emdir. Fakat insanların terbiye-i fikriyyeleriyle mütênâsibdir. Binâênaleyh beraber terakkî ederler, beraber tedennî ederler.

İnsâniyet, fikr-i dîni, medeniyet zincîr gibi yekdiğerlerine merbûtdur. Birinin yerinden kopması diğèrinin velev batâetle olsun, esâsından mahv u berbâd olmasını istilzâm eder. Ve birinin yerinden oynaması diğèrinin sarsılmasını icâb eyler...”⁷

Tercümesini Mehmed Âkif’in yaptığı Ferid Vecdî’nin *Sırâtümüstakîm*’de yer alan “Müslüman Kadını” genel başlıklı on yedi fasıla süren yazı dizisi de dikkat çekicidir. Yazarın bu uzun makalelerin sonundaki açıklaması da konu hakkındaki görüşlerini özetler mahiyettedir:

“Medeniyet hakkında sözü bu kadar uzatmamıza sebep şudur ki: bazı muharrirler bizim ‘medeniyet-i İslâmiye kemâl-i beşeriyetin timsâlidir’ tarzındaki sözüümüzü yanlış anlamışlar da biz kemâl-i beşerî deyince Maksim topları, dum dum kurşunları, dinamit gibi âsâr-ı smâatı murâd ediyorumuz, zannına düşmüşler. Bunun için biz de kitabımızda kemâl-i beşerînin mâhiyetinden, insanın badî-i hilkatî olan garazın mâhiyetinden, insanı o kemâle îsâl eden medeniyet-i fâzılanın mâhiyetinden, hülâsa bir çok mâhiyetlerden bahse lüzûm gördük. Sonra medeniyât-ı muhtelifenin her nev’ini ayrı ayrı tetebbu’ ederek içlerinde insanı saâdet-i ruhânî ve cismânîye îsâl eden medeniyetin diyânet-i İslâmiyyeden başkası olamayacağını his ile, bütûn ma’lûmât-ı beşerînin şehâdetiyle anladık.”⁸

Çerkeşşeyhi-zâde Halil Hâlid’in “Hilâl ve Salib Münâzaası Nâm Eser-i Mu’teberden Medeniyet Hakkında Bazı Mütâlaât” yazısındaki garblıların şark medeniyetine bakışına atıfta bulunan cümleleri de önem arz etmektedir:

⁷ *Meşrutîyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtümüstakîm Mecmuası*, C. 1, S. 1-26, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2012, s. 24, 26.

⁸ *Meşrutîyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtümüstakîm Mecmuası*, C. 1, S. 1-26, s. 289.

“Ezmine-i kadîmede akvâm-ı şarkıyyenin bir hayât-ı mütemeddineye ve milel-i garbiyyeden daha âli hissiyyât-ı insâniyyet-perverâneye mâlik olmuş bulduklarını, şarkın mehd-i medeniyet olduğunu ve nûr-ı terakkînin şarktan gelmiş idüğünü garb halkının yalnız pek az bir kısmı temmül edebiliyor. Bir de ‘âlem-i medeniyet’ ta’bîrinin ancak âlem-i Nasrâniyyet hakkında isti’mâl olunabileceğine ve âlem-i şarkın ya nîm-mütemeddin olduğuna veya büsbütün barbarlık hâlinde bulunduğuna dâir garblıların ekserisi arasında bir zehâb mevcûddur.”⁹

Sırâtımüstakîm imzalı yayınlanan yazıda yer alan şu cümleler mecmuanın medeniyet kavramına bakış açısını yansıtmaktadır:

“Medeniyete gelince: Medeniyet-i hâzıranın saâdet-i beşeri te’min edemediği, bundan böyle de asla edemeyeceği o medeniyetin merkezindeki ictimâiyyûnun nâ-mütenâhi i’tirâfâtıyla, muâhezâtıyla sâbit olduktan başka bir nazar-ı imân bu hakikati görmekte hiç güçlük çekmez. Bu âlemde bir medeniyet-i sahiha, bir medeniyet-i fâzıla varsa o da hiç şüphe yoktur ki medeniyet-i İslâmiyyedir. Medeniyet-i İslâmiyye’nin saâdet-i beşeri kâfil olamayacağına küre-i arzın her tarafına dağılmış üç dört yüz milyon müslümanın sefâlet-i hâzırasını hüccet makâmında irâd etmek doğru olamaz.

Cehâlet gibi, meskenet gibi, atâlet gibi, cebânet gibi, nifâk gibi her biri bir cem’iyetin izmihlâlini intâc eden rezâil bugün akvâm-ı İslâmiyye arasında alabildiğine teammüm etmiş ise Müslümanlığın ne kabâhati var?

Şerîatin ilme, izzete, sa’ye, şecâate, vahdete ne yüksek pâyeye verdiği kim inkâr edebilir?

Eğer din ile medeniyeti tevfiikten maksad müslümanlara medeniyet-i hâzırayı olduğu gibi kabul ettirmek ise imkânsızlığıyla beraber doğru bir

⁹ *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtımüstakîm Mecmuası*, C. 4, S. 79-104, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015, s. 216.

hareket değildir, zannederiz. Yok, âlem-i İslâm'ı şeriatin çizdiği dâire-i medeniyete idhâl etmek murâd ediliyorsa bu niyetteki azamete, kudsiyete her zaman baş eğeriz.

Şu mülâhazamızdan garb medeniyetini asla nazar-ı iltifâta almayacağız gibi bir zan hâsıl olmasın. Biz o medeniyetin miyâs-ı şeriate muvâfık gelen taraflarını almakta hiç tereddüd etmeyiz. Zâten hikmeti, fazileti nerede bulursak kendi malımız gibi istirdâda me'zûnuz, daha doğrusu bununla me'mûruz.

Hakikat, âlem-i İslâm'daki inhitâtтан, inhizâmdan başlıca me'sûl olacak bir fırka varsa o da ulemâdır. Çünkü bunlar vazîfelerini hakkıyla ifâ etmiyorlar, çünkü bunlar avâmı irşâda bakmıyorlar; çünkü bunlar dinin dünya ile kâim olacağını, dünya için çalışmayan dindaşlarının fevc fevc diğer milletlerin zebûn-ı tahakkümü kaldığını ahvâl-i âlemden bîhaber olan avâma anlatmıyorlar.

... ulemâmız medeniyet-i hâzıranın ruhuyla, esasıyla bu kadar az meşgûl olmamalı, çok uğraşmalıdır. O medeniyetin iyi tarafları, ma'kul tarafları zâten Müslümanlığa münâfi olmadığından, Müslümanlığın bekâsı ise bizim de komşularımız derecesine gelmemize menût olduğundan bundan böyle sözlerinde, yazılarında, vaazlarında halkı, efkâr-ı halkı ona göre hazırlamalılar.”¹⁰

“Müslümanlık'la Medeniyet” başlıklı otuz bir sayıdan müteşekkil Eşref Edip'in ifadesiyle “Ferdi Vecdi'nin pek yüksek ve kıymetli makaleleri Âkif'in sehâr kalemiyle dilimize nakl edilmiştir.” Söz konusu makalelerde medeniyet kavramının “Tekâlîf-i Hayât, İslâm'ın Mâhiyeti, Hürriyet ve Nefs, Hürriyet-i Akl, Hürriyet-i İlm, İnsanın Şahsî, Âilî, İctimâî Vezâifi, Ruhun Levs-i Evhamdan Tathîri, Rûhun İlim ile Tehzîbi, Rûhun Mekârim-i Ahlâk ile Tehzîbi,

¹⁰ *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtı müstakîm Mecmuası*, C. 5, S. 105-130, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015, s. 201.

Tashîh-i İ'tikâd, Vücûdun Metâlîbi, Cismin Metâlîbinde İ'tidâl, İkinci Vecîbe Âilenin Islâh-ı Maddîsi, İctimâî Vecîbeler, Müslümanların Birbirine Karşı Olan Vecîbeleri, Ufak Bir İstitrâd, Müslümanlık'ta Esâret, Müslümanların Zimmîlere Karşı Vecîbeleri Müslümanların Muhâriblerine Karşı Olan Vecîbeleri, Müslümanlığa, Müslümanların Hâline Bir Nazar” şeklindeki alt başlıklarla geniş bir bakış açısıyla ele alındığını görüyoruz.

Benzer bir yazı dizisi de Mehmed Fahreddin'in “Medeniyet-i İslâmiyyeden Bir Sahîfe Yahud Tesettür-i Nisvân” başlıklı yazısıdır:

“Medeniyet, ârâyiş ve ihtîşâmı sırf maddiyâta münhasır kalan, şu gözlerimizi kamaştırıran terakkiyâtından ibâret ise beş bin senelik Mısır, Bâbil medeniyetinden farkı pek az kalır. Belki bu elli asırlık medeniyet fazl-ı takaddümle medeniyet-i hâzıraya bir hakk-ı rüchân da'vâsında bulunmaya bile hak kazanır.

Medeniyet bir vücûd ise onun rûhu ahlâktır. Ahlâk olmayınca medeniyete, insâniyetin vücûduna sarılmış, milyonlarca ebnâ-yı beşerin kanını emen yedi başlı bir ejder demek en doğru bir tasvîr-i hakikat olur.”¹¹

“Bizim düstûr-ı medeniyetimiz:

‘Hayâ ve hüsn-i hulk’dur.

İşte o huluk-ı azîm, o raûf ve rahîm ‘aleyhissalâtü vesselâm’ efendimiz hazretleri medeniyet-i hakîkiyye-i İslâmiyyeyi hayâ ve hüsn-i hulk esâsı üzerine böyle teşîs buyurdular. Öyle bir hey’et-i ictimâiyye-i medeniyye vücûda getirdiler ki, her uzvu bir cihân-ı fazîlet! Her ferdi bir âlem-i nezâhet! Bir rûh-ı insâniyyet! Bir ma’nâ-yı zî-hayât-ı medeniyyet! Gerçekten: Dünyanın en mes’ûdu, en bahtiyârı olmak meziyetini gösteren bu şevketli hey’et-i ictimâiyye, bu azametli insâniyet-i hakîkiyye işte böyle serî’ hatvelerle ka’be-i kemâl-i medeniyete vâsıl oluyordu.

¹¹ *Meşrutîyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtımüstakîm Mecmuası*, C. 6, S. 131-156, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2016, s. 170.

Temeddün, terakkî ve teâlîye olan feyz-i istîdâd-ı bîpâyânî nefehât-ı vahy-i Cenâb-ı Muhammedî (aleyhissalâtü vesselâm) ile öyle bir cûşîş-i inbisât ve ittisâ' gösteriyordu ki, tekemmül için muhtaç olduğu usûl ve kavâid-i medeniyyenin bir çok prensiplerini kendiliğinden idrâke ve binâ-naleyh ol bâbdaki ahkâm-ı evâmir ve nevâhînin bir an evvel şeref-vürûdunu -mütehassirâne, müştâkkâne- niyâz ve istirhâma başladı.”¹²

Abdürreşid İbrahim “Yaldızlı Medeniyet!” başlıklı yazısında Avrupa medeniyetine bakışı çarpıcı ifadelerle ele alır:

“Hâlimiz çok garîbdir: Gözümüzün önünde yüz bin türlü vahşetlerini ayne'l-yakîn müşâhede ettiğimiz halde bizim gazetelerimiz yine o 'yaldızlı medeniyet!'den bahseder dururlar.

Medeniyet ve insâniyeti taslamak yalnız bize kalıyor. Biz hâlâ insâniyet, medeniyet, kânûn der sayıklarız. Ama âdâmız daima canavarcasına saldırır. Ne kânûna bakar, ne de medeniyete, yalnız gözettiği bir şey var ise o da fırsattır, fırsat eline geçtiği dakikada her nevi' vahşeti ayıcasına icrâ etmekten hiç çekinmezler. Bize gelince yine medeniyet dolmasını 'çi börek' yerinde yuttururlar. Yirminci asır medeniyeti der, dururlar. Biz de onların aks-i amellerini hergün müşâhede ettiğimiz halde, bu müşâhedâtımızı bile sem'-i i'tibâra almayıp medeniyet dolmasını kendimiz yutar ve âleme de tavsiye ederiz.

Bize: Medeniyet, insâniyet, müsâvât, adâlet tavsiyeleri bizi iğfâl etmekten başka bir şey değildir.”¹³

Medeniyet ve ahlak bağlamında konuyu ele alan Mehmed Fahreddin'in şu ifadeleri de önem arz etmektedir:

¹² *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtümüstakîm Mecmuası*, C. 6, S. 131-156, s. 213.

¹³ *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtümüstakîm Mecmuası*, C. 7, S. 157-182, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2016, s. 61.

“Medeniyet bir vücud ise onun rûhu ahlâktır. Ahlâk olmayınca medeniyete, insâniyetin vücuduna sarılmış, milyonlarca ebnâ-yı beşerin kanını emen yedi başlı bir ejder demek en doğru bir tasvîr-i hakikat olur.

İşte o huluk-ı azîm, o raûf ve rahîm ‘aleyhissalatü vesselâm’ efendimiz hazretleri medeniyet-i hakîkiyye-i İslâmiyyeyi hayâ ve hüsn-i hulk esâsi üzerine böyle te’sîs buyurdular. Öyle bir hey’et-i ictimâiyye-i medeniyye vücûda getirdiler ki, her uzvu bir cihân-ı fazîlet! Her ferdi bir âlem-i nezâhet! Bir rûh-ı insâniyyet! Bir ma’nâ-yı zî-hayât-ı medeniyyet!”

Bu nokta-i nazarla baktığımızda Ferid Vecdi’nin de ifade ettiği gibi “bu medeniyet, bütün medeniyetlerin en serîûs-seyri, en revnaklısı, en vâsi’i, en muhayyirü’l-ukûlû olduğu gibi kendisine ittibâ edenlerin irâdâtına hâkim olmak, efkâr üzerinde te’sîr-i mühimmi bulunmak i’tibârıyla de en kavîsidir.”¹⁴

Sırâtımüstakîm’de bu minvalde yazılan Mûsâ Kâzım’ın “Hey’et-i İctimâ’iyye ve Medeniyet-i Sahîhanın Esasları”, mütercimi Mehmed Âkif olan Muhammed Abduh’un “Garb Medeniyeti Nasıl Bulmuş” yazılarına da ismen değinmekle iktifa edeceğiz.

Sebîlürreşâd mecmuasında, medeniyet kavramı etrafında kaleme alınan yazılardan biri aslı Almanca olarak Berlin’de intişar eden Âlem-i İslâm mecmuasında neşrolunan, tercümesini Mehmed Âkif’in yaptığı Abdülaziz Çaviş’in “İslâm ve Medeniyet” başlıklı yazı dizisidir. “Diyânet-i İslâmiyyeye muâriz geçinenler kat’-ı yed, tahrîm-i ribâ gibi birtakım mesâili ser-rişte ittihâz ederek İslâm’da muktezâ-yı adâlet ve icâbât-ı medeniyyetle kâbil-i te’lif olmayacak ahkâm mevcûd olduğunu istidlâl ediyorlar ve binâenaleyh bu mesele onlara gâyet girân ve kabîh geliyor.”¹⁵ sözleriyle girizgâh yapan Çaviş, bu yazılarda Avrupalıların İslam medeniyetine tek yanlı ve taraflı bakışlarını nazarlara sunmuştur.

¹⁴ Meşrutîyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtımüstakîm Mecmuası, C. 7, S. 157-182, s. 33.

¹⁵ Meşrutîyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebîlürreşâd Mecmuası, C. 13, S. 313-338, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018, s. 236.

Çâviş'in "Âlem-i İslâm Hastalıkları ve Çâreleri" başlıklı bir diğer yazı serisinde de medeniyetin ruhunu bırakarak yalnız görünüşte garplıları taklit sıkıntısına değinilmiştir. Kadınların eğitimi, tesettürü, adabımuâşeret çerçevesinde tavrı, Avrupalı kadınlarla mukayesesini; kadın-erkek ilişkisi bu yazılarda ele alınan başlıca konulardır.

"Garb Medeniyetinin İslâm'a Savletleri" başlıklı yazısında "Lisân-ı medeniyet; lisân-ı edeb ve fazilet, lisân-ı marîfet ve insâniyyet, lisân-ı nâmûs ve haysiyyettir. Lisân-ı medeniyet öyle iğrenç levsiiyyât-ı kelâmdan, şeref ve haysiyet-i insâniyyeti terzîl edecek müstekreh elfâzdan müteberrîdir." sözleriyle medeniyet kavramının mana çerçevesini çizen Mehmed Fahreddin, "ridâ-i medeniyete bürünmüş" garbın lisân-ı medeniyetten İslamiyet aleyhine söylemlerindeki haksızlığa değinir.¹⁶

Sebîlürreşâd'da Prens Said Halim Paşa'nın "Buhrân-ı Fikrimiz" başlıklı iki yazı serisinde garp medeniyetine teveccüh gösterip kendi medeniyetine bigânelik gafletine dikkat çekilmiştir:

"Kendi memleketinin harsini, medeniyetini, marîfetini inkâr veya istihkâr eden milliyetinden sâkit olur. Ve binâberîn o nâm ile idâre-i kelâm hakkını gâib eder.

Garb medeniyetinden istiâne teşebbüsâtımızdaki hezîmet-i tâmmeye rağmen şunu i'tirâf etmelidir ki teâlî-i millîmiz için o medeniyetten büyük mikyâsta istiâne ve istifâza ihtiyâc-ı mübremindedyiz. Ancak mücerrebât-ı zâtiiyyemizle müberhemen sâbit olmuştur ki medeniyet-i garbiyyeden hakikî bir halde istifâdemiz; o medeniyeti aynen taklîd ile mümkün olmaz. Diğer taraftan o istifâdeye destres olmuş sâir akvâmın tecrübeleri de gösteriyor ki ecnebî medeniyetinden iktitâf-ı semerât, onu kendi medeniyetine tevfiik ve taklîb sâyesinde mümkün olabilir. Şu hâle göre şimdiki kadar ta'kîb edeceğimiz hatt-ı hareket Avrupa medeniyetini şarklılaştırmak yani mümkün merteye muhîtimize ısındırmak, medeniyetimizin tekemmül ve teâlîsi için elzem ve onunla kâbil-i te'lîf göreceğimiz şeyleri medeniyet-i

¹⁶ *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebîlürreşâd Mecmuası*, C. 9, S. 209-234, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017, s. 313.

garbiyyeden iktibâs ile medeniyetimize tatbîk etmek husûsundan ibâret olmalıydı.”¹⁷

E [elif]. M imzalı “Avrupa Medeniyetinin Câhil Mukallidleri” başlıklı yazıda da tahsil için Avrupa’ya giderken ordaki şaşaa ve debdebe-i hayat karşısında bihuşluğa kapılan gençlerden bahsedilmektedir:

“Ekseriyetle tahsîl ve terbiye-i ibtidâiyelerini ecnebilere ve ecnebi müesseselere medyûn olan bu adamlar Avrupa’ya giderken İslâm’a ve İslâmîliğe âid her şeyin mahkûm-ı zevâl, geri, her terakkî ve i’tilâyâ mâni’ olduğuna, diğer taraftan Avrupa’da dîni te’sirlerden külliyyen âzâde yalnız terakkî eden, yalnız i’tilâ eden, her yerde ve her zaman câri ve mer’î olabilecek eşkâl-i hayât bulunduğuna kâildirler. Bu kanâatleri olmayanları da vatanlarını, vatanımızın hayât-ı ma’nevîyesini tanımadıkları için Avrupa’da gördükleri haşmet-i zavâhire kapılarak bi’n-netîce kendimize âid her şeyi istihfâf ve istihkâr ediyorlar.

Bu zihniyet ile Avrupa’ya ayak basanlar ilk nazarda oranın şaşaa ve debdebe-i hayâtı karşısında bîhûş olup kalmaktadırlar. Bu hayatın hâzırladığı en ince ve en musanna’ esbâb-ı sefâhet, kendi rûhlarında bir istinâdgâhları olmayan bu zavalluları derhâl bel’ etmektedir ve hemen ilk günlerden i’tibâren Avrupa’da yaşayan gençler raks salonlarında, kahvelerde, birahâneelerde ve bunlara mümâsîl bî-hesâb sefâhet yuvalarında imrâr-ı hayât etmektedirler. Daha memleketin lisânını öğrenmeden mükemmel dans etmeyi, devâm edeceği müessesât-ı ta’lîmin nerede olduğunu bilmeden en büyük bir şehrin bütün merâkiz-i sefâhetini tanıyanların adedi Avrupa’ya gidenlerin yekûnunda korkunç bir nisbet vücûda getirir. Tahsîl nâmına elde ettikleri netîce ise ekseriyetle böyle mahallerde öğrendikleri yarım bir lisân ile anlamadan dinledikleri derslerdir. Avdet eden ve en mutaassıb Avrupa mukallidi olan gençlerden iddiâ ederim ki yüzde doksanı bulunduğu memleketin lisânını hakkıyla öğrenmek şöyle dursun tahsil ettiği şu’be-i ilmin lisânına bile hakkıyla vâkıf olamamıştır. Buldukları

¹⁷ *Meşrutîyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebîlürreşâd Mecmuası*, C. 15, S. 365-390, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s. 364-365.

memleketlerin hayât-ı umûmiyyesi ile temâs edebilmek, hayât-ı ictimâ'iy-yesini anlamak, ma'neviyâtına nüfûz edebilmek için lisân, edebiyât, târîh, felsefe ve din gibi muhtelif şuaabât-ı irfânı tanımak icâb eylediği halde onlar ne bunlara vâkıftırlar, ne de vâkıf olmak ihtiyâcını duymuşlardır.”¹⁸

Ömer Rızâ'nın “Medeniyet Nedir?” başlıklı yazısında medeniyetin vecibelerine dikkat çekilmiştir:

“Bugünlerde yine birtakım garbperestler garblılaştırmak lüzûmünü ileri sürmeye başladılar. Gûyâ sulh devrinde bütün gayretimizi, bütün mesâ'imizi etrâfında teksîf edeceğimiz yegâne maksad bir ân evvel garblılaştırmak olacak imiş!.. İlmen, irfânen, ictimâen, ahlâken garblılaşacak ve bu sûretle her tehlikeden kurtulacak imişiz!.. Medeniyetimizi garb medeniyetiyle tebdîl etmez, kendi medeniyetimize ve medeniyetimizin esâsâtına sarılacak olursak izmihlâl ve inkırâzımız mukadder ve muhakkak imiş!.. Esâsen hâdisât bizi kendi medeniyetimizden, kendi âlemimizden ayırıp garb medeniyetine sevk ediyormuş. Binâenaleyh kendi medeniyetimizi kurtarmak gibi vâhî teşebbüslerle itlâf-ı ömürdence garb medeniyetine istihâle ile iktisâb-ı hayât gerek imiş!..

Maalesef bu gibi fikirleri ortaya atmakta olan adamlar hâlâ medeniyetin ne demek olduğunu bilmeyen birtakım irfân yoksulu biçâreler, yahud bizim medeniyetimizle, memleketimizle alâkadâr olmadığı hâlde içimize sokulan birtakım tufeylilerdir. Bunlar medeniyetin ma'nâsını, medeniyetin esâsâtını bilmiş olsalar hiçbir vakit böyle birtakım erâcîf ile efkârı tağşîşe, birtakım ma'nâsız ihtilâfât tevlîdiyle henüz istikbâl etmekte olduğumuz devr-i müsâlemet esnâsında vuku' bulacak mesâ'imizi teşvîşe çabalamazlardı.

.... her medeniyetin bazı lâzımleri mevcûddur. Bunların en birincisi adâlettir. Bu herkesin hareketlerinden dolayı cezâ veya mükâfâta nâil olacaklarını ve bu cezâ veya mükâfâtın keyfî olmayıp ma'lûm ve muayyen olduğunu bilmeleri demektir. Kânûnun ne olduğu mes'alesi hâiz-i ehem-

¹⁸ *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebîlürreşâd Mecmuası*, C. 17, S. 417-442, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s. 202.

miyyet değildir. Hâiz-i ehemmiyyet olan cihet onun muayyen olmasıdır. Adâlet, kânûnunun mükemmeliyetinden fazla bi-taraflığında ve muayyen olmasındadır.

İkinci lâzıme-i medeniyet ki pek mühimdir: Masûniyettir. Bu, fil-hakîka adâletin devâmı demektir. Bir insanın kazandığı refâh, mevki' yahud emlâk tamâmıyla masûn olmalıdır.

Üçüncü lâzıme-i medeniyet hamûliyettir. İnsanlar içinde her husûsta yekdiğeri gibi düşünür büyük bir cemâat bulmak imkânsızdır. Farazâ insanlar şekl-i hükûmet hakkında aynı fikirde bulunsalar belki dînen muhtelif olurlar. Dînen müttehid olsalar belki âdatta ihtilâf ederler. Bu gibi ihtilâfâta tahammül hayât-ı medeniyyenin levâzım-ı ibtidâiyyesindedir. Bütün ihtilâfâtı izâle etmek uzviyet-i ictimâiyyenin hayâtiyetini, nâmiyesini izâledir. Kendisinden ma'lûmâtdâr olduğumuz bütün muazzam medeniyetler bu desâtîr-i esâsiyye, adâlet, masûniyet ve hamûliyet üzerinde müttefikler.”¹⁹

Hasan Hikmet'in “İctimâiyâta Garbcılık ve Bozgunculuk: Medeniyet, Terakkîyât-ı Maddiyyeden mi İbârettir?” başlıklı yazısındaki tespitler bugün için de geçerliliğini sürdürmektedir:

“Medeniyetin rûhu nedir? Medeniyetin rûhu, medeniyet-i hakîkiyye demektir. Hakîki medeniyet, beşeriyetin âlâm u ekdârını tahfif ve tesliye, hürriyet-i şahsiyye, vicdâniyye ve mesâîyi te'mîn edecek, huzûr ve istikrârı, emniyet-i ictimâiyyeyi takrîr eyleyecek, adâleti te'mîn ederek vicdânları, hakîkatin keşf ü istidlâlîne mâni' olan her türlü a'râz u esbâbdan kurtaracak, zulmü, ceqli kaldıracak vesâitin heyet-i mecmûasını ifâde ve temsil eden bir mefhûmdur ki, ma'bûdu bi'l-hakkı tanımak, esâsını; ahlâkiyât, terbiye-i ictimâiyye, adâlet, hürriyet, müsâvât ve fazîlet, mesnedini teşkil eder. İşte medeniyetleri yaşatan ve yükselten anâsır-ı asliyye bu ma'nevî

¹⁹ *Meşrutîyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebîlürreşâd Mecmuası*, C. 22, S. 547-572, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2021, s. 111-112.

ve rûhî desâtîr ve esâsâttañ ibâret olduğu gibi hey'et-i ictimâiyyeleri mahv u inkırâza sürükleyen âmil-i esâsi de bu mefkûrelerin ihmâliyle vech-i muhâlifinin tezâhüründen başka bir şey değildir.

...tekâmülât-ı maddiyye ve zâhiriyye medeniyetin zarfı olup kıymeti, mazrûfunu teşkil eden rûh-ı medeniyetin kemâline tâbi'dir... Eğer rûh-ı medeniyetin kemâliyle berâber zevâhir-i medeniyette mazhar-ı inkişâf olmuş bulunursa hakikî medeniyet, beşeriyetin, insaniyyetin istediği medeniyete vüsûl imkânı elde edilmiş olur. Bugünkü garb medeniyeti acaba rûh-ı medeniyete ne kadar yaklaşmıştır? Medeniyet-i hakikiyye tarîfine dâhil olan evsâf ve şerâit-i mâneviyye bilâ-tereddüd hükmolunabilir ki garb medeniyetinde hâl-i ibtidâidedir.

.... Garbı bir medeniyet-i kâmileye mâlik olmaktan uzaklaştıran, es-bâb-ı sukût ve inhidâmını tehiyye eden tereddiyât ve reziletlerin içki, dans, bar, kumar, fuhuş, dînî ve ahlâkî tesâmuh, hod-endişlik şeklinde levâzımât ve zarûrât-ı medeniyeden imişler gibi bünye-i millî ve medeniyetimizde hulûlü ne kadar sezâvâr-ı teessüftür. Garba aslâ muhtâc olmayacak kadar metîn ve yüksek esâsâtı ihtivâ eden medeniyet-i hakikiyyemizin gayr-i şuûrî bir taklîd ile tereddiyâta dûcâr olması her şeyden evvel terakkî, kemâl-i millî ve ictimâîmiz nâmına bir zarardır. Medeniyet-i hakikiyyeyi temsil eden rûh-ı medeniyetimiz sâfiyet ve ulviyetini gâib ederek vaz'-ı aslîsinden uzaklaştığı takdîrde beşerî ve umûmî bir mâhiyeti hâiz bulunan ulûm ve fûnûnun, sanâyiin yani medeniyet-i âliyyenin ahz u kabûlü imkânı da kalkmış olur. Nitekim rub' asırdan beri kulaklarımızda çınlayan garblılaşım terânesine rağmen müsbet sâhada ilim ve irfâna, sanâyi' nâmına hiçbir eser vücuda getirilememesi, bilakis levsiyât ve fezâyih-ı ahlâkiyye ve ictimâiyyenin her gün biraz daha bünye-i millîyi, şuûr-ı ictimâîmizi istilâ etmesi müddeâmızın en esâslı ve canlı delilini teşkil eder.

Medeniyet-i hakikiyyenin en celî bir nümûnesi olan İslâm medeniyetinin milletlerin muhâfaza-i hayât ve inkişâfâtı için yegâne vâsıta ve çâre olduğu anlaşıldıktan sonra aynı medeniyetin bir uzvu olan hey'et-i ictimâiyyemizin yalnız medeniyet-i İslâmiyyeye teveccüh, esâsât-ı dîniyye,

*milliyye ve ictimâiyyemize temessükle tekemmül edebileceğine ve bundan başka hiçbir çâre olmadığına şübhe kalmaz...*²⁰

Sebîlürreşâd'da yer alan şu başlık mecmuanın konuya bakış açısını özetler mahiyettedir: “İnsâniyeti Yükseltecek Müslüman Medeniyetidir.”²¹

Konunun bütünlüğü açısından söz konusu mecmuanın başmuharriri Mehmed Âkif'in medeniyet anlayışına da kısmen değinmek yerinde olacaktır.

Ona göre; “Avrupalıların ilimleri, irfânları, medeniyetteki, sanayideki terakkileri inkâr olunur şey değildir. Ancak insâniyetlerini, insanlara karşı olan muâmelelerini, kendilerinin maddiyattaki bu terakkileriyle ölçmek kat'iyyen doğru değildir. Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı fakat kendilerine asla inanmamalı asla kapılmamalıdır.”²² Sözlerinden dolayı yanlış bir fikre mahal vermemek için Âkif şöyle bir açıklamada bulunur:

*“Ey cemâat-i müslimîn! Sakın bu sözlerimden benim ilim düşmanı, ma'rifet düşmanı, terakkî düşmanı olduğuma zâhib olmayınız. Benim bütün insanlar hesâbına, bilhassa dindaşlarım nâmınâ istediğim bir medeniyet varsa o da her mânâsiyle pâk, yüksek, nâmuslu, vakarlı bir medeniyettir, yani bir medeniyet-i fâzıladır. Garb medeniyeti maddiyattaki terakkisini maneviyât sahasında kat'iyyen gösteremedi. Bilakis o ciheti büsbütün ihmâl etti. Hayır ihmâl etmedi; bile bile pâyimâl etti.”*²³

Medeniyetin kaynağı konusunda batıyı değil doğuyu ön plana çıkaran Âkif, müslümanların kendi gücünün ve değerlerinin farkında olmadığı için medeni olma vasfını bir başka unsura devretmek zorunda kaldığını dile geti-

²⁰ Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebîlürreşâd Mecmuası, C. 24, S. 599-624, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2021, s. 396-399.

²¹ Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebîlürreşâd Mecmuası, C. 14, S. 339-364, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018, s. 125.

²² Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebîlürreşâd Mecmuası, C. 18, S. 443-468, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2020, s. 266.

²³ Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebîlürreşâd Mecmuası, C. 18, S. 443-468, s. 274.

rir. Dolayısıyla Batı bu konuda öne çıkmış, doğu ise onu takip etmek zorunda kalmıştır. Mehmed Âkif gençlere bu durumu izah ederken şöyle demektedir:²⁴

Bizler, edvâr-ı faziletleri cidden parlak,
Bir büyük milletin evlâdınız, oğlum, ancak,
O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,²⁵

Âkif'in medeniyeti yakalamak için en etkin formülü çalışmaktır. Bunu şöyle ifade eder:

Bekayı hak tanıyan sa'yı bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakkedilir²⁶

Asrı yakalayabilmek için de İslam'ı iyi bilmenin gerekliliğini vurgular:

Doğrudan doğruya Kur'ândan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'.²⁷

Son olarak Yılmaz Özakpınar'ın *Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Me-selesi* çalışmasında belirttiği gibi “Türkiye'nin problemi Batı medeniyeti ile mücadele etmek olmadığı gibi Batı medeniyetine girmek de değildir. Türkiye'nin problemi, kendi medeniyetinin bilinci ile Avrupadaki değişimi 400 yıl sonra da olsa doğru yorumlamak ve modern bilim zihniyetini yalnız bilimde değil, toplumsal işleyişin bütün alanlarında kurumsallaştırmaktır.” Bunun için de İslam medeniyetinin mensupları özünü hatırlayarak kendi dayandığı değerleri benimsemelidir.

Edeple girenin lütufla çıktığı bu medeniyet tasavvurunda yeni bir yorum gerektiği aşikârdır.

²⁴ Abdulvahit İmamoğlu, “Mehmed Âkif'te Medeniyet Kavramı”, *Journal of Islamic Research*, 21 (3), 2010, s. 169-170.

²⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Yayına Hazırlayan: Necmettin Turinay, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 2021, s. 805.

²⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 596.

²⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 783.

Kaynakça

- Baltacı, Cahid, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.
- Baykara, Tuncer, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir 1999.
- Efe, Adem, “Sebülürreşâd”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 252-253.
- Ersoy, Mehmed Âkif *Safahat*, Yayına Hazırlayan: Necmettin Turinay, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 2021.
- İmamoğlu, Abdulvahit, “Mehmed Âkif’te Medeniyet Kavramı”, *Journal of Islamic Research*, 21 (3), 2010, s. 165-171.
- Karaçavuş, Ahmet, “Temeddünden Medeniyete (Civilisation): Osmanlı’nın İnsan Toplum ve Devlet Anlayışının Değişimi Üzerine Bir Deneme”, *OTAM*, 37/Bahar 2015, s. 87-180.
- Karayazı, Nurgül-Mustafa İsmet Uzun, “‘Sırâtümüstakîm Mecmuası’nın Gözden Kaçan Önemli Bir Hizmeti ‘Türk Derneği’”, *Türk Dünyasını Işıqlandıranlar: M. Akif Ersoy, Hüseyin Cavid Beynəlxalq Konfransın Materialları*, Qafqaz Universiteti 16-18 May 2013-cü il, Bakı Azərbaycan, s. 324-333.
- Kutluer, İlhan, “Medeniyet”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 296-297.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtümüstakîm Mecmuası*, C. 1, S. 1-26, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2012.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtümüstakîm Mecmuası*, C. 4, S. 79-104, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtümüstakîm Mecmuası*, C. 5, S. 105-130, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtümüstakîm Mecmuası*, C. 6, S. 131-156, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2016.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sırâtümüstakîm Mecmuası*, C. 7, S. 157-182, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2016.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebülürreşâd Mecmuası*, C. 13, S. 313-338, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebülürreşâd Mecmuası*, C. 14, S. 339-364, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebülürreşâd Mecmuası*, C. 15, S. 365-390, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebülürreşâd Mecmuası*, C. 17, S. 417-442, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebülürreşâd Mecmuası*, C. 18, S. 443-468, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2020.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebülürreşâd Mecmuası*, C. 22, S. 547-572, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2021.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebülürreşâd Mecmuası*, C. 24, S. 599-624, Editör: M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2021.

II. Oturum Bildirileri

Oturum Adı: Safahat

Oturum Başkanı:

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

Mehmed Âkif'in Tarihi Manzum Anlatıları ve Manzum Anlatılarında Tarih
Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Mehmed Âkif'te Modern Epik Yansımalar
Dr. Öğr. Üyesi Servet ŞENGÜL

Dil Resimleriyle Anlamlar Kurmak: Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Görsellik
Prof. Dr. Ahmet Cüneyt ISSI

Safahat'ta Sahabeler (Hz. Ali ve Hz. Ömer Örneğinde)
Dr. Öğr. Üyesi Fikret USLUCAN

Mehmed Âkif'in Tarihî Manzum Anlatıları ve Manzum Anlatılarında Tarih

Mehmet Güneş

Prof. Dr.,

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
mgunes@marmara.edu.tr, m.gunes.79@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-2330-6339

Giriş

Kurgusal bir metnin “tarihî” sıfatıyla anılması için her şeyden önce o metinde tarihî bir şahsiyet, hadise ve sürecin konu edilmesi gerekir. Tam bu noktada tarihî anlatı ile devir/dönem anlatısı ayrımı söz konusu edilir. Tarihî anlatılara ilişkin kuramsal yaklaşımlarda ve akademik çalışmalarda, kurgusal bir metinden “tarihî” sıfatıyla söz edilmesi için kurmaca metinde işlenen hadise ya da kişilerin tarihe mal olmuş olması gerektiğinde uzlaşılır. Tarihî anlatı yazarının kurguladığı esere temel olarak kullandığı tarihî süreci, kaynaklardan yararlanarak öğrenmiş olması ve “anlatılan vakanın, bizzat yazarın gözlemlemeyeceği, 60-70 yıl kadar öncesinde bir zamana ait olması”¹ gerekir. Eğer

¹ Hülya Argunşah, *Tarih ve Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, s. 19.

yazar tanık olduğu ya da tanıklardan dinlediği tarihî süreci kurgularsa, kurgulanan metin “devir/dönem anlatısı” olmaktadır.

Bazı tarihî anlatı yazarları tamamen estetik bir metin oluşturmak gayesiyle eserini kurgularken bazıları ise metnine farklı işlevler yüklemektedir. Milletlerin ölüm kalım mücadelesi verdiği dönemlerde tarihî kurgusal metinlerin sayısında artış gözlemlenir. Tarihî anlatı metinleri araçsallaştırılarak bu metinlerle millî kimlik inşası oluşturulmaya çalışılabilmekte, tarihteki büyük şahsiyetler toplumlara örnek olarak sunulabilmekte, tarihteki zafer ya da başarılarla öz güven tazelenebilmektedir.

Âkif’in tarihî konulu ya da tarihî kaynak olarak kullandığı anlatılarına bakıldığında hem tarihî anlatıya hem de devir anlatısına örnek metinler kurguladığı görülür. Âkif’in tarihî ya da devir anlatılarına bir bütün olarak bakıldığında bu metinler sosyal içeriklidir. Tarihî süreçleri konu alan bu manzum anlatılarda ideal bir devlet yönetimi ve yurttaşların nasıl olması ya da olmaması gerektiğine odaklanılmıştır.

Âkif’in Devir Anlatılarında Tarihî Süreç

Devir anlatılarında tarihî süreç, tarihî hadise ve şahsiyetler her ne kadar metnin kurgulayıcısının bakışına göre biçimlenip çoğu zaman öznel tutum ve yaklaşım öne çıksa da alternatif tarih eserleri olarak da yorumlanan bu metinler, tarih araştırmalarında da farklı biçimde kullanılmaktadır. Âkif’in yaşadığı devrin devlet yöneticilerine olumsuz bakışı, kurguladığı devir anlatılarında çok belirgindir. Âkif *Safahat* adlı yedi ciltlik eserinde bir değil birkaç devrin panoramasını çizmektedir. Sultan II. Abdülhamit Devri’nden Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna dek geçen tarihî süreç bu eserde oldukça canlı ve ayrıntılı biçimde yansıma alanı bulur. Âkif’in bu süreci yansıttığı “Seyfi Baba”, “İstibdâd”, “Hürriyet”, *Süleymaniye Kürsüsünde*, “Köse İmam”/Âsım anlatıları devir/dönem manzum anlatısı olarak okunmaya müsaittirler. “Seyfi Baba”nın Âkif’in çok sevdiği Dülger Hasan Efendi’den,² “Köse İmam”ın da Âkif’in babasının çok sevdiği öğrencilerinden Ali Şevki Efendi’den³ hareketle kurgulan-

² Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, Timaş Yayınları, İstanbul 2001, s. 63.

³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, s. 69.

dığı bilinen bir gerçektir. “Köse İmam” manzum anlatısı “Kardeşim Ali Şevki Efendi’ye” epigrafiyla yazılmıştır.⁴ Bu anlatılar, daha çok bir şahsiyete yoğunlaşılmasından dolayı tarihî-biyografik manzum anlatılar olarak da nitelendirilebilir. Âkif’in devir/dönem manzum anlatıları olarak nitelendirilmeye müsait metinlerinde aktarılan durum/hadiseler Âkif’in bizzat tanık olduğu tarihî sürece karşılık gelmektedir.

Âkif, nehir manzum hikâyeler olarak nitelendirilmeye müsait olan “İstibdâd” ve “Hürriyet” başlıklı devir manzum anlatılarında, Sultan II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki devirlerini yansıtır. Özellikle “İstibdâd” manzum anlatısında sert bir eleştiri dikkati çeker. Metne “Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd, / Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd”⁵ şeklinde oldukça sert/tepkisel mısralarla başlayan şair özne, uzun monoloğuyla II. Abdülhamit’e ve devrindeki yönetim biçimine (olumsuz) bakışını aktarır. Şair özne otuz üç yıl süren iktidarın halka büyük acılar yaşattığı, bu süreçte altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu’nun itibarının sarsıldığı kanaatindedir:

Ne âli kavm idik; hayfâ ki sen geldin sefil ettin;
Bütün ümmîd-i istikbâli artık müstahîl ettin;
Rezil olduk... Sen ey kâbûs-ı hûnî, sen rezil ettin!
Hamiyet gamz eden bir pâk alın her kimde gördünse,
‘Bu bir cânî!’ dedin sürdün, ya mahkûm eyledin hapse.
Müvekkel eyleyip câsûsu her vicdâna, her hisse.
Düşürdün milletin en kahraman evlâdını yeşe...
Ne mel’unsun ki rahmetler okuttun rûh-ı İblîs’e!⁶

Sultan II. Abdülhamit Devri’nde hukuka aykırı, vicdanlarda yara açacak birçok elim hadise yaşandığına tanık olan şair özne, onuruyla yaşamaya çalışan birçok masumun hapse atıldığını, sürgüne gönderildiğini hatırladıkça öfkelenir. Şair özne Abdülhamit Devri’ne olumsuz bakışını yansıttıktan sonra,

⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Birinci Kitap Safahat*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 200.

⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Birinci Kitap Safahat*, s. 146.

⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Birinci Kitap Safahat*, s. 148.

savına delil sunmak ya da uygulanan hukuksuzlukları somutlaştırmak için bir gün öncesinde gerçekleşen trajik bir hadiseyi aktarır. Yoksul, mütevekkil insanların yaşadığı mahallenin huzuru, haksız yere bir kişinin tutuklanmasıyla bozulmuştur. Büyük oğlu askerde şehit düşen, küçük oğlu da Yemen’de sürgünde olan kadının hasta eşi de sırf Abdülhamit’ten sonra tahta geçmesi olası Mehmet Reşat’a yakın birine selam söylediği için tutuklanmıştır. Mahalleli bu haksızlığa tanık olduğu hâlde sessiz kalmış; bu hadiseden bir gün sonra Abdülhamit tahttan indirilmiştir. Manzum anlatıda Âkif’in sözcüsü konumundaki şair özne, yapılan bu haksızlıktan çok etkilenir. Bir gün sonra Abdülhamit’e ve yönetim biçimine lanetler okur.

“İstibdad”ın devamı mahiyetinde ya da iki perdelik oyunun ikinci perdesi olarak nitelendirilmeye müsait olan “Hürriyet” manzum anlatısı, II. Meşrutiyet’in ilanının iki gün sonrasını konu alır. Âkif, İttihat ve Terakki yönetiminin faaliyetlerine tanık olmakla kalmamış, başlangıçta doğrudan aralarında bulunmuştur. Öyle ki sırf Âkif için İttihat ve Terakki Partisi yemin metni değiştirilmiştir.⁷ “İstibdad” manzum anlatısında Abdülhamit’in evhamları dolayısıyla tutuklanan kişinin Yemen’de sürgünde olan oğlundan torunları, olup bitenleri tam olarak idrak edemeseler de ellerinde bayraklarla II. Meşrutiyet’in ilanı kutlamalarına katılırlar. Onların neşesine şair özneyle birlikte yaşlı bir ihtiyar da tanık olur. Her ne kadar babaları Yemen’den/sürgünden henüz dönmediği için sevinçleri buruk olsa da yine de anın tadını çıkarırlar. Çocuklar farklı cinsiyetten seçilerek İttihat ve Terakki yönetiminin kozmopolitliği de vurgulanır. Çocukların elbisesinin beyaz renkli seçilmesi rastlantısal değildir; onların elbisesi de İttihat ve Terakki’ye bağlanan umutlar gibi tertemiz olup henüz kirlenmemiştir. Yine tıpkı bu heyecanlı çocukların kutlamalara düşse kalka koşması gibi deneyimsiz İttihat ve Terakki yönetimi de ülkeyi düşse kalka yönetecektir.

Âkif’in İkinci Meşrutiyet yıllarına odaklandığı *Süleymaniye Kürsüsünde* manzum anlatısında konuşturulan kişinin *Âlem-i İslam ve Japonya’da İntişâr-ı İslamiyet* adlı bir seyahatnamesi olan, Tatar Türklerinden gezgin Abdürreşid İbrahim Efendi olduğu iddia edilmiştir.⁸ Abdürreşid İbrahim Efendi II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında İstanbul’a gelişlerinde Âkif’le de görüşür, arala-

⁷ M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 25.

⁸ M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, s. 68.

rında büyük dostluk oluşur. Abdürreşid İbrahim Efendi'nin *Âlem-i İslam ve Japonya'da İntişâr-ı İslamiyet* adlı eseri *Süleymaniye Kürsüsünde* manzum hikâyesi için önemli bir kaynak oluşturur.⁹ Kurgusal düzlemde Süleymaniye Kürsüsündeki vaizin Sultan II. Abdülhamit ve Meşrutiyet'in ilanına ilişkin eleştirisiyle, tarihi gerçeklikte Âkif'in yaklaşımı benzerdir. Abdülhamit Devri'nde İstanbul'a gelen vaiz, bir milletin kaderinin "kukla"ya benzettiği padişahın elinde olmasına çok üzülür. İstanbul'a tekrar geldiğinde yönetimde değişim olmasına karşın, karşılaştığı manzara da onu çok şaşırtır. Elllerinde bayraklarla, "hürriyet" sloganlarıyla Meşrutiyet'in ilanını kutlayan halkın bilinçsiz olduğu vaizin gözünden kaçmaz:

Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,
Yıkıvermiş de tımarhaneyi çıkmış birden!
Zurnalar şehrin ahâlisini takmış peşine;
Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!
Eli bayraklı alaylar yürüyor dört geçeli;
En ağırbaşlısının bir zili eksik, belli!
Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük.
Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!¹⁰

Vaiz, kalabalığı deliler alayına benzetir. Nitekim çoğunun sevinci de çok kısa sürecektir. İttihat ve Terakki yönetimi, zulüm ve adaletsizlikte kendisinden önceki döneme baskın gelmiştir. Sözün burasında bir hususu belirtmek yararlı olacaktır: II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde İttihat ve Terakki yönetimine umutlar bağlayan Âkif o devrin birçok aydını gibi hüsrana uğrar, zaman içinde İttihatçılara bakışı değişmeye başlar. Ancak II. Abdülhamit ve devrindeki yönetim biçimine bakışı hiç değişmez.¹¹

⁹ Fazıl Gökçek, "Süleymaniye Kürsüsünde Hakkında", Mehmed Âkif Ersoy, *İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 10-12.

¹⁰ Fazıl Gökçek, "Süleymaniye Kürsüsünde Hakkında", s. 56.

¹¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Fazıl Gökçek, *Mehmed Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 165-167.

Âkif'in *Âsım* manzum tiyatrosu, manzum anlatıları arasında diğerlerine göre daha çok öne çıkmıştır. Âkif'in babasının öğrencilerinden Ali Şevki Efendi'den hareketle kurguladığı "Köse İmam" manzum anlatısı bir bakıma *Âsım*'ın prototipidir. Hocasâde'nin Mehmed Âkif'i, Emin'in de Âkif'in oğlu Emin'i temsil ettiği iddia edilirken¹² Köse İmam'ın oğlu Âsım'ın tarihî gerçeklikte bir karşılığı yoktur, kendisini ilme ve öğrenci yetiştirmeye adanmış Ali Şevki Efendi hiç evlenmemiştir.¹³ *Âsım* manzum tiyatrosunda tarihî süreç I. Dünya Savaşı sonrasındadır. *Âsım*, Çanakkale Muharebesi'ni zaferle sonuçlandıran neslin sembolüdür. *Âsım* manzum anlatısı diyaloglardan oluştuğu, herhangi bir anlatıcıya sahip olmadığı için "manzum tiyatro" olarak nitelendirilmeye müsaittir. Köse İmam ile Mehmed Âkif'i temsil ettiği iddia edilen Hocasâde ümmetin selameti, memleketin huzur ve bağımsızlığı için sonuna kadar mücadele noktasında ittifak hâlinde olsalar da bazı konularda farklı düşünmektedirler. Köse İmam Sultan II. Abdülhamit Dönemi'ni "devr-i sabık" ya da "istibdad" dönemi olarak nitelendiren İttihat ve Terakki yönetiminin baskı ve şiddette, zulüm ve adaletsizlikte ondan daha da ileriye gittiği fikrindedir. O nedenle Türk okuyucuları tarafından çok sevilen, müstakil şiir gibi dilden dile dolaşan "Zulmü alkışlayamam zâlimi asla sevemem / Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem."¹⁴ mısralarıyla başlayan tiratla bakış açısını/şahsiyetini ortaya koyar. Bu tiratta geçen "Doğduğumdan beridir âşığım istiklâl" mısraındaki "istiklâl" kavramı da "hürriyet" gibi İttihat ve Terakki yanlıları tarafından sloganlaştırılır. Ancak bu kavramları en çok çiğneyenlerin başında da onların geldiği birçok tarihçi tarafından vurgulanır.

Köse İmam'ın ümitsizliğine karşın, Hocasâde geleceğe umutla bakar; *Âsım*'ın şahsında Çanakkale Muharebeleri'ni başarıyla sonuçlandıran Mehmetçiğe çok güvenir, ümmetin/ülkenin istikbâlini onların şekillendireceğine inanır. Yine çoğu okuyucunun müstakil şiir sandığı "Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?"¹⁵ mısraıyla başlayan tiratla onlara övgüler düzer. Kurgusal düzlemdeki Hocasâde gibi tarihî gerçeklikte Âkif de bu nesle çok

¹² Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif*, s. 69.

¹³ M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, s. 136.

¹⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 70.

¹⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, s. 105.

umut bağlamıştır. Eşref Edip'in aktardığı bilgilere göre Âkif, *Âsım*'ın devamını yazmayı düşünüp zihninde planı dahi hazırlar. *Âsım* Avrupa'dan döndükten sonra Kurtuluş Savaşı'na katılacaktır. Bu eserde Millî Mücadele'nin evreleri ayrıntılı biçimde anlatılacaktır. "Gösterdiği kahramanlıkla yükselecek" *Âsım*, "Bütün Şark milletlerine örnek" olacaktır.¹⁶ Ne yazık ki Âkif bu planını uygulamaya geçirmemiş, bu proje tamamlanmamıştır.

Âkif'in Tarihî Manzum Anlatıları

Âkif'in tarihî anlatıları kuru bir romantizmden uzaktır. Onun tarihî manzum anlatılarında konular İslam tarihinden alınmaktadır. Âkif'in hak ve adalet kavramlarını ne kadar önemseydiği ve öncelikli tuttuğu *Safahat* başta olmak üzere eserlerinden belirgin biçimde okunabildiği gibi ona ilişkin anılar ve hatıralarda da onun bu kavramlara bakışı da vurgulanmaktadır. Âkif'in "Kocakarı ile Ömer" manzum anlatısı niyet boyutundan okunduğunda bu anlatıyla örnek devlet adamı portresi çizilmeye çalışıldığı görülür. Tarihî anlatı yazarları "yaşadığı devrin uzağındaki bir zamanda gerçekleşmiş olayları konu alarak onları yeni baştan hatta kendi yaşadığı devrin meseleleriyle de ilgiler kurarak işler."¹⁷ Yaşadığı dönemdeki devlet adamlarına bakışı tamamen olumsuz olan Âkif de bu tarihî manzum anlatısıyla ideal devlet yöneticisinin nasıl olması gerektiğini adaletiyle ünlü Hz. Ömer örneğiyle gösterir. Hz. Ömer Devri'nden bir kesiti kaynak olarak kullanan Âkif, anlatısında kurgusal bir metin oluşturduğuna daha eserin başında dikkat çeker. Çerçeve anlatıya/üst-kurmacaya örnek oluşturan metne "Yok ya Abbas'ı bilmeyen, kimdi? / O sahâbîyi dinleyin, şimdi:"¹⁸ şeklinde başlayarak önce kurguladığı metnin kaynağına dikkat çeker, sonra da iç anlatıda sözü tarihî kimliği olan kişiliğe bırakmaktadır. Aktarılan durum ya da hadise doğrudan tarihî şahsiyet Hz. Abbas'ın dilinden ve bakış açısıyla aktarılarak dramatizasyon daha da kuvvetlendirilmektedir. Manzum hikâyeler¹⁹/anlatılar ilk bakışta şiir ile hikâyenin birlikteliğinden oluşuyor gö-

¹⁶ Fazıl Gökçek, "Âsım Hakkında", *Altıncı Kitap Âsım*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 16-17.

¹⁷ Hülya Argunşah, *Tarih ve Roman*, s. 10.

¹⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Birinci Kitap Safahat*, s. 159.

¹⁹ Manzum hikâye kavramı ve Türk edebiyatındaki gelişimi için bk. Mehmet Güneş, *Servet-i Fünûn'dan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatında Manzum Hikâye*, Hece Yayınları, Ankara 2016.

rünse de bu metinlerde tiyatroya özgü unsurlar da oldukça işlevseldir. Nitekim Âkif “İstibdâd” manzum hikâyesinde “Bizim müsamere meydanı Yayla tümseğidir.”²⁰ diyerek dünya ile tiyatro arasında benzerlik kurar. Ona göre yeryüzü bir sahne, üzerindikiler de oyuncu ya da figüranlardır.

“Kocakarı ile Ömer” manzum anlatısında iç hikâyede Hz. Abbas’ın dilinden Hz. Ömer Devri’ndeki bir hadise aktarılır. Hz. Ömer karanlık bir gecede kıyafetlerini/kılığını değiştirerek Medine şehrindeki asayışı ve halkın huzur ve güvenliğini kontrol eder. Şehre asayişin hâkim olduğunu görünce oldukça mutlu olan Hz. Ömer’in kenar bir yerdeki çadır dikkatini çeker. Çadırın içindeki trajik durum Hz. Abbas’ın dilinden şu şekilde aktarılır:

Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın.
“Açız! Açız!” diye feryâd eden çocuklarının,
Karıştırıp duruyorken pişen nevâlesini;
Çıkardı yuttuğu yaşlarda çırpınan sesini:
– Durundu yavrularım, işte şimdicek pişecek...
Fakat ne hâl ise bir türlü pişmiyordu yemek!
Çocukların yeniden başlamıştı nâleleri...
Selamı verdi Ömer, daldı âkıbet içeri.²¹

Yaşlı kadından torunlarının ya da babası savaşta ölen bu çocukların iki gündür aç olduğunu, onları avutmak için ocakta çakıl taşları kaynatıldığını öğrenen Hz. Ömer, bu mağduriyetin asıl sorumlusu olarak kendisinin görüldüğünü öğrenince aslında halife olarak ne kadar ağır bir sorumluluğu yüklenmediğini fark eder. Bu tarihî manzum anlatıda mağdur durumdaki yaşlı kadın ve torunlarının mağduriyetinin giderilişi ayrıntılı biçimde sahnelenirken Hz. Ömer’in dilinden aktarılan ve belagat sanatının özgün örneklerinden tirat da oldukça çarpıcıdır:

Kenâr-ı Dicle’de bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de adl-i ilâhî sorar Ömer’den onu!

²⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Birinci Kitap Safahat*, s. 149.

²¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Birinci Kitap Safahat*, s. 161.

Bir ihtiyar karı bî-kes kalır, Ömer mes'ûl!
Bir âşiyân-o sefâlet bakılmayıp göçse:
Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse!
Zemîne gadr ile bir damla kan dökünce biri:
O damla bir koca girdâb olur boğar Ömer'i!
Ömer duyulmada her kalbin inkisârından;
Ömer kovulmada her mâtemin civârından!
Ömer halîfe iken başka kim çıkar mes'ûl?
Ömer ne yapsın, ilâhî, beşer zalûm u cehûl!
Ömer'den isteniyor beklenen Muhammed'den...²²

Bu mısralarla Hz. Ömer'in adalet anlayışıyla birlikte tevazusuna ya da had bilirliliğine de dikkat çekilir. Hz. Ömer kendisinin İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) kadar adil bir yönetici olmasının mümkün ol(a)mayacağı kanaatindedir. Âkif, İslam tarihinden bir kesiti sahnelediği bu kurgusal metni araçsallaştırarak yaşadığı dönemdeki yöneticilerin karşısına İslam tarihinden örnek şahsiyetleri çıkarır; hâlihazırda/kendisinin yaşadığı devirdeki devlet yöneticilerindeki eksikliğe işaret eder.

“Kocakarı ile Ömer”de ideal devlet adamının nasıl olması gerektiğini gösteren Âkif, “Dirvâs” başlıklı tarihî manzum anlatısında ise olumsuz devlet adamı/yönetici portresi çizer. “Dirvâs” da çerçeve anlatımla yazılmıştır. Manzum anlatının başındaki “Derler ki:” ifadesi üst/çerçeve anlatıyı oluşturur. İç anlatıdaki tarihî hadise, tarihî kimliği olan çerçeve anlatıcı tarafından aktarılır. Orhan Okay'ın da dikkat çektiği üzere “Derler ki:” ifadesiyle söz tamamen çerçeve anlatıcıya bırakılarak, bizzat tarih konuşturulur.²³ Emevi hükümdarlarından Hişam bin Abdülmelik Dönemi'nden (724-743) bir kesitin aktarıldığı bu manzum anlatıda da İslamiyet'in sosyal adalet anlayışı, adaletli yöneticilerin nasıl olması gerektiği meselelerine yoğunlaşılır. Belagat sanatının özgün örneklerinden biri olan bu metinde, sözü etkili söylemenin, hitabetin ne kadar

²² Mehmed Âkif Ersoy, *Birinci Kitap Safahat*, s. 164.

²³ M. Orhan Okay, “Mehmed Âkif'in Sosyal Muhtevalı Bir Şiirinin İncelenmesi”, *Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergâh Yayınları*, İstanbul 1998, s. 187.

önemli olduğu somutlaştırılır. Üç yıl süren kuraklık dolayısıyla halk sefil olur, bu durum öyle bir hâl alır ki çadırlar mezarlığa dönüşür. Halk, durumu devlet yöneticisi Hişam'a iletmeye karar verse de mağduriyetlerinin görmezden gelineceğinin farkındadır. Yaşı küçük olmasına karşın belagati güçlü Dirvâs'ı sözcü seçerek çözüm ihtimalini biraz yükseltmeyi umarlar. Dirvâs, yaşadıkları mağduriyeti Hişam'a oldukça öz ve belîğ bir anlatımla aktarır. Özellikle ülkedeki eşitsizlikten duydukları rahatsızlığı dillendirdiği mısralarda belagat sanatı zirve yapar:

Görmekteyiz ey emîr-i âdil,
-İnkârı bunun değil ya kâbil-
Yok sendeki ihtişâma pâyân;
Bizlerse alay alay sefilân!,
Bir yanda demek ki fazla var çok;
Hayfâ ki öbür tarafta hiç yok.
Öyleyse biraz tevâzün ister.
Evel beni dinle, sonra hak ver:
Nerden buldun bu ihtişamı?
Halkın mı, senin mi, Hâlik'in mi?
Allah'ın ise eğer bu servet.
Bizler de onun kuluyken, elbet
Bir pay talebinde hakkımız var...
İnsâf olamaz bu hakkı inkâr.
Halkınsa şu bî-nihâyet emvâl;
Ver, etme hukûk-ı pâmâl.
Yok böyle de olmayıp da kendi
Mâlin ise -çünkü fazla- şimdi,
Bî-vâyelere tasadduk eyle...
Dördüncüsü varsa haydi söyle!²⁴

²⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Birinci Kitap Safahat*, s. 186.

Dirvâs'ın sunduğu üç seçeneğe göre de melikin sahip olduğu malda halkın bir şekilde hakkı vardır. Dirvâs'ın belîğ tiradı Hişam'ı şaşkına çevirir. Hişam istemeye istemeye onların mağduriyetini gidermek zorunda kalır. Âkif'in bu tarihî manzum anlatısıyla örtük biçimde Emevi halifelerinden Hişam'la hâlihazırda halkın sorunları karşısında kayıtsız kalan yöneticiler arasında benzerlik kurduğu görülür.

Âkif'in "Vahdet" başlıklı tarihî manzum anlatısı kurgu tekniği bakımından "Dirvâs"a benzerken İslam tarihinden örnek şahsiyet(ler) sunması bakımından "Kocakarı ile Ömer"e benzer. "Dirvâs" manzum anlatısını adı belirsiz tarihî şahsiyetin bakışıyla sunan Âkif, "Vahdet" manzum anlatısını ise Yermük Savaşı gazilerinden Huzeyfetü'l-Adevî'nin dilinden/bakışıyla aktarır. Metin bu yönüyle de "Kocakarı ile Ömer" ile benzeşir. O anlatıda da hadise tarihsel kimliği belirgin kişilik Hz. Abbas'ın bakışından sunulur. Yermük Savaşı esnasında oldukça sıcak bir gün yaralılara su dağıtan Huzeyfe, gazada kahramanca savaşan mücahitlerin ölümlerinden kısa süre öncesinde teslimiyetle birlikte fedakârlıklarına da tanık olur. Önce amcasının oğlunun oldukça yaralı olmasına karşın kendisinden daha çok ihtiyaç hissedeceğini düşündüğü yaralıları işaret edişi, sonra da Âs'ın oğlu Hişam'ın canını teslim etmeden hemen önce başka bir yaralıyı göstermesi, en sonunda yaralıların çoğunun su yerine şahadet şerbeti içmesi Huzeyfe'yi çok etkiler. Asırlar sonra bu vakayı duyan/okuyan Âkif, bu metni de çerçeve anlatı tekniğiyle kurgulayarak İslam tarihinden şahsiyet örnekleri sunar:

Şark'ın ki mefâhir dolu, mâzî-i kemâli,
Yâ Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hâli!
Şîrâzesi kopmuş gibi, manzûme-i îman,
Yaprakları yırtık, sürünür yerde, perîşân.²⁵

"Kocakarı ile Ömer" manzum anlatısında hâlihazırda Hz. Ömer gibi adil yöneticilerin eksikliğine dikkat çekilirken bu manzum anlatıda hâlihazırda Asrîsaadet Devri'ndeki gibi kahramanların bulunmayışından duyulan üzüntü

²⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Yedinci Kitap Gölgeleler*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 68-69.

dillendirilir. Âkif bu tarihî manzum anlatısını da çerçeve anlatım tekniğiyle kurguladığı gibi anlatının sonunda klasik Şark anlatılarında olduğu gibi son deyiş yerleştirir. Son deyişte çoğu yönüyle Âkif’le benzeşen şair özne her iki devir insanını karşılaştırarak süreç içerisinde insanların tavrındaki değişime dikkat çeker.

Sonuç

Asırlar öncesinde Aristo, ünlü eseri *Poetika*’da “Tarihçi daha çok gerçek-ten olanı, ozansa olabilir olanı anlatır.”²⁶ der. II. Abdülhamit devrinden Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar uzun bir tarihî sürece bizzat tanık olan Âkif de tarihî süreçleri konu alan bazı manzum anlatılarında olanı/olumsuz durumları eleştirel bir bakışla yansıtırken bazılarında ise olandan ya da olduğuna inanılanlardan hareketle olması gereken ideal eylem ve uygulamaları gösterir. Örneğin “Kocakarı ile Ömer” manzum anlatısında hâlihazırdaki devlet yöneticilerine örnek devlet adamı İslam tarihinden sunulur. Âkif, Hz. Ömer ve karşılaştığı durum örneğinde hâlihazırdaki devlet yöneticilerine de yetkileri gibi görev alanlarının da çok geniş olduğunu ve sorumluluk yüklediğini hatırlatır. Hâlihazırdaki devlet yöneticilerine İslam tarihinden olumlu ve olumsuz yönetici profilleri çizen Âkif, halk ya da yurttaşlara da İslam tarihinden sahabilerle birlikte kurgusal olduğu kadar simgesel de olan Âsım adlı idealize şahsiyeti örnek olarak gösterir. Âkif birçok manzume ve manzum anlatısı gibi tarihî konulu manzum anlatılarına da eğitici bir işlev yükler, bu metinleri eleştirilerini ve fikirlerini yaymak/etkili kılmak için araçsallaştırır. Bu metinlerde didaktizm öne çıkmakla birlikte estetik dil ve söylemin de zayıf olduğu söylenemez.

²⁶ Aristo, *Poetika*, çev. İsmail Tunali, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 30.

Kaynakça

- Argunşah, Hülya, *Tarih ve Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016.
- Aristo, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Birinci Kitap Safahat*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Altıncı Kitap Âsım*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Yedinci Kitap Gölgeler*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Gökçek, Fazıl, “Âsım Hakkında”, Mehmed Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 16-17.
- Gökçek, Fazıl, *Mehmed Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Gökçek, Fazıl, “Süleymaniye Kürsüsünde Hakkında”, Mehmed Âkif Ersoy, *İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 7-21.
- Güneş, Mehmet, *Servet-i Fünûn'dan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatında Manzum Hikâye*, Hece Yayınları, Ankara 2016.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmed Âkif*, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.
- Okay, M. Orhan, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
- Okay, M. Orhan, “Mehmed Âkif'in Sosyal Muhtevalı Bir Şiirinin İncelenmesi”, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 184-188.

Mehmed Âkif'te Modern Epik Yansımalar

Servet Şengül

Dr. Öğr. Üyesi,

Muş Alparslan Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
s.sengul@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7393-4451

Giriş: Epik Şiirin Seyri

Sözlü edebiyatın türlerini kronolojik olarak sıralamada en eski olduğu kabul edilen mitleri daha yakın zamanlar açısından eş zamanlı olduğu düşünülen epik destanlar takip etmektedir.¹ Destanlarda olay ve olguların, sözlü döneme ait yaşama ve algıya uygun olacak bir şekilde aktarımı söz konusudur. Bu aktarım, sınırları çok da karışık olmayan epik üslubun aktarımıdır. İnsan var olduğu andan itibaren kahramanlık, dolayısıyla kahraman vardır. Sözlü dönemde topluluk ruhunun aktarılmasında epik gelenek içerisinde kahramanın varlığı yadsınamaz. Toplumsal olayların aktarımı kahraman yoluyla olur. Sözlü dönemde anlatı, kahramanın varlığıyla şekillenir. Yazılı dönem epikle-

¹ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 15.

rinde kahramandan daha fazlası beklenir. Bu dönem kahramanı, fiziki özelliklerinin yanında zekâ ve bilgi konusunda da diğer şahıslardan üstün olmalıdır. Zira savaşlar artık daha donanımlı olmayı gerektirir.

Kahramanı kahraman yapan zor şartlarla mücadelesidir. Kahraman tüm üstün vasıflarını bu zorluklarla mücadele ederek kazanır. İslam'daki kahraman algısı Avrupa epiklerindeki gibi kurumsal değildir. İslami kahraman, Allah rızası ve yolunda savaştığı için savaş dışında kahramanlık iddiası gütmmez. Güç, cesaret ve tevazu konusunda İslami kahraman Batılı muadillerinden üstündür.

Tüm şiir türleri arasında doğrudan topluma hitap eden ve bu ruhu yansıtan şiir epik şiirdir. “Epik şiirin öncelikle topluluk ruhuna seslendiğini ve biçim ve öz itibarıyla bir dirilik taşıdığını söyleyebiliriz. Ya da daha da ileri giderek epik şiirin, dirimin habercisi olmaya yakın bir şiir olduğunu düşünebiliriz.”² Kahramanın epik benliği yaşadığı toplumun değerlerine uygun hareket etmesi sayesinde gerçekleşir. Böylece kahraman toplumuyla özdeşleşir. Onun eylemleri toplumun idealizminin gelecek kuşaklara aktarılması arzusuyla bire bir örtüşür. Kahraman yaşadığı toplumun dirliğini sağlama ve ideallerinin geleceğe aktarılmasında en önemli şahsiyet olduğuna göre kahramanın düşüşü toplumun da düşüşü anlamına gelir.

Modernizmin toplumu değiştirmesi kahraman algısının da değişimine neden olur. Modernizmin soyutluğunda şair/kahraman, epik/lirik benlikler iç içe girer. Modern epik şiire göre lirik şiirin siyaseti yoktur. Lirik şiir kapalı, örtük, meselesi az olan şiirdir. Ne dediği değil, nasıl dediği önemsenen şiirdir. Epik şiir, bireyi önceleyen ve toplumsal sorunlara uzak olan lirik şiirin egemenliğine son vermek üzere bu şiirin karşısına çıkar.

Dünyada modern şiir, baskın olarak epik merkezli şiir üzerinden varlığını sürdürmektedir. Batı'nın modernleşmesi epğin de modernleşmesini beraberinde getirmiştir. Sözlü dönemden uzaklaşan bu epik şiir artık kendine has yeni bir ruh barındırır. T. S. Eliot, T. E. Hulme ve Ezra Pound yirminci yüzyılın başlarının en önemli edebiyat şahsiyetleri olarak bu ruha ve değişime katkı sunar. Türk edebiyatında da modern şiire katkı sağlayan en önemli tarz epik

² Hakan Şarkdemir, *Kahramanın Dönüşü Modern Epik Şiir Üzerine*, Ebabil Yayınları, Ankara 2008, s. 13.

şiidir. Modern edebiyatımız bağlamında ilk epik denemeler Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Mehmed Âkif Ersoy tarafından yapılmıştır. Bu yeni yaklaşım, kahramanı gündelik hayattaki insan, çatışması kahramanın iç çatışması olan yeni bir formdur. Türk şiiri Tanzimatla birlikte modernleşme eğilimine girdiğinde onu geçmiş şiir anlayışından farklı kılan bir yön taşır. Şiirimizin toplumla ve dünyayla ve bu iki kavrama ait sorunlarla ilişkili hale gelmesi artık farklı bir mecraya girildiğinin göstergesidir. Türk şiiri artık çağdaş Batı şiiri gibi bireysellikten uzak, toplumun sorunlarıyla ilgili, epik bir mecraya girer. Yerellik ve bireysellik yerini kentliliğe ve toplumsallığa bırakır. Kentli şairler, toplumla ilişkili olarak toplumun kendilerine yüklediği sorumluluklarla mükelleftirler. Bu yükümlülükler onları 'tavır' almaya zorlar.³

Sistem Karşısında Türk Şairi

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte yeni bir devlet anlayışı oluşmaya başlamıştır. Bu yenileşme sancılı bir yenileşmedir. Toplum ve bireyler adına sıkıntıları beraberinde getirir. Tanzimat edebiyatı böyle bir dönemin sonucudur. Modern şiirimiz sokağın dili olmaya başladıktan sonra sistemi karşısına almaya başlar ve siyasete müdahil olur. Şairler açık veya kapalı bir şekilde sistemle hesaplaşma yoluna gider. Bu hesaplaşma sistemi yıkmaya, düzene zarar verme anlamında bir karşı oluş değildir. Sistemi dönüştürme, devletin ve milletin sağlıklı birlikteliğini sağlamaya yönelik bir karşıtlıktır. Zira modernizm kapitalizm üzerinden devleti ve milleti bireye indirgeyerek birbirinden koparır. Modernizmin getirdiği sıkıntılar modern edebiyatı ve halka çok yakın olması bakımından modern şiiri doğurur. İşte bu ironi Türk şairinin sistemle hesaplaşma biçimidir. Türk şairi modernleşmenin sonucu olarak Tanzimat döneminde sisteme karşı açık bir tavır alır. Modernleşme yolunda Namık Kemal'in gösterdiği eleştirel yaklaşım onun açık siyasal tavrının ve Türk şiirinde epikleşme eğiliminin göstergesidir.

³ Servet Şengül, *Modern Türk Edebiyatında Epik Şiir*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2016, s. 57.

Mehmed Âkif ve *Safahat*'ta İslam Epiği

Mehmed Âkif, toplumuyla eş zamanlı ve eş değerde acı çeken çok önemli bir şairdir. Hayatı şiirlerine bire bir yansıtması onun yüksek epik becerisini gösterir. Onun şiirinin modern epiğe yakını olduğu noktalardan biri de sorunlara çözüm önerileri sunduğu noktalardır.

İslami hassasiyetleri olan, milletin ve ümmetin sorunlarına dair endişeler taşıyan Âkif'in şiiri modern şiirimize giden yollardan biridir. “Dokularında İslam'a ve onun toplumuna bağlılık bulunan Âkif'in “endişe”si sosyal yapıdaki çözülme karşısında acıya bulanır ve somutlaşmış plandaki konularla birleşir. Konuşma dilindeki doğallığın şiir dilinde ifade edilmesini, yani modern şiirin amaçlarından birini Âkif'in başardığını söyleyebiliriz. Âkif'e “modern şair” demek mi? Hayır. Zaten onun bulunduğu noktada böyle bir ayırımın ve o ayırma göre Âkif'i nitelemenin önemi yoktur.”⁴ Aslında Mehmed Âkif'in modern olma gibi bir derdi ve çabası yoktur. O, milletin ve inancının savunucusu, epik bir kahramandır. Mehmed Âkif, hayatı aktardığı şiirlerinde lirizmi de yoğun şekilde kullanır. Bu şiirlerde epik söylemden de taviz vermez ve Türk şiirinde epiğe katkı sunan önemli şairlerden olur.

Safahat'ın yedi bölümü de modern epiğin ‘sorun’a duyarlı olma anlayışına uygun şiirlerden ibarettir. *Fatih Camii*'nde Âkif, rejimin baskısından kurtulup daha hür ve İslami bir yaşam tarzı arzular. *Hakkın Sesleri*'nde cahillik ve ahlaki çöküntü başta olmak üzere liyakatsiz yöneticilere, sözde aydınlara ve duyarsız halka yönelik eleştiriler hadis ve ayetler yardımıyla gerçekleştirilir. *Fatih Kürsüsü*'nde tembelliğin eleştirisi kâinattaki tüm varlıkların bir düzen içerisindeki çabası ve duruşu üzerinden yapılır. *Hatıralar*'da İslami bilinçten ve ilimden uzaklaşmış olan Müslüman toplum eleştirisi vardır. *Âsım*, savaşlar neticesinde trajik bir yaşama mecbur kalan toplumumuzun yoksulluk, cahillik ve ahlaksızlıkla boğuşmasına değinir. Ve nihayet *Gölgeler*, varlığın hakikatini irdelerken ümitsiz olmamak gerektiğini vurgular.

⁴ Ebubekir Eroğlu, *Modern Türk Şiirinin Doğası*, YKY, İstanbul 2011, s. 25.

Modern Epik Şiirin *Safahat*'taki Yansımaları

Modern dönemde 'iyi şiir'in amacı süslü şiir değildir. Şairlerin işi, becerisi ve amacı şiiri yeniden bir davranış hâline getirmekten ibarettir.⁵ Bu davranış bir hak arama şeklinde davranışı ifade eder. "Kişi iki sebepten şiire gelir. Ya haksızlığa uğramıştır; bir ahlak ve adalet mücadelesi vermektedir, gelişi bunun içindir ya da hakkın ve hakikatin tesisine iman etmiştir, gelişi bunun içindir. Şairler nezdinde kabul gören şiirin başka bir gerekçesi yoktur."⁶ Şiiri şiir kılan özellik bireysel duyguların ya da şiirsel şekillerin kullanımını değildir. "Yani önce şiirin ayırıcı vasfının vezin, kafiye, mısra düzeni, musiki gibi biçime bağlı bir öge olmadığını bilmemiz iyi olur."⁷ Siyasal anlamda yeni dünya düzeni şiirin dünyasını da şekillendirme noktasındadır.

Mehmed Âkif, "Vaiz Kürsüde" şiirinde vatanın mezellet içerisindeki sefil evladının yaşamı üzerinden susmak ve esaret arasındaki ilişkiye değinir. Sorunlar karşısında susan bir milletin elbette esaret altında kalacağını ifade eder.

Sükûn belirdi mi bir milletin hayâtında;

Kalır senin gibi zillet, esâret altında.

Nedir bu meskenetin, sen de bir kımıldasan a!

Niçin kımıldamıyorsun? Niçin? Ne oldu sana?

Niçin mi?.. "Çünkü bu fânî hayâta yok meylin!

Onun netîcesidir sa'ye varmıyorsa elin."

Değil mi?.. Ben de inandım! Hudâ bilir ki yalan!

Hayâta nerde görülmüş senin kadar sarılan? (s. 287)⁸

Modern şiir, hayatın gerçekleriyle yüz yüzedir. Şiirde 'mesele'yi irdelemek 'gerçekçilik' yoluyla olur. Gerçekçi şair, egemen yapıya tabi olmaz. Kaderci tuma sahip olan şair, eleştiri gücünden yoksun olur. Abartılı romantizm ve

⁵ Hakan Arslanbenzer, *Üç Sütun: Şiir, Hikâye, Eleştiri*, Okur Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2013. s. 12.

⁶ Osman Özbahçe, *Kural Dışı*, Ebabel Yayınları, Ankara 2007, s. 89.

⁷ İsmet Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, Şule Yayınları, İstanbul 2004, s. 41.

⁸ *Safahat*'tan yapılan alıntılar şu baskıdan alınmış ve (s.) kısaltmasıyla gösterilmiştir: Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Türk Telekom Yayınları, İstanbul 2011.

hayal unsurunun kullanımı, şairin kişiliğinin oluşmasına da mâni olur. Epik şair, aşırı hayalin ve abartılı romantizmin karşısındadır. O, halkın gerçek sorunlarıyla ilgilenen modern bir epik kahramandır. Siyasi anlayışların esiri olmamalıdır. Bu yüzden hayalciliğin bolca kullanıldığı lirik şiire de karşıdır.

Modern şiir, yaşayan hayatı yakalama peşindedir. Hayatı ve insanı ele almayan şiir ölüme mahkûmdur. İnsanı ilgilendirmeyen şiir ‘imge’ye dayanır. Şiirde imge kullanımı hayata bigâne kalmaya yol açar. İmge kullanımı tamamen gereksizdir, demek doğru olmaz. Fakat şiiri imgeye indirgememek gerekir.⁹ Şiirin hayatın parçası olmadığını söyleyenlere “Doğrudur, şiir hayatın bir parçası değildir. Hayat şiirin bir parçasıdır. Şiirden şikâyet edenler hayattan şikâyet ediyorlar.”¹⁰ demek gerekir. Şiirimiz Âkif’le birlikte hayatla iç içedir. Onun mecrası artık milletimizin mecrasıdır.¹¹

Modern şair, şiirde meseleyi irdelemek maksadıyla “konuşan özne” olarak kendini gösterir. Mehmed Âkif Ersoy, *Bana Sor Sevgili Kârî*’de hayal unsurundan kurtularak şiirinin halkın gerçek sorunlarıyla ilgilendiğini ifade etmeye çalışmıştır.

Bana sor sevgili kârî’ sana ben söyleyeyim
Ne hüviyyette şu karşında duran eş’ârım:
Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu’ bilirim, çünkü, ne san’atkârım.
Şîr için “göz yaşı” derler, onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zîrâ onu yazdım, iki söz yazdımsa. (s. 21)

⁹ Osman Özbahçe, *Sağlam Şiir*, Ebabel Yayınları, Ankara 2006, s. 204.

¹⁰ Enis Akin, *Kekeme Türk Şiiri*, Ebabel Yayınları, Ankara 2009, s. 7.

¹¹ Osman Özbahçe, *Kural Dışı*, s. 94.

Şiir, 'konuşma dili'nin şiire özgü kurallar çerçevesinde kullanımını içerir. Şiiri konuşma diline yaklaştırmak modern epik şiirin temel özelliklerindedir. Bu nedenle 'günlük dil' şiirin ritminden ayrılmamalıdır. Şiir dili konuşmayı özümsemelidir. Şiirin gramer ve akışına uygun hâle getirilmelidir. Günlük dil, şiirin bütünlüğüne katışan bir unsur olmalıdır. Şiirle çatışmamalı ve doğal bir kullanımı olmalıdır.¹²

"Âsım" şiiri Köse İmam, Hocazade ve Âsım arasında günlük dilin yani konuşma dilinin baştan sona kullanıldığı uzun bir manzumedir. Aşağıdaki mısralar günlük dilin kullanıldığı mısralar olarak dikkati çeker.

– Vay hocam! Vay gözümün nûru efendim, buyurun!

Hangi rüzgârdır atan sizleri?.. Lütfen oturun.

Mütehassirdik efendim, ne inâyet! Ne kerem!

Öpmedik affediniz...

– Çok yaşa... Lâkin... Veremem.

– Bütün İstanbul'un ağzında gezen elleriniz,

Bize nâz etmese olmaz mı, efendim? Veriniz.

– Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni!

Ayda, âlemde bir olsun aramazsın Köse'ni.

Bu herif öldü mü, sağ kaldı mı, derler de ayol,

Baba dostuysam eğer kalkıp ararlar bir yol.

Yoksa yaşlanmaya görsün, adamın hâli yaman...

Ne fenâ günlere kaldık, aman Allâh'ım aman! (s. 400)

Şiir topluma mal olmuş, milletin yüreğinin attığı bir sanattır. Halkın düşünceleri şiir üzerinden yansır.¹³ Şiirin en önemli koşulu milletiyle kurduğu aidiyet bağıdır. Modern şiirler bu bağ üzerinden hayat bulur. Halk kendi değerlerini yansıtan şiire her zaman yakın durur. Halkı yansıtan şiir halkın da gururu olur. Epik şairleri bunun bilincindedir. Halk da onları bağrına

¹² Osman Özbahçe, *Modern Şiirimizin Kökleri*, Ebabel Yayınları, Ankara 2008, s. 7.

¹³ Osman Özbahçe, *Kural Dışı*, s. 155.

basar. Şiirin konuşmadığı, şair de konuşan olmadığı noktada milletinden kopuk şiir ortaya çıkar ve bu şiirin dışlanma tehlikesi vardır. Faydasız şiir takip edilmez hâle düşer. Epik şiir toplumla ve milletiyle bağ kurulmasını önemser. En önemli şairler bile olsa toplumsal sorunlara değinmeyen şairler toplumun eleştirilerine maruz kalır.

“Küfe”den alınan aşağıdaki şiir bireysel hassasiyetin Âkif’te ne kadar ileri bir seviyede olduğunu göstermektedir. Toplumun sorunlarıyla dertlenen şair, bireylerin mağduriyetlerine de bigâne kalamaz.

Bizim çocuk yaramaz, evde dinlenip durmaz;
Geçende Fâtih’e çıktık ikindi üstü biraz.
Kömürcüler kapısından girince biz, develer
Kızın merakını celbetti, dâimâ da eder:
O yamrı yumru beden, upuzun boyun, o bacak,
O arkasındaki püskül ki kuyruğu olacak!
Hakikaten görecek şey değil mi ya? Derken,
Dönünce arkama, baktım: Beş on adım geriden,
Belinde enlice bir şal, başında âbânî,
Bir orta boylu, güler yüzlü pîr-i nûrânî;
Yanında koskocaman bir küfeyle bir çocukak,
Yavaş yavaş geliyorlar. Fakat tesâdüfe bak:
Çocuk, benim o sabah gördüğüm zavallı yetim...
Şu var ki, yavrucağın hâli eskisinden elîm:
Cılız bacaklarının dizden altı çıırçıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!
Düğümlü, alınının üstünde sâde bir çember.
Nefes değil, o soluklar, kesik kesik feryâd;
Nazar değil o bakışlar, dümû’-i istimdâd.

Bu bir ayaklı sefâlet ki yalnayak, baş açık;
On üç yaşında buruşmuş cebîn-i sâfi, yazık! (s. 40)

Modern epik şiir zulüm karşısında tepkisiz kalmayan, tepkisini doğrudan ifade eden şiirdir. Şair, halkın korkusuz bir komutanı gibi sorunların üzerine gitmelidir. Mehmed Âkif de toplumu iyileştireceğine onu hasta etmeye aday olan dinsiz öğretmenlere yönelik eleştirisini aşağıdaki mısralarda açıkça dile getirmiştir. Çocuklarını cehaletten kurtarmak için çaba sarf eden bir topluluk dinsiz bir öğretmen yüzünden eğitimden vazgeçmek zorunda kalır.

Kimse evlâdını câhil komak ister mi, ayol?
Bize lâzım iki şey var: Biri mektep, biri yol.
Neye Türk'ün canı yangın; neye millet geridir;
Anladık biz bunu, az çok, senelerden beridir.
Sonra baktık ki hükûmetten umup durdukça,
Ne mühendis verecekler bize, artık, ne hoca.
Para bizden, hoca sizden deyiverdik... O zaman,
Çıkagelmez mi bu soysuz, aman Allah'ım aman!
Sen, oğul, ezbere çaldın bize akşam, kararı...
Görmeliydin o muallim denilen maskarayı,
Geberir, câmie girmez, ne oruç var, ne namaz;
Gusül abdestini Allah bilir amma tanımaz.
Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu;
Ebenin teknesi, ömründe pisin gördüğü su!
Kaynayıp çifte kazan, aksa da çamçak çamçak,
Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklayacak?
Huyu dersin, bir adamcıl ki sokulmaz adama...
Bâri bir parça alışsaydı ya son son, arama!
Yola gelmez şehirin soysuzu, yoktur kolayı.
Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tınmaz da ayı,

Bir bakar insana yan yan ki, yuz olmuş manda,
Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda.
Bir selâm ver be herif. Ağzın aşınmaz ya... Hayır,
Ne bilir vermeyi hayvan, ne de sen versen alır.
Yağlı yer, çeşmeye gitmez; su döker, el yıkamaz;
Hele tırnakları bir kazma ki insan bakamaz.
Kafa orman gibi, lâkin, o bıyık hep budanır;
Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır.
Tertemiz yerlere kipkırklı fotinlerle dalar;
Kaldırımından daha berbâd olur artık odalar;
Örtü, minder bulanır hepsi, bakarsın, çamura.

Su mühendisleri gelmişti... Herifler gâvur a,
Neme lâzım bizi incitmediler zerre kadar;
İnan oğlum, daha insafli imiş çorbacılar!
Tatlı yüz, bal gibi söz... Başka ne ister köylü?
Adam aldatmayı a'lâ biliyor kahbe dölü!
Ne içen vardı, ne seccâdeye çizmeyle basan;
Ne deyim dinleri bătılsa, herifler insan.
Hiç ayık gezdiği olmaz ya bizim farmasonun...
İçki yüzler suyu, ahlâkını bir bilsen onun!
Şimdi ister beni sen haklı gör, ister haksız,
Öyle devlet gibi, ni'met gibi lâflar bana vız!
İlmi yuttursa hayır yok bu musibetlerden...
Bırakın oğlum, câhilliğe râzıyım ben. (s. 440)

Şiir, safı Hakk'a ve hakikate yönelik olduğu için iktidarlardan uzaktır. Sorun noktasında şairin muhatabı iktidardır. Bu nedenle şiirin temel işlevi eleştiridir.¹⁴ Şair eleştiride asıl unsurdur ve cesur olmak zorundadır. Osman Özbahçe şair adaylarını iktidar ve demokrasiden uzak durmaları hakkında uyarır. İktidarlar demokrasi götürmek uğruna birçok medeniyeti perişan etmiştir. İyi şairler, güçlü bir orduya sahiptir. Bu ordunun bizim bildiğimiz manada bir komutanı yoktur. Herkes hem komutan hem de askerdir. Emir nerden gelirse gelsin ortak düşmanlar vardır: Haksızlık, ahlaksızlık, insanı esirgemeyen kölelik düzenleri...¹⁵ Şiir bu düşmanlar karşısında dolaylı konuşmamalı, doğru ve doğrudan olmalıdır. Şiirde demokratik tepki veya demokrasi olamaz. "Şiirde, demokratik tavır, zalime şakşakçılık anlamına gelir. Şiir mutlak olarak haktan ve haklıdan yana olmayı esas alır. Burada mazeret beyanı zalimlerin safına geçmektir."¹⁶

Modern epik şairler şiiri bir başkaldırı aracı olarak görür. Çünkü şiir haksızlığa uğrayanların sesidir, baskı ve zorbalığa karşı gelmelidir. Modern dönemin en büyük zorbaları devletler olduklarından şairin birinci muhatabı devletlerin temsilcileri olan siyasi iktidarlardır. "Şiir başkaldıranların, haksızlığa uğrayanların sesidir, evet; çünkü şiir çoğunluğun kabullerindeki hapishaneyi, herkesin rahatlık duyduğu değerlerdeki işkence aletini görebilme ayrıcalığına sahip insanların yakınlık duydukları bir etkinliktir. Şiir okumak bu büyük hapishanedeki kardeşlerin birbirlerinden haberleri olmalarına, işkenceye birlikte direnmelerine yarar."¹⁷ İktidarlar piyasanın sahipleridir. Piyasa edinmek isteyenlere kapılarını açan iktidarlar, kapı açtıklarını kendi emelleri doğrultusunda kullanırlar. Şairler kimi zaman da yayın piyasasını ellerinde bulduran yayınevleri ve dergilerin de tesirinde kalarak şiirler yazarlar. Şiirlerinin yayımlanması onlar için ehemmiyeti haizdir. Fakat bu tarz yaklaşımlar şiirin de ölmesine neden olur.

¹⁴ Osman Özbahçe, *Sağlam Şiir*, s. 14.

¹⁵ Osman Özbahçe, *Kural Dışı*, s. 71.

¹⁶ Osman Özbahçe, *Sağlam Şiir*, s. 190.

¹⁷ İsmet Özel, *Şiir Okuma Kılavuzu*, s. 50.

Mehmed Âkif, zulme itirazı noktasında kimi zaman Acem Şahı'nı eleştirir kimi zaman da istibdada ve onun temsilcilerine kızır. Bütün bu eleştirilerinin gayesi zorbalığa karşı gelerek hakkı ayakta tutmaktır.

Bu müdhiş velvelen Îrân'ı dâim inletir sanma.
“Muzaffersin!” diyen sesler bütün hâindir, aldanma.
Zafer-yâb olduğun kimdir? Düşün bir kerre millet mi?
Adâlet isteyen bir kavmi vurmak gâlibiyet mi?
Nasîbin yok mudur bir parça olsun âdemiyyetten?
Nasıl aldırmıyorsun yükselen feryâda milletten?
Emîn ol bunca mazlûmun yüreklerden kopan âhı,
Tependen indirir elbette bir gün lâ'netu'llâhı!
Sığınmış olduğun şevket-sarây-ı zulmü pek muhkem
Hayal etmekte... Lâkin ne bârûlar, ne müstahkem
Penâh-ı bî-amanlar, heybet-i Kakhâr-ı Mutlak'lâ.
Kökünden devrilip bir anda yeksân oldu toprakla!
O, birçok memleket vîran edip yaptırdığın eyvan
Harâb olmaz mı? Kabristana dönmüşken bütün Îran?
Evet, Îrân'ı kabristana döndürdün, helâk ettin;
Kefen yaptın girîbân-ı ümîdi çâk çâk ettin! (s. 101)

Mehmed Âkif Ersoy, problemler karşısında sadece eleştirel tavır takınan bir şair değildir. Onun başarılı yönlerinden biri de modern epik şairlerin genel özelliği olan sorunlara çözüm önerileri getirmesidir. Âkif, çalışmanın önemini “Vaiz Kürsüde” şiirinde aşağıdaki mısralarla vurgulamaktadır.

Şu cümleler ki, eğer görmemişseniz, alınız:
“Bekâyı hak tanıyan, sa'yî bir vazîfe bilir;
Çalış çalış ki, bekâ sa'y olursa hakkedilir.” (s. 274)

Âkif, İslam medeniyetinin ve onun temsilcisi olan milletimizin temel probleminin ilimden nasibini almaktan vazgeçmiş olmayı görür. Çözüm önerisi olarak da ilme önem vermeyi ve çalışmayı tavsiye eder. İlmin merkezinin Batı olduğunu da söylemekten gocunmaz.

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesaînize son sür'atini.
Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyyeti yok san'atin, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin:
Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye" niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz. (s. 217)

Ümitsizlik Âkif'in lügatinde yoktur. O her daim toplumuna ve bireylere ümit aşılama gayreti içindedir. "Yeis Yok" şiirinde dile getirdiği aşağıdaki sözler onun inancına dair ümidinin hiçbir zaman tükenmediğini ispatlar.

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol. (s. 516)

Modern şair başkaldırının sesi, haksızlığın amansız düşmanıdır. Zulme asla boyun eğmez. Piyasada yer almak için de iktidar sahiplerine taviz vermez. İlla ki boyun eğecekse Rabb'ine boyun eğer ve Müslümanların selameti için ondan yardım diler. "Vaiz Kürsüde" şiirinden alınan aşağıdaki bölümde Âkif, Müslümanların selameti için Allah'a dua etmektedir.

İkinci oldu mu yâhu? Nedir bu "Salli!" sesi?
Evet... İkinci... Gelin bâri bir duâ edelim!
Kabûl eder diyelim... Hakk'a ilticâ edelim:
Yâ Rab, bizi kahretme, helâk eyleme...-
- Âmin!

Tâ ibret olup kalmayalım âleme...

– Âmin!

Yetmez mi celâlinle göründüklerin artık?

Kurbân olayım, biz bu tecelliden usandık!

Bir fecr-i ümîd etmeli ferdâları te'mîn...

Göster bize, yâ Rab, o güzel günleri...

– Âmin!

Ferdâlara kaldıksa eğer... Nerde o ferdâ?

Hâlâ mı bu İslâm'ı ezen mâtem-i yeldâ?

Hâlâ mı bu âfâka çöken perde-i hûnîn?

Nârın yetişir: Bekliyoruz nûrunu...

– Âmin!

Müstakbel için sîne-i millette emel yok!

Bir ukde var ancak, o da “Tevfik-i ezel yok!”

Sensin edecek “Var!” diye vicdanları tatmin.

Çok görme, İlahî bize bir nefhanı...

– Âmin!

Kur'ân ayak altında sürünsün mü, İlahî?

Âyâtının üstünde yürünsün mü, İlahî?

Haç, Kâbe'nin alnında görünsün mü İlahî?

Çöksün mü nihâyet yıkılıp koskoca bir din?

Çektirme, İlahî, bu kadar zilleti...

– Âmin!

Ve'l-hamdu li'llâhi Rabbi'l-âlemîn. (s. 327-328)

Sonuç

Epik şiir, şiirin başlangıcından itibaren vardır. Modernizmle birlikte siyasal alana kayan epik şiirin Batılı temsilcilerinden Ezra Pound ve Thomas Stearns Eliot gibi şairler, epik şiiri 'mesele'si olan şiir olarak tanımlamışlardır. Modern Türk şiirinin de ana damarını oluşturan bu tür, Mehmed Âkif Ersoy'un şiirlerinde de Batılı manasına uygun olarak yeni şiirimizin merkezinde yer almıştır. Mehmed Âkif Ersoy, toplumsal sorunlara kayıtsız kalamamış, şiirlerinde daima halkının ızdırabını dile getirmiştir. Epik şair sistemle mücadele ederken yeni şiirin birtakım özelliklerinden de vazgeçmez. *Safahat*'ın genelinde görüldüğü üzere Mehmed Âkif Ersoy, 'sorun'lara dair 'endişe' taşır. Cahillik, ahlaki çöküş, savaşlar, hatalı yöneticiler ve yoksulluk şairin daima muhatap olduğu konular arasında yer alır. Âkif, 'iyi şiir' yazma amacıyla hareket etmez. Onun amacı şiiri bir hak arama aracı şekline dönüştürmektir. Âkif'in şiiri hayatın gerçekleriyle yüz yüze olduğundan 'gerçekçi'dir. Gerçekçi şair de egemen yapıya boyun eğmez. Modern şair, şiirde "konuşan özne" olarak kendini gösterir. Âkif, "konuşan özne" olarak birçok şiirin doğrudan merkezinde yer alır ve problemlere müdahale eder. Epik şiirin temel özelliklerinden olan 'konuşma dili'nin şiirde yer alması, Âkif'in şiirinin de olay örgüsü çerçevesinde 'sorun'lara dair konuştuğunun delili olur.

Modern epik şairler şiiri bir başkaldırı aracı olarak gördüklerinden şiir, iktidarların karşısında fakat Hakk'ın ve hakikatin yanındadır. Mehmed Âkif de zulme itiraz noktasında iktidarların ve onun temsilcilerinin karşısındadır. Sonuç olarak Mehmed Âkif Ersoy, meselesi İslam, derdi insan olan; bekası için iktidarlara boyun eğme zafiyetinden zerre kadar eser taşımayan, onurlu, vakur bir epik kahraman olarak milletimizin gönlünde yer almayı bilmiş güçlü bir epik şairdir.

Kaynakça

- Akın, Enis, *Kekeme Türk Şiiri*, Ebabil Yayınları, Ankara 2009.
- Arslanbenzer, Hakan, *Üç Sütun: Şiir, Hikâye, Eleştiri*, Okur Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2013.
- Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- Eroğlu, Ebubekir, *Modern Türk Şiirinin Doğası*, YKY, İstanbul 2011.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, Türk Telekom Yayınları, İstanbul 2011.
- Özbahçe, Osman, *Kural Dışı*, Ebabil Yayınları, Ankara 2007.
- Özbahçe, Osman, *Modern Şiirimizin Kökleri*, Ebabil Yayınları, Ankara 2008.
- Özbahçe, Osman, *Sağlam Şiir*, Ebabil Yayınları, Ankara 2006.
- Özel, İsmet, *Şiir Okuma Kılavuzu*, Şule Yayınları, İstanbul 2004.
- Şarkdemir, Hakan, *Kahramanın Dönüşü Modern Epik Şiir Üzerine*, Ebabil Yayınları, Ankara 2008.
- Şengül, Servet, *Modern Türk Edebiyatında Epik Şiir*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2016.

Dil Resimleriyle Anlamlar Kurmak: Mehmed Âkif’in Şiirlerinde Görsellik

Ahmet Cüneyt İssi

Prof. Dr.,

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
a.cuneytissi@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-5222-2989

Giriş

Mehmed Âkif Ersoy, şiirlerinin tamamını topladığı *Safahat* adlı şiir kitabında geçtiği eğitim sistemi ve bağlı olduğu inanış çerçevelerini yöntemleştirmiş bir şairdir. Bu yazıda önce sözü edilen yöntemin ne olduğu tespit edilecek, nitelikleri ise kitapta yer alan görüntülerden (tasvirler, görünür olaylar ve resimler) hareketle belirlenecektir.

Mehmed Âkif, ilk şiir kitabının adıyla yayımlanan yedi kitaplık *Safahât*'ına,¹ içinde “Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem; / Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım” (24) dizelerinin yer aldığı ve okuruy-

¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat* (Orijinal ve Günümüz Türkçesi), haz. A. Vahap Akbaş, Beyan Yayınları, İstanbul 2007. (Yazıda şiirlerden alıntılar bu kitaptan yapılmıştır. Alıntıların sayfa numarası alıntıdan sonra ve parantez içinde verilmiştir.)

la olduğu gibi kendisiyle samimi bir dertleşme; aynı zamanda da “poetik” ön söz gibi düşünebileceğimiz başlıksız bir şiirle başlar. Yazıda, alıntılanan işte bu dizelerde hayıflandığı “kalbin dilinin olmaması”nı şiirlerinde dili olmayan bazı mekânlara, kendini ifadeye yetersiz kalan insanlara, kimi görünüş, olay ve olgulara, bir bakıma onların kalbine dil olarak telafi etme çabası üzerinde durulacaktır. Bu çaba, kimi şiirlerinde beden dili ve fotoğraf okumalarına benzerken özellikle bazı olayların hikâye edildiği şiirlerde ise onlara dille yapılmış bedenler kazandırılması; “lisan-ı hâller”inin çarpıcı bir dil tablosuna dönüştürülmesi şeklinde karşımıza çıkar. Daha açık söylersek, Mehmed Âkif şiirleriyle bazen bir resme hikâye/dil kurarken, onun bir de hikâyeyle fotoğrafını çekerken bazen de bir hikâyeyi dille tabloya dönüştürür. *Safahat*'taki pek çok şiiri bu iki yöntemle kurmasında biyografisinin, mizacının, benimsediği inanç, düşünce ve toplum geleneğinin, aldığı pozitif eğitimin izlerinin olduğu aşikârdır. Ayrıca, seslendiği kitleyi tanıdığı için onların çeşitli sebeplerle uyduğuna düşündüğü dikkatlerini nasıl uyandıracağını, ilgilerini nasıl çekeceğini bilmesi ve nihayet, gerçeğin en dehşetli, en acı sahneleriyle belirlediği savaş zamanlarında daha çok etkinleşen gerçekçilik bilinci, bu yöntemi tercih etmesindeki diğer önemli sebeplerden birkaçıdır.

Mehmed Âkif, sessiz ve hareketsiz resim veya görünüşleri âdeta onların yankısı yahut derinlerindeki resmi bir dil karesine yerleştirirken ve anlattığı olayların hâl dilini özgün dil tablolarına çevirirken ihtimal hep aşağıdaki dizelerde ifade ettiği gibi onların kalplerini dinlemiş, yüksek sesle bağırdıklarını bu “sağır kubbe”ye duyurmaya, kitlenin “sessizlik”ini bu resimlerle bozmaya çalışmıştır:

Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz,
İnler “Safahât”ımdaki hüsrân bile sessiz! (“Husrân”: 874)

Bu yöntem, yukarıda başka bir bağlamda işaret ettiğimiz gibi Âkif'in inanç sistemine uygundur. Yaratıcı da *tecellî* yoluyla; birtakım somut *görünüşler/resimler* ve olaylarla varlığını ve özelliklerini insanlara bildirir:

İtlâka nasıl yol bulabilir ki tefekkür?
Eşbâhı görür eyler iken ruhu tasavvur! (“Tevhid yahud Feryâd”: 44)

Mâsivâ bir şey midir, boş durmuyor Hâlik bile:
Bak tecelli eyliyor bin şe'n-i gûnâgun ile. ("Durmayalım": 64)

"Dış"ta İç, "Görünüş"te Anlam Olan Dil'den Resimler: *Safahat*'ta Mekân ve İnsan Resimleri

"Fatih Câmii", *Safahat* adlı ilk kitabın ikinci şiiridir. Mehmed Âkif, bu şiirinde daha sonra *Fatih Kürsüsünde* adlı dördüncü kitapta ayrıntılı olarak üzerinde duracağı Fatih Camii'nin öncelikle dışarıdan görünüşüne, sonra da içinde ibadet için saf tutmuş cemaate odaklanır. En sonunda ise caminin dış görünüşü ve içinde ibadet eden insanların taşıdığı/fıskırdığını düşündüğü ruh ve anlama *dilden resim* yapar.

Fatih Camii'nin dışına odaklanılan ilk bölümde Hz. Muhammet'in doğumu sırasında meydana gelen harikulade olaylar hatırlatılırcasına caminin adım adım kuruluşu ilişkilendirilir. Bu, Hak geldiğinde batılın zâil olması ilkesini doğrulayan bir ilişkilendirmedir. Fatih Camii, "yatarken yerde ilhâdiyle haşır olmuş sefil efkâr", "siyeh-reng-i dalâlet bir bulut şeklinde mâziler"i yarıp da öyle ortaya çıkmıştır. Mehmed Âkif anlam, fonksiyon ve görünüşünü dikkate alarak dışarıdan baktığı bu mabedi sonunda soyut bir resim tablosuna sığdırır. Ona göre cami, son hâliyle bir "heykel-i ikrâr"dır (26). Bu, önce görünüşünden parçalar verilen caminin sonunda sözü edilen parçalarının duygusal ve zihnî bir tablo olmasıdır. Yani, son resim maddi yapıya ait baştan beri sayılan detaylarının bir araya gelerek kurulmuş yapının kalbindeki resimdir ve şair az önce işaret ettiğimiz detaylara tutunarak ulaştığı bu kalbin ayrıca nabız vuruşlarını dinleyerek söylediğini bir dil remziyle ifade etmiştir.

"Tecessüd eylemiş gûyâ ki subhun rûh-ı mahmûru / Semâdan yâhud inmiş hâke, Sînâ-reng olup dîdâr" denerek zaten güçlü olan maddi görünümü soyut denebilecek resimlerle güçlendirilen caminin ayrıntıları da aynı şekilde dille çizilen soyutluklarla pekiştirilir. "Kalb-i cûşâcûş-i aşk" resmi olan Fatih Camii'ndeki pencereler "önünden perde-i esrâr"ın sıyrıldığı, "nazarlardan nihan dîdâra müstağrak" "birer göz"dür. Minareler, "nâzenîn-i bezm-i lâhûtu" kucaklamak için uzanmış kollar, duvarları ise yıllar boyu "bâtılın pîş-i hüçû-

mu”na göğüs germiş bir “*gövde*”dir (26). Bütün bu uygulama şekline dilsiz/konuşmayan görüntünün en başta kalbinin resimlenmesi, ardından bu kalbi kuran öğelerin de aynı şekilde soyut tablolar hâlinde verilmesi diyebiliriz. Âkif, bu resimlerle maddi yapıyı kurucu bütün unsurlarıyla birlikte etkili bir biçimde mesajlar ileten resimlere aktarmakta, sessizce söylediklerini resimlerle tercüme edip okuruna aktarmaya çabalamaktadır.

Şiirin başlarına astığı “ikrar heykeli” tablosunu bölümün sonunda yer alan “bir ma’bed değil, *Ma’bûd’a yükselmiş ibâdet*”, “bir manzar değil, *dîdâra vâsıl mevkîb-i enzâr.*” (28) tanımlamaları, dilin tablonun tablosunu yapacak bir seviyeye ulaşması gibi düşünülmelidir.

Şiirin ikinci ve üçüncü bölümünde ilk bölümdeki yöntem cemaate şamil edilir. Kalabalık cemaat başta “zılâl-i âdem” gibi görünürken ezanla ayağa kalkınca bambaşka bir şey olur ve zılâl veya âdem “müsel sel cibâl-i velvedâr”a dönüşür (9). Rükûya eğildiklerinde, secdeye gittiklerinde, ellerini dua için semaya açtıklarında dağ, değişen görünüşleriyle sıradağlara döner. Kaba bir maddi varlık gibi görülen cemaatin ezanın ardından her kımıldanışında görünümü değişen bir dağa dönüşmesi, aslında cemaatin kalbinin resmidir. Âkif’in yaptığı ise, bu hareketleri o kalbin bir tür asli ve değişip duran ses tonu, eda ve anlatım şekilleri olarak görüp sunmasıdır.

Eğildi sonra o dağlar huzûr-ı izzette;
Göründü sonra o dağlar zemîn-i haşyette!
Înâyetiyle Hudâ kaldırıncâ her birini,
Semâya doğru o dağlar da açtı ellerini. (32)

Mehmed Âkif’in sessiz görüntüsünün yanına dilden resimler koyarak konuştuğu bir başka mekân, caminin tam zıddı gibi düşünülebilecek meyhanedir (“Meyhâne”: 78-89). Bu şiirinde, tıpkı Fatih Camii’ni anlatırken yaptığı gibi önce dışarıdan ona bakar ve dış yapısının unsurlarına dil olur ve onları dilden resimlerle anlatır. Buna göre meyhanenin taşları, her tarafından “süfliyet” taşan, “ulviyet”in yanından yöresinden kaçtığı, tepesine “zulmet-i makber”in yağdığı, içerideki feryatları boğan/susturan simsiyah örtüdür (78).

Âkif'in kullandığı yöntem, "Mahalle Kahvesi"nde de görülür (228-247). Dış görünüşünden hareketle yapılan ilk resimde o, merhamet duygusunu avlamak için "dilenci" kılığına girmiş biridir. Başka bir resim, "gündüzün bile yol vermeyen harâmi" resmidir (228).

Evet, dilenci sanır seyr eden kıyâfetini;
Fakat bir onluğa âğûş açan sefâletini,
Görüp de rikkate şâyân, biraz sokulsa, hemen,
Vurur şikârını tâ kalbinin samiminden! (228)

Mahalle kahvesi, başka bir resimde "bakılmayan yara" olarak çizilmiştir (228). Son resimde onun dış duvarlarının "dehân-ı la'nete benzeyen yarıkları"nın resmi çizilir ve burada duvarlar "neler varsa hâtırâtından" onları kusan bir *insan ağzı* olmuştur (230). Yarıklardan taşan resimle taşan "hatırât", şiirin ikinci bölümündeki senaryoyla da doğrulanır.

Mehmed Âkif'in "Mezarlık" (90-97) şiirinde tıpkı cami, meyhane ve mahalle kahvesi gibi sessiz ve dilsiz bir mekân olan mezarlık, görünümüyle bir iç resim sunar. Bu resmi görebilmek yahut dış görünümünün söylediğini işitmek için şair onun "nâle-i hâmûş"una kulak kesilmiştir. Duyduklarının resimleri şöyledir: "Bir yığın göz nûru", "mâzî-i millet", "devr-i istilâ" (90).

Şiirin ikinci bölümünde görünümünden yansıyan resimleri doğrulamak üzere bir hikâye anlatılır. Hikâyenin mekânı Eyüp'ün "füshat-serâ" kabristanı, kahramanı ise ölmüş babasına dua etmek için annesiyle buraya gelmiş bir çocuktur. Çocuk ve babasının mezarının kadraya alındığı "*levha*"da ölümün resmi olan "makber"nin yanında duran çocuğun resminin adı "*hayat*"tır. İkisinin yan yana geldiği bu tabloya şair, dünya var oldukça bu hakikati haykıracağından olsa gerek, "levh-i zî-rûh" adını verir:

...Baktım, çocuk "Tebârake"yi
Kemal-i vecd ile ezber tilâvet eylemede;
Yanında annesi gözyaşlarıyla dinlemede.
Zemine raşe verirken neşâid-i melekût,
Ne manzaraydı, İlâhi, o makber-i mebhût?

Çocuk hayata, o makber de mevte bir levha,
Tezâd-ı kudret'i gör: Bak şu levh-i zî-rûha! (96)

Dillerini Resimlediği İnsanlar (Çocuklar, Yaşlı Kadın ve Erkekler)

Başlığın altındaki “Vak'a Halkalı Ziraat Mektebi'nde geçmişti.” notunu dikkate alınca Âkif'in biyografisinden metne taşındığı düşünülebilecek “Hasta” (34-41) başlıklı şiirdeki çocuk, Ziraat Mektebinde yatılı okuyan bir öğrencidir. Şiirde görüntülediği zamanda verem hastalığının son evresindedir. Doktor, muayeneden sonra öğretmenlere onu ailesine göndermeleri gerektiğini, zira çok fazla yaşamayacağını söyler. Doktor muayene ederken izlenen/görüntülenen çocukla ilgili şairin ilk tespiti, onun canlı biri değil, bir “levha” olduğudur: “Lâkin o bir levha idi!”(34). Görür görmez yaptığı bu tespit, okurda acıma ve merhamet duygusunu harekete geçirip şiirin etkisini de güçlendirir:

Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.
O şakaklar göçerek cepheyi yandan sıkılmış;
Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış!
Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-ı şebâb;
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtâb!
O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi;
Uzanmış saç gibi kirpiklerinin her birisi!
Kaf bir yük kesilip boynuna, çökmüş bağıri;
İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı (36)

Mehmed Âkif, “levha” kelimesinin hemen ardından bu levhanın bir başka levhasını yapar ve ona da “levha-i rikkat” (11) der. Dış görünümünün detaylarıyla birlikte doğrulanan bu tamlamayla görüntü resmi, resim de şiiri aşar ve okurun kalbini titretir.

Tablonun “*levha-i rikkat*” olmasında çocuğun dış görünümüne dair verilen detayların etkili olduğunu söylememiz doğru ancak eksik olur. Bu resim, sadece dış detaylarla değil, çocuğun biyografisiyle birlikte anlamlıdır. Anası babası yıllar önce ölünce yetimhaneye alınmış ve orada büyümüştür. Dünyada bütün umudunu onun okuyup meslek iş güç sahibi olmasına, para kazanmasına bağlamış bir kardeşi vardır. Oysa şimdi o, ölmek üzeredir ve kendisi gibi kardeşinin de hayalleri yıkılacaktır. Öte yandan, gideceği bir yeri olmamasına rağmen öğretmenleri ondan burayı terk etmesini istemiştir.

“Küfe”de (53-59) ailesini hamallık yaparak geçindiren babanın ölmüş olduğunu çocuğun ve annesinin anlatımından anlamaktayız. Dolayısıyla çocuk, annesiyle kardeşini hamallık yaparak geçindirmek zorunda kalmıştır. Çocuğa rast gelmeden önce anlatıcı, yağmurlu bir sabah, yine bir görünümün “hâl”ine dilden resimler yaparak “-Ayakta durmaya elbirliğiyle gayret eden, / Lisân-ı hâl ile amma rükû'a niyyet eden- / O sâlhurde, harab evlerin saçaklarına, / Sığınmış, öyle giderken...” (24) yuvarlanarak ayaklarına kadar gelen bir hamal küfesiyle, sonra da kendisinden söz edeceği çocukla karşılaşır. On üç yaşında olabileceğini tahmin ettiği çocuk, fakara sokakları tamamlar gibidir ve anlatıcının ayaklarına gelen küfeye tekme atarak şunları demektedir:

- Benim babam senin altında öldü, sen hâlâ

Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha! (52)

Şiirin şimdiki zamanındaki bu manzaranın hikâyesi ya da *fotoğrafın kısa hikâyesi* şiirde şöyle verilir: Baba ölünce çocuğun askerî okula gitme hayali suya düşmüştür. Küfeye duyduğu öfkede hayallerini gerçekleştirmesinin garantisi olan babasının ölmesinde onun payının olduğuna inanmasıdır. Annesinin ve anlatıcının nasihatlerine itiraz etse de biraz sonra “gerçek”in en özlü nasihatten bile güçlü olduğunu ispat eder şekilde şiir, sırtında babasının küfesi olduğu hâlde onu yük taşıırken görüntüler:

Çocuk, o benim sabah gördüğüm zavallı yetim...

Şu var ki, yavrucağın hali eskisinden elim:

Cılız bacaklarının dizden altı çıırçıplak...
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!
Düğümlü, alnının üstünde sâde bir çember. (57)

Şair, şiirin bir yerinde “levha” kelimesiyle ifade ettiği konuşmayan; sadece bir tecelli ediş gibi görebileceğimiz resmin kalbinin resmi olur: “*Ayaklı sefâlet!*” (58). Tablodaki ikinci adlandırma bir detaydır: Sırtında içi yükü dolu küfe olduğu hâlde ilerleyen çocuğun “nazar”ı.

Nazar değil o bakışlar, dümû’-u istimdâd. (58)

Resimlere “Dil”den Resimler!

Mehmed Âkif, sadece olaylara ve görünüşlere değil, bazen kendisine veya başkalarına ait resimler üzerine de şiirler yazar ve bunlarda o resimlerin resimlerini/arabını resmin hemen yanına koyar. Bunlardan biri, *Safahat*’ın ilk kitabındaki “Bir Resmin Arkasına Yazılmış İdi” başlıklı şiirdir. (264). Birinin belki kendine ait bir resmin arkasına yazıldığı belirtilen şiir şöyledir:

Kiminin yâd-ı ihtiramı kalır,
Kendi gittikçe cânîşini olur;
Kiminin bir yığın müberrâtı
Toplanır, **heykel-i metini** olur;
Kiminin de olanca hatırası,
Böyle bir sâye-i hazîni olur! (264)

Resim okumasına benzeyen bu şiirde bir insandan geri kalan resmin onu, hayatını ve yapıp ettiklerini çeşitli şekillerde temsil ettiği, resme bakanlarca anlamlar verildiği gerçeğinin altı çizilir. Âkif’e göre resmin sahibinin değil resme bakanların gördükleri bu resim, resim olmayı aşarak heykelleşmiştir. Oysa bazılarında geri kalan resimler, onun hayatı boyunca yaşayıp gördüklerini, yapıp ettiklerini dışarıdan bakanın gözüne gözüne sokar gibi gösteren bir poz

değil, mahcup bir hüznün gölgesine saklar. Âkif, böyle bir resmin altından görünen ikinci resme “sâye-i hazîn” (264) der.

Safahat'ın “Gölgeler” kitabındaki “Resmim İçin” (964) başlıklı şiirde Âkif, yukarıdaki şiirin sonunda ifade ettiği “sâye-i hazîn”e kendi resmi üzerinden gidiyor gibidir. Bu şiirin diğerinden farkı, burada “sâye-i hazîn” yerine “sessiz yaşamak” ifadesinin geçmesidir. “Sessiz yaşamak” ve “sâye-i hazîn”, duyarsızlıkla dolu olan dünyada sahiplerinin ömürsüz olmasını garanti eder.

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler şu heyûlâyı da er geç silecektir.
Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni, nereden bilecektir? (964)

Aynı başlığı taşıyan üçüncü şiirde ise insana asıl resmini verecek olan ile sahte resmi veren karşılaştırılır. Kişinin gerçek resmini toprağın üzerindeki eylemlerine göre ölüm, yani toprak verecektir. Sahte resim, yaşarken fotoğrafçı tarafından çekilen ve şairin “gölge” adını verdiği resimdir. Bu resim, bir gün zaman karşısında yenik düşecek, kaybolup gidecektir.

Bir canlı izin varsa şu toprakta, silinmez;
Ölsen, seni sırtında taşır toprağın altı.
Ey gölgeden ümmîd-i vefâ eyleyen insan!
Kaç gün seni hatırlayacaktır şu karaltı? (966)

“Resmim İçin” başlıklı son şiir, resimde görünen ile iç resim arasındaki farkı anlatır:

Dış yüzüm böyle ağardıkça ağarmakta, fakat,
Sormayın iç yüzümün rengini: Yüzler karası!
Beni kendimden utandırdı, hakikat şimdi,
Bana hiç benzemeyen sûretimın manzarası! (974)

Âkifçe tevâzuun örneği olarak okunabilecek bu şiirde saç ve sakalın ağardığına bakılarak kişinin hakiki resmine dair oluşturulacak kanaatin ya-

nıltıcı olabileceği vurgulanır. Kanaat oluşturucu dış öğeler elbette resimdeki kişiyi tanımayan birinin ona dair hüküm verirken kullanacağı göstergelerdir. Ancak, resmin sahibinin kendisini görmek için böyle delillere ihtiyacı yoktur. O, dış görünümün altındaki asıl resmi çok iyi bilir ve tanır.

“Dil”ini Anlamak İçin Aklın Yetersiz Kaldığı “Sahne” ve “Perde”ler

Mehmed Âkif Ersoy, bazı şiirlerinde tiyatro anlamına gelen “sahne” kelimesini kullanır. Genellikle aklıyla izah edemediği olay ve durumlardan oluşan bu sahnelerde Âkif konuşamaz; veciz bir şekilde onların anlamını veren resim veya resmin resmi, ikinci resim diyebileceğimiz resimler çizemez. Böyle bir durumda Allah'ın hikmetine sığınarak susar ve susmakla kendini isyandan da cinnetten de korur. Mesela aşağıdaki şiirdeki sahnede sadece sahneyi verir, ona bazı sorular sorar ve ardından hiçbir şey diyemediği gibi bir resim de kuramaz ve sadece susar:

Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında?

Bir sahne ki, milyarlarca oyun var üzerinde!

Bir sahne ki her perdesi tertîb-i meşîyyet;

Eşhâsı da bâziçe-i âvâre-i kudret!

Cânileri, kâtilleri meydana süren sen;

Cânideki, kâtildeki cür'et yine senden!

Sensin yaratan, başka değil, zulmeti, nûru;

Sensin veren ilhâm ile takvâyı, fücûru!

Zâlimde teaddîye olan meyl nedendir?

Mazlûm niçin olmada ondan müteneffir?

Âkil nereden gördü bu ciddi hareketi?

Câhil neden öğrenmedi âdâb-ı hayatı?

(...)

Lâ yüs'el'e binlerce sual olsa da kurban,

İnsan bu muammalara dehşetle nigehbân. (“Tevhîd yahud Feryâd”: 46, 48)

“Hasır”(66-71) şiirinde *veciz izah* diyebileceğimiz bir resim verilerek zorlanılan durum veya görüntü, “perde” kelimesiyle ifade edilir. Gezinti yaparken attar dostunu ziyaret için dükkanına giren anlatıcı, sohbet ederlerken bir müşterinin “Genişçe bir hasırın var mı? Neyse hem değeri, / Cenaze sarmak içindir, eziyyet etme sakın!” demesiyle fukara, kimsesiz bir kadının vefatını öğrenmiş olur. Az sonra, bu hasıra sarılmış kadının cenazesinin mezarlığa götürüldüğünü görünce şunları söyler:

Bu perde bitti mi? Heyhat! Atmadım bir adım,
Ki ruhu eylemesin böyle bin fecia harab!
Hayat namına yâ Rab, nedir bu devr-i azab? (70)

“Seyfi Baba” (138-146) şiirinde Seyfi Baba'nın kimsesizliği, fakirliği ve dostlarından vefa görmeyişi şaire onun değil, tersine kendisinin resmini gösterir. Resimde parasızlık yüzünden “hamiyyet” duygusunu kaybetmiş biri gibi görür kendini:

O zaman nîm açılıp perde-i zulmet, nâgâh,
Gördü bir sahne-i uryân-ı sefâlet ki nigâh,
Şâir olsam yine tasvîri olur bence muhâl:
O perişanlığı derpîş edemez çünkü hayâl!

...

“O zaman koptu içimden şu tahassür-i ebedî:
Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi! (142, 146)

Sonuç

Mehmed Âkif Ersoy, sadece veterinerlik eğitimi ve buradaki pozitivist eğitim anlayışı dolayısıyla değil, varlığı yaratıcının muhtelif şekillerde tecelli edişleri ya da onun tecessüd edişleri olduğuna inandığından, şiirlerinde bu iki temel anlayışı bir metot olarak kullanmıştır. Onun şiirlerinde olaylar, tasvir ve resimler şeklinde okura sunulan her şeyi dış/somut fotoğraflar diye düşünürsek bunların hepsini bir tür dışlaşma şeklinde dışarı iten esaslı bazı iç resimler

veya dış resimlerin arapları olarak düşünebiliriz. Bu yöntemi pozitivist bakış açısıyla izah etmeye çalışırsak karşımıza görünüş ya da dışlaşmış resimleri idare eden bir merkezî kontrol sistemi olduğunu söyleriz. Az önce sözünü ettiğimiz vahdet-i vücudçu bağlamda ise merkezî kontrol sistemiyle İlâhî irade arasında ilişki kurabiliriz. *Safahat*'ta şair sağa sola dağılmış gibi duran, unsurları arasında açılmış olan mesafe dolayısıyla okurun görmekte yahut duymakta zorlandığını düşündüğü görüntüleri veya görüntü parçalarını, bazen ise bir insan resmini ortaya çıkanlar olarak vermiş ancak burada kalmamıştır. Çünkü onun asıl derdi, ortaya çıkmış olanın somut gövdesine kâh tam hayranlık, kâh tam bir korku ve umutsuzlukla bakarak bir nevi onların illüzyonuna kapılmış, düşünme ve duyma yeteneklerini kaybetmiş olan kitleye karanlıkta kalan görüntüyü, hapsedilmiş olan sesi vermektir. Dolayısıyla, Âkif'in şiirlerinde iki türlü resim söz konusudur ve o, resimlerin mekanizmalarının ya da araplarının peşindedir. Buna suretlerin siyretlerinin resimlerini bulup göstermeye çalışmak da denebilir. *Safahat*'ta olayların hızla akışında yahut konjonktürün gürültüsünde sesi duyulmaz olmuş “hakikat”in sesine kulak vermek veya her şeyi var eden yapıcı sesi/nefesi duymaya çabalamak, Âkif'in yazının başında verdiğimiz “Dili yok kalbimin ondan ne kadar bîzârım” dizesini bir kabulleniş gibi değil, *Safahat*'ın karşı koyduğu, en azından mücadele ettiği temel problematik cümlesi gibi okumamız gerekir.

Sesi susmayan ve susturulamaz hakikatin ta kendisi sayan *Safahat* şairine göre, belli ki, görünüşler, olaylar ve basbayağı resimler aslında şekillenmiş seslerdir. Onlara kulağını iyice dayadığında duyduklarını/resimlerin ona söylediklerini yine bir resim olarak vermesi Mehmed Âkif'in anlaşılması zor olan “hikmet”le halk arasındaki iletişimi doğru bir biçimde kurmak içindir. Bütün bu söylediklerimiz, yukarıda örnek olarak verdiğimiz kendi resminin arkasına yazıldığını söylediği şiirin son dizesindeki “Sessiz yaşadım, kim beni nereden bilecektir?” (“Resmim İçin”: 964) dizesinin yüce bir tevazu olduğunu gösterir.

Kaynak

Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat* (Orijinal ve Günümüz Türkçesi), haz. A. Vahap Akbaş, Beyan Yayınları, İstanbul 2007.

Safahat'ta Sahabeler

(Hz. Ali ve Hz. Ömer Örneğinde)

Fikret Uslucan

Dr. Öğr. Üyesi,

Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
f_uslucan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7163-0531

Giriş

Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'i görüp yanında bulunan, sohbetlerini dinleyen ve Müslüman olarak ölenlere sahabe denilmektedir.¹ Sahabeler; İslam'ı ilk ağızdan öğrenmeleri, Mekke ve Medine dönemlerini yaşamaları, büyük çoğunluğunun zor zamanlarda Hz. Peygamber'in yanında bulunmaları, ayrıca mallarıyla, fiziki varlıklarıyla ve imanlarıyla onu desteklemeleri sebebiyle birçok noktada örnek şahsiyetler olarak kabul edilirler.

İslam'ın farklı fırkalarınca sahabeler hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmaktadır. İnsan olmaları sebebiyle İslam akidesine göre hiçbiri masum değildir. Buna rağmen bazıları daha hayattayken cennetle müjdelenen, ilmî seviyeleri, anlayış kapasiteleri, fedakârlıkları, ümmete ve İslam'a hizmetleri, ay-

¹ Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, s. 491-500.

rica Hz. Peygamber'in ve *Kur'an*'ın övgüsüne de mazhar olmalarından dolayı² örnek alınması gereken kişilerdir.

Mehmed Âkif Ersoy, tarihi (özellikle İslam tarihini) iyi bilen, tarihe adını yazdıran şahsiyetleri iyi tanıyan bir şair ve mütefekkindir. Yahya Kemal Beyatlı'nın "Kökü mâzîde olan âtiyim."³ sözü, Mehmed Âkif'e teşmil edilecek olsa şu hükme varmak mümkündür: Âkif, içinde bulunduğu anı ve maziye tahlil ederek idrak eden, geleceği de bu idrak doğrultusunda kurgulayan veya hayal eden insandır.

Bu noktadan bakıldığında Âkif, tarihi iyi bilen, çok iyi tahlil eden, yorumlayan, tarihten dersler çıkartan bir insandır. Onun tarih bilgisi ve bilinci, yaşadığı zamanı birçok çağdaşından çok daha isabetli bir şekilde çözümlemesini sağlamıştır. Ona göre tarih, tarihten ders alınmadığı için tekerrür etmektedir. Bu düşüncesini *Safahat*'ın yedinci kitabı *Gölgeler*'de "Kıssadan Hisse" başlıklı dörtlüğünde şu şekilde ifade eder:

Geçmişten adam hisse kaparmış... Ne masal şey!
Beş bin senelik kıssa yarım hisse mi verdi?
'Tarih'i 'tekerrür' diye ta'rif ediyorlar;
Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?..⁴

Aslında bir ateist olan Joseph Campbell, tarihin farklı çağlarında ve dünyanın farklı coğrafyalarında yaşamalarına rağmen ve o zamanların şartları içinde aralarında kültürel bir iletişimin olmasının da imkânsız görüldüğü toplumlarda benzer mitolojik anlatıların, benzer kültürel unsurların, benzer yaşam biçimlerinin ve benzer problemlerin görülmesini açıklarken "Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi san-

² Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe", s. 492.

³ Yahya Kemal Beyatlı, *Aziz İstanbul*, MEB Yayınları, İstanbul 1992, s. 123.

⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat-Yedinci Kitap-Gölgeler*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 82.

dınız?”⁵ mealindeki ayetten (Bakara, 2/214) yararlanır.⁶ Bu ayet de esasında tarihin birey ve toplum açısından tekrar ettiğini gösteriyor diyebiliriz.

İyi bir gözlemci olmanın yanında tarih şuuruna da sahip olan Mehmed Âkif, gözlemlediği ve tespit ettiği problemlerin sebep ve sonuçlarını bu yeteneği ile anlar ve anlatır. Bunun için Âkif'in şiirinin kaynakları arasında tarihin ayrı bir yeri vardır. Tarih içinde İslam tarihinin, İslam tarihinde de sahabelerin hayat hikâyeleri ve kendi zamanlarındaki problemlere yaklaşımları, problem çözme yöntemleri şairimiz açısından ayrıca önemlidir.

Genelde insanların, özelde Müslümanların yaşadığı problemler hemen hemen her çağda benzer sebeplerden doğar, benzer şekillerde cereyan eder ve benzer sonuçlar doğurur. Dolayısıyla problemlere yaklaşımlar ve çözüme kavuşturulmaları da benzer şekillerde olur. Yani tarih, tekerrür eder. Mehmed Âkif'in yaşadığı dönemde özellikle İslam ümmetinin karşılaştığı çetin problemlerle sahabeler de karşılaştılar. Yukarıda ifade edildiği gibi sahabeler mademki örnek alınması gereken kişilerdir; öyleyse onların çıkan sorunlar karşısında sergiledikleri tavırları, eylemleri, sorunlara yaklaşım biçimleri aynı problemlerle karşılaşmamak için veya o problemleri çözüme kavuşturmak için büyük önem arz etmektedir.

Bu noktada Âkif'in sahabeleri nasıl anlattığına dikkat etmek gerekir. Mehmed Âkif, sahabelerin İslam dünyasında yaygın olarak bilinen bir hikâyesini anlatır veya şiirinde bir meseleye değinirken onların kendi aralarında yaşadıkları bir çatışmayı nazma çeker, ele aldığı bir soruna değinirken onlardan birinin artık vecize hâline gelmiş bir sözüne atıf yapar.

Safahat'ta Adı Geçen Sahabeler

Safahat'ta adı geçen sahabeleri anıldıkları kitaplara (bölümlere) göre şu şekilde sıralayabiliriz:

Hz. Ebû Bekir (Sıddîk): *Safahat Birinci Kitap*

⁵ *Kur'an Yolu Meâli*, haz. Hayrettin Karaman-Mustafa Çağrırcı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 32.

⁶ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. Sabri Gürses, İthaki Yayınları, İstanbul 2015, s. 99.

Hız. Ömer (İbni Hattâb, Fârûk): *Safahat Birinci Kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar, Âsım*

Hız. Ali (Haydar): *Safahat Birinci Kitap, Süleymaniye Kürsüsünde, Gölgeler*

Hız. Abbas: *Safahat Birinci Kitap*

Hız. Ebû Ubeyde: *Fatih Kürsüsünde*

Hız. İbni Avf: *Fatih Kürsüsünde*

Hız. Ebû Zer: *Âsım*

Hız. Hişam bin As: *Gölgeler*

Hız. Huzeyfetü'l-Adevî: *Gölgeler*

Bu tasnifte görüldüğü gibi *Safahat*'ın tamamında adı en çok anılan sahabe, ikinci halife Hız. Ömer'dir. Hız. Ömer ve Hız. Abbas "Kocakarı ile Ömer"de hikâye kişisi olarak görülmektedir. "Fatih Kürsüsünde" çağdaş Müslümanların problemleri dile getirilirken yine Hız. Ömer, Hız. Ebû Ubeyde ve Hız. İbni Avf'ın içinde olduğu bir vaka anlatılmaktadır. Bunların dışında kalan sahabeler ise benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Hız. Ali'nin ve Hız. Ömer'in de değişik vesilelerle örneklemeler için kullanıldığını söylemeliyiz.

1. Hız. Ali / Haydar

Safahat'ta adına ilk rastlanan sahabe, Hız. Ali'dir. *Safahat*'ın birinci kitabında "İnsan" başlıklı şiirin başına Hız. Ali'nin "Ey İnsan, sen kendinin küçük bir cisim olduğunu sanırsın, oysa en büyük âlem senin içinde gizlidir."⁷ şeklindeki sözü epigraf olarak kullanılır. Bu söz, bize Şeyh Gâlib'in "Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen / Merdüm-i dide-i ekvân olan âdemsin sen"⁸ (Kendini hakir görme, hoşça bak kendine; sen âlemin özüsün, varlıkların gözbebeği olan insansın.) beytini hatırlatmaktadır.

"İnsan" şiiri, kader ve insanın iradesini kullanabilme meseleleri etrafında insanın dünya hayatındaki konumunun sorgulanması bakımından "dinî ve felsefi" bir içeriğe sahip olmanın yanında, yine bununla alakalı olarak "umut

⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat-Birinci Kitap*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 130.

⁸ Naci Okcu, *Şeyh Gâlib Divânı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 249.

ve umutsuzluğun ön plana çıktığı” bir şiidir. Diğer taraftan bu şiiir, insanın hayattaki “gündelik pratiklerini düzenlerken karşısına çıkacak güçlükler”le baş etmesini sağlayacak irade ve kararlılık göstermesini sağlayan dinî ilkeleri hatırlatmaktadır.⁹ Bu noktadan bakıldığında; insanın kader karşısındaki durumu, iradesini kullanması, bu iradeyi kullanmadaki kudret ve zayıflığını anlatan şiiirin, Hz. Ali'nin vecizesinin manzum bir şerhi olduğu görülür.

Âkif, şiiirlerinde hangi konuyu ele alırsa alsın, esas itibarıyla hataları ve doğrularıyla insanı, Müslüman'ı anlatmakta; insanlara, Müslümanlara seslenmektedir. Değişik vesilelerle sahabelere şiiirlerinde yer vermesi de yine Müslümanlara seslenmede, onlara kendilerini anlatmada bir vesileden başka bir şey değildir.

Hz. Ali'yi, *Safahat*'ın ikinci kitabında tek bir manzumeden meydana gelen “Süleymaniye Kürsüsünde” de görürüz. Kazanlı Tatar seyyah ve âlim Abdürreşit İbrahim'in ağzından verilen vaazda şu mısralarla başlayan kısım önemlidir:

Mütefekkirleriniz dîni de hiç anlamamış;
Rûh-ı İslâm'ı telakkîleri gayet yanlış.
Sanıyorlar ki: Terakkîye tahammül edemez;
Asrın âsârı kemâliyle tekâmül edemez...¹⁰

Şair, İslam dininin gelişmelere, terakkiye mâni olduğunu sananlara, bunu iddia edenlere, Hz. Peygamber'in nübüvvetine kadarki cahiliye devrinde (fetret devri), putperest bir kavmin İslam'la şereflendikten çok kısa bir süre sonra nasıl birden bire terakki ettiğini anlatır:

Nasıl olmuş da, otuz yılda otuz bin senelik
Bir terakkî ile dünyâya kesilmiş mâlik?
Nasıl olmuş da o fâzıl medeniyet, o kemâl,
Böyle bir kavmin içinden doğuvermiş derhâl?

⁹ Fazıl Gökçek, “Önsöz”, *Safahat-Birinci Kitap*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 31.

¹⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat-İkinci Kitap-Süleymaniye Kürsüsünde*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 69.

Nasıl olmuş da zuhur eyleyebilmiş Sıddîk!
Nereden gelmiş o Haydar'daki irfân-ı amîk?
Önce dehşetli zıdırken, nasıl olmuş da, Ömer,
Sonra bir adle sarılmış ki: Değil kâr-ı beşer?¹¹

Hz. Ebû Bekir'in İslam'a ve Hz. Peygamber'e olan sadakati, Hz. Ömer'in adaleti, Hz. Ali'nin ilim ve irfandaki derinliği hep İslam sayesinde olmuştur. Bireylerde büyük değişimlere vesile olan İslam dini, vahşi bir kavmin büyük bir medeniyetin temellerini atmasını sağlamıştır.

2. Hz. Ömer / İbni Hattâb

Ali Ekrem Bolayır'a ithaf edilen "Kocakarı ile Ömer"¹² şiiri, bizim coğrafyamızda yaygın olarak bilinen ve filmlere de konu edilmiş bir menkıbeye manzum hikâye şeklinde anlatır. Sinematografik unsurların da yer aldığı bu manzumede vaka, Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın ağzından nakledilir.

Vakanın Hz. Abbas'ın anlatımıyla verilmesinin sebebi; Hz. Ömer'in yaptığı bir güzel işi kendisinin anlatmasının hoş olmayacağı düşünüldüğünden olabilir. Diğer taraftan sahabenin önde gelenlerinden olan Hz. Abbas'ın naklinin şiirde anlatılan hikâyenin inandırıcılığını artıracığı da bir hakikattir.

Hz. Ömer yanında Hz. Abbas olduğu hâlde bir gece yarısı Medine sokaklarında dolaşmakta, etrafı dinlemekte, ahalinin kimseye söyleyemediği bir derdinin olup olmadığını anlamaya çalışmaktadır. Vakit ilerler ve uzakta bir ışık görürler. Işık olduğu yerde bir çadırda yaşlı bir kadın ve küçük çocuklar vardır. Kadın ateşin üzerinde, içinde yalnızca su ve taş parçaları olan bir tencerenin başında oturmuş, "şimdi pişecek" diyerek çocukları avutmaktadır. Anlaşılmaktadır ki çocuklar açtır. Selamlaşmadan sonra Hz. Ömer, kendisini tanımamış olan kadına hâlini sorar. Kadın içinde bulunduğu yokluğu anlatır. Halife, ona Ömer'den niçin istemediğini sorunca "ölse de Ömer'den bir şey istemeyeceğini, Ömer'in dört bir yana ordu saldırdığını, yakındakilerin durumunu bilmediğini, kendi babasının Ömer'den çok daha büyük bir insan olduğunu"

¹¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat-İkinci Kitap-Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 70.

¹² Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat-Birinci Kitap*, s. 159-167.

söyler. Yaşlı kadına göre kimse Ömer'e zorla hilafet vermemiştir. Başaramayacağı bu vazifeyi veya gereğini yerine getiremeyeceği sorumluluğu yüklenmemesi gerekir. Mademki halife olmuştur; o zaman sorumluluklarını yerine getirmeli, reâyânın ihtiyaçlarını gidermelidir. Bu sözler üzerine Hz. Ömer, Hz. Abbas'la beraber beytülmâle gelir, bir çuval un yüklenir, Hz. Abbas da bir testi yağ alır ve tekrar çadırın olduğu yere dönerler. Yerlere uzanarak ateşi yeniden canlandıran Hz. Ömer, un ve yağ ile yemek pişirip çocukları doyurur. Ardından kadına sabahleyin gelmesini ve kendisine bağlanacak nafakayı düzenli olarak almasını söyler. Ertesi gün öğle vaktinde nafakasını almaya gelen ve artık Hz. Ömer'i tanıyan ihtiyar kadına Hz. Ömer tarafından kendisini affedip etmediği sorulunca kadın; affettiğini, lakin adaletini her zaman böyle göstermesini söyler.

Şiirin başında vaka anlatılırken vakit gecedir ve göz gözü görmeyecek derecede karanlıktır. Hz. Ömer ise karanlığın içinde beyaz renkli kıyafetiyle belirir. Buradaki koyu karanlık masum insanların içinde bulunduğu zor durumu; Hz. Ömer'in üzerindeki beyaz kıyafet, ferahlığın Hz. Ömer'in eliyle geleceğini sembolize eder. Yemek pişirmek için sakalı toprağa değecek kadar uzanan Ömer'in hâli bir devlet başkanının tebaasına nasıl hizmet etmesi gerektiğini; öğle güneşinin tepede olduğu saatte nafakanın bağlanması da adaletin tecelli ettiğini, sorumluluklarının bilincinde olan bir devlet başkanının eliyle sağlanan adaletin öğle vakti zirvedeki güneş gibi cihanı aydınlattığını göstermektedir.

Mehmed Âkif Ersoy'un bu manzum hikâyesinde anlatılan vaka, aslında Hz. Peygamber'in "Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden mesulsünüz."¹³ hadisinin pratikteki yansımasıdır. Diğer taraftan millî şairin genelde devrindeki ve kendisinden sonraki devlet adamlarına, özelde ise sorumluluk sahibi her Müslüman idareciye, bulunduğu makam ve konumu ne olursa olsun sorumluluğunu sahabelerin pratiğinden hatırlatmasıdır.

Hz. Ömer'in un çuvalını yüklenip yaşlı kadının çadırına doğru una bulanmış vaziyette gidişinin tasvir edildiği kısımda, kendisine yardım etmek isteyen

¹³ Buhârî, Cum'a 11, Vesâyâ 9; Müslim, İmâret 20.

Hız. Abbas'a Âkif'in anlatımıyla söylediği şu sözler yukarıdaki tespitimizi doğrular niteliktedir.

– Hayır, yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:
Vebâli kendine âiddir İbni Hattâb'ın.
Kadın ne söyledi, Abbas, işitmedin mi demin?
Yarın huzur-ı ilâhîde, kimseler, Ömer'in
Şerik-i haybeti olmaz, bugünlük olsa bile;
Evet hilâfeti yüklenmeyeydi vaktiyle.
Kenâr-ı Dicle'de kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de adl-i ilâhî sorar Ömer'den onu!¹⁴

Hız. Ömer, *Safahat*'ın dördüncü kitabı olan "Fatih Kürsüsünde"¹⁵ manzumesinde de yine bir vaka ile anılır. Burada Âkif, çağdaşı Müslümanlar arasında görülen (ve hatta bugün de görülen) yanlış tevekkül anlayışını tenkit ederken "kader-tevekkül" meselesinde sahabeler arasındaki bir münakaşayı anlatır. Âkif'e göre, çağdaşı olan Müslümanlar, hastalanınca, fakir düşünce, işsiz kalınca, borçlanınca, savaşmak zorunda kalınca, evinin nafakasını kazanmakta zorlanınca ve daha pek çok olumsuz durumla karşılaştıklarında hiç kıpırdamadan, hiçbir gayret göstermeden, çabalamadan sadece Allah'a sığınmakta, Allah'tan yardım istemekte, Allah'a tevekkül etmektedirler. Halbuki İslam dini böyle bir tevekkül anlayışını kabul etmemektedir. Mehmed Âkif, bu durumu şu mısralarla tenkit eder:

Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir... ne saygısızlık bu!
Hüdâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hüdâ;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete... Hâ?

...

¹⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat-Birinci Kitap*, s. 164.

¹⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat-Dördüncü Kitap-Fatih Kürsüsünde*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 23-110.

Sarılmadan en ufak bir işinde esbaba,
Muvaffâkiyete imkân bulur musun acaba?
Hamâkatin aşıyor hadd-i i'tidâli, yeter!
Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!¹⁶

Mehmed Âkif burada kaderi tanımlar: Kader, imanın farzlarına dâhildir. Fakat zamane Müslümanlarının kader anlayışındaki mana ile İslam'ın kader anlayışı örtüşmemektedir. Örtüşmek şöyle dursun, tam tersine o Müslümanların kader anlayışı şeriata iftiradır. Kader, şartlar açıkça ortadayken mümkün olabilecek bir şeyin gerçekleşmesidir. Müslümanların tevekkül anlayışı da hüsrân üstüne hüsrândır. Müslüman ihtiyari fiillerinden sorumludur, kaderin nasıl tecelli edeceğini araştırmak insanın haddi değildir.¹⁷

Manzumenin devamında şunlar anlatılır: Suriye'de aşere-i mübeşşereden Ebû Ubeyde komutasında savaştan İslam ordusuna Hz. Ömer takviye birlik götürür. Fakat gittiği istikamette veba salgını olduğu hususunda kesin bir bilgi alınca Şam üzerinden Surg'a yönelerek askerleri orada konuşlandırır. Ebû Ubeyde, durumu haber alınca Hz. Ömer'in ardından Surg'a gelir. Hz. Ömer'le buluştuklarında o da salgını doğrular. Hz. Ömer, bu durumda ne yapılması gerektiği hususunda muhacirlerin ileri gelenlerine fikirlerini sorar. Bazıları cepheye intikal edilmesi gerektiğini, bazıları da veba tehlikesi sebebiyle geri dönülmesinin doğru olacağını söylerler. Hz. Ömer, bunun üzerine Kureyş kökenli yaşlı sahabelere aynı soruyu yöneltir. Onlar da salgının yaşandığı bölgeye gidilmesinin tehlikesinden söz edip gelen takviye birliklerin geri dönmesinin daha doğru olacağını söylerler. Hz. Ömer de askerlere ertesi gün dönmelerini emreder. Sabahleyin Hz. Ömer yola çıkarken Ebû Ubeyde, "Ya Ömer, uğurlar ola! Firâriniz kaderu'llâhtan mıdır şimdi?" der. Hz. Ömer de ona "Doğru. ... Şu var ki bir kaderu'llâhtan kaçarken biz, / Koşup diğer kaderu'llâha gitmedeyiz."¹⁸ diye cevap verir. Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde tartışırken ilk Müslümanlar-

¹⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat-Dördüncü Kitap-Fâtih Kürsüsünde*, s. 64-65.

¹⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat-Dördüncü Kitap-Fâtih Kürsüsünde*, s. 66-67.

¹⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat-Dördüncü Kitap-Fâtih Kürsüsünde*, s. 68.

dan ve yine aşer-i mübeşşereden olan İbn Avf gelir ve Hz. Peygamber'in "tâun hadisi"¹⁹ olarak bilinen hadisini okur ve tartışma biter.

Şiirin devamında Mehmed Âkif, çağdaşı olan Müslümanların yanlış kader ve tevekkül anlayışlarını zaman zaman sertleşen bir üslupla eleştirmeye devam eder.

Sonuç

Mehmed Âkif Ersoy, eserlerini, Osmanlı Türk toplumunda Tanzimat'la birlikte artan yozlaşmanın, sosyal, ilmî, askerî, iktisadi ve dinî bozulmaların neticesinde itikadi sarsıntıların da yaşandığı bir dönemde kaleme almıştır. Bütün enerjisini bu menfi durumlarla mücadeleye adayan şair, özellikle Osmanlı Türk aydınlarının itikadi sarsıntılar yaşadığı, yeni amentü metinlerinin kaleme alındığı bu yıllarda şiirleriyle, vaazlarıyla ve diğer eserleriyle havassından avamına bütün bir cemiyete seslenerek mücadelede, mücahedede bulundu.

Batı medeniyetine körü körüne teslim olanlar, emperyalist Batı karşısında çaresizliğe, ümitsizliğe düşenler ve esareti kabul edenler; gençliğe Batı mitolojisinden Promete'yi örnek gösterirken, pozitivist felsefeye teslim olanlar bu felsefenin öğretileriyle yeni iman esasları belirlerken, kültür, sanat ve edebiyatın kaynağını ve mükemmel örneklerini Nev-Yunânîlik'te ve Akdeniz havzasında ararken; Âkif, İslam'ın temel kaynağı olan *Kur'an*'a, Hz. Peygamber'in hadislerine yönelmiş ve kurtuluş reçetesini bu kaynaklardan yararlanarak yazmıştır.

Mehmed Âkif, Hz. Peygamber'in maddi ve manevi eğitiminden geçmiş olan sahabenin yaşadığı hayatı, kendi zamanlarında yaşadıkları zorluklar karşısındaki tavırlarını, *Kur'an* ve hadislerin ışığında kendilerine nasıl bir yol çizdiklerini, mesuliyet duygularını ve bu duyguyla vazifelerini nasıl ifa ettiklerini, onların kader ve tevekkül anlayışlarını mensubu olduğu cemiyete manzumeleriyle anlatmıştır. *Kur'an*'ın emir ve yasakları, Hz. Peygamber'in sünneti ve

¹⁹ "Veba (taun) bir yerde baş gösterir ve siz orada bulunursanız o yerden çıkmayınız! Şayet bir yerde baş gösterir ve siz o yerde olmazsanız o yere gitmeyiniz." Bu hadisin tam metni, söylenme sebebi ve daha geniş bilgiler için bk. Nühket Varlık, "Tâun", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s. 175-177.

hadisleri, Hz. Ömer ve Hz. Ali başta olmak üzere sahabeler, Âkif'in iman ve ahlak dünyasının mimarıdır. Bu sebeptendir ki Âkif, reçetesini hazırlarken örneklerini de *Kur'an*, sünnet ve sahabelerden seçmiştir.

Kaynakça

- Beyatlı, Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, MEB Yayınları, İstanbul 1992.
- Buhârî, Cum'a 11, İstikrâz 20, Vesâyâ 9; Müslim, İmâret 20.
- Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. Sabri Gürses, İthaki Yayınları, İstanbul 2015.
- Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, s. 491-500.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat-Birinci Kitap*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat-İkinci Kitap-Süleymaniye Kürsüsünde*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat-Dördüncü Kitap-Fâtih Kürsüsünde*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat-Yedinci Kitap-Gölgeler*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Gökçek, Fazıl, "Önsöz", *Birinci Kitap-Safahat*, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Kur'an Yolu Meali*, haz. Hayrettin Karaman-Mustafa Çağrıncı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- Okcu, Naci, *Şeyh Gâlib Divânı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Varlık, Nühket, "Tâun", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s. 175-177.

III. Oturum Bildirileri

Oturum Adı:

Mehmed Âkif ve Kur'an Meali

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Mustafa İsmet UZUN

Mehmed Âkif'in Kitap-Sünnet Özelinde Dinî Delillere Yaklaşımı

Prof. Dr. İsmail Lütü ÇAKAN

Kur'an'ın Özünü Yansıtması Bakımından Mehmed Âkif'in Kur'an Meali

Doç. Dr. Mustafa KARA

Mehmed Âkif Ersoy'un Düşünce Yapısının Kur'an-ı Kerim Meali'ne Etkisi

Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR

Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Kur'an'a İlişkin Genel Vurgular

Doç. Dr. Mustafa KAYHAN

Mehmed Âkif’in Kitap-Sünnet Özelinde Dinî Delillere Yaklaşımı

İsmail Lütü Çakan
Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi,
ismaillutficakan@gmail.com

Merhum Mahir İz hocamızın (v. 1974) tanımıyla “çelik karakterli içtimâî müşdidimiz”¹ İslam şairi Mehmed Âkif’in dinî delillere yaklaşımını, yaşadığı dönemde (1873-1936) Osmanlı toplumunda oluşmuş bulunan fikir ve aksiyon grupları içindeki yerinden hareketle temellendirmek en gerçekçi yöntem olacaktır.

Âkif, İslamcı aydınlar içindedir. Ümmetin içinde bulunduğu sancılı dönemin sebebini Batıcılar ve Ulusalıcılar gibi İslam dini değil, İslam’ı İslam’a uygun olarak yaşamayan ya da yaşayamayan Müslümanlar olarak görmektedir. Dolayısıyla da kurtuluşu İslam’ı terketmekte değil, Müslümanları dindarlıkları konusunda uyarmakta ve onları asr-ı saadetteki anlayışla **İslam’ı Kitap-Sünnet çizgisinde yaşamaya ikna ve razı etmekte** görmektedir.

¹ Bu tanımın değerlendirmesi için bk. İsmail Lütü Çakan, *Mehmed Âkif “Çelik Karakterli İçtimâî Müşdidimiz”*, İFAV Yayınları, İstanbul 2021.

Bu sebeple pek tabii olarak tüm gayretini Müslümanların Müslümanca uyarılmasına hasretmiş bulunmaktadır. Düşünce ve eyleminin yöntemini de yine kendisi bir beytinde şöyle dile getirmektedir:

Emr-i bi'l-ma'ruf imiş ihvân-ı İslâm'ın işi,
Nehyedermiş bir fenalık görse, kardeş kardeşi.²

Tarihin tanıklığı ve sizlerin yüksek malumları olduğu gibi İslam dini, edile-i erbaa denilen Kitap, Sünnet, İcmâ ve Kıyas'tan oluşan şeri deliller üzerinden yaşanmış, medeniyet kurmuş, dünyanın büyük bir bölümüne Osmanlı İmparatorluğu marifetiyle hâkim olmuştur.

19. asrın sonları ve yirminci asrın başlarında bu hâkimiyet ne yazık ki hezimete dönüşmüştür. Bu acınası durumun ortadan kaldırılması, Âkif merhuma ve onun gibi düşünen İslamcı aydınlara göre “yiğit düştüğü yerden kalkar” fehvasınca, Osmanlı'yı cihan imparatorluğu hâline getiren esaslara dönülmesi ve başta *Kur'an*/kitap olmak üzere bu ilkelerin, önce Müslümanların sonra da asrın idrakine fiilen sunulması, kabul ve itiraf ettirilmesi ile mümkün olacaktır.

Ancak bu konuda en büyük engel, Müslümanların ve ümmetin geri kalmışlığının sebebi olarak İslam'ı görüp ondan tamamen vazgeçmek gerektiğini düşünen ve savunan kimi aydın ve yöneticilerin, Batıcı ve ulusalcıların fikren ve siyaseten etkin konumda bulunmalarıydı. Durum tam da Ziya Paşa'nın dediği gibiydi:

İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakki
Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı³

Âkif, böylesi bir ortamda diriliş ve kurtuluş için en küçük bir ümit ışığı gördüğü her girişimin içinde bulunmayı denemiş; ne yazık ki özellikle marşını yazdığı ve bir anlamda manevi önderliğini yaptığı İstiklal Mücadelesi sonrası

² Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 192.

³ “Devletin yükselmesine engel İslâmiyet imiş. / Önceleri yoktu, bu rivayet/iddia yeni çıktı.” Bk. Önder Göçgün, *Ziya Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İzmir 1987, s. 70.

memlekete hâkim olan yönetim kadrolarının kendi düşündüğü istikametten uzaklaştığını görüp ülkeden ayrılmayı ve âdeta bir feryat tsunamisi sayılacak suskunluğu seçmiştir. “Çelik karakteri” ve davasına yönelik bağlılığının gereği olarak bu dönemde vatani aleyhine olabilecek tek kelime etmemiş ve bir tek şiir yazmamıştır.⁴ Bu tavrı, onun her şey farklı görünse de İslam ümmetine uzun yıllar merkezlik yapmış payitaht ve çevresi hakkındaki olumlu düşüncelerinin devam ettiğinin, uzun vadede olumlu gelişmelerin olabileceği ümidinin sessiz fakat fiilî göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Âkif merhumun sözünü ettiğimiz mücadele çizgisinde aktif olduğu dönemlerin ürünü olan *Safahat*'ı, dine, dinî delillere, dindar olduğunu sanarlara, kaba sofulara ve din karşıtlarına, kamusal alanları dinden arındırma girişimlerine yönelik düşünce, eleştiri ve tekliflerinden oluşan şiirle yazılmış bir tür “**toplum sağlık reçetesi**”dir.

Bu sebeple tebliğde yer vereceğimiz düşünce ve değerlendirmelerin fikrî ve sosyal yönden sağlaması, Âkif merhumun hayatı, yazı ve kitaplarının yanında ve en başında *Safahat*'ıyla yapılabilir.

Bendeniz bu temelden hareketle onun dinî delillere yaklaşımını özetlemeye çalışacağım.

Ancak -Âkif'in yaklaşımının tarihî zeminine ve bir anlamda da arka planına işaret etmek bakımından- önce “**toplum sağlık reçetesi**” tanımını üzerinde İslam ilimleri tarihinde ve özellikle hadis ilmi alanında yaşanmış bir gelişmeye ve hatta bilimsel geleneğe işaret etmek istiyorum.

Sözünü ettiğim gelişme ve bilimsel geleneğin özeti şudur: İnsanlık tarihinde bozulan her sosyal yapının peygamberler öncülüğünde, inanan kadrolar tarafından onarılmış ve geliştirilmiş olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Bu sosyal gerçek, İslam tarihinde özellikle Hz. Peygamber sonrasında ümmetin Kitap ve Sünnet çizgisinde hayatını sürdürebilmesi için başta hadis kaynakları

⁴ Falih Rıfkı Atay, “Bizim fikirlerimize düşmanlığı onu, asla vatana aykırı bir politika içine sürüklemişti.” der. Falih Rıfkı Atay, “Şair Mehmed Âkif”, *Yedigün*, C. 8, S. 202, 20 İkincikânun 1937, s. 4. Hüseyin Cahid Yalçın da “Fikir ve kanaatleri bizimkilere uymadığı halde hürmet ederim. Çünkü yalan söylemedi, riyâkârlık yapmadı, fenâlık yapmadı.” tespitini yapar. akt. Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayati Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011, s. 395.

ve onlardan yapılan seçkilerle oluşturulan *reçete nitelikli eserlerle* Müslümanların yaşayışları Kitap-Sünnet temeline döndürülüp yinelenmesi ve yenilenmesi çalışmaları olarak tecelli etmiştir.

Hattabi'den (v. 388) başlamak üzere **ümmetin himmetini sünnete yöneltmek**, İslam'ın Hz. Peygamber örnek ve önderliğinde yani sünnet-i seniyyeye uygun olarak yaşanmasını temin etmek maksadıyla, ana kaynaklardan seçilen hadislerle günün bilgi ve pratik ihtiyacını karşılamaya çalışan ıslahatçı yaklaşım mahsulü eserler ortaya konulagelmiştir. Aslında bu tarihî ve bilimsel gelişmeyi, temel hadis kaynaklarının özellikle **ale'l-ebvâb** yani **konulara göre tasnif edilmesinde** de görmekteyiz.

Temel hadis kaynaklarından seçmeler yapmak suretiyle ümmete reçete sunma çizgisinin ülkemizde tanınan en meşhur iki ismi el-Beğâvî (v. 516) ve en-Nevevî (v. 674)dir. Beğâvî'nin *Mesâbihü's-sünne* ve *Şerhu's-sünne* adlı eserleri yanında ve onlardan daha yaygın örneği Nevevî'nin *Riyâzu's-sâlihîn*'idir.⁵

Riyâzu's-sâlihîn, mevcut toplum şartlarından ümit kesip kendilerini kişisel ve tepkisel düşüncelere göre kapalı devre dindarlığa veren grupları uyararak ve yaşamaları gereken sağlıklı İslami hayatı kendilerine göstermek için **İmam Nevevî** (v. 674) tarafından Kitap ve Sünnet verilerinden yani ayet ve hadislerden seçilerek -birey ve toplum hayatının akışı esas alınmak suretiyle tertip ve tanzim edilmiştir.

Dönemindeki Müslümanları aydınlatmak ve Kitap-Sünnet ilkelerine uygun bir İslami yaşayışa kavuşmalarını sağlamak maksadıyla İslam'ın ana kaynağı *Kur'an-ı Kerim* ve hadis-i şeriflerden seçilip oluşturulmuş söz konusu reçete nitelikli hadis eserleri gibi *Safahat* da -bize göre- aynı amaç, içerik ve niteliğe sahip bir şiir kitabıdır. Belki temel fark, *Safahat*'ın özelde Kitap ve Sünneti, genelde dinî delilleri esin kaynağı olarak değerlendiren özgün bir şiir ki-

⁵ *Riyâzu's-sâlihîn*'i tanımak ve içeriğiyle tanışmak için bk. M. Yaşar Kandemir-İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük, *Riyâzu's-Salihîn Tercüme ve Şerhi-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2001. Mansur Ali Nasîf'in *et-Tâcu'l-câmiu li'l-usûl fi ehâdisü'r-Resûl* adlı beş ciltlik eseri de bu çizginin en son örneğidir.

tabî⁶, *Riyâzu's-salihîn*'in ise, açıktan ve doğrudan Kitap ve Sünnet verilerinden seçmelerle oluşturulmuş hadis kitabı olmasıdır.

Âkif yaşadığı sürece, İslam dünyasının içinde bulunduğu İslam izzetine kesinlikle yakışmayan durumdan İslam'ı değil Müslümanları sorumlu tuttuğu için Müslümanları uyandırmak maksadıyla Muhammed İkbâl (v.1938) gibi -tabir câizse- içe dönük diriltici mesajlar vermeye çalışmıştır. Pek tabii olarak, aynı amaç doğrultusunda İslam'ın savunmasını dışa dönük yani Batılı bilim dünyasına yönelik olarak yapmaya çalışanlarla da fikri iletişim anlamında dirsek temasında bulunmaktan çekinmemiş, kendi şartlarında onlardan yararlanmaya çalışmış, onları asla aynen tekrar ve taklit etmemiş, özgün kalmayı başarmıştır.⁷

Bu açıdan o, kendilerini kapalı devre dindarlığa veren ya da verdiklerini sanan grupları uyarmak ve yaşamaları gereken İslami hayatı bilgi ve pratik olarak kendilerine göstermek için kitap hazırlamış ve yazmış **İmam Nevevî** gibi nakil, İmam Gazzâlî gibi akıl-nakil ağırlıklı musannif ve müelliflere benzetilebilir.

Tebliğ konumuzu bu kültürel zemin üzerinde değerlendirmenin daha sağlıklı olacağını düşünmekteyim.

Her Müslümanın olduğu gibi **Âkif merhumun da kimlik ve kişiliğini dokuyan** İslam dininin olmazsa olmaz iki temeli **Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyedir**.

Kur'an-ı Kerim kıyamete kadar, özelde ümmet-i icâbete genelde ümmet-i dâvete kısaca bütün insanlığa, dünya-ahiret mutluluğunun esaslarını getirmiş olan son ilahi kitaptır. Sünnet ise, bu evrensel kitabın ilahi iradeye uygun olarak dünyada nasıl anlaşılıp yaşanacağını gösteren, evrensel çapta uygulama

⁶ *Safahat*'in özgünlüğüne Refik Ahmed Sevengil'in şu cümlesi tanıklık etmektedir: "Âkif'in şiirlerinde başlıca üç vasfın hâkimiyeti göze çarpar: 1. İçtimâî, 2. Millî, 3. Dînî. ... Şair, tek bir manzumesinde gönül fantezisine, şahsi derdine, ferdi tahassüsüne yer vermiyor. Şiirlerinde kütleyle meşgul olduğunu, içtimâî yaraları deşmeye uğraştığını, cemiyete kendi düşüncesine göre yol çizdiğini görüyoruz. Mehmed Âkif bu sahada eşsiz bir sanatkârdır." Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 397.

⁷ Konuya ait değerlendirmeler için bk. Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1985, s. 19-21.

rehberidir. Dolayısıyla sünnet, *Kur'an*'ın en yetkin, ilahi denetimden geçmiş ilk ve yegâne şerhi/yorumudur.

Kitap-sünnet birlikteliği ve bütünlüğü, *Kur'an*'ın, yaşanabilirlik açısından sünnetten bağımsız olmadığına açık delilidir. Yani sünnet, Müslüman kimliğini *Kur'an* temelinde oluşturan ve koruyan uygulama çerçevesi ve en güzel peygamberî örneğidir.

O hâlde Âkif'in,

Doğrudan doğruya Kur'ândan alıp ilhâmı

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.⁸

beytini nasıl anlamak gerekmektedir?

Rahmetli Mahir İz hocamızın tespiti ile “Etraflıca düşünemeyenlerin bazıları bu beyti okuyunca herkesin kendi başına *Kur'an*'dan ahkâm çıkarıp içtihad edebileceğini zannederler; beyte bu mânâyı verirler. ... Bunlar, Âkif Bey'in ilmî hüviyetinden haberdâr olmayanlardır.”⁹

Kimileri de bu beyitten “Zaman sana uymazsa sen zamana uy demiş atalar. **Âkif gibi İslâm'ı asrın anlayışına uydurmak lâzımdır**” sonucunu çıkarırlar. Hele hele, “**Âkif, müçtehidler müçtehididir. Âkif için fukahanın sözü ve kıyası mühim değildir. İcma da mühim değildir. Hatta hadis bile. Âkif için tek kaynak vardı: Kur'an. Âkif'in ilham aldığı tek yer Kur'an'dı.**”¹⁰ diyecek kadar ileri giderler.

Birincisi düşüncesizlikten, ikincisi kasıtlı davranmaktan kaynaklanan bu iki çıkarım, merhuma yapılabilecek en büyük iftira ve

Doğrudan doğruya Kur'ândan alıp ilhamı

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı¹¹

⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 378.

⁹ Mâhir İz, *Üstadım Mehmed Âkif*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 138

¹⁰ “Mehmed Âkif Kimdir”, <https://dinimizislam.com/detay.asp?Aid=7172> (29.01.2022)

¹¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 378.

beyti hakkında ortaya atılabilecek en dehşetli çarpıtmadır. Zira “ilhamı Kur’ân’dan almayı teklif eden Âkif merhum asla son dönemlerin moda ifade-
siyle “Kur’an İslam’ı” gibi bir düşünceyi ifade ediyor değildir.¹² Hele hele “vah-
yin dini”, “rivâyetlerin dini” gibi bölücü bir saçmalığı ima ediyor hiç değildir.

Âkif bu mısralarıyla İslam’ı öz kaynaklarından, onların başında da *Kur’an-ı Kerim*’den yararlanmak suretiyle yeniden ve sürekli olarak çağın gündemine getirmek, insanların vahiy ışığından mahrum bırakılması sonucu içine düş-
tüğü inanç karmaşası, cehalet, zulüm, binbir çeşit sapıklık ve ahlaksızlıktan kurtulmaları için İslam kültür birikimi ve hayatın ihtiyaç ve zaruretlerini bir-
likte değerlendirme yoluyla *Kur’an* merkezli doğru, makul ve yeterli çözümler üretme çağrısında bulunmakta idi. Bir başka ifade ile Âkif merhum, Hz. Pey-
gamber’in getirdiği nura uyup ashâb-ı kirâmın yaptığı gibi Peygamber aleyhis-
selâmın İslam’ı bütün berraklığı ile hayata yansıtma davasını sürdürme çağrısı yapmaktadır. Ona göre kurtuluş bu noktadaki başarıya bağlıdır.

Âkif’i yakından tanıyan ve kendisiyle uzunca bir söyleşi gerçekleştirmiş olan Nevzat Ayasbeyoğlu’nun isabetle belirttiği gibi, **“Âkif’in görüşü, Kitap ve Sünnet’e dayanan, fakat bunların tefsirinde akıl ve ilmi esas tutanların görüşüdür.”**¹³

Diğer dinî delillere yaklaşımına ışık tutmak anlamında hemen ifade ede-
lim ki Âkif merhum, **“Mesâil-i diniyyede vus’at, kolaylık taraftarıydı.”**¹⁴ Es-
ki-yeni tartışmaları konusunda da **“Eski, eski olduğu için atılmaz; fena olur-
sa atılır. Yeni, yeni olduğu için alınmaz; iyi olursa alınır.”** görüşüne sahipti.
Bu konudaki çarpıklığı **“Yeniye, iyiliğinden, hususiyle lüzumundan dolayı
almak; eskiyi de fenâlığı sâbit olduğu için atmak kimsenin aklına, daha
doğrusu işine gelmiyor.”** diye ortaya koymaktadır.¹⁵

¹² Bu konuda isabetli değerlendirmeler için bk. M. Suat Mertoğlu, “Doğrudan Doğruya Kur’an’dan Alıp İlhamı’: Kur’an’a Dönüş’ten Kur’an İslam’ına”, *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 15, S. 28, 2010, s. 69-113.

¹³ Nevzad Ayas, “Mehmed Âkif, Zihniyeti ve Düşünce Hayatı”, Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, haz. Fahreddin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011, s. 519.

¹⁴ Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 293.

¹⁵ Mehmed Âkif, “Tefsîr-i Şerîf”, *Sebilürreşâd Mecmuâsı*, C. 9, S. 209, 23 Ağustos 1328, s. 5.

Kitap-Sünnet çizgisinde bir Müslüman-mürşid olarak Âkif merhum, **iç-tihat meraklısı kifayetsizleri** tanımlarken, **genelde dinî deliller özelde Kitap-Sünnet hakkındaki düşüncelerini fevkalâde açık ve net olarak dile getiriyordu:**

Bakın ne günlere kaldık: Ya beş ya altı kopuk,
Yamaklarıyla beraber ki hepsi kılkuyruk,
Utanmadan çıkıyor, ictihâda kalkışıyor!
Bu hâle karşı tahammül hakîkaten pek zor.

....

Düşünmüyor bu kopuklar ki: Müctehid geçinen,
Zamânının olacak muktedâsı irfânen.
Kitâb'ı, Sünnet'i, İcmâ'i sağlam anlayacak;
Hilâf'ı yoklayacak, ihtiyâcı kollayacak.
Ne ictihâdı yapar, yoksa, bir alay -zimmî
Kadar nasîbe-i fikhîsi olmayan- ümmî?

Kuzum, eşek nalı yapsan: Bir usta çingenenin
Yanında uğraşacaksın, başında mengenenin.
Peki! Liyâkat-i fitrîsi âdemin sâde,
Kifâyet eylemiyorken bu en hasîs işde,
Ya ictihâda nasıl kalkıyor bu sersemler?
O ictihâda ki: Dünyâ kadar ulûm ister!
Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe;
Kalır selâmet-i milliyyemiz öbür gelişe!¹⁶

¹⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 239-240.

Âkif merhum, *Safahat*'ın pek çok yerinde ısrarla Peygamber *Sallallâhu Aleyhi ve Sellem*'i ve dolayısıyla sünnet-i seniye'yi kaynak göstermek, ölçü ve örnek almak suretiyle fikrini açıklamaktadır. İşte birkaç misal:

Hakkı bir zâlime ihtâr, o ne şâhâne cihâd!
«En büyüktür» dedi Peygamber-i pâkîze-nihâd.¹⁷

...

Müslümanlık'ta «anâsır» mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır ruh-i Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!¹⁸

...

Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber.¹⁹

Âkif, Peygamber Efendimiz'e olan aşkını ve muhabbetini “Necid Çölleri-nden Medine'ye” başlıklı şiirinde şöyle dile getirmektedir:

Henüz duâ ediyordum ki, «Yâ Resûlallâh!»
Nidâsı kükreyerek, bir kanadlı tayf-i siyâh,

...

Düşünce Ravza-i Peygamber'in ayaklarına;
Sarıldı göğsüne çarpan demir kuşaklarına.
Dikildi cebhe-i dîdâr önünde, müstağrak.
Diyordu inleyerek:

— Yâ Nebî, şu hâlime bak!

Nasıl ki bağıryanar, gün kızınca, sahrânın;
Benim de rûhumu yaktıkça yaktı hicrânın!

¹⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 380.

¹⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 184.

¹⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 387.

Harîm-i pâkine can atmak istedim durdum;
Gerildi karşıma yıllarca âilem, yurdum.

...

İrâdem olduğu gündür senin irâdene râm,
Bir ân için bana yollarda durmak oldu harâm.

...

Azâb-ı hecrine katlandım elli üç senedir...
Sonunda alnıma çarpan bu zâlim örtü nedir?

...

Demir nikâbını kaldır mezâr-ı pâkinden;
Bu hasta rûhumu artık ayırma hâkinden!
Nedir o meş'ale? Nûrun mu? Yâ Resûlallâh!...

.....

Sükûn içinde bir an geçti, sonra bir kısa «ah!»...

...

Bitince hârice nakliyle gasli, tekfîni,
«Bakî'»a gitti şehîdin vücûd-i fânîsi;
«Harem»de kaldı, fakat, rûh-i câvidânîsi.²⁰

Ruhu Harem'de kalan Sudanlıya eş, gönlü Ravza-i mutahharadan ayrılmayan Âkif merhum, sünnet-i seniyyenin bilgi ve belgeleri olan hadis-i şerifleri, hadis uydurma girişimlerine ve uydurmacılara karşı çok canlı ve vurgulu ifadelerle savunmaktadır:

Kitâb'ı, Sünnet'i, İcmâ'ı kaldırıp attık;
Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.
Yıkıp Şeriat'i, bambaşka bir binâ kurduk;
Nebî'ye atf ile binlerce herze uydurduk!

²⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 312-313.

O hâli buldu kı cür'et: «Yecûzu fi't-tergîb...»
Karâr-ı erzeli fetvâ kesildi!... Hem ne garîb,
Hadîsi vaz' ediyorken sevâb uman bile var!
Sevâbı var mı imiş, bir zaman gelir, anlar!
Cihânı titretiyorken nidâ-yı «Men kezebe...»
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî-edebe:
Lisân-ı pâk-i Nebî'den yalanlar uyduruyor;
Sıklımadan da «sevâb işledim» deyip duruyor!²¹

Safahat'tan alıntıladığımız bütün bu mısralar Âkif merhumun sadece *Kur'an*'ı esas alıp hadis-sünnet dâhil, diğer şerî delilleri ihmal ve terk etmek gibi bir tavrının ve telkinin kesinlikle olmadığını, “**İslam'ı asrın anlayışına uydurmak lazımdır.**” gibi bir **fikrî omurgasızlığa** asla evet demediği, tam aksine bilimsel ve teknik gelişmelerin ışığında *Kur'an* ayetlerini yorumlamak suretiyle İslam'ın hikmetlerini, bilimsel gelişmeleri etkileyen yönlerini asrın anlayış ve istifadesine sunmayı, böylece **İslam'ı asrın idrakine itiraf ettirmeyi, bir başka ifade ile “Kur'an'ın hâkimiyet-i mutlakası”**nı sağlamayı tavsiye ettiğini göstermektedir.

Âkif merhum bu düşünce ve teklifinin gerekçesini bir makalesinde şöyle dile getirmektedir:

“*Dest-i kudretin kitâb-ı kâinâta yazdığı sahifeleri artık okuyamadıktan başka, gece gündüz okuduğumuz Kitâb-i münzel de nerde ise hiç bize söylemeyecek bir hâle gelecek!.. Bizim bu gafletimizi, bu atâletimizi gören yabancılar Müslümanları uyuşturan, şuun-ı hilkate alabildiğine lâkayd bırakan sâik, dinlerinden başka bir şey değildir’ diyorlar. Heyhât ki din ne söylüyor, biz ne anlıyoruz!*”²²

²¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 236-237.

²² Mehmed Âkif, “Tefsîr-i Şerîf”, *Sebilürreşâd Mecmuâsı*, C. 9, S. 210, 30 Ağustos 1328, s. 23.

Sözün Özü

Ümmet için “üsve-i hasene” olan kutlu hayatının son anlarında Peygamber *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Efendimiz’in kağıt-kalem isteyip vasiyet yazdırma arzusu üzerine çıkan gürültü ve kargaşada Hz. Ömer’in, “*Hasbünâ kitâbul-lâh* = Bize *Kur’an* yeter!” diyerek tartışmaları bitirmesi²³, “Muhammed öldü” diyenleri pek ciddi şekilde tehdit etmesinden anlaşıldığına göre²⁴ “Tek delil Kur’an’dır, Sünnet’e gerek yok!” demek değilse; Âkif merhumun da

Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhâmı

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm’ı

dizeleri, yukarıda verdiğimiz mısralarının tanıklığıyla “Kur’an’dan başka hiçbir delili dikkate almaya lüzum yok.” anlamında kesinlikle yorumlanamaz.

Peygamber Efendimiz’in dünyayı teşrif ettiği gece için,

Ne lâhûtî geceymişsin ki teksin sermediyyette;

Meşîmenden doğan ferdâya hayrânım, ne ferdâdır!

Işık nâmiyle vicdanlarda ondan başka bir şey yok;

O bir sönsün, hayât artık müebbed leyl-i yeldâdır.

Perişan sözlerimden bıkmı, hoş gör, yâ Resûlallah,

Kulun şeydâdır amma, açtığın vâdide şeydâdır.²⁵

diye bütün neşe ve mutluluğunu Hz. Peygamber’in açtığı yolda yürümekte bulan Âkif merhum, ithama değil büyük ve derinlikli bir saygıya layıktır diye düşünüyorum.

Kitap ve sünnet çizgisinde özü-sözü uyumlu müstakim bir mümin münevver olarak Mehmed Âkif; Kitap, sünnet başta olmak üzere tüm delil ve öğretileriyle İslam’ın bütün zaman ve mekânlara hâkimiyeti yönünde bilinçli bir

²³ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 324-5

²⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 266; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, XXIV, 558.

²⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 452.

dindarlık ve bilimsellik ile sürekli gayret edilmesini önermiş olmanın imtiyazı içinde bulunmaktadır.

Kaynakça

- “Mehmed Âkif Kimdir”, <https://dinimizislam.com/detay.asp?Aid=7172>. (29.01.2022)
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 324-5
- Atay, Falih Rıfki, “Şair Mehmed Âkif”, *Yedigün*, C. 8, S. 202, 20 İkincikânun 1937.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Mehmed Âkif “Çelik Karakterli İçtimâi Mürşidimiz”*, İFAV Yayınları, İstanbul 2021.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2006.
- Eşref Edib, *Mehmed Âkif-Hayati Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazuları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011.
- Göçgün, Önder, *Ziya Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İzmir 1987.
- İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, XXIV, 558.
- İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 266.
- İz, Mâhir, *Üstadım Mehmed Âkif*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2014
- Karakoç, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1985.
- Mehmed Âkif, “Tefsîr-i Şerîf”, *Sebilürreşâd Mecmuâsı*, C. 9, S. 209, 23 Ağustos 1328, s. 5.
- Mehmed Âkif, “Tefsîr-i Şerîf”, *Sebilürreşâd Mecmuâsı*, C. 9, S. 210, 30 Ağustos 1328, s. 23.
- Mertoğlu, M. Suat, “Doğrudan Doğruya Kur’an’dan Alıp İlhamı’: Kur’an’a Dönüş’ten Kur’an İslamı’na”, *Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 15, S. 28, 2010, s. 69-113.

Kur'an'ın Özünü Yansıtması Bakımından Mehmed Âkif'in Kur'an Meali

Mustafa Kara

Doç. Dr.,

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kiraat İlmi Ana Bilim Dalı,

mustafakara@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5497-1131

1. Giriş

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın (cc) sözü olması nedeniyle dil, üslup, fesâhat, belâgat ve muhteva açısından mu'ciz bir kelimdir. O, en güzel sözdür; çünkü en güzelin sözüdür. O, en büyük sözdür; zira en büyüğün sözüdür. O, en üstün sözdür; çünkü en üstünün sözüdür. Nitekim *Kur'an* başka sözlerle mukayese edilemeyecek düzeyde üstün bir sözdür. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in (s) "Kur'an'ın diğer sözlere üstünlüğü, Yüce Yaratan'ın mahlûkata üstünlüğü gibidir."¹ ifadesi, son derece manidardır.

Kur'an-ı Kerim ne şiir ne de nesirdir; o, sadece *Kur'an*'dır² ve nevi şahsına münhasır özelliklere sahiptir. Dolayısıyla böyle eşsiz bir kelamı başka bir

¹ Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ, Tirmizî, "Fedâilü'l-Kur'ân", *es-Sünen*, Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1937, 25.

² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, 22. bs., Ankara 2012, s. 160.

dile tercüme etmek, Arapça'nın bütün kural, kaide ve edebî sanatlarına vakıf olmanın yanı sıra üst düzey bilgi, birikim, titizlik ve samimiyet gerektiren bir iştir. Bu doğrultuda Mehmed Âkif Ersoy hem edebî birikimiyle hem de samimiyetiyle *Kur'an*'ın ilk dokuz suresini Türkçeye tercüme etmiştir. Hatta Âkif, mealinde *Kur'an*'ın salt bir çevirisini yapmanın ötesinde Arapça metnin Türkçeye çevrilmesinde dil ve üslûp açısından tercümenin kısıtlarını aşma yönünde ciddi bir çaba ortaya koymuş ve bu konuda son derece başarılı olmuştur.³ Âkif'in bu başarısını İstiklâl Marşı'nda zikrettiği Arapça kelimelerde de görmek mümkündür.⁴

Bu tebliğde *Kur'an*'ın özünü, ruhunu ve mana derinliğini yansıtan yönleriyle Âkif'in *Kur'an Meali* incelenmektedir. Çalışmanın amacı Mehmed Âkif'in *Kur'an Meali*'nde mana derinliklerinin izlerini sürmektir. Çalışma Fâtiha, Bakara, Âl-i 'Imrân, Nisâ, Mâide, Enâm, Arâf, Enfâl ve Tevbe sureleri ile sınırlı tutulmuştur. Bunun sebebi Âkif'in mealinin *Kur'an*'ın tamamını değil de Fâtiha-Tevbe arası sureleri kapsamıdır. Çalışma, nitel bilgi toplama yöntemlerinden yazılı doküman incelemesine dayanmaktadır. Bu bağlamda literatür taramasından elde edilen veriler bütüncül bir bakış açısıyla metin analizine tabi tutularak değerlendirilmektedir. Çalışma *Kur'an*'ın özü, ruhu ve mana derinlikleri cihetiyle Mehmed Âkif'in *Kur'an Meali*'ni ele alması bakımından özgün bir nitelik arz etmektedir.

2. Mehmed Âkif'in *Kur'an Meali*

Bu çalışmaya esas olan Mehmed Âkif'in *Kur'an Meali* adlı eseri 2012 yılında Mahya Yayınları tarafından İstanbul'da neşredilmiştir. Bu eseri Recep Şentürk ve Âsım Cüneyd Köksal yayına hazırlamışlardır. Eser toplam (XXII+426)=448 sayfadan meydana gelmektedir ve "İçindekiler" (s. V) kısmı ile başlamaktadır. Onu takiben eserde Hayreddin Karaman'ın yazdığı "Bir Güzelin Takdimi" (s. VII-VIII), M. Ertuğrul Düzdağ tarafından kaleme alınan

³ Murteza Bedir, "Mehmed Âkif Mealindeki Alternatif Mealler Meselesi ve Tefsir Geleneği", *Direnen Meal -Akif Meali- Uluslararası Sempozyumu*, (2016), Mahya Yayınları, İstanbul 2016, s. 181.

⁴ Bk. Mustafa Kara, "İstiklâl Marşı'nda *Kur'an*-ı Kerim'den İktibaslar", *Kabulünün 100. Yılında İstiklâl Marşı ve Millî Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, (12 Mart 2021 Şanlıurfa), İksad Yayınevi, Ankara 2021, s. 219-233.

“Bulunan Meâl” (s. IX-X) yazıları yer almaktadır. Karaman'ın yazısı Mehmed Âkif'in *Kur'an Meali* adlı eserinin yayın sürecinde Recep Şentürk ile kendisi arasında yapılan istişareyi konu edinirken Düzdağ'ın kaleme aldığı metinde bulunan mealin *Kur'an*'ın dokuz suresini içerdiği, yeni harflerle daktilo edilmiş 153 sayfalık metnin *Kur'an*'ın 206 sayfalık kısmına tekabül ettiği, bu metnin Mustafa Runyun tarafından korunduğu, onun vefatıyla birlikte oğlu Ali Yahya'ya intikal ettiği, onun da yayımlamak üzere Recep Şentürk'e verdiği belirtilmektedir. Bu kısımda ayrıca söz konusu metnin Âkif'e ait olduğuna dair hiçbir kuşku bulunmadığı da dile getirilmektedir.

Eserde, Recep Şentürk tarafından kaleme alınan geniş bir “Giriş” (XI-XXII) kısmı bulunmaktadır. “Giriş” bölümünde şu konulara değinilmektedir:

- 1925 yılında TBMM'de Türkçe *Kur'an* tercümesi ve tefsiri ile *Tecrid-i Sarîh* tercümesi hazırlanması kararı alınmış ve bu görev Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir. Bu çerçevede *Kur'an* tercümesi için o dönemler memlekette Arapça'yı en iyi bilen dört kişiden biri olarak kabul edilen, Türk dilindeki hâkimiyeti asla tartışılmayan ve İslamî ilimleri de tahsil etmiş olan Mehmed Âkif,⁵ tefsir için Elmalılı Hamdi Efendi ve *Tecrid-i Sarîh* tercümesi için de Babanzâde Ahmed Naim görevlendirilmiştir.⁶
- Âkif, *Kur'an* tercümesi üzerinde çalışmalar yapmak üzere Mısır'a gitmiş, 1928'de tercümenin ilk şeklini tamamlamış, 1932 yılına kadar bu ilk metin üzerinde düzeltmeler yapmış ve çalışmasını bitirmiştir. Hatta Diyanet'le arasındaki sözleşme gereği ilk yaptığı tercümeleden bazı müsveddeleri de İstanbul'a göndermiştir.⁷ Ancak o zamanlar

⁵ Adem Çalışkan, “Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri”, *Din Öğretimi Dergisi*, S. 38, Ocak 1993, s. 79; Mehmet Doğan, “Mehmed Âkif Ersoy: Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri”, *Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmed Âkif Ersoy*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 10-11; Talip Çukurlu, “Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır Hayatı ve Kur'an-ı Kerim Meâli”, *Kabulünün 100. Yılında İstiklal Marşı ve Millî Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, (12 Mart 2021 Şanlıurfa), İksad Yayınevi, Ankara 2021, s. 57.

⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, Mahya Yayınları, İstanbul 2012, s. XIII.

⁷ Eşref Edib, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2010, s. 160-161; Düccane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şâiri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s. 123-124; Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. XIII.

namazlarda Arapça metin yerine Âkif'in yaptığı tercümelemlerin okutulacağı yönünde Türkiye'de çıkan şayialar Âkif'in kulağına gitmiş, bunun üzerine de Diyanet'le olan sözleşmesini feshetmiştir.⁸

- Âkif tamamladığı meal çalışmasını 1936 Haziran'da İstanbul'a son kez dönmeden önce yakın arkadaşı Yozgatlı Mehmed İhsan Efendi'ye emanet etmiş ve ona şu vasiyette bulunmuştur: “Ben sağ olursam da gelirim, noksanlarımı ikmal eder, ondan sonra basarız. Şayet ölür de gelemezsem, bunu yakarsın.”⁹ Kaynaklardan, Mehmed İhsan Efendi'nin hayatta iken Âkif'in kendisine emanet ettiği meali yakmaya kıyamadığı, 1961 yılında ölüm döşeginde iken oğlu Ekmeleddin'e bu meali yakmasını vasiyyet ettiği ve kendisinin vefatını takip eden 3. gün beş kişilik bir grubun bu vasiyyeti yerine getirdiği belirtilmektedir.¹⁰
- Recep Şentürk, Giriş'te Âkif'in mealinin orijinal nüshasının ve Yozgatlı İhsan Efendi'nin kendi el yazısıyla bu nüshadan istinsah ettiği metnin yakılıp kül edilmesine rağmen çalışmamıza esas olan *Kur'an* mealine nasıl ulaştığını anlaşılır biçimde şöyle dile getirmektedir: “Âkif'in mealinin daktilo ile yazılmış üçte birlik bölümü, aslen Konyalı olan, uzun yıllar Mısır'da yaşayan, orada tahsil gören ve bu arada Yozgatlı İhsan Efendi'nin ders ve sohbetlerinden istifade eden Mustafa Runyun¹¹ tarafından muhafaza edilmiş; onun ölümüne kadar da aile içerisinde korunmuştur. Babasının vefatı üzerine 1988 yılında Erenköy'deki evlerinde taziye ziyaretimiz esnasında oğlu Ali Yahya Bey tarafından bu nüsha tarafımıza iletilmiştir. Yaptığımız istişare ve

⁸ Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şâiri*, s. 143; Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. XII-XIII.

⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. XVIII-XIX.

¹⁰ *Mehmed Âkif Külliyyâtı*, C. 10, haz. İsmail Hakkı Şengüler, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992, s. 230-232; M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif: Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*, Şule Yayınları, İstanbul 2003, s. 214-228; Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şâiri*, s. 159-161; Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. XII-XIII; Xatira Quliyeva, “Mehmed Âkif Ersoy'un Dünya Görüşü ve Tarihi İstiklal Marşı'nın Felsefesi”, *Kabulünün 100. Yılında İstiklal Marşı ve Millî Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, (12 Mart 2021 Şanlıurfa), İksad Yayınevi, Ankara 2021, s. 31.

¹¹ Mustafa Runyun hakkında geniş bilgi için bk. Sedat Şensoy, “Mustafa Runyun”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, s. 245-246; *Ali Ulvi Kurucu: Hatıralar*, C. 1, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Med Yayınları, İstanbul 2007, s. 271 vd.; Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. XV.

istihareler neticesinde sözü edilen nüshanın yayımlanmasına karar verilmiştir.”¹²

- Giriş'te çalışmamıza konu olan mealin Âkif'e ait olduğundan kuşku duyulmaması adına Âkif'in meal çalışmasına başlamadan önce Türkçe'ye çevirdiği bazı ayetlerdeki tercümeleri ile mealdeki çeviriler kıyaslanmaktadır.¹³
- Giriş'te daktilo nüshanın bilgisayar metnine, ondan da yayına dönüştürülmesi sırasında takip edilen yöntem üzerinde ayrıntılı biçimde durulmakta¹⁴ ve bu eserin ortaya çıkmasında katkısı olan herkese teşekkür edilerek *Giriş* kısmı tamamlanmaktadır.

Eserin 4. sayfasından itibaren Mehmed Âkif Ersoy tarafından Türkçe çevirisi yapılan Fatiha (4-5), Bakara (6-101), Âl-i 'Imrân (102-155), Nisâ' (156-214), Mâide (214-257), En'âm (258-303), A'râf (304-355), Enfâl (356-375) ve Tevbe/Berâe (376-417) surelerinin Arapça metinleri ve Türkçe mealleri yer almaktadır.

Eserin sonunda “Lügatçe” (s. 419-422) ve “Yayına Esas Teşkil Eden Nüshadan Örnekler” (s. 423-426) bulunmaktadır.

3. Kur'an'ın Özünü Yansıtması Bakımından Mehmed Âkif'in Kur'an Meali

Mehmed Âkif, *Kur'an* ayetlerini kelime kelime ve donuk bir dille Türkçe'ye çevirmek yerine *Kur'an*'ın özünü yansıtacak biçimde canlı ve insanın ruhuna, gönlüne ve hayatına doğrudan hitap eden bir dil akışkanlığıyla tercüme etme gayretinde olmuştur. Âkif'in bu gayreti *Kur'an Meali* adlı eserde belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu kapsamda çalışmamızın bu bölümünde Âkif'in *Kur'an Meali* adlı eserinden bazı ayetlerin tercümelerine yer vereceğiz. Bunu da Âkif'in çevirilerini, bazı mütercimlerin tercümeleri ile kıyaslayarak yap-

¹² Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. XV.

¹³ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. XIII.

¹⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. XX-XXI.

mak istiyoruz. Bundaki amacımız ise Mehmed Âkif'in ayetlere verdiği manalarda *Kur'an*'ın özünü yansıtan özellikleri açığa çıkarmaktır.

Örnek-1: (Fâtiha 1/5)

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

“İlâhî! Kulluğu Sana ederiz, yardımını Senden bekleriz.”¹⁵

Çok önemli bir kulluk duyarlılığının ortaya konulduğu ve tevhîd ilânının yapıldığı bu ayeti mütercimler şu şekilde tercüme etmişlerdir:

“Yalnız sana ibadet (kulluk) ederiz, yalnız senden yardım isteriz.”¹⁶

“Yalnız Sana kulluk ve ibadet eder, sadece Senden yardım dileriz!”¹⁷

“(Yâ Rabbi) Ancak Sana kulluk eder, ancak Senden yardım dileriz.”¹⁸

“(Rabbimiz!) Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz.”¹⁹

“(Allah'ım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.”²⁰

“Ya Rab! Yalnız sana kulluk ediyor, yalnız senden yardım istiyoruz.”²¹

“Kulluk ederiz sadece Sana. Yardım dileriz yalnız Senden.”²²

“(Rabbimiz!) Biz yalnız sana boyun eğer, yalnız senden yardım dileriz.”²³

“(Rabbimiz!) Yalnız sana kulluk ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz.”²⁴

¹⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. 4.

¹⁶ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, C. 1, Gençlik Kitabevi, Konya 2014, s. 12.

¹⁷ Bekir Sadak, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. bs., İstanbul 2009, s. 1.

¹⁸ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts., s. 1.

¹⁹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. bs., Ankara 2015, s. 1.

²⁰ Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. bs., Ankara 2011, s. 1.

²¹ Mehmet Çakır, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçesi*, Birleşik Matbaacılık, İzmir 2010, s. 2.

²² Hüseyin Peker, *Kur'an Meâli*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015, s. 11.

²³ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerîm Meali*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s. 45.

²⁴ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2007, s. 1; Mehmet Okuyan, *Kur'an Meâl-Tefsir*, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021, s. 1.

Çevirilere baktığımızda Âkif'in tercümesi ile aralarında çok ayırt edici bir farklılık görülememektedir. Kanaatimizce bunun sebebi, kulluk ve tevhîd ilânının yapıldığı ve âdeti kul ile Yüce Allah arasında her gün 40 rek'at namazda sürekli onaylanan bir sözleşme mesabesindeki bu ayetin metninin, farklı bir anlamaya imkân tanımamasıdır.

Bilindiği üzere Fâtiha suresinin ilk konusu *hamddir*. Bu ayette ise ikinci konu olarak *kulluk ve tevhid ilanı* ele alınmaktadır. İki konu arasında bir bağ kurmak gerekirse surenin 5. ayetinde *hamdden* âciz olan insana yol gösterilmektedir, denilebilir. Bu şekilde hem bir şahsiyet inşa edilmekte hem de insanın nasıl bir kulluk ve tevhîd bilincine sahip olması gerektiği kendisine öğretilmektedir.

Âkif'in ve diğer mütercimlerin çevirilerinde de dikkat çektiği üzere ayette vurgulanan kulluk ve tevhîd bilinci önce fedakârlık yapmayı, sonra yardım talebinde bulunmayı salık vermektedir. Bu bağlamda söz konusu ayet, yaratılışın gayesini belirleyen ayetlerden olan, “Ben, cinleri ve insanları sadece Bana kulluk etsinler diye yarattım.”²⁵ ifadesiyle mana bütünlüğüne sahiptir. Görüldüğü üzere yaratılışın gayesi, Yüce Allah'a kulluk etmektir. İlâhî planda şekillendirilen bu konu, kulun eyleminde de kendisini göstermelidir ki, Fatiha suresi 5. ayette buna açık bir vurgu söz konusudur.

Öte yandan bu ayetteki نَعْبُدُ *na'budü* ifadesini bildik ibadetlerden ziyade, “boyun eğmek/eğdik, itaat etmek/ettik” şeklinde anlamak gerekir.²⁶ Bu bağlamdaki boyun eğmekten kasıt da Yüce Allah'ı yegane ma'bud olarak kabul etmek, yani tevhîd inancını benimsemektir.²⁷

Ayetteki وَإِنَّا لَنَسْتَعِينُ “Yardıma Senden bekleriz.” cümlesi, “Ey iman edenler, sabır ve salât ile yardım isteyin; Allah sabredenlerle beraberdir.”²⁸ ayetiyle bütünlük oluşturmaktadır. Bu ikinci ayetten yardım istemenin bir sonuç olduğu, öncesinde yapılması gereken fedakârlıklar bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda dinin, gönülden inanmayı ve inanılan değerler uğruna fedakârlık

²⁵ Zâriyât 51/56.

²⁶ Ebu'l-Hasen 'Ali b. Muhammed el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-'Uyûn*, C. 1, Dâru'l-Kütübi'l-'Ilmiyye, Beyrût ts., s. 57-58.

²⁷ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 45.

²⁸ Bakara 2/153, 45.

yapmayı gerektiren bir hakikat olduğunu söylemek mümkündür. Böylece dindar insan, hak etmeden istemenin Yüce Allah'ın katında karşılık bulmayacağı bilincine sahip olur.²⁹ Bu doğrultuda Fatiha suresi 5. ayet, surenin bütünlüğü içerisinde ele alındığında yani önceki ve sonraki ayetlerle birlikte düşünüldüğünde, insana “kimden, neyi, nasıl” isteyeceğini öğretmekte ve *Kur'an*'ın inşa etmek istediği Müslüman şahsiyetinin ve duruşunun nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. İşte Âkif'in çevirisi de bu bilinci *Kur'an*'ın özünü yansıtacak bir biçimde ortaya koymaktadır.

Örnek-2: (Bakara 2/2)

ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ

“Şu Kitab'ı görüyor musun? İşte bir kere onun hak olduğunda şüphe yok. Sonra, Allah'ın o saygılı kullarına yol gösterir.”³⁰

Asla şüphe içermeyen *Kur'an*'ın muttakiler için bir yol gösterici olduğunun vurgulandığı bu ayet, bazı mütercimler tarafından şu şekilde tercüme edilmiştir:

“İşte o kitap, bunda şüphe yok, muttakiler (kötülükten korunacaklar) için hidayettir.”³¹

“Bu, o kitaptır ki kendisinde (Allah katından gönderilmiş olduğunda) hiç şüphe yoktur. (O) takva sahipleri için doğru yolun ta kendisidir.”³²

“İşte bu kitap ki, bunda bir şekk yoktur. Muttakiler için bir hidâyettir.”³³

“İşte o Kitap; kendisinde hiç şüphe yoktur; muttakiler için yol göstericidir.”³⁴

²⁹ Mehmet Okuyan, *Kısa Sürelerin Tefsiri I-II*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 59.

³⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. 7.

³¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, sad. Yakup Çiçek-Necat Kahraman, Temel Neşriyat, İstanbul 2000, s. 3.

³² Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, C. I, s. 13.

³³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, sad. Sadreddin Gümüş vd., İpek Yayınları, İstanbul 2000, s. 3.

³⁴ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, s. 1.

“Budur işte o Kitap; onda asla şüphe yoktur; kötülüğe saptaktan endişe içinde olanları doğruya yöneltir.”³⁵

“Rasulüm! Sadece bu Kitap'ta şüphe yoktur. Bu Kitap, geleceğini sağlama alan tüm sağlamların kılavuzudur.”³⁶

“Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.”³⁷

“Kendisinde hiç şüphe olmayan bu kitap, sakınanlar için bir rehberdir.”³⁸

“İşte bu Kur'ân, ilâhî bir kelimedir. Bunda hiç şüphe yok! Kur'ân, insanlar için bir hidayet rehberidir. Fakat bunu anlayacak olanlar, Allah'a eş ve ortak koşmaktan, O'na karşı gelmekten sakınanlardır.”³⁹

“İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, gûnahtan sakınanlar için bir rehberdir.”⁴⁰

“Bu kitapta şüphe yoktur. Bu, Allah'ın buyruklarına karşı duyarlı olanlar için doğruyu gösteren bir kılavuzdur.”⁴¹

“O kitap (Kur'ân); onda asla şüphe yoktur. (O), muttakiler (duyarlı olanlar) için bir hidayettir (rehberdir, yol göstericidir).”⁴²

Görüldüğü üzere bu ayetin ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ kısmının tercümesinde bütün mütercimler aynı üslûbu kullanmakta ve çevirilerin tamamı *Kur'an*'ın asla şüphe içermediğinde birleşmektedir. Ayetin هٰدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ kısmında geçen *muttakî* kavramına ise mütercimler farklı anlamlar yüklemektedirler. Bu bağlamda söz konusu kavramı Yazır, “korunanlar”⁴³; Çantay, “takvâ sahipleri”⁴⁴;

³⁵ Bekir Sadak, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı*, s. 1.

³⁶ Mehmet Çakır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi*, s. 3.

³⁷ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 1.

³⁸ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meali*, s. 2.

³⁹ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 46.

⁴⁰ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali*, s. 1.

⁴¹ Hüseyin Peker, *Kur'an Meali*, s. 11.

⁴² Mehmet Okuyan, *Kur'an Meâl-Tefsir*; s. 1.

⁴³ Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s. 3.

⁴⁴ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, C. 1, s. 13.

Bilmen ve Ateş, “muttakîler”⁴⁵; Sadak, “kötülüğe sapmaktan endişe içinde olanlar”⁴⁶; Çakır, “geleceğini sağlama alan tüm sağlamcılar”⁴⁷; Altuntaş ve Şahin, “Allah’a karşı gelmekten sakınanlar”⁴⁸; Bayraklı, “sakınanlar”⁴⁹; Öztürk, “Allah’a eş ve ortak koşmaktan, O’na karşı gelmekten sakınanlar”⁵⁰; Karaman vd., “sakınanlar ve arınmak isteyenler”⁵¹; Peker, “Allah’ın buyruklarına karşı duyarlı olanlar”⁵²; Okuyan, “duyarlı olanlar”⁵³ şeklinde Türkçe’ye çevirmişlerdir. Ersoy ise bu kavramı “saygılı kullar”⁵⁴ biçiminde tercüme etmiştir.

Türkçede *saygı* “değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram”, *saygı duymak/beslemek* “birine, bir şeye karşı saygı hissetmek”, *saygılı olmak veya saygı göstermek* ise “saymak, değer vermek”⁵⁵ manalarına gelmektedir. *Kur’an-ı Kerim*’de ise *muttakî* kavramının türetildiği kökten gelen kelimeler “korumak, korunmak, saygılı olmak, duyarlı davranmak, en çok korunan, sorumluluk bilinci, takva sahibi olanlar”⁵⁶ anlamlarında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Âkif’in *muttakî* kavramı için tercih ettiği “saygılı kullar” ifadesi ile ilişkili olarak şunları söylemek mümkündür: Yüce Allah, Hz. Peygamber’i (s) bütün insanları hem müjdelemek hem de uyarmak için göndermiştir.⁵⁷ Hz. Peygamber (s) de anılan görevini hayatta olduğu zaman dilimi içerisinde *Kur’an*’ın rehberliğinde eksiksiz bir şekilde ye-

⁴⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, s. 3; Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, s. 1.

⁴⁶ Bekir Sadak, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı*, s. 1.

⁴⁷ Mehmet Çakır, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçesi*, s. 3.

⁴⁸ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, s. 1.

⁴⁹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Meâli*, s. 2.

⁵⁰ Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, s. 46.

⁵¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, s. 1.

⁵² Hüseyin Peker, *Kur’an Meâli*, s. 11.

⁵³ Mehmet Okuyan, *Kur’an Meâl-Tefsir*, s. 1.

⁵⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur’an Meali*, s. 7.

⁵⁵ Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. bs., Ankara 2011, s. 2047-2047.

⁵⁶ Ebu’l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, C. 15, Dâru Sâder, Beyrut 2003, ss. 265-267; Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râğib el-İsfehânî, *el-Müfradât fî ‘Arabî’l-Kur’an*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut ts., ss. 530-531; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu’l-Lügâ*, C. 4, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 2001, ss. 3940-3941; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh fî’l-Lügâ ve’l-‘Ulûm*, C. 2, Dâru’l-Hadâratî’l-‘Arabiyye, Beyrut 1974, ss. 709-710; Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’an Sözlüğü*, Düşün Yayıncılık, 3. bs., İstanbul 2015, ss. 881-882.

⁵⁷ A’râf, 7/158; Ahzâb, 33/45; Sebe’, 34/28; Fetih, 48/8; vd.

rine getirmiştir.⁵⁸ Bu doğrultuda o, kendisinden sonra da insanların *Kur'an'a* sınımsız sarılmalarını, onu okuyup anlamalarını ve içerdiği evrensel ilkelerini hayata tatbik etmelerini istemiştir.⁵⁹ Dolayısıyla *Kur'an* müjdeleme ve uyarma görevini hâlen devam ettirmektedir. Bu nedenle Mehmed Âkif'in *muttakî* kavramı için kullandığı “saygılı kullar” çevirisi, *Kur'an*'ın ancak Yüce Allah'a karşı derin saygı içerisinde olan ve bu saygının gereği olarak da *Kur'an* ayetlerine ve bu ayetleri insanlara tebliğ eden Hz. Peygamber'in (s) örnek hayatını rehber edinen kimselere yol göstereceğini vurgular niteliktedir. Zira *Kur'an* hem hidayettir hem de hidayetin ilkelerini öğreten bir rehberdir. Bu çerçevede *Kur'an* ilk muhataplarından itibaren bütün insanlara neyin helal, neyin haram; neyin itaat, neyin isyan; neyin hak, neyin bâtıl, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu beyan eden bir yol göstericidir. Öte yandan hidayeti, doğru yolu ve hakkı istemek elbette çok önemlidir ancak en az bunun kadar önemli olanı, hidayet üzere kalmak; hidayet ve istikametten şaşmamaktır. Nitekim Yüce Allah “iman edenlerin ve doğru yolda olanların hidayetini artıracığını”⁶⁰ beyan ederek hidayet üzere olanların yani *muttakî* olan her insanın *Kur'an*'ın rehberliğine muhtaç olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla hiç kimse “ben yeterince olgunlaştım, benim herhangi bir şeye ihtiyacım yoktur” dememelidir. İşte bu nedendir ki *Kur'an*'ın amacı hem *muttakî* insan yetiştirmektir hem de bu kişilerin *muttakî* kalmasını sağlamaktır. Unutmamak gerekir ki Şeytan daha ziyade istikamet üzere olanlarla uğraşmak ve onları hakikat yolundan saptırmak ister. Bu nedenle özellikle şeytandan gelecek vesveselere karşı Yüce Allah'a sığınmaları peygamberlerden ve dolayısıyla da bütün mü'minlerden istenmektedir.⁶¹ İşte *Kur'an* insanlara Yüce Allah'ın dosdoğru yolunu gösteren ve bu yolun ilkelerini öğreten yegane rehberdir.

Âkif'in *muttakî* kavramı için tercih ettiği “saygılı kullar” manası ayrıca *Kur'an*'ın özünü yansıtmaları bakımından onun çevirisindeki berceste örneklerden birisidir.

⁵⁸ Mâide, 5/67; 'Ankebût, 29/45; Zuhuruf, 43/43-44; vd.

⁵⁹ Buhârî, “Fedâilu'l-Kur'ân”, 21.

⁶⁰ Kehf 18/13; Meryem 19/76; Muhammed 47/17.

⁶¹ A'râf 7/200-201; Mü'minûn 23/97-98; Fussilet 41/36.

Örnek-3: (Âl-i 'Imrân 3/1-2)

آلَمْ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ

“Elif, Lâm, Mîm. Allah öyle bir ilâh ki, O’ndan başka ilâh yok. Bâki, her an bütün hilkat üzerinde hâkim ve kâim.”⁶²

Yüce Allah’ın (cc) mutlak otoritesine, eşsiz ve erişilmez bilgi ve kudretine vurgu yapılan bu ayetleri bazı mütercimler şu şekilde tercüme etmişlerdir:

“Elif, Lâm, Mîm. Allah, kendisinden başka tanrı olmayan, hayy ve kay-yûmdur.”⁶³

“Elif, Lâm, Mîm. Allah o Allah’tır ki kendinden başka hiçbir Tanrı yoktur, (O, zatî, ezeli ve ebedî hayat ile) diri (ve bâki)dir. Zâtıyla, kemâliyle kâimdir. (Yarattıklarının her an tedbir-ü hıfzında yegâne hâkimdir, her şey onunla kâimdir).”⁶⁴

“Elif, Lâm, Mîm. Allah Teâlâ ki, O’ndan başka mabûd yoktur, hayy ve kay-yum olan O’dur.”⁶⁵

“Elif, Lâm, Mîm. Allah ki O’ndan başka tanrı yoktur, daima diri ve (yaratıklarını) koruyup yöneticidir.”⁶⁶

“Elif, Lâm, Mîm. Allah, O’ndan başka ilâh olmayan, ölümsüz hayata sahip, bütün varlıkları ayakta tutan ve onları gözetip durandır.”⁶⁷

“Elif, Lâm, Mîm. Kendisinden başka tanrı olmayan Allah, her daim dip-diri ve capcanlıdır.”⁶⁸

⁶² Mehmed Âkif Ersoy, *Kur’an Meali*, s. 103.

⁶³ Muhammed Hamdi Yazır, *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, s. 49.

⁶⁴ Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, C. 1, s. 64.

⁶⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, s. 49.

⁶⁶ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, s. 49.

⁶⁷ Bekir Sadak, *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı*, s. 49.

⁶⁸ Mehmet Çakır, *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçesi*, s. 51.

“Elif, Lâm, Mîm. Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. Diridir, kayyûmdur.”⁶⁹

“Elif, Lâm, Mîm. Allah, kendinden başka tanrı olmayan, sonsuza kadar diri, hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağı, her şeyi hükmüne, iradesine bağlı kılan yaratıcıdır.”⁷⁰

“Elif, Lâm, Mîm. Allah! O’ndan başka gerçek ilâh/tanrı yoktur. O her daim diridir; O’nun varlığı hiçbir şeye bağlı değildir; O her şeyi görüp gözetendir.”⁷¹

“Elif, Lâm, Mîm. Allah; O’ndan başka asla ilâh yoktur; hayy ve kayyumdur.”⁷²

“Elif, Lâm, Mîm. Allah, kendinden başka Tanrı bulunmayandır. O, her zaman canlıdır, her şeyin canlılığı O’na bağlıdır.”⁷³

“Elif, Lâm, Mîm. Allah (ki) O’ndan başka ilah yoktur. Diridir, hayatı elinde tutandır.”⁷⁴

Göröldüğü üzere Âl-i ‘Imrân suresi birinci ayete tüm mütercimler meallerinde, *Elif, Lâm, Mîm*⁷⁵ şeklinde yer vermişlerdir. Zira *mukatta’a harflerinin*⁷⁶ anlamı konusunda kesin bir görüş bulunmamaktadır. Buna mukabil bahsedilen harflerin muhtemel manaları hakkında çeşitli kanaatler söz konusudur. Bu doğrultuda Âl-i ‘Imrân suresinin başındaki bu harfler, Yüce Allah’ın (cc) isim ve sıfatlarının sembolü olabileceği gibi önceki bir ilâhî mesaja dikkat çekiyor da olabilirler. İbn Abbâs’a göre bu harfler “Ben Allah’ım; en iyi ben bi-

⁶⁹ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, s. 49.

⁷⁰ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Meâli*, s. 50.

⁷¹ Mustafa Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim Meali*, s. 109.

⁷² Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meâli*, s. 49.

⁷³ Hüseyin Peker, *Kur’an Meâli*, s. 53.

⁷⁴ Mehmet Okuyan, *Kur’ân Meâl-Tefsir*; s. 49.

⁷⁵ Bu üç harf (آل) Kur’ân’da şu altı surenin başında bulunur: Bakara 2/1; Âl-i ‘Imrân 3/1; ‘Ankebût 29/1; Rûm 30/1; Lukmân 31/1; Secde 32/1.

⁷⁶ Farklı bileşenleri ve çeşitli formlarıyla Kur’ân’da 29 surenin başında bulunan bu harflere, hecelenerek okudukları için *hecâ harfleri*, kesik kesik okudukları için de *mukatta’a harfleri* adı verilir.

lirim.”⁷⁷ cümlesinin kısaltılmışıdır. Ayrıca vahyin gelmekte olduğunu bildiren birer uyarı ve dikkat çekme mesajı ya da inkârcı muhataplara meydan okuma aracı olarak da yorumlanabilirler. Yüce Allah bu harflere yemin ederek bilginin, vahyin ve hakikatin önemini vurgulamak istemiş olabilir. Böylece önce harfe, sonra kelimeye, ardından cümleye, peşinden ayete ve nihayet ilâhî vahye dikkat çekiliyor olabilir. Bu haliyle söz konusu harfler bilginin önemini vurguluyor da denebilir. Zemahşerî bu harflerin surenin ismi olduğu kanaatinde-dir.⁷⁸ Gerçeği sadece ve sadece Yüce Allah bilir.

Yukarıda aktarılan meallerde de belirtildiği üzere surenin ikinci ayetinin ilk kısmı olan *لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ* ifadesini Yazır, “Allah, kendisinden başka tanrı olmayandır.”⁷⁹; Çantay, “Allah o Allah’tır ki kendinden başka hiçbir Tanrı yoktur.”⁸⁰; Bilmen, “Allah Teâlâ ki, O’ndan başka mabûd yoktur.”⁸¹; Ateş, “Allah ki O’ndan başka tanrı yoktur.”⁸²; Sadak, “Allah, O’ndan başka ilâh olmayandır.”⁸³; Çakır, “Kendisinden başka tanrı olmayan Allah’tır.”⁸⁴; Altuntaş ve Şahin, “Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır.”⁸⁵; Bayraklı, “Allah, kendinden başka tanrı olmayandır.”⁸⁶; Öztürk, “Allah! O’ndan başka gerçek ilâh/tanrı yoktur.”⁸⁷; Karaman vd., “Allah; O’ndan başka asla ilâh yoktur.”⁸⁸; Peker, “Allah, kendinden başka Tanrı bulunmayandır.”⁸⁹; Okuyan, “Allah (ki) O’ndan başka ilah yoktur.”⁹⁰ şeklinde Türkçe’ye aktarmışlardır. Mehmed Âkif Ersoy ise bu ifadeyi “Allah öyle bir ilâh ki, O’ndan başka ilâh yoktur.”⁹¹ biçiminde tercüme etmiştir. Kuşkusuz bu çevirilerin hepsi ayetin metin ve muhtevası ile uy-

⁷⁷ Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Tefsîru Ebi'l-Leyl: Bahru'l-'Ulûm*, C. 1, Beyrut 1996, s. 192.

⁷⁸ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, C. 3, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995, s. 218.

⁷⁹ Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, s. 49.

⁸⁰ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, C. 1, s. 64.

⁸¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, s. 49.

⁸² Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, s. 49.

⁸³ Bekir Sadak, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı*, s. 49.

⁸⁴ Mehmet Çakır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi*, s. 51.

⁸⁵ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, s. 49.

⁸⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, s. 50.

⁸⁷ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 109.

⁸⁸ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, s. 49.

⁸⁹ Hüseyin Peker, *Kur'an Meâli*, s. 53.

⁹⁰ Mehmet Okuyan, *Kur'an Meâl-Tefsir*, s. 49.

⁹¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. 7.

gunluk arz etmektedir. Buna ilaveten Âkif'in tercümesinde dikkat çeken husus, ayetin bir bütün olarak ifade ettiği manayı kuşatması ve *Kur'an*'ın özünü yansıtan bir tercüme olmasıdır. Zira burada çeşitli harflere yemin edilerek Yüce Allah'ın (cc) üç sıfatı gündeme getirilmektedir. Bu kapsamda Yüce Allah (cc) birinci sıfatı olarak *kendisinden başka ilah olmadığını* vurgulamakta ve böylece varlığını, tekligini, kuvvet ve kudretini kavratmayı istemektedir. *Kur'an*'da bu manada çeşitli ayetlerin bulunduğu bilinmektedir. Bu çerçevede Bakara 2/163, 255, Âl-i İmrân 3/2, 26-27, Enâm 6/14, A'râf 7/54, Yûnus 10/31, Mü'minûn 23/84-88, Şûrâ 42/11, Haşr 59/22-24 ve İhlâs 112/1-4 ayetleri zikredilebilir. *Kur'an*'da bu bağlamdaki ayetler birlikte değerlendirildiğinde kesinlikle denilebilir ki Yüce Allah *اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ* "Allah, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur." beyanıyla, kendisinden başka hiçbir üstün gücün bulunmadığını ilan etmekte, başka herhangi bir ilâh kabulünü şiddetle reddedip dışlamaktadır.

Kur'an'da 111 defa geçen *إِلَهَ ilâh* kelimesi *لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ lâ ilâhe illâ hüve* cümlesinde 26 kez yer almaktadır.⁹² Yüce Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığıyla ilgili *Kur'an*'da pek çok ifade zikredilmektedir.⁹³ Böylece Yüce Allah (cc), mutlak kudret ve kararlarında yegâne otorite olduğunu belirtmek istemektedir. Öte yandan *لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ lâ ilâhe illâ hüve* cümlesinde *لَا lâ* ve *إِلَهَ illâ* edatları *hasr/kasr* denen "vurgulu ifade" manası içermekte, *إِلَهَ ilâh* kelimesi de nekra/belirsiz olduğu için Yüce Allah'tan başka hiçbir üstün gücün bulunmadığı ortaya konulmaktadır.

Surenin ikinci ayetinin son kısmını ise Yazır, Karaman vd., "O, hayy ve kayyümdür."⁹⁴ Çantay, "O, (zatî, ezeli ve ebedî hayat ile) diri (ve bâkî)dir. Zâtıyla, kemâliyle kâimdir. (Yarattıklarının her an tedbir-ü hıfzında yegâne hâkimdir, her şey onunla kâimdir)."⁹⁵ Bilmen, "Hayy ve kayyum olan O'dur."⁹⁶

⁹² Muhammed Fuâd 'Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehras li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2001, ss. 47-49..

⁹³ Bakara 2/163, 255; Âl-i İmrân 3/2, 6, 18, 62; Nisâ' 4/87; Enâm 6/102, 106; A'râf 7/158; Tevbe 9/31, 129; Hüd 11/14; Ra'd 13/30; Tâhâ 20/8; Mü'minûn 23/116; Neml 27/26; Kasas 2/70, 88; Fâtr 35/3; Zümer 39/6; Mü'min 40/3, 62, 65; Dühân 44/8; Muhammed 47/19; Haşr 59/22, 23; Teğâbun 64/13; Müzzemmil 73/9.

⁹⁴ Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, s. 49; Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, s. 49.

⁹⁵ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, C. 1, s. 64.

⁹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, s. 49.

Ateş, “O, daima diri ve (yaratıklarını) koruyup yöneticidir.”⁹⁷; Sadak, “O, ölümsüz hayata sahip, bütün varlıkları ayakta tutan ve onları gözetip durandır.”⁹⁸; Çakır, “O, her daim dipdiri ve capcanlıdır.”⁹⁹ Altuntaş ve Şahin, “O, diridir, kayyümdür.”¹⁰⁰; Bayraklı, “O, sonsuza kadar diri, hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağı, her şeyi hükmüne, iradesine bağlı kılan yaratıcıdır.”¹⁰¹; Öztürk, “O her daim diridir; O’nun varlığı hiçbir şeye bağlı değildir; O her şeyi görüp gözetendir.”¹⁰²; Peker, “O, her zaman canlıdır, her şeyin canlılığı O’na bağlıdır.”¹⁰³; Okuyan ise “O, diridir, hayatı elinde tutandır.”¹⁰⁴ şeklinde Türkçe’ye tercüme etmişlerdir. Mehmed Âkif Ersoy ise bu ifadeyi “O, bâkî, her an bütün hilkat üzerinde hâkim ve kâim.”¹⁰⁵ biçiminde çevirmiştir. Âkif’in tercümesi, kapsayıcı, kuşatıcı ve *Kur’an*’ın özünü yansıtan bir tercümedir. Çünkü الْحَيُّ الْقَيُّومُ “(O), *el-hayy*dir; *el-kayyümdür*.” ifadesi ile Yüce Allah (cc) iki sıfatını zikrederek -bir anlamda- ilâhlığının tanımını yapmakta ve gerçek diri oluşu ile hayatı ayakta tutuşunu beyan etmektedir. Ayetteki الْحَيُّ *el-hayy* kelimesi *Kur’an*’da Yüce Allah’ın sıfatı olarak 5 kez geçmekte¹⁰⁶ ve “gerçek diri, daima diri ve ölümsüz” manalarına gelmektedir. Bu nedendir ki gerçek diri yani ölümsüz diri olmak sadece ve sadece Yüce Allah’a (cc) mahsustur. Bu sıfat Yüce Allah’ın *bekâ* sıfatını karşılamaktadır.¹⁰⁷ Ayetteki الْقَيُّومُ *el-kayyûm* sıfatı ise *Kur’an*’da 3 kez geçmekte¹⁰⁸ ve hepsinde de Yüce Allah’ın “her şeye varlık kazandırıp varlıkları devam ettirmesi, her şeye hâkim, mutlak yönetici, her şeyi ayakta tutan ve yöneten kudret olması” anlamlarında kullanılmaktadır. Esasında *el-kayyûm* sıfatı “her şeyin sorumluluğunu üstlenen, koruyan, kollayan, canlılara rızık veren kudret”¹⁰⁹ demektir. İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete göre *el-hayy* sıfatı “her diriden önce diri, her diriden sonra diri, ayrıca hiçbir zaman

⁹⁷ Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, s. 49.

⁹⁸ Bekir Sadak, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı*, s. 49.

⁹⁹ Mehmet Çakır, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçesi*, s. 51.

¹⁰⁰ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, s. 49.

¹⁰¹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Meâli*, s. 50.

¹⁰² Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali*, s. 109.

¹⁰³ Hüseyin Peker, *Kur’an Meâli*, s. 53.

¹⁰⁴ Mehmet Okuyan, *Kur’an Meâl-Tefsir*, s. 49.

¹⁰⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur’an Meali*, s. 7.

¹⁰⁶ Bakara 2/255; Âl-i İmrân 3/2; Tâhâ 20/111; Furkân 25/58; Mü’min 40/65.

¹⁰⁷ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, C. 3, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1988, s. 164.

¹⁰⁸ Bakara 2/255; Âl-i İmrân 3/2; Tâhâ 20/111.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, C. 3, s. 165.

ölmeyecek olan” gibi manalar içermektedir. İkinci sıfat olan *el-kayyûm* ise “kulların rızkını ve ecellerini belirleyip takdir eden kudret” manasına gelmektedir.¹¹⁰ Katâde *el-hayy* sıfatını “ölümsüz diri”, *el-kayyûm* sıfatını ise “mahlu-katın işlerini, ecellerini ve rızıklarını tedbir edip yöneten kudret” şeklinde yorumlamıştır.¹¹¹ Bu bilgiler ışığında denilebilir ki: Yüce Allah ölümsüz diridir; varlığı kendindedir; kendi kendine yetendir; evreni yaratandır; hayatı elinde tutandır; yarattıklarına hâkim olandır ve onları gören, denetleyen ve koruyup gözetendir. İşte Âkif'in, irdelemekte olduğumuz bu iki ayeti “Elif, Lâm, Mîm. Allah öyle bir ilâh ki, O'ndan başka ilâh yok. Bâkî, her an bütün hilkat üzerinde hâkim ve kâim.”¹¹² şeklindeki tercümesi, Yüce Allah'ın zikredilen mutlak sıfatlarını ve *Kur'an*'ın özünü veciz bir biçimde yansıtan bir tercümedir.

4. Sonuç

Kur'an'ın özünü yansıtmaya bakımından Mehmed Âkif'in *Kur'an Meali*'nin incelendiği bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Mehmed Âkif, *Kur'an* ayetlerini kelime kelime ve donuk bir dille Türkçe'ye çevirmek yerine *Kur'an*'ın özünü yansıtacak biçimde canlı ve insanın ruhuna, gönlüne ve hayatına doğrudan hitap eden bir dil akışkanlığıyla tercüme etmeye çalışmıştır.

2. Mehmed Âkif'in *Kur'an Meali* güzel bir Türkçe, akıcı bir üslup, fevkalade bir dil, *Kur'an*'a gönül vermiş bir mü'minin gözyaşlarıyla kaleme alınmış bir metindir.

3. Âkif'in meali gözleri yaşartan samimi bir ifade üslubuna sahiptir.

4. Mehmed Âkif'in *Kur'an Meali*'nin, *Kur'an*'ın özünü yansıtmadaki başarısının en önemli sebepleri arasında Âkif'in üst düzey Arapça bilgisi, Türkçe'ye hâkimiyetteki kusursuzluğu ve İslamî ilimlere üstün vukufiyeti sayılabilir.

5. Âkif'in mealinde göze çarpan en önemli hususlardan birisi de *Kur'an* ayetlerindeki eşsiz belâğatin imkânlar dâhilinde çeviriye yansıtılmaya çalışılmış olmasıdır.

En doğrusunu Yüce Allah (cc) bilir!

¹¹⁰ Semerkandî, *Bahrü'l-'Ulûm*, C. 1, s. 192.

¹¹¹ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. 7, Beyrût ts., s. 157.

¹¹² Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. 103.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

'Abdu'l-Bâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfehras li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2001.

Akalın vd., Şükrü Halûk, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. bs., Ankara 2011.

Ali Ulvi Kurucu: *Hatıralar*, C. 1, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Med Yayınları, İstanbul 2007.

Altuntaş, Halil-Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. bs., Ankara 2011.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2007.

Bedir, Murteza, "Mehmed Âkif Mealindeki Alternatif Mealler Meselesi ve Tefsir Geleneği", *Direnen Meal -Akif Meali- Uluslararası Sempozyumu*, (2016), Mahya Yayınları, İstanbul Şubat 2016, s. 181-196.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, sad. Sadreddin Gümüş vd., İpek Yayınları, İstanbul 2000.

Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, 22. bs., Ankara 2012.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh fi'l-Lüğa ve'l-'Ulüm*, C. 2, Dâru'l-Hadâratı'l-'Arabiyye, Beyrut 1974.

Cündioğlu, Düccane, *Bir Kur'an Şâiri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.

Çakır, Mehmet, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi*, Birleşik Matbaacılık, İzmir 2010.

Çalışkan, Adem, "Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 38, Ocak 1993, s. 76-90.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, C. 1, Gençlik Kitabevi, Konya 2014.

Çukurlu, Talip, "Mehmed Âkif Ersoy'un Mısır Hayatı ve Kur'an-ı Kerim Meâli", *Kabulünün 100. Yılında İstiklal Marşı ve Millî Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, (12 Mart 2021 Şanlıurfa), İksad Yayınevi, Ankara 2021, s. 57-64.

Doğan, Mehmet, "Mehmed Âkif Ersoy: Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", *Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmed Âkif Ersoy*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 7-24.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif: Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli*, Şule Yayınları, İstanbul 2003.

Edib, Eşref, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2010.

Ersoy, Mehmed Âkif, *Kur'an Meali*, Mahya Yayınları, İstanbul 2012.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-Lüğa*, C. 4, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001.

İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Huseyin b. Muhammed Râğıb, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, C. 15, Dâru Sâder, Beyrut 2003.

Kara, Mustafa, "İstiklâl Marşı'nda Kur'an-ı Kerim'den İktibaslar", *Kabulünün 100. Yılında İstiklal Marşı ve Millî Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, (12 Mart 2021 Şanlıurfa), İksad Yayınevi, Ankara 2021, s. 219-233.

- Karaman vd., Hayrettin, *Kur'an Yolu Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. bs., Ankara 2015.
- Maverdî, Ebu'l-Hasen 'Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-'Uyûn*, C. 1, Dâru'l-Kütübî'l-'Ilmiyye, Beyrût ts.
- Mehmed Âkif Külliyyâtı, C. 10, haz. İsmail Hakkı Şengüler, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992.
- Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, Düşün Yayıncılık, 3. bs., İstanbul 2015.
- Okuyan, Mehmet, *Kısa Sürelerin Tefsiri I-II*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Okuyan, Mehmet, *Kur'an Meâl-Tefsir*, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.
- Peker, Hüseyin, *Kur'an Meâli*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.
- Quliyeva, Xatira, "Mehmed Âkif Ersoy'un Dünya Görüşü ve Tarihi İstiklal Marşı'nın Felsefesi", *Kabulünün 100. Yılında İstiklal Marşı ve Millî Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, (12 Mart 2021 Şanlıurfa), İksad Yayınevi, 2021, s. 27-35.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. 7, Beyrût ts.
- Sadak, Bekir, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. bs., İstanbul 2009.
- Semerkindî, Nasr b. Muhammed, *Tefsîru Ebi'l-Leys: Bahru'l-'Ulûm*, C.1, yy., Beyrut 1996.
- Şensoy, Sedat, "Mustafa Runyun", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, s. 245-246.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, C. 3, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1988.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ, *es-Sünen*, Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1937.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, sad. Yakup Çiçek-Necat Kahraman, Temel Neşriyat, İstanbul 2000.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf 'an Hakâiki'l-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi'l-'Te'vil*, C. 3, Dâru'l-Kütübî'l-'Ilmiyye, Beyrut 1995.

Mehmed Âkif Ersoy'un Düşünce Yapısının Kur'an-ı Kerim Meali'ne Etkisi

Hatice Şahin Aynur

Doç. Dr.,

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı,

haticesaahin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5214-7547

1. Hayatı

Mehmed Âkif Ersoy, 1873 yılının Kasım veya Aralık aylarında, İstanbul'un Fatih ilçesinin Sarıgül Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda yer alan doğum yeri ile ilgili karışıklık, babasının görevli olarak gittiği Bayramiç'te onu nüfusa kaydettirmesinden kaynaklanmaktadır.¹ Babası, Arnavutluk'un İpek kasabasından olan Mehmet Tahir Efendi, annesi ise aslen Buhâra'lı olup Tokat'ta doğan Emine Şerife Hanımdır. Mehmed Âkif'in asıl adı Mehmed Ragıyf'tir (Ragif). Mehmed Âkif Ersoy, ismiyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

¹ Vahit İmamoğlu, *Mehmed Âkif ve İnanan İnsan*, Ravza Yayınları, İstanbul 1996, s. 9; Emine Can Uçar, *Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020, s. 21; Adem Çalışkan, "Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 38, Ocak 1993, s. 76.

“Babamın bana verdiği mahlas ‘Ragıyf’ tir. Ragıyf Arapça bir nevi ekmek demektir. Ragıyf ev halkı ve mahalle arasında kullanılmamış ‘Âkif’e çevirmişler. Nüfus kağıdına da Âkif geçmiş. İşte bu suretle adım ‘Mehmet’ mahlasım da ‘Âkif’ kalmıştır. Fakat babam hep ‘Ragıyf’ derdi. Ragıyf, tevellüd tarihimi de ifade eder.” Bu bağlamda Ragıyf, ebced hesabıyla Âkif’in doğum yılı olan h. 1290 yılını karşılamaktadır.² Mehmed Âkif, ilk eğitimini babasından almakla birlikte resmî olarak eğitimine dört yaşındayken Fatih’te bulunan Emir Buhârî Mektebi’nde başlamıştır. İki yıl kadar burada kaldıktan sonra Fatih İbtidâî’sine geçiş yapmıştır. Burada da üç yıl okuduktan sonra Fatih Rüştiyesine geçmiş ve ilkokul döneminde babasından almaya başladığı Arapça eğitimine Rüştiye’de de devam etmiştir. Şiirle tanışıklığının da ortaokul yıllarında başladığı belirtilmektedir. Âkif, Rüştiye’nin bitmesiyle Mülkiye Mektebine devam etmiştir.³

Mehmed Âkif’in babası Tahir Efendi, dönemin ulema sınıfı arasında imtiyazlı bir yere sahipti ve müderris sıfatıyla Fatih dersiâmlarındandı. Tahir Efendi, Mehmed Âkif’in de ilk öğretmeni idi. Bu durumu Âkif, “Babam Fatih müderrislerinden İpek’li Tahir Efendi merhumdur ki benim hem babam hem de hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim.” sözleriyle ifade etmektedir. Âkif’in de ifade ettiği gibi Tahir Efendi, onu gözlemleyerek seviyesinin gelişimine göre ona Arapça başta olmak üzere dinî ilimleri öğretmiştir.⁴ Tahir Efendi, 1888 yılında gırtlak veremi hastalığı sebebiyle vefat etmiştir. Tahir Efendi’nin ölümü, ailenin yaşadığı maddi ve manevî sorunların başlangıcı olmuştur.⁵ Babasının vefatı üzerine Mehmed Âkif, ailesinin geçimini temin etmek vazifesini üstlenerek Mülkiye Mektebini bırakmış, tamamladı-

² Emine Can Uçar, *Mehmed Âkif Ersoy’un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 21; Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1987, s. 3-4.

³ Nihat İltter, *Mehmed Âkif Ersoy’un İnanç Dünyası*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2020, s. 10; Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 20; Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 6; M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Yalnız Bir Adam*, Dergah Yayınları, İstanbul 2015, s. 15.

⁴ Adem Çalışkan, “Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy’un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, s. 76-77.

⁵ Eşref Edip Fergan, *Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2010, s. 350; Nihat İltter, *Mehmed Âkif Ersoy’un İnanç Dünyası*, s. 11.

ğında hemen iş imkânı olan Baytar Mektebine kayıt yaptırmış ve bu okulu birincilikle bitirmiştir. Mezuniyeti sonrası Ziraat Nezâreti Umûr-i Baytariye ve İslâh-ı Hayvânât umum müfettiş muavinliğiyle memuriyet hayatına başlamıştır. Birçok ilini dolaşarak Anadolu, Rumeli, Arabistan gibi çeşitli bölgelerde görev yapan Âkif, sekiz-on yaşlarında başladığı ve zaman zaman ara verdiği hafızlığı da bu sıralarda kendi kendine çalışarak tamamlamıştır. Mehmed Âkif, İstanbul'da bulunduğu sıralarda memuriyetin yanında Halkalı Ziraat Mektebi (1906) ve Çiftlik Makinist Mektebinde (1907) kitabet-i resmiye hocalığı yapmıştır. Sonrasında İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Şubesinde Osmanlı edebiyatı müderrisliğine tayin edilmiştir (1908). Mehmed Âkif Ersoy, Ziraat Nezâreti'nde müdür yardımcılığı yaptığı sıralarda başkasına (müdürüne) yapılan bir haksızlık sebebiyle görevinden 1913 yılında istifa etmiştir. Bunun yanında aynı yıl Darülfünundaki vazifesinden de ayrılmıştır. 1914 yılında ise Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinde Türkçe-Edebiyat muallimi olmuştur.⁶ Mehmed Âkif'in evliliği ise Baytarlık'tan mezun olduğunda Mehmet Emin Bey'in kızı İsmet Hanımla gerçekleşmiştir.

Bir sonraki başlıkta ayrıntılı anlatılacağı üzere Mehmed Âkif, Millî Mücadele'de aktif olarak rol almıştır. Âkif, yaşanan bazı olumsuz durumlardan ötürü 1923 yılında Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gitmiştir ve hayatının bundan sonraki kısmının büyük bir bölümünü Mısır'da geçirmiştir. 1925'te tekrar İstanbul'a gelen Âkif, *Sebilürreşâd* dergisinin tamamen kapatıldığını öğrenmiş ve o dönemlerde Diyanet İşleri Başkanlığının kendisine *Kur'an*'ı tercüme etmesiyle ilgili teklifini de reddetmiştir. 1926'dan itibaren vefatına yakın bir zamana kadar Mısır'da kalmış ve Kahire Üniversitesinde Türk Edebiyatı dersleri vermiştir. Abbas Halim Paşa'nın vefatından sonra kendisi de rahatsızlanan Âkif, 1935'te istirahat maksadıyla Lübnan'a geçmiştir. Burada da sıtma hastalığına yakalanınca Antakya'ya, hastalığı ilerleyince de tekrar Mısır'a dönmüştür. En nihayet yurda dönme kararı almış (1936) ve İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a dönen Âkif, kendisi için hazırlanmış bir daireye yerleşmiş

⁶ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 432; Mehmet Doğan, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", *Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmed Âkif Ersoy*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 8.

ve Nişantaşı'nda bulunan bir klinikte tedavi görmüştür. Âkif, 27 Aralık 1936'da Beyoğlu'nda bulunan Mısır Apartmanı'ndaki dairesinde vefat etmiştir. Vefatının sonrasında devlet tarafından resmî bir cenaze töreni tertip edilmemiş fakat cenazenin Mehmed Âkif Ersoy'a ait olduğunu öğrenen halk Beyazıt Camii'nde kılınan cenaze namazına iştirak etmiş ve Âkif, kalabalık bir cemaatin refakatinde Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir.⁷

2. Düşünce Yapısı, Dinî, Siyasi ve İdeolojik Görüşleri

Mehmed Âkif Ersoy'un yetiştiği ortam onun dinî, siyasi ve ideolojik fikirlerinin oluşmasında çok büyük etkiye sahiptir. Öncelikle bir müderris olan babası Tahir Efendi'nin onu yetiştirmesi, hem kişilik hem de fikir dünyasının oluşmasında başlıca etkendir. Babası Tahir Efendi, Âkif'i İslamî ilimler konusunda olduğu kadar dil ve Doğu-Batı edebiyatını takip edecek düzeyde alt yapıya sahip olması noktasında yetiştirmiştir. Ayrıca çocukluğunu geçirdiği Fatih semti, mektepler ve arkadaş çevresi de düşünce dünyasının şekillenmesine yardımcı olmuştur. Bunlara ilaveten Mehmed Âkif, resmî eğitimin dışında birçok âlimden dersler alarak kendisini yetiştirmiştir.⁸

Yukarıda aktarılanlara ilaveten genel olarak Âkif'in düşünce dünyasının oluşmasında şu şartlardan da bahsedilebilir.

- a. Klasik kültür ve Sadi'de mükemmel örneğini bulan ve ahlâkî bir sonucu hedef alan Doğu manzum hikâyeciliği,
- b. O dönemin sanat okulları arasında birinci planda bulunan Batı Realizmi,
- c. İslam ideali,
- ç. Tarihin en zor ve en stratejik günlerini yaşayan bir devlet ve bir milat,

⁷ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 434; Emine Can Uçar, *Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 23; Adem Çalışkan, "Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", s. 79.

⁸ Cihat Küçükaya, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2014, s. 21.

d. Realiteye objektif ve tahlili bakma alışkanlığını veren müspet bilgilerin tahsili.⁹

Bu maddeler çerçevesinde değerlendirme yapmak gerekirse Âkif'in ilgi duyduğu yazar ve fikir insanlarına bakmak yerinde olacaktır. Mehmed Âkif, öncelikle İranlı şair Sadi'den çok fazla etkilenmiş; hatta Şark ve Garp muhalledatı içerisinde Sadi'den daha fazla etkilendiği birisinin neredeyse olmadığını ifade etmiştir. Doğu'da yazılan Muallakât, Mesnevî, Fuzulî Divanı ve Gülistan gibi eserler de Âkif'in Edebî açıdan zengin bir birikime sahip olmasına katkıda bulunmuşlardır. Bunun yanında Âkif, Batı'da Victor Hugo, Emile Zola, Alexandre Dumas Fils gibi fikir adamlarını da severek okuduğunu belirtmiştir. Ayrıca İslam dünyasında en fazla etkilendiği düşünür ve yazar Mısır Müftüsü Muhammed Abduh'tur. Fakat burada Muhammed Abduh'un yenilikçi anlayışı ile Mehmed Âkif'in yenilikçi anlayışının farklı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Muhammed Abduh İslam'a yeni bir yorum getirmeye çalışırken Mehmed Âkif Ersoy İslam dininin hayata geçirilmesinin ihmal edildiğini ve onun yeniden canlanması gerektiğini düşünmektedir. Yani birincisi (Abduh) İslam'ı yeniden yorumlamaya çalışırken ikincisi (Âkif) gerçek İslam'ı hayata geçirmeyi idealize etmektedir. Muhammed Abduh'un dışında Âkif'i etkileyen diğer bir İslam düşünürü Cemaleddin Efgani'dir. Âkif, Efgani'nin özellikle hürriyet ve milliyet gibi kavramlara yaklaşımından etkilenmiştir. Aynı zamanda Pakistan'ın manevi lideri Muhammed İkbâl de Mehmed Âkif'in etkisinde kaldığı düşünürlerden birisidir. Âkif, İkbâl ile kendisi arasında bir takım benzerlikler bulmuş ve onun eserlerinden bir kısmını tercüme etmiştir.¹⁰

Mehmed Âkif Ersoy'un yetiştiği dönemin siyasi ve sosyal ortamı da Âkif'in düşünce dünyasını büyük oranda etkilemiştir. Mehmed Âkif'in çocukluğu ve gençliği Osmanlı Devleti'nin en zor anlarına ve çalkantılı dönemlerine

⁹ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1987, s. 46; Emine Can Uçar, *Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 28.

¹⁰ Emine Can Uçar, *Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 28; Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 31; Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif Ersoy*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1973, s. 12-46.

rastlamaktadır. Esasen bu dönem Osmanlı'nın dağılma dönemidir.¹¹ Temelde sağlam bir eğitimin varlığı, gerekli şartların oluşmasıyla Mehmed Âkif Ersoy'u şair yapmıştır. Bu şartların en başında şüphesiz Osmanlı'nın dağılma dönemi, işgaller, halkın ümitsiz ve çaresizliği, Millî Mücadele ruhunun bulunması gelmektedir. Aldığı eğitim ve karakteri gereği Mehmed Âkif Ersoy, devletin ve halkın bu kadar zor durumda olmasına kayıtsız kalamamış ve hem bedenen ve hem de ilmen bütün varlığını ortaya koymuştur.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti çok yönlü bir çözüme yaşamış, siyasi ve askerî açıdan ağır kayıplar almış ve ekonomisi dışa bağımlı hale gelmiştir. Bu dönemde içsel karışıklıklara çözüm olması beklenen Meşrutiyet'in ilanı ve Kânûn-ı Esâsî de istenilen sonucu oluşturamamış, Balkanlar'da reform istekleri devam etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise iç ve dış kamuoyunda II. Abdülhamid'e karşı yoğun bir muhalefet gelişmiş ve Âkif'in de içinde bulunduğu İslamcı aydınlar da bu muhalefeti desteklemişlerdir.¹² İslamcılık hareketi, aynı isimle anılmasına rağmen gerçekte birbirlerinden farklı düşünce ve düzlemdeki fikirlerin tamamını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu akımın tüm yönlerini içinde barındıracak bir tanım zor olmakla birlikte birçok yönünü kapsayacak bir tanım: "19-20. yüzyılda İslam'ı bir bütün olarak 'yeniden' hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını Batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, bütününü ihtiva eden bir hareket."¹³ şeklinde yapılabilir Basit düzeyde ise özellikle II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı'nın siyasi ve sosyal problemlerine İslam'ı temel olarak çözüm arayan aydınlar "İslamcı" olarak adlandırılabilir.¹⁴

¹¹ Mehmet Akgül, "Mehmed Âkif Düşüncesinde Dinî Yenilenme", *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 496.

¹² İbrahim Halil Ozan, "II. Abdülhamid Döneminde İslamcı Muhalefet ve Mehmed Âkif Ersoy", *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4-5, 2016, s. 147; İsmail Kara, *İslamcılığın Siyasi Görüşleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 47.

¹³ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I*, İstanbul 1986, s. 15; İbrahim Halil Ozan, "II. Abdülhamid Döneminde İslamcı Muhalefet ve Mehmed Âkif Ersoy", s. 148.

¹⁴ İbrahim Halil Ozan, "II. Abdülhamid Döneminde İslamcı Muhalefet ve Mehmed Âkif Ersoy", s. 148.

Mehmed Âkif Ersoy bu süreç içinde, başlangıçta şiirde takip ettiği yolu gözden geçirmiş ve önemli kararlar alarak sanatta izlediği tarzı bırakmış, hayallerden uzak ve içinde yaşadığı toplumun sorunlarını ve çözüm önerilerini merkeze alan bir yaklaşım benimsemiştir. Hatta eski şiirlerinden elinde kalanları ortadan kaldırarak yeni görüşünü Süleymaniye Kürsüsünde isimli kitabında “Budur cihanda benim en beğendiğim meslek / Sözüm odun gibi olsun, hakikât olsun tek” mısralarıyla ifade etmiştir. Böylece Mehmed Âkif, eserlerinde toplumun meselelerine en çok değinen şair olmuştur. Mehmed Âkif Ersoy'un yazıları, devrin ilim ve fikir hayatında önemli yeri olan, hemen hemen bütün yazarların yazılarının çıktığı Sırat-ı Müstakim (8 Mart 1912'den itibaren *Sebilürreşâd* adını aldı) mecmuasında yayımlanmıştır.¹⁵

İslamcılar arasında yer alan Mehmed Âkif, yenilikleri iktidarın aczi olarak görmekte ve bu sebeple yönetime muhalefet etmektedir. Fakat Âkif'in buradaki muhalefeti diğer İslamcılarla bir tutmamak gerekmektedir. Zira vatan toprağına, bayrağına, milletinin faziletlerine, diline ve sanatına bağlı bir vatansever olarak Âkif, aslında tasvip etmediği idarecilerin verdiği millî vazifeleri kabul etmiş ve memleket sıkıntı içerisindeyken idareciler aleyhine açık, sert ve yıpratıcı bir muhalefete girişmemiştir.¹⁶ Bunun yanında inancı, ahlâkı ve yaşayışıyla İslam'dan taviz vermeyen Âkif, İslam'la çatışmadığı sürece diğer fikir sahipleriyle de iş birliği yapılabileceği görüşünü benimsemiştir. Dolayısıyla Âkif'in İslamcılık anlayışında, emir ve nehiylerde kaynak İslam seçilmeli ve çağdaş medeniyetin İslam'la çakışmayan güzellikleri alınmalıdır. Zira çağdaş uygarlıkların, Batı'nın ileri tekniği gibi önemli ve güzel yönleri vardır, bunlar körü körüne değil sentezlenerek alınmalıdır.¹⁷

Mehmed Âkif Ersoy, bu özellikleriyle 1. Dünya ve İstiklâl Savaşı'nda muhalefet etmek şöyle dursun kitleleri harekete geçiren bir fikir insanıdır. Millî Mücadele'de kamuoyu oluşmasında büyük rol oynamış, Anadolu'nun birçok

¹⁵ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Âkif Ersoy”, s. 435.

¹⁶ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Âkif Ersoy”, s. 436.

¹⁷ Hasan Aydın, “Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirsel Söyleminde Doğunun Geri Kalmışlığının Felsefi Çözümlemesi”, *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 329; Cihat Küçükaya, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 23.

yerini dolaşmış, halkın ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini vurgulamış, birlik ve beraberlik içinde olunması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuş, oyuna gelmeyip azim ve inançla daha fazla çalışmak gerektiğini özellikle belirtmiştir. Maddi-manevî hiçbir çıkar gözetmeden millet mücadelesine çok ciddi hizmet etmiştir.¹⁸ Mehmed Âkif, Millî Mücadele'ye sadece kendi isteğiyle katılmamış aynı zamanda resmî olarak da çağrılmış ve bu yönüyle Millî Mücadele'nin başlangıcında davet edilen ilk şair ve yazar olmuştur.¹⁹ Âkif, bu dönemlerdeki büyük acıları, ümit ve idealleri, önemli mücadeleleri, çöküş ve çalkantıları, dağlılı ve yıkılışları fotoğraflamış ve Safahat isimli eserinde yazmıştır. Bu yönüyle Safahat bir şiir kitabı, bir edebî metin olmaktan daha ziyade bir fikir kitabıdır. Onda bu milletin tarihi, yükseliş ve düşüşü, bunun sebepleri, fert ve cemiyet olarak incelenmesi; zekası, nüktesi, edebiyatı, şehri, sokağı, evi, ailesi, acıları ve sevinçleri bulunmaktadır.²⁰

Mehmed Âkif Ersoy, Millî Mücadele'de aktif olduğu gibi Birinci Büyük Millet Meclisinin çalışmalarına da Burdur milletvekili olarak katılmıştır. Bu dönemde zaman zaman vaazlar vermeye devam etmiştir. Aynı yılın (1920) sonunda Maârif Vekâletinin açtığı millî marş metninin yazılması müsabakasında istenildiği gibi bir şiir bulunamayınca müsabaka süresi uzatılmış ve Maârif Vekili özel bir yazı ile Âkif'in de müsabakaya katılmasını kendisinden rica etmiştir. Mehmed Âkif Ersoy'un yazdığı İstiklâl Marşı tüm katılanların arasından oy birliği ile birinci seçilmiş ve 12 Mart 1921'de Büyük Millet Meclisinde Millî Marş metni olarak kabul edilmiştir. Birinci Meclise muhalefet grubunda katılan Mehmed Âkif, İstiklâl Savaşı'nın bitiminden sonra kurulan İkinci Meclise katılmamıştır. Çünkü yeni hükümet, onun idealleriyle bağdaşmadığı gibi İslam birliği fikrinde de değildir, bilakis laik devlet prensibiyle hareket etmeyi

¹⁸ Emine Kısıklı, "Millî Mücadelede Kamuoyu Oluşturulmasında Mehmed Âkif", *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 205; Cihat Küçük-kaya, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 25.

¹⁹ Mehmet Doğan, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", s. 9.

²⁰ Kadir Pepe, "Mehmed Âkif Ersoy'da Spor Sevgisi ve Gençlik İdeali", *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 446; Cihat Küçükkaya, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 25.

düşünmektedir. Zaten Mehmed Âkif Ersoy'un ülkeyi terk edip Mısır'a gitmesi de bu yeis günlerinden sonrasına denk gelmektedir.²¹

Mehmed Âkif Ersoy, İslam'ı daima çağın sorunlarına çözüm üretecek şekilde takdim etmiştir. Dinin cevherindeki ebedilik dünün, bugünün olduğu kadar yarının insanına da hitap etmelidir. Bu anlayışla Âkif, "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı" demektedir. Süleymaniye Kürsüsünde isimli kitabında Âkif düşüncelerini sistemleştirerek fikirlerini yaşam tarzı, ahlak, insanın kendisiyle ve çevresiyle ilişkisi, ilim ve teknik karşısında insanın tavrı gibi teferruatlarla sunmuş ve çözüm üretmeye çalışmıştır.²² Bu çerçevede İslam'ın terakkiye mani olmadığını da özellikle savunan Âkif, gerilemenin nedeninin din değil, dinin yanlış uygulanması olduğunu şu dizelerle belirtmiştir.

Mütefekkirleriniz dini de hiç anlamamış;

Rûh-i İslâm'ı telâkkileri gayet yanlış.

Sanıyorlar ki: Terakkiye tahammül edemez;

Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez.

...

Müslüman unsuru gayet mütedenni, doğru

Şu kadarı var ki değildir bu, onun mahzuru,

Müslümanlık denilen ruh-i ilâhî, arasak

Müslümanız diyen insan yığınınından ne uzak

Dini tetkik edeceksek dönelim haydi geri,

Alalım neşet-i İslâm'a yakın bir devri:

O ne dehşetli terakki o ne müthiş sür'at!

Öyle bir harika gösterdi mi insaniyyet?²³

²¹ Adem Çalışkan, "Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri", s. 79; ayrıca bk. "Mehmed Âkif Ersoy", *Büyük Türk Klasikleri*, C. 10, Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul 1990, s. 340-341.

²² M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 436.

²³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 169.

3. Düşünce Yapısının *Kur'an* Mealine Yansımaları

21 Şubat 1925'te Türkiye Büyük Millet Meclisinde *Kur'an-ı Kerim*'in Türkçeye tercüme ve tefsir edilmesiyle ilgili önerge kabul edilmiş ve bu sıralarda Mayıs ayında Mehmed Âkif Ersoy, İskenderiyeden deniz yoluyla İstanbul'a gelmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu kararı almasından sonra tercüme faaliyetini ancak Mehmed Âkif'in yapabileceği hususunda görüş birliği vardı. Zira başyazarı olduğu *Sebilürreşâd* dergisine yazdığı kısa tefsir yazıları okuyucular tarafından çok beğenilen, memlekette o devirde Arapça'yı en iyi bilen çok az insandan biri olarak kabul edilen, Türk diline hâkimiyeti ile zaten tartışma dışı görülen ve İslamî ilimleri de çeşitli vesilelerle tahsil eden biri olarak Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an* tercümesi için tabiri caizse biçilmiş kaftandı.²⁴ Yakın dostlarının Âkif'i tercümeyle ikna etme telkinleri istenilen sonucu veremeyince dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Bey, Aksekili Ahmet Hamdi'yi kendisine göndermiş, fakat onun ısrarları da olumlu sonuç vermemişti. Sonrasında yine yakın arkadaşlarının ve özellikle Ahmed Naim Efendi'nin ısrarı üzerine tercüme değil meal hazırlamayı kabul etmişti. Böylece *Kur'an-ı Kerim*'in tercüme edilmesi görevini Mehmed Âkif Ersoy'a veren Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, tefsir edilmesi görevini de Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a vermişti. 1926 yılında Mehmed Âkif, *Kur'an* mealini için çalışmaya başlamış ve 1929 yılında bu çalışmasını tamamlamıştır. Tercümenin müsveddesini bitirdikten sonra uzun bir süre temize çekme çalışmalarını yürütmüş ve 1932 yılında nihayetlendirmiştir.

Âkif'in meal çalışması yaptığı yıllarda memleketin dinî yaşantısını ilgilendiren bir takım değişiklikler zuhur etmiş ve hükümet bu noktada yeni kararlar almıştır. Nihayetinde İstanbul'un bazı camilerinde *Kur'an-ı Kerim*'in Türkçesinin okunmaya başlandığı, namazlarda dahi Arapça aslı yerine tercümesinin okutulacağı gibi bilgiler Mehmed Âkif'e ulaşmıştır. Mehmed Âkif Ersoy, kendi mealinin de *Kur'an-ı Kerim* yerine konulabileceğinden kuşkulanarak aynı yıl meal yapmaktan vazgeçtiğini yazılı olarak beyan etmiştir.²⁵ Mehmed Âkif

²⁴ Recep Şentürk, "Giriş", *Kur'an Mealini Mehmed Âkif Ersoy*, Mahya Yayınları, İstanbul 2012, s. XII.

²⁵ Mehmet Doğan, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", s. 11; Recep Şentürk, "Giriş", s. XII.

Ersoy mealiyle ilgili endişelerini kendisi de şu sözlerle ifade etmektedir. “Ter-cüme güzel oldu, hatta umduğumdan daha iyi. Lakin onu verirsem, namazda okutmaya kalkacaklar, ben o vakit Allah'ımın huzuruna çıkamam ve Peygam-ber'imın yüzüne bakamam.”²⁶ Mehmed Âkif Ersoy, mealle ilgili sözleşmeyi feshetmekle birlikte meal üzerinde çalışmaktan vazgeçmemiş, Mısır'da kaldığı yıllarda temel meşguliyetini *Kur'an* mealine ayırmıştır. 1936 yılında hastalığı-nın ilerlemesi sonucunda İstanbul'a döneceği vakit *Kur'an* mealini içeren ya-zıları yakın arkadaşı ve Camiu'l-Ezher âlimlerinden Yozgatlı İhsan Efendi'ye “Ben sağ olursam da gelirim, noksanlarımı ikmal eder, ondan sonra basarız. Şayet ölür de gelemezsem, bunu yakarsın” şeklindeki bir vasiyetle emanet et-miştir. İhsan Efendi, yıllarca her türlü baskı ve teklife rağmen meali kimseye vermeyip yaktığını söylemiş fakat kendi sağlığında yakmaya da kıyamamış-tır. Nihayet İhsan Efendi 1961 yılında ölüm döşegindeyken oğlu Ekmeleddin'e çalışma odasının çekmecesinde bulunan emaneti yakmasını vasiyet etmiştir. Babası öldüğünde henüz 18 yaşında olan Ekmeleddin, taziyeye gelen Mustafa Sabri Bey'in oğlu İbrahim Bey'e konuyu açmış ve İbrahim Bey'in önderliğinde beş kişilik bir ekip hem Âkif'in orijinal nüshasını hem de İhsan Efendi'nin kendi yazısıyla baştan sona intinsah ettiği Âkif'in mealinin bir başka nüshasını yakmışlardır.²⁷

Uzun yıllar söz konusu mealin yakılıp yakılmadığı ile ilgili endişeler de-vam etmiş ve nihayet “yakanların” açık itirafı ile neredeyse kendisinin varlı-ğundan tamamen ümit kesilmiştir. Fakat bir taraftan da Âkif'in vefatından İh-san Efendi'nin vefatına kadar geçen çeyrek asır boyunca, meselenin meraklısı ve hamiyet sahibi insanlar tarafından söz konusu mealin görülmesi ve çoğal-tılması mümkün olduğundan ümitler korunmuştur. Ve nihayet Mehmed Âkif Ersoy mealinin üçte birlik kısmının aslından latinize edilerek daktilo edildiği öğrenilmiştir. Bu daktilo metin, uzun yıllar Mısır'da yaşayan ve orada oku-yan, Mısır'da tahsil gördüğü yıllarda İhsan Efendi'nin ders ve sohbetlerinden

²⁶ Düccane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2004, s. 143; Recep Şentürk, “Giriş”, s. XIII.

²⁷ *Mehmed Âkif Külliyyatı*, C. 10, haz. İsmail Hakkı Şengüler, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992, s. 230-231; Recep Şentürk, “Giriş”, s. XIV.

istifade eden merhum âlim Mustafa Runyun tarafından muhafaza edilmiştir. Mustafa Runyun metni sağlığında daktilo ettirmiş ve onu aile içinde muhafaza etmiştir. Kendisinin vefatı üzerine emanet oğlu Ali Yahya Bey'e geçmiş, Ali Yahya Bey de metni taziyyeye gelen Recep Şentürk'e (meali yayıma hazırlayan) vermiştir.²⁸

Recep Şentürk bu meal süreci ile ilgili şu bilgileri paylaşmaktadır:

“Merhum Akif’in uzun yıllar bir yandan Mısır’da gurbet çilesi çekerken diğer yandan ise gelecek nesillere bırakabileceği bir eser olsun diye bütün olumsuzluklara rağmen gece-gündüz çalışarak ve büyük bir heyecan ve samimiyet ile kaleme aldığı Kur’an mealinin -en azından bir kısmının- yok olmasına Allah izin vermemiştir. Bu meali yayınlamak için uygun zamanın geldiğine ve Akif’in endişe ettiği mahzurların ortadan kalktığına, yaptığımız istişare ve istihareler sonucunda kani olduk. Bundan da öte böyle bir eserin kaybolması gibi bir durumun büyük bir vebal olduğunu düşünmek de bizi bu konuda harekete geçiren en önemli amil oldu. Böylece çeyrek asra yakın yoğun ve karmaşık duygular, endişeler içinde muhafaza ettiğimiz bu emaneti milletimize tevdi etme zamanının gelmiş olduğu sonucuna ulaştık.”²⁹

Mehmed Âkif Ersoy’un yazdığı meal, *Kur’an-ı Kerim*’in elimizdeki tertibine göre baştan dokuz sure yani Tevbe/Berâe suresinin sonuna kadar olan bölümün mealini kapsamaktadır. Bu mealin Mehmed Âkif’e aidiyeti, Mustafa Runyun’un şehadetine ilaveten mealde kullanılan üslubun onu teyit edecek nitelikte olmasıyla kesinleşmektedir. Ayrıca Mehmed Âkif’in mealden önce tercüme ettiği ayetlerin varlığı da ikisi arasındaki mukayeseye imkân vermekte ve sonucun kesinliğini desteklemektedir.³⁰

Mehmed Âkif Ersoy’un mealinin yazılışındaki düşünce yapısına geçmeden önce bir de onun tefsir yazılarından bahsetmek gerekmektedir. Âkif, on

²⁸ Recep Şentürk, “Giriş”, s. XV.

²⁹ Recep Şentürk, “Giriş”, s. XI.

³⁰ Recep Şentürk, “Giriş”, s. XVII.

sekizi manzum olan ve Safahat'a alınan elli yedi tefsir yazısının tamamını *Sebilürreşâd*'ın 183. sayısından itibaren çeşitli nüshalarında "Tefsir-i Şerif" başlığı altında yayımlamıştır. Burada tefsir edilen ayetler, güncel meselelerle bağlantılı olan ayetlerdir. Dergide ayrıca "Hadis-i Şerif" adı altında çıkan dört yazısı da zamanın sorunlarına çözüm getirebilecek hadislerle dayalı makalelerdir. İlk defa Ömer Rıza Doğrul tarafından "*Kur'an*'dan Ayetler" başlığıyla ve bazı eklemeler ve müdahalelerle kitap haline getirilen bu yazılar arasında makale ve vaazlarından da seçmeler bulunmaktadır. Sadece tefsir yazıları ise Abdülkerim ve Nuran Abdulkadiroğlu tarafından *Sebilürreşâd*'dan aktarılarak hazırlanmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarından neşredilmiştir (Mehmed Âkif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri: Mev'iza ve Hutbeleri, Ankara 1991).³¹

Mehmed Âkif Ersoy'un düşünce yapısının *Kur'an* mealine etkisine gelince bu konuya öncelikle Mehmed Âkif'in yaşadığı dönemi ele alarak başlamak uygun olacaktır. Bir önceki başlıkta ifade edildiği gibi Mehmed Âkif Ersoy'un yaşadığı dönem ekonomik, siyasi ve ictimai açıdan oldukça karmaşık bir dönemdir. Batı'da gerçekleşen gelişmeler İslam toplumlarını önce iktisadi daha sonra da siyasi ve ictimai açıdan bozulmaya sevk etmiş, İslam âlimleri de bu meseleyi temel problem edinmişlerdir. Bazı âlimler, Batı medeniyetinin o günkü halini birebir taklidi benimserken özellikle İslamcılar olmak üzere bir kısım âlimler de Batı'nın ilim ve fennini almayı fakat manevî ve kültürel değerlerini almayıp İslam dinine ve medeniyetine sadık kalmayı savunmuşlardır. Bunların dışında Batı'yı her hâliyle reddeden bir kısım âlimlerden de bahsetmek gerekmektedir. İslamcılar, İslam dünyasının gerileme sebebini İslam değil İslam'ı doğru uygulamamak olduğu şeklinde yorumlayıp hurafelerden arınmış İslam'ı hayata geçirmeyi teklif etmektedirler. İslamcılar arasında yer alan Âkif'e göre ise asıl kaynak *Kur'an*'dır, hurafeler, bidatler terk edilip aslî kaynak hareket noktası seçilmelidir. İslamiyet 20. asrın bilgi ve donanımına sahip olan insanın idrakiyle hayata geçirilebilecek bir nizama dönüştürülmelidir.³² Yine Âkif'e göre Müslüman toplumdaki cehaletin, tefrikanın, durgunluğun ve uyuşukluğun giderilebilmesi için atılabilecek adımlardan en önemlisi *Kur'an*'ın doğru an-

³¹ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düздаğ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 438.

³² Mehmet Doğan, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", s. 15.

laşılmasıdır. Bu anlayışının bir göstergesi olarak tüm hayatı boyunca şiirleri, tercümeleri ve mealiyle *Kur'an*'ın daha iyi anlaşılabilmesine hizmet etmiştir.³³

Mehmed Âkif Ersoy, kendi düşünce yapısının ana ilkesi olan “*Kur'an*’ı hayata rehber edinme” prensibini *Kur'an* meali ve tefsirinin de ana kriteri kabul etmiştir. Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an*’ın hayata geçirilebilmesinin de ancak güncellenmesiyle mümkün olabileceğini düşünmektedir. Zira yazılarında da bu konuyu ele alarak geçmiş eserlerin çok kıymetli olduğunu fakat bu gün için de yeni eserlerin telifinin gerekli olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir: “... Vaktiyle icabı kadar tefsir yazılmış, elverir diyemeyeceğiz. Eslâf çalışmışlar, Allah kendilerinden razı olsun. Bir âsâr vucuda getirmişler, fakat dememişler ki bu âsârımız ilâ yevmi’l-kıyâm size elverir. Siz artık çalışmayın da yalnız bizim kitaplarımızı okuyunuz... Bilakis demişler ki: Siz de çalışacaksınız. Hem bunları okuyacaksınız, hem de kendi fikrinizi ilave ederek zamanınıza göre yeni yeni eserler vücuda getireceksiniz. Böyle böyle sonuna kadar gidecek.”³⁴ Mehmed Âkif Ersoy, vaazlarında örnek verdiği ayetleri de toplumun gerçekliğine karşılık gelebilecek ayetlerden seçmiş ve o günün koşullarında mücadele ruhu, azim, sabır, direnme, çalışma, birlik ve beraberlik içeriği olan, itikadın sağlamlığıyla bilinçli bir toplum inşa etmeye yönelik ayetleri tercih etmiştir.³⁵ Mehmed Âkif, vaazlarında olduğu gibi şiirlerinde de ana kaynak olarak *Kur'an*’ı almıştır. Manzumelerinin kiminde doğrudan doğruya ayetlerden hareket etmiş, kimilerinde ayetlerden iktibasta bulunmuş,³⁶ kimilerinde ayetlerden anlam olarak yola çıkmış, kimilerinde ise sure, ayet isimlerine ve kelimelerine yer vererek *Kur'an*’ı ilham kaynağı olarak kullanmıştır.³⁷

³³ Ercan Şen, “İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmed Âkif Ersoy’un Kur’ân Yorumu”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 164.

³⁴ Mehmed Âkif Ersoy, “Hutbe ve Mevâiz”, *Sebîlurresâd*, 20 Şubat 1913 / 7 Şubat 1328-14 Rebiulevvel, C. 9-2, S. 232-50, s. 405-408; Ercan Şen, “İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmed Âkif Ersoy’un Kur’ân Yorumu”, s. 117.

³⁵ Ercan Şen, “İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmed Âkif Ersoy’un Kur’ân Yorumu”, s. 177.

³⁶ Âkif’in, Kur’ân ayetlerinden iktibasta bulunduğu şiirlerinden birisi de İstiklâl Marşı’dır. Bu konuda detaylı bilgi için bk. Mustafa Kara, “İstiklâl Marşı’nda Kur’ân-ı Kerim’den İktibaslar”, *Kabulünün 100. Yılında İstiklâl Marşı ve Millî Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, (12 Mart 2021 Şanlıurfa), İksad Yayınevi, 2021, s. 219-233.

³⁷ İsmail Çetışli, “Mehmed Âkif’in Şiir Kaynaklarından Biri Olarak Kur’ân-ı Kerim”, *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Burdur 2009, s. 419; Ercan Şen, “İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmed Âkif Ersoy’un Kur’ân Yorumu”, s. 182.

Çocukluğundan itibaren *Kur'an* ile ilgilenen Âkif, onu hayatının merkezine koymuş, hayatının tamamına *Kur'an*'ı hâkim kılmıştır. Küçük yaşlarda başladığı Arapça eğitiminin yanında *Kur'an* hıfzına da devam etmiştir. Hafızlığı ilerleyen yaşlarda tamamladıktan sonra onun *Kur'an*'a vukûfiyeti dostları arasında “demir hafız” lakabıyla anılmasından belli olmaktadır. Mehmed Âkif, *Kur'an*'ın hıfzını sağlam tutmayla birlikte asıl emeğini *Kur'an*'ın anlaşılması ve yaşanmasına adanmıştır. Âkif, *Kur'an*'ı daima canlı ve dinamik bir kitap olarak ele almış, günlük yaşamla *Kur'an* arasında sürekli bir ilişki kurmuştur. Kendi çocukluk ve gençlik döneminde *Kur'an*'ı günlük yaşamla bütünleştirmiş ve hayatını inancına uygun bir şekilde yaşamıştır. Âkif, *Kur'an*'ın bireysel manada olduğu kadar toplumsal anlamda da yaşamla sıkı sıkıya irtibatlı olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda Âkif, yaşadığı dönemdeki bazı *Kur'an* tasavvurlarını sebeplerini beyan etme kaydıyla eleştirmektedir. Bu sebeplerin başında gelen ise toplumun *Kur'an*'ı sadece mezarlıklarda ölülerin başında okunan bir kitap gibi telakki etmesidir. Oysa dinamik bir *Kur'an* algısı, her daim okunmayı, anlaşılıp içerdiği hakikatleriyle hayata aktarılmayı gerektirmektedir.³⁸ Bu meyanda Âkif, hayata geçirilememiş *Kur'an* anlayışını şu mısralarla eleştirmektedir:

İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa bir maksat aranmaz mı bu ayetlerde?
Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'an'ın:
Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma'nanın:
Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına;
Yahud üfler geçeriz bir ölü'nün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!³⁹

³⁸ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Demirci, *Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2016, s. 31 vd.

³⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 153.

Âkif, hayatının her döneminde *Kur'an*'la meşgul olmakla birlikte meal yazdığı dönemde *Kur'an*, bütün kalbini, ruhunu ve mevcudiyetini kaplamıştır. Meal yazarken *Kur'an*'ın her ayeti ile her kelimesi ile hatta her harfi ile günlerce uğraştığı için artık gönlünü ona vermiş ve bütün zevki o olmuştur.⁴⁰ Bütün bu odaklanmaya rağmen Mehmed Âkif, yine de yaptığı işi beğenmemektedir. Oysa temize çekilmiş meali okuyan arkadaşı Eşref Edip, Âkif'e mealiyle ilgili şu anekdotu aktarmaktadır: “Artık Elhamdülillah, tamam olmuş. Avdette ben bunu İstanbul'a götürüyüm”, dedim o ise buna güldü ve “Onu tamam oldu mu zannediyorsun? Onun üzerinde daha ne kadar işlemek lazım! Çok noksanları var”, dedi. Eşref Edip ise “Noksan tarafını görmüyorum. Hayli tebyiz etmişin” demiştir. Bunun üzerine Âkif, “Şu tashihleri görüyorsunuz ya. Onlar hep tebyizden sonra olmuştur. Bir kelimenin en güzel zannettiğim karşılığını bir zaman sonra beğenmem. Daha güzel bir tercüme aklıma gelir. O kelimelerin bütün tercümelerini değiştirmek icap eder...” demiştir. Ayrıca bazı ayetlere müfessirlerin verdikleri diğer manaları da not olarak eklemek istediğini, sonra da ortaya çıkan bu mealin yine bir ilim heyeti tarafından incelenmesi gerektiğini, ancak bu aşamalardan sonra basılabilecek seviyeye gelebileceğini belirtmiştir.⁴¹ Bu durum, Âkif'in *Kur'an* mealini hazırlamada ne kadar titiz davrandığını göstermesi açısından önemlidir.

Mehmed Âkif'in mealini bir türlü beğenememesine karşın o meali okuyan Eşref Edip meal hakkında şunları söylemektedir:

“O ne sadelik, o ne ahenk! Ayetle arasındaki irtibatı muhafaza hususunda öyle büyük bir kudret göstermiş ki, bir sureyi okursunuz hiçbir ayetin başında veya sonunda ufak bir irtibatsızlık göremezsiniz. Müfessirler ayetler arasındaki irtibat ve münasebetleri anlatmak için sayfalar dolusu izahatta bulunurlar. Üstat ise irtibatı fiilen o surette yapmış ki bir ayetin bitip diğer ayetin başladığının farkında bile olamazsınız. Bir şiir gibi senelerce üzerinde işlenmiş, hiçbir tarafında hiçbir noktasında, hiçbir pürüz

⁴⁰ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul 2004, s. 263-264.

⁴¹ Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, s. 142- 143; Eşref Edip Fergan, *Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 165.

kalmamış, bir sehl-i mümteni haline gelmiş. Su gibi akıyor. Bir çağlayan gibi gönülleri heyecana veriyor. Beyanın ulviyetine, kutsiyetine o kadar itina göstermiş ki, okuduğunuzun 'Kelâmullah' olduğunu hemen fark edersiniz..."⁴²

Mehmed Âkif Ersoy'un sabit bir tercüme tekniğinden bahsetmek tam olarak mümkün değilse de onun meal ve tefsir çalışmalarında şu hususlara özellikle dikkat ettiği vurgulanabilir:

a. Öncelikle ilim, teknik, tarih ve ictimai bilgiler içeren ayetleri tercih etmiştir ve bunları hem rivayet yönüyle hem de dirayet yönüyle incelemektedir. Hangi ilmî vasıta ile olursa olsun öncelikle ayetten anlaşılan meal yazmış, ibare ve işaretlerine dikkat çekmiş, delalet ettiği hususları beyan ederek zamanın gerek ve ihtiyaçlarına göre kendi görüş ve fikirlerini belirtmeye çalışmıştır.

b. Yukarıda da kısaca değinildiği gibi meal ve tefsir çalışmalarında usulsüz hareket etmemiş meal ve tefsir metodolojisi çerçevesinde hareket etmiş, hem bu sahadaki eserler hakkında malumatını kullanmış hem de tefsir ilmi, meal ilmi, tefsir tarihi, tefsir usulü hakkındaki müdevvenatı görmezden gelmemiştir.

c. Kendi döneminde meal ve tefsir ihmal edildiği için bu alana dikkatleri çekmiştir.⁴³

d. Âkif, meal yaparken bazen lafzî tercümeyle bazen de mealen/tefsiri tercümeyle yer vermiştir. Malum olduğu üzere lafzî tercümede, tercüme edilecek metindeki bütün kelimeler ele alınmalı ve tercüme edileceği dildeki karşılığı olan lafızlar, asıl lafızların yerine eksiksiz konulmalıdır. Bu tip tercümelere, tercüme edilen dildeki ifadenin karşılığını bulmak ve onu diğer dile aktarmak oldukça zordur. Zaten birebir tercüme, anlam kopukluğu ve ayetin verdiği mesajların doğru aktarılamaması tehlikesini de barındırmaktadır.⁴⁴ Bu sebeple

⁴² M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*, Med Kitap, İstanbul 2005, s. 165.

⁴³ Mehmed Âkif Ersoy, "Tefsir-i Kebir", *Sebilurreşâd*, C. 8-1, S. 183, 8 Mart 1912, s. 5-6; Mehmet Demirci, *Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru*, s. 74-75.

⁴⁴ İbrahim H. Karslı, *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*, DİB Yayınları, Ankara 2012; Mehmet Demirci, *Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru*, s. 75.

Âkif, söz konusu Kelamullah olunca tercüme yerine meal ifadesini tercih etmiştir ve lafzî tercümeyi de bu bağlamda kullanmıştır.

Âkif'in meal bazında lafzî tercümesine bir örnek vermek gerekirse En'âm Suresi 7. ayet ele alınabilir:

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَابٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ
هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ

“Yâ Muhammed, bizler sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onu elleriyle yoklasaydılar, küfürlerinde inat edenler ‘Bu apaçık sihirden başka bir şey değil!’, diyecektiler.”⁴⁵

Mehmed Âkif Ersoy, çalışmalarının çoğunda ise tefsîrî tercümeyi kullanmıştır. Tefsîrî tercümede maksadın anlaşılması için bazı kelimeler atlanabilir ve bazı kelimeler ilave edilebilir. *Kur'an* tercümelerinde genellikle bu tercüme tekniği kullanılmaktadır ve Âkif de maksadın hâsıl olmasını ön plana aldığı için bu geleneği devam ettirmiştir. Bu meyanda tefsîrî mealine bir örnek vermek gerekirse Al-i İmrân suresi 118. ayet ele alınabilir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَشِيتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ
مِن أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تَحْفِي ضُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ

Ey iman edenler! Kendinizden başkalarını -ki size karşı fenalıktan geri durmuyorlar- dost edinmeyin (*bağrınıza basmayın*) (*Kendinizden başkalarıyla -ki size karşı fenalıktan geri durmuyorlar- içli-dışlı olmayın*). Daima sizin belâya uğramanızı isterler. Görmüyor musunuz? Husûmetleri ağızlarından

⁴⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, Mahya Yayınları, İstanbul 2012, s. 259. Aynı ayet Anglikan Kilisesine verilen cevap için yazılmış metinde şöyle meallendirilmiştir. “Biz sana kâğıt üzerinde yazılmış bir kitap indirseydik de ona elleriyle dokunmuş olsalardı yine kafirler: ‘Bu aşık bir sihirden başka bir şey değil’ derlerdi.”

taşıyor. Sinelerinin gizlediği ise daha dehşetli. Gerçekten akılı başında iseniz, işte size âyâtımızı sarih olarak bildirdik.⁴⁶

Buraya kadar aktarılan bilgilerden anlaşıldığı gibi Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an*'ı anlama, meal verme ve tefsir yapma çabası içerisindeyken her daim geçmişteki yöntemlerden istifade etmiştir. Onun düşünce yapısında geçmiş tamamen yok saymak, gelenekten vazgeçmek ve modern yöntemlerle *Kur'an*'ı tercüme etmeye çalışmak gibi düşünceler bulunmamaktadır. Konunun daha net olması için örnek vermek gerekirse Âkif, ayeti anlayıp anlamlandırma çabasında ulumu'l-*Kur'an*'dan istifade etmiş, ulumu'l-*Kur'an* olmadan da anlayabileceğini ve onlara ihtiyacı olmadığını iddia etmemiştir. Zaten babasının müderris olması, Arapça'ya vukûfiyeti ve dinî ilimler konusunda da kendini yetiştirmesi ve aldığı eğitimler bu hususta kendisine yeterince alt yapı oluşturmuştu. Bu meyanda Mehmed Âkif Ersoy'un meal ve tefsir çalışmalarında *Kur'an* ve sünnet çerçevesinde hareket ettiği, yer yer te'vile başvurduğu fakat murad-ı ilahiyi maksadının dışına çıkarmak için uğraşmadığı, ilâhî metnin mana imkânlarını zorlayıp metni tahrif etmediği, daha önemlisi kendi heva ve hevesi doğrultusunda metni yorumlamadığı söylenebilir. İlaveten Âkif, *Kur'an-ı Kerim*'i tek kaynak kabul etmemiş bilakis Hz. Peygamber'in sünnetini her daim ikinci kaynak olarak ele almış ve ayetleri anlama ve anlamlandırma çabasında her gerektiğinde sünnetten istifade etmiştir. Dolayısıyla *Kur'an*'ı *Kur'an*'la anlamaya çalışma aşamasından sonra *Kur'an*'ı sünnetle anlamaya çalışma çabası, Âkif'in meal ve tefsirciliğinde ilk sırayı almaktadır. Ayrıca ayetleri sahabe sözüyle tefsir etmeye çalışması, nüzul sebeplerini dikkate alması gibi hususlar da Âkif'in modernist ve reformist hareket et-

⁴⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'ân Meali*, s. 64. *Sebilürreşad* dergisinde 118. ayetin meali ise şöyledir: “Ey müminler! Size ellerinden gelen fenalığı yapmaktan çekinmeyen, bu hususta hiçbir fırsatı kaçırmayan, dininize yabancı milletleri kendinize mahrem-i esrar, dost, arkadaş ithihaz etmeyiniz. Bunların suret-i haktan görünerek size güler yüz göstermelerine, hayrınızı ister gibi tavırlar takınmalarına asla kapılmayınız. Onların gece gündüz isteyip durdukları; sizin felaketinizden, izmihlalinizden, esaretinizden başka bir şey değildir. Baksanzâ, size karşı kalplerinde besledikleri düşmanlık, o kadar dehşetli ki bir türlü zaptedemiyorlar da ağızlarından kaçırıyorlar. Hâlbuki yüreklerinde kök salmış olan husûmet, ağızlarından taşan ile kâbil-i kıyas değildir, ondan çok fazladır, çok şiddetlidir. İşte bütün hakayıki, âyât-ı celilemizle sizlere açıktan açığa tebliğ ediyoruz, bildiriyoruz. Eğer akılı başında insanlarsanız, eğer dareynde zelil olmak, hüsranda kalmak istemezseniz, bizim âyât-ı celilemizin muktezasınca hareket ederek felah bulursunuz.”

mediğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Mehmed Âkif'in ilhamın direk *Kur'an*'dan alınması gerektiği ile ilgili vurgularını, onun Mealcilik veya Kur'ancılık akımlarına mensup olabileceği ihtimali üzerinden değerlendirilmemek gerekmektedir.

Mehmed Âkif Ersoy'un meselelerin çözümü için *Kur'an*'a başvurmayı ifade ettiği "Âsım" şiirine dâhil "Doğrudan doğruya *Kur'an*'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı" dizelerini, İslâm'ın eğip bükülerek modern çağa beğendirilme çabasından değil, modern çağı anlayarak ona, onun diliyle cevap vermektен⁴⁷ bahsettiği yönünde yorumlamak doğru bir bakış açısı içermemektedir. Zira Âkif, yaşadığı çağı doğru anlayıp ona onun diliyle cevap vermektен yana değil, *Kur'an*'ı kaynak kabul ederek doğru çözümler sunmaktan yanadır.⁴⁸

Mehmed Âkif Ersoy'un meal ve tefsir anlayışından genel olarak bahsettikten sonra Âkif'in düşünce dünyasını şekillendiren dinî algısının detaylarına daha spesifik örneklerle bakmakta fayda vardır. Dinî düşünceyi şekillendiren en önemli konuların itikâdî meseleler olduğu muhakkaktır ve bu bağlamda Mehmed Âkif Ersoy'un, kelâmî bahislere yaklaşımlarına değinmek gerekmektedir. Esasen bu hususların çoğunda Âkif, ehl-i sünnetin yolunu takip etmektedir. O dönemde yaşayan ve kendilerinden etkilendiği iddia edilen düşünürlerin aksine Âkif, çoğu hususta ehl-i sünnete tabi olmaktadır. Oysa etkilendiği düşünülen fikir insanlarının birçoğu Mutezile'nin ve modern akımların etkisinde kalmışlardır.

Malum olduğu üzere itikâdî meselelerde ilk olarak iman bahsi gelmektedir ve Âkif, Allah'a iman başta olmak üzere bütün imânî konuları ayet ve hadisler çerçevesinde ele almıştır. Bu anlamda yeni görüşler beyan etmemiş ve ayet ve hadislerdeki iman esaslarını fikirlerinin ana ölçütü yapmıştır. Bunun yanında pek çok şiirinde ayet ve hadisleri kullanmış ve naslar aracılığıyla düşüncelerini beyan etmiştir. Örneğin "İmandır o cevher ki İlahî ne büyüktür... / İmansız

⁴⁷ İhsan Eliaçık, *Mehmed Âkif Ersoy*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2016, s. 53.

⁴⁸ Betül Meral, *20. Yüzyılın Ürettiği İtikâdî- Kelâmî Problemlere Mehmed Âkif Ersoy'un Bakışı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2020, s. 57.

olan paslı yürek sînedeki yükür!"⁴⁹ dizeleriyle imanın mahalli ile ilgili fikirlerini ortaya koymuştur. Bu dizelere bakıldığında imanın mahalli kalptir ve bu görüş geleneksel manada ehl-i sünnetin görüşünü temsil etmektedir. Ayrıca bu görüş bağlamında değerlendirilirse imân olmadan insanların iyi bir insan olacağı savı –günümüzde çok popüler olsa bile- Âkif'te karşılık bulmamaktadır ve bu çerçevedeki görüşlerini şu dizeleriyle daha net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerde çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân'ın...
Ne irfânın kalır te'siri kat'iyyen, ne vicdânın.⁵⁰

Mehmed Âkif Ersoy'un kelimî görüşlerinde karşılık bulan bir diğer konu kader ve kaza konusudur. İslam kültür tarihinde kader ve kaza kelimelerine farklı manalar yükleyerek onları farklı yorumlayan, insanın fiillerinin hürriyeti bağlamında insanın fiillerinin yaratılmasını insana atfeden, dolayısıyla kaderin Allah'ın adalet sıfatıyla bağdaşmadığını belirten mezhep ve gruplar bulunmaktadır. Bunun yanında insanın sadece Allah'ın kaderine boyun eğen bir varlık olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Esasen Mehmed Âkif, ne insanı kendi fiillerini yaratacak kadar hür, ne de cebren itaat edecek kadar mahkûm bir varlık gibi görmüştür. Âkif, külli irade ve cüz'î irade konusunda geleneğe ve ehl-i sünnete tabi olmuştur. Fakat insanların, kendilerine düşen sorumlulukları yerine getirmeyip suçu yaratana atması ile ilgili fikirlere son derece tepkili davranmış ve bununla ilgili fikirlerini şöyle beyan etmiştir.

Kader ferâiz-i îmâna dâhil... Âmennâ...
Fakat yoktur onda senin sapmış olduğun ma'nâ
Kader: Şeriâiti mevcûd olup da meydanda,
Zuhûra gelmesidir mümkinâtın a'yânda.

⁴⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 18.

⁵⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 267.

Niçin nasıl geliyormuş... O büsbütün meçhul;
Biz ihtiyarımızın suretindeniz mes'ûl.
Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknâh;
Senin vazifen itâat ne emrederse İlâh.
O, sokmak istediğin şeikle girmesiyle kader;
O, bütün evâmiri şer'in olur bir anda heder!
Neden ya; Hazret-i Hakk'ın Resûl-i Muhterem'i
Bu bahsi men ediyor mü'minîne, boş yere mi?51

Mehmed Âkif Ersoy, yukarıda ifade edilen düşünce yapısı bağlamında kaderin çizgileri ve Allah'ın iradesiyle ilgili Al-i İmrân suresi yirmi altıncı ayeti şöyle meallendirmiştir: “Yâ Muhammed, de ki: “Ey mülkün sahibi Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin, Sen mülkü dilediğinden alırsın. Sen dilediğini azîz edersin, Sen dilediğini zelil edersin. Hayır yalnız Senin elinde. Şüphe yok Sen her şeye kadirsin.”⁵² Ayetteki Allah'ın tüm mülke sahip olması fikri Âkif'te aynen karşılık bulmakta lakin insanlara ait ihmalkârlıkları da şu dizeleriyle anlatmaktadır:

İlahi, “Malike'l mülk'üm” diyorsun... Doğru, âmenna .
Hakiki bir tasarruf var mıdır insan için? Asla!
Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istila;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülk bi pâre;
Alan sensin, veren sensin, senin, senin hükmündedir dünya.⁵³

⁵¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 456.

⁵² Mehmed Âkif Ersoy, *Kur 'ân Meali*, s. 52; Al-i İmrân 3/26. Aynı ayeti daha önce *Sebilürreşad* dergisindeki yazısında şöyle meallendirmiştir: “Yâ Muhammed, de ki: ‘Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin, Sen mülkü dilediğinin elinden alırsın. Sen dilediğini azîz edersin, Sen dilediğini zelil edersin. Senin elindeki yalnız hayırdır. Sen hiç şüphe yoktur ki her şeye kadirsin.’” Görüldüğü üzere kelime farkları olsa da ayetin meallendirilmesinde bakış açısına ve düşünce yapısına dair bir değişiklik bulunmamaktadır.

⁵³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 195.

Âkif aynı ayetin tefsirini manzum bir şekilde şöyle noktalamaktadır:

Sus ey dîvâne ! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kânûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!
Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" vardı!..⁵⁴

Mehmed Âkif Ersoy'un kaderle ilgili tüm yazıları dikkate alındığında aralarında tenakuz varmış gibi görünse de bu durum, Âkif'in yaşadığı yüzyıl ve onun getirdiği karmaşıklıklarla ilintilidir. Âkif çok keskin bir şekilde insanların kendi hatalarını İlâh'a yüklemelerini kabul etmemektedir ve bu manada yer yer iç dünyasındaki sorular bağlamında serzenişlerde bulunmaktadır.

Daha önce dikkat çekildiği gibi Mehmed Âkif Ersoy'un bilinen anlamıyla bir modernist olmadığı, meal ve tefsir çalışmalarında klasik kaynaklardan istifade etmesinden de anlaşılmaktadır. Kendisinin en çok istifade ettiği müfessirler ve tefsirlerin başında Zemahşeri, Fahrettin Râzî, Celâleyn Tefsiri ve ismini net olarak zikretmediği diğer müellifler gelmektedir. Âkif, bu eser ve müfessirlere oldukça hâkimdir. Hatta Safahat'ta Fahreddin Râzî için yazdığı oldukça uzun olan şiir⁵⁵ ele alındığında, Râzî hakkında çok geniş malumata sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Mehmed Âkif'in geleceği savunduğu ve ondan istifade ettiği görülmektedir. Fakat burada kastedilen gelenek, bilindiği manasıyla gelenek değil, son peygamberden o güne kadar tevarüs ettirilen gelenektir. Diğer bir ifadeyle kastedilen gelenek, geride kalmış, ilerlemeyi durduracak köhne düşünceler ve mitoloji değil, vahiyle, kutsal, sahih akideyle, şehadetle, zahirî ve bâtinî hakikatle ilgili olandır.⁵⁶ Âkif, bu meyandaki görüşlerini ayetlerle desteklemekte ve ilgili ayetleri şu şekilde

⁵⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 348.

⁵⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 494-497.

⁵⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 150-151; Nihat İlter, *Mehmed Âkif Ersoy'un İnanç Dünyası*, s. 43.

meallendirerek kendi zihin dünyasını yansıtmaktadır. “Onlara ‘Allah’ın indir-diği şeriatın izince gidin’ denildiği zaman, ‘Öyle değil, bizler atalarımızı hangi şeylere inanmış bulduysak onların izinden gideriz’ derler. Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş, doğru yol seçememiş iseler, o hâlde de mi?”⁵⁷ Mehmed Âkif, bu anlama muhtevî ayetleri delil göstererek geleneği körü körüne taklit etme-yi, adet halini almış hurafeleri dinden kabul etmeyi, Allah ve Peygamber’inin emrettiği hakikatleri anlamayıp hayata geçirmemeyi eleştirmektedir.⁵⁸ Eleştiri konusunda oldukça sert bir tutum sergileyen Âkif, zikri ayetin düşünce dün-yasındaki karşılığını şiirinde şöyle ifade etmektedir.

Böyle gördük dedemizden! sesi titrek titrek!
Böyle gördük dedemizden! sözü din merdud;
Acaba saha-i tatbiki neden na-mahdud?
Çünkü biz bilmiyoruz dini. Evet, bilseydik,
Çare yok gösteremezdik bu kadar sersemlik.⁵⁹

Bu bilgilerden hareketle söylenebilir ki Mehmed Âkif Ersoy, Mealcilik akımına mensup değildir. Mealcilik, genel olarak ana kaynaklara dönmeyi, özel olarak ise *Kur’an* merkezli İslam anlayışını savunmayı ve bu çerçevede İslam’ı en saf şekliyle temel kaynağından öğrenmek gerektiğini vurgulayan bir harekettir. Bu hareket, *Kur’an*’ı anlama çabasında *Kur’an*’ın inzalinden bu güne kadar olan İslamî ilimler ile ilgili birikimi bilinçli olarak ihmal edip görmezden gelmektedir.⁶⁰ Tanımından da anlaşıldığı gibi Mealcilik hareke-ti İslamî geleneği yok saymakta ve sadece *Kur’an-ı Kerim*’e odaklanmaktadır. Esasen Mehmed Âkif Ersoy’un böyle bir duruşu kesinlikle bulunmamaktadır.

⁵⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur’an Meali*, s. 25; Bakara 2/170. Aynı ayeti *Sebilürreşad* dergisindeki yazıda şöyle meallendirmiştir: “Hem onlara: Allah ne göndermiş ise ona uyunuz dendiği zaman, ‘Biz, daha iyi, atalarımızı müdâvim bulduğumuz şeylere uyarız’ derler. Pekâlâ! Ya ataları bir şeye akıl erdireme-miş, doğru yolu seçememiş ise, yine mi uyacaklar?” Görüldüğü gibi kelime farkları olsa da düşünce yapısında bir farklılık bulunmamaktadır.

⁵⁸ Mehmet Gözen, *Mehmed Âkif’in Nazım ve Şiirlerinde İctimâî Tefsir*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2019, s. 58.

⁵⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 202.

⁶⁰ Mustafa Öztürk, “Meal”, *İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, TDV Yayınları, Ankara 2019, s. 206.

Daha önce verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Âkif, gelenekten maksimum düzeyde istifade etmiştir.

Mehmed Âkif Ersoy'un meal çalışmasında, birkaç alternatif kullandığı ve nihai olarak bunlardan birine karar veremediği veya ömrünün bu karara varmaya elvermediği görülmektedir. Esasen meal çalışmasında alternatif kullanmasında ilk göze çarpan husus, ayeti Türkçe'ye en iyi şekilde çevirebilme çabasıdır. Aynı zamanda bazı meal alternatifleri, hem tefsir geleneğinin Âkif üzerindeki etkisini hem Âkif'in düşünce dünyasının meale yansımalarını göstermektedir. Bir örnek vermek gerekirse Fâtiha suresinin son iki ayeti ele alınabilir.

İlk Meal: Bizleri doğru yolun, o nimetine kavuşanların tuttuğu yolun yolcusu et. Gazabına uğrayanların, yanlış gidenlerin saptığı yolun yolcusu etme.

Alternatif Meal Bir: Bizlere, o kendilerine kerem kıldığın kimselerin yolunu göster, gazabına uğrayanların, yanlış gidenlerin saptığı yolu gösterme.

Alternatif Meal İki: Bizleri doğru yola, o kendilerine kerem kıldığın kimselerin yoluna çıkar. Gazabına uğrayanların, yanlış gidenlerin saptığı yola çıkarma.⁶¹

Yukarıda görülen üç meal birbirine yakın anlamları içeriyor gibi görünmekle birlikte bir ve üçüncü meal salt bir ifade farklılığını beyan ederken ikincisinde bir tefsir ve yorumlama farkı da bulunmaktadır. İslamî gelenekte hidayet kavramı mezhepler arasında farklı yorumlanmış, ehl-i sünnet ve özellikle Eş'ariler hidayet ve sapıklık/delaletin ancak Allah'ın eliyle/dilemesiyle mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Buna mukabil Mutezile insanın özgür olduğunu, Allah'ın vahiy yoluyla insana doğruyu ve yanlış gösterdiğini ama insanın doğru veya yanlış karar verip ona ulaşmasında Allah'ın bir dahli olmadığını savunmaktadır. Bu çerçevede Fâtiha suresinin son iki ayetine verilen anlam ya insanın hidayet ve dalaletine Allah'ın ulaştırması yönünde duasını veya Allah'ın bu iki yolu göstermesi yönündeki duasını içermektedir. Ezcümle verilen meallerin bir ve üçüncüsünde Allah'ın direkt müdahalesi ve hidayete erdirmesi talep edilmekte ve ehl-i sünnetin görüşüne uygun meallendirilmektedir. İkinci mealde ise Allah'ın hidayet yolunu göstermesi ve da-

⁶¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. 1.

lalet yolunu ise göstermemesi talep edilerek, Mu'tezilî anlayışa kapı aralar gibi görünmektedir. İlk bakışta mezhebî görüşünü yansıtmış gibi anlaşılabilen bu meallendirme çeşitliliği, aslında Mehmed Âkif Ersoy'un, tefsir geleneğinde var olan üç farklı okumayı yansıtmaya ve istifade ettiği müfessirlerin bakış açısını mealine aksettirmek üzere üç farklı meal kurgulamasıdır.⁶²

Diğer bir ifadeyle Mehmed Âkif'in, parantez içi farklı mealler vermesinde çoğunlukla Türkçe açısından daha iyi bir ifade bulabilme çabası bulunmakla birlikte tüm mealleri bu türden değildir. Âkif, kimi zaman tefsir geleneğinin ayetin manasında uzlaşmamasından etkilenmiştir. Bilindiği gibi tefsir müdevvenatı, bir ayete tek mana vermede uzlaşmamış aksine sanki farklı manalar verilebileceği hususunda uzlaşmış gibidir. Nitekim rivayet tefsir geleneğinin temsilcilerinden Taberî gibi veya dil bilimsel tefsir geleneğini esas alan Zemahşerî gibi müfessirlerin eserleri, bazı ayetlerin farklı manalara gelecek şekilde okunabileceğinin/anlamlandırılabilirliğinin bol örneklerini barındırmaktadırlar. Bu durum ise İlâhî iradenin bir neticesi olarak farklı anlamaya müsait bırakıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Ve bu durum, cihanşümul olan *Kur'an*'ın, farklı yorumlanabilme özelliği sayesinde farklı coğrafya ve farklı zamanlarda farklı tevîl edilebilmesi açısından esneklik olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla müfessirler, ilmî ölçütlere ve tefsir geleneğinin belli kriterlerine riayet edilmesi şartıyla bu farklı okuma/anlamlandırma durumunu meşru kabul etmişlerdir. En nihayet Mehmed Âkif Ersoy'un da bu zengin tefsir geleneğine vakıf olduğunu ve ayetlere meal verirken aynı zamanda gelenekteki bu anlam çeşitliliğini mealine yansıtmak istediğini söyleyebiliriz.⁶³

Mehmed Âkif Ersoy, yaşadığı dönemdeki karışıklıklardan ötürü bir Müslüman vatansever olarak üzerine düşeni fazlasıyla yapmıştır. Meal yazdığı dönemlerde vatanına hasret olması ve bir nevi sürgünde olmasına rağmen bu vatan sevgisinden hiçbir şey kaybetmemiş ve ilgili ayetleri yine ye's ve ümitsizliğin haramlığına vurgu yaparak tercüme etmiştir. "Ve Câlût ile askerinin karşısına dikilince 'Ya Rabbe'l-âlemîn! Kalplerimize şehamet indir, ayaklarımızı yerinde sabit kıl (muhkem kıl) ve küfre dalmış kavme bizleri muzaffer

⁶² Murteza Bedir, "Mehmed Âkif Mealindeki Alternatif Mealler Meselesi ve Tefsir Geleneği", *Direnen Meal Akif Meali Uluslararası Sempozyum*, Mahya Yayınları, İstanbul 2016, s. 183.

⁶³ Murteza Bedir, "Mehmed Âkif Mealindeki Alternatif Mealler Meselesi ve Tefsir Geleneği", s. 186.

buyur!' niyazında bulundular.”⁶⁴ “O kulları ki birtakımları gelip de ‘Herifler sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkmalısınız’ dedikleri zaman bu haber imanlarını arttırdı da ‘Bize Allah yeter, ne güzel muhafızdır O!’ cevabını verdiler.”⁶⁵ Ye’sten büyük sâiki atâletin, ye’sten yaman delil-i zilletin, ye’sten fena delil-i meskenetin olmadığını ifade eden Âkif, cemaat ve Müslümanların ruhunu kemiren, iliklerini kurutan toplumsal hastalığın ye’s ve ümitsizlikten kaynaklandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla o, İslam dünyasının dirilişine katkı sağlayacak en önemli işin, azme sarılmak olduğunu söylemekte, ümit ve azmin insanı hayata bağlayarak ona ruh verecek kadar ulvî duygular olduğunu savunmaktadır.⁶⁶ Âkif, bu şekildeki düşüncesini zaman zaman şiirlerinin içine ayetin kendisini alarak da vurgulamaktadır.

İntihâr etmek değilse yolda durmak, gitmemek,
Âsûmandan refref indirsin demektir bu melek!
“Leyse li’I-insâni illâ mâ seâ” derken Hudâ:
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha;
Davran artık kârbânın arkasından durma, koş!
Mahvolursun bir dakıkan geçse hattâ böyle boş⁶⁷

Sonuç

Mehmed Âkif Ersoy, düşünce yapısı itibarıyla İslam’a son derece sadık, İslamî ilkelerden asla taviz vermeyen ve kendi yaşama tarzını da buna göre düzenleyen bir fikir insanıdır. Ailesinden, çevresinden, resmî okullarından ve gayr-i resmî eğitim aldığı hocalarından çok geniş bir İslamî eğitim almış, Arapça’yı çok iyi öğrenmiş ve temel İslamî ilimlerden de oldukça iyi seviyelerde müktesebat edinmiştir.

⁶⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur’ân Meali*, s. 40; Bakara 2/250.

⁶⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur’ân Meali*, s. 71; Al-i İmrân 3/173. Mehmed Âkif Ersoy, bu ayeti daha önce üç kez meallendirmiş ve hepsinde ye’s ve ümitsizlikten kurtulmak gerektiğine vurgu yapmıştır. Bk. Mehmed Âkif Ersoy, *Kur’ân Meali*, s. 71.

⁶⁶ Mehmet Gözen, *Mehmed Âkif’in Nazım ve Şiirlerinde İctimâî Tefsir*, s. 62, 65.

⁶⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 148.

Mehmed Âkif Ersoy, genel manada çok iyi bir şair olarak tanınmış olsa da onun İslamî ilimlere vukûfiyeti gözden kaçırılmamalıdır. İlaveten hem Arapça hem de Türkçe'ye derin hâkimiyeti sebebiyle kendisine *Kur'an* meali yazmasının teklif edildiği unutulmamalıdır. Zira bu, onun meal ve tefsir konusunda da mütehasıs bir âlim olduğunu göstermektedir.

Yaşadığı dönemin şartları gereği, geleneksel anlayışa eleştirel yaklaştığı gözlemlense de Mehmed Âkif Ersoy, gelenek düşmanı ve onun karşısında duran bir fikir adamı değildir. Bilakis geçmişte kendi zamanları açısından çok güzel şeyler yapıldığını fakat zamanın ve koşulların değişmesiyle ihtiyaçların da değiştiğini belirterek şimdiki âlimlerin de selefleri gibi üstlerine düşeni yapmaları gerektiğini savunmaktadır. Kendi meal ve tefsir çalışmalarında da selef müfessirlerden istifade etmiş, onların yöntemlerinden kendisi için uygun olanları tercih etmiştir. Bu bağlamda Mehmed Âkif Ersoy, modernist düşünce sistemlerine kapılıp başka ilimlere ihtiyaç olmadan meal ve tefsir yapabileceğini iddia etmemiştir. Meal ve tefsir çalışmaları için gerekli olan Ulumu'l-Kur'an ve tefsir ilmine ait ön bilgilere vukûfiyet sağladıktan sonra meal ve tefsir çalışmalarına geçmiştir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde Mehmed Âkif Ersoy, düşünce yapısı itibarıyla mealcilik ve kur'ancılık akımına mensup kabul edilmemelidir.

Mehmed Âkif Ersoy'un *Kur'an* mealinde aynı ayetin farklı meallerinin olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi Âkif'in ayetin Türkçe'ye en uygun şekilde nasıl tercüme edilebileceği ile ilgili endişesidir. O, birkaç seçenikle en iyi tercümeyle ulaşmak istemektedir. Şayet ömrü elverseydi belki de bu mealleri tek seçeneğe indirebilecekti. Zira bütün ayetlerde birkaç meal yoktur. Ayetlerin birkaç alternatifle meallendirilmesinde dikkat çeken bir başka husus da anlam çeşitliliğidir. Fakat bu meal çeşitleri arasında bazen düşünce farklılıkları var gibi görünmektedir. Yani bazen aynı ayetin birinci meali ehl-i sünnetin görüşlerine uygun, ikincisi ise Mutezilî fikri çağrıştırıyor gibi olmaktadır. Burada Mehmed Âkif Ersoy'un bir mezhep taassubuyla ayeti meallendirdiğini düşünmek tam olarak gerçeği karşılayamayabilir. Doğru olan Âkif'in tefsir geleneğine vukûfiyeti çerçevesinde tefsir müellefatındaki anlam çeşitliliğini mealine yansıtmak istemesidir, denilebilir. Çünkü malum olduğu üzere hem rivayet tefsirlerinde hem de dirayet tefsirlerinde ayetlerin meallen-

dirilmesinde farklılıklar ve çeşitlilikler bulunmaktadır. Hatta gelenekte tek tefsir kitabının içinde dahi -Taberî'de olduğu gibi- farklı anlamlandırma çeşitleri bulunmaktadır.

Kaynakça

- "Mehmed Âkif Ersoy", *Büyük Türk Klasikleri*, C. 10, Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul 1990, s. 340-391.
- Akgül, Mehmet, "Mehmed Âkif Düşüncesinde Dinî Yenilenme", *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 495-501.
- Aydın, Hasan, "Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirsel Söyleminde Doğunun Geri Kalmışlığının Felsefî Çözümlemesi", *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 327-337.
- Bedir, Murteza, "Mehmed Âkif Mealindeki Alternatif Mealler Meselesi ve Tefsir Geleneği", *Direnen Meal Akif Meali Uluslararası Sempozyum*, Mahya Yayınları, İstanbul 2016, s. 181-196.
- Cüendioğlu, Düccane, *Bir Kur'an Şairi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2004.
- Çalışkan, Adem, "Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 38, Ocak 1993, s. 76-90.
- Çetişli, İsmail, "Mehmed Âkif'in Şiir Kaynaklarından Biri Olarak Kur'an-ı Kerim", *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Burdur 2009, s. 417-425.
- Demirci, Mehmet, *Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2016.
- Doğan, Mehmet, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", *Ve-fatının 75. Yılı Anısına Mehmed Âkif Ersoy*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 7-24.
- Düzdağ Mehmet Ertuğrul, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*, Med Kitap, İstanbul 2005.
- Düzdağ, Mehmet Ertuğrul, *Mehmed Âkif Ersoy*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Düzdağ, Mehmet Ertuğrul, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1987.
- Düzdağ, Mehmet Ertuğrul, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul 2004.
- Eliaçık, İhsan, *Mehmed Âkif Ersoy*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2016.
- Ersoy, Mehmed Âkif, "Hutbe ve Mevâiz", *Sebülürreşâd*, 20 Şubat 1913 / 7 Şubat 1328-14 Rebiülevvel, C. 9-2, s. 232-250.
- Ersoy, Mehmed Âkif, "Tefsir-i Kebir", *Sebülürreşâd*, C. 8-1, S. 183, 8 Mart 1912, s. 5-6.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Kur'an Meali*, Mahya Yayınları, İstanbul 2012.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, Ankara 2013.
- Fergan, Eşref Edip, *Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2010.

- Gözen, Mehmet, *Mehmed Âkif'in Nazım ve Şiirlerinde İctimâî Tefsir*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2019.
- İlter, Nihat, *Mehmed Âkif Ersoy'un İnanç Dünyası*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2020.
- İmamoğlu, Vahit, *Mehmed Âkif ve İnanan İnsan*, Ravza Yayınları, İstanbul 1996.
- Kara, İsmail, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1994.
- Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I. yy.*, İstanbul 1986.
- Kara, Mustafa, "İstiklâl Marşı'nda Kur'an-ı Kerim'den İktibaslar", *Kabulünün 100. Yılında İstiklal Marşı ve Milli Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, (12 Mart 2021 Şanlıurfa), İksad Yayınevi, 2021, s. 219-233.
- Karakoç, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1987.
- Karslı, İbrahim H, *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*, DİB Yayınları, Ankara 2012.
- Kısıklı, Emine, "Millî Mücadelede Kamuoyu Oluşturulmasında Mehmed Âkif", *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 203-219.
- Küçükaya, Cihat, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2014.
- Mehmed Âkif Külliyyatı*, C. 10, haz. İsmail Hakkı Şengüler, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992.
- Meral, Betül, *20. Yüzyılın Ürettiği İtikâdî- Kelâmî Problemlere Mehmed Âkif Ersoy'un Bakışı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2020.
- Okay, M. Orhan, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Yalnız Bir Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
- Okay, M. Orhan-Düzdağ, M. Ertuğrul, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 432-439.
- Ozan, İbrahim Halil, "II. Abdülhamid Döneminde İslamcı Muhalefet ve Mehmed Âkif Ersoy", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4-5, 2016, s. 146-164.
- Öztürk, Mustafa, "Meal", *İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek 2, TDV Yayınları, Ankara 2019, s. 205-207.
- Pepe, Kadir, "Mehmed Âkif Ersoy'da Spor Sevgisi ve Gençlik İdeali", *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 445-451.
- Şen, Ercan, "İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Yorumu", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 163-195.
- Şentürk, Recep, "Giriş", *Kur'an Meali Mehmed Âkif Ersoy*, Mahya Yayınları, İstanbul 2012, s. XI- XXII.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmed Âkif Ersoy*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1973.
- Uçar, Emine Can, *Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Kur'an'a İlişkin Genel Vurgular

Mustafa Kayhan

Doç. Dr.,

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı,
m61kayhan@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1817-6322

Giriş

Mehmed Âkif, hemen hemen bütün şiirlerinde *Kur'an*'dan ve ondaki toplumsal mevzulardan beslendiği görülmektedir. Bazı ayetleri ve anlamlarını kimi şiirlerine serlevha başlık olarak yazdığı da bilinmektedir. Bu bağlamda *Kur'an*'ın vermek istediği mesajları çok net bir şekilde şiirlerine yerleştirdiği anlaşılmaktadır. Müfessirlerin bu meseleye yani Âkif'in *Kur'an*'ın mesajlarını şiirlerinde işleme meselesine eğilmesi gerekmektedir. Neticede bu tutumuyla Âkif, *Kur'an*'ın hakikatlerini şiir diliyle terennüm etmekte ve bunu ulvi bir görev olarak algılamaktadır. Mesela *Kur'an*'a ve hadise olan sevgisini ve bağlılığını, Asr suresi için yazdığı şiirinde çok net bir şekilde tebarüz ettirmektedir. Kimi yazarların Âkif ile ilgili değerlendirmeleri gerçekten esrarengizliğini hâlâ korumaktadır. Mesela Yalçın, merhumun tekdüze ve onurlu yaşamının,

çalışmalarından daha önemli bir şiir olduğunu dile getirmektedir.¹ Banarlı ise merhum Âkif'in veliler kadar dürüst, günahsız ve kirlerden arınmış bir şahsiyet olduğunu dile getirmektedir.²

Âkif'in "Kur'an'a Hitap" şiirinden sonra 1901-1908 arası dönemde ve İkinci Meşrutiyet'ten evvel şiirinde bir yön bulmaya çalıştığı ve bu arada pek yazmadığı ifade edilmektedir.³ 1895'te yayımladığı şiirine "Kur'an'a Hitap" başlığını koyduğu ve bu şiirinde ezberlediği *Kur'an*'ın ilkelerine göre bir hayat süreceğini beyan etmektedir. Bu beyanına tüm hayatı boyunca bağlı kaldığı bilinmektedir. Fakat Meşrutiyet'ten sonra yönetimle yakın ilişkiler kurduğu, dergilerde şiirlerini ve yazılarını özgür olarak neşrettiği görülmektedir. Bu bağlamda Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da yazılarına devam ettiği, fakat 1925'ten sonra bir nevi inzivaya çekildiği ve hayata küstüğü anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra çok az şiir yazdığı ifade edilmektedir. Bu dönemde daha çok iç dünyasındaki düşmanlara başkaldırdığı veya kendini dinlediği açıklanmaktadır. Yazılarını ve şiirlerini, genellikle *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilü'r-Reşad* dergilerinde neşretmektedir. Kurtuluş Savaşı sırasında çok ateşli vaazlar verdiği⁴ ve halkı savaşa katılmaya davet ettiği de herkesçe bilinmektedir. Bu sebeple bazı yazarlar tarafından kendisine, Millî Mücadele'nin manevi komutanı veya manevi lideri sıfatı takıldığı bilinmektedir.⁵ Hatta başka bazı müellifler, onu Hint bağımsızlığının önderi Gandi'yle karşılaştırmaktadır.⁶ Merhumun Kastamonu Nasrullah Camisinde verdiği vaazının çok ünlendiği, Sevr Antlaşması'nın milletimizin ölüm fermanı olduğunu haykırdığı ifade edilmektedir.⁷

Âkif'in hafız olduğu bilinmektedir. Fakat hıfzını nasıl ikmal ettiği ise bir muamma olarak durmakta ve bu konuda bazı rivayetlerden söz edilmektedir.

¹ İbrahim Tüzer, "Buhran Çağının 'Büyük Adam'ı Mehmed Âkif Ersoy: Dönem-Hayat-Şahsiyet", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 18.

² İsmail Çakan, *Âkifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, İFAV Yayınları, 5. bs., İstanbul 2021, s. 13.

³ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 432-435.

⁴ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 432-435.

⁵ Bilgi için bk. İbrahim Tüzer, "Buhran Çağının 'Büyük Adam'ı Mehmed Âkif Ersoy: Dönem-Hayat-Şahsiyet", s. 24. Ayrıca bk. Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 13. bs., İstanbul 2012, s. 26.

⁶ Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 61.

⁷ Fikret Uslucan, "Gözyaşı, Alın Teri, Kan ve Mürekkep", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 236.

Mesela en yakın arkadaşı Cemal Kuntay, Âkif'in hafızlığını kendi kendine altı ayda tamamladığını beyan etmektedir. Hatta demir gibi hafız olabilmesi ve bunu sürdürebilmesi adına her sabah bir cüz okuyarak namaz kıldığı da kayıtlarda yer almaktadır.⁸ Aynı şekilde Âkif'in teravih namazlarını da hatimle kıldırıldığı, hatta Müellefe-i Kulüb'tan birkaç Müslüman'ı bulursa onlara hatimle namaz kıldırılmayı istediği anlatılmaktadır. Rahmetli A. Karakoç ise Âkif'in, İstanbul'un içinde âdeta ikinci İstanbul olan Fatih semtinde yetiştiğini ve bunun çok önemli olduğunu dile getirmektedir. Yine o, bu kutlu insanın Rumelili bir babayla, Buharalı bir annenin sentezi olduğunu terennüm etmektedir.⁹

Âkif hakkında yazanlar, onun şiirinde bütün bir toplumun günlüğünün tutulduğunu dile getirmektedir.¹⁰ Türkler veya milletimiz için İslam'ın ne kadar önemli olduğunu merhum Âkif kadar anlayan bir başkasının olmadığını açıklamaktadır.¹¹ Âkif, manzum tefsir yazıları da yazmaktadır. Beklediği etkiyi devşiremediğinden bu kez, tefsir yazılarında âdeta feryatlar koparmakta ve sesiyle sözleriyle toplumu uyandırmaktadır. Bunda da oldukça başarılı olduğu görülmektedir. Bu yazılarını daha sonradan Safahat'ın 3'üncü kitabında bir araya getirdiği görülmektedir.¹² Bu bağlamda Âkif'in *Kur'an*'a dair tercümesi, ayetlere meal vermesi, şiirlerinde ayet parçalarından alıntı yapması, bir *Kur'an* şairi olarak Âkif'i daha da değerli bir şahsiyete dönüştürmektedir. Yani olaylar, Âkif'in dediği gibi gelişmemekte, aksine çok meşhur ve bilindik bir hüviyete doğru yol almaktadır. Oysa şiirindeki "Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma, / Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?"¹³ dizelerinin hilafına olaylar, kendi mecrasında yol almakta ve onu da kendine doğru çekmektedir.

1. Âkif'in Şiirlerinde *Kur'an*'a Dair Genel Vurgular

Hâfız olan M. Âkif'in şiirlerinde *Kur'an*'dan ilhamlar ve sözcükler aldığı bilinmektedir. Şiirlere döktüğü duygularında ve dile getirdiği hissiyatında

⁸ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2018, s. 231-233.

⁹ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, 24. bs., İstanbul 2020, s. 10-11.

¹⁰ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 41.

¹¹ Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 9, 13.

¹² Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, DİB Yayınları, 3. bs., Ankara 2016, s. 12.

¹³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Naşir: M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, 3. bs., Ankara 2007, s. 480.

Kur'an, süreklî ön planda yer almaktadır. Zaten şairin, *Kur'an*'a vurgularda bulunması, dağılmakta ve her gün kötüye doğru hızla yol almakta olan toplumu ve devleti ayakta tutmak, hatta birliği sağlamak için mutlaka *Kur'an*'a vurgu yapmasını gerektirmektedir. Toplumları bir arada tutmak için *Kur'an*'dan başka bir aracın elde kalmadığını bilmektedir. Bu açıdan şair, bir şiirinin sonunda okuyucuya şöyle seslenmektedir. İnsan, 100 yıl sonradan bile onun bu sesini duymaktadır. Okuyucuların kitabı okumalarını, şiirlerinde yazdıklarının *Kur'an*'dan mühlhem olduğunu veya onu anlattığını görmelerini istemektedir. “Oku, şayed sana bir hisli yürek lazımsa; / Oku, zira onu yazdım, iki söz yazdımsa.”¹⁴ şeklinde bu duygusunu veya hakikati terennüm etmektedir. Yani Âkif, burada *Kur'an*'ı ve ondaki hakikatleri şiir diliyle dile getirdiğini söylemektedir. Âkif'in şahsiyetinin oluşmasında ve fikirlerine temel yapmasında *Kur'an*'a dayanmaktadır. Bu arada hadisleri veya sünneti dışlamadığını da dile getirmek gerekmektedir.¹⁵

M. Âkif, bir şiirinde “İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de! / Yoksa bir mana aranmaz mı bu ayetlerde?...”¹⁶ demekte ve *Kur'an*'a gereken değerin verilmemesinden yakınmaktadır. Onun bu yakınması, göklere çıkacak kadar öfkesini kabartmakta ve şair, dile getirdiği dizelerde âdeta feryatlar koparmaktadır. Toplumunun veya insanların yanlış *Kur'an* anlayışlarını tenkit etmekte ve doğrusunun ne olması gerektiğini şiirlerinde haykırmaktadır. Yani öylesine dolmuş ve hatta taşmak üzere olan Âkif'ten de zaten başkası beklenmemektedir.

Âkif, İkinci Meşrutiyet'ten sonra yazdığı şiirlerde resmileşmeye başlayan Batıcı fikirleri savunan aydınlara hakikatleri göstermekte ve İslam'dan kopmanın getireceği felaketleri hatırlatmaktadır. Aslında Osmanlılar, ta 1839'daki hatt-ı hümayun belgesinden beri Batı'yı önemsemekte ve değerli görmektedir. Oysa Âkif, resmî hale gelen bu Batı'yı önemseme düşüncesini çok yadırgamaktadır. Bu sebeple Âkif, İslam düşüncesinin o devirdeki ileri se-

¹⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Naşir: M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, 5. bs., Ankara 2015, s. 5.

¹⁵ Ahmet Yapıcı, *Inanmış Bir Adam Kırk Derste Mehmed Âkif*, Ensar Yayınları, 2. bs., İstanbul 2019, s. 178.

¹⁶ Mehmet Okuyan, telif ettiği meal-tefsire Kur'an şairi Akif'in bu şiiriyle başlamıştır. Bilgi için bk. *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021, s. III.

viyedeki temsil yerlerinden olan Mısır ve Hint ekolünden, özellikle Mısır ekolünü benimsemektedir. Zira Mısır'ın diğer Müslüman ülkelerden çok önce Batılılaşmaya girdiğini ve dönüşümünü sağladığını düşünmektedir.¹⁷ Bu yüzden Âkif, tarihin o döneminde oluşan ve dalga dalga milleti saran o felaketleri ve katastrofileri safha safha *Safahat*'ında anlatmaktadır.¹⁸ Bu bağlamda Âkif'in, *Kur'an*'a dair vurgularında Mısır mektebinin izleri görülmektedir. Hatta çok ileri gidildiği düşünülmez ise Âkif'in, Türkiye'de gelişen değişik tonlara sahip Kur'ancılık veya *Kur'an*'a yeniden dönüş anlayışlarının başlatıcısı veya en azından ilk temsilcisi olduğunu söylemek gerekmektedir. Bunu destekleyen birçok verinin şiirlerinde yer aldığı görülmektedir. Bu anlayışın toplumumuzda mahkum edilmesi veya bazı çevreler tarafından değersiz bulunması, işin hakikatini değiştirmeye yetmemektedir. Zira Âkif, Mısır'dan tercümelerini yaptığı eserlerin yazarları ve onların dile getirdiği fikirler, esasında *Kur'an*'ı diğerlerine göre daha çok ön plana çıkarmaktadır. Oysa Hint alt kıtasındaki düşünceler, daha çok sömürge altında geliştiğinden Âkif onların, Türk toplumuna uygun olmayacağını düşünmektedir.

Âkif, İslam'ı bir dünya nizamı olarak ele almaktadır. Bu sebeple İslam'ın, çağın ürettiği sorunlara isabetli çözümler üretebileceğini ifade etmektedir. Onda İslam algısı, bu şekilde takdim edilmesini gerektirmektedir. Dinin özünü oluşturan ebedilik olgusu, hemen hemen her dönemin insanına hitap etmeyi gerektirmektedir. Bu manada şair, "Doğrudan doğruya *Kur'an*'dan alıp ilhamı, / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı."¹⁹ mısralarıyla dedemizden böyle gördük demenin hiçbir gerekçesi olmadığını dile getirmektedir. Yazar, *Hakkın Sesleri* ve *Hatıralar* adlı eserlerinde ayet ve hadisleri serbest tarzda tefsir edişindeki gibi, doğrudan dinin temel kaynakları olan *Kur'an* ve hadisten hareket etmektedir. Bazen "Fâtih Kürsüsünde", "Âsım" ve "Berlin Hâtıraları" gibi temel kaynakları dikkate alarak kendi döneminin problemleriyle iç içe geçmiş bir

¹⁷ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 10-11.

¹⁸ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 24.

¹⁹ Mehmed Âkif Ersoy, Ersoy, *Safahat / Âsım*, s. 378.

teknikten yararlanmaktadır.²⁰ M. Âkif'in, Seyyid Kutub'un en erken versiyonu olarak tanımlanabileceğini makale yazarı dile getirmektedir.

Âkif, *Safahat*'ın beşinci kitabına on şiir yazdığı bilinmektedir. Bunlardan ilk yedi şiirin dördünde ayetler ve ikisinde ise hadisler açıklanmaktadır. Yine "Uyan" adlı manzumesi ise bütün Müslümanları ikaz eden bir sesleniş olarak görülmektedir.²¹ Âkif denildiğinde akla İstiklâl Marşı, *Safahat* ve *Kur'an* gelmektedir.²² Onun için Türk edebiyatında hayatı şiire ve şiiri de hayata Âkif kadar sokan başka hiçbir şair olmadığı söylenmektedir.²³ Bu *Kur'an* şairinin edebî kimliğinin, bazı unsurlar tarafından beslendiği görülmektedir. Doğu'nun manzum hikâyeye dayanan birikimi, Batı'nın realist metinleri, dinine dayalı İslam ideali, devrinin olağanüstü şartları ve mizacından gelen hususiyetlerin Âkif'in oluşmasında çok etkin roller üstlendiği belirtilmektedir.²⁴ Âkif'in Batı'nın kurucu metinlerini tümüyle okumuş olması da kendisini oluşturan unsurlar arasında görülmektedir.

Âkif için sıklıkla İslam şairi ve *Kur'an* şairi nitelermeleri yapılmaktadır. Bu tanımlama hiçbir şekilde yanlış durmamaktadır. Zira şairin hayatında *Kur'an* ve ondaki hakikatler, çok önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Âkif'in bütün hayatını kuşatan *Kur'an* çalışmaları, genellikle *Sebilü'r-Reşad*'da yazdığı *Kur'an* ve tefsir yazılarından, *Safahat*'ta *Kur'an* ayetlerinin tevildinden ve nihayet *Kur'an* meali hazırlama çabalarından oluşmaktadır. Bir de Âkif'in belirli mevzuları anlattığı şiirlerinde *Kur'an*'ın merkezde olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple ona *Kur'an* müfessiri, müevveli ve mütercimi gibi unvanlar da verilmektedir.²⁵ Bu manada Süleyman Nazif'in Âkif için Allah'ın şairi ismini kullandığı görülmektedir. Esasen *Kur'an* şairi ifadesinin ilk defa Kuntay tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.²⁶ Kuntay'ın *Kur'an* şairi nitelendirmesi, uzun yıllar

²⁰ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 436.

²¹ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 437.

²² Ercan Şen, "Kur'an'la Hayatı Buluşturma Yolunda Bir Şair ve Mütefekkir: Mehmed Âkif Ersoy", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 133.

²³ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 37.

²⁴ Ebru Burcu Yılmaz, "'Berlin Hatıraları' Bağlamında Batı Medeniyeti Karşısında Mehmed Âkif Ersoy, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*", Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 179.

²⁵ İhsan Çolak, "Safahat'taki Ayetler Üzerinden Mehmed Âkif'in Zihin Haritasını Okumak", *Direnen Meal Mehmed Âkif Meali Uluslararası Sempozyumu*, Editör: Recep Şentürk, Mahya Yayınları, İstanbul 2016, s. 123-124.

²⁶ Ahmet Yapıcı, *İnanmış Bir Adam Kırk Derste Mehmed Âkif*, s. 128.

Âkif'in tanıtımı için yerinde bir kullanım olarak toplum hafızasında yerleşmiş bulunmaktadır.

Mehmed Âkif'in karakteristiğini meydana getiren en önemli öğelerden birinin, *Kur'an* olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü *Kur'an*'ın, onun hem fikriyatını hem de hissiyatını teşkil ettiği ifade edilmektedir. *Kur'an*, Âkif'te de şiirinde de bir yaşam biçimi ve bir hedef olarak algılanmaktadır. Onun şiirinde *Kur'an*'ın ve hadisin önemli yer tutması, dönemdekilerden onu ayıran en önemli özellik olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda "Doğrudan doğruya *Kur'an*'dan alıp ilhamı, / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı." dizeleri, bu düşüncüyü vurgulamaktadır. Mesela İstiklâl Marşı'nda yer verilen hak, hakikat, hürriyet, ezan, şehit ve mabed gibi kelimeler, İslam'ın özünü oluşturan *Kur'an*'ın terennümlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda şair, *Kur'an*'da beyan edilen ilahi değerler üzerinden milletine seslenmektedir.²⁷ Bazı araştırmacılar, Âkif'in asrın ihtiyaçlarını önceleyen bir *Kur'an* yorumunu tercih ettiğini dile getirmektedir. Âkif, bu bağlamda Müslümanlar arasındaki ihtilafı gidermek için *Kur'an*'ın hakemliğine müracaat etmeyi tavsiye etmektedir. Yine çekişme ve ayrılığın milletleri çökerten ve felaketleri hazırlayan en büyük etken olduğuna da işaret etmektedir.²⁸ Zaten *Kur'an*'daki birçok ayette de bu durum dile getirilmektedir.

Âkif, *Safahat*'ı ilk defa 1911'de ve 38 yaşında yayımladığı anlaşılmaktadır. Bu yaş, Âkif gibi bir şair için oldukça geç kalmışlık olarak değerlendirilmektedir. Aslında bundan önce daha pek çok şiirler yazdığı da dile getirilmektedir. Fakat Âkif'in bu dönemlerine ait şiirleri, onları inceleyenler tarafından daha çok hikemî ve âşıkane şiirler olarak tavsif edilmektedir. Aslında Âkif'in topluma ve milletine verdiği önemin ve değerinin, onun çeşitli dönemlerde yazdığı şiirleri üzerinden daha kolay anlaşılabilceği dile getirilmektedir. O, bir iman adamı olarak varlığını İslam'a, vatana, millete ve yüce değerlere adamaktadır.

²⁷ Mustafa Karabulut, "İstiklâl Marşı'na Kur'an-ı Kerim Bağlamında Bir Bakış", *Sebülü'r-Reşad*, S. 1026, Mart 2018, s. 9. Ayrıca bk. Kadriye Alev, "İstiklâl Marşı'nın Kültürel Kodları ve Metinlerarası İlişkiler", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 3, Bahar 2014, s. 14.

²⁸ Ercan Şen, "Kur'an'la Hayatı Buluşturma Yolunda Bir Şair ve Mütefekkir: Mehmed Âkif Ersoy", s. 147.

Âkif, Millî Mücadele'nin manevi önderi olarak kabul edilmiştir. Onun milletine bir İstiklâl Marşı hediye ederek, bu özelliğini taçlandırdığı görülmektedir.²⁹

Bir vaiz, hâfız, *Kur'an* mütercimi ve İslam şairi olarak bilinen Âkif, *Safahat*'taki şiirlerinde dinî ve millî unsurlarla bezenmiş bir **ideal insan tipi** çizmektedir.³⁰ *Kur'an* şairi olan Âkif'in kültürünü, seciyesini, kimliğini ve kişiliğini tümüyle *Kur'an* oluşturmaktadır.³¹ Bazı muharrirler, Âkif'in Hz. Ömer'in 20'nci yüzyıldaki müridi olduğunu beyan etmektedir.³² Aslında Âkif'in çizdiği veya tanıttığı ideal insan tipi, büyük olasılıkla *Kur'an*'ın idealize ettiği Allah'a iman eden ve adaleti savunan insan tipini ifade etmektedir. Âkif, milletini oluşturan fertlerin her birinin böyle çelikten iradelerle donatılmış bireyler olmalarını istemektedir. Bunu, milletin ayakta durması veya uyanması, onunla birlikte de İslam'ın yaşaması için talep etmektedir.

Yazar, Âkif'in üslubunda veya şiirlerinde ayetlere ve hadislerle atf yapmanın, önemli bir yer tuttuğunu dile getirmektedir. Âkif, istiklâlimizi tebci etmek ve istikbâlimizi garanti etmek için yazdığı şiirine "Korkma!" diye başlamaktadır. Bunda dinsel bir ağırlık görülmektedir. Akay, merhumun şiirlerinde *Kur'an*'dan hareket etmediğini, buna karşın *Kur'an*'dan ilhamını aldığını ifade etmektedir. Bazı yazarlar, İstiklâl Marşı'mızdaki korkmamakla ilgili ifadeleri, aslında Sevr mağarasında Hz. Nebi'nin Hz. Ebu Bekir'e söylediğini ve *Kur'an*'da yer alan ayete³³ bir işaret saymaktadır. Böylece şairin, İstiklâl Marşı'nın ilk dizesinde bu ayete gönderme yaptığı anlaşılmaktadır.³⁴ Zaten Âkif'in, Birinci Dünya Savaşı sonunda Sevr Antlaşması'yla ülkemize giydirilmeye çalışılan deli gömleğine, verdiği vaazlarla çok şiddetli bir muhalefet sergilediği görülmektedir. Hz. Nebi'nin sığındığı mağaranın ve müstevlilerin son İslam kalesini boğmak için dayattıkları antlaşmanın Sevr adında olması, tesadüften öte çok daha büyük hinliklere kapı aralamaktadır.

²⁹ Âlim Kahraman, "Akif Bir İstanbul Beyefendisidir, Bir Medeniyet Adamıdır", *Türk Edebiyatı*, S. 569, Mart 2021, s. 22, 23, 25. Ayrıca bk. Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 26.

³⁰ Mustafa Karabulut, "İstiklal Marşı'na Kur'an-ı Kerim Bağlamında Bir Bakış", s. 9

³¹ İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 20.

³² Nurettin Topçu, *Mehmed Âkif*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 18.

³³ Ayet için bk. et-Tevbe 9/40.

³⁴ Mustafa Karabulut, "İstiklal Marşı'na Kur'an-ı Kerim Bağlamında Bir Bakış", s. 9. Ayrıca bk. Hasan Akay, *Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Sanatı ve Eserleri, İstiklal Marşı (41 Dize 41 Yorum)*, Hat Yayınevi, İstanbul 2010, s. 33.

Kuntay, M. Âkif'in Muhammed Abduh'un resimlerini kütüphanesinden çıkardığını ve dudağında ince bir tebessümle bu resimlere daldığını dile getirmektedir.³⁵ Bu bağlamda Âkif'in Abduh'tan Ve'l-asr suresinin tefsirini tercüme ettiği, Abdülaziz Caviş'ten ise Esraru'l-Kur'ân eserini tefrikalar hâlinde *Sebilü'r-Reşad*'da yayımladığı beyan edilmektedir.³⁶ Bunlar, Âkif'in İslam ve *Kur'an*, tevekkül ve diğer tüm konulardaki düşüncelerinin alt yapısını oluşturmaktadır. Bu sebeple Âkif'i, bir *Kur'an* ve tefsir açısından ele almak, makale yazarı için bir gereklilik olarak algılanmaktadır. Ayrıca yüksek lisans derslerinde Âkif'in mealleri, tefsir yazıları, manzum şiirleri ilk defa bir ders olarak okutulmaktadır.

Âkif'in hisli bir yürek ve dili olmayan bir kalp sahibi olarak şiirlerini yazdığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinde sürekli olarak *Kur'an*'dan ilhamını aldığı ve kalemini konuşturduğunu dile getirmektedir. Müellif, *Kur'an* meltemlerinden aldığı nefeslerle ilk inen ayetler misali İstiklâl Marşı'nı yazdığı ve bu şiiri diğer bütün şiirlerinin önüne geçirdiği bilinmektedir.³⁷ Âkif, şiirlerinde doğrudan doğruya insanların ve milletin duygularına hitap etmektedir. Bu açıdan dilin her unsurunu devreye almakta ve şiirlerini bu anlayışla yazmaktadır. Bursa'nın işgali sırasında yazdığı "Bülbül" şiirinde bu unsurlar bütünüyle yer almaktadır.³⁸ Âkif'in şiirlerinde egemen olan ögenin dinsel duygu olduğu belirtilmektedir.³⁹

Âkif, bütün hayatını İslam'ın taleplerine göre ayarlamış bir şair olarak kabul edilmektedir. Çünkü o, çok iyi bir şair, mükemmel bir edip, harika bir mütefekkir olmakla birlikte aynı zamanda iyi bir hoca, demir gibi bir hâfız, olağanüstü bir vaiz, tefsir bilgini ve mistik olarak tarif edilmektedir. *Safahat* adlı şiir kitabının birçok manzumesinde başta *Kur'an* olmak üzere, hadislerle, dinî mevzulara, tasavvufi konulara, dinsel ve mistik değerlere telmihlerde

³⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 22.

³⁶ Ercan Şen, "Kur'an'la Hayatı Buluşturma Yolunda Bir Şair ve Mütefekkir: Mehmed Âkif Ersoy", s. 139.

³⁷ Bilgi için bk. "İstiklâl'deki Âsım", *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 1.

³⁸ Salih Uçak, "İstiklâl Marşı Üzerine Eşsürremlî Bir Okuma Denemesi", *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 15, 17.

³⁹ Ali Nihad Tarlan, *Mehmed Âkif ve Safahat*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020, s. 47.

bulunmaktadır. Şiirlerindeki bu özelliğin aynı zamanda İstiklâl Marşı'nda da korunduğu görülmektedir.⁴⁰

Âkif'in bir hafız ve tefsir bilgini olduğu ifade edilmektedir. Hatta onun, *Kur'an*'ı hem tefsir edecek hem de tercüme edecek kadar iyi bildiği dile getirilmektedir. Mesela ilk dizedeki korkma sözünün, aslında hicret sırasında Sevr mağarasında Hz. Nebi'nin Hz. Ebu Bekir'e korkmamasını söylemesiyle özdeşleştirilmektedir. Bu durum, "Endişe etme, korkma. Allah bizime beraberdir."⁴¹ ayetini hatıra getirmektedir. Âkif, İstiklâl Marşı'nın ilk dizesinde korkma demekle aslında bu ayete bir telmihte bulunmaktadır.⁴² Aynı zamanda yeni bir yerleşim yeri için harekete geçen Hz. Nebi'ye ve kutlu yol arkadaşına işaret etmektedir. Yine bu, yeni kurulan Türk devletinin de ilelebet bu topraklarda tutunacağına telmihte de bulunmaktadır.

Âkif'in şiirlerinde *Kur'an*'da en büyük değer olarak tanıtılan hak mefhumuna ve onun dayanağı olan Allah'ın Hakk ismine sıkça başvurulmaktadır. Bu manada hak mefhumunun kaynağının Hakk ism-i şerifi olduğu Âkif'in şiirlerinde biteviye dile getirilmektedir. Bu bağlamda *Kur'an*'ın bazı ayetlerinde⁴³ hak kavramı ön plana çıkarılmaktadır.⁴⁴ Âkif, şiirlerinde ezel ve hürriyet terimlerinden de söz etmektedir. Ezel ile elest bezmine telmihte bulunmakta, hürriyet ile rabbimize olan imanımızı beyan etmemizi anlamaktadır. Bu manada bazı *Kur'an* ayetlerine⁴⁵ atıflarda bulunmaktadır. Hürriyeti, Allah'a iman olarak anlamaktadır.⁴⁶ Mesela *Safahat*'ta yer vermediği İstiklâl Marşı'nda "Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet, / Hakkıdır hakka tapan milletin İstiklâl." demesi, tam da bu manaya gelmektedir.

Âkif, şiirlerinde imanı aklın önüne geçirmektedir. Bunun için İstiklâl Marşımızda "Garb'ın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar; / Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var. / Ulusun, 'korkma' Nasıl böyle bir imanı boğar, /

⁴⁰ Selami Şimşek, *Mehmet Âkif ve Tasavvuf*, Buhara Yayınları, İstanbul 2019, s. 18.

⁴¹ et-Tevbe 9/40.

⁴² Selami Şimşek, "İstiklâl Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış", *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 19.

⁴³ Ayetler için bk. el-Enfâl, 8/7-8; Yûnus, 10/7-8.

⁴⁴ Selami Şimşek, "İstiklâl Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış", s. 19.

⁴⁵ el-A'râf 7/172.

⁴⁶ Selami Şimşek, "İstiklâl Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış", s. 19.

Medeniyet! dediğin tek dişi kalmış canavar?” diyerek âdeta kükremektedir. Bazıları, Âkif'in bu ifadeleriyle “İslam nuru ile kalbine Allah'ın genişlik verdiği kimse, kalbi mühürlü nirsuz gibi midir?...”⁴⁷ ayetine işaret ettiğini beyan etmektedir. Bu yüzden şair, çelik zırlı duvara karşı iman dolu göğsünü ön plana çıkarmaktadır.⁴⁸

Âkif'in, 19 Kasım 1920 tarihinde Kastamonu Nasrullah Camiinin kürsüsünden okuduğu “...Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin...” ayetini⁴⁹ aslında İstiklâl Marşı'ndaki “Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın.” dizesiyle tefsir ettiği bazı yorumlarda dile getirilmektedir.⁵⁰ Âkif'in bir din adamı olarak Berlin'e gönderildiği ve orada gördüklerini daha sonra Kastamonu'nun köy ve kasabalarında verdiği vaazlarda konu edindiği belirtilmektedir.⁵¹

Âkif'in şehitliğe ve *Kur'an*'ın şehitlikle ilgili vurgularına bazen açık bazen ise gizlice işaretlerle telmihlerde bulunduğu görülmektedir. Bu manada güzel vatan uğruna şehit olanların görülmesi gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim o, “kefensiz yatanlar” ve “şehit oğlu” gibi ifadelerle şehitlere olan vefasını şiirlerinde dile getirmektedir.⁵² Âkif'in “Fatih Camii” şiirini Recaizade'ye okuduğunu ve onun, benim istediğim şiir budur dediğini Kuntay, hatıralarında dile getirmektedir.⁵³ Zira *Kur'an*'da şehitler için “Allah yolunda öldürülenler için sakın ölüler demeyin, aksine onlar, diridirler. Fakat siz, onların diriliklerini anlayamazsınız.”⁵⁴ ayetine temas etmektedir.

Yine Kuntay, *Safahat*'ta “Çöl” şiirinin, *Quo Vadis* romanındaki Roma yangını gibi yanmakta olduğunu ilan etmektedir. Âkif'e, bu şiirinin mülhem olduğunu söyleyince Kuntay, onun yemin ettiği ve hayatındaki üç yeminden birini de bunun için yaptığını belirtmektedir.⁵⁵ Yine “Seyfi Baba” şiirindeki fener tasvirinin, Alphonse Daudet'e ait olduğunu Âkif bizzat açıklamaktadır.

47 ez-Zümer 22.

48 Selami Şimşek, “İstiklal Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış”, s. 19.

49 Âl-i İmrân 3/118.

50 Selami Şimşek, “İstiklal Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış”, s. 20.

51 İsmail Çakan, *Akıfçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 20.

52 Selami Şimşek, “İstiklal Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış”, s. 21.

53 Mithat Cemal Kuntay, Mehmed Âkif Ersoy, s. 49.

54 el-Bakara 2/154. Benzer ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/169-172.

55 Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 57.

Safahat'taki "Seyfi Baba" şiiri, Âkif'in bir dönem evinin yakınına taşındığı dülgere Hasan Baba olarak tanınmaktadır.⁵⁶

Âkif, bir hâfız olduğu ve bir meal çalışması yaptığı için *Kur'an*'a Fransızca olarak Koran diyen Ahmet Şuaybı (1876-1910) kınadığı bilinmektedir. Bir Müslümanın, kutsal kitabımıza Koran demesinden hazzetmediğini Cemal Kuntay'a anlatmaktadır.⁵⁷ Burada Âkif'in *Kur'an*'a olan hürmetinin bir yansıması da görülmektedir. Genelde Âkif, bu adamla Ali Şevki hocanın evinde buluşmaktadır.

Âkif, tok sözlülüğü ve öfkeyi çok sevmektedir. Hatta o, öfkeyi bir eğitim aracı olarak kullanmaktadır. Güler yüzlülükten hiç hazzetmemektedir ve onu, heyet-i içtimaiyenin insana taktığı bir maske olarak değerlendirmektedir. Kızan adamı, çıplak gezen adam olarak betimlemektedir. Âkif, Köse İmam ve dostlarının kusurlarını yüzlerine çekinmeden söyleyen Fuad Şemsi Bey'i beğendiğinden ona ithaf ettiği⁵⁸ Âsım şiirlerinde bu tok sözlü adamı konuşturmaktadır. Bu iki eserdeki Köse İmam karakterinin, aslında Ali Şevki Hoca olduğunu, bizzat Âkif, yakın arkadaşı Kuntay'a açıklamaktadır. Âkif, bu hocayı, dünyaya hiçbir şeyden memnun olmamak için gelmiş bir insan tiplemesi olarak algılamaktadır. Âkif, çocukluğundan beri sevdiği Dumas Fils'in kitaplarında noter olarak karakterize edilen Raisonneur'u imam görevinde göstermektedir.⁵⁹

Kuntay, Âkif'in hayatında iki defa ağladığını dile getirmektedir. Buna göre Âkif'in, "Hasta" adlı şiirine konu olan Ahmet'i yazdığı ve diğeri "Süleymâniye Kürsüsünde" inkırazı tasvir ettiğinde ağladığı ifade edilmektedir.⁶⁰ Bu şiirinde *Kur'an*'a dair bir vurguya tesadüf edilmemektedir. Prens Abbas Halim'in hastalığı sırasında okuduğu ancak bitiremediği hatmi, vefat ettiğinde naaşının huzurunda Âkif'in okuyup bitirdiği açıklanmaktadır. Prens Abbas ise "Ruhumun sende..." beytinin Âkif'e ait olduğunu, yıllar sonra öğrendiğini

⁵⁶ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 58, 60.

⁵⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 66.

⁵⁸ Beşir Ayvazoğlu, "Nerde Yârânım? Mehmed Âkif'in Dostları ve Dostluk Anlayışı", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bsk, İstanbul 2021, s. 77.

⁵⁹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 66, 68.

⁶⁰ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 79.

dile getirmektedir.⁶¹ Âkif, "Amin Alayı" şiirindeki "Ne yare yaradı cismim, ne bana, bilmem hiç, / İlahi, ben bu bir avuç türabı neyleyim," mısraları kadar dünyada beğendiği bir şey olmadığını beyan etmektedir.⁶² Kuntay, Âkif'in Mısır'da yazdığı ve Tevhid-i Efkar'da bastırıldığı "Vahdet" adlı şiirini, Süleyman Nazif'in çok beğendiğini anlatmaktadır.⁶³

Kuntay, Âkif'in bir defasında Süleyman Nazif'e *Kur'an*'ı tercüme edeceğini söylediğini, buna Nazif'in iki parmağını havada zil gibi çınlattığı ve "Emin ol" Kuntay, "tercüme aslından güzel olacaktır." dediğini dile getirmektedir.⁶⁴ Süleyman Nazif'in, merhum şair için "Allah'ın sadece şehitleri değil, fakat aynı zamanda şairleri de var." dediği bilinmektedir. Onun bu cümleyi, şairin "Çanakkale Şehidleri" şiirini okuduktan sonra kurduğu da belirtilmektedir.⁶⁵ Âkif, kardeşim dediği Midhat Cemal'e gördüklerine duyduklarını da katarak "İstibdat" şiirini yazdığını belirtmektedir.⁶⁶

Âkif, bir Müslüman olarak Tefik Fikret'in İslam, Allah ve Hz. Nebi aleyhindeki sözlerine mahiyetini kaybederek cevaplar vermektedir. Mesela onun, "Tarih-i Kadim" şiirinde *Kur'an*'ı "Yırtılır ey kitab-ı köhne, yarın, / Maktel-i fikr olan sayfaların" kötülemesine çok sert yanıtlar vermektedir. Onun için "Herif de bandıralar çifte, tek de olsa direk" ve "Bir gün Allah'a söver, sonra biraz bol para ver, Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder." demektedir.⁶⁷ Âkif'in Fikret'le ilgili bu şiirini ve bir gencin "Beynin sağır, gözün kör!" satışmasına karşı yazdığı bir diğer şiirini *Safahat*'a almadığı görülmektedir. Bu bağlamda Âkif'in, *Kur'an*'ı kötileyen ve eleştiren kimselere en sert ifadelerle en mert biçimde karşılık verdiği görülmektedir.

Âkif, "Fâtih Kürsüsünde" adlı şiirinde medresenin bugünkü kaderine ve tevekkülüne isyan etmektedir. Zira bunların asker kaçaklarının yuvalandıkları yerler olduğunu beyan etmektedir. Bunu "Kadermiş! Öyle mi? Hâşâ, bu söz

⁶¹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 95.

⁶² Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 99.

⁶³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 105.

⁶⁴ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 106.

⁶⁵ İbrahim Tüzer, "Buhran Çağının 'Büyük Adam'ı Mehmed Âkif Ersoy: Dönem-Hayat-Şahsiyet", s. 24.

⁶⁶ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 115.

⁶⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 120.

doğru değil: Belanı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.” dizeleriyle anlatılmaktadır.⁶⁸ Bu durum, yani medreselerdeki bozulmanın, aslında hocalardan ve kısmen de okumak amacı olmayan asker kaçaklarından kaynaklandığını da tarihsel bir veri olarak kayıtlara geçirmektedir. Osmanlının son dönemlerinde savaşa gidecek erler kalmadığı ve medreselere devam edenlerin askere alınmayacağı ilan edildiği için bu eğitim yuvalarının devlete ve ilme faydasız talebelerle doldurulduğu anlaşılmaktadır.

Kuntay, Âkif’in *Kur’an* tercümesinde konuştuğumuz Türkçeyi esas aldığını belirtmektedir. Hatta onun “Hakkın Sesleri” şiirinde dokuz ayetin tercümesinin Türkçe olduğunu açıklamaktadır. Hamdi Yazır, Âkif’in *Kur’an* tercümelerinden bazılarını gördükten sonra tercümede cezalet olmadığını belirtmektedir. Buna karşın Âkif’in *Kur’an* tercümesinde on sene evvel olsaydı cezalet aranabileceğini, fakat şimdi sadelik arandığını söylemektedir.⁶⁹ Çakan, *Kur’an*’ı tercüme etme işinin sarıklı varken Âkif’e verilmesinin, A. Hamdi Aksekili’nin ısrarıyla olduğunu anımsatmaktadır. Âkif, Türkiye’ye döndüğünde yaptığı tercüme yanıda getirmediğini açıklamaktadır. Buna o günlerde Türkçe tercümelere aşırı okunması ve yine meallerden namaz kıldırma denemelerinin yapılması gerekçe olarak gösterilmektedir.⁷⁰

Âkif, Mısır’da firavuna ve ehramlara en güzel lanetini “Firavunla Yüz Yüze” şiirinde dile getirmektedir. “Vatan-cüda gibiyim ceddimin diyarında” diyerek ülkesine olan özlemini dile getirmektedir. Abbas Halim Paşa, Âkif’in her zaman kendisi gibi birini bulabileceğini, fakat kendisinin bir Âkif daha bulamayacağını dile getirmektedir.⁷¹ Ben-i İsrail’i serbest bırakması için Allah’ın Hz. Musa’yı gönderdiği firavuna ve Hz. Musa ile mücadelesine *Kur’an*’da epey yer ayrılmaktadır. Bu bağlamda *Kur’an* şairinin de bu konudan bigâne kalması asla düşünülmemektedir.

Kuntay, *Kur’an*’lı evin, pehlivanlı mahallenin ve müsbet ilimli mektebin, Âkif’in seciyesini oluşturduğunu dile getirmektedir.⁷² Âkif’in İtilaf orduları

⁶⁸ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 131, 133.

⁶⁹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 137.

⁷⁰ İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 22. Ayrıca bk. Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 32; Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 33.

⁷¹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 152-153.

⁷² Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 198.

tarafından Almanya'da esir edilen ve sayıları on dört bini bulan Müslüman'ı irşad etmekle görevlendirildiği bilinmektedir. O, bu yolculuğundan bir nükteyle dönmektedir. Berlin'de ne olup olmadığını sual eden Kuntay'a Âkif, ne olacak demiş, oradaki görevlimizin *Kur'an*'a tefsir yazdığını, Fatih'te hocalarımız ise siyaset yaptığını dile getirmektedir.⁷³ Böylelikle *Kur'an* şairi, hengameli yıllarda milletini savaş için uykudan kaldırmakta, buna karşılık esirleri de uyardırmaktadır. Bu aynı zamanda *Kur'an*'ın insan için uygun gördüğü hedefler arasında addedilmektedir.

Âkif, *Safahat*'ın "Süleymâniye Kürsüsünde" adlı şiirinde seyyah Abdürreşid İbrahim'i kürsüye çıkarmakta ve "Kimdi kürsüdeki? Bir bilmediğim pir"⁷⁴ diye konuşturmuştur. Bu, Âkif'in milletine karşı duyduğu büyük sorumluluk duygusundan neşet etmektedir. Yani milletine ve vatanına duyduğu sorumluluk sonucu edebiyatta şiirinin yönünün çizilmesini sağlamaktadır.⁷⁵ Cami ve mescitler, Allah'a ibadet edilen yerler olduğundan Âkif'in şiirlerinde her zaman müstesna yerlere sahip olabilmektedir. Zira mescitler veya mabetler, *Kur'an*'ın esaslı konuları arasında sayılmaktadır.

Âkif'in hayatında tek bir kez vukuundan evvel saadetine inandığı şeyin İstiklâl Savaşı olduğu beyan edilmektedir. Bunun İstiklâl Zaferi olduğu ve ona sorulduğunda başımızdaki adamı kim görse inanırdı dediği haber verilmektedir. O, bunu "Doğacaktır sana vaat ettiği günler hakkın, / Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın." mısralarında dile getirmektedir.⁷⁶

Âkif, ilmin kibrine bile tahammül göstermemekte, bunları eşek satar gibi kendilerini satanlar olarak tarif etmektedir. Hatta Âkif'in "Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince, / Günler şu heyulayı da er, geç, silecektir. / Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma, / Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?" şiirini Hayret Hoca ve benzerleri için yazdığı anlaşılmaktadır. Âkif, ahlaksızlığın kıyafetinin maddi pislik olduğunu dile getirmektedir.⁷⁷

⁷³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 207. Ayrıca bk. Ebru Burcu Yılmaz, "'Berlin Hatıraları' Bağlamında Batı Medeniyeti Karşısında Mehmed Âkif Ersoy", s. 181.

⁷⁴ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 210.

⁷⁵ Ebru Burcu Yılmaz, "'Berlin Hatıraları' Bağlamında Batı Medeniyeti Karşısında Mehmed Âkif Ersoy", s. 181.

⁷⁶ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 243.

⁷⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 256-257.

Aynı şekilde *Kur'an* şairi, edepsizliğin başladığı yerde edebiyatın biteceğini ve edebiyatın gayesinin ahlaka hizmet etmek olduğunu açıklamaktadır. Merhum Topçu, Âkif'in *Kur'an* ayetlerinden aldığı ilhamlar ile isyanını zalimlere ve duyusuzlara, kadere ve zillete yönelttiğini dile getirmektedir.⁷⁸ Yine ona göre Âkif'e aşk ve ilham perisi, *Kur'an*'dan gelmektedir. Ruhundaki feryatlara *Kur'an* karışmaktadır. Ebediliğe açılmış bir pencere olan şiir, Âkif'e *Kur'an* ile açılmaktadır.⁷⁹

Kuntay, Âkif'in Müslümanlığının çok şahsileştiğini, Müslüman olmaya muvaffak olduğunu ve mizacını İslam anlayışına sindirdiğini belirtmektedir. Hatta onun ananeye bağlı olduğunu, fakat göreneği kabul etmediğini de dilendirmektedir. Mesela Âkif, ananeci olan Japon Budistlerini sevmekte⁸⁰ ve fakat görenekçi olan Çin Müslümanlarına kızmaktadır.⁸¹ Yine Âkif'e, ananeci olan İngilizlerin nasıl terakki ettikleri sorulmaktadır. O, bu soruyu, en eski ananenin 600 yıllık olduğunu, fakat en eski teceddüt veya yeniliğin ise 6 saatlik olduğunu söyleyerek cevapladığı bilinmektedir. Bu bağlamda Âkif, 14 asırlık ananeye 14 saatlik yeniliğin birlikte yürütülmesini arzu etmektedir. Âkif, Garp'ın medeniyetinin alınmasını⁸² ve millî ruhumuzla mübadele edilmesini istemektedir. Bu sebeple Âkif, zaman zaman şiirlerinde Şark'ın uyanmasını isteyen dizeler aşk etmektedir. "Süleymâniye Kürsüsünde" adlı şiirinde bunu terennüm etmektedir.⁸³

Kuntay, Âkif'in iki adamı, bir Avrupa'ya takılan ve memleketine iğreti bakan, bir de kaşlarına kadar Şark'a batan ve Avrupa'yı görmeyen adamı hiç sevmediğini beyan etmektedir.⁸⁴ Âkif, rüyaya, bazı sayı ve günlerin uğursuzluğuna asla inanmamaktadır. Hatta türbelere bağlanan düğümlere, ayetlerin

⁷⁸ Servet Tiken, "Safahat'ın İzinde Âkif'in Edebî Şahsiyeti", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'muz*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs, İstanbul 2021, s. 33.

⁷⁹ Nurettin Topçu, *Mehmed Âkif*, s. 27.

⁸⁰ Şiir için bk. Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 153-154. Ayrıca bk. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 264.

⁸¹ Şiir için bk. Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 152-153. Ayrıca bk. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 265.

⁸² Şiir için bk. Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 170-171.

⁸³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 262-266.

⁸⁴ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 292. Ayrıca bk. Ebru Burcu Yılmaz, "Berlin Hatıraları" Bağlamında Batı Medeniyeti Karşısında Mehmed Âkif Ersoy, s. 180.

ölülere üflenmesine ve ilaç diye *Kur'an*'ın hastalara okunmasına bile kızmaktadır. Bunu bir şiirinde şöyle dile getirmektedir.⁸⁵

Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet, bilseydik,
Çâre yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.
'Böyle gördük dedemizden!' diye izmihlâli
Boylayan bir sürü milletlerin olsun hâli,
İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu ayetlerde?
Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'ân'ın:
Çünkü kaydında değil hiçbirimiz ma'nânın:
Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına;
Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!
Bu havâlidekiler pek yaya kalmış dince;
Öyle Kur'ân okuyorlar ki: Sanırsın Çince!
Bütün âdetleri âyîn-i mecûsiye karîb;
Bir şehadet getirirler, o da oldukça garîb.⁸⁶

Doğan, Âkif'in düşüncesinde *Kur'an*'ın merkezi bir yer işgal ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Âkif, *Kur'an*'ın Müslümanların hayatlarını düzenleyen merkezi konumundan uzaklaştırılmasından ve mezarlıkta okunan bir kitab konumuna indirgenmesinden şiddetle yakınmaktadır. Mesela "Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına,..." mısrayla başladığı şiirinde Âkif, tam da bunu terennüm etmektedir. Âkif'in "Doğrudan doğruya *Kur'an*'dan alıp il-

⁸⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 296.

⁸⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Süleymâniye Kürsüsünde*, s. 153.

hamı,” adlı şiirinde dile getirdiği hususun, *Kur’an*’ı mealine söyletmek gibi bir duruma indirgendiği dile getirilmektedir.⁸⁷

Âkif, hiçbir zaman *Kur’an*’ın mealine söyletilmesi gibi bir düşünce belirtmemektedir. Doğan, Âkif’in *Kur’an*’ın hakikatini anlamaya ve anlatmaya çalıştığını, şiirlerinde ortaya koyduğu düşüncelerin *Kur’an*’dan devşirildiğini söylemektedir. Bu bağlamda Âkif’in şiirlerinde doğrudan veya dolaylı olarak *Kur’an*’a yapılan atıfların bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Hatta bazı mısra veya beyitlerinin *Kur’an* ayetlerinin şiir olarak meali ya da ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. *Kur’an* ayetlerinin tefsirlerinden hareketle yazılarındaki görüşlerini geliştirdiği de ifade edilmektedir. Hatta Âkif’in cami kürsülerindeki vaazlarında ayet meallerine ve tefsirlerine çokça rastlanmaktadır. Bu bağlamda onun serbest bir tefsir tarzı benimsediği düşünülmektedir. Âkif’in *Kur’an*’la ilgili yaptıklarının literal veya lafızlarla ilgili olmadığı, aksine öz ya da ruhla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu tavrıyla o, *Kur’an*’ın mesajını etkili bir şekilde günümüz insanına ulaştırmayı hedeflemektedir.⁸⁸ Burada Abduh gibi, hiçbir kaynağa başvurmadan doğal bir şekilde Âkif’in de *Kur’an*’ı tefsir ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda Abduh’tan etkilendiği de görülmektedir. Fakat kısmen Fazlurrahman tarzına sahip olduğu da akla gelmektedir.

Doğan, Âkif’in ayetin hedeflediği mesajı beyan etmek veya varmak istediği sonuca işaret etmek şeklinde ifade edilebilecek bir yorumlama tarzı geliştirdiğini belirtmektedir. Yine onun ilim kavramını merkeze koyduğu, bununla da *Kur’an* ilimlerini kastettiği dile getirilmektedir.⁸⁹ Bu tarz anlama veya okumanın gâî veya mekasıda yönelik bir tefsir metoduna veya anlayışına karşılık geldiği düşünülmektedir.

Doğan, Âkif’in söylediği “Asrın idrakine söyletmeli İslâm’ı” tümcesinden hareketle *Kur’an*’ın insandaki akletme, anlama ve sezme yeteneklerinin kalple ilgili olduğunu hatırlatmaktadır. Bu manada bir ayeti⁹⁰ delil gösteren Doğan, *Kur’an*’da ruh ile kalp arasında bir ilişki kurulduğunu, iki şey arasındaki bağlantının kalple sağlandığını ve akıl yürütmenin de kalbe bağlandığını dile ge-

⁸⁷ D. Mehmet Doğan, “Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif”, *Hece*, Yıl: 25, S. 293, Mayıs 2021, s. 40.

⁸⁸ D. Mehmet Doğan, “Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif”, s. 41-42.

⁸⁹ D. Mehmet Doğan, “Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif”, s. 42.

⁹⁰ Ayet için bk. el-A’râf 7/179.

tirmektedir. Bu bağlamda ruh ile kalp arasındaki ilişkiyi iki ayete işaretle ele almaktadır.⁹¹ Gökâdan yaptığı alıntıda vahyin, imanın ve takvanın merkezi olarak *Kur'an*'ın kalbi gösterdiğini dile getirmektedir.⁹² Burada ruh ile kalp arasında bir ilişkiden ziyade insanın nefsiyle kalbi arasındaki bir münasebetten söz edilmesi gerektiği dikkatlerden kaçırılmaktadır. Zira *Kur'an*'da ruh ya Cebrael ya da vahiy ile irtibatlı olarak anlatılmaktadır.

Âkif'in en çok okuduğu kitabın *Kur'an* olduğu ve şiirlerinde geçen Arapça ifade ve terkiplerin bundan neşet ettiği beyan edilmektedir. Mesela bir şiirine hüsrân-ı mübin ifadesini başlık olarak koyduğu görülmektedir.⁹³ Aslında *Kur'an*'ın farklı yerlerinde üç⁹⁴ defa kullanılan, inançsızların büyük bir yıkımda ve kayıpta olduklarını beyan eden hüsrân-ı mübin terkiplerini *Kur'an*'dan ödünç alarak kullanmaktadır. Âkif'in başı, *Kur'an*, hadis ve Arab şiirleriyle dolu olduğu hâlde "Hasta" adlı şiirini en güzel Türkçeyle yazdığı görülmektedir.⁹⁵

Çakan, bir anısından söz etmekte ve kütüphanede yer alan üç eserin bir kişiye yeteceğini beyan etmektedir.⁹⁶ Aslında bu bağlamda Türkün kitabının beş tane olduğu ileri sürülmektedir. Bunların tefsir olarak Hamdi Yazır'ın *Hak Dini*, hadis olarak Kâmil Miras'ın *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, ilmihal olarak Ömer Nasuhi'nin *İslam İlmihali*, şiir olarak Âkif'in *Safahat*'ı ve tasavvuf olarak Celaleddin Rumi'nin *Mesnevi*'si olduğu beyan edilmektedir. Tercüme yapılsaydı Âkif'in meali ile altıya ulaşacaktı. Bunlar, modern Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türklerin İslam ile bağlarını sağlamlaştıran kitaplar olarak anılmaktadır.

Topçu, Âkif hakkında yaptığı değerlendirmelerde onun, halk içinde inzivaya çekilen bir kişi olduğunu, ilham perilerinin bu yalnız ruhları sevdiğini, Hilvan'da yapayalnız yaşadığını ve bu dönemde tasavvufi şiirler aşk ettiğini söylemektedir. Ona göre Âkif'in 10 Ocak 1925'te yazdığı "Hicran" şiirinde ta-

⁹¹ Ayetler için bk. el-Hac 22/46. İnsanın şahsiyetini ve mevcudiyetini, hatta öte dünyadaki varlığını Kur'an, sürekli olarak nefis sözcüğüyle anlatılmaktadır. Kur'an'da insanda bir nefsin dışında bir ruhun olabileceği net olarak ifade edilmemektedir.

⁹² D. Mehmet Doğan, "Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif", s. 42-43.

⁹³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 324.

⁹⁴ Ayetler için bk. en-Nisâ, 4/119; el-Hac, 22/11; ez-Zümer, 39/15.

⁹⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 330.

⁹⁶ İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 40.

savvufi izler yer almaktadır.⁹⁷ Âkif'in Mısır'da tasavvuf içinde bir avunuş dönemi olduğu da ifade edilmektedir.⁹⁸ Oysa Doğan, Âkif'in din anlayışında ve şiirlerinde tasavvufi konulara eğilmediğini belirtmektedir.⁹⁹ Fakat Samsun'da yapılan kongrede Doğan Hocayla yaptığımız konuşmada Âkif'in tasavvufu sevdiğine artık kani olduğunu ifade etmektedir. Buna, Selami Şimşek'in Tasavvuf ve Âkif kitabından sonra daha da gönlünün yattığını açıklamaktadır.

İlâhî! Pek bunaldım, nerde nûrun? Nerde gufrânın?
Cehennem gezdirip dursun mu âfâkımda hicrânın?
Evet, gafletti sun'um, lâkin insan gaflet etmez mi?
Yıkandım bir ömürdür döktüğüm yaşlarla, yetmez mi?
Gel artık, mâsivâ yok, şimdi yurdum Tanrı yurdumdur:
Tüten hücremde îmânım, yatan, yer yer, sücûdumdur.
Ne irfânımda bir iz var ne vicdânımda, ey Yezdan,
O seccâdeyle kandilden sinen bigâne rûhundan.¹⁰⁰

Âkif'in tasavvufa ruhen yanaşmış bir insan olduğu da ifade edilmektedir. Zira Âkif'in tasavvuf yoluna yabancı kalmadığı anlaşılmaktadır. Fakat tasavvuf yolunun milletin içine düştüğü sorunlara çözüm getiremeyeceğini gördüğü ve bu sebeple tasavvufi yönünü ifşa etmediği açıklanmaktadır. Nakşibendi tari-katına mensup olan babasının ona tasavvuf terbiyesi vermediği bilinmektedir. Böylelikle tasavvuf meselesi onda bir iç mesele olarak durmaktadır. Mesela aşağıdaki dizelerde büyük bir mutasavvıfın terennümleri görülmektedir.¹⁰¹ Bazı bilginler, Âkif'in hakiki tasavvufa karşı olmadığını, buna karşın bâtını tasavvufa ters düşüğünü dile getirmektedir.¹⁰²

⁹⁷ İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 53. Ayrıca bk. Muhammed Aydın, "Mehmed Âkif'in Düşüncesinde Bazı Teolojik Konular", 26-27 Haziran 2021 7. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, Editör: Hasan Çiftçi, İksad Yayınları, Şanlıurfa 2021, s. 276.

⁹⁸ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 43.

⁹⁹ D. Mehmet Doğan, "Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif", s. 39.

¹⁰⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Gölgeler*, s. 445-446.

¹⁰¹ Ali Nihad Tarlan, *Mehmed Âkif ve Safahat*, s. 42-43.

¹⁰² Selami Şimşek, *Mehmed Âkif ve Tasavvuf*, s. 23. Ayrıca bk. Muhammed Aydın, "Mehmed Âkif'in Düşüncesinde Bazı Teolojik Konular", s. 278-279.

Mü'minlere imdâda yetiş merhametinle,
Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle:
Gümrahlarındır ki karanlıklara dalmış,
Bir rehber olur necm-i emel yok da bunalmış!
Sensin bu şebîstana süren onları elbet,
Senden doğacak doğsa da bir fecr-i hidâyet.
Mülhid de senin, kalb-i muvahhid de senindir;
İlhâd ile tevhîd nedir? Menşei hep bir.
Öyleyse nedendir bu tefâvüt ara yerde?
Esbâb-ı tehâlûf nedir efkâr-ı beşerde?
Yâ Rab, bu serâir gün olur da açılır mı?
Bir leyl-i müebbed olarak yoksa kalır mı?
Her zerrede âheng-i celâlin duyulurken,
Her nağmede binlerce lisan nâtik olurken,
Cilvendeki esrâr nasıl kalmada muzlim?
Ey nûr-i ulûhiyyetinin zıllı avâlim!¹⁰³

İslamî Türk Edebiyatının vazgeçemediği ortak ilham veya esin kaynakları arasında *Kur'an* ve sünnet yer almaktadır.¹⁰⁴ Bu açıdan Âkif'in şiirlerinde mutlaka başvurduğu iki ilham kaynağından birinin *Kur'an* olmasında hiçbir sorun görülmemektedir. 1908 yılından 1923 senesine kadar ülkemizin yaşadığı büyük felaketleri ve aralarından özellikle Birinci Cihan Harbi'ni ve İstiklâl Savaşı'mızı Âkif kadar edebiyatımızda veya şiirimizde temsil eden ikinci bir şahsiyet bulunmamaktadır. Onun bütün bunları, edebiyat ve şiirde tek başına terennüm ettiği bilinmektedir.¹⁰⁵

Âkif'in yazım hayatında iki devreden söz etmek gerekmektedir. Bunu tasavvuf haliyle ifade etmek gerekirse bast ve kabz hâli olarak adlandırmak ge-

¹⁰³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Birinci Kitap*, s. 19.

¹⁰⁴ İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 100.

¹⁰⁵ Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 24.

rekmetedir. Bu açıdan 1923'ten 1936'ya kadar olan dönem kabz hâli, 1908'ten o döneme kadar olanlar ise bast hâli olarak ifade edilmektedir. Mesela 1932 yılında Mahir İz'e yazdığı mektubunda yeisi ve ümitsizliği yerden yere vuran adam, yere yansımış gölgesinin saadetinden yani toprak olmaktan bile mahrum olduğunu söylemektedir. Bu mektubunda zihninin çok perişan, gönlünün ise harap olduğunu, elinden hiçbir şey yapmak gelmediğini, gönlünde hiçbir inşirah bulamadığını ve manevi dünyasının ise işgal edildiğini söylemektedir. Bunun için merhum, içi kan ağlayarak ve yüreklerinde yangınlar çağıldayarak "Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağıni / Bana çok görme İlahi bir avuç toprağıni" diye feryat etmektedir.¹⁰⁶

2. Mehmed Âkif'in Şiirlerinde *Kur'an* Ayetlerine Verdiği Mealler

Âkif, *Kur'an*'ı açıklamaya ve içindeki hakikatleri şiir diliyle terennüm etmeye çalışmaktadır. Gerçekten Celaleyn¹⁰⁷ tefsirini baştan sona 19 defa okuduğunu belirtmektedir. Bütün eserlerinde bir biçimde temas ettiği, açıkladığı veya işaret ettiği ya da telmihte bulunduğu ayetlerin, 500 civarında olduğu kayıtlarda yer almaktadır.¹⁰⁸ Bu açıdan Âkif'in sadece *Kur'an*'ı ezberleyen bir hafız olmadığı, aksine onu anlayan ve yaşayan bir alim olduğu kabul edilmektedir. *Kur'an* anlayışının en önemli dayanakları arasında 19 defa okuduğu Celaleyn tefsiri gelmektedir.¹⁰⁹ Buna bir de *Kur'an*'ı ezberlemesini de eklemek gerekmektedir.

Âkif'in *Safahat*'ta bazı ayetlere ya tamamen ya da kısmen meal verdiği görülmektedir. *Kur'an* şairi ve hafızının *Kur'an*'a ve ayetlerine dair işaretleri, atfları ve mana takdirleri, bu başlıkta irdelenmektedir. Düздаğ, hazırladığı *Safahat* neşrinde şiirlere konu olan ayet ve hadis mealleri gibi bir başlığa da yer vermektedir. Yapılan araştırmada bunlardan da yararlanmakla birlikte, başka eserlerde

¹⁰⁶ Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 40.

¹⁰⁷ Bu tefsir için bk. Ali Akpınar, "Tefsîri'l-Celaleyn", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s. 294-295.

¹⁰⁸ Ercan Şen, "Kur'an'la Hayatı Buluşturma Yolunda Bir Şair ve Mütefekkir: Mehmed Âkif Ersoy", s. 136-137.

¹⁰⁹ Zülfikar Güngör, *Mehmed Âkif'in Safahat'ta Ayet ve Hadis Serlevhalı Şiirlerle Verdiği Mesajlar*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 157.

yer alan işaretler ve vurgularla da ilgilenilmektedir. Bu açıdan onun *Kur'an*'a dair her vurgusu araştırılmayı hak etmektedir. Bu bağlamda *فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي* وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْأَخِرَةِ أَعْمَى وَأَصْلُ سَبِيلًا¹¹⁰ ayetine¹¹⁰ “Kimin bu dünyada gözü kapalı ise ahirette de kapalı, hatta oradaki şaşkınlığı daha ziyade.”¹¹¹ mealini vermektedir. Birçok yazar, Âkif'in *Safahat*'ında doğrudan ayetleri ve hadisleri dayanak aldığını ve bu bağlamda değerlendirmeler yaptığını dile getirmektedir.¹¹² Mesela *Hakkın Sesleri* kitabında milletin kara bahtına yanmakta, feryat etmekte ve bu isyanını şiirlerinde haykırmaktadır.¹¹³

Hafız olan Âkif'in şiirlerinde *Kur'an*'a vurgularının olduğu da bilinmektedir. Mesela “Sensin yaratan, başka değil, zulmeti, nuru; / Sensin veren ilham ile takvayı, fücuru! / Zalimde teaddiye olan meyl nedendir? / Mazlum niçin olmadu ondan müteneffir?”¹¹⁴ mısralarında Âkif'in, aslında *فَالْهَمَّهَا فَجُورَهَا وَتَقْوَاهَا* ayetine¹¹⁵ atıf yaptığı görülmektedir. Fakat bu ayete meal vermeyen Âkif'in, şiir marifetiyle ayeti manzûm olarak tercüme ve tefsir ettiği anlaşılmaktadır. Bu ayette Allah, nefse ve onu yaratana yemin etmekte, ardından buna kötülük yapma dürtüsünü verene ve ona iyilik yapma yeteneğini bağışlayana yemin etmektedir. Zaten merhum şair de cana takvasını ve fücürünü ilham edenin Allah olduğunu belirtmektedir. Buradaki takva ile iman ve onun kalplerimizde sevimli kılınması, fücür ile ise küfrün, isyanın ve fıskın kötü gösterilmesi kastedilmektedir.

Âkif, bazen şiirlerinde sadece ayetlerin metnine yer vermekle yetinmektedir. Zira toplum zaten *Kur'an* ile iç içe yaşayan ve Âkif'in yazdıklarını anlayacak yeterliliği olan bir görünüm arz etmektedir. Şair, şiirinin bu bölümünde çölde kervan yol alırken durmamak ve gayret edip zorlukları aşmak gerektiğini hatırlatmaktadır. Mekke döneminde inen Necm suresinden bir ayeti, şiirine yerleştirmektedir. İlgili ayete “İnsan için kendi sa'yinden (çalışması ve emeğinden) başka bir şey yok.”¹¹⁶ meali verilmektedir. Gerek bu dünyada ve gerekse

¹¹⁰ el-İsrâ 17/72.

¹¹¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hâtralar*, s. 271.

¹¹² İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 73.

¹¹³ Servet Tiken, “Safahat'ın İzinde Âkif'in Edebî Şahsiyeti”, s. 37.

¹¹⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Birinci Kitab*, s. 16.

¹¹⁵ eş-Şems 91/8. Bu ayetin el-A'râf 7/172; er-Rûm, 30/30 ve el-Hucurât 49/7 ayetleriyle birlikte okunması salık verilmektedir. Bk. *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. M. Okuyan, s. 594.

¹¹⁶ en-Necm 53/39.

ahirette insanın ancak ve sadece dünyada yaptığı çalışmanın ve verdiği emeğin karşılığını alacağı beyan edilmektedir.. Ayette de bu durum dile getirilmektedir. Böylelikle şair, hem ayetin metnini hem de mesajını, yazdığı kıtalarla şiirinde vermektedir.

Düşmemek mâdem elinden gelmemiş evvel senin,
Ölmeden olsun mu ey miskin, bu çöller medfenin?
İntihâr etmek değilse yolda durmak, gitmemek,
Âsümandan refref indirsin demektir bir melek!
'Leyselî'l-insâni illâ mâ seâ' derken Hudâ;
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha;
Davran artık kârbânın arkasından durma, koş!
Mahv olursun bir dakikan geçse hattâ böyle boş.
Menzil almışlar da yorgun, belki senden bi-mecâl!
Belki yok, elbette öyle! Sen ne etmiştin hayâl?¹¹⁷

Âkif, İkinci Meşrutiyet'in ilanından 2 yıl sonra rumi 8 Temmuz 1326 veya miladi 21 Temmuz 1910 tarihinin 10 Temmuz'una denk gelen ikinci yıldönümünde derginin birinci sayfasında bir ayet yazdığı ve altına da imzasız bir şiir kaydettiği bilinmektedir. Şair, şiirine başlık yerine bir ayetle başlamaktadır. Allah'ın yardımının dilendiği ayete Âkif, "O gün mü'minler, Allah'ın yardımıyla ferah bulacaklardır."¹¹⁸ mealini vermektedir. Âkif, ilahi nusratın milletin ve vatanın ikbalini pekiştirdiğini dile getirmektedir. Bu manada şiirine başlık olarak koyduğu ayetteki nasrullah ifadesiyle Allah'tan yardım ümidini canlı tutmaktadır. İkinci Meşrutiyet'in ilanına çok sevinen Âkif'in bu manada ileriye çok net göremediği anlaşılmaktadır. Zira buradaki sevinçlerinin, Balkan Savaşları ve ardından patlak veren birinci cihan harbiyle birlikte yer ile yeksan olduğunu bizzat görmektedir. Kalkın Halik-ı hürriyete secde edelim ifadesindeki coşkusundan bir nebze bulunmamaktadır.

¹¹⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / İlk Kitab*, s. 24-25.

¹¹⁸ er-Rûm 30/4-5.

Mâdâm ki gördün bu güzel günleri, artık
Ey millet-i merhûme! Hayâtın ebedîdir.
İkbâlîni te'yîd edecek nasr-ı İlâhî;
Ümmîd kavî, çünkü mevâid kavîdir.
Âfâkta, enfüste ayân şevk ile, biz de
Kalkın edelim, Hâlik-1 hürriyyete secde.¹¹⁹

Âkif'in bazı şiirlerine *Kur'an*'dan seçtiği ayetleri başlık yaptığı ifade edilmektedir.¹²⁰ *Hakkın Sesleri* kitabının başında bunlardan birine yer verdiği görülmektedir. Ayette Allah'ın mülkün sahibi olduğu, onu dilediğine verdiği veya dilediğinden aldığı ifade edilmektedir. Âkif, insanın evrendeki varlığına ilişkin bu önemli ayeti, şiirine başlık olarak atamaktadır. *Kur'an* şairi olarak bunu kendine bir vazife olarak görmektedir. Âkif, ayetin tercümesini de vermektedir. Bu bakımdan şair, o ayete "Ya Muhammed! De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; sen dilediğini aziz edersin; sen dilediğini zelil edersin; hayır yalnız senin elindedir; sen, hiç şüphe yok ki, her şeye kadirsin.'"¹²¹ manasını vermektedir. *Kur'an* şairinin tercümesini verdiği bu ayetle ilgili şiirini 9 Ocak 1913'te Balkan Harbi'nde yenildiğimiz için kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki mısralarda bu ayetteki bazı sözcüklerden alıntılar yapılmaktadır.

İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem;
Meşîyyet sende, her şey sende... Hiçbir şey değil âdem!
Fakat, hâlâ vücûd isbât eder, kendince, hey sersem!
Bugün, üç beş karış toprakta varlıktan vururken dem;
Yarın, toprak kesilmiş varlığından mâtem!
İlâhî, "Mâlîke'l-mülk'üm" diyorsun ... Doğru, âmennâ.
Hakîkî bir tasarruf var mıdır insân için? Aslâ!

¹¹⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 579.

¹²⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Şiirlerle Başlık Olan Ayet ve Hadis Mealleri*, s. 508.

¹²¹ Âl-i İmrân 3/26.

Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istilâ;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bî-pervâ;
Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ.
İlâhî, en asil akvâmı alçaltırsın istersen;
Dilersen en zelil eşhâsa izzetler verirsin sen!
Bu haybetler, bu hüsrânlar bütün senden, bütün senden!
Nasıl tâ Arş'a yükselmez ki me'yûsâne bin şîven?
Ne yerler dinliyor, yâ Rab, ne gökler, rûhum inlerken!¹²²

Âkif, bu şiirinin sonunda üç alçak ve aşağılık orduyu, üç leim olarak adlandırmakta ve bunlarla da Bulgar, Yunan ve Sırp ordularını kastetmektedir. Bu şiirin mısralarında Âkif, âdeta haykırmakta veya isyanı gökleri doldurmaktadır.

Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı.
Yazık: Şark'ın semâsından Hilâl'in geçti işrâkı!
Zaman artık Sâlib'in devr-i istilâsı, ilhâkı.
Fakat, yerlerde kalmış hakların ferdâ-yı ihkâkı,
Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallâk'ı!
İlâhî, Şer'-i ma'sûmun şu topraklardı son yurdu...
Nasıl te'yid-i kahrın en rezil akvâma vurdurdu?
Evet, milletlerin en kahbesinden, üç leim ordu,
Gelip tâ sinemizden vurdu, seyret hem, nasıl vurdu:
Ki istikbâl için çarpan yürekler ansızın durdu!¹²³

Âl-i İmran ayetini serlevha olarak aldığı şiirinde Âkif, ayet bağlamında Balkan Savaşları'nın getirdiği yıkımların neticelerine değinmekte ve yaşanan

¹²² Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 175.

¹²³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 184-185.

tabloyu âdeta resmetmektedir. Bu bağlamda Âkif, her şeyin sahibi olan, istediğini aziz kılan, dilediğine mülkü veren Allah'ın Müslümanlara celal sıfatlarıyla tecelli etmesini anlayamadığını haykırmaktadır. Yine aynı Rabbin, kafirleri hemen cezalandırmamasını ve onlara mühlet tanımasını da idrakinin almadığını dile getirmektedir. Bu serzenişlerden sonra Âkif, Müslümanların fitratın¹²⁴ yani yaratılışın kanunlarını yanlış yorumladıklarını ve ilahi yardıma ermenin ancak çalışmakla geleceği anlayışını göremediklerini belirtmektedir.¹²⁵ Bu manada şiirin sonunda şöyle demektedir.

Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? Fitratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kânun-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!
Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" vardı!...¹²⁶

Âkif, *Kur'an* şairi olarak sosyolojik ve tarihsel olaylara da atıflar yapmaktadır. Tarihteki olaylardan ibret ve ders alınması gerektiğini dile getirmektedir. Bu sebeple tarihte inkıza uğramış milletlerin akabetlerini hatırlatmaktadır. Bu anlamda şair, bazı ayetleri şiirlerine başlık olarak atamakta ve o ayetin fehvasınca şiirini yazmaktadır. Mesela 30 Ocak 1913'te yazdığı "İşte sana, onların

¹²⁴ Zülfikar Güngör, sünnetullah ifadesini, fitratın ahkâmı, yani yaratılış kanunu şeklinde anlamaktadır. Bu yaratılış kanunlarına adetullah denilmektedir. Oysa Allah'ın toplumların beynine yerleştirdiği yasalara ise sünnetullah denilmektedir. Bu manada sünnetullah yasasını, yaratılış yasaları olarak tanımlayan tüm anlayışlar ve bunların üzerine konumlanan açıklamalar yanlış olmaktadır. Bunun dört aşaması olduğu beyan edilmektedir. 1. Allah'ın gafletteki bir toplumu uyarmak için bir elçi, ayet veya mucize göndermesi, 2. Gönderilen elçi, ayet veya mucizenin başka verilerle desteklenmesi. Mesela elçilerin mucizeyle desteklenmesi, bu kabilden addedilmektedir. 3. İnanan ve inanmayan kesimlere bir dinlenme süresi veya mühlet verilmesi. Hz. Yûnus'un mühlet dolmadan toplumunu terk etmesi, buna örnek olarak verilmektedir. Bunun için Yûnus 10/98'e bakılması tavsiye edilmektedir. 4. Helak edilme ve kurtulma sürecinin başlanması. Mesela Zülkarneyn'in güneşin battığı yere yaptığı yolculukta bulduğu kavmi irşat etmesi, buna örnek verilmektedir. Bu bağlamda sünnetullah ile ilgili yasalardan söz eden ayetler için bk. er-Ra'd 13/32; el-İsrâ 17/77; el-Ahzâb 33/38, 62; el-Mü'min 40/85; el-Feth 48/23.

¹²⁵ Bilgi için bk. Zülfikar Güngör, "Mehmed Âkif'in Safahat'ta Âyet ve Hadis Serlevhâli Şiirlerle Verdiği Mesajlar", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 161.

¹²⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 177.

kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurtları!...”¹²⁷ ayetini şiirine serlevha yapmaktadır. Âkif, bu ayetin altına yazdığı şiirde özelde Balkan Savaşları’ndan, genelde Müslümanların yaşadığı beldelerde yaşanan bütün felaketlerden Müslümanların ve şark toplumunun gerekli dersleri veya ibretleri almadıklarını dile getirmektedir. Ayette kuşların dahi uçmadığı, kervanların bile geçmediği, böylelikle de terk edilmiş beldelerin olduğu dile getirilmektedir. Merhum Âkif, savaşlar sonucunda Müslümanların yaşadığı beldelerin, âdeta kabristana benzediğini, ayetteki mesaja benzeterek terennüm etmektedir.¹²⁸

Bu ıssız âşiyânlar bir zaman candan muazzezdi;
Bu damlar böyle baykuş seslerinden cın cın ötmezdi;
Şu kurbağalar seken vâdîde, ceylânlar koşup gezdi;
Şu coşmuş, ağlayan ırmak ne handan gölgeler sezdi;
Bütün mâzîyi bir tûfan, fakat, hep boğdu, hep ezdi!
Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âina yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garîbim ... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir ‘Yok!’ der sâda yok mu?
Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:
Ne yapıp ye’simi kahreyleyeyim, bilmem ki?
Öyle dehşetli muhîtimde dönen mâtem ki!...
Ah! Karşımda vatan nâmına bir kabristan
Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan?
Geçenler varsa İslâm’ın şu çiğnenmiş diyârından;
Şu yüz binlerce yurdun kanlı, zâirsiz mezârından;

¹²⁷ en-Neml 27/52.

¹²⁸ Zülfikar Güngör, “Mehmed Âkif’in Safahat’ta Âyet ve Hadis Serlevhâlı Şiirlerle Verdiği Mesajlar”, s. 162.

Yürekler parçalar bir nevha dinler reh-güzârından.
Bu mâtem, kim bilir, kaç münkesir kalbin gubârından
Hurûş etmekte, son ümmîdinin son inkisârından?¹²⁹

Âkif, *Hakkın Sesleri* kitabında bir başka ayeti şiirine serlevha başlık yapmaktadır. Hafız olan şair, başlık olan ayete "... İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helak eder misin, Allah'ım..."¹³⁰ mealini vermektedir. Bu ayette kavminin yaptıklarına karşı Hz. Musa'nın serzenişini dile getirilmektedir. Merhum Âkif, 10 Nisan 1913 yılında yazdığı bu şiirde de benzer serzenişleri dile getirmektedir. Şiirinde ayette dile getirilen veya verilmek istenen mesajı, şiirleriyle aynen ya da ona yakın bir şekilde terennüm etmektedir.

Yâ Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?
Mahşer'de mi biçârelerin, yoksa felâhı!
Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
'Yandık!' diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!
Esmezse eğer bir ezeli nefhâ, yakında,
Yâ Rab, o cehennemle bu tûfân arasında,
Toprak kesilip, kum kesilip Âlem-i İslâm;
Hep fişkıracak yerlerin altındaki esnâm!
Bîzâr edecek, korkuyorum, Cedd-i Hüsey'n'i,
En sonra, salîb ormanı görmek Haremey'n'i!
Bin üç yüz otuz beş senedir, arz-ı Hicâz'ın,
Âteşli muhîtindeki sûzişli niyâzın,
Emvâcı hurûş-âver olurken melekûta;
Çan sesleri boğsun da, gömülsün mü sükûta?
Sönsün de, İlâhî, şu yanan meş'al-i vahdet,

¹²⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 178-179.

¹³⁰ el-A'râf 7/155.

Teslîs ile çöksün mü bütün âleme zulmet?
Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran îman,
Olsun mu beş on sersemin ilhâdına kurban?
Enfâs-ı habîsiyle beş on rûh-i leîmin,
Solsun mu o parlak yüzü Kur'ân-ı Hakîm'in?
İslâm ayak altında sürünsün mü nihâyet?
Yâ Rab, bu ne hüsrandır, İlâhî, bu ne zillet?
Mazlûmu nedir ezmede, ezdirmede ma'nâ?
Zâlimleri adlin, hani, öldürmeli hâlâ!
Cânî geziyor dipdiri ... Can vermede ma'sûm!
Suç başkasınıdır da niçin başkası mahkûm?
La-yüsel'e binlerce suâl olsa da kurban;
İnsan bu muammâlara dehşetle nîgeh-ban!¹³¹

Merhum şairin "... İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helak eder misin, Allah'ım..."¹³² ayetine, bir mevlid-i nebi sebebiyle bir başka şiirinde de temas ettiği bilinmektedir. Âkîf'in Ankara'da çıkan *Yeni Gün* gazetesinin 1922 tarihli nüshasında Balıkesir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin ikinci yılı münasebetiyle bu şiiri yazdığı rapor edilmektedir. Karesi'nin, Balıkesir'in o zamanki adı olduğu belirtilmektedir. Karesi ilinin şehit mezarlarıyla dolu olduğunu, er ya da geç Allah'ın orayı yeniden Türklere yurt kılacağına olan inancını dile getirmektedir.

O yeşil toprağın ey yüzler ağartan Karesi,
Şimdi binlerce şehîdin kanayan makberesi.
Sana hasret kalan evlâdın için dünyâda
Varsa kahrolmadan ârâm edecek yer neresi?
Hani gökkubbenin altında görülmüş mü eşin?

¹³¹ Mehmed Âkîf Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 187-188.

¹³² el-A'râf 7/155.

Dağların bağ, hele vâdîlerin altın deresi!
Ey benim her taşı bir ma'bed-i îman yurdum,
Seni er geç bana mutlak verecek Ma'b'ud'um!¹³³

Âkif, milletine ve yurduna ve orada halka ve insanlara dahası İslam'a yapılanlara serzenişte bulunmakta ve Allah'tan utanmanın ancak ilimle olacağına işaret etmektedir. O, bu ifadeyle *Kur'an*'da geçen "... Kulları arasından ancak alim olanları Allah'a haşyet besler..."¹³⁴ ayetine atıf yapmaktadır. M. Okuyan, bu ayete "... Kulları içinden sadece (gerçeği bilenler), Allah'a saygı duyarlar..." manasını vermektedir. Yine açıklama notunda gerçek alimlerin evren kitabının ayetlerini tanıyan, onlardaki sanatı fark eden, tevhid çizgisinde düzgün bir hayat süren insanlar olduğunun delilinin, bu ayet olduğunu söylemektedir.¹³⁵ 24 Nisan 1913 yılında yazdığı bu şiirinde Âkif, ilgi ve bilginin doğruluğunu ve cehaletin yanlışlığını şöyle dile getirmektedir.

Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslâm'ı da "batsın!" diye tutmuş, yediyorsun!
Allah'tan utan! Bâri bırak dîni elinden...
Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen!
Lâkin, ne demek bizleri Allâh ile iskât?
Allah'tan utanmak da olur ilm ile... Heyhât!¹³⁶

Merhum Âkif'in Birinci Dünya Savaşı sırasında 14 Ocak 1915'te yazdığı bir şiirine başlık koymadığı görülmektedir. Bu şiirine, tıpkı *Hakkın Sesleri* kitabındaki gibi, bazı ayetleri serlevha yaptığı anlaşılmaktadır. Altına döşendiği şiirde bu ayetin tefsiri sadedinde bazı açıklamalar yaptığı da dile getirilmektedir. *Kur'an* şairi, ilgili ayeti "... Takat getiremeyeceğimiz yükü bize yükleme, Allah'ım..."¹³⁷ şeklinde tercüme etmektedir. Âkif, bu şiirinde rabbinden mil-

¹³³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat Dışında Kalmış Şiirlerden Seçmeler*, s. 582.

¹³⁴ Fâtır 35/28.

¹³⁵ *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan, s. 436.

¹³⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 190.

¹³⁷ el-Bakara, 2/286.

letine ağır yükler yüklememesini, Balkan harpleriyle uzun zamandır didişen Osmanlı ordusu ve toplumunun üzerindeki ağır yükleri kaldırmasını istemektedir. Âkif, Balkan Harbi'nin sonunda devlet olarak yenilginin sebeplerini, halkın tembelliğini ve yanlış tevekkül anlayışını camilerde verdiği vaazlarda dile getirmektedir. O, aydınların halktan ve milletten kopmuş olduğunu ve hiçbir yeniliği onaylamayan halkın, milletin kaderine yaptığı olumsuz tesirleri, kürsülerde avazı çıktığı kadar seslendirmektedir.¹³⁸ Bu sebeple şiirinde de feryat etmektedir.

Tecellî etmedin bir kerre, Allâh'ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle!
Oturmuş eğlenirlerken senin -hâşâ- zevâlinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?
Nedir İslâm'ı tenkîlin bu müstâcel nekâlinle?¹³⁹
Ey bunca zamandır bizi tedâib eden Allâh;
Ey Âlem-i İslâm'ı ezen, inleten Allâh!
Bizler ki senin va'd-i İlâhîne inandık;
Bizler ki bin üç yüz bu kadar yıl seni andık;
Bizler ki beşer bir sürü ma'bûda taparken,
Yıktık o yaman şirki, devirdik ebediyyen;
Bizler ki birer hamlede evhâmı bitirdik,
Ma'bedlere Ma'bûd-i Hakîkî'yi getirdik;
Bizler ki senin ismini dünyâya tanıttık...
Gördükse mükâfâtını, yâ Rab, yeter artık!
Çektirmediğin hangi elem, hangi Ezâdır?
Her ânı hayâtın bize bir Rûz-i Cezâdır!
Ecdâdımızın kanları seller gibi akmış...
Maksadları dîninle beraber yaşamakmış.

¹³⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları*, s. 13-14.

¹³⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 177.

Evlâdı da kurbân olacakmış bu uğurda...
Olsun yine, lâkin bu ışık yoksulu yurda,
Bir nûr-i nazar yok mu ki baksın bacasından?
Bir yıldız, İlâhî? Bu ne zulmet! Bu ne zindan!
Hâlâ mı semâmızda gezen leyle-i memdûd?
Hâlâ mı görünmez o seher-pâre-i mev'ûd?
Ömrün daha en canlı, harâretli çağında,
Çalkanmadayız ye's ile hirmân batağında!
Kâm aldı cihan, biz yine ferdâlara kaldık...
Artık bize göster ki o ferdâyı: Bunaldık!
Bir emrine ecdâdı da, ahfâdı da kurban...
Olmaz mı bu millet daha te'yidine şâyan?
Hüsran yine bîçârenin âmâlini sardı;
Âtisi nigâhında karardıkça karardı.
Balkan'daki yangın daha kül bağlamamışken,
Bir başka cehennem çıkıversin... Bu ne erken!¹⁴⁰

Doğrul, basiret körlüğünün bu dünyada başladığını, ahirette devam ettiğini ve hatta şiddetli bir hâl aldığını dile getirmektedir. Doğrul, Âkif'in şiirini, İsrâ suresindeki "Kim bu dünyada kör ise ..." ¹⁴¹ ayeti bağlamında ele almaktadır. Öyle ki Âkif, bu ayete "Kimin bu dünyada gözü kapalı ise ahirette de kapalı, hatta oradaki şaşkınlığı daha ziyade." ¹⁴² mealini vermektedir. O, bu durumu Âkif'in şiirinde de dile getirdiğini beyan etmektedir. ¹⁴³

Nihâyet neyse idrâk ettiğin şey ömr-i fânîden;
Onun bir aynıdır mutlak nasîbin ömr-i sânidin.

¹⁴⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hâtıralar*, s. 263-264.

¹⁴¹ el-İsrâ, 17/72.

¹⁴² Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Âsım*, 288.

¹⁴³ Ö. Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, C. 1, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık, 3. bs, İstanbul 1955, s. CXXI.

Hatâdır âhiretten beklemek dünyâda her hayrî:
Öbür dünyâ bu dünyâdan değil, hem hiç değil, ayrı.
Sen ey sersem ki ‘üç günlük hayâtın hükmü yok’ der de,
Sanırsın umduğun âmâdedir ferdâ-yı mahşerde;
Ne ekmiştin ki mahsûl istiyorsun bir de ferdâdan?
Senin meşru’ olan hakkın: Bugün hüsrân, yarın hüsrân!¹⁴⁴

Âkif, şiirlerinde dünyanın yaratılmasındaki hikmete işaret etmektedir. Bu evrenin ve ahiretin yaratılmasındaki ezeli karara vurgu yapmaktadır. Âkif gibi bir *Kur’an* şairinden *Kur’an*’ın telmihlerini veya anlamlarını şiirlerine konu yapması beklenmektedir. O, bunları başarıyla gerçekleştirmektedir. Mesela aşağıdaki dizelerinde Mülk suresinin¹⁴⁵ ilk ayetlerine vurgu yapmaktadır. Yine şiirde geçen “elest” ifadesiyle Âkif, Âraf suresinde¹⁴⁶ bahsedilen Âdem’in sırtından zürriyetlerin alınmasına ve onların kendilerine şahit tutulmasına temas etmektedir. İnsanın bu dünyada imtihan olmak ve Allah’a ibadet etmek¹⁴⁷ için yaratıldığı, *Kur’an*’ın temas ettiği olaylardan sayılmaktadır. Onun, *Kur’an*’da bu dünyanın en başta imtihan vesilesiyle yaratıldığı düşüncesini şiirlerinde lime lime işlediği görülmektedir.

Eğer maksûdu ancak âhîret olsaydı Yezdân’ın;
Ne hikmet vardı ibdânda hiç yoktan bu dünyânın?
‘Ezel’den ayrılan rûhun nişîmen-gâh-ı bâkisi
‘Ebed’ken, yolda eşbâhın niçin olsun mülâkisi?
‘Elest’in arkasından gelmesin Cennet, Cehennem de,
Neden ervâha tekrar imtihân olsun bu âlemde?
Demek: Dünyâ değil pek öyle istihfâfa şâyeste:
Demek: Bir feyz-i bâkî var, bu fânî ömre vâbeste!¹⁴⁸

¹⁴⁴ Ö. Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, C. 1, s. CXXI; Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hâtıralar*, s. 271.

¹⁴⁵ Ayetler için bk. Mülk 67/2-4.

¹⁴⁶ Ayet için bk. A’raf 7/171-173.

¹⁴⁷ Ayet için bk. ez-Zâriyât 51/56.

¹⁴⁸ Ö. Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, C. 1, s. CXXI; Ersoy, *Safahat / Hâtıralar*, 271.

Âkif, 17 Eylül 1914 tarihinde Birinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı şiirine, *Kur'an*'ın bir ayetini başlık olarak seçmektedir. Bu ayetin medeni olduğu ve Müslümanları zayıf bırakacak davranışlar sergileyen münafıkları tavsif ettiği bilinmektedir. Bu ayeti şiirine başlık olarak koyması, bir hayli manidar olmaktadır. Bu bağlamda Âkif, ilgili ayete “O mü'minlere ind'allah ecr-i azim vardır ki: Birtakım kimseler kendilerine 'Düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar; onlardan korkmalısınız.' dedikleri zaman bu haber imanlarını artırır da: 'Allah'ın nusreti bize kâfidir, o ne güzel muhafızdır!' derler.”¹⁴⁹ mealini uygun görmektedir. Müslümanlarla bir arada yaşayan bu münafıklar, müminlerin düşmana karşı olan dik durma ve karşı koyma anlayışını, bazı algularla zayıflatmaya çalışmaktadır. Âkif de bu şiirinde benzer bir duruma dikkat çekmekte ve ayeti şiir diliyle âdeta anlamlandırmaktadır. Ayrıca *Kur'an* şairi, Saff suresinin bir ayetinde geçen bünyan-ı mersûs¹⁵⁰ terkibine bu şiirinde işaret etmektedir.

Şehâmet dîni, gayret dîni ancak Müslümanlık'tır;
Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebânet, meskenet, dünyâda, sığmaz rûh-i İslâm'a...
Kitâbullâh'ı işhâd eyledim -gördün ya- da'vâma.
Görürsün, hissedersin varsa vicdânınla î mânin:
Ne müdhiş bir hamâset çarpıyor göğsünde Kur'ân'ın!
O vicdan nerededir, lâkin? O îman kimde var? Heyhât!
Ne olmuş, ben de bilmem, pek karanlık şimdi hissiyyât!
O îmandan velev pek az nasîb olsaydı millette,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
O îman ittihâd isterdi bizden, vahdet isterdi...
Nasıl 'bünyân-ı mersûs' olmamız lâzımsa gösterdi.
Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk, târumâr olduk...
Nihâyet bir denî sadmeyle düştük, hâk-sâr olduk!
O îman kuvvet ihzârıyla emretmişti... Lâkin, biz

¹⁴⁹ Âl-i İmrân 3/173.

¹⁵⁰ Ayet için bk. Saff 61/4.

‘Tevekkelnâ’ deyip yattık da kaldık böyle en âciz!
O îman, farz-ı kat’idir diyor tahsili irfânın...
Ne câhil kavmiyiz biz Müslümanlar, şimdi, dünyânın!
O îman hüsn-i hulkun en büyük hâmîsi olmuşken...
Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?¹⁵¹

Âkif, hiç usanmadan şiirlerinde vahdet ve tevhitte mütemadiyen söz etmektedir. Bu durum, *Kur’an* şairini ilgili ayetlere atıflarda veya telmihlerde bulunmaya sevk etmektedir. Âkif, Aralık 1918’de yazdığı aşağıya alınan mısralarda milletin ve fertlerinin çekişmelerini hatalı görmektedir. Zira o, bunların sonunda fertlerin ve milletlerin manevi birliğinin bozulacağına, en nihayet bunun da onları yıkıma götüreceğine dikkat çekmektedir. Neticede milletin sahip olduğu kuvvetin heba olup yok olacağını dile getirmektedir *Kur’an* şairi, bu mısralarında helak olan kavimlerin helak nedenleri üzerinde de durmaktadır. *Kur’an*’da Yüce Rabbimiz Müslümanları nasıl uyarılmışsa, aynı şekilde merhum şairimiz de milleti öylece kötü akıbetlere karşı uyarmaktadır. Şiirine “Hâlâ mı Boğuşmak?” başlığını vermekte ve ardından tartışmakla ilgili ilahi tavsiyeye dikkatleri çekmektedir. Âkif, bu ayete “... Birbirinize de girmeyin ki, ma’neviyatınız sarsılmasın, devletiniz gitmesin...”¹⁵² manasını vermektedir. M. Okuyan, bu ayette verilen mesajla benzer ileti içeren bazı ayetler olduğunu dile getirmektedir.¹⁵³

Sen! Ben! desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;
Milletler için işte kıyâmet o zamandır.
Mâzilere in, mahşer-i edvârı bütün gez:
Kânûn-i İlâhî, göreceksin ki, değişmez.
Târîh, o bizim eştiğimiz kanlı harâbe,
Saklar sayısız lâhd ile milyonla kitâbe.

¹⁵¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hâtıralar*, s. 275-276.

¹⁵² el-Enfâl 8/46.

¹⁵³ Bilgi için bk. *Kur’an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan, s. 182.

Taşlar ki biner parçadır üstünde zemînin,
Ma'nâ-yı perişânı birer nakş-ı cebînin!
Eczâsını birleştirebildinse elinle,
Gel, şimdi o elfâz-ı perâkendeyi dinle:
'Her hufre bir ümmet, şu yatanlar bütün akvâm;
Encâma bu âhengi veren aynı serencâm!'
Ey zâir-i âvâre, işittin ya! Demek ki:
Birmiş bütün ümmetlerin esbâb-ı helâki.
Lâkin, bilemem, doğru mudur eylemek işhâd,
Mâzileri, mâzideki milletleri? Heyhât!¹⁵⁴

Âkif'in ya işareten veya sarahaten şiirlerinde *Kur'an'a*, kavramlarına, ayetlerin lafızlarına veya manalarına telmihlerde bulunması oldukça anlamlı görülmektedir. Mesela *Kur'an'da* önemli bir yer tutan sura üflemek, bunlar arasında yer almaktadır. Nefhâ-i sâika, nefhâ-i kıyâme ve nefhâ-i ba's gibi üç çeşidi bulunan surlardan, Âkif'in şiirlerinde sadece "Sur-i İsrâfil" terkibine yer verilmektedir. Doğal olarak burada hem surdan hem de İsrâfil'den hem de onun sura üflemesinden söz etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Mesela "Sur'a üflendiğinde insanlar, mezarlarından kalkacak ve hemen rablerine koşacaklar."¹⁵⁵ ayetinde ahiret inancında önemli bir yer tutan ba's olayının gerçekleşeceği, insanların da mahşerde toplanacağı haber verilmektedir. Âkif, milletin uyanmasının ve yeniden ayağa kalkmasının bugüne kalmasından endişe duymaktadır.

Coşunca âlem-i câmidde sayha-i tehlîl,
Minâreler bana gelmişti sûr-i İsrâfil:
Muhîte çekmiş iken dest-i şeb, ridâ-yı memât;
Uyandı karşiki evlerde lem'a lem'a hayât.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Gölgeler*, s. 418-419.

¹⁵⁵ Yasîn 36/51. Benzer ayetler için bk. el-En'âm 6/73; el-Kehf 18/99; Tâhâ 20/102; el-Mü'minûn 23/101; en-Neml 27/101; ez-Zümer 39/68; Kaf 50/20; Hâkka 69/13; en-Nebe' 78/18.

¹⁵⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Birinci Kitab*, s. 91.

Ne vapurlarla trenler sizi bîdâr etti!
Ne de toplar bu derin uykuya bir kâr etti!
Sizi kim kaldıracak, Sûr'u mu İsrâfil'in?
Etmeyin ... Memleketin hâli fenalaştı... Gelin!¹⁵⁷

Ey, ölüm renginde topraktan hayat i'lâ eden,
Bir yığın toprak da olsak, sâde çiğnenmek neden?
Başka tıynetler mi hep şâyân olan ihsânına?
Ah, yükselsem de, bir düşsem senin dâmânına
Bir nesîm ister kımıldanmak için canlar bugün;
Bir nesîm olsun, İlâhî... Canlanır kanlar bütün.
Nev-bahârın rûhu etsin bir de bizlerden zuhur...
Yoksa, artık Sûr-i İsrâfil'e kalmıştır nüşür!¹⁵⁸

¹⁵⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Süleymâniye Kürsüsünde*, s. 163.

¹⁵⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 197.

Sonuç

Âkif'in toplumumuzun bir dönemine şiirleriyle damga vuran ve topluma şiirleriyle yön veren bir şahsiyet olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Onun Kurtuluş Savaşı yıllarında verdiği vaazlarla ve yazdığı şiirlerle âdeta topluma can ve kan verdiği görülmektedir. Bu Milli Mücadele savaşıımızın manevi lideri ve komutanı olarak da görülmektedir. Merhum şair hemen bütün şiirlerinde *Kur'an*'ı öne almakta, toplumlar ve insanlarla ilgili ayetlerdeki vurguları yeni bir vurguyla gözler önüne sermektedir. O, bu şiirlerinde *Kur'an*'ın bu topluma sanki yeniden inmesini sağlayan bir şair olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda şiirlerinde tefsir yazılarında ve manzum şiirlerinde yeri ve göğü inletmekte ve avazı çıktığı kadar insanları tembelliğe, atalete ve miskinliğe karşı uyarmak için gayret göstermektedir.

Kur'an şairinin karakterinin birçok şahıs tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Bunların en başında hocası Kadri Efendi, Afgani ve Abduh gelmektedir. Çelik gibi olan iradesini ve dil anlamındaki üstün kullanımını yetiştirdiği çevreden almaktadır. *Kur'an*'ın mesajlarını hiç eğmeden veya tevil etmeden ve olduğu gibi hayatına yerleştirmesi, Âkif'in karakterini oluşturan en önemli parametre sayılmaktadır. Bu manada Âkif, sanki 20'nci yüzyılda dirilmiş bir Hz. Ömer olarak bilinmektedir. *Kur'an* ve İslam ile ilgili görüşlerini ise daha ziyade Mısır'dan almaktadır. Gerek mealde ve tefsirlerde ve gerekse şiirlerindeki vurgularda Mısır ekolünden etkilendiği görülmektedir. Aslında Âkif'in erken bir Kutub olduğu düşünülmektedir. Ülkemizde *Kur'an*'ı öne alan çeşitli tondaki anlayışların en erken temsilcisi olduğu değerlendirilmektedir. Zira bu anlayışların bugün öne çıkardığı birçok hususun, Âkif tarafından yüz yıl önce dillendirildiğine şahit olunmaktadır.

Kaynakça

- “İstiklâl’deki Âsım”, *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 1-3.
- Akay, Hasan, *Mehmed Âkif Ersoy’un Hayatı, Sanatı ve Eserleri, İstiklal Marşı (41 Dize 41 Yorum)*, Hat Yayınevi, İstanbul 2010.
- Akpınar, Ali, “Tefsirü’l-Celaleyn”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s. 294-295.
- Alev, Kadriye, “İstiklâl Marşı’nın Kültürel Kodları ve Metinlerarası İlişkiler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 3, Bahar 2014, s. 11-25.
- Aydın, Muhammed, “Mehmed Âkif’in Düşüncesinde Bazı Teolojik Konular”, *7. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi Kongresi Tam Metin Kitabı*, 26-27 Haziran 2021, Editör: Hasan Çiftçi, İksad Yayınları, Şanlıurfa 2021, s. 275-284.
- Ayvazoğlu, Beşir, “Nerde Yârânım? Mehmed Âkif’in Dostları ve Dostluk Anlayışı”, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı’mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2021, s. 73-81.
- Çakan, İsmail, *Akişçe Tespitler / Değerlendirmeler*, İFAV Yayınları, 5. bs., İstanbul 2021.
- Çolak, İhsan, “Safahat’taki Ayetler Üzerinden Mehmed Âkif’in Zihin Haritasını Okumak”, *Direnen Meal Mehmed Âkif Meali Uluslararası Sempozyumu*, Editör: Recep Şentürk, Mahya Yayınları, İstanbul 2016, s. 123-134.
- Doğan, D. Mehmet, “Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif”, *Hece*, Yıl: 25, S. 293, Mayıs 2021, s. 38-44.
- Doğrul, Ö. Rıza, *Tanrı Buyruğu*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık, 3. bs., İstanbul 1955.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, Naşir: M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, 3. bs., Ankara 2007.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, Naşir: M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, 5. bs., Ankara 2015.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, DİB Yayınları, 3. bs., Ankara 2016.
- Fergan, Eşref Edip, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011.
- Güngör, Zülfikar, “Mehmed Âkif’in Safahat’ta Âyet ve Hadis Serlevhali Şiirlerle Verdiği Mesajlar”, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı’mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 155-177.
- Kabaklı, Ahmet, *Mehmed Âkif*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 13. bs., İstanbul 2012.
- Kahraman, Âlim, “Akif Bir İstanbul Beyefendisidir, Bir Medeniyet Adamıdır”, *Türk Edebiyatı*, S. 569, Mart 2021, s. 22-28.
- Karabulut, Mustafa, “İstiklal Marşı’na Kur’an-ı Kerim Bağlamında Bir Bakış”, *Sebilürreşad*, S. 1026, Mart 2018, s. 9-10.
- Karakoç, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, 24. bs., İstanbul 2020.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmed Âkif Ersoy*, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2018.
- Kur’an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021.
- Okay, M. Orhan-Düzdağ, M. Ertuğrul, “Mehmed Âkif Ersoy”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 432-439.
- Öztürk, Mustafa, “Meal”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. EK-2, TDV Yayınları, Ankara 2019, s. 205-207.

- Şimşek, Selami, “İstiklal Marşı’na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış”, *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 18-22.
- Şimşek, Selami, *Mehmed Âkif ve Tasavvuf*, Buhara Yayınları, İstanbul 2019.
- Şen, Ercan, “Kur’ân’la Hayatı Buluşturma Yolunda Bir Şair ve Mütefekkir: Mehmed Âkif Ersoy”, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı’mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 133-152.
- Tarlan, Ali Nihad, *Mehmed Âkif ve Safahat*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020.
- Tiken, Servet, “Safahat’ın İzinde Âkif’in Edebî Şahsiyeti”, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı’mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 31-42.
- Topçu, Nurettin, *Mehmed Âkif*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Tüzer, İbrahim, “Buhran Çağının ‘Büyük Adam’ı Mehmed Âkif Ersoy: Dönem-Hayat-Şahsiyet”, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı’mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 11-28.
- Uslucan, Fikret, “Gözyaşı, Alın Teri, Kan ve Mürekkep”, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı’mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 227-240.
- Uçak, Salih, “İstiklal Marşı Üzerine Eşsüremlî bir Okuma Denemesi”, *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 14-17.
- Yapıcı, Ahmet, *İnanmış Bir Adam Kırk Derste Mehmed Âkif*, Ensar Yayınları, 2. bs., İstanbul 2019.
- Yılmaz, Ebru Burcu, “‘Berlin Hatıraları’ Bağlamında Batı Medeniyeti Karşısında Mehmed Âkif Ersoy, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı’mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2021, s. 179-197.

IV. Oturum Bildirileri

Oturum Adı: İstiklâl Marşı

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL

İstiklâl Marşı'nın Yüz Yılı

D. Mehmet DOĞAN

'Hisli Yürek'in Aynası: İstiklâl Marşı'na 'His' Penceresinden Bakmak

Prof. Dr. Şaban SAĞLIK

Bir 'Fütüvvet Ağacı' Örneğinde 'İstiklâl Ağacı' Tasarımı

Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA

İstiklâl Marşı'nın Yüz Yılı

D. Mehmet Doğan

Türkiye Yazarlar Birliği Onursal Başkanı,
demedogan@gmail.com

Yaşımız itibarıyla pek de böyle teknoloji kullanmayız. Biraz gençlere heveslendim. Bu sefer böyle bir sunum yapalım dedik. Çok fazla bir resim veya malzeme yok. Onlar üzerinden konuşalım.

Bu Mehmed Âkif'in Ankara'da çekilmiş bir resmi. Biliyorsunuz, üç yılı Mehmed Âkif'in Ankara'da geçti. 1920 yılı Nisan ayından 1923 yılı Mayıs ayına kadar. Tabii bir yerlere gitti geldi, ama ikametgâh adresi Ankara idi.

1924 yılındayız. 1924'de *Sebilürreşâd*'in temmuz sayısında Âsım'dan bir parça diye Çanakkale Şehitlerine şiirinin de bulunduğu bölüm yayımlanmıştır.

Mehmed Âkif Mısır'a gidip gelmektedir. Kışları Mısır'da. Mısır'dan dönmüş yaz aylarında *Sebilürreşâd*'in temmuz nüshasında “Şimdi oğlum...” diye başlayan parça bunun devamında malum olduğu üzere “Çanakkale Şehitlerine” şiiri diye daha sonra meşhur olacak olan bölüm de vardır. Mehmed Âkif, “Çanakkale Şehitlerine” şiirini 1915 yılında yazmıştır. Teşkilât-ı Mahsûsa Reisi Eşref Sencer Bey Arabistan dönüşünde bir istasyonda bu şiirin yazıldığına şahitlik ediyor. Enver Paşadan zafer haberini duymuşlar, onun üzerine de Meh-

med Âkif geceyi uykusuz geçirmiş, heyecanlar içinde şiiri yazmış. Ama Âkif bu şiiri 10 yıl bekletmiş neredeyse, yayınlamamış.

Âkif bu kadar heyecan uyandırıcı bir şiiri, yani şairin şaheser üstü diyebileğimiz bir şiiri o günlerde yayımlamıyor. 9 yıl, 10 yıl sonra yayımlıyor. Yayımlarken de münhasıran o bölümünü yayımlamıyor. Sadece kitabın bir parçası olarak yayımlıyor. Bunun şuurlu bir tercih olduğu kanaatindeyim. Şimdi “Çanakkale Şehitlerine” şiiri ile ilgili birtakım şeyler söylenir. Yok “Bedr’in arslanları...” şu bu... Öyle sanıyorum ki sadece o kısmını yayımlasaydı bu kabil şiir üzerinde spekülasyonlar daha güçlü olacaktı. Âkif bu şiiri bir bağlama oturarak yayımlıyor. Siz “Boğaz Harbi”ni okuyorsunuz. Okurken de onun sonlarına doğru bu şiirle karşılaşıyorsunuz.

Efendim, 1924 yılında Mehmed Âkif İstanbul’a geldi, bu şiiri yayımladı. Ertesi ay, ağustos ayında, 1924 Ağustos’unda *Âsım* kitabı basıldı ve çıktı. Onun üzerine de dostlar arasında bir toplantı yapıldı. Süleyman Nazif de orada idi. Maksat *Âsım* kitabını tanımak, tanıtmak, okumak. Aslında Âkif’in okuması bekleniyordu ama Mithat Cemal diyor ki, “Ben biliyordum zaten”, Âkif bunu okumayacak yani birtakım şeyler bulacak ve bunu, üzerinden atacak.” Gerçekten de. Âkif şiiri okumuyor. Bilindiği gibi toplantının ev sahibi Mithat Cemal.

1924 yılı neden önemli? Neden böyle bir başlangıç yaptım. 1924 yılında Âkif’in bu şiiri yayımlaması, sonra kitabını yayımlaması, daha sonra da Süleyman Nazif’in *Mehmed Âkif* kitabını “şairin zâtı ve âsârı üzerine bir tetkik” isimli küçük ama kıymetli, yani her cümlesi başlı başına bir kitap olabilecek değerinde bir eser yayımlamasının o zamanki yöneticiler nezdinde pek hoş karşılanmadığı anlaşılıyor.

Mehmed Âkif neredeyse gündemden düşmüşken birden geliyor böyle muazzam bir şiiri yayımlıyor ve bu hızla yayılıyor, çokça ezberleniyor. “Çanakkale Şehitlerine” şiiri ezberleniyor, hatta şairin sonradan değiştirildiği kısımlar olduğu hâlde değiştirilmemiş şekli uzun süre ezberlerde kalıyor.

Âsım yayımlanıyor. Âkif’le ilgili bir kitap yayımlanıyor. Hâlbuki Âkif’in aslında unutulması, unutturulması lâzım. 1924 senesi sonunda Maarif Vekâleti yeni “Millî Marş” yarışması açıyor. Yani hem Âkif’in şöhretinin sürmesini istemiyorlar hem de İstiklâl Marş’ının muhtevasında o zamanın idaresinin hiç

hoşuna gitmeyen çok sayıda unsur var. En başta “Medeniyet! dediğin tek dışı kalmış canavar?” Çünkü biz Batıcılığı ideoloji olarak benimsemişiz. Millî marşınızda da devamlı Batı medeniyeti aleyhinde böyle sert ifadeler kullanılıyor. Dinî muhteva çok güçlü. “Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl” başta olmak üzere ve ayrıca da efendim, “Burada liderin ismi geçmiyor; millet, kavim ismi zikredilmiyor” filan gibi gerekçelerle “Millî Marş” yarışması açılıyor. 1924 sonunda 25 başlarında. Çok da katılım oluyor. Fakat sonuçlandırılmıyor. Neden sonuçlandırılmıyor?

Birkaç ihtimal olabilir diye düşünüyorum: O sırada malum *Kur'an* tercümesi/meali meselesi çıkıyor. TBMM böyle bir karar alıyor; meal-tefsir hazırlanacak. Burada herkes Mehmed Âkif üzerinde ittifak ediyor. Yöneticiler de Mehmed Âkif üzerinde ittifak ediyor. Yani bunu Mehmed Âkif'e yaptırmak istiyorlar ve o yüzden belki de o yüzden bu marş yarışması neticelendirilemiyor. Âkif de malûm ısrarlar üzerine 1925 yılının sonlarına doğru, ekim ayında sözleşmeyi imzalıyor. Fakat öyle bir zamandayız ki Âkif başka bir sebeple de bunu mecburen kabul etmiş olabilir diye düşünüyorum. Çünkü şark isyanı çıkmış, *Sebilürreşâd* gibi bazı gazete ve dergi yöneticileri Elaziz İstiklâl Mahkemesi'ne götürülmüş. Orada işte Eşref Edip yargılanıyor ve aslında orada Mehmed Âkif yargılanıyor. Biraz da bu sebeple böyle bir işi Âkif'in kabul ettiğini düşünebiliriz.

Şimdi geriye dönüyoruz efendim. Mehmed Âkif 1920 yılının nisan ayının başlarında Ali Şükrü Bey tarafından “Paşa” adına, yani Mustafa Kemal adına, Millî Mücadele'ye davet ediliyor. Millî Mücadele'nin manevi cephesini kuvvetlendirmek için Mehmed Âkif'e ihtiyaç vardır. Âkif bu konu açılınca hiç şartsız, herhangi bir şart öne sürmeden kabul ediyor ve kısa zamanda da yola çıkıyorlar. Öyle zannediyorum ki Meclis'in açılışına, 23 Nisan'a yetişmek istiyorlar. Çünkü 23 Nisan'da Meclis açılacak. Bununla ilgili her yere işte bugün genelge dediğimiz yazılar gönderilmiş ve uzun bir yolculuk, 14 günlük bir yolculuktan sonra da 24 Nisan günü Ankara'ya varılıyor. Uzun bir yolculuk, arada yaya gidilen bölgeler dâhil, çünkü işgal bölgeleri var, dekoville gitmek dâhil bir sürü şeyden sonra, safhadan sonra Ankara'ya geliyorlar. 24 Nisan'da Mustafa Kemal Paşa ile Meclis önünde karşılaşıyorlar ve o zamanda *Hâkimiyet-i Milliye* diye bir gazete çıkıyor Ankara'da. Bu *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi aslında çok mü-

him bir gazete. Önce Heyet-i Temsiliye'nin yayım organı bu gazete. Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya geliyor, 27 Aralık'ta, ocak ayının başında. Yani bir hafta sonra yayımlamaya başlıyor gazeteyi. Haftada bir yayımlamaya başlanıyor. Sonra işte günlüğe kadar gidiyor. Sonra da Meclis'in yarı resmî yayın organı oluyor.

Bu gazetenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını anlatan sayısı bir hafta sonra 28 Nisan tarihlidir. Büyük Millet Meclisi'nin açılış safahatı anlatıyor. Haber birinci sayfadan başlıyor, içeride çok uzun ayrıntılar var. Birinci sayfanın solunda da “Büyük Millet Meclisi'nin memlekete beyannamesi” var. Altta Mustafa Kemal'in imzasını görüyorsunuz.

Meclis'in açılışının tamamen dinî bir açılış olduğunu unutmayalım. Yani Hacı Bayram Camisi'nde başlayan, önde sakal-ı şerif, affedersiniz, lihye-i saâdetle -sakal-ı şerif kullanıldığı için onu söylüyorum- sancak-ı şerif, *Kur'an-ı Kerim*; ondan sonra Meclis'in kapısında kurban kesmek; içeriye girince kürsünün üzerine sancak-ı şerifi, *Kur'an*'ı, lihye-i saâdeti koymak falan gibi. Dualar vesaire, tamamen dinî bir açılış. Bu “millete beyanname”de de öz olarak şöyle deniyor: “Bizim hilafete, saltanata, dine karşı olduğumuz İngilizlerin uydurduğu yalanlardır. Biz asla bunlara karşı değiliz. Aksine vatani, milleti, hilafeti, saltanatı kurtarmak için mücadele ediyoruz.” Büyük Millet Meclisinin beyanı budur. Burada bir habere yer bırakılmış. Bu da önemli. Ahmet Fevzi Paşa bugün Ahmet Fevzi Paşa'yı hatırlayan var mı içinizde kim olabilir bu?

Katılımcı: Çakmak.

Çakmak. Bizim nesilden olduğu için bildi. Nerede sorsam bilen birine pek rastlayamıyorum. Bu Fevzi Çakmak'tır ve Harbiye Nazırı idi ve hükûmet düşünce tası tarağı topluyor, Ankara'ya geliyor ve padişahın selâm-ı şahanesini Meclise tebliğ ediyor. Yani “Ankara ile ilişkileri sıkı tutun” dediğini beyan ediyor. Böyle bir açılış var.

Bu sırada Ankara'ya çok sayıda gelenler oluyor eski Meclis-i Mebûsan'daki milletvekilleri Ankara'ya gelenlerin milletvekilliğine kabul ediliyor. O zamanın yüksek idarecileri, askerî erkândan gelenler var. Yani Millî Mücadele'ye katılmak için çok sayıda gelenler var. Onların bazılarının isimleri liste olarak veriliyor. Bir başka haber de Fevzi Çakmak'la ilgili. Fevzi Çakmak neden çok

önemli? Millî Mücadele'nin resmen üç büyük komutanlarından biri Fevzi Çakmak. Ankara'da Genel Kurmay Başkanlığı önünde bir grup heykel var. Ortada Mustafa Kemal sağda Fevzi Paşa solda İsmet Paşa diğer büyük hizmeti olan paşalara, siyaseten gerek görülmemiş. Çok önemli hizmeti olan paşalar olmasına rağmen resmî olarak böyle.

Aynı tarihli gazetede bir şahsa ait Ankara'ya geliş haberi daha var. Bu da "İslam şairi Âkif"tir. Haberin başlığı "İslam şairi Âkif Bey."

Bu metin burada biraz büyütüldüğü için herkes okuyabilir. Çok övücü bir metin: İslam şairi, İslam'ın hâkim (bilge) şairi, hamiyetperver İslam şairi filan gibi övücü ifadeler kullanılıyor. Onun Millî Mücadele manevi cephesine yapacağı hizmetten bahsediliyor ve ilk vaazını da Ankara'nın büyük bir camisinde verecek. O da Hacı Bayram Camii olmuştur.

Evet, burada duralım ve şöyle söyleyelim: Millî Mücadele'ye ilk davet edilen belki de tek resmen davet edilen şair ve yazar Mehmed Âkif'tir. Neden Mehmed Âkif Millî Mücadele'ye davet edilmiştir? O zaman çok büyük şairlerimiz var, ediplerimiz var, yazarlarımız var. Neden bunlar değil de Mehmed Âkif davet edilmiştir? Bunun sebebi çok açık. Çünkü Millî Mücadele'nin fikir arka planı çok kuvvetli İslami mesajlar ihtiva etmektedir. Yine bu *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin ocak sayılarından birinde "Hilafet ve Âlem-i İslam" diye bir makale vardır. Bu başmakaleyi bütün bu konuyu bilenlerin söylediğine göre muhtemelen Mustafa Kemal Paşa yazmıştır veya yazdırmıştır, dikte etmiştir ve Millî Mücadele'nin o zamanki stratejisini anlatan bir metindir bu.

Hilafet ve âlem-i İslam'da bizim aydınlarımızın, okuryazarlarımızın meseleyi bir türlü anlamadığı ama Hint Müslümanlarının çok iyi anladığı ifade ediliyor. Bizim konumumuzu, durumumuzu çok iyi anladıkları hem Hindistan'da hem de Londra'da bizim sesimizi yükselttikleri söyleniyor ve Millî Mücadele'nin dinî muhtevada yürütüleceği orada açıkça ilan ediliyor.

Âkif'in İslam şairi olarak davet edilmesinin sebebi budur. Ancak İslam şairi sonuç alıcı bir isim olabilir. İyi bir seçim yani ve nitekim Âkif gelir gelmez işte Konya'ya gönderiliyor. Çünkü ihtilafı bir bölgedir. Heyet-i İrşadiye'ye katılıyor, birçok yerde vaaz ediyor. O arada Mehmed Âkif'in Ankara'da bulunmasına da bir sebep lazım: "Sen milletvekili ol" diyorlar İzmit'ten, Bigadan. O

zaman sancakmış Çanakkale Biga ve Burdur'dan seçiliyor. O zaman bu mümkün. İkinci seçmenler seçiyor çünkü. Âkif Burdur'u tercih ediyor. Neden tercih ediyor? Burdur'a gitmiş, orada halka hitap etmiş, onlarla tanışmış bir süre kalmıştır. İkincisi de bütün Türk erkekleri biraz hanım köylü olduğu için hanımı Burdurlu, Burdur mebusluğunu tercih ediyor.

O zamanki usul şu: Sizin milletvekili seçilmeniz yetmiyor. Büyük Millet Meclisi'nin sizi kabul etmesi gerekiyor. Meclis'te oylanıyor Mehmed Âkif'in milletvekilliği, oy birliği ile kabul ediliyor ve Meclisin kayıt defterine "İslam Şairi Âkif Bey" olarak kaydediliyor. Herkes unvanına göre, mesleğine göre yazılıyor... Yani Âkif, İslam şairi olarak Ankara'da. Evet, işte bu Anadolu seyahatleri, işte cephe gerisine gitmeler, cephelerde dolaşmaları filan Kastamonu safahatı var mühim. Dergiyi birlikte çıkardıkları Eşref Edip Bey'e de demiş ki, İstanbul'dan ayrılırken, sen gazetenin işlerini topla klişeyi yanına al arkadan gel. Anadolu'da çıkaracağız *Sebilürreşâd*." O da Kastamonu'ya gelmiş, Kastamonu'da birtakım işlere karışmış. Vali bunu biraz düşman bellemiş, birtakım sıkıntılar var. Mehmed Âkif bu sefer Ankara'dan kalkıyor, bir-iki arkadaşı daha var hem de vazifeli olarak Kastamonu'ya gidiyor. İşte o sırada da İstiklâl Marşı yarışması açılıyor. 1920 yılının ekim ayı. Ekim, kasım, aralık Mehmed Âkif orada. *Sebilürreşâd*'ı birkaç sayı orada çıkarıyorlar. Tabii Âkif'e orada soruyorlar: "Böyle bir yarışma gazetede ilan ediliyor. Yarışma var, siz mutlaka katılırsınız" filan gibi. O da diyor ki, "Ben bu yaşta yarışmaya girmem. Millî mevzularda para mükâfatı olmaz, bunu kabul etmem" diyor.

Âkif ve Eşref Edip, Ankara'ya aralık sonunda dönüyor. Yarışma o sırada sonuçlanmış ve Maarif Vekili Rıza Nur Moskova'ya diplomatik vazife ile gönderilmiş. Onun yerine de Hamdullah Suphi Bey getirilmiş. Hamdullah Bey edebiyatla ilgili bir şahsiyettir. Maarif Vekili yarışmayı masasında buluyor, bakıyor altı tane şiir seçilmiş. Bunların matluba muvafık olması mümkün değil. Anlaşıldığı kadarıyla bunu Ankara'daki üst yönetimle görüşüyor. "Böyle bir şey var ama vaziyet bu merkezde." İşte o zaman "Bunu kim yazabilir?" sorusunun cevabı aranıyor. "Bunu Âkif yazabilir." Bunu bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından çıktığını Eşref Edip Millî Mücadele hatıralarında anlatıyor. Hani derler ya "Hamdullah Suphi işte Âkif'i tanıyordu, şiirlerini beğeniyordu. O yüzden Âkif'in bunu yazmasını istedi" falan gibi. Bu yukarıdan aşağıya

doğru gelen bir kabul üzerine yapılmıştır. Yani Âkif'te o zaman bir ittifak, o zamanki idarede, yönetimde sağlanmıştır. “Bunu Âkif yazabilir” denilmiştir ve onun üzerine de Hamdullah Suphi Âkif'in peşine düşmüştür. Mâlum, arkadaşlarıyla bu işi halletmeye çalışıyor; şu yapıyor, bu yapıyor, sonunda da Âkif'e bir tezkere yazıyor.

Bu “tezkere”de iki önemli husus var. Birincisi; bu müsabakaya katılmama gerekçelerini ortadan kaldıracak tedbirler vardır deniliyor. Yani halledeceğimiz meselesini çözeceğiz. İkincisi çok önemli “zât-ı üstadanelerinin matlub şiir vücuda getirmeleri maksadın husulü için son çare olarak kalmıştır.” Senden başka kimseye gidilmeyecek, sen yazacaksın! Ne yazarsan o ! Âkif'in de elini kuvvetlendiren bir ifade.

Âkif mesela bu işe baştan “İyi, olur” deseydi, bu noktada Âkif'e “Sen işte burayı böyle yazdın, burayı böyle yazdın, düzeltelim. Bunu düzeltelim, şu kelimeyi değiştirdim” deme ihtimali vardı. Bu durumda, her şey Âkif'in tamamen kendine bırakılmıştır. Ve Âkif bildiğimiz gibi iki gün içinde şiiri yazıp teslim etmiştir.

Mehmed Âkif zor yazan bir şair, bunu biliyoruz. Mahir İz bunu uzun uzun anlatıyor. Yani Tacettin Dergâhı'nda gördüğü Âsım'ın müsveddeleri üzerinden. Mehmed Âkif iki gün içinde yazıp teslim ediyor ve şiir teslim edildikten sonra da hem *Sebilürreşâd*'de hem *Hâkimiyet-i Milliye*'nin 17 Şubat nüshasında yayınlanıyor. Yarı resmî veya resmî gazetenin birinci sayfasında bir şiirin yayınlanması ne demek? Bu ihsas-ı reydir. Ben diyorum ki 17 Şubat 1921'den itibaren İstiklâl Marşı bizim millî marşımız olmuştur. Ondan sonraki safahat biraz formaliteleri yerine getirmek şeklindedir. İlk defa Maarif komisyonunda bu mevzu konuşuluyor. Maarif komisyonunda birisi diyor ki, “Efendim bu yarışmaya katılanlar arasında komisyonumuzun bir azası da var” diyor. Âkif'i kastediyor. Mehmed Âkif Komisyonun başkanı çünkü. Tabii buna çok şiddetli tepki gösteriyor Balıkesirli Hasan Basri Bey. “Âkif öyle şeyler iktisap etmez” gibi şeyler söylüyor. Orada işi fazla uzatmıyorlar. Yani işe bakın ki öyle bir mutabakat sağlanmış ki işi neticelendirmesi gereken Maarif komisyonunun başkanına vazife verilmiş. 1 Mart oturumunda gene Hasan Basri Bey bir önerge veriyor. Önergeye bakarsanız işte İstiklâl Marşı yarışmasına katılan altı şiir seçilmişti ya, basılmıştı onlar. Şiirlerden birinin Maarif Vekili tarafın-

dan okunması yani bir nokta atışı gibi gözüküyor ama Maarif Vekili ile daha önce anlaştıkları için işin yani Âkif'i rahatsız etmeyecek şekilde yürütülmesi konusunda Hamdullah Suphi ne okunacağını bildiği için "Maarif Vekili bir şiir okusun" diyor. Maarif Vekili de çıkıyor diyor ki: "Arkadaşlar yarışma açtık şöyle oldu böyle oldu. Ben seçilenlerin hiç birini kâfi bulamadım. Fevkalade hassas dinî şairimiz Mehmed Âkif'den istirham ettim. O da fevkalade bir şiir yazdı. Ben reyimi ihsas ediyorum" diyor.

Hiçbir bakan, bugün de, hem de yarışmalı bir konudan kürsüye çıkıp da "ben reyimi ihsas ediyorum" demez. İşte bu mutabakatın sonucudur. Son hamle 12 Mart'tır. 12 Mart'ta da Meclis bu konuyu bayağı uzun konuşuyor. Herkes bir şey söylüyor "Efendim, millî marşlar hece vezni ile olur, halkın bağrından çıkar" işte şöyle olur böyle olur falan gibi laflar ediliyor. Arada bazı milletvekilleri "Bizim de bir şiirimiz var, onu da okuyun" diyor. Böyle konular uzadıkça biraz sulandırılır. Mecliste laf uzayınca böyle sululuklar da yapılır. Fakat bu arada Balıkesir'den Bitlis'e kadar altı tane mebus önerge veriyorlar. "Mehmed Âkif'in şiirini okuyun, oylayın."

Başta Hasan Basri olmak üzere Bitlis'ten de Koçbeyoğlu Ziya Bey, Bilecikli var, Ankara'dan Hacı Bayram Veli şeyhi var, Mehmet Şemsettin Efendi, Kırşehir'den var. Meclis Başkanı diyor ki "Şiirlerin hepsini oylayalım" o da kabul görmüyor ve sadece Mehmed Âkif'in şiiri oylanarak oturum tamamlanıyor ve ondan sonra bildiğiniz gibi malum ayakta okunuyor.

Bu arada birisi var ki sürekli itiraz ediyor: Tunalı Hilmi. Bu çok sıkı İttihatçı. Dinî hassasiyetten uzak, malum. Adamın itirazı da şöyle: "Bir komisyona havale edelim. Bazı düzeltilmesi gereken şeyler var. Bunları komisyon halletsin." Yani bir karın ağrısı var. Mecliste sadece Tunalı Hilmi'nin karnı ağrımıyor. 1924 yılında itiraz edilen hususlara aslında o Mecliste birçok kişi itiraz edecek ama mutabakat yukarıdan bağlandığı için oradakiler pek sesini çıkarmıyor. Bir tek Tunalı Hilmi konuşuyor, o da kale alınmıyor ve böyle Âkif üzerinden mutabakat Meclisin mutabakatına dönüşüyor. Bir olumsuz oy, ekseriyet-i azîme ile İstiklâl Marşı kabul ediliyor.

Meclisin mutabakatından sonra asıl mühim mutabakat milletin mutabakatıdır. Millet gerçekten İstiklâl Marşı'nda mutabık kalmıştır. Onu büyük

bir millî mutabakat metni olarak görmüştür. Bu Cumhuriyet'ten sonra daha açık hâle geliyor. Çünkü Cumhuriyet'ten sonra milletin birçok değerleriyle ilgili birtakım operasyonlar yapılıyor ve o hava içinde milletin kendisini devlete bağlı hissedeceği iki timsal kalıyor: Bayrak ve marş.

O marşta hem milletimizin geçmişi hem bugünü hem yarına yönelik ümitleri ifade ediliyor o yüzden millet İstiklâl Marşı'nda mutabık kalıyor. 1924 yılında bu yarışmanın akim kalma sebeplerinden birisi de budur.

Evet, sonraki safahat da Mehmed Âkif'in işte meal meselesi var. Tabi o fasla girmeyeyim. Millî Mücadele'nin en zor zamanındayız. Bir taraftan içerde ihtilaf var, Kuvayımillîye ile nizâmi ordu ihtilafı var. Diğer taraftan Lonra'da bir konferans toplanmış tam o günlerde. Orada devamlı bize baskı yapılıyor ve Yunan ileri harekâtı devam ediyor. Böyle bir vaziyette yani "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" olmaz desen, kardeşim zaten seni medeniyet yutmak istiyor, medeniyet yok etmek istiyor diye cevabını vermek kolay. O şartlarda İstiklâl Marşı kabul ediliyor. Tabii Cumhuriyet'ten sonra olanlar 1924'te yeni bir yarışmaya götürüyor Maarif vekaletini.

1932 yılı çok önemli Türkiye için. 1932 yılında ne oldu? Ezan Türkçe okundu, kamet Türkçeye çevrildi, namaz surelerinin de Türkçeye çevrilmesi gibi bir anlayış olduğu anlaşılıyor. Bazı hocalar belki de gayretkeşlikle, kendiliklerinden de olabilir pek ihtimal vermiyorum, camilerde namaz surelerini Türkçe okudular. Aynı zamanda dil devrimi yapıldı. Aynı zamanda musiki inkılabı yapıldı. Yani bize ait ne varsa hepsi tarumar edildi. 1932'de Âkif de haklı olarak meali teslim etmedi ama devlet mealin peşini hiç bırakmadı. Mısır'a adam gönderdiler. Oradaki konsolosluğu, elçiliği devreye soktular, bilmem ne yaptılar filan.

Mehmed Âkif inadınaymış gibi *Gölgeler*'i 1933'te Mısır'da bastırdı, eski harflerle. Burada olsa eski harflerle bastıramayacak. 1936 yılında malum artık Âkif ölümünü hissettiği için İstanbul'a geldi. İstanbul'a gelince de Âkif'in çok fazla basın yayın organlarında görünmesini çok istemediler ama ondan çok yakına geldiği için meali alabiliriz diye bir heves olduğu anlaşılıyor. İşte yine bazı yakınlarını, Âkif'in manevi kızıyla evli olan Hayrettin Karan'ı devreye sokuyorlar. Âkif her defasında reddediyor.

Cumhurbaşkanı bu konu üzerinde çok duruyor. Âkif'in mealini almak için çeşitli insanları gönderiyor. En sonunda üç meşhur gazeteci var. Aynı zamanda bunlar milletvekili, Çankaya sofrasındalar sürekli onları gönderiyor, Hakkı Tarık başta olmak üzere. Şöyle bir sahne: Ölüm döşeginde bir adam, adamlar geliyor diyor ki, "Biz Dolmabahçe'den geliyoruz. Paşa hazretleri dedi ki, 'Âkif'e husumetim yoktur. Olsaydı eğer, onu memlekete sokmazdım ve İstiklâl Marşı'nı kaldırırdım.'" Bunu deyince Âkif ayaklanmak için harekete geçiyor. Âsım Şakir yanında. O da yastıklar koyuyor, bir taraftan da korkuyor, bir ters laf edecek, başına iş açacak, diye. İşte o meşhur hikâye var ya "İstiklâl Marşı bir daha yazılamaz. Ben dahi yazamam." Âkif doğrulunca şöyle diyor ki, "Paşa", diyor "istese beni memlekete almazdı, memleketin Cumhurbaşkanı o Cumhuriyeti o, ama" diyor "İstiklâl Marşı'nı kaldıramazdı. Çünkü onun nasıl ve hangi şartlarda yazıldığı en iyi o bilir."

Bunun o mutabakatlarla ilgili bir söz olduğunu düşünüyorum. Ondan sonra "İstiklâl Marşı yazılamaz" şu bu filan. Biz o kısmı çok söylüyoruz da bu kısmı görmezden geliyoruz.

1936 yılının 27 Aralık ayında Mehmed Âkif vefat etti. Mehmed Âkif'in vefat haberi gazetelerde çok sınırlı yer aldı, 28 Aralık günü resmî cenaze töreni yapılması istenmedi. Merkezden Rektörlüğe telgraf çekildi, valiliğe telgraf çekildi. "Katılmayın, talebelerin katılmasına mani olun" diye. Fakat buna rağmen hem talebeler bilhassa askerî tıbbiye talebeleri ve millet Mehmed Âkif'in şanına layık hem de gönülden, yani resmîyetin zorlaması olmadan muazzam cenaze merasimi yaptılar. Bu tabii yukarıyı rahatsız etti. Bir de basında Mehmed Âkif'le ilgili çok sayıda yazı çıktı. Övücü yazılar, Millî Mücadele'de şöyle yaptı falan diye. Bütün bu rahatsızlıklar birikti birikti. Ocak ayında Cumhurbaşkanı İstanbul'a gitti Yüksek Ticaret Mektebi'nin balosunda gençleri azarladı. "Siz nasıl böyle mürteci, benim inkılaplarıma karşı çıkan şairi parmaklarınızın ucunda taşırsınız?" Ondan sonra gençler neye uğradığını şaşırıldılar. "Tevfik Fikret varken nasıl Âkif'i seversiniz." filan diye fırçalandı.

Âkif'in böyle kamuoyuna yeniden mal olmasından rahatsız oldular ve bu rahatsızlık yıl içinde yayınlar sürdüğü için devam etti ve nihayet 1937 yılının sonlarında tekrar *Ulus* gazetesi Falih Rıfkı Atay'ın yazısıyla yeni bir Millî Marş yarışması açtı. Bunu biz Necip Fazıl cenahından da biliyoruz. "Bana geldiler

sonunda” falan diyor. Öyle anlaşılıyor ki yarışmaya gelen şiirler beğenilmemiş. Üstad'a gelmişler. Üstad da sonradan adını “Büyük Doğu Marşı” koyduğu bir marş yazıyor. Yani Necip Fazıl'ı da çok seviyoruz ama İstiklâl Marşı yanında Büyük Doğu Marşı'nın pek esamesi okunmaz gibi geliyor bana ve böylece o yarışma da sonuçlandırılmıyor. Bu sonuçlanamamada, 1938 yılında Cumhurbaşkanının rahatsızlığının artması, böyle meselelerle uğraşamaması hususu da dikkate alınmalı.

İstiklâl Marşı'nın muhtevasından ötürü değiştirilmesi hep birilerinin zihninde durdu. 28 Şubat'ta yine hortladı bu. Onuncu Yıl Marşı'nı da onun yerine koymak için öne çıkardılar. Onda da muvaffak olamadılar, çünkü millet İstiklâl Marşı'nda mutabık kaldı. Tabi yüzüncü yılın ilan edilmesi için biz hayli gayret gösterdik. Cumhurbaşkanlığı hem de Meclis nezdinde. Meclis Başkanı işte bu günlerde, gece yarısı aradı.. “Bu siyasi partilerin hepsi ile konuştuk. Hepsi 100. Yılı kabul ettiler” dedi. Bunu pek ummuyordu anlaşılan. Yani bütün Meclisteki siyasi partiler 2021 yılının İstiklâl Marşı yılı olması önergesini imzaladılar. Bu ne demektir? Mutabakat yüzyıl sonra da devam ediyor!

‘Hisli Yürek’in Aynası: İstiklâl Marşı’na ‘His’ Penceresinden Bakmak

Şaban Sağlık

Prof. Dr.,

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Bölümü,
sabansaglik@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0780-3776

Vatan muhabbeti, millet yolunda bezl-i hayat;
Hülâsa, aile hissiyle cümle hissiyat;
Mukaddesatı için çırpınan yürekte olur.
İçinde leş taşıyan sineden ne hayr umulur?

Mehmed Âkif, “Fatih Kürsüsünde”

Eşref-i Mahlûkat’ın Ontolojisi ve ‘His’lerimiz

Yaratılanlar içinde en üstün vasfa sahip olan şüphesiz insandır. İnsanın bu üstün vasfını her medeniyet bir şekilde vurgular. Bu manada yapılan bütün tanımlarda insanın merkeze alındığını görürüz. Bizim medeniyetimizin temel metni olan *Kur’an-ı Kerim*’de de insan merkezli bir tanım yapılır. Yani *Kur’an*’da insandan söz edilirken, “Onun (insanın) en güzel şekilde yaratılmış olması ve diğer varlıklardan üstün yaratılması”¹ ve “ahsen-i takvim üzere ya-

¹ İsrâ, 17/70.

ratılmış olması”² gibi ifadeler kullanılır. Bu ve benzer ifadeler “eşref-i mahlukat” kavramı ile özetlenir. Eşref-i mahlukat ise “yaratılmışların en şerefli” anlamına gelir. Bir diğer ifade olan “ahsen-i takvim” ise “en güzel kıvamda” ve “kusursuz olarak” gibi anlamlara gelir. Kısaca *Kur’an-ı Kerim* ve Hadis-i Şeriflerden mülhem İslam medeniyetinde insan hep yüceltilerek (eşref-i mahlukat olarak) vasıflandırılmıştır.

“Eşref-i mahlukat” kavramının içerdiği derinliğe biraz daha yakından barksak, insanın pek çok çok açıdan yaratılan diğer mahluklardan üstün olduğu görülür. Bu üstünlüğü ifade eden en önemli hususlardan biri de insandaki şu üç yetenektir:

- 1- İnsan düşünen bir varlıktır.
- 2- İnsan hisseden bir varlıktır.
- 3- İnsan hayal kuran bir varlıktır.

İnsanın elbette daha pek çok üstün vasfı vardır. Muhammet Koçak, “İslam Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan” adlı doktora tezinde³ İslam medeniyetinde “insan” kavramına nasıl bakıldığını ayrıntılı olarak ele almıştır. Bu tezde insandan çok farklı kavramlar bağlamında bahsedilmektedir. Mesela insanla ilgili olarak “ins” ve “üns” gibi kavramlar kullanılmaktadır. Konumuzla ilgili olarak adı geçen kavramlar bağlamında söz konusu tezdten şu alıntıyı yapmakta fayda görüyoruz:

“... (insan) kelime(si)nin kök anlamı olan yakınlık, samimiyet, tanımak, bilinmek, tespit etmek, içitmek, görmek, farkına varmak gibi bir takım yan anlamlar kazanmış olmasıdır. Buradan hareketle ins ve üns kelimelerinin insan kavramının da bir kökü olarak farz edildiğinde insanın cana yakın, sosyal ilişkiler kurabilen bir canlı olması vurgusuna ilaveten “inas” kökü itibariyle farkındalık sahibi, gören, içiten, duyu organı sahibi, anlayan bir canlı olduğuna dair ipuçları da yakalanmaktadır. Neticede gerek insan ve gerekse ins kelimesi genel kabule göre yalnızlık ve ıssızlık anlamındaki vahşetin zıddı olarak, ünsiyet, dostluk, ülfet anlam-

² Tin, 95/4.

³ Muhammet Koçak, *İslam Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.

larına gelmektedir. İns kelimesi, yalnızlığın bir çeşit tezahürü olan gizlilik, göz önünde bulunmama anlamındaki cin kelimesinin karşısı olarak, ünsiyet, beraberlik ve dostluk anlamındadır.”⁴

İslam medeniyetinde mevcut olan bu bakış, günümüz düşünürlerince de daha bir geliştirilmiştir. Mesela Takiyettin Mengüşoğlu insandaki bu üstün vasıfları “on yedi varlık şartı” adı altında ayrıntılı olarak izah etmektedir.⁵ Bizim burada dikkat çektiğimiz insani üstün vasıf, yeryüzüne geldiği günden beri insanın dünyayı yaşanabilir hâle getirmesi ve dünyada medeniyet ve kültür yaratması vs. gibi gözle görülür işler yapması hususudur. İnsan yukarıda andığımız üç temel yeteneği ile sözünü ettiğimiz bu kazanımlara sahip olmuştur.⁶

Her biri ayrı bir güç olan söz konusu yeteneklerin içinde yer alan ve insanı “çoşkunluk”, “aşkınlık” ve “taşkınlık” gibi aşırılıklara sevk eden yeteneği ‘his’lerdir. Yani “İnsan hisseden bir varlıktır” ifadesiyle ortaya konulan bu yetenek, insanı ve insanlığı hep “sınırlara” ve “uçlara” sürükleyen bir nitelik de gösterir. Burada ‘his’lere (bir başka deyişle ‘duygu’lara) biraz daha yakından bakalım.

His (duygu) nedir?⁷ Sözlükte bu soruya şu cevaplar veriliyor:

“1. Duyma, algılama, hissetme... 2. Kişinin dışardan gelen uyarınları alabilme yeteneği; duyu. 3. Bir olayın veya durumun insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim; duygu. 4. Ahlâki, felsefi, estetik değerlere karşı bağlılık ve onları değerlendirme biçimi. 5. Herhangi bir şeye yönelen eğilim; duygu. 6. Dolayısı ile anlama, sezme, sezış...”⁸

Türkçede bu kadar geniş bir anlam alanına sahip olan duyguların nasıl teşekkül ettiği sorusu da cevaplandırılmalıdır. Evet, “Duygular nasıl teşekkül eder?” Öncelikle belirtelim ki, duygular, insanın ‘bir şey istemesi’ ya da ‘isteme-

⁴ Muhammet Koçak, *İslam Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*, s. 7.

⁵ Bk. Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s. 61-230.

⁶ Gerçi aynı insan, söz konusu yetenekleri ile dünyadaki en büyük kötülük ve zulümleri de yaratmıştır. Bu durumda da yine bir Kur’an terimi olan “esfele sâfilin” (yani *aşağının da aşağısı*) (Tin Suresi 5. Ayet) gündeme gelir. Ama bu ayrı bir meseledir.

⁷ Bu yazıda “his” yerine genellikle “duygu” kelimesini kullanacağız. (Ş.S.)

⁸ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 658.

mesi' bağlamında teşekkül eder. İşlevi ve konumu ne olursa olsun, bir insanın his (duygu) durumunu tespit ederken şu sorulara cevap aramalıyız: "İsteyen kişi (özne) kimdir? Bu kişinin en büyük amacı (isteği) nedir? Bu amacına kavuşmak için neler yapmaktadır? Yine söz konusu kişi, amacına kavuşmak için hangi alt amaçları gerçekleştirmiştir? Amacına kavuşma mücadelesi verirken yardımcıları kimlerdir/nelerdir? Yine amacına kavuşma mücadelesini verirken kendisine engel olanlar kimlerdir/nelerdir? Söz konusu kişi amacına kavuşuyor mu? Mutlu son mu yaşıyor yoksa acı son mu?...". Bu soruları artırabiliriz. Hatta kısaltmak da mümkündür. Söz konusu kısaltmayı "Bir şey isteyen özne / aradaki mesafe (engel) / o öznenin istediği şey (nesne)." Söz konusu kişi nesnesine kavuşursa 'mutlu' olur. Kavuşamazsa mutsuz ya da üzgün tedirgin bir ruh hâli (duygu) yaşar. Bu durumda istek sahibi kişi ile onun istediği şey (nesne) arasındaki mesafe son derece önemlidir. Dikkat edilirse, insandaki bütün duygular 'özne' ile 'nesne' arasındaki mesafeden / ilişkiden oluşmaktadır. Rollo May, burada altını çizdiğimiz 'özne-nesne' diyalektiğini 'mit'lere (kadim hikâyelere) kadar götürür. Ona göre insan motivasyonunun derinlerine inildikçe adına ister özlem ister arzu ya da tutkulu isteme veya başka bir şey deyin, belli bir istek duygusunun olması gerekir. İstemek, arzulamak, özlem duymak, mit yapmak... İnsan bilincine dair tüm bu eylemler hiç olmadıkları kadar merkezi bir önem taşımaktadır.⁹

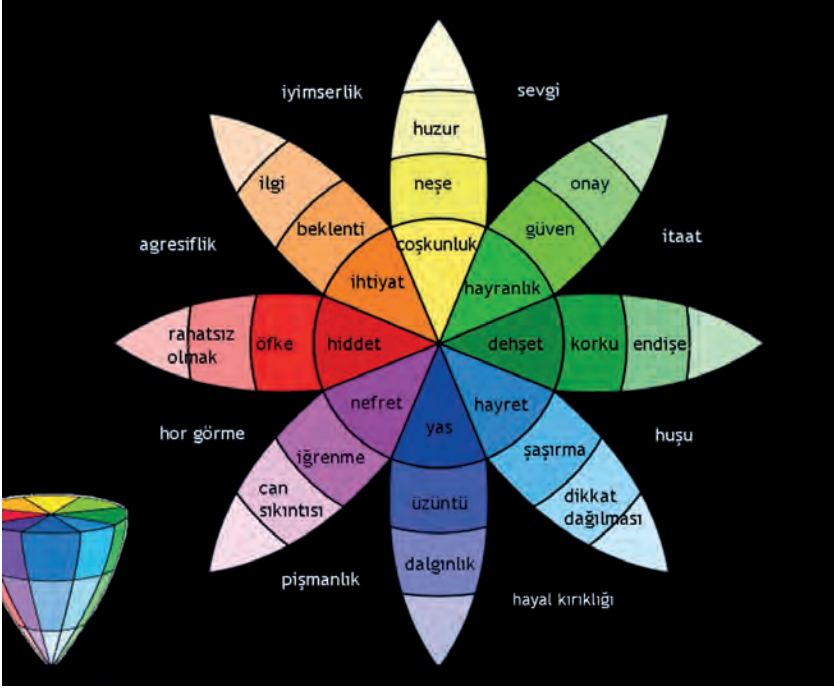
Özne bir şey (nesne) isteyince, o nesneye kavuşmak için ister istemez 'eyleme' geçecektir. Öznenin nesneye ulaşma yolculuğunda gerçekleştirdiği bütün eylemler (macera, hikâyeye) bir bütün hâlinde bakınca 'anlam' ve 'duygu' içeren birer unsur olarak da varlık gösterirler. Rollo May bu aşamada anlam ve sevgi ilişkisinden söz eder ve bunların insanın duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasında gündeme geldiğini de belirtir.¹⁰

İnsanın (öznenin) bir amaç (nesne) doğrultusunda gerçekleştirdiği bütün eylemler, aynı zamanda insanın hislerinin de temelidir. İşin içine 'duygu'lar girince ister istemez psikolojinin alanına da girmiş oluyoruz. Bu bağlamda burada insanın his durumu için büyük kabul gören "Plutchik'in Duygu Çarkı"

⁹ Rollo May, *Psikoterapist ve Mitlere Yolculuk*, çev. Kerem Işık, Okuyan Us, İstanbul 2016, s. 73.

¹⁰ Rollo May, *Psikoterapist ve Mitlere Yolculuk*, s. 136.

konusuna da değinmek gerekiyor. Ama ilk önce “Plutchik’in Duygu Çarkı”nı yansıtan aşağıdaki tabloya bakalım.

Şekil 1: Plutchik'in Duygu Çarkı

Burada Psikolog Özgür Koçak'tan hareketle Plutchik'in Duygu Çarkı'nda yer alan 'duygular' konusunda kısa bir açıklama da yapalım. Plutchik'in Duygu Çarkı'nda insandaki 'temel duygular'dan söz edilir. Her duygumuzun da bir amacı vardır. 8 (sekiz) temel duygumuzun amaçları şunlardır:

Üzüntü: Güçsüz veya yetersiz bulduğumuz durumda harekete geçmemizi sevdiklerimizle bağlantı kurmamızı sağlar.

Şaşkınlık: Dikkatimizi yeni durumlara yoğunlaştırmamızı, o anki ana odaklanmamızı sağlar.

Korku: Tehlikeden korunmamıza yardımcı olur. Korkunun temel işlevi hayatta kalmamızı sağlamaktır.

Güven: Diğer insanlar ile bağlantı kurmamızı, ilişki kurmamızı sosyal ilişkiler geliştirmemizi sağlar.

Mutluluk: Bizi motive eden, harekete geçiren, bizim için neyin önemli olduğunu anlamamızı sağlar.

Beklenti: İleriye bakmamızı ve plan yapmamızı sağlar.

Tiksinme: Sağlıksız olanı reddetmemizi sağlar.

Öfke: Can sıkıcı durumlarla baş etmek için kişinin ihtiyaç duyduğu kaynakları sağlar.

Duygular genellikle karmaşık yapıdadır ve bir duygu aslında iki ya da daha fazla duygunun bir araya gelmesiyle oluşabilir. Bu bir araya geliş, bir tür kombinasyondur. Robert Plutchik'in duygu kombinasyonlarının bazıları ise şunlardır:

Optimizm: Beklenti ve sevinç duygularının kombinasyonu ile oluşuyor.

Agresiflik: Beklenti ve öfke duygularının kombinasyonu ile oluşuyor.

Aşk: Sevinç ve güven duygularının kombinasyonu ile oluşuyor.

Teslimiyet: Güven ve korku duygularının kombinasyonu ile oluşuyor.

Küçümseme: Öfke ve tikslenme duygularının kombinasyonu ile oluşuyor.

Pişmanlık: Tiksinme ve üzüntü duygularının kombinasyonu ile oluşuyor.

Kınama: Şaşkınlık ve üzüntü duygularının kombinasyonu ile oluşuyor.

Haşmet: Şaşkınlık ve korku duygularının kombinasyonu ile oluşuyor.¹¹

Tablo 1'deki duygu çemberine göz attığımızda birbirinin ucunda bulunan duyguların birbirine zıt duygular olduğu görülür. Mesela sevincinin zıt kutbu üzüntüdür. Korkunun zıt kutbu ise öfkedir. Beklentinin zıt kutbu şaşkınlıktır. Tiksinmenin zıt kutbu ise güvendir vs... Plutchik'in Duygu Çarkı şemasındaki renklerde de görüleceği gibi, renkler koyulaştıkça duygunun yoğunluğu, açıldıkça duygunun hafifliği de artmaktadır.¹²

¹¹ Yukarıda yer alan "Plutchik'in Duygu Çarkı" adlı tabloda (Tablo 1) bütün bu kombinasyonlar yer almaktadır.

¹² <https://psikolojiyazilari.com/robert-plutchikin-duygu-cemberi-kavrami/> (27.11.2021).

Plutchik'in Duygu Çarkı'nda ayrıntılı olarak vurgulanan duyguların yukarıda değindiğimiz “özne – nesne” diyalektiği bağlamında edebiyatta bir kurama dönüştüğünü de burada hatırlatalım. Söz konusu kuram, Algirdas Julien Greimas (1917-1992)'a nispetle Greimas'ın Eyleyenler Kuramı olarak adlandırılmaktadır. Bu kuram hakkında da kısaca bilgi verelim.

Eyleyenler Kuramı

Yukarıda insanın duygularını tespit ederken ayrıntılı olarak gündeme gelen bazı sorulardan söz etmiştik. Bütün bu soruların derli toplu cevabı için Greimas'ın “eyleyenler kuramı”na ihtiyaç vardır. Eyleyenler Kuramı'nda şu altı temel unsur vardır:

“Özne → Nesne / Gönderici → Alıcı / Yardımcı → Engelleyici”

Görüldüğü üzere Eyleyenler Kuramı'nda unsurlar muadili (karşılığı) ile kullanılır. Mesela ‘özne’nin muadili ‘nesne’; ‘gönderici’nin muadili ise ‘alıcı’dır. Şimdi bu altı ‘eyleyen’in ne olduğunu kısaca açalım:

Özne: Herhangi bir isteğe (amaca); hatta isteklere, amaçlara sahip olan kişi.

Nesne: Öznenin sahip olmak ya da kavuşmak istediği istekler / amaçlar...

Gönderici: “Özne, söz konusu nesneye hangi sebep ya da sebeplerden dolayı sahip olmak / kavuşmak istiyor?” sorusunun cevabıdır.

Alıcı: “Öznenin nesneye sahip olması ya da olamaması, kimi etkiliyor?” sorusunun cevabıdır. (Özne söz konusu isteğe kendi adına da sahip olmak isteyebilir, başka biri adına da..)

Yardımcı: Nesneye sahip olma / kavuşma sürecinde (macera boyunca) özneye yardımcı olan kişi, durum vs.’nin genel adıdır.

Engelleyici: Nesneye sahip olma / kavuşma sürecinde (macera boyunca) özneye engel olmaya çalışan kişi, durum vs.’nin adıdır. Özne dışında söz konusu nesneye sahip olmak isteyen diğer özneler de birer ‘engelleyici’dir.

Kısaca izah etmeye çalıştığımız bu temel unsurlar her bir duygunun en temel unsurlarıdır. Bunlardan herhangi biri eksik olduğunda duygu yarım kalır.

Dikkat edilirse ‘eyleyenler’, sanki Divan şiirindeki “aşık – maşuk – rakip” üçgeninin bir başka ifadesi gibi görünüyor. İster ‘eyleyenler’ isterse “aşık – maşuk – rakip” üçgeni diyelim, bunlar olmadan herhangi bir hikâye (anlatı) teşekkül etmiyor. Hatta her bir hikâye (anlatı) sanki bir ‘duygu’nun somutlanmış hâli gibi...

Burada bazı duygulara örnekler verelim: Yukarıdaki soruların her birine yapılan vurgu, bizi belirli bir duygu durumuna götürür, demiştik. Ancak biz bu durumlardan çok, kişinin söz konusu ettiği ‘istek’e (nesne) ulaşma konusundaki ‘mesafesini’ ölçü alacağız. Dikkat edilirse burada 6 (altı) eyleyen vardır. Şimdi bu altı eyleyeni, yukarıda dikkate sunduğumuz “kişilerin isteği” bağlamında açalım. Bütün duyguların temeli “özne” ile “nesne” arasındaki “mesafe”dir; uzaklıktır. Söz konusu mesafede öznenin yaşadığı bütün tecrübe ve maceraların o özne uyandırdığı ruhsal duruma da “his (duygu)” diyoruz. İşte “duyguların oluşumu” burada devreye giriyor. *Öznenin nesne ile uzaklığı, yakınlığı vs. gibi durumlar da ‘duygu’ları oluşturuyor.* Şimdi bazı duyguların oluşumunu “özne – nesne mesafesi” bağlamında analiz edelim:

Heyecan duygusu: Öznenin bilinen nesneye yaklaşması anında özne oluşun psikolojik hâlin (duygunun) adıdır. Şayet nesne bilinmezse, duygu “gerilim”e dönüşür.

Nefret duygusu: Öznenin nesneye hem sahip olmak istemesi hem de sahip olduktan sonra nesnenin özneye kötü (olumsuz) gelen taraflarının bizzat özne tarafından olumsuz karşılanması; bu paradoksal durumun özne yarattığı psikolojik hâlin adı nefrettir.

Aşk duygusu: Öznenin nesneye şiddetli bir şekilde kavuşma / sahip olma arzusu taşıması; ancak mevcut engeller ve mesafe yüzünden nesneye bir türlü kavuşamaması hâli. Yerine göre “özlem” (hasret) olarak da tecelli eder.

Kıskançlık duygusu: Aynı nesneye en az iki öznenin sahip olmak istemesi durumunda, her bir öznenin diğer özneye karşı hissettiği olumsuz duygunun adıdır. Özellikle “aşk anlatılarında” mesela aynı erkeğe iki kadının birden aşık olması durumunda, bu iki kadın birbirini kıskanır.

Elbette bu örnekleri de artırmak mümkündür. Burada verilen örnekler de gösteriyor ki, duygularımız 'sanat' arasında yakın bir ilişki de vardır.

Hislerimiz ve Sanat

Sanat, hangi türde olursa olsun özünde bir hikâye anlatır. Daha doğrusu, 'sanat' dediğimiz olgu, herhangi bir duygunun herhangi bir form altında somutlanmasıdır. Bizim 'hikâye' olarak bildiğimiz durum esasında bir 'duygu' hâlinin detaylı anlatımıdır. Mesela, "özlem" ya da "hasret" bir duygudur. Şayet ortada bir özlem (hasret) varsa, burada şu sorular otomatik olarak devreye girmiyorlar mı? Özleyen kim? Özlediği kim / ne? Özlemin sebebi nedir? Yani öznenin nesnesine ulaşmasına engel olan nedir?... Burada yukarıda bir duyguların oluşumunda andığımız bütün sorular devreye giriyorlar. Hikâye denilen 'şey' de bu soruların cevabı değil midir?.. Dolayısıyla hikâye aynı zamanda hangi duygunun dışı vurumu ise o duygunun bir somut hâlidir.

Duygular bu şekilde 'hikâye' formunda açığa çıkınca, söz konusu hissin özünde uyandırdığı reaksiyon / etki hâli daha başka göstergeler de yaratır. Mesela her his nasıl bir 'hikâye' olarak somutlanırsa, aynı his belirli bir 'renk' ya da 'ses' olarak da kodlanabilir. Yani his, renk, ses, biçim sanat... artık ayrılmaz bir bütün oluşturmaya başlar. Bütün bu göstergeler de bir araya gelip adına 'atmosfer' dediğimiz 'sanatsal ortamı' yaratır. Emine Nur Yılmaz Arıkan renklerle hisler arasında ilişki olduğunu söyler ve şu bilgileri verir. Daha doğrusu hangi renk hangi duygu(lar)a karşılık gelir?

Kırmızı: Güç, tehlike, heyecan, sıcak, şehvet, başkaldırı, öfke, sevgi ve utanç vs.... Kırmızı, en dikkat çekici renk olarak da bilinmektedir.

Yeşil: Serin, sakin, doğal, dinlendirici, neşe, çekici, sağlıklı, güvenli, dengeli, uyumlu, dünyevi, şanslı, yeniden doğuş, bahar vs....

Mavi: Serin, sakin, hüzünlü, saygıdeğer, iletişim, sınırsızlık, sevecen, temkinli, keyifli, yatıştırıcı, dinlendirici, çekici, etkili, hareketli, şefkatli, ağırbaşlı, profesyonel, başarılı, sadık, huzurlu, pozitif, otoriter (lacivert), melankoli, zenginlik, güven vs....

Siyah: Soğuk, prestij, sofistike (çoğu kültürde ölüm ve yası ifade edilmektedir.) korku, biçimsel, otorite, güç, ölüm, korku, kayıp, sıkıntılar, hüznün vs....

Beyaz: Mükemmellik, temizlik saflık, ölüm, masum, temiz, yeni, basit, ferah, serin, kış (kar), mülayim, sıradan, steril vs....

Sarı: Lüks, zengin, hastalık, neşeli, heyecan verici, sevecen, son derece uyarıcı, ekşi, endişeli, keskin, şaşırtıcı, huzursuz (aşırı kullanıldığında), iyimser, mutlu, enerjik, eğlenceli, ilham verici, yaz, dikkatli (uyarı işaretleri), canlı, enerjik, pozitif, sade, dinamik, klasik, keyifli vs....

Turuncu: Sıcak, doğal, samimi, yaratıcılık, canlılık, şaşkınlık ve gurur, besleyici, tehlike, uyarı, şefkat, heyecan, coşku, ruhsal, enerjik, eğlenceli, sıkıntılı, rahatsız, üzgün vs....

Mor: Asalet, imparatorluk, keder, melankoli, empati ve suçluluk, büyük, kraliyet (Batı kültürü), görkemli, heyecan, lüks, bilgelik, ruhsal, egzotik, yaratıcı, sanatsal, ilham verici, ruhsal, ağırbaşlı, görkemli vs....

Kahverengi: Doğal, dünyevi, sağlam, güvenilir, güçlü, rahat, mülayim, muhafazakâr, sıradan vs....

Gri: Tarafsız, saygı, alçak gönüllülük, kararlı, bilge, basit, işlenmemiş, bulutlu, depresyon, negatif....¹³

Hislerimizin genel anlamda ‘sanat’la ilişkisine değindik. Oysa duyguların sanat türlerinden en çok ‘şiir’le ilişkisi olduğunu biliyoruz.

His ve Şiir / ‘His Hâlinin Somutlanması’

Yukarıda değindiğimiz gibi, “Sanat, esasında bir his hâlinin somutlanması”dır. “His hâlinin somutlanması” ifadesi ise -musikiyi bir tarafa bırakırsak- en çok ‘şiir’ sanatına uygundur. Burada Halit Ziya Uşaklıgil’in “Mai ve Siyah” romanında geçen bir bölümü aynen almakta fayda görüyoruz. Çünkü Halit Ziya söz konusu bölümde, roman kahramanı Ahmet Cemil’e âdeta “his hâlinin somutlanması demek olan şiir sanatı”nı tarif ettiriyor. Halit Ziya bu işi yapar-

¹³ Emine Nur-Yılmaz Arıkan, “Mehmet Başbuğ’un Resimlerinde Duygu Renk İlişkisi”, *İdil*, S. 80, Nisan 2021, s. 685–697. <https://www.idildergisi.com/makale/pdf/1622217180.pdf> (21.11.2021).

ken edebiyat, dolayısıyla şiir sanatının temel malzemesi 'dil'i esas alıyor. İnsan, duygu ve şiir ilişkisini yansıtan söz konusu bölüm şöyledir:

“Bilseniz, şiirin nasıl bir dile muhtaç olduğunu bilseniz! Öyle bir dil ki... Neye benzeteyim, bilmem?... Konuşan bir ruh kadar temiz, sağlam ve iyi anlatıcı olsun. Bütün kederlerimize, sevinçlerimize, düşüncelerimize, o yüreğin bin türlü inceliklerine, düşüncenin bin çeşit derinliklerine, heyecanlanmalara, öfkelenmelere tercüman olsun!... Bir dil ki, bizimle birlikte güneşin batışının hüznünlü renklerine dalsın düşünsün; bir dil ki, ruhumuzla birlikte bir yasın acısı ve umutsuzluğu ile ağlasın. Bir dil ki, sinirlerimizin heyecanına eşlik ederek çırpınsın... Hani ya bir kemanın telinde önüne geçilip tutulamaz, anlaşılabilir, bir kural altına alınamaz ezgiler olur ki ruhu titretir. Hani ya tan ağarmasından önce ufuklara hafif bir renk katışımıyla dağılmış sisler olur ki üzerlerinde belirgin hale getirilemez, ne olduğu anlaşılabilir yankılar uçar; gözlere öpücükler serper... Hani ya kimi gözler olur ki sonsuz karanlıklarla dolu bir ufka açılmış kadar ölçülemez, nerede biteceği konusunda bilgi edinilmesi mümkün olmayan derinlikleri vardır, duyguları duygulanmaları yutar... İşte (öyle) bir dil istiyoruz ki onda o ezgiler, o renkler, o derinlikler olsun. Fırtınalarla gürlesin, dalgalarla yuvarlansın, rüzgârlarla sarsılsın; sonra veremli bir kızın yatağının kenarına düşsün, ağlasın; bir çocuğun beşiğine eğilsin, gülsün; bir gencin umutla parlayan nazarına saklansın. Bir dil... Oh! Saçma söylüyorum, sanacaksınız; bir dil ki sanki bütünüyle bir insan olsun.”¹⁴

Halit Ziya'nın romanından alıntılıdığımız bölümde geçen “bir dil ki sanki bütünüyle bir insan olsun” sözü bizce her şeyi anlatmaya yetiyor. Çünkü bu sözde 'dil', bütünüyle insana benzetilmiş. İnsan nasıl bir “duygu yumağı” ise, 'dil' de insandaki bütün duyguları içeren bir araç durumundadır. Burada 'dil' yerine 'sanat' da diyebiliriz; 'şiir' desek de yanlış olmaz.

“Şiir sanatı insani bütün duyguları içerir” dedik. Gennadiy P. Pospelov, “heyecansal bağlanım” diye bir kavram kullanır. Bu kavram 'pathos' kavramından hareketle kullanılır. Pathos, “yoğun duygulanma” anlamına gelir. Yazarlar

¹⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, haz. Şemsettin Kutlu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, ts., s. 14-15.

“nesnel gerçeklik” konusunu öylesine ele alırlar ki, ortaya çıkan eserde okuyucuyu “yoğun bir duygu” atmosferine sokarlar. İşte bu durum “heyecansal bağlanma” yaratır. Edebiyat eserlerinde heyecansal bağlanımda da bir çeşitlilik göze çarpar. Kahramanlıkçı, trajik, dramatik, içli-duygulu, romantik, mizahçı ya da yergici-taşlamacı gibi...¹⁵ Bunlardan “kahramanlıkçı heyecansal bağlanım” (heroik patos), bir kişinin veya bir topluluğun gerçekleştirdiği ve bir halk, bir ulus ya da tüm insanlık için büyük önem taşıyan bir “eylem yüceliğinin” olumlanmasında söz konusudur.¹⁶ Kahramanlıkçı heyecansal bağlanım aynı zamanda, sanatçının, “ortak mutluluk” adına “kahramanca bir eylem” başarmış olan insanın “büyüklüğünü” ve “yüceliğini” gösterme ve sanatsal araçlar yoluyla bu karakteri halkın bilincinde kökleştirme çabasıyla da ilintilidir.¹⁷ Bu yönüyle “kahramanlıkçı heyecansal bağlanım”, bizim İstiklâl Marşı’mıza çokça uygundur. Yani Mehmed Âkif Ersoy’un yazdığı İstiklâl Marşı metni tam bir “his” (duygu) hazinesidir. Hatta tam bir “kahramanlıkçı heyecansal bağlanım” örneğidir.

‘His’ Yüklü Bir Metin: İstiklâl Marşı

Herhangi bir şiir metni olarak sayamayacağımız İstiklâl Marşı, pek çok anlam ve çağrışım içerir. Kimine göre “Türklerin ninnisi”, kimine göre “Türklerin millî mutabakat metni”, kimine göre de “Türk insanının duası” hükmünde olan İstiklâl Marşı, aynı zamanda bütün insani duyguların da bir ana metnidir. Millî marş olduğu için de duygu bağlamında coşkun bir şiirdir İstiklâl Marşı aynı zamanda. İstiklâl Marşı, bir sanat eseri olduğu kadar büyük bir fikrî metin olarak da ortaya çıkmıştır. Millî özellikleri ve ruhu ile dinî özellikleri ve ruhu iç içe olan İstiklâl Marşı’nda çok geniş bir “duygu atmosferi” de vardır.

Sadece İstiklâl Marşı’nda değil, Mehmed Âkif *Safahat*’ında yer alan bütün şiirlerinde yoğun bir “duygu atmosferi” yaratır. Burada Mehmed Âkif’in ‘his’ (duygu) kavramı ile nasıl bir ilişkisi olduğu hususuna bakmak faydalı olacaktır. Öncelikle belirtelim ki Âkif, şiirlerini de ‘his’ üzerinden nitelendirir:

¹⁵ Gennadiy N. Pospelov, *Edebiyat Bilimi*, çev. Yılmaz Onay, Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul 1995, s. 137.

¹⁶ Gennadiy N. Pospelov, *Edebiyat Bilimi*, s. 139.

¹⁷ Gennadiy N. Pospelov, *Edebiyat Bilimi*, s. 144.

Şiir için gözyaşı derler: Onu bilmem, yalnız
Aczimin giryesidir bence bütün asarım.¹⁸

Safahat'ta Mehmed Âkif'in 'hisli' biri olduğuna dair pek çok mısra, hatta şiir vardır. Şair 'hisli biri' olduğunu ve hatta "hisli bir yüreğe" sahip olduğunu açıkça söyler:

Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bizârim!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa.¹⁹

Sadece şiirlerinde değil düzyazılarında da Âkif'in 'his' yönü çokça vurgulanır. Burada öncelikle bizzat Âkif'i dinleyelim:

*"Gençlik devrinde idi. Gazeliyata dair çok şiirler yazdım. Müteaddit defterler doldurdum. Bir aralık bunların birini kaybettim. Buna çok yandım, yakıldım. Fakat bilahere şiirimi içtimai mevzulara tahsis edince o defterin kaybolmasına hiç acımadım. Diğer defterlerimi de kendi elimle imha ettim. Neşretmediğim şiirlerim pek çoktur."*²⁰

Burada Âkif bireyci duygu konumundan toplumu düşünen ve toplum için hislenen bir sanat adamına nasıl geçiş yaptığını anlatıyor.

Ömer Rıza Doğrul ise Âkif'in karakterini "his"lerine bağlar:

*"Akif tam bir seciye ve kanaat sahibi idi. Gelişigüzel hadiseler karşısında sürüklenmezdi. Sadece bir köşeye çekilip düşündüklerini ve duyduklarını yazmakla kalan bir şair değildi. Aynı zamanda doğru bildiği şeyleri yapmaya çalışan, hareketlerini samimi duygularına uygun düşürmeye uğraşan bir cemiyet adamı idi. Çok azim sahibi idi. Bir kere azmetti mi, artık onu yapmak mesele değildi."*²¹

¹⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Eseri Tertip Eden: Ömer Rıza Doğrul, İnkılap ve Aka, İstanbul 1983, s. 3.

¹⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 3.

²⁰ Orhan Okay, *Mehmed Âkif / Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1989, s. 33.

²¹ Orhan Okay, *Mehmed Âkif / Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, s. 85-86.

Mehmed Âkif, “vazife hissi” diye bir kavram kullanır ve bu kavram açısından Şark (Doğu) medeniyetini eleştiriye tabi tutar:

“...Şark o kadar geri kalmıştı ki, her Şarklı için fedakârâne, cansiperâne uğraşmak icap ediyor. Halbuki fedakârlıktan vazgeçtik, muayyen olan vazifesini eda edenlerin bile adedi pek elim bir ekalliyetten ibaret. Ah biz, Şarklılara vazife hissini ihsas edecek bir aşı keşfolunsa!.. Nereye gittimse insanlarda vazife duygusunu görmedim. Bu şuurun uyandığı gün Şark yakasını kurtarmış demektir...”²²

Mehmed Âkif, hem *Safahat*'ta hem de İstiklâl Marşı'nda birbirine zıt iki 'his'si öne çıkarır. Bunlardan biri 'ümitsizlik'tir; Âkif bu his için 'ye's' kavramını kullanır ve bu hissi olumsuzlar. Âkif'in kullandığı ikinci önemli his ümitsizliğin zıddı olan 'ümit'tir. Âkif bu 'his'si ise çokça önemser. Bu konuda Sebülürreşâd'da yazdığı bir yazıda şunları söyler:

“...Doğduğumuz günden itibaren babalarımız, analarımız, hocalarımız, siyasilerimiz, şairlerimiz, muharirlerimiz bize istikbâl için ümit verecek bir şey söylemediler. Mücâhedeye sevk edecekleri yerde rasgele adam ruhlarımıza, kalplerimize ye's mayası aşıladı.”²³

Böylesine yoğun bir 'his' denizi içinde yüzen Mehmed Âkif, İstiklâl Marşı'nı işte bu büyük his denizinde şekillenen büyük bir iman duygusu içinde yazdığını söyler. Bu konuda ise “Doğacaktır sana vadettiği günler Hakkın!...” mısrasını göz önüne alır:

“Bu, ümitle, imanla yazılır. O zaman düşünün... İmanın olmasaydı yazabilir miydim. Zaten ben, başka türlü düşünüp, başka türlü yazanlardan değilim. Bu, elimden gelmez. İçimde ne varsa, bütün duygularım yazılarımdadır...”²⁴

²² Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmed Âkif*, İstanbul 1958, s. 94.

²³ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Akif*, Konya 1988, s. 26.

²⁴ Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmed Âkif*, s. 77.

Milletinin hissiyatını kendi benliğinde içselleştirmeyi başarmış bir sanatçı olan Âkif, 'aşk' derecesinde sahip olduğu vatan sevgisi (vatan hissi) ile ömrünü geçirmiştir. Vatan sevgisi Âkif için aşk derecesinde güçlü bir duygu olarak tezahür etmekle kalmaz, aynı zamanda onu harekete de geçirir. Peki Âkif'in bu hareketi nasıl bir harekettir? Çok sevdiği Hz. Muhammed'in şu hadisi bir anlamda bu sorunun cevabıdır:

*"Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir."*²⁵

Mehmed Âkif İstiklâl Marşı'nı Hz. Peygamber'in bu hadisindeki anlam uygun olarak kaleme almıştır. Yeri gelmiş bizzat cepheye gitmiş (kötülüğü eliyle düzeltme); yeri gelmiş camide vaaz ederek ve hem şiir hem de düzyazılar yazarak kötülöklere diliyle (kalemiyle) müdahale etmiş; bazı zamanlar da sesizce dua ederek ve kalben buğzederek kötülöklere karşı durmaya çalışmıştır. Bütün bu eylem çeşitleri Âkif'i âdeta hâlden hâle sokmuş, her bir hâl de onda birçok 'hissî reaksiyon'a (duygusal reflekse) sebep olmuştur. İşte Âkif İstiklâl Marşı'nı bu hisli yürek ve bu duygusal yoğunluk içinde yazmıştır. Bu yüzden ki İstiklâl Marşı'nda pek çok hissî yansıma mevcuttur. Şimdi İstiklâl Marşı'nı bu açıdan inceleyelim:

İstiklâl Marşı'na 'His' Penceresinden Bakmak Yahut İstiklâl Marşı'ndaki 'Duygu Denklemleri'

İstiklâl Marşı'nın her mısraında yoğun bir duygu atmosferi göze çarpar. Her bir duygunun da bir 'denklemleri' vardır. 'Duygu denklemi' ifadesinde ilk önce 'özne'yi yazıyoruz. Daha sonra bu öznenin 'nesne'sini belirtiyoruz. Aradaki mesafeyi, yani özne ile nesne arasındaki mesafeyi de işin içine kattığımızda karşımıza belirli bir duygu hâli çıkıyor. O sebeple 'duygu denklemi' kavramının yapısını/formülünü şu şekilde belirledik:

²⁵ İsmet Özel, *Kırk Hadis*, TİYO, İstanbul 2020, s. 42-43.

Tablo 1

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşım Durumu	Oluşan Duygu
------	-------	-------------------------------	--------------

Şimdi İstiklâl Marşı'ndaki ilk mısradan son mısraya kadar bu duygu denklemlerini değerlendirelim:

Bilindiği üzere İstiklâl Marşı 'Kahraman Ordumuza' ithafıyla başlar. Bu ithafta bir 'minnet' hissi sezilmektedir (Tablo 3). Kim kime minnet hissediyor? İstiklâl Marşı'nda Türk Milleti adına konuşan şair, âdeta bu ithafla şunu vurgular: Ey Kahraman Türk Ordusu!... Siz bizim için, yani Türk Milleti için her türlü fedakârlığı yaptınız. Malınızı mülkünüzü, ailenizi, hatta canınızı bile bizim için fedâ ettiniz. Bugün bu vatan üzerinde bu bayrak altında hür olarak yaşıyorsak, bu, sizin bu fedakârlığınız yüzündendir. O sebeple her bir Türk ferdi size minnettardır. Mehmed Âkif bu ithafı İstiklâl Marşı'nın en tepesine yerleştirmek suretiyle âdeta şunu da söyler gibidir: Ey Türk Ordusu!... Sizin bizim başımızın üzerinde yeriniz var...

Tablo 2

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşım Durumu	Oluşan Duygu
Şair-Türk Milleti	Vatani kurtaran orduya karşı saygı sevgi göstermeyi bir borç gibi görmek	Özne bu nesneye kavuşursa, Türk Milleti adına sevinecek ve bu sevince sebep olana kendini borçlu hissedecektir.	Minnet

Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.²⁶

²⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 525-526. (İstiklâl Marşı'nın diğer kıtaları da bu kaynaktan alınmıştır.)

Tablo 3

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Türk Milleti	Bağımsız olmama, vatani kaybetme	Özne bu nesneye kavuşursa, endişe içine girecek ve kendini büyük bir tehlike içinde hissedecektir.	Korku (endişe, kaygı, hüzn)

Korkma duygusu (Tablo 4), öznenin nesneye varma/ulaşma umudunu yitirmesiyle oluşur. Beraberinde endişe, kaygı, hüzn, umutsuzluk gibi duyguları da getirir. 'Korkma/korku', çok önemli bir insani duygudur. Bu duygu özneyi sürekli zinde ve canlı tutar; aynı zamanda özne sürekli çözüm üretme, düşünme ve çare **bulma** modundadır.

Tablo 4

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Umudunu yitirmeyenler	Yurt, bağımsızlık	Özne bu nesneye kavuşursa, umudunu tazeleyecek ve her zaman bağımsız vatanda yaşayacağına inanacaktır.	Kendine güven, umut, cesaret

“Korkma!” diye seslenen öznenin duygu durumu nedir? Kendine güven, umut, cesaret...(Tablo 5)

Tablo 5

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Şair, Türk Milleti	Vatana, bağımsızlığa ve hak ettiği hayata kavuşmak	Özne bu nesneye kavuşursa, vatana, bağımsızlığa ve hak ettiği hayata kavuşacağını bilir.	Geleceğe güven; kendinden emin olma

Öznenin nesneye kavuşmamış olsa bile kesin kavuşacağını bilme durumu ve bu durumun insanda uyandırdığı ‘geleceğe güven duygusu’; kendinden emin olma duygusu... (Tablo 6).

“O benimdir, o benim milletimindir ancak.” mısraında ise ‘kararlılık’ duygusu; ‘dirayet’ ve ‘güç’ duygusu vurgulanıyor.

İstiklâl Marşı’nın ilk kıtasında yer alan “Korkma” seslenişi sadece İstiklâl Marşı’nda yer almaz. Çanakkale’de savaşan Mehmetçikler de bu seslenişi yaparlar. “Berlin Hatıraları”nda Çanakkale cephesinde savaşan Mehmetçikleri görüp seslenen Âkif, uzunca anlattığı Mehmetçiğin durumunu şu sözlerle bitirir:

Huda rızası için ey mücahidin-i kiram!
Sebatı kesmeyiniz, çünkü sizde sade ümid:
Dönerseniz, ebediyen söner gider Tevhid.²⁷

Âkif’in bu sözlerine Çanakkale’deki Mehmetçik şu şekilde karşılık verir:

—Korkma!

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz
Bir yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!²⁸

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal!
Kahraman ırkıma bir gül; ne bu şiddet, bu celal?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal...
Hakkıdır, Hakk’a tapan, milletimin istiklal.

²⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 350.

²⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 351.

Bu kıtada “kaşlarını çatan bir hilal” (Tablo 7) imgesi vardır.²⁹ Kaşlarını çatmak, öfkelenmek, kızmak, yerine göre tehdit etmek anlamlarına gelen yoğunlaştırılmış bir duygu hâlidir.

Tablo 6

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Nazlı Hilal	Hilalin, dalgalanacağı bir yerin olmaması...	Özne bu nesneye kavuşursa, çok büyük bir hayal kırıklığı yaşayacaktır.	Öfke, kaşlarını çatmak

Durum nedir? Yani özne bu nesneye ulaşmış mı? Anlaşılan o ki, henüz ulaşmamış. Ancak umutsuz da değil. “Neden bu kadar geciktiniz?...” dercesine bir anlamda sitem edip hesap soruyor...³⁰ Bu duygu hâlinde özne, er geç nesnesine kavuşacağını bilir. Ancak Hilâlin öfkesi gecikmeyedir. Hilâlin bu öfkesine karşılık milletin adına konuşan şair, alttan alıp âdeta yalvarıyor. Burada ‘saygı duygusu’ (Tablo 8) devreye giriyor. Nedir saygı duygusu?

²⁹ İstiklâl Marşı'nın hemen hemen bütün kıtalarına serpiştirilen “ay” ve “yıldız” sembollerinin (yani Türk bayrağının) İslami anlamına da burada değinmek gerekiyor. “Ay” kelimesinin İslam literatüründeki karşılığı “hilal”dir. Arap alfabesinde “hilal” kelimesini oluşturan harfler ile “Allah” kelimesini oluşturan harfler aynıdır. Yani bayrağımızdaki “hilal” sembolü “Allah”ı (CC) sembolize etmektedir. Arap harfleriyle yazılan “Muhammed” kelimesinin ise dışına bir çerçeve yapsak karşımıza beş köşeli yıldız çıkar. Yani bayrağımızdaki “yıldız” ile de Hz. Muhammed sembolize edilmektedir. Görülüyor ki Türk bayrağındaki “ay” ve “yıldız” herhangi bir ay-yıldız resmi anlamına gelmiyor. Türk-İslam estetiğinde sürekli olarak yan yana yer alan “ay-yıldız” kavramlarının sebebini de burada öğrenmiş oluyoruz. Mesela camilerin mihraplarında sağ tarafta “Allah” lafzı, sol tarafta da “Muhammed” lafzı yer alır. Yani bu iki temel kavram (bayrak) hayatımızın hemen her yerinde mevcuttur. (Emin Işık, *Devlet Kuran İrade*, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980, s. 64-66.)

³⁰ Tasavvuf literatüründe bu durumlar için “şathiyye” ve “arbede” terimleri de kullanılır. Şathiyye, Allah (CC) ile sanki arkadaşmış gibi samimi konuşma anlamına gelir. Arbede de aşağı yukarı aynı anlamdadır. Allah dostları zaman zaman bu yollara başvururlar. Mehmed Âkif, mesela “Hakkın Sesleri” şiirinde “*Ağzım kurusun, yok musun ey adl-ilahî*” mısraı ile de şathiyye ve arbede söyleminden faydalanır. Bu durum, Allah'a isyan ya da günah bağlamında değil, inançlı müminlerin bir tavır olarak yorumlanır.

Tablo 7

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Şair, Türk Milleti	Henüz bağımsızlık müjdesi verilemeyen Hilalden bu gecikmeye karşı anlayış beklemek.	Özne bu nesneye kavuşursa, bağımsızlık müjdesi verilen Hilal, özneye karşı daha anlayışlı olacaktır.	Saygı

Öznelere, nesneye doğru kararlı adımlarla yolculuk yaparlar. Arkalarında da büyük bir erdem hikâyesi biriktirirler. Bu erdem hikâyesi er geç öğrenilecek ve özneye karşı hürmet ve muhabbet uyanacaktır. Bütün bunların toplamı ise ancak 'saygı' kavramında bir araya gelebilir.

'Saygı' duygusuyla ilişkili bir diğer duygu ise 'kurban olayım' ifadesinde açığa çıkar. 'Kurban olayım' ya da 'kendini yüce bir davaya adamak' ise 'teslimiyet duygusu'dur. 'Teslimiyet' duygusu beraberinde 'trajik seçim' kavramını gündeme getirir. 'Trajik seçim' olgusunun söz konusu olduğu durumlarda özne, iki yüce 'değer' arasında seçime zorlanır ve bu yüce değerlerden birini seçer. Burada öznenin hangi 'değer'i seçtiği çok önemlidir. Mesela, bir insanın 'canı' çok değerlidir. Aynı insan için 'vatanı' da çok değerlidir. Millî Mücadele yıllarında askerlerimiz kendi canlarını vatanları için kurban ediyorlar. Bizim inancımızda bu kurban edişin anlamı çok büyüktür. O yüzden vatan için canlarını feda edenlere 'şehit oldu' deriz. Şehitlik ise çok yüce bir değerdir. Dolayısıyla her 'yüceliğin' ya da 'değer'in ardında da bir 'trajik seçim' vardır. Burada 'trajik seçim' kavramı hakkında bazı açıklamalar yapalım:

'Trajik' sıfatını kullanmadan önce söz konusu kavramı tek başına ele alalım ve 'seçim' diyelim. Seçim, seçenekleri gerekli kılan ve bir de seçici özneyi gerektiren eylemin adıdır. Yani 'seçim' eylemi için öncelikle 'seçenekler' gerekir. Daha sonra söz konusu seçenekler karşısında özgür iradesiyle 'seçim' yapacak bir de 'özne' şartı vardır. Özne, mutlak surette 'özgür' olmalıdır. Yani 'seçme' eylemini icra ederken sadece kendisi karar vermelidir. Bir başka irade ya da dayatma, bir başkası istedi diye öznenin istemediği bir seçeneği tercihe zorlanması, gerçek manada 'seçim' sayılmaz.

Hayatımızda pek çok seçim tarzı vardır. Bunların içinde en basit olanı 'diyalektik' sıfatıyla anılandır. Seçenekler arasında birbirine zıt kavramlar varsa, burada seçici öznenin işi kolaylaşır. Mesela, 'iyi' ile 'kötü' seçenekleri arasında tercihe zorlanan bir öznenin işi kolaydır. Veya 'faydalı' ve 'zararlı' seçenekleri arasında öznenin az çok hangi seçeneği tercih edeceği bellidir. Dolayısıyla 'diyalektik seçim'de 'erdem' tecelli etmez. Erdemin/yüceliğin tecelli etmesi için 'trajik seçim'in olması şarttır. Trajik seçimde özne mesela 'iki iyi', 'iki güzel', 'iki faydalı' vs... arasında tercihe zorlanır. İşte bu seçim özneyi bir hayli yorar; psikolojisini etkiler... Hatta 'krize' bile sebep olabilir. İnsanlardaki psikolojik hastalıkların çoğunda böyle bir trajik seçim problemi vardır. Mesela çocuğu olan mutsuz kadın, boşanmaya karar verdiğinde ya kendi mutluluğunu ya da çocuğunun mutluluğunu tercih edecektir. Kendi mutluluğunu tercih ederse, çocuğu mutsuz, annesiz vs. gibi bir duruma düşecektir. Kadın şayet çocuğunun mutluluğunu seçerse, bu kez de kendi mutluluğunu feda edecektir. Bizim toplumumuzda böyle kadınlar çoktur. Yani kadınlarımız çocuklarının mutlulukları ve gelecekleri adına kendi mutluluk ve geleceklerini feda edebilmektedirler. İşte bu yüzden 'analık' yüce bir erdemdir.

Burada bahsettiğimiz 'trajik seçim' bizim Millî Mücadele yıllarında çokça yaşanmıştır. İnsanımız (erkekler, kadınlar, hatta çocuklar...) öylesine fedakârlıklar yapmışlardır ki, onların bu tercihleri İstiklâl Marşı'mızın satır aralarına birer 'erdem' örneği olarak girmiştir.

İstiklâl Marşı'nda 'trajik seçim' olarak adlandırdığımız ideal ahlak tarzı konusunda Eşref Edip şu bilgiyi verir:

"Ankarâda Millî Mücadele günleri... Ne günlerdi o günler!.. O günleri yaşamayanlar, mümkün değil bunu anlayamazlar!... Herkes nefesine ait her şeyden feragat etmiş; memleketin halâsından başka bir şey düşünmüyor. Herkes şahsi emellerini bir tarafa bırakmış. Bütün fikirler bir noktada toplanmıştı..."³¹

³¹ Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmed Âkif*, s. 65.

İstiklâl Marşı'nda geçen 'kurban olayım' ifadesinin ardında da işte böyle bir erdem söz konusudur. Dolayısıyla erdem, 'adanma' (teslim olma, kurban olma) duygusuyla (Tablo 9) yakından ilişkilidir.

Tablo 8

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Şair, Türk Milleti	1- Milletin bağımsızlığı, ülkenin kurtulması. 2- 1. maddedeki nesneye kavuşulursa, şair veya milletin kendi canından vazgeçmeye bile razı olması...	Özne bu nesneye kavuşursa, tarihin her döneminde çok büyük bir saygınlık kazanacaktır.	Erdem, adanma, kurban olma.

Yukarıda Hilalin öfkeli ve kaşları çatık hâlde olduğunu söylemiştik. Burada şair ve millet, Hilalden artık gülmesini ve öfkesine, celallenmesine son vermesini istiyor. Şair/millet burada çok belirgin olmasa da bir 'sitem' duygusu (Tablo 10) içinde görülüyor.

Tablo 9

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Şair, Türk Milleti	Hilalin gülmemesi, öfkesine son vermemesi...	Özne bu nesneye kavuşursa, Hilale sitem edecektir.	Sitem

Özne, henüz nesnesine kavuşmadığı için sitem içindedir. Şayet Hilal, öfkesini sona erdirip gülmezse millet Hilalin gülmesi için döktüğü kanları helal etmeyecektir. Tam da burada çok belirgin olmasa da 'tehdit' duygusu (Tablo 11) da açığa çıkıyor.

Tablo 10

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Şair, Türk Milleti	Şayet gülmezse, Hilale hakkını helal etmeme....	Özne bu nesneye kavuşursa, Hilale hakkını helal etmeyecektir.	Tehdit

Özne burada henüz kavuşmadığı bir nesneyi ima ediyor. Bu duygu ise 'tehdit'tir.

"Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklal." mısraında ise adalet (hak) duygusu (Tablo 12) vurgulanıyor.

Tablo 11

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Türk Milleti	Hakka tapmak.	Özne bu nesneye kavuşursa, tarihin her döneminde Haktan ve adaletten ayrılmayacaktır; Hakka tapmayı sürdürecektir.	Adalet (Hak)

Bu özne, söz konusu nesneye kavuşursa, o millet adaleti hak eder. Bağımsızlığı ve de her güzelliği de hak eder. Böylece adalet duygusu incinmemiş olur.

İstiklâl Marşı'nda yukarıda da değindiğimiz gibi bir 'öfke' hissi vardır. Cahit Zarifoğlu, 'şiirde öfke' şeklinde kavramsallaştırdığı bir durumdan bahseder. Ona göre en kavgacı şiirlerin bile 'şiirde şiddete' tahammülleri yoktur. Çünkü 'şiddet' ve 'kavga' bir anlamda 'güncel olan'la sınırlıdır. Oysa büyük ve hakiki şiirler daima 'geleceğe' davet ederler. Bu yüzden 'an'la ve 'içinde bulunulan zaman'la bağlantılı olan 'öfke, şiddet ve hiddet', şiirin vadettiği geleceğe pranga olabilir. Zarifoğlu, şiirde şiddetin şairde geçici bir aşırılığına işaret etse de kalıcı olamayacağını söyler. Öfke, şiddet, hatta hiddet aşırı bir şekilde dışa yansıyan birer 'duygudur. Her duygu gibi bunlar da geçicidir; asla kalıcı ve şairi bağlayıcı değildir. Cahit Zarifoğlu bunu acı çeken bir insanın elini kolunu sallaması ya da el kol hareketi yapıp etrafa tehditler savurması olarak da nitelendirir. Ancak

şiiirde asıl olan geniş zamandır; hatta gelecek zamandır ve anlık duygusal reaksiyonlar (duygunun dışı vurumu) asla şiiirin tamamını esir almamalıdır.³²

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım,
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım.
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım,
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

“Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım,” mısraında bir ‘özgüven’ duygusu (Tablo 13) göze çarpıyor. Nedir özgüven duygusu? Öznenin arzulanan nesneye her zaman sahip olmasıdır.

Tablo 12

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Türk Milleti (Ben)	Ezelden beri hür yaşamak...	Özne bu nesneye kavuşursa, tarihin her döneminde kendine güvenecek ve kendini güçlü hissedecektir.	Özgüven

Özne bu nesneye hep sahip olmuştur. Özgüveni buradan gelir. Bu özgüven ona şunu da söyletir: “Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım.”

Türk Milletindeki bu özgüveni sarsacak her türlü hamle, bir tür ‘delilik’tir; çılgınlıktır. Buna ancak şaşılır. Burada açığa çıkan duygu ise ‘şaşırmadır (Tablo 14):

Tablo 13

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Türk Milleti	Beklenmeyen, tahmin edilmeyen bir hamle...	Özne bu nesneye kavuşursa, bu hamleyi yapanın tavrına şaşıracaktır.	Şaşırma

³² Cahit Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, Beyan Yayınları, İstanbul 2019, s. 132-133.

Öznenin bu nesneye kavuşması şaşkınlık duygusu yaratır. Burada nesnenin içeriğinde de bir başka duygu beliriyor. O da 'çılgınlık/delilik' duygusudur (Tablo 15). Bu duygu için delilik, abes, çılgınlık, saçmalık vs... hepsi kullanılabilir.

Tablo 14

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Herhangi bir kişi.	Kavuşamayacağı, asla sahip olamayacağı bir nesnenin peşinde koşmak...	Özne bu nesneye kavuşursa, o insan normal sayılmaz.	Delilik, çılgınlık, aptallık.

Şair, Türk Milletine zincir vurmamak istemenin 'çılgınlık' olduğunu söylüyor. Peki, Türk Milletine zincir vurulabilir mi? Şu mısralarda bu sorunun cevabı hissediliyor: "Kükremiş sel gibiyim, bendimi çığner, aşarım, / Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım."

Burada aynı zamanda bir 'çoşma' duygusu (Tablo 16) da göze çarpıyor. Bu duygu için 'çoşku' diyebileceğimiz gibi, nesneye dört elle sarılma ve nesneyi koruma noktasında 'kararlı olma durumu' da diyebiliriz.

Tablo 15

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Herhangi bir kişi.	Nesnesine kavuşmayı çok aşırı şekilde istemek; söz konusu nesneyi kimseye kaptırmama iradesi taşıma...	Özne bu nesneye kavuşursa, çok aşırı sevinir.	Çoşkunluk

'Çoşku' duygusunun bir üst aşaması 'saldırma/şiddete meyilli olma' hâlidir (Tablo 17). 'Saldırma/şiddete meyilli olma' bu bağlamda 'tehdit duygusu'nu da içermektedir.

Tablo 16

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşım Durumu	Oluşan Duygu
Herhangi bir kişi.	Sahip olunan nesneye bir başka öznenin sahip olma çabasına karşı direnç ve reaksiyon gösterme; gerekiyorsa, savaşma...	Özne bu nesneye kavuşursa saldırganlaşır.	Saldırma / şiddete meyilli olma...

İstiklâl Marşı'nda Türk Milletinin sahip olduğu vatan ve hürriyet gibi kazanımlarına göz dikenlere karşı bir şiddet, tehdit duygusu ima ediliyor. Şair, biri buna teşebbüs ederse, “onun aklına şaşarım; o ancak deli biri olmalı” diyor. Burada şair Türk Milletini ‘çoşkun bir sel’e de benzetir ve bu sel önüne gelen her engeli (bendi) yıkar geçer. Sadece ‘sel’ gibi bendi yıkıp geçmek de değil, gerekirse dağları yırtıp söz konusu engeli aşma kararlılığı da vurgulanıyor. Yani burada da bir ‘kararlılık’ duygusu (Tablo 18) vardır.

Tablo 17

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşım Durumu	Oluşan Duygu
Herhangi bir kişi.	Her ne pahasına olursa olsun, sahip olduğu, değer verdiği nesneyi korumak, kollamak...	Özne bu nesneye kavuşursa bilinçli bir şekilde tavır alır.	Kararlılık

Garbın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
“Medeniyet” dediğin tek dişi kalmış canavar?

İstiklâl Marşı'nda Türk Milletinin vatana ve istiklale sahip olma hususundaki kararlılık duygusunun altı âdeti aşağıdaki şu mısradaki çizilir: “Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,” Burada iki ayrı duygu göze çarpar.

Biri, 'Ulusun!..' ³³ sözüyle ifade ediliyor. Şair, millete seslenerek diyor ki: "Sen ulu/yüce bir varlıksın." Bu söz bir 'takdir' (erdem, gıpta edilecek durum) duygusunu da (Tablo 19) içeriyor.

Tablo 18

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Herhangi bir kişi.	Kimsenin kolay kolay ulaşamadığı ya da ulaşamayacağı üstün bir noktaya erişen insana imrenerek bakma ve onun gibi olma arzusunu taşıma...	Özne bu nesneye kavuşursa başka özneler ona özenir, gıpta ederler...	Gıpta etme, imrenme, özenme.

Yukarıda da birkaç kez vurguladığımız gibi, Türk Milleti tarihte kolay kolay misali bulunmayan bir başarı kazanıyor. (Âkif, Çanakkale Şehitleri şiirinde bu durum için "Bedrin aslanları ancak bu kadar şanlı idi" mısraına yer verir.) Bu durum Türk Milletini yüceltiyor. Bu yücelik ona bir erdem, bir üstünlük sağlıyor. Şair bunun için diyor ki: "Sen ulusun/yüce bir varlıksın." Tabii olarak bu söz "kendine güven, hiçbir şeyden korkma" tavsiyesini de beraberinde getiriyor. Dolayısıyla "Ulusun!.." sözünden sonra gelen "Korkma!" hitabı da bir özgüveni açığa çıkarıyor. ³⁴ Bu özgüven şaire "garbın afakını saran düşmanlar nasıl böyle bir imanı boğar"; yani "düşmanlar hiçbir şekilde böyle bir ululuğa ve yüceliğe sahip bir milleti asla yok edemeyecektir." sözünü de söyletecektir.

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın,
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana vadettiği günler Hakk'ın,
Kim bilir, belki yarın belki yarından da yakın.

³³ Bu mısradaki geçen "ulusun" kelimesi için, "vahşi hayvanlar – canavarlar gibi ses çıkarma; bağırma, hatta köpek ya da kurt gibi ulumak..." bağlamında yorumlar da yapılmaktadır. Akif'in Batı medeniyetine bakışında bu anlamlar da mümkündür. Eğer bu bağlamda yorum yaparsak, mısradaki "aşağılama duygusu" (tahkir etme) olduğunu da söylemek mümkündür. Ancak biz "takdir duygusu"nun daha baskın olduğunu düşünüyoruz. (Ş.S.)

³⁴ Burada "Korkma!" duygusu için ilk kıtadaki ilk kelimeye (Korkma) yaptığımız yorum da aynıyla geçerlidir.

Bu kıtada ‘coşku’, ‘heyecan’ ve ‘ümit’ duygusu birbirinin içine girerek bir arada beliriyor. Önce ‘coşku’ duygusuna bakalım (Tablo 20):

Tablo 19

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Herhangi bir kişi.	Çok değer verilen bir nesne (isteğe, arzuya) kavuşmanın verdiği ruhsal devininim (mutluluğa giden yol).	Özne bu nesneye kavuşursa, büyük bir sevinç ya da coşkunluk hissi yaşar.	Coşku

İstiklâl Marşı’nda bağımsızlığına kavuşan Türk Milletinin sevinci, coşkusunu seziliyor. Millet hürriyetine kavuşmuştur. Bu, çok büyük bir sevinç (coşku) yaratmıştır. Ancak hürriyete kavuşmak yeterli midir?... Hayır !.. Türk Milleti çok daha güzel günler de görecektir. Yani gelecekte çok güzel şeyler olacaktır. Gelecekte olacak olan güzel şeyler, ‘şimdi’ içindeki insana ‘heyecan’ duygusu (Tablo 21) verir.

Tablo 20

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Herhangi bir kişi.	Çok sevilen bir nesneye ulaşmak üzere olması. Kısa zamanda arzu edilen nesnelere sahip olunması...	Özne bu nesneye kavuşursa, büyük bir heyecan hissi yaşar.	Heyecan

İstiklâl Marşı’nda bu durum, “Doğacaktır sana vadettiği günler Hakk’ın...” mısraı ile verilir. İstiklâl Marşı’nın bu kıtasında ayrıca ‘heyecan’ duygusunu ‘ümit’ duygusu tamamlar. Ümit, ‘heyecan’ içinde olan kişinin, nesnesine kavuşacağına dair taşıdığı inançtır. İstiklâl Marşı’nda ‘ümit’ duygusunun muhatabı başta şairdir. En az şair kadar Türk Milleti de söz konusu ümidi taşımaktadır. Peki İstiklâl Marşı’nda milletin çok daha iyi günlere kavuşacağına dair taşıdığı

ümit nasıl ifade edilir? “*Kim bilir, belki yarın belki yarından da yakın.*” Bu mısra da söz konusu ümidin ne zaman gerçekleştirileceği de ima edilir.

Bastiğın yerleri “toprak” diyerek geçme, tanı,
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır atanı,
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Bu dörtlüğün bütününde kuvvetli bir ‘kararlılık’ duygusu (Tablo 22) vurgulanıyor. Kararlılık duygusu uyarı, ikaz, hatırlatma, hatta yalvarma gibi alt duyguları da içerir. Bu duyguda öznenin sahip olduğu (kavuştuğu) nesnenin kadrini kıymetini bilmesi istenir. Hatta özneye yalvarırcasına “*ne olur, bir daha sahip olduğun bu nesneyi kaybetme!*” çağrısı yapılıyor. Şairin bu isteğinin adı “kararlılık” duygusu olarak tecelli eder. Bu duygunun muhatabı sadece Türk Milleti de değildir. Şair, başta kendisi olmak üzere gelecekte bu topraklarda yaşayacak olan herkesten ‘kararlı! olmasını ister.

Tablo 21

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Şair	Türk Milletinin zor hâl sahip olduğu Vatanı bir daha kaybetmemesi; bu konuda çok dikkatli ve hassas olması.	Özne bu nesneye kavuşursa, büyük bir kararlılık hissi yaşar.	Kararlılık

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak, toprağı sıksan şüheda.
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Bu dörtlükte çok güçlü bir ‘trajik seçim’ olgusu vardır. Trajik seçimde ‘feda etme’, ‘kurban etme’, ‘vazgeçme’ gibi zor eylemlerin sebebi olan bir başka ‘üst

değer' söz konusudur. Şairin şahsında vurgulanan bu trajik seçimi (Tablo 23) şu şekilde açabiliriz:

Tablo 22

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşım Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Şair/Türk Milleti.	Her şeyden ayrılmaya razı olmak ama vatandan ayrılmaya razı olmamak...	Özne bu nesneye kavuşursa, büyük bir fedakârlık yapmış olur.	Fedakârlık, kurban olma, vazgeçme...

Burada öznenin değer verdiği nesnelere şunlar: 1-Kendi canı; 2-Sevgilisi (sevdiği insanlar); 3-Sahip olduğu her şey; 4- Vatan. Özne bu dört nesne içinde ilk üçünü 4'üncü adına feda etmeye hazırdır. Bu da 'trajik seçim' demektir. Şair, değer verdiği 4 (dört) şeyden üçünü bir başka değer adına gözden çıkarıyor. Burada şair neyi seçiyor? "*Vatanı...*" İşte bu seçim sonucu büyük bir 'erdem', büyük bir 'yücelme' durumu da ortaya çıkıyor. Trajik seçim 'erdem' (fazilet) duygusunu açığa çıkarır. İşte bu yüzden 'şehitlik' çok yüce bir makamdır. Burada her şey vatan adına feda edildiğine göre "*vatan en büyük değerdir.*"³⁵

Ruhumun senden, İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.
Bu ezanlar, ki şehadetleri dinin temeli,
Ebedî, yurdumun üstünde benim inlemeli.

Bu kıtada bir 'kanaat' duygusu (Tablo 24) hâkimdir. Kanaat, var olanla yetinme, çok şey istememe (hatta duruma göre hiçbir şey istememe), sabretme gibi anlamlar içerir. Bir anlamda tok gözlülüktür. Aynı zamanda 'şükür'dür. Kanaat/şükür duygusunda özne kendi şahsı (egosu) adına pek bir şey istemez.

³⁵ İnsanlar kendileri için "ne"yin önemli olduğunu öğrenmek istiyorsa, "ne"yi "ne" adına feda edebilecekleri sorusunun cevabına baksınlar...

Özne burada 'var olanla yetinme' yolunu seçer. Peki, var olan nedir? Ya da öznenin var olmasını istediği şey nedir? İstiklâl Marşı'nın başından beri bu sorunun cevabını veriyoruz aslında. Şair/millet, yani özne, başından beri vatanın özgürleşmesini istiyor. Kahraman ordusu sayesinde bu isteğine kavuşan özne, son olarak bağımsızlığına kavuşan vatanda şunları da istiyor:

Tablo 23

Özne	Nesne	Öznenin Nesneye Ulaşıp Ulaşmama Durumu	Oluşan Duygu
Şair/Türk Milleti.	1-Mabetlerimize yabancı eli değmesin. 2-Ezanlar da minarelerimizden ebedi olarak dünyaya haykırınsınlar...	Özne bu nesneye kavuşursa, Allah'a şükredecektir; başka da bir şey istemeyecektir.	Şükretme, kanaat etme.

Özne bu iki yüce değer için millet olarak yaşamak için yeterli olduğuna inanır. Bu inanç onda belirli bir 'kanaat' duygusu uyandırır. Aynı zamanda "vatan – mabet – ezan" üçlüsünün bir aradalığı sebebiyle de özne şükreder.

O zaman vecdile bin secde eder varsa taşım,
Her cerihamdan, İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fıskırır ruhimücerred gibi yerden naşım,
O zaman yükselerek arşa değer, belki başım.

dörtlüğünde ise, bir önceki duygu hâlinin tamamen 'şükür' duygusuna evrilmesi üzerinde durulur. Şair/Millet, yani özne bağımsız vatan; bu vatanda kapıları her zaman açık olan mabetler ve en önemlisi de sonsuza kadar bu vatanın üzerinde duyulacak olan ezan sesi sebebiyle büyük bir kazanım elde etmiş olur. Böyle bir kazanımı özneye bahşeden yüce Allah'a şükredilmelidir. Dörtlükte şair söz konusu şükürün nasıl olacağını şöyle söyler:

“Bize bunları lütfeden yüce Allah’a mezar taşlarımız bile vecdle secde eder. Her bir yaramızdan kanlar fışkırır ki, bu kanlar şehit kanlarıdır. Şehit kanları da oldukça kutsaldır. Ayrıca sadece kan da değil, acının ve mutluluğun göstergesi olan gözyaşları da bol bir şekilde akar. Üstelik bu gözyaşları kanlıdır.”³⁶

Böyle bir sahnede toprakta gömülü olan şehit naaşları da âdeta yerden fışkıracak ve coşacaktır...

İşte o zaman şairin/milletin (öznenin) başı bu coşku ve sevinçten dolayı tâ arşa kadar yükselecektir. Dolayısıyla bu dörtlükteki duygu da ‘coşku’dur (mest olmadır). Özne ne zaman nesnesine kavuşursa bu duyguyu yaşar. Yine özne bu duygu hâlinin devam etmesi için de Allah’a dua eder.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlal.
Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk’a tapan milletimin istiklal.

şeklindeki son kıtada ise âdeta önceki kıtalarda hâkim olan bütün duygular bir araya gelir ve ‘kararlılık’, ‘özgüven’, ‘metanet’ (kendini güçlü hissetme) şeklinde tezahür eder. Bütün bunlar aynı zamanda ‘cesaret’, ‘korkusuzluk’ ve ‘meydan okuma’ gibi duyguları da depreştirir. Özellikle marşın son mısraı tam bir haykırma ve âdeta dünyaya meydan okumadır: “Hakkıdır, Hakk’a tapan milletimin istiklal.”

Bu meydan okumada son mısradan hareketle söylersek, âdeta şunlar ima edilir: Hiç kimse bizden bu hakkı alamaz. Almaya çalışanları ne pahasına olursa olsun yok ederiz. Bu vatan bizim, bu bayrak da ebediyen bu vatanın üzerinde dalgalanacaktır.

³⁶ Bu alıntı, fark edileceği gibi İstiklâl Marşı’nda “O zaman vecdile bin secde eder, varsa taşım” mısraı ile başlayan dörtlüğün düzyazıya çevrilmiş halidir.

'Plutchik'in Duygu Çarkı' ve 'Eyleyenler kuramı'ndan hareketle İstiklâl Marşı'ndaki 'duygu-renk' durumunu da kıta kıta çıkardık. Ortaya aşağıdaki tablo (Tablo 25) çıktı:

Tablo 24

Duygu	Renk	İstiklâl Marşı
Minnet / korku/ kendine güven / cesaret / umut	Mor - Siyah - mavi	İstiklâl Marşı'nın 1. Kıtası
Öfke / saygı / erdem (adanma) / sitem / tehdit / adalet...	Kırmızı - mor - mavi - sarı - siyah	İstiklâl Marşı'nın 2. Kıtası
Özgüven / şaşırma / delilik (çılğınlık) / coşkunluk / saldırma (şiddet) / kararlılık	Mavi - mor - kırmızı - siyah - beyaz	İstiklâl Marşı'nın 3. Kıtası
Gıpta etme (imrenme)	Mavi - yeşil	İstiklâl Marşı'nın 4. Kıtası
Coşku / heyecan	Kırmızı - mavi - turuncu	İstiklâl Marşı'nın 5. Kıtası
Kararlılık	Mor - beyaz	İstiklâl Marşı'nın 6. Kıtası
Fedakârlık	Mor - mavi - turuncu	İstiklâl Marşı'nın 7. Kıtası
Şükretme (kanaat etme)	Mor - gri	İstiklâl Marşı'nın 8. Kıtası
Şükretme (kanaat etme)	Mor - gri	İstiklâl Marşı'nın 9. Kıtası
İstiklâl Marşı'nda bütün duygular	İstiklâl Marşı'ndaki bütün renkler	İstiklâl Marşı'nın 10. Kıtası

Sonuç

Bir metin ontolojik olarak şu 4 (dört) cepheden irdelenebilir: Birincisi, "Metin, en geniş manada 'insan'ın birikiminin ürünüdür." Metnin bu katmanı varlık olarak genel anlamda insanı ilgilendirir. İkincisi, "Metin, geniş manada aynı dine inanan insan topluluğunun (ümmetin) birikiminin ürünüdür." Bu katmanda metin ümmet mensubu olarak insanı içerir. Üçüncüsü, "Metin, bir milletin (medeniyetin) birikiminin ürünüdür." Bu katmanda ise metinde "millet mensubu olarak insan" ele alınmış olur. Dördüncü katmanda ise "Metin, çağının bir ürünü olarak" ele alınabilir. Bu bağlamda da insan "çağın mensubu olarak" irdelenmiş olur. Bir sanatçı işte bu dört katmanda eser üretir. İstiklâl

Marşı da işte bu dört katmanın bir ürünüdür. Duygu bağlamında bu durum, bir ‘genişlik’in (evrenselliğin) ifadesidir.

Yukarıda bir metinde olması gereken bütün katmanlardan söz etmiştik. İstiklâl Marşı’nda en geniş katman şüphesiz üçüncü, yani ‘millet’ katmanıdır. İstiklâl Marşı’nı âdeta bütün millet sahiplenmiş, onu sanki bir ‘dua’ gibi her fırsatta okur olmuştur.³⁷ Böylesine bütün milletin sahiplendiği bir şiire Âkif, âdeta Hz. Ebubekir cömertliği³⁸ ile mukabele etmiştir. Yani Âkif büyük bir ‘cömertlik’ hissine sahiptir ve bu büyük şiiri de millete hediye etmiştir. Kendisi bu konuda şunu söyler: “O şiir, milletin o günkü heyecanının bir ifadesidir. O şiir, artık benim değildir, milletin malıdır. O şiir, benim milletime karşı en kıymetli hediyemdir.”³⁹

İstiklâl Marşı’nda mevcut olan bütün katmanların ortak paydası ise ‘insandır. Bizim medeniyetimizde “eşref-i mahlukat” olarak tanımlanan insanın, bu tanımı hak edecek temel vasfı ise, bütün milletimizin büyük bir “his sahibi olması”dır. Türk milletinin çokça hislenmesi, duygularından ayrı olamaması gibi “his” merkezli bir varlık olması üzerinde durulması gereken bir konudur. Milletimizin bu vasfı medeniyetimizi de tanımlar olmuş ve medeniyetimiz “Gönül Medeniyeti” olarak da adlandırılmıştır.

İnsandaki “his” ağırlıklı bu vasıf özellikle insani bir faaliyet olan ‘sanat’ta açığa çıkmaktadır. Bir anlamda bütün sanatların temeli sayılan ‘şiir’, bu bağlamda âdeta “insani hislerin dille açığa çıkması” olarak da tarif edilebilir. Yani insani sanatlar içinde “his”lere en çok ihtiyaç duyan -musikiden sonra- şiir sanatıdır, diyebiliriz. Necip Fazıl’ın “Poetika”sında yer alan “Şiir, fikrin his hâline gelmesi; hissin de fikir hâline gelmesi” manasındaki yorum burada aynıyla devreye girmektedir.

Şiir sanatının dışında insani hisleri en fazla açığa çıkaran bir diğer sanat ise “musiki”dir. Burada “his” merkezli iki ayrı sanatın, yani şiir ve musikinin

³⁷ Hatta çok hoş bir benzetme ile Mehmed Âkif’in iki metni Kur’an-ı Kerim’deki iki sure ile yan yana değerlendirilmiştir. Her fırsatta okunan İstiklâl Marşı “Fatiha Suresi”ne; zaman zaman okunan “Çanakkale Şehitlerine” şiiri ise “Yasin Suresi”ne benzetilmiştir.

³⁸ “Ebu Bekir Cömertliği”, maddi veya dünyevi değeri ne kadar yüksek olursa olsun, herhangi bir “varlık”ı Allah rızası için feda etmek demektir. Hz. Ebu Bekir İslam dini ve Hz. Muhammed adına âdeta bütün dünyalık varlığını feda etmiştir.

³⁹ Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmed Âkif*, s. 23.

altını bir kere daha çizmek istiyoruz. Bu iki sanat birleşirse ne olur? Yani “şiiir + musiki” toplamının sonucu ne olur? Bu sorunun cevabı ise bizi “marş”, özellikle “millî marş” kavramına götürür. İnsani hislerin âdeta temerküz etmiş hâli sayılan İstiklâl Marşı'nda bütün insani hisler mevcuttur. Bu çalışmada bizim İstiklâl Marşı'mızı işte bu bağlamda merkeze alıp irdelemeye çalıştık.

“Korkma!..” hitabıyla başlayan İstiklâl Marşımız, görüleceği gibi en insani duygu olan “korku” ile başlıyor. Âkif'in bu tercihi *Kur'an*'a da uygundur. Çünkü aynı zamanda hafız olan Âkif'in, “La takhaf” (korkma) diye başlaması oldukça isabetli bir tavidir. İnsanı zinde tutan, sürekli tedbir almaya ve bir şeyler yapmaya sevk eden “korku” duygusu belki de en ‘varoluşçu’ duygudur. İstiklâl Marşı'ndan önce bu duyguyu tersine çeviren, yani “korkusuzluk” tavrı sergileyen bizzat Mehmed Âkif'in kendisidir. Yakın dostu Eşref Edip, İstiklâl Marşı'nın kabul edildiği TBMM'de, kabul anındaki his yoğunluğunu, milletvekillerinin coşku dolu hâllerini şöyle anlatır:

“Kahraman ordumuza” ithaf olunan ve “Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak” diye başlayan o muazzam şiiir, Büyük Millet Meclisi kürsüsünden okunduğu zaman ruhları o kadar heyecan kaplamıştı ki, bütün Meclis yekpare bir kalp halinde dalgalanmış, vecd içinde titreyen bütün kalpler bir kalp, bütün sesler bir ses olarak bağırmıştı:

*Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakkâ tapan milletimin İstiklal.”⁴⁰*

İstiklâl Marşı'nda sadece ‘korku’ hissi değil, neredeyse bütün insani ‘hisler’ mevcuttur. Burada insani hislere eşlik eden ‘renk’ olgusunu da dikkate alarak İstiklâl Marşı'mızın her kıtasında mevcut olan duyguların âdeta bir haritasını çıkarmaya çalıştık. Hangi duygu hangi renge karşılık geliyor? “Plutchik'in Duygu Çarkı” ve “Eyleyenler kuramı”ndan hareketle İstiklâl Marşı'ndaki “duygu-renk” durumunu kıta kıta çıkardık. Ortaya yukarıya aldığımız tablo (Tablo 25) çıktı.

⁴⁰ Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmed Âkif*, s. 22.

Bu tabloda İstiklâl Marşı'nın ilk üç kıtasında bütün duyguların depreştiğini görüyoruz. Daha sonraki kıtalarda peyderpey şair ve Türk Milleti âdeta sakinleşiyor ve huzura eriyor. Yine İstiklâl Marşı'na 'renk' olarak bakıldığında en çok 'kırmızı' rengini görüyoruz. Bu rengi 'mor' takip ediyor. Olumsuzluğu ve umutsuzluğu ifade eden 'siyah' neredeyse hiç geçmiyor. Ancak bütün koyu renkler 'siyah'a doğru giderken âdeta yollarını değiştirip asla umutsuzluk noktasına gelmiyorlar.

Sadece duygular (hisler) ve renkler üzerinden yapılacak bir İstiklâl Marşı okuması (yorumu) bile bize çok şey söylüyor. Millî Mutabakat metnimiz olan İstiklâl Marşı içinde sakladığı bütün renklerle daha başka anlamlar da ima ediyor. Mesela çok kültürlü bir imparatorluk mirasını içeren Türk-İslam kültürü üzerine bina edilen Türkiye Cumhuriyeti'nde âdeta bütün bu çok kültürlülüğü ima eden renkler İstiklâl Marşı'na sinmiş gibidir. Bu yönüyle İstiklâl Marşımız sanki Türk kültür ve medeniyetinin bir "flash bellek"i olarak da varlığını sürdürüyor.

Kaynakça

- Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, Eseri Tertip Eden: Ömer Rıza Doğrul, İnkılap ve Aka, İstanbul 1983.
- <https://psikolojyazilari.com/robert-plutchikin-duygu-cemberi-kavrami/> (27.11.2021)
- <https://www.idildergisi.com/makale/pdf/1622217180.pdf> (21.11.2021)
- Işık, Emin, *Devlet Kuran İrade*, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980.
- Koçak, Muhammet, *İslam Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.
- May, Rollo, *Psikoterapist ve Mitlere Yolculuk*, çev. Kerem Işık, Okuyan Us, İstanbul 2016.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- Okay, Orhan, *Mehmed Âkif / Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1989.
- Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Akif*, Konya 1988.
- Özel, İsmet, *Kırk Hadis*, TIYO, İstanbul 2020.
- Pospelov, Gennadiy N., *Edebiyat Bilimi*, çev. Yılmaz Onay, Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul 1995.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Mai ve Siyah*, haz. Şemsettin Kutlu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, ts.
- Yücebaş, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Mehmed Âkif*, İstanbul 1958.
- Zariföğlü, Cahit, *Zengin Hayaller Peşinde*, Beyan Yayınları, İstanbul 2019.

Bir ‘Fütüvvet Ağacı’ Örneğinde ‘İstiklâl Ağacı’ Tasarımı

Selçuk Çıkla

Prof. Dr.,

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

selcuk.cikla@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8650-5402

Her bilim dalının, kitabın ve yazının birtakım temel kavramları vardır. Bu bildirinin temel kavramları; kelime, anahtar kelimeler, tohum kelimeler, ağaç sembolleri, fütüvvet ağaçları ve istiklal ağacıdır.

*

Kelimeler, “Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti.”¹ mealindeki ayetten anlaşılacağı üzere insanoğlunun öğrendiği ilk şeylerdir. İlk insanın, varlıkların isimlerini öğrendiği günden bugüne bütün insanlar hayatlarını bu isimler etrafında şekillendirmiş ve sürdürmüştür. Yani kelimeler olmasaydı, insanoğlu konuşmasa ve yazmasaydı, hayat çekilmez olurdu.

İnsanlar kelimelerle anlaşır, his ve fikirlerini kelimelerle ifade eder ve hayatlarını kelimelerle devam ettirirler. Kelimeler, böylece hayatın her zama-

¹ Bakara, 2/31.

nında ve mekânında var olur. Dolayısıyla bütün bir hayat kelimelerle kuşatılmıştır.

*

Farklı metinlerde kelimelere yüklenen anlamlar hakkında şu türden ifadelere rastlanır:

“Kuşkusuz en etkili ve evrensel silah, kelimedir.”²

“... silahtan önce kelimelerin gücünü kullanacağız.”³

“Kelimelerle ne kadar çok yapılacak şey var.”⁴

“Kelimeler fikirleri doğurur, fikirler de vakaları ve âlemi yaratırsa, demek kelimelerle sen âlemi yaratıyorsun?”⁵

Gerçekten de kelimeler, hayatta çeşitli şekillerde bu sözlerde ifadesini bulan karşılıklara sahiptir hayatta.

*

Bütün bilim dallarının yanı sıra ideoloji ve inanç merkezli hayatlarda da insanlara yön veren birtakım *anahtar kelimeler* vardır. Bu kelimeler tohum görevi görür. Hem asılları bozulmaz hem de asırlar boyu yaşar ve yaşatırlar. Nasıl ki bir tohum, içinde koskoca bir ağacı saklıyorsa; bir ağacın bütün özellikleri onun tohumunda gizli demektir. Tıpkı bunun gibi *tohum kelimeler* de hem bireyler için hem de toplumlar için aynı yaşatıcı, koruyucu, hayatı devam ettirici bir görev üstlenir. Kısacası, gerek bireylerin gerekse toplumların hayatları bu tohum kelimeler ve kavramlar etrafında şekillenir ve onlar sayesinde sürdürülür.

*

Dinlerde, mitolojilerde, edebiyatlarda ve sosyal hayatta “ağaç” etrafında çok zengin bir sembolizasyon oluşmuştur. Bu sembolizasyona ait isimlendir-

² Nuri Pakdil’den aktaran Cemal Şakar, *Satır Arasındaki Anlam*, İz Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 25.

³ Yevgeni Zamyatin, *Biz*, çev. Turgay Yıldız, Dorlion Yayınları, Eskişehir 2020, s. 5.

⁴ Hakan Günday, *Kinyas ve Kayra*, Doğan Kitap, 98. bs., İstanbul 2021, s. 68.

⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Şeytanla Konuşmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. bs., İstanbul 2020, s. 124.

melerden bazıları şunlardır: Bilgi ağacı, hayat ağacı, dilek ağacı, kutsal ağaç, kozmik ağaç, adak ağacı, dünya ağacı...

Fütüvvet Ağaçları

Bu bağlamda ağaçla ilgili bir diğer sembol adlandırması fütüvvet geleneğinde karşımıza çıkan *fütüvvet ağaçları*'dır. Aşağıdaki fütüvvet ağacına bakalım:

Bu fütüvvet ağacında nelerin yazılı olduğuna bakalım:

Ağacın ortasında bir sütun yer alıyor. Bu sütunda şu cümleler yazılıdır: Es-selâmu ve'l-ikrâru bi kavlihî lâ ilâhe illallâh Muhammedun rasûlullâh fe-yedhulu fihî el îmânu bi'l-mebdi ağnî mâ yeteallaku bizâtihi Teâlâ ve sıfâtihi ke vucûdihî ve kademihî ve bekâihî ...* ve kudretihî ve besarihi ve kelâmihî ve sem'ihî ve bi-fi'lihî ke melâiketihî ve kütübihî ve rusulihî ve kaderihî ve hudûsî'l-âlemi ve'l-mî'râci ve'l-meâdi ke azâbî'l-kabri ve naîmihî ve's-sırâti ve's-şefâati ve'l-kitâbi ve'l-havzi ve cehennemi ve'l-cenneti ve ru'yetullâhi Teâlâ bilâ keyfin yâ rabbi bi fazlike.⁶

Ortadaki sütunun altından başlayıp üstüne yakın yerde son bulan; biri sağ, diğeri de solda yer alan iki yaydaki cümleler ise şunlardır:

Sağ yaydaki cümle (Bu cümle sol yayın ortasında son bulmaktadır): İktisâbi et-tâ'âtî'z-zâhirati ve'l-bâtineti ve'l-münciyâti bi'l-ilmi ve'l-ameli ta'zîmen li-emrillâhi Teâlâ ve yüsemmâ et-tahliyetü inde'l-ezâni ve'l-ikâmeti ve'l-hutbeti ve'l-Kurâni ve'l-Cumâi ve inde'l-âlemi minhü ve inde ademi'l-ilmi bihi.⁷

Sol yaydaki cümle: İctinâbu'l-münkerâti'z-zâhirati ve'l-bâtineti ve'l-mühlikâti bi'l-'ilmi ve't-terki haşyeten minellâhi Teâlâ ve yüsemmâ et-tahliyetü.⁸

Ağacın Sağ Tarafı

Bu fütüvvet ağacının sağ tarafı dindeki emirlere tahsis edilmiştir.

Ağacın sağ alttaki yuvarlağında “Hâzâ yeminü's-şecereti” yani “Bu, ağacın sağ tarafıdır.” yazıyor.

Sağ taraftaki yayın sağında 17, solunda 15, bir de sütuna bitişik 7 kelime/tamlama yer almaktadır. Bunları aşağıdan yukarıya doğru sırasıyla verelim:

* Burada ve ilerleyen kısımlarda okunamayan kelimeler ... ile belirtilmiştir.

⁶ **Anlamı:** Es-selâm, Lâ ilâhe illallâh Muhammedun rasûlullâh sözünü söylemek. Yaradana iman, onun varlığı, kıdemi, bekâsi, kudreti, görmesi, konuşması, iştmesi gibi Allahu Taâlâ'nın zâtı ve sıfatlarıyla; melekleri, kitapları, resulleri, kaderi, âlemin hudûsu, miraç ve kabir azabı gibi mead şeklindeki fiille-riyle; nimetleri, sırat, şefaati, kitap, havz, cehennem, cennet, Allahu Taâlâ'nın keyfiyetsiz görülmesi ile ilgili şeylere iman buna girer ki yâ Rab bu senin fazlındandır.

⁷ **Anlamı:** Ezan, kamet, hutbe, Kur'an, Cuma, bilme ve bilmeme durumunda ilim ve amelle Allahu Taâlâ'nın emrini tazim için zâhirî ve bâtinî taatleri ve birtakım kurtarıcı şeyleri kazanmaya *tahliye* denir.

⁸ **Anlamı:** Allahu Taâlâ'dan korkarak ilimle ve (boş şeyleri) terkle zâhirî ve bâtinî kötülüklerden ve helak edici şeylerden sakınmaya (da) *tahliye* denir.

17 Kelime/Tamlama	15 Kelime/Tamlama	7 Kelime/Tamlama
talebü'l-ilmî'l-hâl	ehli's-sünnet	kenzün lâ-yefnâ
talebü'l-helâl	itikâd	el-kanâat
et-tahâret	el-ihlâs	eş-şecâat
el-hubbu lillâh ve'l-buğzu fillâh	en-nasihât	el-iffet
ikâmetü's-salât	et-tevâzu'	el-hilm
î tâi'z-zekât	et-tevbe	et-teennî
es-savmu fi-Ramazân	el-gayret	el-kanâat
el-hacc	el-gıbta fi'l-hasenât	
en-nikâh bi-hukûkihi	es-sehâ	
salâtü'l-erhâm	el-hikme	
itâati's-sâdât	es-sabr	
edâi'n-nüzur ve'l-keffâre	eş-şükr	
tilâvetü'l-Kur'ân	er-rıza bi'l-kazâ	
ittibâuş-şer'i	et-tevekkül	
el-ihsân fi'l-hulk	el-hayâ	
el-cihâd		
imâtatü'l-ezâ		

Ağacın Sol Tarafı

Bu fütüvvet ağacının sol tarafı ise dindeki nehiylere tahsis edilmiştir.

Ağacın sol alttaki yuvarlağında “Hâzâ yüsâriş-şecereti” yani “Bu, ağacın sol tarafıdır.” yazıyor.

Sol taraftaki yayın solunda 18, sağında 15, bir de sütuna bitişik 7 kelime/tamlama yer almaktadır. Bunları aşağıdan yukarıya doğru sırasıyla verelim:

18 Kelime/Tamlama	15 Kelime/Tamlama	7 Kelime/Tamlama
terkü katli'n-nefsi bi-ğayri hakk	terkü'l-hıkd	terkü'l-fedâzat
terkü'l-ucub ve'l-gurûr	terkü's-seref	terkü'l-ğışş
terkü'z-zinâ ve'l-livâtâ ve devâmihâ	terkü'l-hıyânet	terkü's-şereh
terkü ahzi'l-mâlî'l-ğayri bi-ğayri hakk	terkü'l-ucbi ve'l-gurûr	terkü'l-fitne
terkü şürbi'l-hamri ve'l-müskirât	terkü'n-nifâk	terkü su-i zân
terkü'l-kizbi 'inde'l-islâh	terkü't-taklîd	terkü's-sefeh
terkü'l-gıybet	terkü hubbî'd-dünyâ	terkü'l-emel
terkü'l-cidâl mühikkan ev mübtlen	terkü havfi'z-zemm	
terkü'l-melâhî ve semâihâ	terkü'l-batâlet	
terkü's-şefâati's-seyyiât	terkü'l-acele	
terkü's-suâl	terkü'l-usr	
terkü'l-yemîn	terkü'l-cerbeze	
terkü'l-mizâh ve's-sebâb	terkü'l-inâd	
terkü't-tefsîr bi'r-re'y	terkü't-tama'	
terkü mâlâya'nî	terkü'l-ğadr	
terkü'n-nemîme		
terkü'l-keâm		
terkü ekli'l-harâm		

İşte bu fütüvvet ağacında, özelde bir fetânın (yani Müslüman bir gencin), genelde ise bütün insanların sarılması ve terk etmesi gereken vasıflar (inanç ve ameller) yer almıştır.

Aşağıdaki de bir *fütüvvet ağacı*'dir. Bu, Selçuklu'dan beri fütüvvet geleneğine bağlı ahilerin ve diğer fütüvvet ehlinin sarıldıkları ilkeleri muhtevi bir ağaç resmidir.

Ağacın en alttaki üç ayağının ortasında *el-ihsân*; onun üstünde ise *el-İslâm* yazıyor.

İslâm kelimesinin üstündeki cümle şudur: Aslu hâzihiş-şeceratü'l-imân ve'l-islâm ve'l-ihsân ve'l-îkân ve'l-ihlâs.

Bu cümlelerin hemen üstünde *el-imân* kelimesi görülüyor. Bunun da üstünde *fe-te-vav-te* harfleri yer alıyor. Bunlar *fütüvvet* kelimesinin harfleridir.

Bunun da üstünde *el-ihlâs* yazıyor.

İslam, iman, îkân, ihsan ve *ihlas*; genelde bütün Müslümanların, özelde ise fütüvvet ehlinin kök-değerlerini oluşturan kelimelerdir.

Ağacın çevresindeki büyük ve içteki küçük yapraklarda yazılı kelimeler soldan sağa ve aşağıdan yukarıya doğru şunlardır:

Büyük Yapraklardaki Kelimeler	Küçük Yapraklardaki Kelimeler						
	1. İç Dal	2. İç Dal	3. İç Dal	4. İç Dal	5. İç Dal	6. İç Dal	7. İç Dal
es-salât	el-insâf	hüsnî'l-hulk	el-hüsn	el-birr	el-fiâm	el-ilm	el-muhâtat
el-ismet	el-adl	el-inâbet	el-vefâ	el-mücâhedet	el-kerem	el-vefâ	el-havf
el-kanâat		el-musâvât	el-evb	el-mücâzât	ez-zühd	el-hilm	
el-vudû'		et-tevbet	eş-şükr	ez-zikr	el-emânet	
el-iffet		et-tevekkül	er-rifk	el-afv	gümânü's-sü'	ekli'l-helâl	
er-riyâzat		el-ihtimâl	el-afv	et-tefekkür	es-sıdk	
et-tahâret			el-hayâ	eş-şefkat	et-teveddüd		
et-tevâzu'			es-sabr	ifşâü's-selâm	...		
el-mehabbet				er-riyâzet			
el-fütüvvet				et-takvâ			
el-vahdet							
el-yakîn							
el-marîfet							
el-İslâm							
et-tükâ (takva)							
es-salât							
el-fakr							
et-tasavvuf							
el-fenâ'							
el-bekâ'							

Bütün bu kelimeler fütüvvet ehlinin sahip olması gereken vasıfları anlatıyor. Bunları artırmak *mümkündür*. Aslında *hüsni'l-hulk* (güzel ahlak) *tamlaması*, *yukarıda söylenenlerle beraber* söylenmeyenleri de içermektedir. İşte özelde fetâlar (yani Müslüman gençler) ile bütün Müslümanlar, bu ağaçta sayılan ve sayılmayan bütün güzel ahlak düsturlarına sahip olmaya çalışan insanlardır.

İstiklâl Ağacı

Şimdi de İstiklâl Marşı'ndaki anahtar ve tohum kavramlara bakalım.

Önce aşağıda, İstiklâl Marşı'mızdaki **koyu** işaretli kelimeleri okuyalım sadece:

- 1 Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen **al sancak**,
- 2 Sönmeden **yurdumun** üstünde tüten en son **ocak**.
- 3 O benim **milletimin** yıldızıdır, parlayacak;
- 4 O benimdir, o benim **milletimindir** ancak.

- 5 Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı **hilal**!
- 6 **Kahraman** ırkıma bir gül; ne bu şiddet, bu celal?
- 7 Sana olmaz dökülen **kanlarımız** sonra **helal**...
- 8 **Hakkıdır**, **Hakk'a** tapan **milletimin istiklal**.

- 9 Ben ezelden beridir **hür** yaşadım, **hür** yaşarım,
- 10 Hangi çalgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım.
- 11 Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım,
- 12 Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

- 13 Garbın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
- 14 Benim **iman** dolu göğsüm gibi serhaddim var.
- 15 Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir **imani** boğar,
- 16 'Medeniyet' dediğin tek dişi kalmış canavar?

17 Arkadaş! **Yurd**uma alçakları uğratma sakın,
18 Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
19 Doğacaktır sana vadettiği günler **Hakk**'ın,
20 Kim bilir, belki yarın belki yarından da yakın.

21 Bastığın yerleri '**toprak**' diyerek geçme, tanı,
22 Düşün altındaki binlerce **kefensiz vatanı**.
23 Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır **atanı**,
24 Verme, dünyaları alsan da bu **cennet vatanı**.

25 Kim bu **cennet vatanın** uğruna olmaz ki **fedâ**?
26 **Şüheda** fışkıracak, toprağı sıksan şüheda.
27 Canı, cananı, bütün varımı alsın da **Hüda**,
28 Etmesin tek **vatanı**mdan beni dünyada cüda.

29 Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
30 Değmesin **mabedimin** göğsüne namahrem eli.
31 Bu **ezanlar**, ki şهادetleri **dinin** temeli,
32 Ebedî, **yurdumun** üstünde benim inlemeli.

33 O zaman vecdile bin **secde** eder, varsa taşım,
34 Her cerihamdan, İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
35 Fışkırır ruhumücerret gibi yerden naşım,
36 O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

37 Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı **hilal!**
38 Olsun artık dökülen **kanlarımın** hepsi **helal**.
39 Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlal.
40 **Hakkıdır, hür** yaşamış **bayrağımın hürriyet**;
41 **Hakkıdır, Hakk'a** tapan **milletimin istiklal!**

Şimdi de bu **kyu** kelimelerin aşağıdaki ağaçta yer almış görüntüsüne bakalım:

En altta *hak* kelimesi yer alıyor. Müslüman bir şahsiyet, her şeyin en doğrusunu yapmaya çalışır yani hayatını “haklar” üzerine inşa eder. Onun hakikatlerden oluşan hayatının en büyük değeri Hakk’tır. O, Hakk’ın belirlediği hakların ve hakikatlerin sınırlarını aşmamaya özen gösterir. Hakk’ın belirlediği hakların ve hakikatlerin en büyüğü dindir. İnsanlar, dinde iman edilmesi istenen esaslara hakkıyla iman ettiğinde ortaya “millet” çıkar. Böyle bir milletin yaşadığı vatan da cennetleşir yani “cennet vatan” olur.

Yukarıdaki ağacın yapraklarına üçerli gruplar hâlinde yerleştirilen kelimeler Müslüman Türk milletini bugüne kadar yaşatan ve bugünden sonra da yaşatacak olan değerlerdir.

İstiklâl Marşı’nda koyu olarak gösterilen kelimeler; bu marşın bizim **kimlik belgemiz** olduğunu, kimlik bilgilerimizi ihtiva ettiğini, **ruh haritamızın** sınırlarını çizdiğini düşündürmektedir.

Dünyadaki bütün ülkelerin marşları içinde “yaşatıcı değer” ifade eden kelimelerin sayısı bakımından hiçbir marş İstiklâl Marşı’nı geçemez. Söz konusu kelimeler şunlardır:

Bir kez geçenler:

Hüda

al sancak

ata

bayrak

din

ezan

fedâ

hürriyet

kefensiz yatan

mâbed

ocak

secde

şehadet

şehit
toprak
vatan

İki kez geçenler:

cennet vatan
helal
hilal
ırk
İlahî
iman
İstiklâl
kan
şüheda

Üç kez geçenler:

Hakk
hak
yurd
hür

Dört kez geçen:

millet

Bu kelimelerin öne çıkardığı değerler -birbirleriyle yakın ilişkili olanlarıyla beraber- şunlardır:

Tohum nitelikli değerler:

Hakk, hak

Millet, (kahraman) ırk

Vatan, yurd

Din, iman

İstiklal, hürriyet

Bayrak, al sancak

Şehid, şehadet, şüheda.

Milleti, milletin fertlerini *Hakk* yaratmıştır. Müslüman Türklerin bir *bayrağa*, dolayısıyla da *istiklâle* ve *istikbale* sahip olmaları ancak *hür* bir *vatanla* gerçekleşebilir. Bu sonucu temin edecek en büyük güç, uğruna *şehitlerin* verildiği *din* ve *imandır*. Ayrıca *din*, ancak *hür* bir *vatanda* özgürce yaşanabilir.

Kaynakça

Günday, Hakan, *Kinyas ve Kayra*, Doğan Kitap, 98. bs., İstanbul 2021.

Şakar, Cemal, *Satır Arasındaki Anlam*, İz Yayıncılık, İstanbul 2020.

Ülken, Hilmi Ziya, *Şeytanla Konuşmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. bs., İstanbul 2020.

Zamyatin, Yevgeni, *Biz*, çev. Turgay Yıldız, Dorlion Yayınları, Eskişehir 2020.

